INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW

INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
INSTITUTE OF CRIMINOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

PRAVOSUDNA AKDADEMIJA
JUDICIAL ACADEMY

VIII MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
VIII International Scientific Thematic Conference

MEDIJI, KAZNENO PRAVO I PRAVOSUĐE

Media, Penal Law and Judiciary

Tematski zbornik radova međunarodnog značaja
Thematic Conference Proceedings of International Significance

Urednici/Editors:

Jelena Kostić
Marina Matić Bošković

INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW

INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
INSTITUTE OF CRIMINOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

PRAVOSUDNA AKDADEMIJA
JUDICIAL ACADEMY

VIII MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
VIII International Scientific Thematic Conference

MEDIJI, KAZNENO PRAVO I PRAVOSUĐE
Media, Penal Law and Judiciary

Urednici/Editors:
Jelena Kostić
Marina Matić Bošković

Tematski zbornik radova međunarodnog značaja
Thematic Conference Proceedings of International Significance

VIII MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
MEDIJI, KAZNENO PRAVO I PRAVOSUĐE

VIII International Scientific Thematic Conference
Media, Penal Law and Judiciary

Izdavač/Publisher:
Institut za uporedno pravo
(Institute of Comparative Law)
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
(Institute of Criminological and Sociological Research)

Za izdavača/For the Publisher:
Prof. dr Vladimir Čolović
Dr Ivana Stevanović

Recenzenti/Reviewers:
Prof. dr Ioana Vasiu (Romania)
Prof. dr Gál István László (Hungary)
Prof. dr. Slađana Jovanović (Serbia)
Prof. dr Dražen Cerović (Montenegro)

Naučni odbor / Scientific Committee:

Prof. dr Ana Lucia Valvo (Italia)
Doc. dr Ana Đanić Čeko (Croatia)
Prof. dr Anita Rodina (Latvia)
Prof. dr Ondrej Blažo (Slovakia)
Prof. dr Sándor Madai (Hungary)
Prof. dr Jurij Pudovočkih (Russia)
Prof. dr Sun Wanhuai (China)
Prof. dr Piotr Mikuli (Poland)
Prof. dr Gordana Gasmi (Serbia)
Prof. dr Pichler Davorin (Croatia)
Dr Miloš Stanić (Serbia)
Prof. dr Hana Kovacikova (Slovakia)

Organizacioni odbor/Organizing Committee:

Prof. dr Vladimir Čolović, Institut za uporedno pravo (Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia); dr Ivana Stevanović, Institut za krimonološka i sociološka istraživanja (Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia); Nenad Vujić, Pravosudna akademija (Judicial Academy, Belgrade, Serbia); dr Jelena Kostić, Institut za uporedno pravo (Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia); dr Marina Matić Bošković, Institut za krimiološka i sociološka istraživanja (Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia); Aleksandra Višekruna, MA, Institut za uporedno pravo (Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia); Anja Bezbradica, MA, Institut za uporedno pravo (Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia); Aleksandar Mihajlović, MA, Institut za uporedno pravo (Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia)

Radni jezici konferencije /Official Languages:
engleski i srpski / English and Serbian

Tehnički urednik/Technical editor:
Aleksandar Mihajlović, MA

Priprema za štampu/Prepress:
Ana Ranković Lukman

Štampa /Printed by:
„Službeni glasnik"

Tiraž/Copies:
150

ISBN 978-86-80186-92-4 (IUP)
ISBN 978-86-80756-62-2 (IKSI)
DOI: https://doi.org/10.56461/ZR_24.MKPP

Zbornik je nastao kao rezultat naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2023. godini (evidencioni broj 451-03-47/2023-01/200049).

This paper is a result of the research conducted by the Institute of Comparative Law financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia under the Contract on realisation and financing of scientific research of SRO in 2023 registered under no. 451-03-47/2023-01/200049.

SADRŽAJ / TABLE OF CONTENTS

PREDGOVOR 7
PREFACE 9

Milan Škulić
MEDIJSKA SUĐENJA, „SUĐENJA“ U MEDIJIMA, NAČELO JAVNOSTI I ZAŠTITA PRIVATNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU 11
Media trials, “trials” in the media, the principle of publicity and protection of privacy in criminal procedure 52

Manfred Dauster
FREEDOM OF EXPRESSION, CRIMINAL LAW, AND CRIMINAL COURTS – HOW DEFENSIVE MAY OR MUST DEMOCRACY BE? 53
Sloboda izražavanja, krivično pravo i krivični sudovi – koliko odbrambena demokratija može ili mora biti? 74

Leonardo Simões Agapito
Matheus de Alencar e Miranda
Túlio Felippe Xavier Januário
CRIMINAL TRIALS “ON STREAMING”: AN ANALYSIS OF THE POSSIBLE INFLUENCE OF THE MEDIA ON JUDGEMENTS BY THE JURY IN THE LIGHT OF THE BRAZILIAN LEGAL SYSTEM 75
Krivična suđenja “na strimovanju”: analiza mogućeg uticaja medija na presude porote u svetlu brazilskog pravnog sistema 88

Dijana Janković
ISKLJUČENJE JAVNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU I SLOBODA MEDIJA 89
Exclusion of the public in criminal proceedings and freedom of the media 106

Nikola Paunović
DISCLOSING AND DISSEMINATING FAKE NEWS THROUGH MEDIA AND FREEDOM OF EXPRESSION 107
Objavljivanje i širenje lažnih vesti putem medija i sloboda izražavanja 126

Harold Bertot Triana
Elena C. Díaz Galán
THE MEDIA AND THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: BETWEEN THE INTEGRITY OF JUDICIAL PROCEEDINGS AND ACCESSIBILITY AND PUBLICITY 127
Mediji i međunarodni krivični sud: između integriteta sudskog postupka i dostupnosti javnosti 143

Marijana Laković Drašković
SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVICE U CRNOJ GORI – ZAKONSKI OKVIR, PRIMJENA I TRANSPARENTNOST 145
Plea agreement in montenegro – legal framework, implementation and transparency 165

Olga Tešović
TRANSPARENTNOST KRIVIČNOG POSTUPKA
I MEDIJI -NAČELO, GRANICE I IZAZOVI 167
Transparency of criminal proceedings and the media - principle, limits and challenges 178

Aleksandra Ilić
MEDIJSKA SLIKA MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE 179
Media image of juvenile delinquency 195

Filip Mirić
REPORTING ON THE CRIME OF JUVENILE VIOLENCE IN THE
DAILY NEWSPAPER POLITIKA IN THE PERIOD FROM 1940 TO 1941 197
Izveštanja o maloletničkom kriminalitetu nasilja u
dnevnom listu politika u periodu od 1940. do 1941. godine 214

Gordana Krstić
ODNOS MEDIJA I JAVNOG TUŽILAŠTVA U KRIVIČNOM POSTUPKU 215
Relationship of the media and the public prosecutor's office in criminal proceedings 233

Vid Jakulin
PRAVOSUĐE KAO OBJEKT KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE 235
Judiciary as an object of criminal protection 249

Dragan Jovašević
KRIVIČNA ODGOVORNOST MEDIJA ZA IZAZIVANjE MRŽNjE 251
Criminal responsibility of the media for causing hatred 267

Miodrag N. Simović
Jelena Kuprešanin
IMPLICATIONS OF MEDIA SENSATIONALISM
IN REPORTING ON CASES OF VIOLENCE 269
Implikacije medijskog senzacionalizma u izvještavanju o slučajevima nasilja 283

Nataša Mrvić Petrović
JAVNA KLEVETA – ILUZORNOST KRIVIČNOPRAVNE 285
Public defamation – the illusion of criminal protection of reputation 297

Marko Novaković
THE RESPONSIBILITY OF MEDIA AS A CRUCIAL ELEMENT
IN PRESERVING FREEDOM OF EXPRESSION: ECTHR CASE
OF NIT S.R.L. v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA 299
Odgovornost medija kao ključan element u očuvanju
slobode izražavanja: ecthr slučaj nit s.r.l. v. moldavija 310

Aleksandar Stevanović
Anđela Đukanović
PROŠIRENJE LISTE KRIVIČNIH DELA
U EVROPSKOJ UNIJI NA GOVOR MRŽNJE 313
Expanding the list of criminal offenses regarding hate speech in the european union 334

Mirsen Alibašić
IZVRŠENJE KRIVIČNIH DELA POSREDSTVOM NEREGISTROVANIH ELEKTRONSKIH MEDIJA 337
Commitment of criminal offenses through unregistered electronic media 352

Veljko Turanjanin
Milica Pavlović
PERCEPCIJA GRAĐANA O MEDIJSKOM IZVEŠTAVANjU O KRIMINALITETU I UTICAJU MEDIJA NA RAD PRAVOSUĐA 353
Citizens' perception of media reporting on criminality and the influence of the media on the work of judiciary 368

Bianca Mirabela Șerb
THE IMPACT OF THE MEDIA ON THE RIGHT TO A FAIR TRIAL 369
Uticaj medija na pravo na pravično suđenje 380

Dmitriy V. Galushko
PRESUMPTION OF INNOCENCE AND MEDIA COVERAGE OF CRIMINAL TRIALS 381
Pretpostavka nevinosti i medijsko praćenje krivičnih suđenja 393

Nenad Bingulac
Dalibor Krstinić
ULOGA MEDIJA U SOCIJALNOJ KOSTRUKCIJI I UTICAJ NA PERCEPCIJU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA 395
The role of the media in social construction and influence on the perception of criminal justice 405

Cristina Nicorici
THE ACT OF USING ANOTHER'S PERSON NAME AND IDENTITY ON SOCIAL MEDIA 407
Korišćenje tuđeg ličnog imena i identiteta na društvenim mrežama 414

Radoslav Baltezarević
LEGALLY DEFINING THE ROLE OF INFLUENCERS IN SOCIAL MEDIA ADVERTISING 415
Pravno definisanje uloge influensera u oglašavanju na društvenim mrežama 427

Ana Krnić Kulušić
SOCIAL MEDIA'S IMPACT ON THE CRIMINAL JUSTICE 429
Uticaj društvenih medija na krivično pravosuđe 441

Milana Pisarić
ŠPIJUNSKI SOFTVER PROTIV NOVINARA 443
Spyware against journalists 466

Radovan Blažek
METHODS OF COMMITTING FRAUDS VIA COMMUNICATION SERVICES - CURRENT STATE AND PREVENTION 467
Način vršenja prevara putem komunikaconih usluga-trenutno stanje i prevencija 482

Jasmina Igracki
MEDIA, CRIME AND URBAN SECURITY 483
Mediji, kriminal i urbana bezbednost 501

Ajna Jodanović
Marina M. Simović
OVERVIEW OF THE SITUATION IN THE FIELD OF JUSTICE IN THE EUROPEAN UNION AS PART OF THE PACKAGE OF UNION INSTRUMENTS FOR THE RULE OF LAW 503
Pregled stanja u području pravosuđa u evropskoj uniji kao dio paketa instrumenata unije za vladavinu prava 518

Vladimir Šipovac
Dejan Logarušić
ULOGA MEDIJA U RAZVOJU PORTALA E-UPRAVA 521
The role of the media in the development of the e-government portal 535

Zoran Pavlović
NASILJE U SPORTU I MEDIJI U OČIMA SUSEDA 537
Violence in sports and media in the eyes of neighbors 552

PREDGOVOR

Tema ovogodišnje, osme po redu međunarodne naučne konferencije koja je organizovana u saradnji Instituta za uporedno pravo, Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Pravosudne akademije je odnos medija, kaznenog prava i pravosuđa. Taj odnos je veoma složen, imajući u vidu različite interese koje je neophodno zadovoljiti prilikom medijskog izveštavanja o kriminalitetu i radu pravosudnih organa. Prema međunarodnim dokumentima i Ustavu Republike Srbije, građani imaju pravo na informisanje, a koje proističe iz slobode izražavanja. Međutim, ta sloboda se može zakonom ograničiti ukoliko je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije. Uprkos tome, mediji često krše navedena prava zbog potrebe za brzim i senzacionalističkim informisanjem javnosti o određenom događaju. Stoga se dešava da se često unapred osuđuju određena lica pre donošenja odluke od strane nadležnih organa ili da se iznose informacije iz ličnog i porodičnog života osumnjičenih ili već okrivljenih lica. Objavljivanje neproverenih informacija može naročito da pogađa maloletna lica koja su oštećena u krivičnom postupku. Ipak sa druge strane, građani imaju potrebu i interes da budu obavešteni o određenim slučajevima koji su privukli njihovu pažnju ili ih uznemirili. Upravo u takvim situacijama neophodno je uspostaviti adekvatan balans između potrebe za objektivnim i nepristrasnim radom pravosudnih organa i pravom javnosti da dobije informacije o toku postupaka pred nadležnim organima. Problem u određenim situacijama može da predstavlja i stvaranje moralne panike od strane medija, a kada se uglavnom određena društvena grupa predstavlja kao pretnja društvenim vrednostima kako bi se pažnja javnosti sa značajnih društvenih problema preusmerila na manje značajne. Zbog toga je neophodno razumeti razloge za određeno postupanje medija i kritički analizirati plasirane informacije.

Na osnovu izveštavanja medija građani formiraju sliku o određenim društvenim grupama, načinu rada pravosuđa i često se dešava da unapred na osnovu vlastitog doživljaja i pod uticajem emocija koje je kod njih izazvalo takvo izveštavanje iznose svoje stavove u medijima o načinu na koji bi trebalo postupiti u određenim

sudskim postupcima. Tzv. medijska suđenja takođe mogu da prestavljaju pristisak na pravosuđe, pa je neophodno u takvim situacijama uspostaviti adekvatnu granicu između onoga što je dozvoljeno imajući u vidu garantovanu slobodu medijskog izveštavanja i onoga što predstavlja uticaj na rad pravosudnih organa, a podložno je u skladu sa Ustavom zakonskim ograničenjima.

Autori radova u ovom zborniku nastojali su da daju predloge za prevazilaženje navedenih probleme i unapređenje odnosa medija i pravosuđa. Od posebnog značaja za unapređenje prakse jeste razmena iskustava teoretičara i praktičara iz različitih zemalja. U tom cilju, ove godine svoj doprinos dali su autori iz Portugala, Brazila, Španije, Rusije, Nemačke, Slovačke, Rumunije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovačke, Hrvatske i Srbije.

Pred sam izlazak zbornika sa prošlogodišnje međunarodne naučne konferencije zatekla nas je vest o smrti našeg dragog prijatelja i kolege, sudije Ustavnog suda Srbije, dr Jovana Ćirića, tako da taj zbornik bio posvećen njemu. Dragi sudija Ćirić u svom naučnom radu, u značajnoj meri, bavio se temom koja se tiče odnosa medija i pravosuđa. Iako je zaslužio mnogo više, ovogodišnja konferencija je posvećena upravo njemu, divnom čoveku koji je ostavio značajan trag u našim životima, srpskoj nauci i institucijama u kojima je radio.

Dr Jelena Kostić
Beograd, decembar, 2023. godine Dr Marina Matić Bošković

PREFACE

The topic of the eighth international scientific conference organized in cooperation with the Institute of Comparative Law, the Institute of Criminological and Sociological Research and the Judicial Academy, is the **Media, penal law and the judiciary**. The link between media, penal law and judiciary is very complex, bearing in mind the different interests that must be satisfied when media reporting on criminality and on the work of judicial authorities. According to international standards and the Constitution of the Republic of Serbia, citizens have the right to be informed, which stems from freedom of expression. However, this freedom can be limited by law if it is necessary to protect the rights and reputation of others, preserve the authority and impartiality of the court and protect public health, morals of a democratic society and national security of the Republic of Serbia. Despite this, the media often violate the aforementioned rights, due to the need to quickly and sensationally inform the public about a certain event. Therefore, it often happens that certain persons are condemned in advance before the competent authorities make a decision, or information from the personal and family life of suspects or accused persons is presented. The publication of unverified information can particularly affect minors who have been injured in criminal proceedings. However, citizens have the need and interest to be informed about certain cases that have attracted their attention or upset them. It is precisely in such situations that it is necessary to establish an adequate balance between the need for objective and impartial work of judicial authorities and the right of the public to receive information about the course of proceedings before competent authorities. The problem in certain situations can also be the creation of moral panic by the media, and when a certain social group is presented as a threat to social values to divert public attention from significant social problems to less significant ones. That is why it is necessary to understand the reasons for certain behavior of the media and to critically analyze the published information.

Based on media reporting, citizens create an image of certain social groups, the way the judiciary works, and it often happens that in advance, based on their own experience and under the influence of the emotions that such reporting caused

in them, they express their views in the media about the way they should act in certain court proceedings. The so-called media trials can also put pressure on the judiciary, so it is necessary in such situations to establish an adequate limit between what is allowed, bearing in mind the guaranteed freedom of media reporting, and what constitutes an influence on the work of judicial authorities, which is subject to legal restrictions in accordance with the Constitution.

The authors of the papers in this collection tried to make suggestions for overcoming the mentioned challenges and provide options for improving the cooperation between the media and the judiciary. Of particular importance for the improvement of practice is the exchange of experiences of academia and practitioners from different countries. To that end, this year authors from Portugal, Brazil, Spain, Russia, Germany, Slovakia, Romania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Slovakia, Croatia and Serbia contributed to the conference.

Right before the release of the collection of proceedings from last year international scientific conference, we were informed about the death of our dear friend and colleague, judge of the Constitutional Court of Serbia, Dr. Jovan Ćirić, so that collection of proceedings was dedicated to him. Dear Judge Ćirić, in his scientific work, to a significant extent, dealt with the topic of the cooperation between the media and the judiciary. Although he deserved much more, this year conference is dedicated to him, a wonderful man who left a significant mark on our lives, Serbian legal science and the institutions where he worked.

Dr Jelena Kostić

Belgrade, December 2023

Dr Marina Matić Bošković

MEDIJSKA SUĐENJA, „SUĐENJA“ U MEDIJIMA, NAČELO JAVNOSTI I ZAŠTITA PRIVATNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Milan Škulić*

U radu se objašnjavaju tzv. medijska suđenja, kao i svojevrsna „suđenja“ u medijima, što se često svodi i na specifične medijske zloupotrebe, naročito onda kada se u medijima prejudicira ishod konkretnog krivičnog postupka ili se pokušava stvoriti „očekivanje“ u javnosti u pogledu takvog ishoda. Kako sud ne živi pod „staklenim zvonom“, na taj se način vrši i specifičan pritisak na sud, što predstavlja i svojevrstan vid kako pravne nekulture, tako i zloupotrebe prava. Pored toga, nekada i neki nesavesni advokati svojim medijskim nastupima, koji su često i veoma agresivni na takav način sebe svesno reklamiraju, kršeći time načelnu zabranu reklamiranja advokata. Naravno, sudija u svom postupanju u bilo kojem konkretnom predmetu mora ispoljiti potpunu nepristrasnost, te svoju odluku zasnovati na svom slobodnom sudijskom uverenju, utemeljenom na slobodnoj oceni dokaza, a svakako potpuno nezavisno od bilo kakvih medijskih nastupa i tako stvorenih/priželjkivanih „očekivanja“.

Poseban slučaj medijskih zloupotreba vezanih za komentarisanje aktuelnih krivičnih postupaka, predstavljaju „gostovanja“ raznih quasi eksperata za neke oblasti poput na primer, „famozne“ forenzike,. Ti „eksperti“ u javnosti po pravilu, zastupaju neke krajnje „neobične verzije“ u odnosu na krivično delo koje je predmet krivičnog postupka. Radi se o svojevrsnim „nadriforenzičarima“, koji su željni medijskog eksponiranja i „samoreklame“, ali u praksi često nanose i veliku štetu aktuelnim krivičnim postupci, a u najmanju ruku zbunjuju, pa i deziformišu javnost koja prati sredstva javnog informisanja.

U radu se detaljno objašnjavaju i analiziraju ustavnopravni i krivičnoprocesni aspekti načela javnosti. Autor ističe da je jedan od klasičnih razloga za isključenje javnosti zaštita interesa maloletnih lica, uz konstataciju da su nažalost, neke greške u krivičnom postupku nepopravljive. To je slučaj i sa povredom načela javnosti u određenoj situaciji. U radu se posebno zaključuje da je od naročitog značaja zaštita privatnosti određenih ranjivih kategorija u krivičnom postupku, a posebno, dece i maloletnih lica uopšte.

*Doktor pravnih nauka, sudija Ustavnog suda Srbije, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, E-mail: *skulic@ius.bg.ac.rs.*

KLJUČNE REČI: *medijska suđenja, „suđenja" u medijima, načelo javnosti, privatnosti, krivični postupak, krivično procesno pravo.*

UVODNA RAZMATRANJA

Odlučivanje o krivičnom delu koje je predmet krivičnog postupka, ili odlučivanje u posebnom krivičnom postupku, odnosno postupku koji nije krivični postupak, ali se u njemu kao „akter" pojavljuje učinilac odgovarajućeg „dela", o delu koje protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, a nije krivično delo, jer je učinjeno bez krivice (poput takvih dela koja učine neuračunljiva lica ili deca u krivičnopravnom smislu), kao obaveznog subjektivnog elementa u opštem pojmu krivičnog dela, uvek izaziva veliku pažnju javnosti, a naročito kada se radi o nekim izrazito teškim krivičnim delima/delima koja su protivpravna i propisana zakonom kao krivična dela.

Naravno, treba uvek imati na umu da je moderno krivično pravo između ostalog, utemeljeno i na načelu krivice, što podrazumeva da je odgovornost za krivično delo subjektivnog karaktera, a suprotno tome, u određenim situacijama postoje i relativno retki primerima «objektivizacije» odgovornosti za krivično delo (Ćirić, 2008: 11-12). Poseban fenomen u tom pogledu predstavljaju i krivična dela učinjena iz mržnje, kao veoma specifični oblici kriminaliteta u modernom društvu (Ćirić, 2020: 10-11). Sasvim je razumljivo da su građani generalno zainteresovani za krivične postupke i uopšte, slučajeve aktuelnih vidova kriminaliteta. To je sasvim shvatljivo, pa i tipično u svim savremenim društvima i njihovoj medijskoj „sceni". Uvek je postojalo veliko interesovanje javnosti za slučajeve iz domena kriminaliteta, pa i kriminalističku beletristiku, „krimi" filmove", dokumentarne emisije u raznovrsnim „formatima", posvećene važnim suđenjima i krivičnim/kriminalističkim istragama itd.[1] Druga vrsta fenomena je medijsko praćenje aktuelnih krivičnih postupaka.

Krivična suđenja su često izuzetno interesantna za sredstva javnog informisanja, a o nekim slučajevima se mnogo piše, prave cele TV emisije itd. Tu se nekada i značajno preteruje, te se ili ne obraća pažnja na dejstvo pretpostavke

[1] Ovde naravno, kao i inače, treba imati u vidu da naše pozitivno krivično procesno pravo, oslonjeno na Zakonik o krivičnom postupku, kao osnovni izvor tog prava, poznaje dve istražne faze – predistražni postupak i formalnu istragu, koju vodi javni tužilac, a koja kao takva u praksi ni ne postoji u većini slučajeva, jer istrage nema za krivična dela u pogledu kojih se vodi skraćeni postupak, niti u postupku prema maloletnicima. Suštinski je predistražni postupak u kojem faktički dominira policija, sa stanovišta broja radnji i uopšte, njenih aktivnosti u toj najranijoj procesnoj fazi, a kojim rukovodi javni tužilac, „prava istraga" u njenom suštinskom/sadržinskom smislu, koji podrazumeva otkrivanje/razjašnjavanje krivičnog dela, kao što je to i inače istraga kao jedina istražna fazi u većini savremenih krivičnih postupaka, gde se primarno radi o svojevrsnoj „kriminalističkoj istrazi".

nevinosti, ili se obrnuto nastupa krajnje senzacionalistički, mediji koriste za svojevrsno „reklamiranje“ pojedinih advokata, bilo u funkciji branioca ili punomoćnika oštećenog, a nekada se u medijima povređuje i privatnost učesnika postupka. Posebno je loše kada se u medijima prejudicira ishod konkretnog i aktuelnog krivičnog postupka, nezavisno od toga da li se neko/okrivljeni unapred oglašava krivim i tretira kao učinilac krivičnog dela, čime se krši i pretpostavka nevinosti, ili se obrnuto od ovoga, okrivljeni unapred tretira kao čovek koji je zlonamerno optužen, kojeg treba osloboditi i sl.

U vezi odnosa medija i krivičnog postupka, od velikog značaja je i zaštita prava na privatnost, u meri koja je moguća i adekvatna, kada se radi o licima koja su subjekti/učesnici konkretnih krivičnih postupaka. U tom pogledu treba imati na umu i da je privatnost značajna kako pravna, tako i psihološka kategorija i od ogromne je važnosti da se privatnost učesnika krivičnog postupka, a naročito tzv. ranjivih/posebno osetljivih kategorija, poput maloletnih lica žrtava krivičnih dela sa elementima nasilja, maksimalno zaštiti na sve pravom propisane legitimne načine.

1. MEDIJSKI SLUČAJEVI I SUĐENJA U MEDIJIMA

Neki krivični slučajevi, odnosno neka krivična dela kao predmet aktuelnih krivičnih postupaka, su istovremeno i veoma značajni medijski slučajevi, što se svodi na veoma intenzivno izveštavanje u sredstvima javnog informisanja o tim slučajevima i konkretnim krivičnim postupcima. Tu se ponekad i jako preteruje, a naročito onda kada se takva medijska izveštavanja, inače legitimna u demokratskom društvu i pravnom sistemu države koja se odlikuje vladavinom prava, svedu na svojevrsna „suđenja u medijima“, što naravno, nije dobro i može čak u nekim okolnostima implicitno uticati i na sudsko odlučivanje.

U nauci, kako krivičnoprocesnoj doktrini, tako i u kriminologiji, sociologiji, ali i u naukama koje se bave medijima uopšte, se već dugo ističe da na kaznenu politiku, ali i uopšte čak i na pravnosnažan ishod pojedinih krivičnih postupaka, u praksi značajno utiču i neki uticajni vanpravni faktori. Tu su od posebnog značaja uticaj javnog mnjenja, naročito u agresivnoj formi tzv. medijskih spinovanja, ali tu spadaju i izjave nekih političara i uopšte, medijski i javno eksponiranih ljudi, odnosno uopšte, ljudi koji dobijaju priliku da medijski deluju. Nažalost, neki oblici medijskog eksponiranja svode se i na specifične zloupotrebe, najčešće u vidu svojevrsnih medijskih pritisaka pre svega, u vidu stvaranja očekivanja u javnosti u odnosu na ishod krivičnog postupka, koji priželjkuju akteri takvih medijskih „ofanziva“.

Velika je istina da sudije ne žive „pod staklenim zvonom“. Sudije nisu samo nosioci sudijske funkcije u okviru sudske vlasti kao deo sistema ustavnopravno

ustanovljene podele vlasti u pravnoj državi, koja se odlikuje vladavinom prava, već su sudije takođe i građani, te pripadnici društva, na koje kao takve, kao i na sve građane, ili bar većinu građana ili uopšte, mnoge građane/ljude u društvu, deluju i efekti određenih medijskih izveštavanja. Nije sporno da sudije ipak moraju da se odupru i toj specifičnoj vrsti „pritiska", kako kada se radi i inače, o načinu postupanja u krivičnom postupku, te posebno u odnosu na pravnosnažni ishod konkretnih krivičnih postupaka, tako i u pogledu izricanja krivične sankcije, te odmeravanja kazne, onda kada je na zakonit način dokazano da je konkretni optuženi učinio krivično delo koje je predmet krivičnog postupka i kada su se stekli svi zakonski uslovi da bude krivično sankcionisan, odnosno kažnjen, ako se radi o kazni kao vrsti krivične sankcije.

Sudija u svom postupanju u bilo kojem konkretnom predmetu mora ispoljiti potpunu nepristrasnost, što se svodi na to da vodi krivični postupak, sudi i presuđuje/odlučuje u krivičnom postupku „ni po babu ni po stričevima". Svakako je važno imati na umu da sredstva javnog informisanja imaju svoje važno mesto u društvu i pravnom sistemu, te da generalno sloboda štampe i uopšte, medijskog izveštavanja u raznoraznim tehničko-tehnološkim formama, predstavlja veoma važan segment ukupnih demokratskih odnosa u društvu. Stoga se sredstva javnog informisanja i novinari kao njihov osnovni „kadrovski potencijal", često u jednom metaforičnom smislu označavaju i kao „sedma sila". Međutim, svakako nije na sredstvima javnog informisanja ni da apriorno osuđuju, niti da na isti način, tj. potpuno arbitrarno oslobađaju, niti da se olako, a često i sasvim rutinski upuštaju u vrednovanje odluke suda, što se u nekim slučajevima čini i paušalno, te na krajnje neargumentovan način. Takvo postupanje je samo jedan od vidova izrazite pravne nekulture, ali ono može imati i dalekosežno teške posledice, kroz stvaranje atmosfere u javnosti koja se tiče „očekivane" i „najavljene" sudske odluke, a kao što je već istaknuto, sudije ipak ne žive „pod staklenim zvonom", oni su deo društva, kao i svi drugi građani i to ne samo da za sudije može biti veoma neprijatno, već realno množe makar na jednom podsvesnom nivou uticati na njihovo rezonovanje u konkretnim predmetima odlučivanja/postupka.

Ni neki novinari često željni senzacije i povećanja „gledanosti" i tiraža po svaku cenu, koji najčešće ne poznaju pravo ni u nekom elementarnom smislu, niti uopšte, imaju bilo kakvo realno saznanje o relevantnim okolnostima konkretnog krivičnog dela koje je predmet nekog aktuelnog tj. „živog" krivičnog postupka, te samim tim i u isto vreme i predmet medijskog informisanja, nemaju pravo da u demokratskom društvu i u pravnoj državi, koja se odlikuje vladavinom prava, vode medijsku kampanju radi stvaranja „očekivanja" u javnosti o tome u kom bi pravcu sud trebalo da odluči, tj. kakva bi odluka suda praktično „morala da bude" u nekom konkretnom slučaju. Nemaju t(akv)o pravo ni učesnici i subjekti krivičnog postupka, nezavisno od svog procesnog statusa. Dakle, to važi kako za punomoćnike oštećenog, tako i za branioce okrivljenog. To posebno važi baš za

neke branioce koji svog klijenta mnogo više i energičnije brane u sredstvima javnog informisanja, kada to primarno koriste za sopstvenu promociju, pa i svojevrsno „zaobilaženje" zabrane reklamiranja advokata, nego što svoju funkciju odbrane realizuju na zakonom propisan način u samom krivičnom postupku. Time na neki način centralni način odbrane postaje medijska odbrana, što ne deluje nimalo adekvatno sa stanovišta poštovanja elementarne pravne kulture koja bi morala biti imanentna za svaki pravni sistem države utemeljene na vladavini prava.

Takve „medijske odbrane" su naravno, krajnje jednostrane, jer prilikom takve vrste „odbrane", advokati praktično „sparinguju" sa zamišljenim protivnikom i ponašaju se poput „boksera" koji ne boksuje u ringu, već udara u džak za trening, a džak naravno, ne uzvraća udarce, te u tom smislu takvu vrstu zamišljenog „protivnika" nije nimalo teško pobediti. Tu i nema pravog „rivala".

Prilikom „medijske odbrane" nema druge strane koja bi argumentovano oponirala „zajapurenim" i najčešće veoma ostrašćenim učesnicima aktuelnog krivičnog postupka. Naime, javni tužilac kao državni organ nema pravo da se upušta u tu vrstu „medijskih duela", a oštećeni za to najčešće i nema priliku. Naravno, tada tu nema ni suda, kome ne samo da i ne priliči da bude akter takvih „predstava", već koji u pravnoj državi načelno, isključivo „govori svojom presudom".

Poseban slučaj medijskih zloupotreba vezanih za komentarisanje aktuelnih krivičnih postupaka, predstavljaju „gostovanja" raznih quasi eksperata za neke oblasti poput na primer, „famozne" forenzike,[2] a koji naravno, u javnosti po pravilu,

[2] Inače i sam termin/pojam forenzika se kod nas često sasvim pogrešno shvata, kao nešto posebno u odnosu na klasičnu kriminalistiku i njene osnovne grane, iako se u stvari, samo i isključivo radi o pojmu/terminu iz anglosaksonske terminologije, kojim se označava sadržaj koji se u kontinentalnoj Evropi smatra kriminalističko-tehničkim. ojam i izraz forenzika je danas izuzetno rasprostranjen kako u praksi, tako i teorijskom smislu, a pretežno se izvorno koristi u državama koje se odlikuju primenom anglosaksonskog koncepta prava. Međutim, iako izvorno potiče iz anglosaksonskih sistema, on je poslednjih godina ili čak decenija, veoma rasprostranjen širom sveta. Naime, u korenu reči „forenzika" je reč „forum", koja potiče od latinskog „forum", što ima više značenja, od kojih se jedno tiče „suda", odnosno javnog suđenja na trgovima ili „rimskim forumima". I inače se stoga i atribut „forenzički" koristi u našem jeziku, kao i u mnogim drugim jezicima, kao sinonim za atribut „sudski", pa se tako na primer, kada je reč o specifičnoj uznemirenosti koju svedoci imaju/doživljavaju kada se pojave pred sudom, odnosno uopšte, kada se radi o davaocima iskaza u krivičnom postupku, a naročito kada se radi o posebno osetljivim svedocima ili o svedocima koji su i oštećeni krivičnim delom, pa trpe od tzv. sekundarne viktimizacije, uobičajeno upotrebljava izraz „forenzička zbunjenost". Dakle, kada se radi o značenju izraza i pojma forenzika, on se praktično tiče jedne od ranije već uveliko postojeće kriminalističke oblasti, a to je kriminalistička tehnika. Naime, pod forenzikom se podrazumeva odgovarajuće stručno delovanje u odnosu na tragove i predmete krivičnog dela, pre svega na mestu događaja, a u cilju da se primenom adekvatnih tehničkih metoda i uopšte, metoda i sredstava iz domena prirodnih i tehničkih nauka, omogući njihovo korišćenje kao materijalnih dokaza pred sudom, odnosno u krivičnom postupku. Praktično su istovetni zadaci forenzike i kriminalističke tehnike, što proizlazi iz toga što su pojmovi i izrazi „kriminalistička tehnika" i „forenzika", u stvari, sinonimi, a izraz forenzika je inače, poslednjih godina u izrazitoj ekspanziji u odnosu na tradicionalni termin kriminalistička tehnika. Za ovo u stvari, nema pravog opravdanja, koje bi se temeljilo na bilo kojem suštinskom razlogu, već se radi s jedne strane, o uticaju danas poprilično dominantne anglosaksonske terminologije i ovoj oblasti koja nije pravnog karaktera, ali je sa pravom direktno povezana, dok je s druge strane, u pitanju i neka vrsta specifičnog „pomodarstva" u terminološkoj sferi. Više o tome: Škulić, M. (2022) *Kriminalistika,* Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 16.

zastupaju neke krajnje „neobične verzije“ u odnosu na krivično delo koje je predmet krivičnog postupka, a što je često suprotno kako navodima sadržanim u optužnom aktu, tako i tezi odbrane, što tek predstavlja poseban apsurd. Radi se o svojevrsnim „nadriforenzičarima“, koji su željni medijskog eksponiranja i „samoreklame“, ali u praksi često nanose i veliku štetu aktuelnim krivičnim postupci, a u najmanju ruku zbunjuju javnost koja prati sredstva javnog informisanja.

Naravno, bez obzira i na takva eventualno (zlo)upotrebom medija stvorena očekivanja u javnosti u vidu medijskog senzacionalističkog izveštavanja, sud uvek na temelju svog poznavanja i primenjivanja prava, odluku u krivičnom postupku mora doneti krajnje staloženo i „hladne glave“. Samo to ga i čini sudom u suštinskom značenju tog pojma. Sud to čini na temelju svih bitnih činjenica koje je utvrdio, te zahvaljujući svom pravnom rezonovanju, koje se naravno, uvek mora i obrazložiti, a ne postupa na takav način da bi time zadovoljio javnost uopšte, pa ni tzv. medijsku javnu scenu, već isključivo u cilju zakonitog i pravičnog presuđenja. Iz ovoga proizlazi i da se rezonovanje suda striktno temelji na utvrđenim činjenicama dokaznog značaja, pri čemu se u svim savremenim krivičnim postupcima u tom pogledu sud oslanja na svoje slobodno sudijsko uverenje, u okviru načela slobodne ocene dokaza. To se praktično svodi na realizaciju svrhe krivične procedure definisane u članu 1. Zakonika o krivičnom postupku.

U samom Zakoniku o krivičnom postupku definisana svrha krivičnog postupka ima kako pravni, tako i etički karakter, a to je da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon i na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka. Ovo je u vezi i sa osnovnom svrhom krivičnog procesnog prava objašnjenoj kroz vezu te grane prava sa krivičnim materijalnim pravom, što se u teoriji objašnjava na sledeći način: „Materijalno krivično pravo, čija su osnovna pravila sadr¬žana u Krivičnom/Kaznenom zakon(ik)u, ustanovljava karakteristike kažnjivih radnji,[3] te zaprećuje pravnim posledicama (kazne i mere bezbednosti), koje su povezane sa činjenjem krivičnog dela. Da bi ove norme mogle da ostvare svoju funkciju stvaranja elementarnih pretpostavki za mirni zajednički život ljudi, one ne smeju u slučaju izvršenja krivičnog dela, postojati samo na papiru. ¬Potreban je pre svega, jedan pravno uređeni postupak, pomoću koga se postojanje kažnjive radnje može ustanoviti, te istovremeno omogućiti sprovođenje zakonom propisane sankcije.

[3] Naravno, kada je reč o pozitivnom srpskom kaznenopravnom sistemu, pod „kažnjivim radnjama“ treba podrazumevati kako radnje (činjenje ili nečinjenje, odnosno kažnjivo propuštanje), kojima se izvršavaju krivična dela, odnosno učestvuje krivičnom delu, tako i radnje koje predstavljaju bitno obeležje prekršaja, ili privrednog prestupa, kao specifične vrste delikta, a u širem smislu (naročito u kontekstu delovanja načela ne bis in idem u svetlu prakse ESLjP, koju prihvata i Ustavni sud Srbije), tu bi nekada spadale i druge vrste delikata, kada su za njih zaprećene/izrečene relativno teže sankcije, poput slučajeva disciplinskog kažnjavanja osuđenih, ali i nekih drugih disciplinskih postupaka, kao u određenim situacijama i nekih mera koje objektivno imaju kazneni karakter, iako formalno nisu formulisane kao kazne/sankcije.

Pri tom se pod takvim „pravno uređenim" postupkom mogu razumeti tri aspekta: njegove odredbe moraju biti tako formulisane da na odgovarajući način potpomažu materijalnom krivičnom pravu da bude sprovedeno; one moraju istovremeno da ustanove granice prava zadiranja organa krivičnog pravosuđa u zaštićene slobode pojedinaca; i one moraju konačno, da stvore mogućnost, da se pravnosnažnom odlukom ponovo uspostavi narušeni pravni mir." (Roxin, 1998: 1-2). Konačno, Već samo po sebi, zbog veoma izražene i specifične veze između kriminalistike i krivičnog procesnog prava, ovaj cilj definisan u članu 1. Zakonika o krivičnom postupku je istovremeno i cilj kriminalističkog delovanja u postupku otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela (Aleksić i Škulić, 2020: 17). Za primenu samih kriminalističkih metoda, sredstava i znanja uopšte, se tako, a uz oslonac na svrhu krivičnog postupka definisanu odredbama Zakonika o krivičnom postupku (član. 1.), konstatuje da ona treba da bude „nada za nevinog čoveka", a da od nje treba da „strepi krivac." (Aleksić, 1996).

2. NAČELO JAVNOSTI I NJEGOVI LEGITIMNI LIMITI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Načelo javnosti je kako krivičnoprocesnog, tako i ustavnopravnog ranga, a ono se smatra jednim od temeljnih principa savremenog krivičnog procesnog prava, u kojem pored njega, dominira i niz drugih osnovnih krivičnoprocesnih načela.

Mesto načela javnosti u sistemu osnovnih krivičnoprocesnih principa uslovljeno je velikim značajem tog načela, koje je kako krivičnoprocesnog/kaznenoprocesnog, tako i ustavnopravnog karaktera.

2.1. Mesto načela javnosti u sistemu odnosnih krivičnoprocesnih načela

Smatra se da u krivičnom procesnom pravu egzistira izvestan broj načela na kojima se zasniva sistem krivičnog postupka, koja inspirišu organizaciju postupka i uređenje pojedinih procesnih instituta, a ta su osnovna načela krivičnog procesa, „nekada izraz političkih tendencija, nekada rezultat stručnog i pravno-tehničkog iskustva, ili što je najčešće, predstavljaju kombinaciju jednih i drugih faktora." (Vasiljević, 1981: 56). U teoriji krivičnog procesnog prava pojam krivičnoprocesnih principa nije definisan na jedinstven način, pa se tako po jednom shvatanju princip određuje kao osnovna ili opšta ideja, po drugom kao određena postavka za sagledavanje i rešenje jedne problematike, princip se zatim, definiše i kao sam

po sebi određeni zahtev, a može se odrediti i u vidu „definicije za pravnike", po kojoj krivičnoprocesni principi predstavljaju „postavke na kojima je zasnovano i pomoću kojih je izgrađeno krivično procesno pravo" (Dimitrijević, 1967: 37). Procesne maksime su se razvile na stotinama godina dugoj tradiciji i povezano se odnose kako na omogućavanje delovanja pravila pravne države, tako i na zaštitu građanskih prava, (Beulke, 2002: 9). vitalnih ljudskih prava i onih tekovina koje se smatraju obeležjima pravne države.

Pravna načela se uopšte posmatrano, objašnjavaju kao apstraktne norme koje su izvedene iz niza manje apstraktnih normi i koje važe za čitav niz slučajeva obuhvaćenih nižim normama, a stvaraju se na osnovu normi koje važe za više ustanova (Lukić, 1977: 215–216). Prihvatljiva je i definicija po kojoj se pod principom ili načelom krivičnog postupka podrazumeva institut ili odredba koja generalno utvrđuje način (formu) postupanja za ceo postupak, delove postupka, ili u više određenih slučajeva, pri čemu se naglašava da među principima postoje oni koji su osnovni (elementarni, bitni), koji su nužno uvek prisutni, a ima i onih koji su rukovodni (usmeravajući), tako da su povrede osnovnih principa redovno procesno sankcionisane, dok povrede rukovodnih načela, po pravilu ne podrazumevaju posebno sankcionisanje (Petrić, 1985: 9). Principi krivičnog postupka predstavljaju opšte zakonske smernice za postupanje kako svih službenih aktera krivične procedure, tako i drugih subjekata postupka. Veliki mislilac Gandi je isticao: „Život bez principa je brod bez kormilara", što se na adekvatan način može parafrazirati i u odnosu na krivični postupak. U teoriji krivičnog procesnog prava nema saglasnosti koji su to sve krivičnoprocesni principi, odnosno koja su merila ili elementi na osnovu kojih bi se određeni viši pojam mogao smatrati (utvrditi) kao princip (Petrić, 9-10).

Nesporno je da se formulisanje osnovnih načela krivičnog postupka ispoljava kao važan faktor sistematskog proučavanja krivičnog procesnog prava. U doktrini se ističe da je jedan od osnovnih zadataka teorije krivičnog procesnog prava da sistematski prikaže materiju tog prava, te da na taj način omogući pravnicima koji primenjuju krivično procesno pravo, da imaju jasan pregled čitavog tog pravnog područja, pri čemu „postavljanje tih načela pridonosi boljem shvatanju toga prava" (Bayer, 1980: 155). U tom smislu, u krivičnoprocesnoj teoriji se ističe da načela (maksime ili principi) krivičnog postupka predstavljaju procesna pravila vezana za vrhunske procesne pojmove ili bića (procesne subjekte i procesne radnje), koje određuju karakter (tip) krivičnog postupka, tako da procesna organizacija zasnovana na jednom načelu (npr. istražnom) daje jedan tip krivičnog postupka (istražni ili inkvizitorski), dok ona koja je zasnovana na drugom, suprotnom načelu (npr. optužnom), daje potpuno drugi tip krivičnog postupka (optužni ili akuzatorski).

Osnovna krivičnoprocesna načela se temelje kako striktno na odredbama Zakonika o krivičnom postupku – zakonska načela (na primer, načelo legaliteta

oficijelnog krivičnog gonjenja, načelo slobodne ocene dokaza itd.), ili su istovremeno ne samo zakonska, nego i ustavna načela – ustavno-zakonska načela (na primer, načelo javnosti, načelo raspravnosti itd.), a neka proizlaze iz duha i suštine krivičnog postupka – implicitna krivičnoprocesna načela, a povezano sa drugim zakonski striktno utvrđenim načelima.[4] Pored toga, neka krivičnoprocesna načela su utemeljena relevantnim izvorima među¬narodnog prava, koji su od strane naše države prihvaćeni – međunarodnopravna načela, što važi za većinu načela koja su istovremeno i ustavnopravnog karaktera, a posebno se odnosi na načelo pravičnog (poštenog) vođenja krivičnog postupka (princip fair procedure), koji se do nedavno nije spominjao izričito ni u našem Zakoniku o krivičnom postupku, niti u ustavnopravnim aktima naše zemlje, ali on ne samo da je propisan odgovarajućim odredbama međunarodnopravnih akata, koje je naša država izričito prihvatila, već to načelo u dominantnoj meri počiva i na duhu i smislu naše krivične procedure.

Osnovna načela (maksime ili principi) krivičnog postupka predstavljaju bazična pravila koja se odnose na osnovne krivičnoprocesne pojmove, odnosno subjekte krivičnog postupka, njihove osnovne procesne funkcije, položaj u krivičnom postupku i radnje koje spadaju u njihovu nadležnost ili njihova ovlašćenja. Sadržajem tih načela se utvrđuje dominantni tip i karakter krivične procedure, a osnovni principi krivičnog postupka predstavljaju izraz osnovnih političkih, istorijskih, ekonomskih, opšte-društvenih faktora, gde je poseban značaj pravne tradicije u vidu čak i svojevrsnog pravnog identiteta u generalnom smislu, kao i stepena razvijenosti i samostalnosti krivičnoprocesne nauke, te svih drugih bitnih uslova i okolnosti koji vladaju u određenoj državi, koja projektuje svoj pravni sistem, a okviru njega kreira i osnovne izvore svog krivičnog procesnog prava. U najopštijem smislu, cilj osnovnih krivičnoprocesnih načela je da služe ostvarenju osnovne svrhe krivičnog postupka, koja je već objašnjena u prethodnom tekstu.

Krivičnoprocesna načela po pravilu nemaju apsolutni karakter, što znači da za njih skoro uvek važe i određeni izuzeci, u smislu da se načelom utvrđuje osnovno pravilo, ali da se po izuzetku od njega može i odstupiti, kao što je to slučaj na primer, sa mogućnošću da se javnost isključi sa glavnog pretresa, kao izuzetak u odnosu na načelo javnosti itd. Jedino načelo, od kojeg se nikada ne bi moglo odstupiti u zakonskoj krivičnoj proceduri jeste i najvažnije osnovno krivičnoprocesno načelo, a to je načelo pravičnog vođenja krivičnog postupka, a to važi i za neka druga načela koja su sa njim povezana, odnosno koja logički ne trpe izuzetak, kao što je to na primer, slučaj sa principom *in dubio pro reo*.

---

[4] Takav je slučaj donedavno bio sa načelom in dubio pro reo, koje se u ZKP-u nije spominjalo, ali je nesporno važilo u našem krivičnom postupku i pre nego što je i formalno (Zakonom o izmenama i dopunama ZKP-a iz 2009. godine), uvedeno u tada pozitivni Zakonik o krivičnom postupku, da bi potom, striktno bilo propisano i u novom Zakoniku iz 2011. godine.

Krivični postupak se odvija u skladu sa određenim osnovnim krivičnoprocesnim načelima, koja se odnose na: 1) krivično gonjenje, 2) izvođenje dokaza i 3) vođenje krivičnog postupka. Sva krivičnoprocesna načela se mogu svrstati u ove osnovne grupe, a jedna od podgrupi se odnosi na načela forme vođenja krivičnog postupka. U načela forme vođenja krivičnog postupka spadaju: a) načelo raspravnosti/kontradiktornosti, b) načelo usmenosti i v) načelo javnosti.

2.2. Osnovni normativni elementi načela javnosti

Načelo javnosti je jedno od klasičnih krivičnoprocesnih načela, koja su tipična za akuzatorske i mešovite tipove krivičnih postupaka. Javnost suđenja je i važan element većine ustavnopravnih garancija u nacionalnim pravnim sistemima, a ona je predviđena i u najvažnijim ¬međunarodnopravnim izvorima koji se odnose na krivični postupak. Javnost postupka je generalni princip savremenog krivičnog procesnog prava, a javnost saslušanja je očigledno sredstvo boljeg obezbeđenja da suđenje koje je pod javnim nadzorom bude fer, a posebno da se prava optuženog ne krše i da sud postupak vodi nepristrasno (Cassese, 2003: 397). Javnost krivičnog postupka se ogleda u pravu svakog građanina, ne samo stranaka, već i drugih lica koja inače nisu direktno i vitalno zainteresovana za ishod postupka, da prisustvuju suđe¬nju, te da o postupku budu obaveštena i putem sredstava javnog informisanja. Javnost može da bude neposredna (fizička), kada lica prisustvuju procesnim radnjama ili posredna (tehnička), do koje dolazi zahvaljujući davanju publiciteta sprovedenim radnjama u krivičnom postupku, posredstvom sredstava javnog informisanja. Smatra se da neposredna javnost može da bude stranačka (ograničena na procesne stranke) ili opšta (kada ona obu¬hvata i publiku), ali je u stvari samo opšta javnost prava neposredna javnost u postupku, jer je prisustvo stranaka po pravilu neophodna procesna pretpostavka, mada ni ona nije apsolutna, jer se tako na primer, pod određenim zakonskim uslovima glavni pretres može voditi i u odsustvu optuženog (suđenje u odsustvu) (Škulić i Bugarski, 2015: 77).

Inače, načelo javnosti koje se posmatra kao jedno od temeljnih načela savremenog krivičnog postupka, za koje se smatra da bi trebalo, između ostalog, da obezbeđuje apsolutnu nezavisnost suda, se poslednjih decenija su¬očava sa novim pravnim problemima, vezanim pre svega za određene potrebe ograničenja dejstva tog načela (Roxin, 393–394). Iako je u savremenom krivičnom postupku načelo javnosti izuzetno značajno, veliki značaj ima i mogućnost izuzetnog odstupanja od tog načela, koje u opravdanim slučajevima postoji u svim demokratskim i liberalnim krivičnim procedurama. Načelo javnosti se u nacionalnim krivičnoprocesnim zakonodavstvima odnosi pre svega na fazu suđenja u užem smislu, odnosno na

glavni pretres, te „dejstvuje u postupcima protiv odraslih ili mlađih punoletnih lica, dok je primena tog načela isključena u postupku prema maloletnicima", kakav je slučaj na primer u nemačkom krivičnom postupku, mada se tamo, kada je u pitanju postupak prema maloletnicima, on može po izuzetku voditi javno, ukoliko isključenje javnosti nije u interesu optuženog maloletnika u spojenom postupku protiv punoletnog lica (Hellmann, 1998: 197).

Načelo javnosti u našem krivičnom postupku važi pre svega za glavni pretres u opštem i skraćenom krivičnom postupku, odnosno za krivične postupke koji se vode protiv punoletnih lica, dok u postupku prema maloletnicima načelno nema javnosti, a samo se po izuzetku određenim kategorijama lica može dopustiti da prisustvuju toku postupka. Obrnuto, kada se postupak vodi protiv punoletnog lica, on je po pravilu javan, a po izuzetku se javnost može isključiti. U prethodnom postupku nema opšte javnosti, već postoji samo tzv. stranačka javnost, ali ni ona nije uvek potpuna. Opšta javnost je u prethodnom postupku izražena samo kroz obaveštavanje javnosti o toku istrage. Glavni pretres je javan, što znači da njemu mogu da prisustvuju punoletna lica, pod uslovom da ne nose oružje ili opasno oruđe, osim čuvara okrivljenog koji može da bude naoružan. Takođe se i sednica veća drugostepenog suda u postupku po žalbi po pravilu održava javno, a javnost se može isključiti samo pod opštim uslovima koji se odnose na isključenje javnosti sa glavnog pretresa. Zakonikom su predviđeni brojni izuzeci od načela javnosti, odnosno razlozi za odstupanje od načela javnosti (čl. 363–365), kao i čitav niz procesnih mehanizama koji su sa time povezani, što se detaljnije objašnjava u delu udžbenika koji se odnosi na održavanje glavnog pretresa.

Povreda načela javnosti je striktno sankcionisana, te je propisana kao bitna povreda odredaba krivičnog postupka, te tako, ako je protivno Zakoniku bila isključena javnost na glavnom pretresu, pobijana presuda mora biti ukinuta. Obrnuta povreda pravila Zakonika koja se odnose na javnost tokom glavnog pretresa, sama po sebi nije relevantna. Naime, ako se radilo o nekom slučaju koji se odlikuje postojanjem razloga za isključenje javnosti (na primer, potreba čuvanja tajne), a sud je pogrešio i nije doneo odluku o isključenju javnosti, takva povreda uopšte neće biti relevantna, osim ako je njome, ili u vezi sa njom, istovremeno došlo i do nekog drugog propusta, koji jeste bitna povreda odredaba krivičnog postupka, kao na primer, ako se proceni da je zbog toga povređeno pravo na odbranu optuženog na glavnom pretresu, što nije verovatno u većem stepenu, ali predstavlja questio facti. Takvo „obrnuto" ogrešenje o načelo javnosti, odnosno pravila koja se odnose na (ne)prisustvo javnosti na glavnom pretresu nije relevantno, jer s jedne strane, takva povreda nije ni propisana kao bitna povreda odredaba krivičnog postupka (samo je protivzakonito isključenje javnosti bitna povreda), dok je s druge strane, ona sama po sebi nepopravljiva, jer se eventualnim ukidanjem presude i vođenjem novog pretresa sa kojeg bi bila isključenja javnost, ništa ne bi moglo postići odnosno, ne

bi bilo moguće eliminisanje štetnih posledica prethodnog javno vođenog glavnog pretresa, iako su postojali razlozi za isključenje javnosti sa njega.

3. ISPOLJAVANJE NAČELA JAVNOSTI NA GLAVNOM PRETRESU

Značaj načela javnosti se primarno ispoljava na glavnom pretresu kao centralnom procesnom stadijumu, koji suštinski i u sadržinskom pogledu predstavlja suđenje u užem smislu.

Javnost glavnog pretresa, odnosno održavanje suđenja u užem smislu uz prisustvo/mogućnost prisustva javnosti, predstavlja ustavno i zakonsko pravilo, dok potpuno ili delimično isključenje javnosti na glavnom pretresu, ima značaj odgovarajućeg ustavnog i zakonskog izuzetka.

3.1. Javnost glavnog pretresa kao procesno/ustavno pravilo

Glavni pretres je javan. Zakonodavac omogućava da glavnom pretresu prisustvuju (kao publika) samo lica starija od 16 godina, koje pri sebi nema oružje ili opasno oruđe. Ovo je promena u odnosu na ranije pravilo po kojem je načelo javnosti podrazumevalo pravo svakog punoletnog građanina, koji pri sebi nema oružje ili opasno oruđe i koji nije procesno zainteresovan, odnosno nema nikakvu procesnu funkciju, da prisustvuje glavnom pretresu i prati njegov tok.

Nije sasvim jasan ratio legis spuštanja starosne granice za prisustvovanje u vidu „publike“ glavnom pretresu (sa 18 na 16 godina), ali to pitanje ipak i nije od suštinskog značaja ni u ustavnopravnom, niti u krivičnoprocesnom smislu.

3.2. Isključenje javnosti na glavnom pretresu kao procesni/ustavni izuzetak

Načelo javnosti podrazumeva i postojanje mogućeg izuzetka u vidu postojanja razloga iz kojih se javnost u potpunosti ili delimično može isključiti sa glavnog pretresa.

Od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je to potrebno radi zaštite sledećih alternativno propisanih vrednosti:

1) interesa nacionalne bezbednosti;
2) javnog reda i morala;
3) interesa maloletnika i
4) privatnosti učesnika u postupku.

Svi razlozi za isključenje javnosti sa glavnog pretresa koji se alternativno propisuju u važećem ZKP-u su u određenim terminološkim varijantama, suštinski postojali i ranije, osim jednog razloga (zaštita drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu, koji se zbog svoje izrazite širine, pa i poprilične nejasnoće i nepreciznosti, svodio na svojevrsnu „kaučuk" normu, što nije bilo dobro, jer je javnost glavnog pretresa načelo koje se ustanovljava ne samo Zakonikom o krivičnom postupku, već i Ustavom Srbije.

Konačno, ovaj u maniru „kaučuk" norme definisan razlog za isključenje javnosti je odlukom Ustavnog suda ocenjen kao neustavan, što znači da je s pravom ocenjeno da on nije u skladu sa Ustavom Srbije, koji ne poznaje takav razlog kao poseban osnov za isključenje javnosti, već tu formulaciju striktno povezuje sa javnim redom i moralom, dok su se u ZKP-u „javni red i moral", te „drugi opravdani interesi u demokratskom društvu", bili definisani kao dva samostalna i odvojena, odnosno jedan od drugog nezavisna razloga za isključenje javnosti na glavnom pretresu.[5]

Isključenje javnosti se nikad ne odnosi na stranke, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika, kao i punomoćnika oštećenog kao tužioca ili punomoćnika privatnog tužioca. Onda kada je javnost koja je pravilo, isključena sa glavnog pretresa, što predstavlja izuzetak, moguće je da se tada, odlukom veća, dodatno ustanovi i izuzetak u odnosu na takav izuzetak, pa da se određenim licima dopusti prisustvovanje glavnom pretresu na kojem je inače, javnost isključena. Veće može dozvoliti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena prisustvuju pojedina službena lica, naučni, stručni i javni radnici, a na zahtev optuženog može to dozvoliti i njegovom bračnom drugu, bliskim srodnicima i licu sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života.

Predsednik veća će upozoriti lica koja prisustvuju glavnom pretresu na kome je javnost isključena, da su dužna da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznala i ukazaće im da odavanje tajne predstavlja krivično delo. Faktička svrha ovog upozorenja je potreba da se zaštiti vrednost koja je razlog za isključenje javnosti, a krivičnopravna svrha upozorenja predsednika veća je da se i formalno otkloni mogućnost pozivanja na pravnu zabludu lica koje bi postupilo suprotno.

---

[5] Prema članu 32. stav 3. Ustava Srbije (norma koja je segment prava na pravično suđenje), javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.

Rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno, a u tom rešenju veće može odlučiti i o tome kojim licima je, kao izuzetak u odnosu na isključenje javnosti, dozvoljeno da glavnom pretresu prisustvuju. Rešenje o isključenju javnosti može se pobijati samo u žalbi protiv presude ili rešenja koje odgovara presudi.

4. ELEMENTI ZAŠTITE PRIVATNOSTI PRILIKOM ISPITIVANJA SVEDOKA

Svedočenje je iskaz određenih lica o krivičnom delu i njegovom učiniocu, a da bi sud pozvao neko lice za svedoka, potrebno je da budu ispunjeni materijalni i formalni uslovi. Svedoci se u teoriji često označavaju kao „lično dokazno sredstvo" (Pfeiefer, 1999: 64). Ispitivanje svedoka se smatra složenom radnjom, koja pretpostavlja poznavanje ne samo procesnih odredbi koje regulišu tu materiju, nego i kriminalističke taktike i psihologije (Simonović, 1997: 77).

Za svedočenje je potrebno da se ispune određeni materijalni i formalni uslovi. Materijalni uslov postoji u pozitivnom i negativnom obliku. U pozitivnom obliku se materijalni uslov svodi na određivanje u opštem smislu ko može da bude svedok. Svako lice koje može da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja, tj. u odnosu na krivično delo i učinioca ili druge relevantne činjenice, ima sposobnost svedočenja. Kao svedoci mogu se ispitati i lica koja su istovremeno i u nekim drugim procesnim svojstvima, gde spadaju: 1) oštećeni, 2) oštećeni kao tužilac i 3) privatni tužilac.

Osim u pozitivnom obliku, materijalni uslov se u pogledu svedočenja ispoljava i u negativnom obliku, što se svodi na pravila po kojima su određena lica isključenja od dužnosti svedočenja. Zabrana ispitivanja određenih lica u svojstvu svedoka svodi se na nemogućnost određenih lica da budu svedoci, dok se eventualno za njihovo ispitivanje ne ispune određeni Zakonikom definisani posebni uslovi.

Od dužnosti svedočenja isključena su određena lica, što znači da ta lica ne mogu biti ispitana kao svedoci dok se eventualno za to ne ispune posebni uslovi. Tu spadaju: 1) lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja tajnog podatka, dok nadležni organ, odnosno lice organa javne vlasti alternativno: a) ne opozove tajnost podatka ili b) lice ne oslobodi dužnosti čuvanja takvog podatka; 2) lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja profesionalne tajne (verski ispovednik, advokat, lekar, babica i dr.), osim ako je oslobođeno te dužnosti posebnim propisom ili izjavom lica u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne; 3) lice koje je branilac o onome što mu je okrivljeni kao svom braniocu poverio, te 4) maloletno lice koje, s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost, nije sposobno da shvati značaj prava da je oslobođeno od dužnosti svedočenja, osim ako to sam okrivljeni zahteva.

Izuzetno od ovih pravila, sud može na predlog okrivljenog ili njegovog branioca odlučiti da ispita lice koje je isključeno od dužnosti svedočenja, iz čega proizlazi da su sada relativizovani svi slučajevi isključenja određenih lica od mogućnosti da budu ispitani kao svedoci.

Iz ovoga proizlazi da sud može, ako prethodno takav predlog uputi okrivljeni ili branilac, vrlo jednostavno da devalvira dužnost čuvanja tajnog podatka, odnosno profesionalne tajne, što u praksi može nekada biti izuzetno opasno i štetno. Konačno, kakva je uopšte svrha mogućnosti da branilac bude saslušan kao svedok u pogledu činjenica koje mu je okrivljeni poverio kao svom braniocu. Takva mogućnost je nekada postojala u Zakonu o krivičnom postupku (pre stupanja na snagu ZKP-a iz 2001. godine), ali se to u praksi izuzetno retko primenjivalo i bilo bez većeg praktičnog značaja, jer je branilac po logici stvari, bio „vezan" odnosom poverenja prema svom branjeniku i svakako bi bilo teško zamisliti da bi branilac kao svedok, svojim iskazom „teretio" okrivljenog, naročito s obzirom da je i tada za tako nešto, bilo neophodno da to zahteva sam okrivljeni, a zašto bi on to učinio, osim ako ne bi smatrao da će iskaz takvog svedoka za njega da bude koristan.

U ovom pogledu u važećem Zakoniku o krivičnom postupku se pravi i daleko veća greška, za koju je nemoguće naći valjan ratio legis, jer omogućava da se lice koje je inače isključeno kao svedok, saslušava i na predlog ne samo okrivljenog, već i njegovog branioca, što znači da bi branilac (mada je to u praksi zaista teško zamislivo), mogao sam sebe da predloži kao svedoka, a što bi onda, stvorilo i vrlo neugodnu mogućnost da u nekom hipotetičkom slučaju, branilac koji narušava odnos poverenja između sebe i svog klijenta, postane svedok „u prilog optužbe". Ovakav izuzetak, mada bi do njega u praksi, svakako moralo veoma retko dolaziti, ne samo što nije logičan u krivičnoprocesnom smislu, već on stvara prostora, da se između ostalog, povredi i privatnost svedoka.

Formalni uslov za ispitivanje svedoka je davanje/ispoljavanje procesne inicijative da se neko lice pozove i ispita kao svedok, tj. odgovarajućeg dokaznog predloga usmerenog na izvršenje te krivičnoprocesne radnje, ali je, pored toga, potrebno i da organ krivičnog postupka prihvati taj predlog, s tim da sud može i po sopstvenoj inicijativi, onda kada takvog predloga nema, da određeno lice pozove i ispita u svojstvu svedoka, isto kao što organ krivičnog postupka nije ni u procesnom smislu vezan podnesenim predlogom. Pored toga, kada svedoka ispituje javni tužilac u istrazi, onda on to, po pravilu, čini odnosno može činiti i bez nekog formalnog predloga, već po sopstvenoj inicijativi.

Dužnost svedočenja je kako pravna, tako i moralna obaveza. Svako lice koje se kao svedok poziva dužno je da se odazove pozivu, a ako Zakonikom nije drugačije određeno, kao kada se radi o licima koja su isključenja ili oslobođena dužnosti svedočenja, dužno je i da svedoči. Određena lica su oslobođena od dužnosti svedočenja, što znači da ta lica mogu da svedoče ako to žele, ali ne moraju da

svedoče ukoliko se odluče da ne budu ispitana kao svedoci. Od dužnosti svedočenja oslobođena su sledeća lica: 1) lice sa kojim okrivljeni živi u braku, vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života; 2) srodnik okrivljenog po krvi u pravoj liniji, u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno; te 3) usvojenik i usvojitelj okrivljenog. *Ratio legis* u nekim od ovih slučajeva se može temeljiti i na zaštiti privatnosti.

Zaštita privatnosti u odnosu na svedoke, koji su nekada i oštećeni krivičnim delom, postiže se i pravilima o mogućnosti svedoka da uskrati odgovor na pojedina pitanja. Naime, svedok se pre ispitivanja opominje da je dužan da govori istinu i da ne sme ništa da prećuti (centralna i suštinski najvažnija obaveza svedoka), a zatim se upozorava da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično delo. ¬Svedok se, pored toga, upozorava i da nije dužan da odgovori na određeno pitanje ako je verovatno da bi time izložio sebe ili lice koje mu je blisko (krug lica koja su oslobođena dužnosti svedočenja, poput bračnog druga, bliskih srodnika itd.), nekoj od opciono propisanih posledica: 1) teškoj sramoti, 2) znatnoj materijalnoj šteti ili 3) krivičnom gonjenju. Takvo upozorenje se unosi u zapisnik. Pitanje i odgovor na njega, koji se odnose na tešku sramotu, mogu faktički da budu povezani sa privatnošću svedoka.

4.1. Zaštita privatnosti u pogledu posebno osetljivih svedoka

Određena zaštita privatnosti se u pogledu kategorije posebno osetljivih svedoka, može postići pravilima iz Zakonika o krivičnom postupku, koja se odnose na ovu kategoriju svedoka, što je od posebnog značaja kada se radi o oštećenima, naročito u pogledu zaštite od sekundarne viktimizacije, gde po logici stvari, posebnu zaštitu zaslužuju deca i uopšte maloletna lica, koja se pored toga, štite u tom smislu i nekim pravilima iz domena Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

U srpskom Zakoniku o krivičnom postupku do skoro nije bilo mnogo posebnih pravila koja se odnose na zaštitu svedoka. Takva su pravila prvi put uvedena Zakonikom o krivičnom postupku iz 2006. godine, koji nikada nije u celini bio primenjen, već je primenjivan samo jedan sasvim mali broj njegovih odredbi, među kojima su bile i one koje su se odnosile na zaštitu svedoka u krivičnom postupku. Pravila sada sadržana u pozitivnom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije iz 2011. godine su u velikoj meri slična onima koja su postojala u ZKP-u iz 2001. godine.

Ovde je od posebnog značaj i Direktiva Parlamenta EU i Saveta Evrope 2012/29 od 25. oktobra 2012. godine, o uspostavljanju minimalnih standarda prava i zaštite žrtava krivičnih dela, za države članice EU utvrđen je niz obaveza koje se odnose na poboljšanje položaja žrtava krivičnih dela u krivičnom postupku (Škulić,

2016: 40-41). Deo tih pravila se svodi ne elemente tzv. restorativnog pravosuđa (Škulić, 2015: 803-804).

U Zakoniku o krivičnom postupku se u osnovi radi o tri grupe pravila: 1) pravila koja se odnose na načelno pravo svedoka na korektan odnos u krivičnom postupku, što uključuje i načelnu i zaštitu opšteg tipa; 2) pravila koja se odnose na zaštitu određenih vrsta svedoka, tj. onih svedoka koji spadaju u tzv. posebno ranjive ili naročito osetljive svedoke, a što se u stvari, svodi na zaštitu tih svedoka «od krivičnog postupka», odnosno od određenih anomalija tipičnog načina izvođenja određenih dokaznih radnji, čime je moguće proizvesti štetne posledice poput sekundarne viktimizacije oštećenog ili dodatne traumatizacije oštećenih i posebnih vrsta svedoka; te 3) zaštita svedoka od štetnih posledica kojima bi mogao biti izložen zbog toga što se uopšte i pojavio kao svedok u konkretnom krivičnom postupku, odnosno dao iskaz u svojstvu svedoka.

Svedok ima načelno pravo na korektan odnos prema njemu od strane organa krivičnog postupka, a u Zakoniku su posebno propisana i pravila kojima se obezbeđuje zaštita svedoka, koja postoji u tri oblika: 1) osnovna i načelna zaštita svih svedoka i 2) zaštita posebno osetljivih svedoka, te 3) davanje statusa zaštićenog svedoka.

Odredbom člana 102. Zakonika o krivičnom postupku uređena je osnovna zaštita svedoka, koja nije precizirana, već je samo načelnog karaktera i odnosi se na obavezu organa postupka, što znači kako suda, tako i javnog tužioca da svedoka zaštite od uvrede, pretnje i bilo kojeg oblika napada. Dalje preciziranje se odnosi na pravila koja se tiču dve vrste svedoka: 1) posebno osetljivih svedoka, te 2) zaštićenih svedoka.

Status posebno osetljivog svedoka organ postupka može po službenoj dužnosti ili na zahtev stranaka, odnosno samog svedoka, odrediti svedoku koji je posebno osetljiv s obzirom na neku od sledećih opciono propisanih okolnosti: 1) uzrast, 2) životno iskustvo, 3) način života, 4) pol, 5) zdravstveno stanje, 6) prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno 7) druge okolnosti slučaja.

Rešenje o određivanju statusa posebno osetljivog svedoka donosi: a) javni tužilac, b) predsednik veća ili v) sudija pojedinac. Protiv rešenja kojim je usvojen ili odbijen zahtev da se svedoku odredi status posebno osetljivog svedoka nije dozvoljena posebna žalba. Zaštita posebno osetljivog svedoka postiže se postavljanjem punomoćnika, ili posebnim načinom ispitivanja, kojim se izbegava „sekundarna viktimizacija", odnosno druge štetne posledice krivičnog postupka u odnosu na svedoka.

Ako smatra da je to potrebno radi zaštite interesa posebno osetljivog svedoka, organ postupka donosi rešenje o postavljanju punomoćnika svedoku, a javni tužilac ili predsednik suda postavlja punomoćnika po redosledu sa spiska advokata koji sudu dostavlja nadležna advokatska komora za određivanje branilaca po službenoj dužnosti.

Posebno osetljivom svedoku pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, o čemu odlučuje organ postupka. Ako organ postupka odluči da se posebno osetljivi svedok ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica, a u takvom slučaju organ postupka može odrediti da se koriste tehnička sredstva za prenos slike i zvuka, odnosno ispitivanje obavi uz pomoć psihologa ili drugog stručnog lica.

Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako nisu kumulativno ispunjena dva uslova: 1) potrebno je da sam okrivljeni zahteva suočenje, te 2) neophodno je da organ postupka dozvoli suočenje, vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane.

Greška je u Zakoniku o krivičnom postupku, što njegovim odredbama nije isključena mogućnost da se prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivih svedoka, postavljaju sugestivna pitanja, koja su prema opštem zakonskom pravilu, moguća kada se radi o unakrsnom ispitivanju svedoka na glavnom pretresu. [6] Sugestivna pitanja su u odnosu na posebno osetljive svedoka izuzetno opasna i lako mogu dovesti do njihove naknadne traumatizacije, te se ispoljiti kao vid sekundarne viktimizacije. Po logici stvari, posebno osetljivi svedoci će u daleko najvećem broju slučajeva biti oni svedoci i po pravilu, oštećeni, koje je za svedočenje predložio javni tužilac, koji bi ih tada na glavnom pretresu i ispitivao „osnovno", a onda bi se okrivljenom i braniocu dala prilika za unakrsno ispitivanje, pri čemu bi mogli da svedoku i oštećenom postavljaju i sugestivna pitanja. Ovo je veoma loše zakonsko rešenje, a naročito kada se radi o maloletnim licima, gde mogu biti u pitanju i deca u krivičnopravnom smislu (lica koja nisu navršila četrnaest godina), pa čak i deca

[6] Prema odredbi člana 98. stav 3. ZKP, kad svedok završi svoj iskaz, a potrebno je da se njegov iskaz proveri, dopuni ili razjasni, postaviće mu se pitanja koja moraju biti jasna, određena i razumljiva, ne smeju sadržati obmanu, niti se zasnivati na pretpostavci da je izjavio nešto što nije izjavio, i ne smeju predstavljati navođenje na odgovor osim ako se radi o unakrsnom ispitivanju na glavnom pretresu. Na ovaj je način omogućeno da se tokom unakrsnog ispitivanja svedoka na glavnom pretresu, postavljaju i sugestivna pitanja, koja inače, nisu dozvoljena kada se ova dokazna radnja sprovodi u istrazi ili čak eventualno, u predistražnom postupku. Ne samo što zakonodavac suštinski greši što bezuslovno omogućava postavljanje sugestivnih pitanja, baš uvek kada se radi o unakrsnom ispitivanju svedoka na glavnom pretresu, dakle i onda kada su u pitanju posebno osetljivi svedoci, pa čak i maloletna lica, a naročito deca, već bi iz zakonske formulacije skoro mogao da proiziđe zaključak da bi tokom unakrsnog ispitivanja na glavnom pretresu, bilo moguće postavljati svedoku i obmanjujuća, pa čak i neodređena i nerazumljiva pitanja. Naravno, to nije bila intencija zakonodavca i takvo bi tumačenje ipak bilo preterano, ali nije sporno da je konkretna odredba Zakonika nejasna i pravno-tehnički veoma loše formulisana.

koja su sasvim mala, poput predškolske dece, pri čemu se može raditi i o krivičnim delima koja su izuzetno „malignog karaktera", prema prirodi psiholoških i drugih posledica koje prouzrokuju u odnosu na oštećene.

Pored toga, notorna je činjenica da su maloletna lica uopšte, a posebno sasvim mala deca, odnosno uopšte lica koja su izuzetno mlada, veoma osetljiva na sugestivne uticaje, tako da mogućnost postavljanja sugestivnih pitanja ovim kategorijama svedoka, ne samo što takve svedoke, a naročito kada su u isto vreme i oštećeni krivičnim delom, ne samo da u izuzetno visokom stepenu dodatno traumatizuje i izlaže sekundarnoj viktimizaciji, već i puno utiče na dokazni kredibilitet njihovog iskaza.

5. ZAŠTITA PRIVATNOSTI U POSTUPKU PREMA MALOLETNICIMA

Postupak prema maloletnicima predstavlja poseban krivični postupak (Škulić i Bugarski, 553). Osnovna karakteristika posebnih krivičnih postupaka jeste ta da njihov glavni predmet uvek predstavlja causa criminalis, tj. krivično delo ili delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo (kada je reč o neuračunljivom učiniocu), ali se o njemu rešava po određenim posebnim pravilima u odnosu na pravila opšteg krivičnog postupka. Pravila svakog posebnog krivičnog postupka predstavljaju lex specialis u odnosu na koja su pravila opšteg krivičnog postupka, koja su lex generalis.

Postupak prema maloletnicima više nije regulisan odredbama Zakonika o krivičnom postupku, već su sve odredbe ovog posebnog krivičnog postupka sadržane u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Kada je reč o krivičnoprocesnim odredbama Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sadrži dve grupe takvih odredbi: 1) odredbe koje se odnose na postupak prema maloletnicima i 2) odredbe koje se odnose na krivični postupak u kome se maloletno lice pojavljuje kao oštećeno određenom kategorijom krivičnih dela, koje i ne predstavljaju neki poseban krivični postupak, već se njima samo modifikuju određena pravila krivičnog postupka u kome se pojavljuje oštećeni koji spada u određenu posebnu starosnu kategoriju (Škulić, 2011: 319-320).

Kada se sudi maloletniku, uvek će se isključiti javnost, a veće može dozvoliti da glavnom pretresu prisustvuju lica koja se bave zaštitom i vaspitavanjem maloletnika ili suzbijanjem prestupništva mladih.

U toku glavnog pretresa veće može narediti da se, osim javnog tužioca za maloletnike, branioca i predstavnika organa starateljstva, iz zasedanja udalje sva ili pojedina lica, a za vreme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, veće

može narediti da se maloletnik udalji iz zasedanja. Ratio legis ovakvog udaljavanja maloletnika je nastojanje da se maloletnik zaštiti, odnosno da se u određenim situacijama sačuva njegov lični integritet, kao kada bi na primer, bilo reči o njegovom duševnom stanju (kada nije prikladno da maloletnik bude upoznat sa ocenom njegove psihe i tsl.) ili o mikro-socijalnoj sredini maloletnika, kao kada bi na primer, bilo govora o karakteristikama porodice iz koje potiče i sl. (Škulić, 2020: 157).

Bez dozvole suda ne sme se objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, niti odluka donesena u tom postupku. Može se objaviti samo onaj deo postupka, odnosno samo onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom se slučaju ne smeju navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč.

Nepridržavanje odredaba o tajnosti postupka koji se vodi prema maloletniku predstavlja krivično delo iz člana 337. stav 2. KZ (Perić, 2005: 187). Za razliku od pravila opšteg krivičnog postupka, u postupku prema maloletnicima je javnost uvek isključena sa suđenja, a smisao ovakvog normativnog rešenja se ogleda u legislativnom nastojanju da se spreči „razglašavanje slučaja", koje bi moglo da štetno utiče na maloletnika (Lazin, 1998: 69). U sudskoj praksi se ustalilo shvatanje da postoji povreda odredbe krivičnog postupka kojom se zabranjuje javnost suđenja maloletniku, ukoliko se u presudi koja je doneta u opštem krivičnom postupku u pogledu krivičnog dela punoletnog optuženog, navedu puna imena i prezimena maloletnih saučesnika, s obzirom da se i na taj način prouzrokuju štetne posledice po maloletnike, što i predstavlja *ratio legis* zabrane javnog suđenja maloletnicima (Vrhovni sud Srbije Kž. broj 2857/64, od 28.12.1964. navedeno prema Јекић, 1994).

6. ZAŠTITA PRIVATNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU ČIJI JE PREDMET KRIVIČNO DELO KOJIM JE OŠTEĆENO MALOLETNO LICE

Krivični postupak, koji može biti kako protiv punoletnog okrivljenog, tako i prema maloletniku (postupak prema maloletnicima), kada se radi o krivičnom delu određene vrste (krivična dela protiv polne slobode, života i tela, nasilje u porodici itd.), kojim je oštećeno maloletno lice, ne predstavlja poseban krivični postupak, već se radi o vrsti posebnih modifikujućih krivičnoprocesnih odredbi, kada slično, pravilima koja se odnose na relaciju između opšteg i posebnih krivičnih postupaka, i ovde postoji odnos tih normi i opštih krivičnoprocesnih normi, koji je tipa odnosa između normi koje su *lex specialis* i onih koje su *lex generalis*.

Posebne odredbe koje se odnose na odgovarajuće modifikovanje opštih krivičnoprocesnih pravila, onda kada se u krivičnom postupku pojavljuje oštećeni određenim krivičnom delom, a koji je maloletno lice, nisu sadržane u Zakoniku

o krivičnom postupku (iako ZKP sadrži određene specifične odredbe o posebnoj zaštiti svedoka i oštećenih u krivičnom postupku), već u Trećem delu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika.[7] Te se odredbe, zavisno od vrste krivičnog dela koje je predmet postupka, mogu primeniti kako u opštem, tako i u skraćenom krivičnom postupku, odnosno zavisno od drugih procesnih uslova, u obzir dolazi njihova primena i u drugim tipovima krivičnog postupka.

Posebna pravila postupka čija je osnovna svrha zaštita psihičkog integriteta maloletnih lica kao posebne kategorije oštećenih, primenjuju se onda kada se vodi krivični postupak protiv punoletnih lica za određeno krivično delo kojim je oštećeno maloletno lice.[8] Radi se o krivičnim delima za koja je po pravilu karakteristično da prouzrokuju visok stepen sekundarne viktimizacije,[9] gde spadaju određena krivična dela protiv života i tela (teško ubistvo[10] i teška telesna povreda), krivična dela protiv slobode i prava (otmica), krivična dela protiv polne slobode (silovanje itd.), protiv braka i porodice (nasilje u porodici itd.), kao i niz drugih taksativno nabrojanih krivičnih dela. Zakonodavac ostavlja mogućnost da javni tužilac koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, pokrene postupak protiv punoletnih okrivljenih za druga krivična dela, u skladu sa odredbama koje omogućavaju posebnu zaštitu maloletnih lica kao oštećenih, onda kada javni tužilac oceni da je to potrebno radi posebne zaštite takvih maloletnih lica.

---

[7] Inače, već naslov ovog Zakona u njegovom drugom delu koji se odnosi na položaj maloletnih lica kao oštećenih određenim krivičnim delima, apsolutno nije adekvatan, jer se tu uopšte ne radi o krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kojom se inače bavi jedan deo Krivičnog zakona (krivična dela protiv braka i porodice, neki oblici krivičnih dela protiv života i tela itd.), već je u pitanju zaštita maloletnih lica u samom krivičnom postupku u kojem se oni pojavljuju kao oštećeni i svedoci, a u odnosu na neke često uobičajene negativne posledice klasične krivične procedure, koja u mnogim situacijama može dovesti do tzv. sekundarne viktimizacije žrtve, tj. oštećenog.

[8] Pojam „maloletnog lica" je širi od pojma „maloletnika", tako da obuhvata sva fizička lica koja nisu navršila 18 godina, tj. nisu postala punoletna, a gde u krivičnopravnom smislu, spadaju kako deca (lica koja nisu navršila 14 godina, tako i maloletnici (lica koja imaju 14 godina, a još nemaju 18 godina). Prema članu 112. stav 10. KZ, maloletnim licem se smatra lice koje nije navršilo osamnaest godina.

[9] Uobičajeno se smatra da time što određeno lice postaje žrtva određenog krivičnog dela, nastupa njegova primarna viktimizacija, a da zatim, kako zbog primene određenih redovnih postupaka u krivičnoj proceduri (ispitivanje oštećenog kao svedoka, suočavanje sa okrivljenim itd.), a posebno zbog neadekvatnih procesnih pravila, te grešaka u krivičnom postupku, dolazi do naredne i nove, tzv. sekundarne viktimizacije, koja se svodi na ponovno psihičko doživljavanje kod žrtve već pretrpljenog zla nastalog krivičnim delom. Naime, svako novo podsećanje na krivično delo učinjeno na štetu žrtve, a naročito kada se to učestalo dešava u krivičnom postupku (posebno u slučaju ponovljenih ispitivanja oštećenih), dovodi i do nove patnje žrtve, koja u takvom slučaju nije ponovo fizički povređena, ali doživljava psihičke povrede, koje ponekad mogu biti i teže od realnih, tj. fizičkih povreda. U nekoj meri je ovo neizbežno, ali je sekundarna viktimizacija u velikom broju slučajeva posledica neadekvatnog postupanja u krivičnom postupku, te nepostojanja adekvatnih procesnih formi za njeno minimiziranje.

[10] I ovde treba imati u vidu da isto lice može istovremeno biti pasivni subjekt krivičnog dela i oštećeni, ali da to ne mora uvek da bude slučaj, a što i opravdava svrstavanje teškog ubistva u grupu ovih krivičnih dela. Do takve će situacije doći samo ako se, ili radi o pokušaju teškog ubistva u odnosu na maloletno lice, ili je u pitanju svršeno teško ubistvo, a maloletno lice je oštećeno s obzirom na svoj srodnički odnos sa pasivnim subjektom ovog krivičnog dela.

Posebna pravila postupka o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku mogu se grupisati u nekoliko osnovnih normativnih segmenata: 1) pravilo obavezne specijalizacije svih službenih aktera ovakvih krivičnih postupaka; 2) načelno pravilo minimiziranja sekundarne viktimizacije; 3) primena posebnih pravila saslušanja maloletnih oštećenih; 4) zabrana suočavanja u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije; 5) obavezno pravno zastupanja maloletnog oštećenog; 6) posebna pravila prepoznavanja, kao i 7) načelna hitnost takvog krivičnog postupka.

Kada je reč o zaštiti privatnosti maloletnih lica oštećenih određenim teškim krivičnim delima, poput krivičnih dela protiv polne slobode, nasilja u porodici itd., od posebnog su značaja pravila koja se odnose na načelno minimiziranje sekundarne viktimizacije. Pored toga, iako ovi krivični postupci ne podrazumevaju obavezno isključenje javnosti, kao što je to slučaj kada se radi o postupku prema maloletniku, uvek treba načelno veoma pažljivo proceniti (ne)postojanje razloga za isključenje javnosti sa glavnog pretresa, kada je u pitanju krivični postupak u kojem se kao oštećeni/svedok, pojavljuje maloletno lice, a predmet krivičnog postupka je krivično delo sa elementima nasilja, za koje je karakteristično da po pravilu, izaziva i visok stepen sekundarne/naknadne viktimizacije.

7. NUŽNA ODBRANA KAO OSNOV ISKLJUČENJA PROTIVPRAVNOSTI UNIŠTENJA DRONA/TUĐE POKRENE STVARI RADI ZAŠTITE PRIVATNOSTI

Nekada konkretni događaj, odnosno određena radnja ili njeno propuštanje, na prvi pogled predstavlja krivično delo (naročito u „očima laičke javnosti“), ali to neće biti tako jer se ne radi o protivpravnom aktu. Takav je slučaj i sa nužnom odbranom koja je jedan od osnova koji isključuju protivpravnost.

Delo učinjeno u nužnoj odbrani nije protivpravno, naprotiv, ono je pravom dozvoljeno, pa samim tim i nije krivično delo. I sa moralnog i etičkog stanovišta u opštem smislu, se prema kriterijumu elementarne pravičnosti, nužna odbrana, kao vid sukoba prava (odbrana) sa nepravom (napad), se načelno smatra legitimnom.

Dok je društvena opasnost formalno bila tzv. materijalni element opšteg pojma krivičnog dela u našem krivičnom zakonodavstvu, tj. u vreme jugoslovenskog krivičnog prava, pa i prava Srbije, do novog Krivičnog zakonika iz 2005. godine (čija je primena započela početkom 2006. godine), odnosno sada važećeg Krivičnog zakonika, vladajuće teorijsko shvatanje je bilo da nužna odbrana isključuje postojanje krivičnog dela, jer delo učinjeno u nužnoj odbrani, ne predstavlja društveno opasno delo (Grupa autora, 1986: 51-51).

Nužna odbrana „predstavlja jedan od osnova isključenja protivpravnosti propisanih Krivičnim zakonikom, utemeljenog na principu pretežnog interesa da se naspram dobra napadača prednost da očuvanju dobra napadnutog“ (Vuković, 2021: 127). Za nužnu odbranu se uobičajeno konstatuje da je „prvobitno nastala u vezi sa krivičnim delom ubistva“, te da predstavlja „jedan od najstarijih instituta opšteg dela krivičnog prava“, koji se uobičajeno označava kao klasičan „sukob prava **sa nepravom“** (Stojanović, 2020: 147).

Svako ima pravo na nužnu odbranu. Iako uobičajeno ljudi koji nisu pravnici, odnosno koji nisu elementarno pravno obrazovani, smatraju da se nužna odbrana svodi na neku vrstu samoodbrane ili odbranu isključivo života i tela (što je povezano i sa „istorijatom“ nužne odbrane koja se nekada isključivo svodila na odbranu od „smrtonosnog napada“ na život i telo), to nije tako, jer svaki čovek ima pravo da štiti od protivpravnog napada kako život i telesni integritet, tako i svoju imovinu, odnosno svako pravom zaštićeno dobro - kako ono koje pripada njemu samom, tako i pravom zaštićeno dobro drugog lica (**Škulić,** 2017: 33-77). To znači da se i privatnost kao dobro, može u određenim okolnostima, štititi i delovanjem u nužnoj odbrani, što će se u daljem tekstu objasniti i jednim konkretnim primerom iz nemačke sudske prakse.

Prema odredbama Krivičnog zakonika neće postojati krivično delo ako je određeno delo, koje je inače propisano kao krivično delo, učinjeno u nužnoj odbrani, što znači da je učinjeno radi odbrane svog ili tuđeg dobra od istovremenog protivpravnog napada. Dakle, mora se raditi o napadu koji realno postoji, što znači da je stvaran prema svim svojim bitnim obeležjima. Taj napad mora biti upravljen na neko pravom zaštićeno dobro, poput života i tela, imovine itd.

Da bi postojala nužna odbrana, moraju se ispoljiti kumulativno - kako uslovi koji se odnose na napad, tako i uslovi koji se tiču odbrane, kojom se reaguje na napad. Uslovi napada su da je on kumulativno: 1) ponašanje čoveka – samo čovek može biti napadač, 2) uperen protiv nekog pravom zaštićenog dobra (što može u kontekstu osnovne teme ovog rada, biti i privatnosti, odnosno pravo na privatnost), 3) protivpravan, 4) istovremen, kao i 5) stvaran (Škulić, 2023: 23).

Uslovi odbrane su formulisani kumulativno: 1) Kroz radnju odbrane ostvareno je biće nekog krivičnog dela, 2) Odbrana je upravljena prema nekom napadačevom dobru, kao i 3) Odbrana je neophodno potrebna za odbijanje napada.[11]

[11] Interesantno je da se ovde u normativnom smislu insistira kako na neophodnosti, tako i na potrebnosti odbrane, što deluje i kao preterano, što se može ilustrovati kako jednim istorijskim primerom (nekadašnje krivično pravo Kraljevine Jugoslavije), tako i jednim klasičnim evropsko-kontinentalnim primerom (kazneno pravo Nemačke). Naime, prema odredbi (§ 24 stav 1Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije), delo učinjeno u nužnoj odrani nije protivpravno, a u § 24 stav 2 ovog Krivičnog zakona, nužna odbrana je bila definisana kao «ona odbrana koje je potrebna da se od sebe ili drugog odbije istovremeni protivpravni napad.» Praktično istovetna definicija nužne odbrane je sadržana u pozitivnom nemačkom Krivičnom zakoniku, gde se nužna odbrana definiše kao odbrana koja je potrebna, da se od sebe ili nekog drugog, odbije istovremeni protivpravni napad (§ 32 Abs. 2 StGB). Više o tome: Kühl, K. (2002) Strafrecht – Allegemeiner Teil, 4. München: Auflage,

Interesantan je jedan primer iz nemačke sudske prakse koji se svodi na nužnu odbranu radi zaštite privatnosti, a što je u konkretnom slučaju povezano i sa građanskopravnim osnovom nepostojanja odgovornosti za uništenje tuđe stvari, onda kada je lice koje bi se inače smatralo „štetnikom", postupalo u tzv. defanzivnoj krajnjoj nuždi.

Usmeravanjem drona da leti iznad prostora u kojem drugo lice živi, pri čemu se iz takvog drona snima/fotografiše taj prostor, što se prikazuje na „displeju" operatera, odnosno „daljinskog pilota" takvog drona i eventualno pohranjuje/čuva u bazama podataka i sl., predstavlja nasrtaj na privatnu sferu druge osobe, što se svodi i na postojanje kažnjivosti u smislu § 201a StGB, (Verletzung des höchstpersönlichen Lebensbereichs und von Persönlichkeitsrechten durch Bildaufnahmen).

Ovo je uočljivo posebno, kada je imanje ograđeno i time zaštićeno od neželjenih pogleda, a što sve dron prevazilazi, time što snimanjem iz vazduha povređuje intimu ljudi na imanju. U Nemačkoj je u vezi ovoga došlo i do konkretnog sudskog epiloga, kada je Opštinski sud Risa (Das Amtsgericht Riesa), odlučivao o mogućoj odgovornosti optuženog koji je vazdušnom puškom oborio dron koji **je** iz vazduha povređivao njegovu privatnost (Urteil vom 24.4.2019 – 9 Cs 926 Js 3044/19, MMR 2019, 548).[12]

U konkretnom slučaju je dron u dužem vremenskom periodu leteo preko imanja optuženog i uznemiravao ga, a nakon što je on verbalno pokušao da utiče da se dron udalji, te u tome nije uspeo, odlučio se da upotrebi vazdušnu pušku, te je iz drugog pokušaja, odnosno drugim hicem, uspeo da obori dron, što je Državno tužilaštvo Drezdena tretiralo kao krivično delo oštećenja tuđe stvari.[13] Međutim, Opštinski sud Riza je optuženog oslobodio, ocenjujući da je on opravdano oborio dron, štiteći svoju privatnost.[14]

Naime, svojom radnjom je optuženi umišljajno ostvario biće krivičnog dela oštećenje tuđe stvari, ali konkretna radnja nije bila kažnjiva, odnosno nije bila protivpravna, jer je postojao osnov isključenja protivpravnosti, a to je postupanje u nužnoj odbrani, u skladu sa odredbama § 32 StGB.

„Verlag Franz Vahlen", 39-140. U tom smislu od značaja je i naša starija krivičnopravna doktrina, pa tako Mihajlo Čubinski, u raspravama tokom izrade Nacrta Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije, odnosno posebne vrste „projekta", jedno vreme, tj. u verziji ih 1922. godine, objašnjava da se uz odbranu kod definicije nužne odbrane, umesto atributa „potrebna", koristio atribut „neophodna", što je po njegovom mišljenju, praktično „jedno isto", jer kad se kaže da je odbrana potrebna, to bi značilo da je i neophodna. Više o tome: Čubinski, M.P. (1934) *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 1929. godine*, Beograd: „Geca Kon", 90. Dakle, i iz ovoga, odnosno iz konstatacija u našoj staroj krivičnopravnoj doktrini, još iz vremena Kraljevine Jugoslavije, se čini da je pogrešno spajanje oba ova atributa u našoj sadašnjoj zakonskoj definiciji nužne odbrane, gde odbrana treba da bude neophodno potrebna… Ovo bar u jednom jezičko-simboličkom smislu pomalo sužava izbor načina odbrane i predstavlja čini se, preteranu strogost na štetu onoga ko se brani od istovremenog protivpravnog napada, tj. nepotrebno daje osnovu za preterano restriktivna tumačenja u praksi kada je odbrana zaista „neophodno potrebna" za odbijanje napada.

[12] Urteil vom 24.4.2019 – 9 Cs 926 Js 3044/19, MMR 2019, 548.

[13] https://www.anwalt.de/rechtstipps/strafbarkeiten-beim-fliegen-von-drohnen-208650.html, 1.10.2023.

[14] *Ibidem.*

Kada se radilo o mogućoj građanskoj odgovornosti, ni nje nije bilo u konkretnom slučaju, jer je lice uništavajući dron kao tuđu pokretnu stvar, delovalo na pravom dozvoljen način, a u smislu građanskopravnih odredbi koje se tiču opravdanosti defanzivne krajnje nužde (Defensivnotstand) u skladu sa odredbama § 228 BGB.

8. KRIVIČNOPRAVNE KONSEKVENCE KRŠENJA PRETPOSTAVKE NEVINOSTI U KONTEKSTU MEDIJSKIH „(PRED)SUĐENJA" – SADAŠNJE STANJE I OSVRT NA JEDNO NEKADAŠNJE (KRATKO POSTOJEĆE) KRIVIČNO DELO

Težeći da okrivljene zaštiti od medijskog linča, ali i da sud zaštiti od sugestivnih uticaja, zakonodavac je novelama Krivičnog zakonika iz 2009. godine propisao krivično delo nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, koje se sastojalo u davanju izjava u sredstvima javnog informisanja, za vreme trajanja postupka pred sudom, a pre donošenja pravnosnažne sudske odluke.

Važan element ovog krivičnog dela je bio subjektivnog karaktera. Bilo je potrebno je da se javne izjave daju u nameri da se povrede pretpostavka nevinosti ili nezavisnost suda.

Ovo krivično delo ne bi postojalo onda kada se uobičajeno komentariše krivični postupak, tako što se sve do pravnosnažnog okončanja postupka, o licu koje se za krivično delo tereti, piše sa određenom nužnom „rezervom". To je najjednostavnije postići korišćenjem izraza „osumnjičeni", „okrivljeni" ili „optuženi", a izbegavanjem termina „učinilac", ili još konkretnijih pojmova u relaciji sa vrstom krivičnog dela koje je predmet krivičnog postupka, kao što su: „ubica", „razbojnik", „lopov" itd.

Čak i ako neko ko nije pravno obrazovan ili ga prosto ponese atmosfera, iznese komentar koji se formalno ne bi mogao smatrati korektnim, time ne bi izvršio ovo krivično delo, ako nije komentarisao baš u nameri da na takav način povredi pretpostavku nevinosti ili nezavisnost suda. Ovo krivično delo se ne može učiniti iz nehata, već je neophodno postojanje umišljaja i to direktnog umišljaja, što znači da je učinilac morao biti svestan da svojim javnim izjavama povređuje pretpostavku nevinosti, te da baš to hoće. Ni ovo nije dovoljno, već je ovde nužno i postojanje namere, kao posebno izraženog subjektivnog odnosa učinioca prema svom delu, tako da on naglašeno ciljano i tendenciozno daje određene izjave, baš zato da bi njima povredio pretpostavku nevinosti i sudsku nezavisnost, što svakako, nije uvek lako dokazati.

Ako bi na primer, neki bliski rođak ubijenog, javno zavapio da „ubica" mora dobiti zasluženu kaznu, ili ukoliko bi novinar u emisiji posvećenom serijskim silovanjima, izneo stav o neophodnosti da „silovatelj" bude strogo kažnjen, tu se

po pravilu ne bi radilo o kršenju pretpostavke nevinosti, jer bi se u obe situacije podrazumevalo da se generalno zahteva „pravda“ u odnosu na konkretan slučaj.

Ovde bi trebalo imati u vidu i emotivno stanje oštećenog krivičnim delom, kao i pravo novinara da se zalaže za određenu «kriminalnu politiku», odnosno politiku krivičnog gonjenja, tj. politiku izricanja krivičnih sankcija i sl.

Obrnuto, ako bi se konkretan slučaj danima ili nedeljama prikazivao na određeni inkriminišući način, a lice koje je tek osumnjičeno ili optuženo, konstantno tretiralo kao učinilac, tada bi se moglo raditi o krivičnom delu koje se sastoji u kršenju pretpostavke nevinosti.

Dakle, jedno vreme je u krivičnom zakonodavstvu Srbije postojalo posebno krivično delo, čija je suština bila kršenje pretpostavke nevinosti. Radilo se o krivičnom delu nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, koje je bilo propisano u članu 336a Krivičnog zakonika Srbije.

Ovde bi trebalo imati u vidu i emotivno stanje oštećenog krivičnim delom, kao i pravo novinara da se zalaže za određenu «kriminalnu politiku», odnosno politiku krivičnog gonjenja, tj. politiku izricanja krivičnih sankcija i sl.

Obrnuto, ako bi se konkretan slučaj danima ili nedeljama prikazivao na određeni inkriminišući način, a lice koje je tek osumnjičeno ili optuženo, konstantno tretiralo kao učinilac, tada bi se moglo raditi o krivičnom delu koje se sastoji u kršenju pretpostavke nevinosti.

Dakle, jedno vreme je u krivičnom zakonodavstvu Srbije postojalo posebno krivično delo, čija je suština bila kršenje pretpostavke nevinosti. Radilo se o krivičnom delu nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, koje je bilo propisano u članu 336a Krivičnog zakonika Srbije.

Krivično delo nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka je činio onaj ko za vreme trajanja postupka pred sudom, a pre donošenja pravosnažne sudske odluke, u nameri da povredi pretpostavku nevinosti ili nezavisnost suda, daje javne izjave u sredstvima javnog informisanja. Za ovo krivično delo je bila propisana kumulativno; 1) kazna zatvora do šest meseci i 2) novčana kazna.

Radnja izvršenja krivičnog dela nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka je bila davanje javne izjave u sredstvima javnog informisanja.

Krivično delo nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka je bilo tipično krivično delo činjenja, tj. komisivni delikt.

Radilo se o klasičnom verbalnom deliktu, što naravno, ne znači da samo zbog toga, takva inkriminacija nema svoje opravdanje, jer postoje i druga krivična dela koja se izvršavaju na verbalan način, a i neki oblici saučesništva, poput podstrekavanja, mogu biti verbalnog karaktera.

Konačno, davno je rečeno da „jezik kosti nema, ali kosti lomi“.

Izvršilac je bio lice koje daje javne izjave, što može biti kako u obliku govora, tj. davanja usmenog intervjua novinaru ili davanjem pisane izjave, čak i putem elektronske

poruke, mail-a, sms-a ili na bilo koji drugi podoban način, odnosno u obliku koji realno predstavlja davanje izjave, što se svodi na odgovarajuće komentarisanje, zapažanje, odnosno iznošenje stava.

Samo javno izjavljivanje po sebi, nije dovoljno, već takva izjava kojom se komentariše neki konkretan sudski postupak, mora proizići iz specifične namere, koja se svodi alternativno: 1) na povređivanje pretpostavke nevinosti, ili 2) povređivanje nezavisnosti suda.

Namera i ovde, kao i inače, predstavlja subjektivni elemenat koji dodatno pojačava i ciljno usmerava direktni umišljaj koji i u ovom slučaju, kao i inače, mora postojati kod učinioca koji postupa, odnosno preduzima radnju izvršenja sa određenom namerom.[15]

Kao i inače, kada se u Krivičnom zakoniku zahteva postojanje konkretne namere kod izvršioca krivičnog dela i ovde tj. u pogledu nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, znači da izvršilac sa stanovišta svog subjektivnog odnosa prema protivpravnom delu, koje je zakonom propisano kao krivično delo, mora da postupa sa umišljajem i to direktnim umišljajem.

Čini se da je zakonodavac preterao kada je ovde naveo i povređivanje nezavisnosti suda, već bi bilo sasvim dovoljno da postoji namera povređivanja pretpostavke nevinosti.

---

[15] Namera u našem krivičnom pravu predstavlja posebno i odgovarajuće funkcionalno „pojačanje" i „ciljno usmerenje" direktnog umišljaja, dok se u nekim krivičnopravnim sistemima, ona smatra oblikom krivice, koji se inače, u našem krivičnom pravu, a slično je i u većini drugih evropskih krivičnih prava, označava kao umišljaj. Takav je slučaj u krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih Država. Više o tome: Škulić, M. (2016) „Objektivna odgovornost u krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih država, zajednički broj", *Revija za kriminologiju i krivično pravo* i *Crimen*, 68. Obrnuto, većina kontinentalno-evropskih država razlikuje umišljaj od namere.. Tako se na primer u nemačkom krivičnom pravu, razlikuju kao posebni, mada naravno, usko povezani krivičnopravni pojmovi – umišljaj (Vorsatz) i namera (Absicht). Inače, namera se u nemačkom krivičnom pravu teorijski pretežno označava kao posebna vrsta umišljaja, odnosno najteža forma umišljaja, ili «umišljaj prvog stepena», a neki nemački autori razlikuju i nameru koja je oblik umišljaja (Absicht) i „specijalnu" nameru koju označavaju kao posebnu nameru (besondere Absicht), koja je imanentna pojedinim krivičnim delima (element njihovog „subjektivnog bića"), poput namere da se oduzeta stvar protivpravno prisvoji, kada je reč o krađi. Više o tome: Wessels J. i Beulke, W. (2003) *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und Ihr Aufbau*, Heidelberg: „C.F.Müller Verlag", 2003, 77 – 78. Namera se u nekim zakonodavstvima poptuno poistovećuje sa umišljajem, a slično je i u krivičnom pravu SAD, gde se primarno radi o (pred)umišljaju, poput ubistva prvog stepena. Drugačije je u nekim kontinentalno-evropskim zakonodavstvima, Tako se u nemačkoj teoriji namera najčešće smatra najvišim stepenom umišljaja (umišljaj prvog stepena), ili posebnom vrstom umišljaja, a kod nas je ona imanentna određenim krivičnim delima, kao poseban subjektivan element, koji podrazumeva da kao oblik krivice mora postojati direktan umišljaj, koji se pri tom, takvim zahtevom da se krivično delo čini u određenoj nameri, još dodatno ciljno usmerava i pojačava, pre svega, u odnosu na njegovu voljnu (voluntativnu) komponentu. Više o tome: Škulić, M. (2023) *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*, Beograd: „Službeni glasnik", 45-46. Uvek kada se krivično delo čini u određenoj nameri, to po definiciji naglašava subjektivnu komponentu krivičnog dela, odnosno krivicu, što je potpuno suprotno, određenim relativno retkim primerima «objektivizacije» odgovornosti za krivično delo. Više o tome: Ćirić, J. (2008) *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Beograd: Institut za uporedno pravo, 11-12. Suprotno ovoj kontinentalno-evropskoj krivičnopravnoj tradiciji, neke evropske države u relativno novije vreme u svojim krivičnim zakonima poistovećuju nameru sa umišljajem, kao što je to slučaj sa važećim «kaznenim» zakonodavstvom Hrvatske.

Davanje izjave je moguće samo u određenom vremenskom intervalu, koji je određen sa dva faktička roka, tj. rokova koji su definisani određenim procesnim momentima. Taj vremenski interval počinje trenutkom započinjanja sudskog postupka, a kada se radi o kršenju pretpostavke nevinosti, to svakako mora biti krivični postupak pred sudom, a ovaj se vremenski interval završava momentom donošenja pravnosnažne presude.

Zakonodavac je ovde pogrešio što se u inkriminaciji govorilo o „sudskom postupku", jer to bilo nije prilagođeno pravilima novog Zakonika o krivičnom postupku, koji poznaje kako javno-tužilački (predistražni postupak i istraga), tako i sudski segment ukupnog toka krivičnog postupka. Naravno, pod „tokom" krivičnog postupka se ovde misli na celoviti krivični postupak, u svakom konkretnom slučaju, krivični postupak ne mora da „teče svojim celokupnim tokom", bilo zbog toga što istraga nije obavezna procesna faza, bilo zato što se postupak može okončati u nekoj svojoj ranijoj fazi. Na primer, istraga se može obustaviti, do okončanja postupka može doći tokom sudske kontrole optužnice itd.

Dakle, dok je ovo krivično deo postojalo, pretpostavka nevinosti se mogla smatrati povređenom u smislu ove inkriminacije, jedino od trenutka započinjanja postupka pred sudom, a ne i u procesnim fazama koje tome prethode, tj. pre svega, u predistražnom postupku, kao i u istrazi, odnosno uopšte do postupka sudske kontrole optužnice ili optužnog predloga, što je naravno, bilo pogrešno, te se svodilo na nepotrebno sužavanje kriminalne zone te inkriminacije.

Od momenta kada je presuda postala pravnosnažna, prestajala je i mogućnost činjenja ovog krivičnog dela, što je logično, jer tada, ako je reč o osuđujućoj presudi i prestaje dejstvo pretpostavke nevinosti, jer do tada optuženi, postaje osuđeni u krivičnoprocesnom smislu, tj. učinilac krivičnog dela u materijalnom krivičnopravnom smislu, te se samim tim pretpostavka nevinosti, koja više i ne postoji, ne može ni povređivati.

Ako bi neko licu koje je pravnosnažno oslobođeno od optužbe ili u odnosu na koje je postupak pravnosnažno obustavljen, odnosno donesena pravnosnažna odbijajuća presuda, prebacivao da je učinilac krivičnog dela, ni tada se ne bi radilo o kršenju pretpostavke nevinosti, već bi u obzir došla druga krivična dela, poput uvrede, odnosno klevete,[16] dok ona nije (sasvim neopravdano), dekriminalizovana (Ristivojević, 2014: 153-174).

Veoma kratko postojanje krivičnog dela nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, nije bilo dovoljno za ocenu (ne)opravdanosti ove inkriminacije. Čini se da ona nije zaživela u krivičnoj praksi, jer je nemoguće naći ne samo bilo koju pravnosnažnu presudu koja se odnosi na ovo krivično delo, već ni na primere pokrenutih krivičnih postupaka čiji je predmet ovo krivično delo, mada je verovatno bilo krivičnih

[16] Škulić, M. (2011) „Dekriminalizacija klevete je apsurd", *Politika,* 4. maj, Beograd, 2011. godine, http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Dekriminalizacija-klevete-je-apsurd.lt.html, 17.7.2023.

prijava koje su se odnosile na tu inkriminaciju, pre svega, od strane oštećenih.

Bez obzira što je zakonodavac odustao od krivičnog dela nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, te ga brisao iz Krivičnog zakonika, veoma brzo nakon što je uvedeno u naš krivičnopravni sistem, teško je negirati da takva inkriminacija ima upadljiv ratio legis, što je još očiglednije kada se ima u vidu da odredba iz člana 3. stav 2. Zakonika o krivičnom postupku, kojom se posebno apostrofira obaveza po¬štovanja pretpostavke nevinosti za niz subjekata (državni i drugi organi i organizacije, sredstva javnog obaveštavanja, udruženja i javne ličnosti), nije „praćena" bilo kakvom sankcijom za kršenje takve dužnosti.

To znači da je Zakonikom o krivičnom postupku (član 3. stav 2.), s jedne strane, striktno uvedena zabrana kršenja pretpostavke nevinosti (mada bi se to i inače, moralo podrazumevati, samim tim što pretpostavka nevinosti postoji), a da se s druge strane, kršenje takve zabrane ni na koji način ne sankcioniše. To takođe znači da se odredba člana 3. stav 2 Zakonika o krivičnom postupku, svodi na neku vrstu „spiska lepih želja", tj. ima samo instruktivan karakter, što je verovatno i bio osnovni i suštinski opravdan ratio legis svojevremenog unošenja u naše krivično zakonodavstvo krivičnog dela nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka, iako naravno, nije teško uočiti i određene pravno-tehničke slabosti te konkretne inkriminacije. Zakonodavac je ipak pogrešio što takve manjkavosti nije popravio novelama, već se opredelio za potpuno brisanje tog krivičnog dela iz Krivičnog zakonika.

Isto kao što i unošenje određene inkriminacije u krivičnopravni sistem mora imati određeni ratio legis, svoj *ratio legis*, mora da ima i brisanje konkretnog krivičnog dela iz krivičnog zakonodavstva.

Poslednjih godina je bilo veoma lako uočiti prilično česta javna prejudiciranja ishoda krivičnih postupaka, a po pravilu uz to i brutalno kršenje pretpostavke nevinosti, kako od strane pojedinih neodgovornih političara, tako i uopšte, u sredstvima javnog informisanja.

Stoga, zaista nije lako razumeti koji je ratio legis brisanja krivičnog dela nedozvoljenog javnog komentarisanja sudskih postupaka iz našeg zakonodavstva, a naročito u kontekstu istovremene dekriminalizacije krivičnog dela klevete.

Iako nije lako u uporednom pravu naći slične inkriminacije, ni obrnuto, u većini država koje se smatraju pravnim državama, nije nimalo lako naći primere rutinskog kršenja pretpostavke nevinosti u javnosti, već se obrnuto u državama koje se odlikuju vladavinom prava i pretpostavka nevinosti veoma dosledno poštuje.[17]

---

[17] Doduše, tu ima i nekih upadljivih izuzetaka, a naročito kada se radi o anglosaksonskim pravnim sistemima, kod kojih je sloboda govora svojevrsna „sveta krava", pa čak i kada se radi i o istorijski veoma „osetljivim" pitanjima. Naime, u kontinentalnoj Evropi je po pravilu moguće da se i „rečima" čini krivično delo. Postoji i niz ozbiljnijih krivičnih dela koja se mogu učiniti verbalno. Najtipičnije je jedno krivično delo koje je u Nemačkoj poznato pod žargonskim nazivom – „Aušvic laž". Ko u Nemačkoj negira holokaust, tj. genocid nad Jevrejima, čini to krivično delo, koje je skopčano sa nemačkom istorijom i nacističkim „megazločinom". Interesantno je da neke od država koje su bile na strani pobednika u Drugom svetskom ratu nemaju takvo

9. PRAVNE KONSEKVENCE SUDSKIH ODLUKA KOJIMA SE UTVRĐUJE KRŠENJE PRETPOSTAVKE NEVINOSTI

Prema odredbi člana 3. Zakonika o krivičnom postupku, svako se smatra nevinim sve dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom nadležnog suda, a državni i drugi organi i organizacije, sredstva javnog obaveštavanja, udruženja i javne ličnosti dužni su da, s jedne strane, poštuju pretpostavku nevinosti, a da, s druge strane, svojim javnim izjavama o okrivljenom, krivičnom delu i postupku ne povređuju prava okrivljenog. Prema odredbi člana 34. Stav 3. Ustava Srbije, svako se smatra nevinim za krivično delo, dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda. Pretpostavka nevinosti predstavlja važan element prava na pravično suđenje. Prema članu 6 stav 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda „svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim sve dok se na osnovu zakona ne dokaže njegova krivica." (Škulić, 2017).

Međutim, postoje i neki čudni primeri da se u samom nazivu suda/tribunala krši pretpostavka nevinosti. Tako je zvaničan engleski naziv Haškog tribunala glasi: "International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law comitted in the Territory of Former Yugoslavia Since 1991". U prevodu na srpski, naziv Haškog tribunala je: "Međunarodni tribunal za gowewe lica odgovornih za teške kršenja međunarodnog krivičnog prava na teritoriji nekadašnje Jugoslavije od 1991." Ovakav naziv sadrži u sebi neke ozbiljne kontradikcije, koje po svom značenju prevazilaze nivo terminološke nekorektnosti, već se njima zadire u mnogo ozbiljnija pravna i procesna pitanja (Škulić, 2005: 68-70). U tom se nazivu lica protiv kojih tek treba podneti optužne akte, već unapred označavaju kao "lica odgovorna za teška (ozbiljna) kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Ovim se u stvari s jedne strane, već prejudicira

krivično delo. Jedan veoma kontroverzni engleski istoričar Dejvid Irving (poznat i po tome, što je među prvima osporio originalnost «Hitlerovih dnevnika» u jednom poznatnom slučaju falsifikata i prevare, čije su žrgve bili magazini «Stern», «Sunday Times» «Newsweek», kao naravno, i njihovi čitaoci)), ne samo da u svojoj postojbini objavljuje knjige kojima izražava sumnju u holokaust, već i odlično zarađuje takvim osporavanjem, jer to u Velikoj Britaniji nije kažnjivo. Tamo je sloboda govora svetinja. Više o tome: Škulić, M. (2021) „Zločin negiranja/odobravanja/umanjenja zločina – istorijski kontekst; krivično zakonodavstvo Srbije i „paralele" sa nemačkim krivičnim pravom" *tematska monografija: Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne držav*e, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 22-23. Inače, kršenje pretpostavke nevinosti u masovnim medijima, pa i relativno u ozbiljnim „naučno-istorijskim emisijama", nije retkost ni u svetu, pa i u Evropi, a u tako nešto se mogu ovih dana uveriti i građani Srbije, kao i „regiona" uopšte, odnosno svi korisnici usluga jednog kablovskog TV kanala koji se bavi interesantnim istorijskim temama, ali i uopšte zanimljivostima koje najčešće imaju određenu istorijsku konotaciju, a koji prikazuje serijal o teškim „zločincima", gde se u najavi, pojavljuju raznovrsni „likovi" iz sveta organizovanog kriminaliteta, tj. „narko baroni" i sl., koji se označavaju i kao „evil genius ". Među njima se, sve uz ilustracije „dolarskog keša"(koji je naravno, u kontekstu prikazivanja, po logici stvari, proistekao iz zločina, ili je predmet, tj. cilj i svrha zločina itd.), prikazuje i dr Radovan Karadžić, naravno, kao „notorni ratni zločinac", odnosno „genocidni zločinac", iako on tada još uvek nije bio pravnosnažno osuđen, što znači da je za njega tada još uvek važila pretpostavka nevinosti.

odluka suda, jer su ta lica unapred i apriorno označena kao odgovorna, a s druge strane, time se i formalno negira pretpostavka nevinosti, koja predstavlja ne samo deo korpusa međunarodno priznatih ljudskih prava, već ona u striktnom obliku postoji i u pravilima koja regulišu sam rad Haškog tribunala (Škulić, 2013: 53-55).

Naziv Haškog tribunala na francuskom jeziku (Tribunal international charge de poursuivre les personnes presumees responsbles de violations graves du droit international humanitaire commises sur le territoire de l'ex-Yugoslavie depuis 1991), koji se takođe smatra „originalnim", tj. oficijelnim jezikom teksta Statuta (mada je on u praksi daleko ređe upotrebljavan), je na prvi pogled bolji nego naziv na engleskom jeziku, jer ne obuhvata u sebi odrednicu iz materijalnog krivičnog prava, koja bi se nužno svela na prejudiciranje krivice. Naime, francuski tekst ne sadrži, poput naziva na engleskom jeziku, izraz "lica koja su odgovorna za...", čime se praktično definišu učinioci odnosno krivci, već se u njemu govori samo o "licima za koja se pretpostavlja da su odgovorna za...", što ne predstavlja neposredno prejudiciranje krivice u smislu materijalnog krivičnog prava. Takođe u nazivu na francuskom jeziku, sudu se ne dodeljuje procesna uloga krivičnog gonjenja, kao što je to slučaj u nazivu na engleskom. Međutim, ni naziv na francuskom suštinski nije korektan, čak je možda i još lošiji nego onaj na engleskom jeziku, jer iako se njime ne prejudicira krivica kao pojam materijalnog krivičnog prava, on ipak sadrži značajno prejudiciranje, ali na nešto drugačiji način. [18] Krivica se na ovaj način ne prejudicira direktno, već se to čini indirektno, ali takođe na način i u terminološkom obliku koji nije dozvoljen u demokratskim krivičnim procedurama, te se ovde čak svodi na jednu vrlo specifičnu pravnu anomaliju, koja već na prvi pogled, značajno pogoršava položaj okrivljenog. Naime, njime se u stvari formuliše pretpostavka odgovornosti, tj. pretpostavka krivice, što je potpuno suprotno važnom krivičnoprocesnom pravilu (zagarantovanim čitavim nizom međunarodno-pravnih akata), da se okrivljeni smatra nevinim, sve dok suprotno ne bude dokazano u pravnosnažnoj sudskoj odluci – pretpostavka nevinosti, odnosno prezumpcija nekrivice.

Pravo okrivljenog da se smatra nevinim do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, kojim se eventualno utvrđuje njegova krivica, predviđeno Ustavom i relevantnim međunarodnopravnim izvorima, kao jedno od najvažnijih prava čoveka uopšte, omogućava da se u pravnoj državi, ne prejudicira krivica čoveka u pogledu kojeg postoji bilo koji procesno relevantan stepen sumnje da je učinio delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo. Osnovna praktična suština pretpostavke nevinosti jeste baš neprejudiciranje krivice okrivljenog, pre

[18] Suprotno: Rakić Vodinelić, V. (1996) „Prikaz pravila o postupku i dokazivanju Međunarodnog tribunala za suđenje licima za koja se pretpostavlja da su odgovorna za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, učinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, u: Vasilijević, V. A. (ur.), *Međunarodni krivični tribunal,* Beograd: "Prometej", 104. Citirana autorka favorizuje naziv na francuskom, smatrajući ga boljim od onog na engleskom jeziku (za koga primećuje da je suprotan pretpostavci nevinosti), ali pri tom, ne uviđa da naziv na francuskom u stvari – izričito sadrži pretpostavku krivice.

pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, što je posebno važno kada se radi o delovanju tzv. uticajnih društvenih činilaca, poput masovnih medija i posebno, kada se on kombinuje sa izjavama političara, pa i predstavnika vlasti koje prenose sredstva javnog informisanja. Ako se takvim izjavama prejudicira krivica ljudi koji su tek okrivljeni na nivou određenog stepena sumnje da su učinili krivično delo, to tada nije samo «obično» i formalno kršenje pretpostavke nevinosti, već često može da ima i daleko zločudniji efekat, jer ni sudovi, ni sudije ne žive pod «staklenim zvonom», pa tako nekada i nažalost, stvaranje «opšte» atmosfere u javnosti da je određeno lice svakako učinilac određenog krivičnog dela, iako je za njega tek okrivljeno/optuženo, može, nekada čak i «implicitno» i na donekle nesvesnom nivou, utiče na konkretne sudije i time suštinski ugrozi njihovu nezavisnost i nepristrasnost.

Pravne konsekvence sudskih odluka kojima se utvrđuje kršenje pretpostavke nevinosti, mogu da proiziđu iz odluka sledećih sudova:

1) redovnih krivičnih sudova;
2) redovnih parničnih sudova;
3) Evropskog suda za ljuska prava (u daljem tekstu ESLJP) i
4) Ustavnog suda Srbije.

U redovnom krivičnom pravosuđu je teško uočiti primere bavljenja žalbenih sudova, odnosno uopšte, sudova koji odlučuju u postupku po pravnim lekovima, kršenjem pretpostavke nevinosti.

Najčešće se kao primer odluka redovnih krivičnih sudova u odnosu na kršenje pretpostavke nevinosti (tada u terminološkom smislu - pretpostavke nekrivice),[19] navodi odluka Vrhovnog suda Jugoslavije donesena još davne 1965. godine.[20] Takve odluke svakako imaju određeni značaj, ali pretežno u jednom „moralno-simboličkom smislu“, jer sistem pravnih lekova u krivičnom postupku, ne omogućava da se kršenje pretpostavke nevinosti neposredno smatra nekim

[19] U Zakonu o krivičnom postupku Jugoslavije (kasnije neko vreme i Srbije), pretpostavka nevinosti je bila decenijama formulisana kao „pretpostavka nekrivice“ (niko ne može biti smatran krivim za krivično delo dok to ne bude utvrđeno pravnosnažnom odlukom nadležnog suda), a što se u stvari, u jezičkom, ali i u suštinskom smislu svodilo na isto, što je i dejstvo pretpostavke nevinosti, jer ako su sinonimi u jezičkom smislu „vinost“ i „krivica“, odnosno „vin“ i „kriv“, onda i njihovi opoziti moraju biti sinonimi, tako da je u jezičkom smislu potpuno isto biti „nevin“ i „ne biti kriv“.

[20] „Prikazivanje okrivljenog tokom istrage kao kriminalca koji je učinio teško krivično delo protiv službene dužnosti suprotno je odredbi da niko ne može biti smatran učiniocem krivičnog dela, dok se to ne utvrdi pravnosnažnom presudom. Ovakvi natpisi su štetni, a naročito su štetni ako lice koje se prikazuje kao nesumnjivi krivac kasnije bude oslobođeno. Obaveštavanje građana putem štampe o toku postupka u pojedinim krivičnim stvarima potrebno je i dozvoljeno, ali je nužno da se ono vrši objektivno i bez prejudiciranja krivice optuženog i sudske odluke. Suprotan postupak može doneti znatnu i nenadoknadivu štetu pravima i interesima građana. Novinar treba objektivno da izloži stavove optužbe i odbrane i izvedene dokaze, izbegavajući upotrebu izraza i komentara koji prikazuju okrivljenog kao nesumnjivog učinioca krivičnog dela za koje je optužen“ (VSJ Kž. br. 47/65). Više o tome: Škulić, M. (2007) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd: „Službeni glasnik“, 44.

od relevantnih žalbenih razloga u okviru postojećih žalbenih osnova, tj. tu bi se najčešće radilo o kršenju prava na odbranu, odnosno odgovarajućoj relativno bitnoj povredi odredaba krivičnog postupka, što u najvećem broju slučajeva, po logici stvari, ne bi moglo da dovede do ukidanja pobijane presude proistekle iz krivičnog postupka u kojem je kršenja pretpostavka nevinosti.

Ako je usled kršenja pretpostavke nevinosti okrivljenog u odnosu na konkretno lice, nastupila šteta, bilo materijalna, bilo nematerijalna, to može biti odnos za podnošenje tužbe za naknadu štete u parničnom postupku, a o kojoj bi odlučivao redovni parnični sud. Teško je kod nas naći praksu za takve situacije, ali one nisu načelno isključene, naročito kada se radi o medijskom izveštavanju, a posebno, kada su u pitanju slučajevi, koji potom nisu okončani osuđujućom presudom, odnosno drugom odlukom krivičnog suda kojom je utvrđena krivica okrivljenog za protivpravno delo koje je zakonom propisano kao krivično delo.

Obrnuto u odnosu na redovne krivične sudove, „Evropski sud za ljudska prava se često susretao sa pitanjem kršenja čl. 6, st. 2. Evropske Konvencije kojim je proklamovana pretpostavka nevinosti, te su u vezi s tim postavljeni i određeni standardi." (Bajović, 2008: 201).

ESLjP je tako konstatova da se „pretpostavka nevinosti okrivljenog mora poštovati pre suđenja, tokom suđenja, kao i nakon oslobađajuće presude", tj. onda kada je takva presuda postala pravnosnažna, pa tako, „sud smatra da je neprihvatljivo da nacionalni sudovi i dalje iskazuju sumnju u pogledu krivice okrivljenog i nakon što je on oslobođen pravnosnažnom presudom" (*Case Sekanina v. Austria* (Predstavka broj 13126/87 – presuda od 25.8.1993.).[21]

ESLjP se bavio i svojevrsnim implicitnim stavom suda da je okrivljeni kriv, tj. donošenjem određenih sudskih odluka (što je moguće u nekim krivičnoprocesnim sistemima), koje ostavljaju mogućnost za dalju sumnju u krivicu okrivljenog, iako ona nije mogla da bude dokazana na krivičnoprocesno validan način, što se uočava u sledećoj odluci: „sud smatra da je povređeno pravo na pretpostavku nevinosti ako, iako okrivljeni nije u skladu za zakonom oglašen krivim, određena sudska odluka u vezi s tim, održava uverenje u krivicu okrivljenog, koji nije bio u mogućnosti da se koristi svojim pravom na odbranu. Do ovoga može doći i bez formalnog ustanovljavanja, već je dovoljno da se iz načina dokaziva može zaključiti da sud okrivljenog smatra krivim" (*Case Minelli v. Switzerland*, (Predstavka broj 8660/79 – presuda од 25.3.1983.).[22]

ESLjP je u više navrata posebnu pažnju obraćao na kršenje pretpostavke nevinosti u izjavama državnih funkcionera: „Sud podseća da je pretpostavka nevinosti povređena i ako izjava nekog funkcionera o licu koje se tereti za krivično delo, odražava stav da je to lice krivo i pre nego što je njegova krivica dokazana

[21] http://swarb.co.uk/sekanina-v-austria-echr-25-aug-1993/, 1.10.2023.

[22] http://www.servat.unibe.ch/dfr/em866079.html, 9.10.2023.

u skladu sa zakonom. Dovoljno je da se i kada nema bilo kakve formalne izjave, označi razlog iz kojeg se naslućuje da taj funkcioner smatra okrivljenog krivim. U ovom pogledu Sud naglašava neophodnost biranja reči u izjavama funkcionera u odnosu na neko lice pre suđenja i pre nego što njegova krivica bude pravnosnažno utvrđena." (*Case Alenet De Ribemont v. France* (Predstavka broj 15175/89 – presuda od 10.2.1989.).[23]

Interesantna je sledeće zapažanje u hrvatskoj krivičnoprocesnoj literaturi: „Na dobro poznatu „hrvatsku navadu" da se s najviših političkih i pravosudnih mjesta komentira kazneni predmet, koji je sub iudice i okrivljenika unaprijed oglašava krivim, upozorio je Evropski sud" u slučaju „Peša protiv Hrvatske, (presuda od 8.4.2010, zahtev broj 40523/08) (Pavlović, 2014: 8). U ovoj presudi je ESLjP upozorio da sloboda izražavanja garantovana članom 10 Konvencije podrazumeva i slobodu primanja i davanja informacija, što ne može biti sprečeno ni članom 6 stav Konvencije, kada se radi o informisanju javnosti o krivičnim istragama koje su u toku, ali se pri tom, zahteva da se to čini uz svu potrebnu diskreciju i oprez, tako da se poštuje pretpostavka nevinosti, gde se Sud između ostalog, poziva i na prethodno navedeni slučaj „De Ribemont protiv Francuske". ESLjŠ konstatuje: „Potrebno je napraviti temeljnu razliku između izjave da je neko tek osumnjičen za činjenje krivičnog dela i jasne izjave, dok nema pravnosnažne presude, da je pojedinac učinio krivično delo o kojem je reč. Sud dosledno naglašava važnost biranja reči od strane javnih funkcionera (zvaničnika) u njihovim izjavama, pre nego što je nekom licu suđeno i ono oglašeno krivim za određeno krivično delo."

Prva odluka Evropskog suda za ljudska prava protiv Republike Srbije u slučaju Matijašević (*Case of Matijašević v. Serbia* (Application no. 23037/04)[24] odnosila se baš na kršenje pretpostavke nevinosti i povredu čl. 6, st. 2. EKLjP. Suština te odluke se svodi na sledeće navode: „Podnosilac predstavke je uhapšen i zadržan u pritvoru u maju 2003. godine pod sumnjom da je izvršio ubistvo i prevaru. Okružni sud u Novom Sadu mu je produžio pritvor. U obrazloženju rešenja, sud je naveo da je podnosilac predstavke zapravo učinio krivična dela za koja je uhapšen. Podnosilac predstavke se žalio Vrhovnom sudu tvrdeći da je sudsko rešenje prejudiciralo ishod njegovog nerešenog krivičnog slučaja i povredilo njegovo osnovno pravo na pretpostavku nevinosti. Njegova žalba je odbačena i on je okrivljen za podstrekavanje na ubistvo i osuđen na osam godina zatvora. Podnosilac predstavke se žalio pozivajući se na čl. 6 st. 2. EKLjP da je proglašen krivim pre nego što je njegova krivica dokazana. Sud je našao da je Okružni sud proglasio podnosioca predstavke krivim pre nego što je njegova krivica dokazana po zakonu i da je Vrhovni sud propustio da ispravi „grešku" po žalbi. On je dalje naveo da činjenica što je podnosilac predstavke konačno okrivljen i osuđen na

[23] http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2215175/89%22]}, 11.10.2023.

zatvorsku kaznu ne negira inicijalno pravo podnosioca predstavke na pretpostavku nevinosti dok se ne dokaže da je kriv po zakonu. Sud je jednoglasno našao da je došlo do povrede člana 6. stav 2. Konvencije i da je utvrđivanje te povrede predstavljalo osnov za pravičnu naknadu za nematerijalnu štetu koju je podnosilac predstavke mogao pretrpeti.“ [25]

Iz ove odluke ESLjP se i vidi suština dejstva njegovih odluka, koja je s jedne strane, deklarativna i ima za svrhu neku vrstu „edukacije“ pravosuđa koje je pogrešilo u konkretnom slučaju, dok s druge strane, omogućava i naknadu nematerijalne štete (nekada i materijalne, a što ovde, tj. u prethodno citiranom primeru, nije slučaj), ali konačno i suštinski – ovaj sud nema bilo kakvu kasacionu funkciju, tj. on svojim odlukama ne utiče na konačan, tj. pravnosnažan ishod krivičnih postupaka u konkretnoj državi, a što bi naravno, po logici stvari, u najvećem broju slučajeva, bilo i besmisleno, kada se radi o povredi prava okrivljenog da se smatra nevinim, sve dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda.

Dakle, „Evropski sud za ljudska prava nudi samo supsidijarnu osnovnu pravnu zaštitu, jer on nije nekakva „superreviziona/nadreviziona instanca“, a individualna žalba tom sudu koja ne mora biti u posebnoj formi, se može podneti tek nakon što se iscrpe sva odgovarajuća pravna sredstva na nacionalnom nivou.» (Satzger, 2005: 143).

Nezavisno od vrste postupka (da li je pokrenut od strane države ili pojedinca), odluke ESLjP imaju samo „inter partes“ dejstvo, pa tako, država članica (stranka) EKLjP može odlukom ESLjP biti obavezana da sanira povredu prava, nadoknadi štetu, te spreči istovetne povrede u budućnosti, a ESLjP može takođe, prema članu 41 EKLjP i samostalno da dosudi pravično obeštećenje, ako se nacionalnim pravom omogućava samo nepotpuno saniranje povrede (*Ibidem*).

Suština je da odluke ESLjP nemaju automatsko kasaciono dejstvo u odnosu na neku krivičnu presudu, koja je već postala pravnosnažna, tako da radi omogućavanja dejstva odluka ovog suda, države članice moraju da propišu posebne procesne mehanizme, kao što je utvrđivanje posebnog razloga za ponavljanje krivičnog postupka radi otklanjanja povrede na koju svojom odlukom ukazuje ESLjP, odnosno ustanovljavanje drugih vrsta (vanrednih) pravnih lekova, čijom se primenom na

[25] Izvod iz odluke ESLjŠ: “Sud podseća da će pretpostavka nevinosti po članu 6. stav 2. biti povređena ako sudska odluka ili, čak, izjava zvaničnika koja se odnosi na lice koje je optuženo za krivično delo, odražava mišljenje da je krivo pre nego što se njegova krivica dokaže po zakonu. Dovoljno je da, u odsustvu zvanične odluke, postoji određeno mišljenje koje ukazuje da sud ili zvaničnik u pitanju smatra optuženog krivim, dok će preuranjeno iznošenje takvog jednog mišljenja od strane samog suda neizbežno prekršiti navedenu pretpostavku ... Član 6. stav 2. reguliše krivični postupak u celini, ‘bez obzira na ishod optužbe’ ... S obzirom na činjenice slučaja, kao i sudsku praksu ... Sud smatra da Okružni sud ... svojom odlukom ... jeste proglasio podnosioca predstavke krivim pre nego što je to dokazano po zakonu, a šta više ... Vrhovni sud Srbije je propustio da ispravi ovu ‘grešku’ u žalbenom postupku ... Činjenica da je podnosilac predstavke na kraju proglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina, ne može poništiti prvobitno pravo podnosioca predstavke na pretpostavku nevinosti dok se ne dokaže po zakonu da je kriv ... Shodno tome došlo je do povrede člana 6. stav 2. Konvencije.”.

nacionalnom nivou omogućava oživotvorenje odluke tog suda.

Drugačije je sa odlukama Ustavnog suda Srbije, kada taj sud rešava po ustavnim žalbama, jer on može i da poništi odluke redovnih sudova, tj. ima i odgovarajuću kasacionu funkciju, što je inače, veoma osetljivo u mnogim situacijama, jer sistem ustavnog pravosuđa, načelno nije kreiran kao nekakav «sud 3. ili čak 4. instance (Škulić: 2018). Međutim, kada se radi o kršenju pretpostavke nevinosti, tu bi po logici stvari, Ustavni sud bi najčešće bio u prilici da donosi odluku kojom se samo utvrđuje da je ta pretpostavka prekršena (deklarativna odluka – istovetno kao što je slučaj i sa ESLjP). Ustavni sud bi pod određenim uslovima, mogao doneti i odluku o naknadi štete licu u odnosu na koje je (pre)kršena pretpostavka nevinosti, ali samo kršenje pretpostavke nevinosti (mada to nije apriorno isključeno u nekim drastičnim slučajevima, kada je iz samog kršenja pretpostavke nevinosti očigledno proisteklo grubo ogrešenje o načelo pravičnog vođenja krivičnog postupka u opštem smislu), ne bi moglo dovesti do poništavanja (tzv. kasiranja) pravnosnažnih sudskih odluka, proisteklih iz krivičnih postupaka u kojima je došlo do takve povrede prava okrivljenog.

ZAKLJUČAK

Danas su nažalost veoma učestala specifična medijska suđenja, što se svodi na aktuelne krivične postupke koji su predmet intenzivnog izveštavanja/praćenja u sredstvima javnog informisanja, kao i svojevrsna „suđenja“ u medijima, koja se često svode i na specifične medijske zloupotrebe, naročito onda kada se u medijima prejudicira ishod konkretnog krivičnog postupka ili se pokušava stvoriti „očekivanje“ u javnosti u pogledu takvog ishoda. Ovo može biti i veoma opasno sa stanovišta elementarne pravne kulture, ali i pravne sigurnosti u pravnoj državi, odnosno državi koja se odlikuje vladavinom prava. U pravnoj državi koja se odlikuje vladavinom prava od ogromne je važnosti neprejudiciranje u medijima odluke suda u aktuelnim krivičnim postupcima, ni u pravcu favorizovanja osude, što se pre svega, svodi na kršenje pretpostavke nevinosti, kojae je ne samo zakonsko, već i ustavnopravno pravo okrivljenog, niti obrnuto, u pravcu stvaranja medijske atmosfere, pa i svojevrsnog pritiska na sud u pravcu apriornog oslobađanja okrivljenog.

Nikada ne treba zaboraviti da ni sud, kao ni sudije, koji nisu samo „sudije“, već su i građani, pa i „pratioci medija“, ne žive pod „staklenim zvonom“, te da se intenzivnim, pa i naglašeno istaknutim „medijskim suđenjima“, u vidu medijskog „forsiranja“ određenih „verzija“ događaja/krivičnog dela, koje je predmet aktuelnog krivičnog postupka, na taj način vrši i specifičan pritisak na sud. To predstavlja i svojevrstan vid kako pravne nekulture, tako i svojevrsne zloupotrebe prava. Pored toga, nekada i neki nesavesni advokati svojim medijskim nastupima, koji su često

i veoma agresivni na takav način sebe svesno reklamiraju, kršeći time načelnu zabranu reklamiranja advokata. Nekada takvi advokati u funkciji branioca u krivičnom postupku, svog klijenta više i intenzivnije „brane" u medijima, nego u samom krivičnom postupku.

Naravno, sudija u svom postupanju u bilo kojem konkretnom predmetu mora biti nezavistan, te ispoljiti potpunu nepristrasnost. To podrazumeva da sud svoju odluku zasniva na svom slobodnom sudijskom uverenju, utemeljenom na slobodnoj oceni dokaza, a svakako potpuno nezavisno od bilo kakvih medijskih nastupa i tako stvorenih/priželjkivanih „očekivanja"

Poseban slučaj medijskih zloupotreba vezanih za komentarisanje aktuelnih krivičnih postupaka, predstavljaju „gostovanja" raznih quasi eksperata za neke oblasti poput na primer, „famozne" forenzike. Ti samozvani/samoizvikani/samoproklamovani „eksperti" u javnosti po pravilu, zastupaju neke krajnje „neobične verzije" u odnosu na krivično delo koje je predmet krivičnog postupka. Radi se o svojevrsnim „nadriforenzičarima", koji su željni medijskog eksponiranja i „samoreklame", ali oni pri tom, u praksi često nanose i veliku štetu aktuelnim krivičnim postupci, a u najmanju ruku ozbiljno zbunjuju, pa i teško dezinformišu javnost koja prati sredstva javnog informisanja.

Veliki je značaj privatnosti uopšte, pa i privatnosti u krivičnom postupku. Ljudska intima je dragocena, ali se ona, uprkos tome, u krivičnom postupku ponekad i veoma teško povređuje. O velikom značaju privatnosti govore ne samo brojni primeri koji su pravnog karaktera, već i mnogi primeri iz umetnosti, nauke, a posebno psihologije, pa i neki iz književnosti.

Dostojevski u jednom svom delu kaže da postoje tri vrste stvari: jedne su one koje čovek poverava svojim prijateljima, druge su one koje drži samo za sebe, ne govori ih ni prijateljima, a postoje i one za koje se boji da ih otkrije i samom sebi. Privatnost se ne može naravno, tako široko shvatiti sa stanovišta klasične krivičnopravne zaštite ljudske intime, poput krivičnih dela kojima se štiti tajna, ali ni sa aspekta krivičnog postupka, koji nažalost, nekada podrazumeva i razotkrivanje čovekove intime, ali je i tada potrebno naći pravu meru. Ovo je posebno važno kada se radi o posebno osetljivim svedocima, koji po definiciji spadaju u naročito „ranjivu" kategoriju lica, gde je to posebno karakteristično za decu i uopšte, maloletna lica koja su žrtve krivičnih dela sa elementima nasilja, odnosno oštećeni krivičnim delima za koja je načelno karakteristično da izazivaju između ostalog, i visok stepen sekundarne viktimizacije.

Jedan od klasičnih razloga za isključenje javnosti je zaštita interesa maloletnih lica, kao i zaštita privatnosti uopšte. Takvi razlozi za odstupanje od inače, veoma važnog ne samo zakonskog već i ustavnopravnog načela javnosti je u potpunosti opravdan i ima puni legitimitet, kako u krivičnoprocesnom, tako i u ustavnopravnom smislu.

Nažalost, neke greške u krivičnom postupku su nepopravljive. One se ne mogu

popraviti ni eventualnim ukidanjem u žalbenom postupku, odluke prvostepenog suda proisteklog iz krivičnog postupka u kojem su takve greške načinjene. Takve greške često mogu najteže da pogode baš maloletna lica, kao oštećeni teškim krivičnim delima, iako se ona inače, načelno posebno štite u pravnom sistemu uopšte, pa i naravno, u krivičnopravnom sistemu, kako sa stanovišta krivičnog materijalnog prava, tako i sa stanovišta krivičnog procesnog prava.

To je slučaj i sa povredom načela javnosti u određenoj situaciji. Naime, to načelo je povređeno i tada je to jedna od apsolutno bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, onda kada sud/pretresno veće/sudija pojedinac vodi glavni pretres nejavno, a nije bilo razloga da se javnost isključi. Tada se presuda proistekla iz takvog postupka ukida rešenjem žalbenog suda i novi se glavni pretres vodi javno. To je greška koja se može popraviti. Obrnuto je nepopravljivo, Ako je sud vodio glavni pretres javno, a trebalo je javnost isključiti, to se više ne može ispraviti, slično kao što se objašnjava odnos prve vesti i njenog demantija. Prva vest je kada se džak perja prospe sa petog sprata, te prosuto perje raznese vetar, a demantij te vesti je kada se to perje na zemlji skuplja i vraća u džak…

Naime, jedna od apsolutno bitnih povreda odredaba krivičnog postupka jeste povreda koja se odnosi na povredu načela javnosti, ali samo ako se radi o jednom smeru povrede – ako je protivno Zakoniku bila isključena javnost na glavnom pretresu.

Povreda u drugom suprotnom smeru, praktično i nije relevantna, što znači da obrnuto, ako bi se radilo o slučaju da javnost nije bila isključena, a trebalo je da bude isključena (što je stvar, faktičke procene), ne bi bila u pitanju apsolutno bitna povreda odredaba krivičnog postupka, a samo bi se u retkim situacijama, ovde radilo o relativno bitnoj povredi odredaba krivičnog postupka. Ovo suštinski proizlazi iz prirode takve povrede, koja se više ne može popraviti.

Naime, ako je glavni pretres vođen uz prisustvo javnosti, a javnost je trebalo isključiti (na primer, radi čuvanja tajne, potrebe zaštite interesa maloletnika itd.), nije moguće ili bi bilo apsurdno, da se zbog toga ukida presuda, te da se potom ponovi vodi glavni pretres, ali sada bez javnosti. Kako je javnost u ovakvom slučaju već bila prisutna, to se ne može nikakvom formalnom odlukom anulirati, jer je u takvom slučaju, onaj interes radi čije je zaštite trebalo isključiti javnost i inače povređen (na primer, tajna je saznata, određeni interes maloletnika povređen i tsl.), odnosno doveden u pitanje i njega jednostavno nije moguće „revitalizovati" ponovnim vođenjem glavnog pretresa, ali sada, bez javnosti.

Posebno je značajna zaštita privatnosti određenih ranjivih kategorija, a naročito je velika važnost kvalitetne i dosledne zaštite privatnosti dece i maloletnih lica uopšte, jer dete je „otac čoveka".

Od deteta nastaje čovek, a ako je dete žrtva nekog teškog krivičnog dela, a naročito krivičnog dela koje je nasilničkog karaktera, pa još ako nepotrebno bude dodatno povređen u krivičnom postupku, njemu se bitno smanjuju šanse da

postane uspešan čovek. U romanu „Braća Karamazovi", Dostojevski zaključuje da „ni najveća sreća čovečanstva nije vredna jedne suze nevinog deteta".

Dete žrtva zločina nosi teške ožiljke kroz ceo život, a naročito kada je žrtva seksualnog nasilja i posebno kada je učinilac bliska osoba. Toj deci treba pomoći, što je moguće kako kvalitetnim zakonodavstvom, tako i boljom praksom postupanja sa žrtvama u krivičnom postupku.

Međutim, kada se dete koje je bilo žrtva nekog teškog krivičnog dela, a naročito, krivičnog dela sa elementima nasilja i posebno kada se radi o deliktu za koji je karakterističan visok stepen sekundarne viktimizacije, još dodatno izloži medijskoj „poplavi", pa i „bujici" koja je nekada, što je užasno, čak i svojevrsne „fekalne prirode" i kada lice takvog deteta, a naročito rane i ožiljci, kao i uopšte neposredni ili posredni podaci o njegovom identitetu, počnu da pune naslovne strane, onda je ono nažalost, teško žigosano i njegova budućnost postaje krajne neizvesna.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž. (1996) *Kriminalistika*, Beograd: „Glosarijum".
2. Aleksić, Ž. i Škulić, M. (2020) *Kriminalistika*, 12. izdanje, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Bajović, V. (2008) „Pretpostavka nevinosti i sloboda štampe," *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, broj 1.
4. Bayer, V. (1980) „Jugoslavensko krivično procesno pravo", knjiga prva – *Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava,* Zagreb.
5. Beulke, W. (2002) *Strafprozeßrecht*, 6, neubearbeitete Auflage, Heidelberg: C. F. Müller.
6. Vasiljević, T. (1981) Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd: Savremena administracija.
7. Wessels J. & Beulke W. (2003) *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und Ihr Aufbau*, Heidelberg: „C.F.Müller Verlag",
8. Vuković, I. (2021) *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
9. Grubač, M. (1995) „Načela krivičnog postupka i njihova transformacija", *Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju*, broj 1–2.
10. Grupa autora (red. Srzentić, N.) (1986) *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*, Beograd: Savremena administracija.
11. Dimitrijević, D. (1967) *Krivično procesno pravo*, Beograd: „Naučna knjiga".
12. Kühl, K. (2002) *Strafrecht* – Allegemeiner Teil, 4. Auflage, München: „Verlag Franz Vahlen".
13. Jekić, Z. (1994) *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta

u Beogradu.
14. Lazin, Đ. (1998) Posebni i pomoćni krivični postupci, Beograd: Kultura.
15. Lukić, R. (1977) *Metodologija prava*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
16. Pavlović, Š. (2014) *Zakon o kaznenom postupku*, 2. izdanje, Rijeka: „Libertin Naklada".
17. Perić, O. (2005) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica,* Beograd: „Službeni glasnik".
18. Petrić, B. (1985) *Priručnik za primenu Zakona o krivičnom postupku*, Beograd: „Savremena administracija".
19. Pfeiefer, G. (1999) Strafprozeßordnung und Gerichstverfassungsgesetz, 2. neuberarbeitete und erweiterte Auflage, München: „C. H. Beck", Verlagasmuchhandlung.
20. Rakić Vodinelić, V. (1996) „Prikaz pravila o postupku i dokazivawu Međunarodnog tribunala za suđenje licima za koja se pretpostavlja da su odgovorna za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, učinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine", u: Vasilijević, V. A. (ur.), *Međunarodni krivični tribunal*, "Prometej", Beograd.
21. Ristivojević, B. (2014) „O opravdanosti ukidanja uvrede i klevete – kriminalna (ne)politika srpskog zakonodavca", *Zbornik Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu*, broj 1.
22. Roxin, S. (1998) *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, München: „Verlag C.H.Beck".
23. Satzger, N. (2005) *Internationales und Europäisches Strafrecht*, Baden-Baden: „Nomos".
24. Simonović, B. (1997) *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
25. Stojanović, Z. (2020) *Krivično pravo – opšti deo*, 27. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
26. Ćirić, J. (2008) *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Beograd: Institut za uporedno pravo.
27. Ćirić, J. (2020) *Knjiga o mržnji*, Beograd: „Službeni glasnik".
28. Cassese, A. (2003) *International Criminal law*, London, New York: Oxford University Press.
29. Hellmann, U. (1998) *Strafprozeßrecht*, Berlin, Heidelberg, New York: „Springer".
30. Čubinski, M. P. (1934) *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 1929. godine*, Beograd: „Geca Kon".
31. Škulić, M. i Bugarski, T. (2015) *Krivično procesno pravo*, Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
32. Škulić, M. (2007) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd: „Službeni glasnik".
33. Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
34. Škulić, M. „Dekriminalizacija klevete je apsurd", *Politika*, 4. maj, Beograd, 2011.

http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Dekriminalizacija-klevete-je-apsurd.lt.html.
35. Škulić, M. (2013) „Jedan pogled na Haški tribunal i njegovo mesto u istoriji", monografski zbornik Instituta za uporedno pravo *Haški tribunal između prava i politike*, (Ćirić, J. ur.), Beograd: Institut za uporedno pravo,
36. Škulić, M. (2015) „National Report – Serbia", In: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J. and Horsfield, P. (eds.), *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Vol. 2, Band 50/2 Greifswald: Forum Verlag Godesberg, Schriften zum Strafvolzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie.
37. Škulić, M. (2016) „Položaj žrtve/oštećenog u krivičnopravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012-29", tematska monografija *Kaznena reakcija u Srbiji,* VI deo, edicija Crimen, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
38. Škulić, M. (2016) „Objektivna odgovornost u krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih država", zajednički broj *Revija za kriminologiju i krivično pravo* i *Crimen,* Beograd: Srpsko udruženje za krivičniopravnu teoriju i praksu i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
39. Škulić, M. (2017) „Anglosaksonska doktrina „odbrane zamka" u krivičnom pravu SAD i njene moguće refleksije na nužnu odbranu u srpskom krivičnom zakonodavstvu", zbornik *Kaznena reakcija u Srbiji,* VII deo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija Crimen.
40. Škulić, M. (2017) „Dejstvo pretpostavke nevinosti kao elementa pravičnog krivičnog postupka", međunarodni naučni tematski skup: „Pravosuđe i mediji", Palić, 8-9. jun, 2017., *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*.
41. Škulić, M. (2018) „Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom sistemu pravnog sistema Republike Srbije", *Bilten Vrhovnog kasacionog suda*, broj 2.
42. Škulić, M. (2021) „Zločin negiranja/odobravanja/umanjenja zločina – istorijski kontekst; krivično zakonodavstvo Srbije i „paralele" sa nemačkim krivičnim pravom", edicija: Crimen, tematska monografija: *Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne države*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
43. Škulić, M. (2022) *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 13. izmenjeno i dopunjeno izdanje.
44. Škulić, M. (2020) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica,* Beograd: „Službeni glasnik".
45. Škulić, M. (2022) *Kriminalistika*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
46. Škulić, M. (2023) *Krivičnopravni aspekti forenzičkog računovodstva*, Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
47. Škulić, M. (2023) *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*, Beograd: „Službeni glasnik".

MEDIA TRIALS, "TRIALS" IN THE MEDIA, THE PRINCIPLE

OF PUBLICITY AND PROTECTION OF PRIVACY IN CRIMINAL PROCEDURE

In the article are explained the so-called media trials, as well as a kind of "trials" in the media, which often comes down to specific media abuses, especially when the media prejudge the outcome of a specific criminal procedure or try to create "expectation" in the public regarding such an outcome. Since the court does not live under a "glass bell", in this way specific pressure is exerted on the court, which represents a peculiar form of both legal unculture and abuse of rights. In addition, sometimes some unscrupulous lawyers with their media appearances, who are often very aggressive, deliberately advertise themselves in such a way, thus violating the general prohibition of advertising for lawyers. Of course, the judge in his actions in any specific case must demonstrate complete impartiality, and base his decision on his free judicial conviction, based on a free assessment of the evidence, and certainly completely independent of any media appearances and thus created/desired "expectations".

A special case of media abuse related to commenting on current criminal proceedings is represented by the "guest appearances" of various quasi-experts in some areas such as, for example, "famous" forensics. Those "experts" in the public, as a rule, represent some extremely "unusual versions" in relation to the criminal offense that is the subject of criminal proceedings. These are a kind of "super-forensic experts", who are eager for media exposure and "self-promotion", but in practice they often cause great damage to current criminal proceedings, and at the very least confuse and even disfigure the public who follow the media.

In the article are explained and analysed in detail the constitutional and criminal procedural aspects of the principle of publicity. The author points out that one of the classic reasons for excluding the public is the protection of the interests of minors, noting that unfortunately, some mistakes in criminal proceedings are irreparable. This is also the case with the violation of the principle of publicity in a certain situation. The paper specifically concludes that the protection of the privacy of certain vulnerable categories in criminal proceedings, especially children and minors in general, is of particular importance.

KEYWORDS: *Media Trials, "Trials" in the Media, the Principle of Publicity, Privacy, Criminal Procedure, Criminal Procedural Law.*

FREEDOM OF EXPRESSION, CRIMINAL LAW, AND CRIMINAL COURTS – HOW DEFENSIVE MAY OR MUST DEMOCRACY BE?

Manfred Dauster*

Freedom of opinion, criminal law and the judiciary historically formed a difficult triangle when legislators and criminal courts suppressed certain opinions that were inconvenient to them with the means of criminal law. In democratic societies, the situation has changed. At present, however, extremists are using hate and violent speech to undermine and ultimately eliminate this order of freedom, which is based on respect for human dignity and the diversity of opinion that flows from it. The abused freedom of expression of such protagonists is a serious threat to democracy in Europe. How societies under attack can defend themselves against this is the subject of the following considerations.

***KEYWORDS**: freedom of thoughts, freedom of expression, criminal law, courts.*

1. LEFT OUT: THE FREEDOM OF THE PRESS, BROADCASTING AND OTHER MEDIA LIBERTIES

This article deals with the general freedom of expression, not with the special forms[1] of freedom of press, broadcasting and other (modern) media, even though all liberties are indissolubly linked[2], and today public opinion campaigns are

* Ph.D, Presiding Judge at the Bavarian Supreme Court (retired), Judge of the Court of Bosnia and Herzegovina (retired), Lecturer at the University of Saarland, Member of the Institute for Economic Criminal Law, International and European Criminal Law of Saarland University, E-mail: *saarlouis10@hotmail.com.*

[1] Likewise for the Constitution of the Free State of Bavaria (Möstl, Lindner, Wolff, 2017), Art. 110 margin. 2; on the continued validity of Art. 110 of the Bavarian Constitution (hereinafter: BV) alongside Art. 5 para. 1 of the GG VerfGH 4, 63/76; 18, 59/73; 30, 142/147 and (Möstl, Lindner, Wolff, 2017) Margin. 5; (Elicker, Members of the Constitutional Court (ed.), 2009), Art. 5 margin. 8 et seqq. also for the internal connection between general freedom of expression and the special forms of press and broadcasting, for the new media in particular margin. 16.

[2] (Möstl, Lindner, Wolff, 2017), Art. 110 margin. 2; (Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021), Art. 5 margin. 5 f. and margin. 16 et seqq.

conducted almost exclusively through the aforementioned media[3]. The relationship of these freedoms to criminal law and the judiciary shares in many respects the fate of the general freedom of expression. However, they have special features, such as the professional right of journalists and editors to refuse to testify[4]. These professionals can have special rights of information and of access, especially vis-à-vis state authorities, which ordinary people who wish to exercise their freedom of expression do not have (Rücker, Weberling, 2021: 147). They are reduced to the right to inform themselves from generally accessible sources (Art. 5 para. 1 sentence 1, 2nd half-sentence of the GG[5] and Art. 10 para. 1 sentence 2 ECHR). Apart from the specifics of the constitution and constitutional law, the relationship between freedom of the media and the judiciary is a complex network of inter-relations, which is borne by the need to inform the public in the best possible way - in the

[3] For the public task of the press, (Rücker, Weberling, 2021: 12). For the connection between general freedom of opinion and the freedoms of the press and independent broadcasting granted by the Constitution of the Free State of Bavaria in special provisions of Art. 111 and 111a, see: Stettner, 1992, Art. 110 margin 20); see also (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 25 et seqq).

[4] § 53, para. 1, sentence 1, no. 5, sub§ 2, sentence 2, of the Code of Criminal Procedure (hereinafter: StPO) in the version promulgated on 7 April 1987 (Federal Law Gazette [hereinafter: BGBl.] 1987 I, p. 1074, corrected 1319), last amended by Article 2 on the adoption of the economic plan of the ERP Special Fund for the year 2022, on the electronic levying of the bank levy and on the amendment of the Code of Criminal Procedure of 25 March 2022 (BGBl. 2022 I, p. 571); § 383 (1) no. 5 of the Code of Civil Procedure (hereinafter: ZPO) in the version promulgated on 5 December 2005 (BGBl. 2005 I, p. 3202, corrected BGBl. 2006 I, p. 431 and BGBl. 2007 I, p. 1781) last amended by Art. 1 - 3 of the Act on the Expansion of Electronic Legal Transactions with the Courts and on the Amendment of Other Provisions of 5 October 2021 (BGBl. 2021 I, p. 4607). See also (Rücker, Weberling, 2021: 208).

[5] Of 23 May 1949 (BGBl. 1949, p. 1) last amended by Art. 1, 2 Covid-19 Act amending the GG of 29 September 2020 (BGBl. 2020 I, p. 2048). Cf. on freedom of information also the Freedom of Information Act of 5 September 2005 (BGBl. 2005 I, p. 2722) last amended by Art. 44 of the Ordinance of 19 June 2020 (BGBl. 2020 I, p. 1328). On the ECHR legal situation (Mensching, 2022), Art. 10 margins. 20, 21; the Constitution of the Free State of Bavaria of 2 December 1946 (Official Law Collection of Bavaria [hereinafter: BayRS] 100-1-S) does not recognise a right to information, although it is accepted that the right to obtain information from generally accessible sources is the necessary complementary right to freedom of expression (Stettner, 1992, footnote 3, Art. 110 margins. 20): "Only the informed citizen is in a position to form his own judgement and to participate in the process of collective discussion." - The constitutional situation in Saarland is similar to that in Bavaria, where the constitution of 15 December 1947 is silent on freedom of information. The right was still included in the preparatory work for today's constitution. However, it is also assumed for the constitutional situation in Saarland that the right to information is a necessary complementary right to freedom of opinion (Elicker, 2009, Art. 5 para. 1 and para. 7); Art. 15 para. 5 of the Constitution of the Free Hanseatic City of Bremen of 21 October 1947 (Official Gazette of the Free Hanseatic City of Bremen [BremGBl.] 1947, p. 251) (on this Rühl, Fischer-Lescano, Rinken, Buse, Meyer, Stauch, Weber, 2016, Art. 15 margin. 12; Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021, footnote 2, Art. 5 margins. 49 et seq.; Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 27, 55, Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Vol. IV/1: Die einzelnen Grundrechte : Der Schutz und die freiheitliche Entfaltung des Individuums, Munich 2006, p. 1387 et seqq.). Against the background of state-directed opinion-forming, reference should be made to the decree of the National Socialist Reich government of 1 September 1939 (Official Gazette of the Reich [RGBl.] 1939 I, p. 1683), the day the Second World War began. The decree made listening to foreign radio broadcasts punishable by imprisonment. Dissemination of intercepted foreign radio broadcasts was punishable by death. The number of convictions under the decree runs into the thousands (also in foreign countries occupied by Hitler's Germany). The number of death sentences is estimated at a maximum of two dozen (see: Hensle, 2003). Today, foreign sources of information are just as protected by Article 5 (1) sentence 1 2nd half-sentence GG as domestic sources (Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021, Art. 5 margin 50).

case of the courts, especially about pending proceedings. This raises the delicate question of the necessity of a separate press and media policy for the judiciary, which most European countries now answer proactively and positively (Rücker, Weberling, 2021: 128). In my opinion, the network of relationships addressed is so complex that its description would exceed the scope of a conference paper limited in size. Where appropriate, this paper will point out the specific guarantees.

2. FROM FREE THOUGHTSTO FREE OPINION – ALSO A EXCURSUS IN THE HISTORY OF IDEAS

Democracy in the 21st century, based on its classical Western understanding, derives its nourishment from the fact that everyone can think what they want[6]. In Friedrich Schiller's "Don Carlos", the Marquis de Posa asks the absolutist King Philip II of Spain "Give freedom of thought! Go ahead of Europe's kings. One stroke of the pen from this hand, and anew the earth will be created." The (Byzantine) Romans were a step ahead. Already the Digestes (XLVIII, 19, 18) of the Corpus Iuris Civilis of the (Eastern) Roman Emperor Justinian (482 - 565) determined "For his thoughts no one is punished." ("Cogitationes poenam nemo patitur"). Dictatorships and autocracies do not care about this and punish thoughts and attitudes (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 1422). The criminal law of the German fascists between 1933 and 1945, which focused on the subjective attitude of individuals, may suffice as proof of this[7]. Even if individuals can think what they like, not much has been gained for democratic discourse. Democracy as we understand it is not a loose association of countless thinking Robinson Crusoes, but requires social, linguistic interaction of the individuals united in the community (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 1388). Through this interaction, freedom of thoughts leaves the individual *forum internum* and mutates into freedom of expression. It is the exchange of opinions, even controversial ones, that constitutes democratic discourse (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 36), which can be traced back to the agora of classical democracy in ancient Athens. This is also the understanding of freedom of expression, as it underlies, for

[6] Similarly: Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 1; Elicker, 2009: Art. 5 margin. 2

[7] A selection: Ambos, Rackow, (2020: 19); Schmidhäuser, E. (1973: 81); Bettiol, G. (1974: 185); Timm, F. (2012) „Gesinnung und Straftat. Besinnung auf ein rechtsstaatliches Strafrecht, Strafrechtliche Abhandlungen Neue Folge" Vol. 237, Berlin; Kelker, B. (2007) „Zur Legitimität von Gesinnungsmerkma-len im Strafrecht. Eine strafrechtich-rechtsphilosophische Untersuchung", Frankfurt am Main; Rath, J. (2002) „Gesinnungsstrafrecht - Zur Kritik der Dekonstruktion des Kriminalunrechtsbegriffs in der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs. Strafrecht in Forschung und Praxis", Vol. 18, Hamburg.

example, Article 5(1) sentence 1 of the GG[8], Article 110(1) sentence 1 of the BV[9], Article 10(1) sentence 1 of the ECHR[10] or the guarantees of the constitutions of other states. Without going into too much detail constitutionally, these guarantees are indifferent as to whether, from a "neutral point of view", the opinion is "good" or "bad", "banal" or "valuable"[11]. Freedom of expression protects them all. It may still be debated whether the facts asserted in the expression of opinion are protected at all (how is the line to be drawn between pure fact and its assessment?[12]), whether the alleged fact must correspond to the truth (what if deliberately false facts are disseminated in order to trigger a factual discussion on the subject at hand?[13]) or whether this is a question of the liberty's limitations. Any other view would require an evaluation of the content of the statements. Content control, however, is censorship, which the German GG expressively forbids in Article 5 (1) sentence 3 GG[14]. This

[8] Article 5 GG as the "mother right" of intellectual communication (Stern, K., with Sachs, M., Dietlein, J. (2011: 1379).

[9] The German state constitutions which came into force before the GG came into force on 23 May 1949 (such as those of the Free State of Bavaria and the Hanseatic City of Bremen) contain extensive cata-glories of fundamental rights. The Land constitutions that came into force thereafter have largely dispensed with their own guarantees in view of the fundamental rights guarantees of the Federal Constitution (cf. for example Art. 4 para. 1 of the North Rhine-Westphalia Constitution of 28 June 1950 [on this: Kamp, M., Heusch, A., Schönenbroicher, K., (2020) "Die Landesverfassung Nordrhein-Westfalen. Kommentar", 2nd ed., Siegburg, Art. 4 margins. 14 et seq.; cf. furthermore Art. 2 para. 1 of the Constitution of the State of Baden-Württemberg of 11 November 1953 [GBl. 1953, p. 173] and on this: Strohs, M., Haug, M. V. (eds.), (2018) „Verfassung des Landes Baden-Württemberg. Handkommentar", Baden-Baden, Art. 2 margins. 1 et seqq.). It was not until the constitutions of the Länder of Saxony, Saxony-Anhalt, Brandenburg, Thuringia and Mecklenburg-Vorpommern, which were created after the accession of the Länder of the former German Democratic Republic (GDR) on 3 October 1990, that, against the background of their experiences with the socialist unitary state of the GDR, they once again took their own path in fundamental law and added Land fundamental rights to their Land constitutions. For reasons of space, the presentation of all state constitutions granting fundamental rights will be omitted. The Paulskirche constitution of 1849 already contained the guarantee of freedom of opinion and freedom of the press, including the prohibition of censorship, as a liberal basic concept against state and police paternalism in § 143 of the Reichsverfassung 1849 (Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margin. 1).

[10] Mensching, 2022: Art. 10 margin. 9.

[11] BVerfGE 93, 266/289; see also BVerfGE 30, 336/347; 33, 1/14 et seq.; 61, 1/7; 66, 116/151; 85, 1/14 et seq.; 90, 241/247; also Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 24; Grabenwarter, C., Dürig, G., Scholz, R., Herzog, R. (edp.), (2013) "Grundgesetz. Kommentar", Vol. I, Art. 5 margins. 47. (2013); Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 4; Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 1389.

[12] BVerfGE 61, 1/7; but cf. also BVerfG NJW 2003, 1109/1109; 2005, 3271/3272; E 114, 329/352 et seq. - However, if one sees freedom of opinion as an outflow of human dignity in the sense of freedom of all human communication, a differentiation according to fact or its evaluation seems to miss the basic idea of dignity-based human communication; similarly: Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 25 - 29.

[13] Without going into the already for the time resigned words of Pontius Pilate to Jesus during his questioning when he commented "What is truth?" (John 18 EU), this is not the place to deal with the philosophical and scientific theories of truth (cf. in the selection: Janich, P. (2005) "Was ist Wahrheit? Eine philosophische Einführung", 3rd ed., Munich; Gloy, K. (2004) „Wahrheitstheorien. Eine Einführung", Basel; Putnam, H. (1990) „Wahrheit und Geschichte", Frankfurt am Main; Habermas, 1973: 211 - 265; Heidegger, 1976: 177 - 202). Elicker, 2009: Art. 5 margin. 4; Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margin. 25; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 48 f. (2013); Stern with Sachs, Dietlein, 2011: 1473.

[14] The Constitution of the Free State of Bavaria prohibits censorship only in connection with freedom of the press (Art. 111 para. 2 sentence 1), but the prohibition of censorship applies to all expressions of opinion via

applies in particular to the freedom of the press and other media (Article 5 (1) sentence 2 GG; Article 111(1) sentence 1; Article 111a (1) sentence 1 BV), which is a special form of general freedom of opinion. In addition, the unanswerable question arises as to who the "neutral observer" is supposed to be and what the evaluation standards for "good" and "evil" are. Only those who allow arbitrariness to prevail will find the answer. Although the connection between free opinion and democracy is indissoluble, for freedom of expression it does not matter whether the opinion expressed is socially useful or politically beneficial for the democratic polity. People do not always have socially useful or democracy-promoting thoughts. Banalities are also free. A very broad approach must be assumed to underlie the determination of the content of free expression. Therefore, freedom of expression has a personality component that is of equal value to the political or publicity-related, i.e. democratic, component (Stern, 2011: 1381). Freedom of expression would be misunderstood if one of these components were to be given priority or if the personality component in particular were to be overlooked. In this sense, formal insults can be just as free as expression of opinion as calls for boycotts, hate speech, or even denial of the Holocaust (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 62; Stern ,2011: 54). However, no matter what an individual says or writes, he has no constitutional right to be heard by others (Stettner, 1992: Art. 110 margin. 21; BayObLG NJW 1969, P. 1127). His linguistic communication with others has a clear connection to human dignity guaranteed under Article 1(1) of the GG. The fact that he can speak is what makes him a human being. It therefore seems questionable to want to determine the content of free opinion from its indisputable connection with democracy and to exclude "unspiritual" opinions from the scope of protection, as the earlier case law of the Bavarian Constitutional Court has seen[15].

Just as the content of the opinion expressed is irrelevant in order to trigger constitutional protection, the same applies to the form in which the opinion is expressed. It can be expressed orally, in writing, in figurative language, by mere signs, openly or anonymously. The holder of fundamental rights decides, undisturbed and uninfluenced, how he forms his opinion and whether he wants to express (Stettner, 1992: Art. 110 margins 24 – 30; Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 8; Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 39 f.; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 75) his opinion musically, in prose, in the form of poetry or through smoke signals or electronically[16]. The state has to keep out of the

the wording of the Constitution (Stettner, 1992: Art. 110 margin. 43 [as of May 1992]; Rücker, Weberling, 2021: 48 Cf. Art. 15 para. 5 of the Constitution of the Free Hanseatic City of Bremen and on this Rühl et. al, 2016, Art. 15 margin. 12; Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins 106 et seqq.; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins 115 et seqq. (2013); Stern, 2011: 1479.

[15] Ver fGH 30, 147/146; 43, 148/154. Dazu insgesamt vgl. Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 7 with further references.

[16] VerfGH 39, 96, 164

communication between its citizens, who therefore determine the time and place (Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 8; cf. on the manifold possibilities of intervention covered by the protective effect of freedom Grabenwarter *et. al.* 2013: Art. 5 margins. 100) of their expression uninfluenced by it[17]. However, it should be noted that the position under fundamental rights can be strengthened depending on the form chosen, for example by the freedom of art under Article 5 (3) sentence 1 of the GG; Article 108 of the BV (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 1488. Cf. Legal situation under ECHR Mensching, 2022: Art. 10 margin. 23) (cf. the state's duty to promote art under Article 140 of the BV). If the opinion expressed relates to religious matters, freedom of religion under Article 4 (1) of the GG; Article 107 (1), (2) of the BV can also reinforce the protection of freedom. The holder of the fundamental right is indifferent to this. Only when it comes to the limits of these interacting fundamental rights can there be competition between them, because not all fundamental rights in the German constitution have the same limits. Constitutional lawyers may deal with the issue of fundamental rights conflicts. Here, the problem does not lead anywhere. The freedom of Article 5 (1) sentence 1 of the GG defends, but does not confer participation. Freedom of expression does not aim to provide an audience for the expresser of an opinion or even to force this audience to listen to or communicate with him (Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: margins. 46 and 48; Grabenwarter et. al 2013: Art. 5 margins. 110). Just as individuals have a right to form and disseminate their thoughts without being influenced, they also have a right not to have thoughts undisturbed and to withdraw from expressing the opinions of others (Grabenwarter et. al 2013: Art. 5 margins. 95).

3. THE LIMITS OF GENERAL FREEDOM OF EXPRESSION

No fundamental right, not even freedom of expression, is without limits or restrictions. The freedom of the individual ends where the freedom of others or the interests of the totality of others begin[18]. If this were not the case, the state-constituted community would call itself into question. The complete lack of limits led to a negative state of nature, which Thomas Hobbes (1588 - 1679), presumably against the background of his experiences with the uncertainties of the English Civil War (Zippelius, 1973: 125), described in 1651 in his "Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil" with the famous "homo homini lupus" ("man is man's wolf"), originally from Plautus, and called for the state as a

[17] It may be disputed whether there is a factual difference between the constituent elements "expression of opinion" and "dissemination of opinion" (see Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margin 41 and in particular margin. 43). The individual communication process is protected from any state influence.

factor of order (Zippelius, 2011: P320). This is no different with the general freedom of expression. This is why the German GG places the general freedom of opinion in Article 5 (2) of the GG[19] under the restrictive reservation of the provisions of the general laws, the legal provisions for the protection of youth[20] and the right of personal honour[21]. Conflicting constitutional law, in particular the fundamental rights of others, may provide further restrictions to a limited extent (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 136 - 138; Stern, 2011: 1470 et seqq). An exception to such restrictions arises from the protection of human dignity, because its protection is absolute and may not be and may not be weighed against freedom of expression (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margin. 158).

With regard to the legal provisions for the protection of minors[22], it should only be noted at this point that the legislature may enact restrictive regulations to protect the undisturbed development of children and adolescents[23] because, according to the assessment of the constitutional legislature, they do not yet have the mental maturity to assess and judge other people's opinions. Laws to protect minors are intended to counteract significant undesirable developments or those that are difficult to correct. The Bavarian Constitution is more far-reaching in Article 110, para. 2, in that it allows quite general legal regulations to combat filth and trash without taking into account the mental maturity (of children and juveniles)[24]. Children and young people should not become the victims and target group of demagogues and seducers. History contains examples of such seductions, such as the medieval legendary and almost unrecorded and unproven (Raedts, 1977: 300 et seqq.; Gäbler, 1978: 1 et seqq) children's crusades in 1212 from Cologne on the one hand, and from Lower Lorraine and Chartres/Troyes on the other, in which hundreds of children and young people are said to have died or been sold into slavery[25]. The German world of fairy tales and legends has another, no less significant

---

[22] The most important laws are: Youth Protection Act of 23 July 2002 (BGBl. 2002 I, p. 2730), last amended by Art. 1 of the Act of 9 April 2021 (BGBl. 2021 I, p. 742) (JuSchG); Act to Strengthen Active Protection of Children and Young People of 22 December 2011 (BGBl. 2011 I, p. 2975). On this Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 123-125.

[23] § 18 para. 1 2nd sentence of the JuSchG; cf. Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 190 et seqq. (2013); Stern, 2011: 1453 et seqq.

[24] In view of the primacy of federal law under Articles 31, 142 of the GG, it is argued that the provision should be interpreted reductively as a mere reservation of the protection of minors (Stettner, 1992: Art. 110 margin. 42, Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 10. From the same perspective, however, it can also be argued that the provision has become obsolete.

[25] A selection: Wiechert, E. (1936) „Der Kinderkreuzzug", Berlin; Franke, K. (2013) „Der Kinderkreuzzug", Paderborn; Röhricht, R. (1876) „Der Kinderkreuzzug von 1212, Historische Zeitschrift" Bd. XXXVI (1) p. 1 et seqq.; Roeder, C. (1993) „Der Kinderkreuzzug von 1212 in Deutschland in der Sicht der Zeitgenossen", in: *Geschichte in Köln*, vol. 34, p. 5 et seqq.; Gray, Z. G. (1872) „The Children's Cruisade. An episode of the thirteenth century", New York; Riley-Smith, J. (1990) "Kreuzzüge", in: *Theologische Realenzyklopädie*, Band 20., p. 1 et seqq.

image in store: the Pied Piper of Hamelin[26], who seduced the children of the town by playing his flute. We don't even want to talk about the mass organisations for young people that the fascists had ready in the 20th century, such as the Hitler Youth[27] or the League of German Girls[28], or the communists with the Free German Youth, which served the purpose of indoctrination.

The right of personal honor[29] is a significant limitation in practice. In individual disputes, the protagonists are very quick to use insults, slander and defamation. For reasons of social peace, but also in view of the rehabilitative interests of the offended, the victim of defamation (Stern, with Sachs, Dietlein, 2011:) must be given the means to adequately defend himself against such violations. These can be means of criminal law, but also means of civil tort law according to §§ 823 et

---

[26] A selection: Dobbertin, H. (1970) „Quellensammlung zur Hameler Rattenfängersage", Göttingen; Dobbertin, H. (1996) „Quellenaussagen zur Rattenfängersage", Hameln; Humburg, N. (1990) „Der Rattenfänger von Hameln. Die berühmte Sagengestalt in Geschichte und Literatur, Malerei und Musik, auf der Bühne und im Film", 2. ed., Hameln; Wann, W. (1984) „Der Rattenfänger von Hameln", München.

[27] Koch, W. H. „Geschichte der Hitlerjugend. Their Origins and Development 1922-1945", 2nd ed., Percha am Starnberger See et al. 1979; Werner Klose, Generation im Gleichschritt. The Hitler Youth. A documentary report. New edition updated in the appendix and extended with an epilogue, Munich et al. 1982; Karl-Heinz Huber, Jugend unterm Hakenkreuz. Unabridged edition. Frankfurt am Main et al. 1986; Schubert-Weller, C. (1993) „Hitler Jugend. Vom „Jungsturm Adolf Hitler" zur Staatsjugend des Dritten Reiches, Materialien zur historischen Jugendforschung, Weinheim"; Arno Klönne, Jugend im Dritten Reich. Die Hitlerjugend und ihre Gegner. 3rd expanded and improved edition, Cologne 2008; Michael Buddrus, Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitler Youth and National Socialist Youth Policy. 2 parts, Munich 2003 (= Texte und Materialien zur Zeitgeschichte 13); Kater, H. M. (2005) „Hitler Youth. Licensed edition. Wissenschaftliche Buchgesellschaft", Darmstadt; Michael H. Kater, Bürgerliche Jugend und Hitlerjugend in Deutschland von 1926 bis 1939, in: Archiv für Sozialge-schichte 1977, pp. 127-174; Heinz Schreckenberg, Erziehung, Lebenswelt und Kriegseinsatz der deutschen Jugend unter Hitler. Notes on the Literature, Münster 2001; Virginie Schneider: Der Nationalsozialismus in der Autobiographie: Melita Maschmann: Fazit. No attempt at justification. Mein Weg in der Hitlerjugend, Strasbourg 1993 (Dissertation Université de Strasbourg 2, Études allemandes, 1993); Matthias von Hellfeld/Arno Klönne, Die betrogene Generation. Jugend im Faschismus, Cologne 1985; Kathrin Kollmeier, Ordnung und Ausgrenzung. Die Disziplinarpolitik der Hitler-Jugend, Göttingen 2007; André Postert, Die Hitlerjugend. Geschichte einer überforderten Massenorganisation (= Schriften des Hannah-Arendt-Instituts für Totalitarismusforschung. Bd. 68), Göttingen 2021; on the Reich Youth Leadership Jörg Wolff, Jugendliche vor Gericht im Dritten Reich. Nationalsozialistische Jugendstrafrechts-politik und Justizalltag, Munich 1992, p. 100 et seqq.

[28] For NS youth policy, see Hubert, H. (2001) "Jugendrecht im Nationalsozialismus", Frankfurt am Main, p. 161. In the National Socialist state, the Hitler Youth is the body responsible for the education of German youth outside the parental home and school. The educational work of the youth justice system must therefore

be oriented towards the educational principles of the Hitler Youth and support them in the fulfilment of their educational tasks". - quoted from Hubert, 200: 170; on the anchoring of National Socialist ideology in particular via the "Volksgemeinschaft" and via racial ideology in juvenile criminal law Inga Stolp, Die geschichtliche Entwicklung des Jugendstrafrechts von 1923 bis heute, Kieler Rechtswissenschaftliche Abhandlungen Band 69, Baden-Baden 2015, p. 49 et seqq.

[29] Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 126 et seqq. - Whether there is a "right of personal honour" outside the "provisions of general laws" is disputed. The case law of the Federal Constitutional Court requires a formal legal regulation (BVerfGE 33, 1/17), but otherwise does not treat the protection of honour as a mere subset of the "general laws". For an independent meaning, see Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margin. 128; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 195 et seqq. (2013); Stern, with Sachs, Dietlein, 2011: 1459 et seqq.

seqq. of the Civil Code (in future: BGB)[30], but also conflicting constitutional law (Möstl, Lindner, Wolff: 2017, Art. 110 margin. 11). The civil law claims for defense and damages, however, do not have the significance in German law that they have in American law, for example. This is due to the sanctions that are possible there in the event of a successful lawsuit, which often involve damage payments in the millions. German tort litigation is far removed from this, in which the amount of damages to be recovered must also be (painstakingly and meticulously) presented and proven by the party bringing the action. Civil proceedings are also lengthy in Germany. At the end of such a process, when the cause of the dispute has long since fallen out of the focus of social interest, there is often only a conviction to pay rather symbolic damages and to (publicly) revoke the incriminated infringement. Whether anyone beyond the victim is interested in the retraction is an open question. Thus, a lot of sweat and blood is often shed in civil proceedings, but little is gained in the end. Therefore, victims of defamation resort to criminal law, through which they can achieve quicker and, incidentally, less expensive satisfaction in §§ 185 et seqq. of the StGB[31] (libel, slander and defamation).

Criminal law, including the provisions of §§ 185 et seqq. of the StGB that protect personal honor, is the most important case of the provisions of the general laws under Article 5(2) of the GG, but it is not the only one. Restrictions on opinion, e.g. incitement to hatred under § 130 of the StGB or terrorist propaganda under §

[30] In the version promulgated on 2 January 2002 (BGBl. 2002 I, p. 42, corrected p. 2009 and BGBl. 2003 I, p. 738) last amended by Art. 2 of the Act to Establish Material Justice of 21 December 2021 (BGBl. 2021 I, p. 5252). Cf. on the civil law tort claims and the case law of the civil courts on this subject Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 36 et seq.; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins 176 et seqq.; cf. on the relationship of § 823 BGB to freedom of opinion and freedom of the press Sprau, H., Grüneberg C. (ed.), (2023) "Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen", 82nd ed., München, § 823 margins 101 ff.

[31] In the version published on 13 November 1998 (BGBl. 1998 I, p. 3322) last amended by Article 2 of the Act amending the Infection Protection Act and other Acts on the occasion of the repeal of the determination of the epidemic situation of national importance of 22 November 2021 (BGBl. 2021 I, p. 4906).

86 of the StGB, are spread throughout the entire StGB[32][33]. The provisions protect legal interests which the constitution itself considers valid, taking into account the principle of proportionality. They are therefore unobjectionable under constitutional law. However, it can be deduced from the provision for all encroachments on the freedom of expression that they can only take place by or on the basis of a formal parliamentary act (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 129). In this respect, freedom of expression is also police-proof (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 132 et seqq).

The Federal Constitutional Court has sought ways to preserve the special importance of freedom of expression in democratic discourse, despite the restrictions on it under criminal law[34]. This also and especially applies to the provisions of §§ 185 et seqq. of the StGB that protect personal honor, but not only to them[35]. The problem basically arises with almost all criminal offences of expression, especially with the provision of incitement to hatred under § 130 of the StGB[36]. The requirements of the Constitutional Court's case law apply first and foremost to the legislature when it moves to tighten existing or create new (criminal) laws restricting freedom of expression.

[32] For a compilation of the relevant penal provisions, see Dauster, M. "Freedom of Communication in Conflict with German Offences on Limiting Such Communication under Specific Circumstances", published by OSCE 25.06.2021 - https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/491075

[33] The jurisprudence of the Federal Constitutional Court and constitutional dogmatics have so far not succeeded in providing a universally convincing breakdown of the term "the provisions of the general laws" according to Article 5 (2) GG, a linguistic arrangement that was already used by the Reich Constitution of 11 August 1919 (RGBl. 1919, p. 1383) in Article 118 (1) sentence 1 (cf. Gerhard Anschütz, Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, 14th ed, Berlin 1933, Art. 118 Anm. 1 - Anm. 4 with further references to the dispute in Anm. 3; for the tradition Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margin. 2; Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 121 et seq. [2013]) and which the Basic Law has adopted. Particularly when it comes to certain opinions, such as the denial of the Holocaust under § 130(3) of the StGB, the attempts at interpretation get out of hand. It is obvious to any observer that the denial of the Holocaust strikes at the heart of the German understanding of the state after 1945 and cannot be accepted by German society. In my view, a provision of the general laws is present if not an individual opinion, but a certain opinion in an abstract-general manner is targeted by the legal regulation and the legal interest protected by this provision is one that is worthy of protection in a constitutional assessment and can therefore claim priority over individual freedom of opinion (cf. Rupert Stettner, 1992: Art. 110 margin. 37 [as of May 1992] with further references from the case law of the Bavarian Constitutional Court since VerfGH 4, 63/76; Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: 'Art. 5 margin. 113 et seqq.; Christoph Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 123 et seqq. [2013]; Stern, 2011: 1444 et seqq.). The punishability of Holocaust denial under § 130 (3) of the StGB is, moreover, intended to be exceptional (Christoph Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margin. 127 [2013], but otherwise raises no concerns under European law (ECtHR Judgment of 23 September 1998 - 25662/94 margin. 47 - Ledeux and Isorni [ÖJZ 1999, p. 656]; Judgment of 24 June 2003 - 65831/01 - Geraudy [NJW 2004, p. 3691; Judgment of 13 December 2005 - 72485/03 - Witzsch). This must apply in the same way to other genocides that have been judicially established or clearly proven by historiography, for example in Rwanda, in Bosnia and Herzegovina or the genocide of the Armenians under the Young Turk government during the First World War, and to anti-Semitic or otherwise extremist statements (Mensching, 2022: Art. 10 margin. 10) (see also Elicker, 2009: Art. 5 margin. 20).

[34] When it comes to criticism of persons, the case law of the Federal Constitutional Court has postulated the (rebuttable) presumption of the "admissibility of free speech" (BVerfGE 7, 198/213) (see also Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 160 et seqq. [2013]). Stern, 2011: 46 et seqq.).

35 Cf. on the spillover effect of Article 5 (1) GG on the private law system Stern, 2011: 1431 et seqq.

[36] On the provisions of criminal state protection statutes restricting freedom of opinion Stern, 2011: 1452 et seqq.

In this respect, the requirements of the Federal Constitutional Court tighten in particular the considerations of proportionality to be made by the legislature (Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 9). However, the precepts of constitutional jurisprudence unfold their practical effect in the jurisprudence of the criminal courts when they apply criminal laws restricting opinion to the individual case (Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 9). In order to make the effect of freedom of expression effective despite the criminal law restrictions, constitutional case-law in Germany requires in individual cases that the restricting criminal provision must in turn be interpreted (restrictively) in the light of the significance of the fundamental right to communication. The prerequisite for this is that the criminal court dealing with such case has grasped and presented the objective meaning of the incriminated statement (Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 56 f.), whereby the yardstick here is how an unbiased and understanding public would have understood it. In the practice of the criminal courts, this interpretation, called the *Wechselwirkungslehre* (doctrine of interdependence), means an orientation situationally according to the concrete circumstances of the offence and a weighing[37]. If only the facts of the case are taken into account, a statement can be punishable, be it as an insult or as incitement to hatred. However, in the concrete situation of the individual case, it can also be part of a legitimate factual dispute, which requires or at least suggests that an individual statement be denied the status of an offence[38]. In the case of defamation, the victim is expected in such a case to have to (exceptionally) accept the defamatory statement of the perpetrator. The Federal Constitutional Court's commendable endeavor to maintain freedom of opinion's paramount place in the democratic structure has not remained without criticism. It is concentrated in the fact that the constitutional court's approach dissolves the individual offences and leads to (incoherent) individual case law, especially in the case of defamation offences[39]. The case law of the Federal Constitutional Court was also criticised when it dealt with the prohibition of demonstrations at which National Socialist and other radical right-wing ideas were disseminated[40]. In the meantime, the legislature has taken up the case law by tightening up the punishability of incitement to hatred through § 130 (4) of the StGB (see also IV. below).

4. FREEDOM OF EXPRESSION TURNS AGAINST DEMOCRACY: ANTI-DEMOCRATIC ETREMISM, WHEREVER YOU LOOK

[37] In Details Grabenwarter, Dürig, Scholz, Herzog, 2013: Art. 5 margins. 139 et seqq.

[38] Since the Lüth decision of 15 January 1958 (BVerfGE 7, 198 et seqq.), constant case law of the Federal Constitutional Court, the number of which is almost unmanageable - exemplarily, therefore, E 82, 272/283 f. - Strauß; 93, 266/293 f. – soldiers are murderers; BVerfG BayVBl. 2006, 15 – gipsy boy; NJW 2006, 2870 margins. 13 - 17; cf. also Wendt, Kämmerer, Kotzur, 2021: Art. 5 margins. 128 et seqq.

[39] The same applies to the case law of the European Court of Human Rights, especially in the case of defamatory offences (Mensching, 2022: Art. 10 margins. 66 et seqq.).

[40] BVerfGE 124, 300 ff. On this also Möstl, Lindner, Wolff, 2017: Art. 110 margin. 9

Democracy, as we all understand it, needs freedom of expression like soup needs salt. Like all soups, democracy - to use the metaphor - can be over salted if the opinions exchanged take a turn that is anti-democratic or harmful to society. In this case, the extremist cook has often reached too deep into the salt barrel with populist twists (Rosanvallon, 2020). No one should be forced to like a constitution and the institutions it establishes, including the procedures that govern them. When asked whether he loved the German State, the late Federal President Gustav Heinemann replied that he loved only his wife. Democracy has to endure criticism, even unobjective and destructive criticism. However, neither democracy nor the society living in it must accept that right-wing extremism is currently calling for violent overthrow[41]. This is what the first German republic had to experience after 1918, when its internal enemies rose up against it, and it had to watch, as a result of its defenselessness, how it was driven to its Hitlerian end in 1933[42].

At the beginning of the 21st century, not only Germany, but especially Germany and the rest of Europe[43] are experiencing the rise of right-wing extremist forces with the usual anti-Semitic (Liebscher, Pietzyk, Ladodinsky, Steinitz, 2020: 897) and xenophobic flourishes, the violent rejection of other minorities and the rejection of democratic

[41] Cf. as exemplaries Schubarth, W., Stöss, R. (eds.), (2001) „Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz", Opladen; Pfahl-Traughber, A. (1999) „Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland", München; Klärner, A., Kohlstruck, M. (eds.), (2006) „Moderner Rechtsextremismus in Deutschland", Hamburg; Eckhard Jesse, Rechtsextremismus in Deutschland. Definition, Gewalt, Parteien, Einstellungen, Neue Kriminalpolitik 29 (2017), P. 15 – 35; Europarat, ECRI-Bericht über Deutschland (Sechste Prüfungsrunde) vom 10. Dezember 2019 – veröffentlicht am 17. März 2020, p. 20 – 28; Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste, Rechtsradikalismus in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung der neuen Bundesländer – WD1 - 3000 -159/14, Berlin 2016; Institut für Demokratie und Zivilgesellschaft (ed.), Hassliebe, Muslimfeindlichkeit, Islamismus – und die Spirale gesellschaftlicher Polarisierung, Jena/London/Berlin 2018; Caroline Y. Robertson-von Trotha (ed.), Rechtsextremismus in Deutschland und Europa. Rechts außen – rechts „Mitte"?, Baden-Baden 2011.

[42] Instead of many Austermann, P. (2020) „Der Weimarer Reichstag. Die schleichende Ausschaltung, Entmachtung und Zerstörung eines Parlaments", Cologne; Alexander Häusler/Michael Fehrenschild, Faschismus in Geschichte und Gegenwart. A Comparative Overview of the Suitability of a Controversial Term. Compiled by the research focus on right-wing extremism/neo-Nazism at the Düsseldorf University of Applied Sciences (FORENA), published by the Rosa Luxemburg Foundation, Berlin 2020. - The Saarland Constitution stipulates in its Art. 10 that anyone who attacks or endangers the free basic order cannot invoke, among other things, the right to freedom of expression (cf. Elicker, 2009: Art. 10 margins. 2 et seqq. also with regard to Art. 18 GG). Elicker, 2009: Art. 5 margin. 5, sees this as a further restriction of freedom of expression, but does not address the question of whether this barrier can still have an effect against the background of the primacy of federal law. Nevertheless, the constitution of the Saarland expresses its resistance to extremism in this way.

[43] Michael Minkenberg, Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen, in: Ralf Melzer/Sebastian Serafin (ed.), Rechtsextremismus in Europa. Länderanalysen, Gegenstrategien und arbeitsmarktorientierte Ausstiegsarbeit, Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin, Berlin 2013, p. 9 – 38; Britta Schellenberg, *ibid*., p. 39 – 78; Vassiliki Georgiadou, *ibid*., P. 79 – 106; Roberto Chiarini, *ibid*., p. 107 – 138; Riccardo Marchi, *ibid*., p. 139 – 164; Rafal Pankowski/Marcin Komak, *ibid*., p. 165 – 180; Radu Cinpoeş, *ibid*., p. 181 – 212; Mridula Ghosh, *ibid*., p. 213 – 246; Andras Biro Nagy/ Tamas Boros/Zoltan Vasali, *ibid*., p. 247 – 272; Nora Langenbach/Britta Schellenberg (eds.), Europa auf dem „rechten" Weg? Rechtsextremismus und Rechtspopulismus in Europa, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin 2011.

parliamentarism - as if we had not already experienced it (Kühnl, 1979: 85; Nolte, 1971 : 49): There is a renewed call for the "strong man" (or "strong woman")[44]. There is a strange, frightening amalgam of Covid-19 sufferers, conspiracy theorists of every conceivable hue and right-wing extremists unafraid to mate with neo-fascists. They are united in Germany to the extent that parliamentary democracy had better be eliminated today, by force if necessary, even if the ideas of what should take its place after such coup d'état are rather half-baked. Among their supporters, so-called death lists are circulating with names of people who are to be liquidated in the event of a successful overthrow (or even before). These contemporaries, some of whom are backward-looking, associate themselves with all anti-social groups and penetrate all social strata. It is disturbing that even members of the police and judiciary fall into these extremist aberrations or take on prominent (leadership) functions within the groups[45]. What distinguishes today's times and makes extremism so dangerous is the fact that extremists appear in social networks and exchange information there. This gives their exchanges an enormous speed and

[44] Heinrich Bedford-Strohm, Konsequent gegen Hass, DRiZ 2020, p. 251; Uwe Backes/Sebastian Gräfe/ Anna Maria Haase/Michael Logrinow/Sven Segelke, Rechte Gewalt in Sachsen. Entwicklungstrends und Radikalisierung. Berichte und Studien Nr. 82, ed. by Thomas Lindenberg/Clemens Vollnhals im Auftrag des Hannah-Arendt-Instituts für Totalitarismusforschung e. V., Göttingen 2019; Britta Schellenberg, Wenn der Staat versagt. Pfade zum „hausgemachten" Terrorismus, in: Karl-Siegbert Rehberg/Franziska Kunz/Tion Schlinzig, PEGIDA-Rechtspopulismus zwischen Fremdenangst und „Wende" Enttäuschung?, Analysen im Überblick, Bielefeld 2016, p. 323 – 336; Britta Schellenberg, Hassrede, Vorurteilskriminalität und rechte Radikalisierung in Deutschland, in: Wolfgang Benz (ed.), Fremdenfeinde und Wutbürger. Verliert die demokratische Gesellschaft ihre Mitte?, Berlin 2016, p. 99 – 116; Olaf Sundermeyer, Rechter Terror in Deutschland. Eine Geschichte der Gewalt, München 2012; Christoph Apostel, Hate Speech – zur Relevanz und den Folgen eines Massenphänomens, Kriminalpolitische Zeitschrift (KriPoZ) 2020, p. 287-292.

[45] Soldiers, civil servants, judges and public prosecutors are subject to special service regulations which oblige them to exercise moderation in political activity (§§ 3, 15 of the Soldiers' Act [SG] in the version promulgated on 30 May 2005 [BGBl. 2005 I, p. 1482], as last amended by Article 5 of the Act of 20 August 2021 [BGBl. 2021 I, p. 3932]; § 33(2) of the Civil Servants Status Act [BeamtenStG] of 17 June 2008 [BGBl. 2008 I, p. 1010 last amended by Art. 2 of the Act on the Regulation of the Appearance of Civil Servants and on the Amendment of Further Service Regulations of 28 June 2021 [BGBl. 2021 I, p. 2250; § 39 German Judges Act in the version of the announcement of 19 April 1972 [BGBl. 1973 I, p. 713] last amended by Art. 4 of the Act on the Modernisation of Notarial Professional Law and on the Amendment of Other Provisions of 25 June 2021 [BGBl. 2021 I, p. 2154]; § 71 DRiG in V. V. m. § 33 para. 2 BeamtenStG; Art. 11 para. 2 Bavarian Judges' and Public Prosecutors' Act of 22 March 2018 [GVBl. 2018, p. 118] [BayRiStAG] last amended by § 3 para. 3 of the Act amending the Bavarian Members of Parliament Act and other legal provisions of 23 December 2021 [GVBl. 2021, p. 654]). In addition, they have a special fiduciary relationship with their respective employer, which may result in further obligations (§§ 7, 8 SG; § 33 para. 1 BeamtenStG; Art. 1 para. 1, Art. 2 para. 1 BayRiStAG, the latter provision in conjunction with § 33 para. 1 BeamtenStG). These special obligations can also restrict the freedom of expression of soldiers, civil servants, judges and public prosecutors. These additional restrictions, as important and formative as they may be for the civil service, cannot be discussed in depth in this conference paper. In any case, the obligation to exercise restraint is unobjectionable under European law (Mensching, 2022: Art. 10 margin. 77 m. w.); Sven Rebehn, Keine Chance für Extremisten, DRiZ 2023, pp. 52 - 55; Sebastian Schmitt, Möglichkeiten des Dienstherrn im Umgang mit Verfassungsfeinden im öffentlichen Dienst, NVwZ 2023, p. 25 ff.; Dirk Laabs, Staatsfeinde in Uniform. Wie militante Rechte unsere Institutionen unterwandern, Berlin 2021 - Freedom of expression will have to be allowed to public officials - even those who adhere to extremist currents - in their internal relationship with their superiors (very questionable in the case of subordinate civil servants), but not when the public officials address the outside world (BVerwGE 104, 323/326; unclear VerfGH 48, 83; 50, 219/226; Markus Möstl, footnote 1, Art. 110 margin. 6; generally on statements of state officials: Christian Conrad/Stefanie Grünewald/ Fiete

degree of dissemination. Before social networks and digitalisation, the participants in the battle of opinions faced each other with an open face, so to speak, so that everyone knew who they were. Today, social networks allow anonymity or fictitious identities. The opponent of opinion remains in obscure darkness. With the networks, it is also hard to keep track of who is the consumer of the news and who by name is in danger of being attached to the ideas as well. This is another reason why social networks are so popular with conspiracy theorists and other extremists. In the anonymity, it is easy to lose all inhibitions and massively damage the legal circles of third parties. Of course, this cowardly behavior is linked to the assumption that anonymity or false identity also means impunity. The phenomenon has become known criminologically as hate speech, and not only in Germany. Basically, anyone can be the target of such hate speech if they do not conform to the extremist image. Preference is given to those who stand out from the crowd because they are "different" in some way, for example because they have a migrant background or because "Jewishness" is attributed to them. People often also become victims of hate speech when they are professionally, socially or politically engaged in some way and thus clash with the extremist worldview. This can be lawyers who are committed to a certain clientele. But they can also be municipal or state officials whose exercise of office does not fit into the extremist conception. The danger of hate speech and the sentiments it carries is that it is widely disseminated on the internet and freely accessible to everyone, so that it can lead to further radicalisation. This is because visitors to extremist sites are conspicuous for their non-reflected consumption of the heavy extremist fare offered to them. On the victim side, the consequences are incalculable. Telephone connections have to be changed constantly, addresses have to be covered under registration law, children change schools, psychological damage is inevitable. Professional changes are imminent: Local elected officials can no longer stand the constant extremist "bombardment" and resign from office (Mittler, 2020: 13). Police protection measures are taken, but they become absurd when the police themselves are infiltrated by the extremists. After the terror wave of the "German Autumn", which the Red Army Faction and its sympathisers triggered in Germany at the end of the 20th century, had come to an end, the idea prevailed in Germany that it would remain with verbal hate attacks. This assumption proved to be wrong. The knife attack by a right-wing extremist on the candidate for mayor Henriette Reker in Cologne on 17 October 2015[46] or the murder of the district president of Kassel Region Walter Lübcke[47] showed that verbal hate violence can turn into physical violence at any time.

Kalscheuer/Jens Müller,Handbuch Öffentlich-rechtliches Äußerungsrecht, Grund-prinzipien, Äußerungen von Hoheitsträgern, Rechtsschutz, Munich 2022).

[46] Sentenced by the Düsseldorf Higher Regional Court on 1 July 2016 (Ref.: III-6 StS 1/16) to 14 years imprisonment (confirmed by the Federal Supreme Court on 21 December 2016 [Ref.: 3 StR 454/16].

[47] Final sentence by the Higher Regional Court of Frankfurt am Main on 28 January 2021 to life imprisonment (Ref.: 5-2 StE 1/20-5a-3/20).

Therefore, this kind of society-destroying battle of opinions must not be tolerated. Hate speech has the effect of instructing terrorists to build bombs. The protest attitudes of parts of the population in Germany, which are also intensifying against the background of the Covid 19 disease control measures of the federal government and the state governments, which restrict personal freedoms, have given further encouragement to the extremists. In the context of a liberal democracy, protest is a legitimate and desirable form of civil society participation in public discourse. However, if extremists who are prepared to overthrow society join forces with these sections of civil society and base their willingness to overthrow the social order by force or to eliminate named persons on so-called death lists on this, the limits of what is acceptable have been exceeded. The extent to which legitimate demonstrations can degenerate was shown by the storming of the Reichstag building, the seat of the German Bundestag, on 29 August 2020, which grew out of a Covid 19 demonstration. The extremist attackers waved the Reich flag and the Reich War flag and were only just stopped by the police on the steps leading up to the building. In Washington at the storming of the Capitol, their American like-minded friends were more successful. Here, the legislature had to react within the framework of the "provisions of the general laws" (Article 5(2) of the GG) (incidentally after a long public discussion). It would have been worth considering and also necessary to clarify the legal situation to create a separate criminal offence of "hate speech". Its constitutionality would have been beyond question against the background of the socially harmful nature of hate speech[48]. On 30 March 2021, however, the federal legislature took a different path with the Act to Combat Right-Wing Extremism and Hate Crime and supplemented and strengthened existing criminal provisions[49]. The core points of the reform of 30 March 2021 are:

- Threat (§ 241 of the StGB): Up to now, only the threat of a crime - usually the threat of murder - has been punishable under § 241 of the StGB. In future, threats to commit acts against sexual self-determination, physical integrity, personal

[48] Such a special offence would also be in line with European law (Mensching, 2022: Art. 10 margins. 80 et seqq.).

[49] BGBl. 2021 I, S. 441, S. 448; see also the Law on Improving the Protection from so-called Enemy Lists of 14 September 2021 (BGBl. 2021 I, S. 4250). Furthermore Deutscher Bundestag, Maßnahmen der Bundesregierung und Unternehmen gegen Hassreden und weitere strafbare Äußerungen im Internet vom 21. März 2016 (BT-Ds 18/7941); Ronen Steinke, Schärfere Gesetze gegen Hass und Hetze, in: Süddeutsche Zeitung no. 235 of 12. October 2020, p. 6; Anja Schiemann, Änderungen im StGB durch das Gesetz zur Bekämpfung des Rechtsextremismus und der Hasskriminalität, Kriminalpolitische Zeitschrift (KriPoZ) 2020, p. 269 – 276; Tobias Ceffinato, Hate Speech zwischen Ehrverletzungsdelikten und Meinungsfreiheit, JuS 2020, S. 495 et seqq-; Philipp Eckel/Christian Rottmeier, „Liken als Haten": Strafverfolgung von Hate Speech in sozialen Netzwerken, NStZ 2021, p. 1 et seqq.; Gudula Genther, Mit den Mitteln des Strafrechts, DRiZ 2020, p. 4 et seqq.; Maximilian Heim, Verschärfte Strafen für Hass und Hetze im Internet, NJW-Spezial 2020, p. 440 et seqq-; Claudia Haupt, Regulating Speech Online: Free Values in Constitutional Frames (28 February 2021), North Eastern University School of Law Paper no. 402/2021, Washington University Law Review. Forthcoming. Available http://ssrn.com/abstract=3794884; Albert Ingold, Meinungsmacht des Netzes, MMR 2020, p. 83 et seqq.; Burkhard Jung, Hass und Gewalt keinen Raum geben, DRiZ 2020, p. 95 et seqq.; Reto Mantz, Die Entwicklung des Internetrechts NJW 2021, p. 516 et seqq.; Tobias Reinbacher, Die Beleidigung im Internet – Der Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Bekämpfung des Rechtsextremismus und der Hasskriminalität,

freedom or property of significant value, which are directed against the persons concerned or persons close to them, will also be punishable. The range of punishment for threats made online will be up to two years - and for threats of a crime made publicly, up to three years imprisonment or a fine. So far, the range of punishment for threats is up to one-year imprisonment or a fine.

- Insult (§ 185 StGB): Public insults are loud and aggressive. For those affected, they can have the effect of psychological violence. In future, anyone who publicly insults others on the net can be punished with up to two years' imprisonment instead of up to one.

- Defamation and slander against persons in political life (§ 188 StGB): The special protection of § 188 of the StGB against defamation and slander will in future expressly apply at all political levels, i.e. also to local politicians, and will also be extended to protection against insults.

- Reward and approval of criminal offences (§ 140 of the StGB): In future, the approval of future serious offences will also be covered if it is likely to disturb the public peace. This is directed against attempts to create a climate of fear. Publicly advocating that someone should be "put up against the wall" is an example of future criminal liability.

- Disturbing the public peace by threatening to commit a criminal offence (§ 126 of the StGB): In future, this will also include threats of dangerous bodily harm and serious offences against sexual self-determination.

- Anti-Semitic motives are expressly included in the StGB as aggravating motives (§ 46(2) StGB).

- Protection of emergency services (§ 115 StGB): In some places it is an everyday occurrence that rescue workers, doctors and nurses are attacked. Only two years ago, emergency services were better protected from attacks under criminal law. This protection is now extended to staff in medical emergency services and emergency admissions.

The tightening of the substantive criminal law is accompanied by procedural facilitations of prosecution. From 1 February 2022, social networks must report criminal postings to the Federal Criminal Police Office in certain serious cases in order to facilitate prosecution. To facilitate prosecution, in addition to reporting the hate posting, operators are also required to provide the prosecuting authorities

NK 2020, Wandel, KJ Kritische Justiz Band 53 (2020), p. 256 et seqq.; Eric Simon, Das Gesetz zur Bekämpfung von Rechtsextremismus und Hasskriminalität, JR 2020, p. 599 et seqq.; Martin Wlacek, Strafbarkeitsrecht motivierter Cyberkriminalität in sozialen Netzwerken, Deutsches und Europäisches Strafprozessrecht und Polizeirecht, Band 11, Baden-Baden 2019; Sven Großmann, Der Beleidigungstatbestand: Partielle Reform oder grundlegende Revision? GA 2020, p. 546 et seqq.; Rebecca Zipursky, Nuts about NETZ. The Network Enforcement Act and Freedom of Expression, Fordham International Law Journal vol. 42 issue 4 (2019), p. 1325-1374; Kai Kaspar/Lars Gräßer/Aycha Riffi (eds.), Online Hate Speech. Perspektiven auf eine neue Form des Hasses, Schriftenreihe zur digitalen Gesellschaft NRW, Band 4, Düsseldorf/München 2017.

with the IP address and the port number that was last assigned to the user to enable his or her identification as quickly as possible. Insult, defamation and slander are not covered by the reporting obligation. However, social networks will in future have to inform users how and where they can file a criminal complaint and, if necessary, a criminal complaint.

There are still no reliable crime statistics available from which a sustainable effect of the long overdue tightening of the law could be concluded. However, experience with tougher penalties in other areas leads to fears that extremists will not be deterred by their hate speech. This is because they are usually perpetrators of conviction who can no longer be convinced by reasonable arguments. Why, then, should tougher penalties have this effect? A criminal case brought by the public prosecutor's office in Frankfurt am Main against five police officers shows that the tougher penalties of 2021 have fallen short. The officers had joined a right-wing extremist chat group and exchanged right-wing extremist, racist and anti-Semitic content, including swastikas, Hitler images and insults against Jews, Muslims and homosexuals between 2014 and 2018. On 13 February 2023, the Regional Court of Frankfurt a. M. did not admit the charges brought against the officers in April 2022 to the main hearing and did not open the main proceedings. The court was of the opinion that the exchanged emails were covered by freedom of expression and (as satire) by freedom of arts. Furthermore, the chat group had been a closed group of persons, so that the element of spreading inciting messages required by the offence of incitement to hatred was not present, because this would require that the messages get out of the closed email society into a wider public[50]. An impartial reader of this message will recall Friedrich Schiller's ballad Belshazzar, in which the Babylonian flaming inscription "Mene mene tekel u-parsim" ("Counted and weighed and found too light" [Book 5 of the Prophet David]) was written on the wall of the king's palace to announce the downfall of King Belshazzar, and may stand for the fate of this decision. Indeed, sedition is indeed an offence of disturbing the public peace. Where, due to the lack of knowledge of the incitement by an (indeterminately larger) part of the public, no public peace can be disturbed or endangered, the offence is lacking.

However, in the case of inflammatory speeches, the suitability for endangering the peace is sufficient, which can also be given in the case of a closed chat group, if, without the group members intending to do so, incriminated inflammatory slogans can leave the closed room. In the case of police officers sworn to esprit de corps, it does not seem impossible - depending on the unknown circumstances of the crime - that the chat group was not so closed. It seems very far-fetched that the freedom of art according to Art. 5 para. 3 sentence 1 of the GG should partially cover the emails. When working in the field of art, the artist always has

[50] Süddeutsche Zeitung no. 51 of 2. March 2023, p. 5 and the comments by Annette Ramelsberger, Das bisschen Hetze, ibid., p. 4.

the consciousness and the will to create art at the time of the creation of the work of art and not later, for example, in the course of an investigation. To attribute this consciousness to police officers, even if they chat in rhyme or in a satire-like manner, is simply out of touch with life. It would be desirable, however, that the objective elements of the offence under § 130 of the StGB be taken into account, especially when there is agitation within professional groups. So far, this has not been the case with the necessary clarity. The public prosecutor's office has lodged an immediate appeal with the Higher Regional Court against the decision of non-admission. It remains to be seen how the Frankfurt Higher Regional Court will decide. In any case, the non-admission of the indictment has already attracted the attention of the public. Individual members of the Hessian parliament have expressed their incomprehension.

The currently prevailing brutalisation of mores gives rise to fears that hate postings will even increase. Overall, however, it can be said that the 2021 package did not restrict freedom of expression any more than necessary, but only sought to curb the worst excesses of demagogy that is hostile to democracy and the rule of law, also in the interest of individual victims. However, the means employed by the criminal law will not suffice to master the situation. For soldiers, police officers, teachers, public prosecutors and judges who adhere to anti-democratic and otherwise extremist ideas, tightening up disciplinary, service and labour law is the order of the day. How to deal with violent extremist parliamentarians who sabotage functions of houses of parliament by misbehaving and disrespecting parliamentary traditions, enacted house rules members of parliament whenever they show that they disagree with the way of preventing parliaments from doing their job, is an open question. Parliamentary house rules, on the other hand, are often only a blunt sword against such members (Dauster, 2021: 27). Many signs indicate that the issue will occupy us for a long time to come.

RESUME

It may be too much to be skeptical, but it should nevertheless come at the end of this article: In our functioning democracies, freedom of thought and freedom of expression are not so much endangered by state institutions doing everything to ensure that only their ideology is thought and disseminated through opinions. However, it is currently an alarming situation that freedom of expression is being abused by those who want precisely what we believe behind us in history – different society and a non-liberal but autocratic government, and in this endeavor they undermine the state, its institutions and liberal society by spreading extremist

opinions. In a way, our world seems to be out of joint (Snyder, 2021: 110). Society and the state it supports, not only in Germany, must be put in a position to counter this kind of destructive opinions and ideology with constitutional means. Individuals are called upon to watch out for dangerous words (Snyder, 2021: 91-93) and to hold a mirror up to the extremist propagandists (Snyder, 2021: 104-106).

REFERENCES

1. Ambos, K., Rackow, P. (2020) „Was ist Gesinnungsstrafrecht? Überlegungen unter Berücksichtigung" in: Hilgendorf, E., Lerman, D. M., Cordoba, J. F. (eds.). *Brücken bauen. Festschrift für Marcelo Sancinetti zum 70. Geburtstag*, Berlin.
2. Austermann, P. (2020) „Der Weimarer Reichstag. Die schleichende Ausschaltung, Entmachtung und Zerstörung eines Parlaments", Cologne.
3. Bettiol, G. (1974) „Stato di diritto e „Gesinnungsstrafrecht"", in: Stratenwerth, G., Kaufmann, A., Geilen, G., Hirsch, J.H., Schreiber, L.H., Jacobs, G., Loos, F. (epd.), *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag*, Berlin.
4. Dauster, M. (2021) "Parliaments Versus Raising Extremist Members of Parliament – Amendments to Constitutions Needed?", *Bratislava Law Review* 5(1).
5. Dauster, M. "Freedom of Communication in Conflict with German Offences on Limiting Such Communication under Specific Circumstances", published by OSCE 25.06.2021 - https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/491075
6. Dobbertin, H. (1996) „Quellenaussagen zur Rattenfängersage", Hameln.
7. Dobbertin, H. (1970) „Quellensammlung zur Hameler Rattenfängersage", Göttingen.
8. Elicker, M., Members of the Constitutional Court (ed.) (2009) "Verfassung des Saarlandes. Kommentar", Saarbrücken.
9. Franke, K. (2013) „Der Kinderkreuzzug", Paderborn.
10. Gäbler, U. (1978) „Der "Kinderkreuzzug" vom Jahre 1212", in: *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* Nr. 28.
11. Gloy, K. (2004) „Wahrheitstheorien. Eine Einführung", Basel.
12. Grabenwarter, C., Dürig, G., Scholz, R., Herzog, R. (edp.), (2013) "Grundgesetz. Kommentar", Vol. I.
13. Gray, Z. G. (1872) „The Children's Cruisade. An episode of the thirteenth century", New York.
14. Habermas, J. (1973) „Wahrheitstheorien", in: Fahrenbach H. [ed.], *Wirklichkeit und Reflexion. Walter Schulz zum 60. Geburtstag*, Pfullingen.
15. Heidegger, M. (1976) „Vom Wesen der Wahrheit", in: [Heidegger] *Gesamtausgabe Band 9 Wegmarken*, Frankfurt am Main 1976.
16. Hensle, M. (2003) "Rundfunkverbrechen. Listening to "Enemy Stations"", in:

National Socialism, Berlin.
17. Humburg, N. (1990) „Der Rattenfänger von Hameln. Die berühmte Sagengestalt in Geschichte und Literatur, Malerei und Musik, auf der Bühne und im Film", 2. ed., Hameln.
18. Hubert, H. (2001) "Jugendrecht im Nationalsozialismus", Frankfurt am Main.
19. Janich, P. (2005) "Was ist Wahrheit? Eine philosophische Einführung", 3rd ed., Munich.
20. Kamp, M., Heusch, A., Schönenbroicher, K., (2020) "Die Landesverfassung Nordrhein-Westfalen. Kommentar", 2nd ed., Siegburg.
21. Kater, H. M. (2005) „Hitler Youth. Licensed edition. Wissenschaftliche Buchgesellschaft", Darmstadt.
22. Kelker, B. (2007) „Zur Legitimität von Gesinnungsmerkma-len im Strafrecht. Eine strafrechtich-rechtsphilosophische Untersuchung", Frankfurt am Main.
23. Klärner, A., Kohlstruck, M. (eds.), (2006) „Moderner Rechtsextremismus in Deutschland", Hamburg.
24. Koch, W. H. „Geschichte der Hitlerjugend. Their Origins and Development 1922-1945", 2nd ed.
25. Kühnl, R. (1979) „Der deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten", 4th ed., Cologne.
26. Liebscher, D., Pietzyk, K., Ladodinsky, S., Steinitz, B. (2020) „Antisemitismus im Spiegel des Rechts, NJOZ".
27. Mensching, C., in: Karpenstein, U., Mayer, C. F. (eds). (2022). "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Kommentar" (3rd ed), Munich.
28. Mittler, D. (2020) „Mehr Schutz für Kommunalpolitiker", in: *Süddeutsche Zeitung*, No. 150 vom 2.
29. Möstl, M., Lindner, F. J., Wolff, A. H. (2017) "Verfassung des Freistaates Bayern. Kommentar", 2nd ed., Munich.
30. Nolte, E. (1971) „Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung des Faschismus", 3rd ed., Munich.
31. Pfahl-Traughber, A. (1999) „Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland", München.
32. Putnam, H. (1990) „Wahrheit und Geschichte", Frankfurt am Main.
33. Raedts, P. (1977) „The Children's Crusade of 1212", in: *Journal of Medieval History*, Vol. 3.
34. Rath, J. (2002) „Gesinnungsstrafrecht - Zur Kritik der Dekonstruktion des Kriminalunrechtsbegriffs in der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs. Strafrecht in Forschung und Praxis", Vol. 18, Hamburg.
35. Rühl, H. F. U., Fischer-Lescano, A., Rinken, A., Buse, K., Meyer, I., Stauch, M., Weber, C. (eds). (2016) "Verfassung der Freien Hansestadt Bremen.

Handkommentar“, Baden-Baden.
36. Rücker, R., Weberling, J. (2021) “Handbuch des Presserechts”, 7th ed., Munich.
37. Riley-Smith, J. (1990) “Kreuzzüge”, in: *Theologische Realenzyklopädie*, Band 20.
38. Roeder, C. (1993) „Der Kinderkreuzzug von 1212 in Deutschland in der Sicht der Zeitgenossen“, in: *Geschichte in Köln*, vol. 34.
39. Röhricht, R. (1876) „Der Kinderkreuzzug von 1212, Historische Zeitschrift“ Bd. XXXVI (1).
40. Rosanvallon, P. (2020) „Das Jahrhundert des Populismus. Geschichte – Theorie – Kritik“, Hamburg.
41. Schmidhäuser, E. (1973) „Gesinnungsethik und Gesinnungsstrafrecht“, in: Larenz, K., Leferenz, H., Schmidt, E., Welp, J., Wolff, A. E. (eds.) *Festschrift für Wilhelm Gallas zum 70. Geburtstag am 22. Juli 1973*, Berlin.
42. Schubert-Weller, C. (1993) „Hitler Jugend. Vom „Jungsturm Adolf Hitler“ zur Staatsjugend des Dritten Reiches, Materialien zur historischen Jugendforschung, Weinheim“.
43. Schubarth, W., Stöss, R. (eds.), (2001) „Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz“, Opladen.
44. Snyder, T. (2021) “Über Tyrannen. Zwanzig Lektionen für den Widerstand”, München, (original edition: „On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century. Graphic edition, New York 2017).
45. Sprau, H., Grüneberg C. (ed.), (2023) “Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen”, 82nd ed., München.
46. Stettner, R., in: Schweiger, K., Knöpfle, F., Leusser, C., Gerner, E. (eds.) (1992) “Die Verfassung des Freistaates Bayern. Kommentar“.
47. Stern, K., with Sachs, M., Dietlein, J. (2011) „Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Band IV/2: Die einzelnen Grundrechte“.
48. Strohs, M., Haug, M. V. (eds.), (2018) „Verfassung des Landes Baden-Württemberg. Handkommentar“, Baden-Baden.
49. Timm, F. (2012) „Gesinnung und Straftat. Besinnung auf ein rechtsstaatliches Strafrecht, Strafrechtliche Abhandlungen Neue Folge“ Vol. 237, Berlin.
50. Wann, W. (1984) „Der Rattenfänger von Hameln“, München.
51. Wendt, R., Kämmerer, A. J., Kotzur, M. (2021) „Grundgesetz. Kommentar, Band 1”, 7th ed., Munich.
52. Wiechert, E. (1936) „Der Kinderkreuzzug“, Berlin.
53. Zippelius, R. (1973) „Das Wesen des Rechts. Eine Einführung in die Rechtsphilosophie, 3. Aufl“, München.
54. Zippelius, R. (2011) „Geschichte der Staatsideen“, München 1971, P. 90 ff.; vgl. dazu auch Dietmar von der Pfordten, Rechtsethik, 2. ed., München.
55. The Code of Criminal Procedure (Federal Law Gazette, 1987 I, corrected 1319, 2022I).
56. The Constitution of the Free Hanseatic City of Bremen of 21 October 1947

(Official Gazette of the Free Hanseatic City of Bremen, BremGBl.).
57. The Constitution of the Free State of Bavaria of 2 December 1946 (Official Law Collection of Bavaria).
58. The decree of the National Socialist Reich government of 1 September 1939 (Official Gazette of the Reich, RGBl.).

SLOBODA IZRAŽAVANJA, KRIVIČNO PRAVO I KRIVIČNI SUDOVI – KOLIKO ODBRAMBENA DEMOKRATIJA MOŽE ILI MORA BITI?

Sloboda mišljenja, krivično pravo i sudstvo su istorijski činili težak trougao kada su zakonodavci i krivični sudovi potiskivali određena mišljenja koja su im bila nezgodna uz pomoć krivičnog prava. U demokratskim društvima situacija se promenila. Trenutno, međutim, ekstremisti koriste mržnju i nasilni govor da potkopaju i na kraju eliminišu ovaj poredak slobode, koji se zasniva na poštovanju ljudskog dostojanstva i različitosti mišljenja koja iz njega proizilaze. Zloupotrebljena sloboda izražavanja takvih protagonista predstavlja ozbiljnu pretnju demokratiji u Evropi. U ovom radu razmatra se način na koji se društva u kojima je takva zloupotreba prisutna mogu suprotstaviti tome.

KLJUČNE REČI: *sloboda mišljenja, sloboda izražavanja, krivično pravo, sudovi.*

CRIMINAL TRIALS "ON STREAMING": AN ANALYSIS OF THE POSSIBLE INFLUENCE OF THE MEDIA ON JUDGEMENTS BY THE JURY IN THE LIGHT OF THE BRAZILIAN LEGAL SYSTEM

Leonardo Simões Agapito*
Matheus de Alencar e Miranda**
Túlio Felippe Xavier Januário***

Trials by the jury are certainly important instruments to ensure, to the Defendant and to society itself, the possibility of a judgment by peers in certain types of crimes. However, the excessive exhibition of criminal cases made possible by mass media has progressively put in check the Defendants' guarantee of a fair trial in these procedures. This situation is particularly serious in systems – such as the Brazilian one – in which jurors can judge according to their "intimate conviction", since there is a real risk that they will form their opinion, not through the evidence produced in court, but rather on preconceived ideas. In addition to the long-standing incisive journalistic coverage, we observe that this issue has currently reached a new level: the release of films, series and documentaries about the cases, widely available on streaming platforms, even before the sentence. That being said, the aim of this investigation is precisely to analyze how media can negatively influence criminal trials by jury. For that, we will initially present the jury procedure provided for by the Brazilian legal system, with special attention to the issues related to the intimate conviction and the secrecy of the votes. Subsequently, we will present some exemplary cases in which there were proven deleterious effects resulting from the exorbitant media exhibition of the case before and during the trial. At the end of the paper, we will demonstrate that those repercussions go beyond the higher possibility of conviction (often undue), reaching family members and lawyers of the parties and even harming the Defendants in situations after the trial, whether with regard to the exercise of rights during the

* PhD, Professor, State University of Minas Gerais (Brazil). E-mail: *leoagapito@gmail.com*.

** PhD in Law, State University of Rio de Janeiro (Brazil). E-mail: *matheus.alencarm@gmail.com*.

*** PhD, Assistant Professor, Faculty of Sciences and Technology, University of Coimbra (Portugal). PhD Fellow, Fundação para a Ciência e a Tecnologia (FCT). E-mail: *tuliofxj@gmail.com*.

serving the sentence, or in their social reintegration after the release. Finally, we will propose some possible alternatives that, in our opinion, could improve the jury procedure in Brazil.

KEYWORDS: *criminal procedure, media influence, juror bias, Brazilian legal system.*

INTRODUCTION

The present paper aims to analyze the existing conflict between freedom of press and the Defendants' rights and guarantees, especially the presumption of innocence, due process and impartiality. For that, we will dedicate special attention to the Jury in the Brazilian legal system, in which the aforementioned issue presents major relevance, given the institute's procedures and particularities.

Although it is possible to identify some ancient institutes undeniably similar to the jury, such as the "centeni comites" or "judices jurati" in Rome and the "heliastas" in ancient Greece, it was, in fact, with the English *Magna Carta*, in 1215, that the institute was conceived in the forms currently known (Machado, 2012: 274; Rangel, 2008: 529). It was created as a means of resistance against the monarchical powers, which often manifested themselves through decisions handed down by the judiciary that were contrary to the interests of society. Article 48 of the abovementioned Law provided for that no one could be arrested or have their assets confiscated without a judgment by their peers, which are represented by the so-called "Grand Jury" or "Accusation Jury". Since it was understood that it symbolized the divine will, jurors should judge according to what they knew, based on the "*vere dictum*", regardless of any evidence (Rangel, 2008: 529-530).

In the same sense, with the 1789 revolution, the jury procedure was instituted in France in order to fight the methods, ideas and abuses committed by magistrates during the "*ancién régime*", which reflected the purest authoritarianism of the time. It then began to be disseminated in different European countries as an institute for the protection of freedoms and democracy, representing an undeniable restriction on judicial and monarchical arbitrariness (Nucci, 2014: 677).

In Brazil, the Jury was established in 1822, comprising 24 "good, honorable, intelligent and patriotic" citizens. It was initially competent for the judgment of crimes of freedom of press' abuse and its decisions was reviewed only by the Prince Regent. In the period between 1937 and 1946, the institute was abolished from the Brazilian legal system, but it was reestablished and is currently provided for by Article 5th, XXXVIII, of the Federal Constitution. Its competence encompasses the judgment of intentional crimes against life, consummated or attempted (Nucci, 2014: 678-679). It is important to point out the court will be competent to judge the

related crimes, whether against life or not (Dezem, 2015: 754-755). Currently, the Brazilian jury comprises one presiding judge, who will be responsible for directing and conducting the procedure, as well as writing the sentence, and by seven jurors (Sentencing Council), previously drawn, who will be responsible for establishing the facts and the law applicable to the case (Oliveira, 2014: 717).

Through this brief historical introduction, it is clear the relevance of the jury as an instrument to reinforce the democratic criminal procedure at times when authoritarianism surpassed the barriers of the executive power and invaded the judicial sphere[1]. However, as will be demonstrated in the course of this paper, the institute presents some obstacles that are difficult to overcome, making the doctrine less and less unison with regard to the benefits of this procedure.

In this article, we will analyze the issues that may arise from the adoption by the jury procedure, of the intimate conviction system, especially when heightened by the strong media coverage that cases involving serious crimes receive. After a brief comment on the Brazilian legal system regarding the jury trials, with special focus on the moment of the decision to be taken by the sentencing council, we will present some studies that support the hypothesis that jurors, as lay judges, are especially subject to external influences, that is, to not form their conviction solely based on the evidence produced in plenary. After that, we will present some doctrinal proposals that aim to solve this issue and provide greater guarantees of fair decisions in these procedures.

1. INTIMATE CONVICTION AND THE CONSEQUENT LACK OF FOUNDATION FOR JURORS' DECISIONS

As Antônio Alberto Machado (2012: 271) highlights, the jury court is one of the judicial bodies that arouse the most controversy in the Brazilian legal system. It has defenders and opponents without, however, any prospect of its extinction, or even of solving the problems that have accompanied it since its creation. Among its main controversial points, the lack of explanation of the decision-making grounds deserves to be highlighted. As Eugênio Pacelli de Oliveira (2014: 340) explains, in regular criminal procedures, Brazil adopts as system for evidence valuation the *free motivated conviction*, which imposes the necessary explanation of the judgment's grounds. Rational persuasion, as it is also known, does not allow the

[1] According to Diogo Malan (2021: 255), in North American constitutionalism, the jury is seen not only as a fundamental right of the accused, but as a true political institution fundamental to democracy, especially due to its importance in popular control over criminal justice and against arbitrary, corrupt, oppressive or tyrannical practices.

judge to transform his/her experiences into part of the evidentiary set. He/she must extract his/her conclusions from the evidence produced during the trial, being able, then, to form his/her free conviction. He/she must, however, to substantiate it in the sentence, persuading the parties and the community (Nucci, 2017: 399-400).

In turn, in the jury, the jurors value the evidence and form their conviction through the method of "intimate conviction", that is, they do not need to expose the facts and evidence that led them to such a decision and do not even need to stick to the facts ascertained during the trial (Vieira, 2003: 246). As Guilherme Madeira Dezem (2015: 419) explains, this system is based on an idea of the "magistrate's moral certainty", according to which justifications regarding his/her understanding and reasons would not be required in judgments.

One of the major risks of this system is that jurors do not judge only according to the procedurally obtained truth, but rather allow themselves to be influenced by preconceived ideas, prejudices and all kinds of intolerance that can arise not only in the plenary, but also based on information obtained by them through means not necessarily committed to the truth (Oliveira, 2014: 719). In this sense, Aury Lopes Jr. (2013: 1061) understands that the problem in question is aggravated by the fact that jurors are not assured by the same organic guarantees as members of the judiciary, making them more susceptible to external influences and pressures, such as press, politics and economical matters[2].

2. THE POSSIBLE MEDIA INFLUENCE IN THE FORMATION OF THE JURORS' JUDGMENT

The necessary compatibility between the freedom of the press, inherent to any democracy, and the maintenance of the state of innocence of the defendants until the final conviction changes this situation, is a very controversial issue and difficult to resolve. In Brazil, this problem has gained considerable prominence, not only in face of recent high-profile cases, to which the media has dedicated hours

[2] We must not forget that although there is a phase prior to the plenary session, known as the "pronúncia" and decided by the judge, as a rule, the ill-fated principle "in dubio pro societate" is invoked in cases where there are doubts regarding the authorship of the crime. As Marchi Júnior (2021: 174) denounces, the vicious circle observed in this context is serious, as the principle is applied to authorize reckless denunciations and the "sovereignty of verdicts" is invoked to support the immutability of the decisions taken by jurors. In fact, it is because of principles such as the "in dubio pro societate", that Ana Cláudia Bastos de Pinho and José Sales (2022: s. 2.1) refute the statement that the jury is a fully democratic institution. On the contrary, not even the most varied reforms carried out in the Brazilian criminal procedure were able to suppress the traces of authoritarianism present in it. Silva and Kavalli (2022: s. 17.5) also criticize the principle, explaining that it performs the function of making the valuation of the evidence presented by the prosecution unnecessary, facilitating the admission of the accusation without imposing major analysis of the achievement of a safe standard of proof.

and pages in order to get ahead of the judiciary and reach conclusions before even the closure of the police investigation. The methods and discourses adopted by the press spread the culture of fear and a sense of constant danger, forming public opinion towards the acceptance of punitive discourses and increasing pressure on the judiciary, for more severe and constant punishments[3].

In that sense, as explained by Luana Magalhães de Araújo Cunha (2012: 204), communication agents are not limited to transmitting objective data on criminal proceedings, but also try to decipher the language used by justice, often transforming the facts in large public spectacles, making them more attractive to the population.

Specifically with regard to cases within the jurisdiction of the Jury, the so-called "Caso Nardoni" gained notoriety in Brazil. It refers to the alleged murder of a 06 (six) year old girl, who would have been thrown from an apartment window in March 2008. The main suspects of the crime were her father and stepmother. The investigation and trial were marked by massive press coverage, with the leaking and transmission to the public of confidential information and even changes to the programming schedules of the main TV channels, so that the testimonies, investigations, arrests and the trial were followed live (Moretzsohn, 2010: 513).

The result of all this media exposure, which included constant reenactments of the crime, interspersed with photos of the child when she was still alive and smiling, interviews with her mother still in mourning, participation by members of the country's largest broadcasters in public protests and masses and, of course, statements by the prosecutors, who tirelessly went public to promise justice, could be seen in the public reaction: weeks after the crime, people from different parts of the country camped at the door from the defendants' house, chanting and throwing stones at both (Araújo, 2008: 193). Few months before the trial, the Court's telephone lines were congested due to the large number of people who, unaware of the jury procedure, would like to be jurors in the case to convict the Nardoni couple (Moretzsohn, 2010: 518). Even the defense attorney was attacked in front of the Court (Farah, 2010).

More recently, the relevance of these situations has been further aggravated by the phenomenon of streaming platforms. In the well-known case of the "*Boate Kiss*", for example, in which 242 people died and more than 600 were injured in a fire in a nightclub in January 2013, at least two documentaries were produced about the case and made available through these platforms, before final judgment by the competent jury.

This case also highlights a different problem: media coverage creates pressure around the investigation to charge the defendants for murder with the killing intent

[3] "Crimes against life often provoke passionate and irrational reactions. Considering the range of the media, it is not uncommon for a crime to be widely publicized, interfering with the preconceptions of potential judges of the case. It should be noted that the press - in their desire to reach more audiences - may act in a sensationalist manner, pre-judging the defendant, causing undue influence that goes beyond the limits of the lawsuit and obstructs an impartial trial" [free translation" (Silva; Avelar, 2023: s. 8.4.2).

(not by accident). As pointed out by Carlos Eduardo Rebelo (2022: 151), Brazilian law is not precise in the distinction between *intentional* and *unintentional crimes,* especially due to the intermediary category of the "*dolus eventualis*". According to the Brazilian Penal Code, the categories of intention and assumption of risk are equated, for the purposes of configuring *dolus* (Brasil, 1940)[4]. However, only intentional homicides are tried by jury. Therefore, there is usually media pressure for charging with intentional murder, so that the Defendant be judged by the jury. This situation raises doubts both regarding the media coverage of jury cases and the Brazilian handling of *dolus eventualis* (Rebelo, 2022: 223).

It is possible to observe, therefore, that although the media plays a very important role in terms of reinforcing publicity in criminal trials, often acting in favor of the Defendant and ensuring that there is no arbitrariness in his/her judgment, in other cases, it is extremely harmful, violating rights and guarantees, such as the presumption of innocence[5]. This fact is even more serious if we take into account the possibilities of deceit by the media, since it elaborates conclusive stories in very preliminary stages of the investigations. As can be concluded from the example of the "*Escola base*" [6] case, the serious damages caused by the disclosure of untrue facts by the press[7], although indemnifiable, often entail irreversible consequences, especially when related to criminal cases of major repercussion.

With regard to jurors, due to their (general) lack of legal formation, absence of organic guarantees and judgment by intimate conviction, their exposure to media material tends to affect them more and put into question guarantees such as due process, impartial judge and the presumption of innocence (Januário, 2019: 520)[8].

---

[4] For a critical analysis of this framework: Januário (2017), Januário (2018).

[5] In this sense, as explained by Jorge de Figueiredo Dias (1974: 226), exceeding the limits of ideal publicity in a specific case poses a high risk against defendants' fair trial, as it can trigger emotional or demagogic campaigns in their favor or against them. According to the author, in some cases, the simple communication of data relating to the authorship and culpability of a given case can violate the most basic principles of criminal proceedings, ending up replacing the "legal trial by court" with the "trial by newspaper".

[6] In March 1994, parents of students at a school in São Paulo complained that the school's owners and employees had committed sexual abuse against their children. The chief investigator in charge, based on preliminary information and without checking their verisimilitude, disclosed the facts to the press, which led to a great popular commotion, causing the school to be looted and vandalized, the owners to go bankrupt and receive several death threats through anonymous phone calls. Months later, the investigation concluded that they were innocent, as the alleged abuses never have occurred (Azevedo, 2010: 206-207).

[7] Raphael Boldt (2021: 775) explains that in the society of networks and digital platforms, the decline of traditional media and the consequent decentralization of information transmission has weakened the quality and veracity of content that circulates on digital networks. In this sense, the emergence of the phenomenon of fake news is a decisive factor in understanding the transformations faced by society today.

[8] "Therefore, there is always doubt, because often the person sitting there as a juror is forged by the common sense of a society that, as we know, can be conservative and punitive, absolutely instinctive and reactive, very distant of the pillars of Law and, thus, of action, process, freedom, responsibility and others" [free translation] (Coutinho; Berti, 2022: s. 10.2.2).

In this sense, Ana Lúcia Menezes Vieira (2003: 246) warns that the effects of coverage of cases by the media is particularly worrying in the context of trials within the jurisdiction of the jury, since the impression that it conveys regarding the crime often ends up impacting jurors more than the evidence produced in plenary, since they are laypeople and tend to be more permeable to public opinion and the commotion created around the case.

According to studies carried out by Moran and Cutler (quoted by Bidino, 2014: 232-233), the exposure of jurors to the publication of information unfavorable to the defendant reinforces or creates certain prejudices in them, which there is no reason to believe will be eliminated before the final verdict. On the contrary, it can lead them to have a greater tendency to decide against him/her.

3. THE NEED FOR A BALANCE BETWEEN THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AND FREEDOM OF THE PRESS

In light of the above, with regard to the Jury, there is a clear conflict of principles, guarantees and purposes of the criminal procedure. Freedom of expression through intellectual, artistic, scientific and communication activities is provided for by Article 5th, IX, of the Federal Constitution of Brazil, which also guarantees its exemption from censorship or license. That means that the individuals are free to externalize the judgments coming from their conscience through any instrument that makes it possible (Medina, 2014: 74).

As explained by Daniel Sarmento (2013: 255), freedom of expression, as well as freedom of thought, is based on the possibility of interaction, between individuals, for the formation and development of their personalities, also protecting true participatory democracy through broad access to information and opinions on matters of public interest, enabling the influence of fellow citizens and the prevalence of the best ideas.

It is also important to highlight the principle of publicity, provided for the Brazilian Federal Constitution in its Article 5th, LX, which only allows its restriction in cases where the defense of privacy or social interest so require. Article 93, IX, also provides for that all judgments will be public and only some acts may be restricted to the parties and/or lawyers, when there is no harm to the public interest in information (Brasil, 1988).

Therefore, the definition of a point of practical balance between the publicity of trials and the defendants' rights to an impartial trial and not to be considered guilty before a judgment is very controversial, especially in cases of the jury with major media repercussion. How to guarantee a fair and impartial judgment in such situations?

Article 201, §6, of the Brazilian Code of Criminal Procedure provides for the possibility of the judge determining judicial secrecy regarding data, statements and any other information contained in the records, with the purpose of, among others, avoiding harm to life privacy, honor, intimacy and the image of the victim, resulting from possible disclosures (Brasil, 1941).

It is possible to observe that, although part of the doctrine understands that the preservation of the defendant's rights must also justify the decree of judicial secrecy (since the public execration of any participant should not be a rule in criminal proceedings), in the few cases of application of this institute, protection of the victim is generally invoked, especially in cases related to sexual crimes or involving minors (Nucci, 2017: 540).

The Brazilian legal system also provides for the so-called "*desaforamento*", through Article 427 of the Criminal Procedure Code. It consists of the possibility of changing the competent court, at the request of the Prosecution, the Plaintiff, the Victim, or the Judge, when public order justifies it or there is doubt about the impartiality of the jurors or the safety of the Defendant. According to Nucci (2008: 107), especially with regard to cases of suspected jury impartiality, the aforementioned institute would not offend the principle of natural judge, since it is an exceptional measure, provided for by law and which aims precisely to guarantee impartiality in the trial, as there would be no possibility of justice with a biased panel of jurors. It is, however, a measure that is rarely accepted, since the impartiality of jurors is difficult to prove in court[9]. Furthermore, as Simone Schreiber (2008: 224ff) points out, Brazilian jurisprudence, although it is quite inclined to accept the requests for "*desaforamento*" presented by the Prosecution in cases of risk of intimidation of jurors by Defendants with great economic power, is largely contrary to Defense requests.

In our opinion, a change in the positions of the Brazilian courts on this matter is imperative, since the media increasingly exert influence on the formation of public opinion, often through programs that sensationalize criminality and which are not always committed to constitutional rights and guarantees, ending up exercising an early and public judgment of the Defendant (Batista, 2003: 261).

Therefore, despite being an exceptional measure, the "*desaforamento*" must be effectively applied when there are solid evidence of the jurors' impartiality, especially if we consider that, supported by the system of intimate conviction, they will be able to take into account information obtained from outside the trial and without commitment to the truth (Silva, 2015: 59).

[9] As exemplified by Aury Lopes Jr. (2013: 1031-1032), if the proof of suspicion due to breach of impartiality of a single judge is already difficult to accept, what can we say about proving a generic allegation of impartiality of a diffuse number of jurors.

It is important to highlight, however, that despite proving to be an instrument capable of preventing an partial trial in small towns, in which the seriousness of the crime or the identity of the victim or aggressor has led to widespread public commotion, the same cannot be said in relation to nationally notorious cases or those occurred in large cities, since their transfer would be ineffective (Nucci, 2008: 109). For these situations, Guilherme de Souza Nucci (2017: 535) defends a change in the attitude of the media itself. According to him, in order to make freedom of speech compatible with the parties' right to privacy and a fair trial, the press should refrain from delving into the personal lives of the procedural participants, especially the defendant, in addition to avoiding expressing opinions related to the case, remaining solely and exclusively in the scope of factual news.

There is also another idea to point out: the possibility of the defendant requesting not to be tried by jury. It is still not accepted by Brazilian jurisprudence, but a historical interpretation of the jury's constitutional provisions arguments in its favor. As Rangel (2008: 529-530) highlights, the jury was first conceived as the right to be judged by peers instead of the monarch. Considering that its competence is set in Article 5th of Brazilian Constitution, which enlists the fundamental rights of every citizen in Brazilian territory, it is possible to consider the jury as an individual guarantee. If the understands that media coverage its harmful by leaving him/her in a bad situation before the jury, he/she could ask for a technical (and not peers') judgement.

Paulo Rangel (2008: 554) also understands that Brazilian Jury must be readjusted to adapt to the commandments of the Federal Constitution, and the rules that contradict them must be revoked. In this sense, despite providing for the secrecy of votes, in its Article 5th, XXXVIII, "b", the Brazilian Magna Carta provides for, in its Article 93, IX, that all trials will be public and that all decision will be motivated, under penalty of nullity. In this way, he sustains the end of the system of intimate conviction, even within the Jury.

Dealing with what he considers to be the "*Achilles heel*" of the Jury, Lênio Streck (2001: 173-174) understands that a model in which there is no due justification or motivation of decisions is not compatible with the Democratic State of Law. He asserts, however, that this is difficult issue to solve, since the Federal Constitution guarantees the secrecy of votes. However, he understands that a Constitutional Amendment that changes the functioning of the jury would not violate immutable clauses, because the so-called "secret room" and, consequently, the secrecy of the votes, would be maintained. In this case, the Brazilian Jury would be able to operate in a different way and a different model could be scientifically investigated and designed, comparing the current one to others like the American, that asks to the jury for a unanimous verdict. It could be implemented asking for the jury not just the verdict (that could be by majority and not necessarily unanimous), but also its motivation.

Aury Lopes Jr. (2013: 1067) also understands that, despite the Jury not being essential for justice, its abolition is unfeasible, as it is constitutionally provided for. He defends, however, that profound and structural changes be made to it, in order to be compatible with an effectively guaranteeing criminal process.

Analyzing some instruments provided for by the North American legal system, which can be divided into i) those that aim to prevent the selection of partial jurors, ii) those that intend to neutralize any influences received by the selected jurors, iii) those that intend to shield them from receiving new information transmitted by the media and iv) those that aim to restrict the broadcasting of certain content by the press, Claudio Bidino (2014: 240-254) argues that this last option is the most effective in protecting jurors against undue media influence, despite highlighting the little practical application of this measure. According to the author, greater regulation of the sector is necessary, and the dissemination of certain information should be being prohibited, especially in the embryonic stages of investigations and actions.

In our view, in cases where the media repercussion is only local, the "*desaforamento*" is still the main instrument to guarantee the impartiality of jurors, and should therefore be applied in a more significant, albeit exceptional, manner by the Brazilian courts, especially when there is strong evidence that the repercussion of the case will influence the trial.

In turn, in cases where media exposure occurred in a relevant manner throughout the national territory, the institute in question would end up proving to be innocuous and should, therefore, not be applied. However, we do not sustain, given the risks inherent to it and the excessive restriction of guarantees it implies, that regulating the press is the best path. We understand, it is true, that a change of mentality among its members is favorable and necessary. Besides that, giving the defendant the right to choose between a peers' or a technical judgement could also alleviate this burden.

Having said that, we believe that, in fact, at the current stage reached by criminal procedural law, in order for it to be effectively garantistic and compatible with a Democratic State of Law, there cannot be a system in which unmotivated decisions are admitted, such as that of intimate conviction adopted by the Jury. Therefore, in the specific case of the Brazilian legal system, among the concrete and basic changes that should be carried out at the institute, it is necessary to modify the decision-making system, so that the guarantees for the secrecy of votes and the necessary justification for decisions can be made compatible.

Furthermore, we agree with Pinho and Sales (2022: s. 2.2) regarding the need for garantistic reinforcement in the stages prior to the plenary. In other words, careful compliance with the chain of custody of evidence, admissibility of defensive investigations and strict observance of the judge's impartiality and the guarantees of defense and contradictory in the phase of "pronúncia".

CONCLUSION

The jury has shown itself, throughout history, to be an important instrument of resistance to the abuses characteristic of authoritarian governments, having been disseminated as a strong example of a democratic institution. Over the years, however, new questions regarding the functioning of the institute were raised, causing not only the methods, but even its imperiousness, to be questioned by the doctrine. Unlike in the past, the arguments used by the Jury's refractors are not authoritarian in nature, but, on the contrary, based on the intention of protecting Defendant's guarantees, sustaining substantial changes or even the extinction of the institute.

As presented, one of the main problems identified in the Brazilian Jury concerns the decision-making model of the jurors, who, based on the "intimate conviction" system, do not substantiate or motivate their verdicts. This issue becomes even more problematic given the increasing influence of the media in criminal cases and the lack of organic guarantees and legal training of lay judges, who find themselves more defenseless and vulnerable in the face of external pressure. Furthermore, depending on the level of repercussion of the case, they already reach the trial contaminated by countless "evidence" collected by the press, which would often be procedurally inadmissible.

Therefore, in order to guarantee the impartiality of the jurors and, consequently, the Defendant's right to a fair trial, the Brazilian legal system provides for the institute of "desaforamento", which proves to be a suitable instrument for cases in which, despite having achieved major repercussion and popular commotion, it did not exceed the limits of a small region or district, thus making it possible to transfer it to another court in which the case is still relatively unknown.

In other situations, however, the aforementioned institute is not effective, since wide national dissemination would make it impossible to transfer it to a location where the jurors did not already have a preconceived idea of the case. For this reason, and taking into account the ineptitude and inadequacy of the other instruments available in the Brazilian legal system, it is necessary to make changes in the Jury's decision-making system, so that, despite guaranteeing the secrecy of the votes, the final verdict is well-founded, enabling the eventual analysis of the correlation between the decision and the evidence produced in the trial. With that, decisions corroborated only by personal prejudices and ideas produced and reinforced by the press could be avoided, readjusting, thus, the "people's Court" to a garantistic criminal procedure inherent to a Democratic State of Law.

REFERENCES

1. Araújo, M. C. (2008) "A volta do discurso dos suplícios em um país ávido por vingança: os casos João Hélio e Isabella Nardoni", *De Jure* (10), 190-201.
2. Azevedo, B. M. (2010) "O método fenomenológico proposto por Edmund Husserl e o caso escola base", *Direito Público* 8(35), 205-222.
3. Batista, N. (2003) "Mídia e sistema penal no capitalismo tardio", *RBCCRIM* 11(42), 242-263.
4. Bidino, C. (2014) "Mídia, crime e justiça criminal nos Estados Unidos: a ineficácia dos mecanismos judiciais disponíveis para impedir a perniciosa influência da imprensa sobre os jurados nos casos criminais de grande apelo popular", *RBCCRIM,* 22(110), 227-257.
5. Boldt, R. (2021) "Processo penal e midiatização: big data, fake news e a subversão do sistema constitucional", *Desafiando 80 anos de processo penal autoritário* (Santoro, A. E. R., Malan, D. R., Maduro, F. M. (eds.)). Belo Horizonte: D'Plácido.
6. Brasil (1040) "Decreto-Lei nº. 2.848, de 7 de dezembro de 1940: Código Penal", https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto-lei/del2848compilado.htm, 17.7.2023.
7. Brasil (1941) "Decreto-Lei nº. 3.689, de 3 de outubro de 1941: Código de Processo Penal", http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto-lei/Del3689.htm, 17.7.2023.
8. Brasil (1988) "Constituição da República Federativa do Brasil de 1988", http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicaocompilado.htm, 17.7.2023.
9. Coutinho, J. N. M. & Berti, M. G. (2022) "O júri e a soberania dos veredictos: a questão da verdade e a absolvição no quesito genérico", In: *Estudos em homenagem aos 200 anos do Tribunal do Júri no Brasil* (Silva, R. F. P. & Avelar, D. R. S. (eds.)). São Paulo: Thomson Reuters Brasil.
10. Cunha, L. M. A. (2012) "Mídia e processo penal: a influência da imprensa nos julgamentos dos crimes dolosos contra a vida à luz da Constituição de 1988", *RBCCRIM,* 20(94), 199-237.
11. Dezem, G. M. (2015) *Curso de processo penal.* São Paulo: Editora Revista dos Tribunais.
12. Dias, J. F. (1974) *Direito processual penal.* Coimbra: Coimbra Editora.
13. Farah, T. (2010) "Caso Isabela: Advogado do casal Nardoni é agredido na entrada do Fórum" *O Globo,* http://oglobo.globo.com/brasil/caso-isabella-advogado-do-casal-nardoni-agredido-na-entrada-do-forum-3035252, 17.7.2023.
14. Januário, T. F. X. (2017) "Dos limites entre o dolo eventual e a culpa consciente: uma análise dos crimes de trânsito a partir da teoria da ação significativa", *Revista de Estudos Jurídicos UNESP* 19(30), 1-21.
15. Januário, T. F. X. (2018) "Da delimitação do dolo eventual nos crimes de receptação: uma análise do art. 231º, n. 2, do Código Penal Português", *RBCCRIM,* 26(148), 177-206.
16. Januário, T. F. X. (2019) "Liberdade de imprensa x presunção de inocência: da necessária concordância prática no tribunal do júri", *Revista Eletrônica de*

Direito Processual – REDP 20(1), 513-531.
17. Lopes Jr., A. (2013) *Direito processual penal.* 10.ed. São Paulo: Saraiva.
18. Machado, A. A. (2012) *Curso de processo penal.* 4.ed. São Paulo: Atlas.
19. Malan, D. (2021) "Direito fundamental ao tribunal do júri e veredito condenatório unânime", In Santoro, *Desafiando 80 anos de processo penal autoritário* (Santoro, A. E. R., Malan, S. D. R., Maduro, F. M. (orgs.), Belo Horizonte: D'Plácido.
20. Marchi Júnior, A. P. (2021) "Dos diferentes balizamentos do standard probatório na decisão de pronúncia", In: *Código de processo penal: estudos comemorativos aos 80 anos de vigência* (Madeira, G., Badaró, G. and Cruz, R. S. (coord.)). vol. 2. São Paulo: Thomson Reuters Brasil.
21. Medina, J. M. G. (2014) *Constituição Federal Comentada.* 3.ed. São Paulo: Revista dos Tribunais.
22. Moretzsohn, S. (2010) "O crime que chocou o Brasil": mídia, justiça e opinião pública na primeira fase do caso Isabella Nardoni", *Discursos Sediciosos: crime, direito e sociedade* 17/18, 509-520.
23. Nucci, G. S. (2008) *Tribunal do júri.* São Paulo: Editora Revista dos Tribunais.
24. Nucci, G. S. (2014) *Manual de processo penal e execução penal.* 11.ed. Rio de Janeiro: Forense.
25. Nucci, G. S. (2017) *Código de processo penal comentado.* 16.ed. Rio de Janeiro: Forense.
26. Oliveira, E. P. (2014) *Curso de processo penal.* 18. ed. São Paulo: Atlas.
27. Pinho, A. C. B. & Sales, J. E. P. (2022) "200 anos de tribunal do júri no Brasil: notas autoritárias; resistência garantista", In: *Estudos em homenagem aos 200 anos do Tribunal do Júri no Brasil* (Silva, R. F. P. & Avelar, D. R. S. (coord.)). São Paulo: Thomson Reuters Brasil.
28. Rangel, P. (2008) *Direito processual penal.* 15.ed. Rio de Janeiro: Editora Lumen Juris.
29. Rebelo, C. E. B. (2022) *Dolo eventual e crimes de perigo comum.* Reflexões sobre sua compatibilidade à luz da dogmática Jurídico-Penal. 1. Ed. Rio de Janeiro: Lumen Juris.
30. Sarmento, D. (2013) "Comentário ao Artigo 5º., IV" In: *Comentários à Constituição do Brasil* (Canotilho, J. J. G., Mendes, G. F., Sarlet, I. W. and Streck, L. L. (coords.)). São Paulo: Saraiva/Almedina.
31. Schreiber, S. (2008) *A publicidade opressiva de julgamentos criminais.* Rio de Janeiro: Renovar.
32. Silva, D. D. (2015) *Tribunal do júri:* a influência da mídia na (im)parcialidade do conselho de sentença. Undergraduate Monography in Law, Florianópolis: UFSC, https://repositorio.ufsc.br/xmlui/handle/123456789/157120, 17.7.2023.
33. Silva, R. F. P. & Avelar, D. R. S. (2023) *Manual do tribunal do júri.* 2. ed. São Paulo: Thomson Reuters Brasil.
34. Silva, R. F. P. & Kavalli, P. (2022) "Ainda sobre o in dubio pro societate x in dubio pro reo", In: *Estudos em homenagem aos 200 anos do Tribunal do Júri no Brasil* (Silva, R. F. P. & Avelar, D. R. S. (coord.)). São Paulo: Thomson Reuters Brasil.

35. Streck, L. L. (2001) *Tribunal do júri:* símbolos e rituais. 4.ed. Porto Alegre: Livraria do Advogado.
36. Vieira, A. L. M. (2003) *Processo penal e mídia.* São Paulo: Revista dos Tribunais.

KRIVIČNA SUĐENJA "NA STRIMOVANJU": ANALIZA MOGUĆEG UTICAJA MEDIJA NA PRESUDE POROTE U SVETLU BRAZILSKOG PRAVNOG SISTEMA

Suđenja pred porotom su svakako važni instrumenti da se okrivljenom i samom društvu obezbedi mogućnost donošenja objektivne i pravične presude za određene vrste krivičnih dela. Međutim, prekomerno izlaganje javnosti krivičnih predmeta koje su omogućili masovni mediji postepeno je stavilo pod kontrolu okrivljenje i dovelo u pitanja garanciju pravičnog suđenja u tim postupcima. Ta situacija je posebno ozbiljna u sistemima – kao što je brazilski u kojima porotnici mogu da sude u skladu sa svojim "ličnim ubeđenjem", a gde postoji da će formirati svoje lično mišljenje nezavisno od dokaza izvedenih na sudu, već zasnovanog na predubeđenjima. Pored dugogodišnjeg oštrog načina izveštavanja od strane novinara, primećuje se da je način izveštavanja o krivičnim delima dostigao novi nivo: puštanje filmova, serija i dokumentarnih filmova o slučajevima, široko dostupnih na striming platformama, čak i pre izricanja kazne. Cilj ovog istraživanja je uprava analiza načina na koji mediji mogu negativno da utiču na stavove porote u krivičnim postupcima. Stoga ćemo najpre predstaviti proceduru po kojoj postupa porota u brazilskom pravnom sistemu, a sa posebnim osvrtom pitanja koja se odnose na lični sud i tajnost glasanja. U nastavku ćemo predstaviti neke primere u kojima su dokazani štetni efekti preteranog medijskog izveštavanja o slučaju kako pre, tako i tokom suđenja. Na kraju rada dokazaćemo da te posledice prevazilaze mogućnost osude i izricanja teže krivične sankcije (često neopravdane), da mogu da izlože javnoj osudi članove porodice i advokate stranaka, pa čak i da nanesu štetu okrivljenima u situacijama nakon suđenja, izdržavanja kazne i tokom njihove društvene reintegracije nakon izdržane kazne. Cilj takvog pristupa je predlaganje mogućih alternativan, koje bi prema našem mišljenju mogle da unaprede proceduru odlučivanja od strane porote u Brazilu.

KLJUČNE REČI: *krivični postupak, uticaj medija, predsude porote, brazilski pravni sistem.*

ISKLJUČENJE JAVNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU I SLOBODA MEDIJA

Dijana Janković*

U radu je predmet razmatranja pitanje primene principa javnosti u krivičnom postupku, slučajevi kada je isključenje javnosti po zakonu obavezno i mogućnosti informisanja javnosti u tim slučajevima. Posebno je izvršen osvrt na odredbe Zakonika o krivičnom postupku sa aspekta lica koja moraju (i koja mogu) biti prisutna na glavnom pretresu na kome je javnost isključena, zaštite maloletnih lica i obima isključenja javnosti. Sa druge strane, ako je javnost sa glavnog pretresa bila nepropisno isključena, to predstavlja apsolutno bitnu povredu odredaba krivičng postupka iz člana 438. stav 1, tačka 6. Zakonika o krivičnom postupku, što dovodi do ukidanja presude, i ponovnog držanja glavnog pretresa koji je otvoren za javnost. Obaveza čuvanja tajne od strane prisutnih lica na glavnom pretresu na kome je javnost isključena je propisana zakonom. U vezi sa navedenim ukazaće se na bitna obeležja krivičnog dela povreda tajnosti postupka iz člana 337. Krivičnog zakonika, kojim krivičnim delom je između ostalog, predviđeno da će se kazniti lice koje bez odluke suda objavi tok krivičnog postupka u kojem je isključena javnost. Na kraju, ukazaće se na domaću sudsku praksu u vezi sa navedenim pitanjima, kao i na praksu Evropskog suda za ljudska prava i odredbu člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, po pitanju regulisanja prava na javno suđenje. Navedeno se razmatra i sa aspekta odnosa prava na javno suđenje i prava na privatnost iz člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

KLJUČNE REČI: *mediji, krivični postupak, načelo javnosti, isključnje javnosti, povreda tajnosti postupka, pravo na pravično suđenje, prezumpcija nevinosti.*

* Doktor pravnih nauka, sudija Apelacionog suda u Nišu, E-mail: *dijankovic@gmail.com.*

UVOD

Javnost i transparentnost krivičnog postupka je značajna za poverenje svih građana u pravni sistem i pravdu i poboljšava njihov kvalitet, takođe je od značaja za razumevanje krivičnog postupka i informiše javnost o njegovom toku. Mediji se često nazivaju „četvrtom stranom" ili „četvrtom granom vlasti", jer pružaju informacije društvu o ključnim pitanjima koja su od javnog značaja. Da bi mediji mogli slobodno da izveštavaju o značajnim društvenim događajima, koji uključuju i krivične postupke, potreban im je pristup informacijama.

U krivičnim postupcima, ovo uključuje ne samo mogućnost medija da izveštavaju o odlukama koje su doneli sudovi, već da izveštavaju i o toku krivičnog postupka, kao i o svim dokazima koji se izvode javno na glavnom pretresu pred sudom. Navedeno podrazumeva da mediji, između ostalog moraju biti prisutni u sudnici. Međutim, postoje slučajevi kada je potrebno napraviti izuzetak od ovog principa, da bi se zaštitili interesi nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, interesi maloletnika i privatnost učesnika u postupku. Kao poseban aspekt u okviru slobode informisanja se ističe sloboda medija i obavljanja delatnosti javnog informisanja, koje obuhvata i tok sudskog postupka. Sloboda javnog informisanja jeveoma važan element slobode izražavanja i podrazumeva pravo građana da primaju različite informacije, te da na osnovu tih informacija, formiraju svoj sopstveni stav (Miladinović, 2019: 85).

Javnost krivičnog postupka pretpostavka je društvene kontrole toka sudskog postupka, a istovremeno i pravo okrivljenog da mu se sudi javno na osnovu zakonito i pravično sprovdnog postupka (Smith, 2022: 2). Navedno je u skladu sa načelom zakonitosti. Javnost rasprave obezbeđuje vršenje javne kontrole ostvarivanja pravde koja treba da doprinese pravičnom suđenju i očuvanju poverenja javnosti u sud (Etinski, 2002: 441). Danas se vrhovnim načelom krivičnog postupka sve više smatra načelo pravičnog postupka, čiji je jedan od konstitutivnih elemenata upravo pravo stranaka da prisustvuju dokaznim radnjama i da budu saslušane (Đurđić, 1998: 70).

Zakonik o krivčnom postupku utvrđuje pravila čiji je cilj da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon (Vasiljević, 1981: 102).Postoji jasan opšti interes da se širem auditorijumu omogući praćenje odvijanja krivičnog postupka, a mediji, sredstva javnog informisanja, internet, televizija, štampa, su savremeni načini informisanja javnosti o sudskim postupcima koji privalače pažnju javnosti i imaju širi društveni značaj.

Načelo javnosti spada u principe koji se tiču forme vođenja krivičnog postupka. Načelo javnosti podrazumeva pravo građana (ne samo stranaka, već i drugih, za ishod postupka nezainteresovanih lica) da neposredno prisustvuju

preduzimanju procesnih radnji, kao i da o preduzetim radnjama budu obavešteni putem sredstava javnog informisanja (Mirkov, 2020: 70).

Javnost krivičnog postupka može biti neposredna ili posredna. Neposredna javnost ispoljava se u prisustvu određenog šireg ili užeg kruga lica izvođenju procesnih radnji u pojedinim fazama krivičnog postupka (najčešće na glavnom pretresu) (Grubač, 2006: 204.). Posredan vid realizacije načela javnosti predstavlja mogućnost davanja određenog publiciteta pokrenutom krivičnom postupku (Knežević, 2015: 68). U pomenuto spada obaveštavanje građana putem masovnih medija i objavljivanje sudskih odluka na oglasnoj table suda.

Načelo javnosti ima rang međunarodno-pravnog i ustavnog principa. Sadržano je u katalogu elementarnih ljudskih prava garantovanih najvažnijim međunarodnim dokumentima. Kao konstitutivni element prava na pravično suđenje predviđeno je u Univerzalnoj deklaraciji o pravima čoveka (član 10), Mađunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (član 14. stav 1.), Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 6. stav 1)[1].

Princip javnosti glavnog pretresa je u isto vreme procesni i ustavni princip (Petrović, Stajić, 2021: 216). Ustavom Srbije proklamovana je javnost sudske rasprave (član 32. stav 1 Ustava Republike Srbije) ali i mogućnost ograničenja ovog načela isključivo u skladu sa Ustavom Srbije. Odredbom člana 142. stav 3. Ustava Srbije je propisano: „Raspravljanje pred sudom je javno i može se ograničiti samo u skladu s Ustavom.

U radu će biti razmatrani javnost i isključenje javnosti na glavnom pretresu u domaćem zakonodavstvu i sudskoj praksi i to najpre sa krivično-procesnog aspekta i zakonskog regulisnja javnosti glavnogpretresa Zakonikom o krivičnom postupku, zatim sa krivično-materjalnog aspekta i odredbi Krivičnog zakonika sa osvrtom na krivično delo povreda tajnosti postupka iz člana 337. Krivičnog zakonika i u trećem delu rada biće ukazano na praksu Evropskog suda za ljudska prava i najznačajnije standarde u vezi sa pravom na javnu raspravu u okviru prava na pravično suđenje iz člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a sve u svetlu informisanja medija o krivičnom postupku, glavnom pretresu, dokazima koji se izvode na glavnom pretresu i svim činjenicama koje bi mogle da interesuju javnost tokom suđenja.

1. JAVNOST NA GLAVNOM PRETRESU I PRISUSTVO MEDIJA

Javnost glavnog pretresa može se u krivičnoprocesnom smislu posmatrati sa aspekta dozvoljenosti javnosti glavnog pretresa kao opšteg principa, zatim iz ugla

[1] Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojena je u Rimu 4. novembra 1950. godine.

uslova pod kojima se javnost može isključiti i izuzetaka od isključenja javnosti, a u vezi sa tim i obima prava medija na informisanje ukoliko je javnost isključena, kao i sa aspekta bitne povrede odredaba krivičnog postupka, ako je javnost bila isključena protivno zakonu.

1.1. Javnost glavnog pretresa

Javnost glavnog pretresa, u krivičnom postupku u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, označava pravo stranaka, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika i punomoćnika tužioca (stranačka javnost) i pravo trećih lica - za ishod krivičnog postupka neposredno nezainteresovanih lica (opšta javnost), da prisustvuju glavnom pretresu i objavljivanju presude (član 362. stav 1 Zakonika o krivičnom postupku). Procesnim zakonodavstvom Srbije predviđena su tri vida neposredne ralizacije načela javnosti: opšta, ograničena i stranačka javnost.

Opšta javnost podrazumeva maksimalni zakonom predviđeni publicitet krivičnog postupka. Ovaj vid javnosti karakterističan je za glavni pretres. Glavnom pretresu mogu da pusustvuju sva lica starija od 16 godina.

Ograničena javnost postoji u situacijama, kada glavnom pretresu, saglasno zakonskim propisima može prisustvaovati ograničeni krug lica, osim procesnih subjekta čije prisustvo neophodno (naučni i javni radnici, pojedina službena lica, na zahtev okrivljenog određeni srodnici). To su izuzetci od isključenja javnosti.

Stranačka javnost postoji u slučaju isključenja opšte i ograničene javnosti na glavnom pretresu. Takođe stranačka javnost je karakteristična i za prethodni krivični postupak - za fazu istrage (Škulić, 2009: 449). Stranačka javnost glavnog pretresa je potpuna. Isključenje javnosti se ne odnosi na stranke već na treća lica koja prisustvuju glavnom pretresu. I još više, glavni pretres (sem zakonom propisanih izuzetaka) se ne može održati bez prisustva stranaka.

Sa druge strane, može se napomenuti i to, da publika i zainteresovana javnost mogu biti prisutni u sudu i sudnici u broju koji dozvoljava površina sudnice u kojoj se održava suđenje, tako da bude moguć nesmetan rad suda i adekvatan smeštaj svih prisutnih. Sudsko veće je dužno da po nalogu Predsednika suda održi suđenje u većoj prostoriji koja je obezbeđena (član 57. stav 3 Sudskog poslovnika).

Lica mlađa od 16 godina, kao javnost, su isključena zakonom od prisustva glavnom pretresu i onda kada je pretres javan (član 362. stav 2 ZKP). Sa druge strane, postoji i obrnuta situacija: javnost je uvekisključena sa pretresa kada se sudi maloletnom licu.

Presudom Vrhovnog kasacionog suda Kzz Pr 37/2022 od 30.08.2022. godine, usvojen je kao osnovan, zahtev za zaštitu zakonitosti Republičkog javnogtužioca, jer

protivno Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela ikrivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica i Zakonu o prekršajima nije bila isključena javnost u prekršajnom postupku koji je vođen prema maloletnom licu.Vrhovni kasacioni sud je naveo da iz spisa predmeta proizilazi da je maloletni sada punoletni AA, rođen 2003. godine, učinio prekršaje iz Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima dana 15.10.2020. godine, dakle kao stariji maloletnik, a da je sud, dana 24.11.2020. godine saslušao okrivljenog u prisustvu majke, ali pri tom nije isključio javnost, niti je pozvao predstavnika Centra za socijalni rad.

Prema stavu Vrhovnovnog kasacionog suda: "U konkretnom slučaju radi se o prekršajnom postupku koji je vođen prema licu koje je u vreme kada su prekršaji, koji su predmet ovog postupka, učinjeni, bio starijemaloletno lice, za koje postoji pretpostavka da ne može u potpunosti da se stara o svojim pravima i interesima zbog uzrasta, u kom postupku javnost, a u cilju pretežnijeg interesa maloletnika, nije bila isključena, što proizilazi iz spisa predmeta. Samim tim što je obaveza isključenja javnosti u postupku prema maloletniku predviđena Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (član 75.), tako i Zakonom o prekršajima (član 300.), Vrhovni kasacioni sud nalazi da se osnovano zahtevom za zaštituzakonitosti Republičkog javnog tužioca ističe bitna povreda odredaba prekršajnogpostupka iz člana 264. stav 2. tačka 4. u vezi sa članom 291. i člana 300. Zakona o prekršajima i člana 75. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela ikrivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica."

Fotografisanje, audio i video snimanje u zgradi suda kao i na glavnom pretresu i ročištima, za koja se predstavnici medija veoma često interesuju, regulisano je, takođe, odredbama Sudskog poslovnika. Tako je propisano da se fotografisanje, audio i video snimanje u zgradi suda može obaviti samo uz prethodno pribavljeno pisano odobrenje Predsednika suda, u skladu sa posebnim zakonom (član 59. Sudskog poslovnika).

Posebno je važno naglasiti da i u onim slučajevima kada je glavni pretres održan sa isključenjem javnosti, izreka presude mora se objaviti (pročitati) javno (član 425. stav 5. ZKP). Takođe veće će odlučiti da li će isključiti javnost prilikom objavljivanja razloga presude. Razlozi za isključenje objavljivanja razloga presude moraju biti neki od razloga koje zakon propisuje za isključenje javnosti sa glavnog pretresa. Naglasili bismo i to da javnost objavljivanja razloga presude ne može biti isključena, ako javnost glavnog pretresa nije bila isključena (Vasiljević, Grubač, 2003: 540).

Ukoliko posebnim propisima objavljivanja presude nije zabranjeno ili podvrgnuto posebnim uslovima, mediji, sredstva javnog informisanja (štampa, televizija i dr.) imaju pravo da presudu koju je sud objavio, dalje objavljuju.

1.2. Isključenje javnosti na glavnom pretresu

Kao što je pomenuto, za razliku od strančke javnosti koja nikako ne može biti isključena sa glavnog pretresa, opšta javnost može biti isključena od otvaranja zasedanja do završetka glavnog pretresa, tj. i pre što glavni pretres počene, jer glavni pretres počinje donošenjem rešenja da se glavni pretres održi (član 385. ZKP).

Od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je topotrebno radi zaštite: 1) interesa nacionalne bezbednosti; 2) javnog reda i morala; 3) interesa maloletnika; 4) privatnosti učesnika u postupku (član 363. ZKP).

Posledica donetog rešenja o isključenju javnosti je da se posle njegovog objavljivanja, sva lica koja učestvuju na glavnom pretresu (publika, predstavnici medija i dr.) moraju udaljiti iz zasedanja. Dalja posledica je da se tok pretresa ne sme objavljivati (npr. putem sredstava javnog informisanja) i da prisutna lica moraju čuvati kao tajnu ono što suna njemu saznala.

U domaćoj sudskoj praksi se postavilo pitanje: Da li se spisi predmeta u kojima je isključena javnost mogu koristiti kao dokaz u drugom krivičnom postupku (Viši sud je odbio da dostavi spise "Km" predmeta na uvid sa obrazloženjem da je u tom krivičnom postupku bila isključena javnost i da se spisi tog postupka ne mogu koristiti kao dokaz)?

Krivično odeljenje Vrhovnog kasacionog suda je na sednici održanoj dana 15.4.2014. godine, dalo sledeći odgovor: „Spis predmeta u kome je javnost bila isključena, može biti korišćen kao dokaz u drugom krivičnom postupku, ali se izvođenje tog dokaza mora sprovesti uz isključenje javnosti i uz odgovarajuće upozorenje strankama u postupku u vezi sa tim."

Kada sud donese rešenje o isključenju javnosti, takvo rešenje isključuje prisustvo medija na glavnom pretresu.

Udaljenje stranka sa glavnog pretresa, zbog narušavanja reda u sudnici, koje može biti privremeno i trajno (član 371. ZKP), je samo disciplinska mera u interesu rada i slobode davanja iskaza drugih učesnika, ne predstavlja isključenje stranačke javnosti. Javnost se takođe ne odnosi na većanje i glasanje sudećeg veća, u toku i na kraju glavnog pretresa (član 415. stav 2 ZKP). Osim toga, javnost je vezana za glavni pretres ali ne i za odlučivanje u sednici veća (član 21. stav 3 ZKP), gde rasprava teče na osnovu spisa predmeta, kontradiktornosti nema (ali se u nekim slučajevima traži pismeno ili dozvoljava pismeno izjašnjavanje stranaka).

1.3. Bitna povreda odredaba krivičnog postupka ako je javnost bila isključena protivno zakonu

Bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 438. stav 1, tačka 6. Zakonika o krivičnom postupku postoji, ako je protivno ovom zakoniku bila isključena javnost na glavnom pretresu. Dakle, navedena bitna povreda neće postojati ako je protivno zakonu propušteno da se javnost isključi. Odredba o javnosti glavnog pretresa odnosi se i na pretres pred drugostpenim sudom.

Navedeno dolazi i do izražaja u sudskojoj praksi. Tako je Apelacioni sud u Kragujevcu u presudi Kž1 528/2017 od 27.7.2017. godine zauzeo stav, da: „Time što sud nije postupio po sopstvenom rešenju kojim je isključio javnost na glavnom pretresu, pa su i pored tog rešenja glavnom pretresu prisustvovala određena lica, nije učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz član 438. stav 1, tačka 6. Zakonika o krivičnom postupku, jer ova povreda može biti učinjena samo ako je protivno Zakoniku o krivičnom postupku javnost bila isključena, a ne i u obrnutoj situaciji, odnosno ukoliko javnost nije bila isključena".

2. KRIVIČNO DELO POVREDA TAJNOSTI POSTUPKA I IZVEŠTAVANJE MEDIJA

Krivično delo povreda tajnosti postupka iz člana 337. Krivičnog zakonika, spada u grupu krivičnih dela protiv pravosuđa iz glave trideset Krivičnog zakonika. Zaštitni objekt krivičnih dela iz ove glave je pravosuđe, tj. nesmetano obavljanje pravosudne funkcije (Stojanović, Perić, 2009: 281). Imajući u vidu da je osnovni cilj krivičnog pravosuđa suzbijanje kriminalnih ponašanja, time su i ove inkriminacije u funkciji ostvarivanja tog cilja.

Istorijski posmatrano, od samog nastanka države sudstvo se smatralo kao glavno i osnovno javno dobro i, da bi se obezbedilo njegovo pravilno i nesmetano funkcionisanje, inkriminisani su različiti oblici ponašanja koji bi s obzirom na svoju prirodu bili podobni da dato funkcionisanje onemoguće, odnosno u većoj ili manjoj meri ugroze. (Taranovski, 1966: 481).

Moglo bi se reći, da je svim krivičnim delima iz ove grupe zajedničko da se radi o postupcima činjenja ili nečinjenja kojima se sprečava ili ugrožava rad pravosudnih organa, ostvarivanje njihovih zadataka, sprovođenje određenih mera i odluka (Delić, 2010: 80).

Krivično delo povreda tajnosti postupka iz člana 337. Krivičnog zakonika ima tri oblika. Njihov cilj i smisao su različini. Dok odredba kojom je propisan

prvi oblik ima za cilj zaštitu tajne u sudskom, upravnom, prekršajnom ili drugom zakonom propisanom postupku, svrha odredbe kojom je propisan drugi oblik jeste zaštita maloletnika od određenih negativnih posledica vođenja krivičnog postupka prema njemu, kaoi tajnosti krivičnog postupka u celini. Treći oblik dela se odnosi na zaštitu identiteta lica koja su posebno zaštićena u krivičnom postupku.

2.1. Prvi oblik krivičnog dela povreda tajnosti postupka

Prvi oblik krivičnog dela povreda tajnosti postupka (član 337. stav 1 KZ) čini učinilac koji neovlašćeno otkrije ono što je saznao u sudskom, prekršajnom, upravnom ili drugom zakonom propisanom postupku, a što se po zakonu ne može objaviti ili je odlukom suda ili drugog nadležnog organa proglašeno kao tajna.

Prema tome, izvršilac dela je lice koje je prisustvovalo određenoj procesnoj radnji ili je, kao učesnik u postupku odnosno po dozvoli organa koji vodi postupak ili po okončanju postupka, razmatralo spise predmeta. Za postojanje krivičnog dela neophodno je da se to što izvršilac otkriva po zakonu ne može objaviti ili je odlukom suda ili nadležnog organa proglašeno tajnom. U kojim slučajevima se nešto u postupku može oglasiti tajnom, predviđeno je zakonom (Stojanović, 2021: 1032).

U krivičnom postupku to može biti sve ono što je saznato na glavnom pretresu na kome je javnost isključena. Kao što je pomenuto, predsednik veća će upozoriti lica koja prisustvuju glavnom pretresu na kome je javnost isključena na dužnost čuvanja tajne, kao i na to da odavanje tajne predstavlja krivično delo.

Može se postaviti pitanje, da li će postojati ovo krivično delo, u slučaju da predsednik veća propusti da prisutna lica upozori na dužnost čuvanja tajne (npr. u slučaju kada je javnost delimično isključena član 364. stav 2 ZKP). Mišljenja smo da propuštanje ove obaveze organa koji vodi postupak ne isključuje postojanje dela ukoliko je lice koje je otkrilo tajnu bilo svesno da postupa protivno zakonskoj naredbi ili odluci nadležnog organa o tajnosti postupka. Prema domaćoj sudskoj praksi, nedostak upozorenja ne isključuje postojanje ovog krivičnog dela, ali će predmet posebnog utvrđivanja i dokazivanja biti postojanje umišljaja, koji mora da obuhvati i svest o tome da je reč o tajni. Možemo reći da u sudskoj praksi preovlađuje stanovište da ovo delo postoji i u slučaju kada je nadležni organ propustio da upozori na dužnost čuvanja tajne, ako je lice koje otkriva tajnu i bez tog upozorenja znalo da saopštava nešto čije je objavljivanje zakonom ili odlukom nadležmpg organa proglašeno tajnom.

Predmet ovog oblika krivičnog delapovreda tajnosti postupka (član 337. stav 1 KZ) su podaci, činjenice ili okolnosti koji se po zakonu ne mogu objaviti ili su odlukom suda ili nadležnog organa proglašeni kao tajna. Radnja krivičnog

dela je neovlašćeno otkrivanje onoga što je proglašeno tajnom ili što se po zakonu ne sme objaviti.

Otkrivanje je upoznavanje drugog lica sa sadržinom podataka ili činjenica. Može se učiniti na različite načine, usmeno piseno, preko štampe ili televizije, na radiju i dr. Smatra se da ovo delo čini i ono lice koje ne učestvuje u postupku, pa na neovlašćeni način sazna ono što je zakonom ili odlukom nadležnog organa proglašeno tajnom, pa to otkrije (Lazarević, 2006: 838). Otkrivaje mora biti neovlašćeno. Time je element protivpravnosti izričito unseen u opis krivičnog dela.

Smisao ove inkriminacije je da se tajnošću postupka zaštite društveni interesi, interesi pojedinca ili interesi samog postupka.

2.2. Drugi oblik krivičnog dela povreda tajnosti postupka

Drugi oblik krivičnog dela povreda tajnosti postupka (član 337. stav 1. KZ) čini učinilac koji 1. bez odluke suda objavi tok krivičnog postupka u kojem je isključena javnost ili 2. objavi odluku koja je u krivičnom postupkuprema maloletniku donesena ili ko objavi ime maloletnika prema kojem je postupak vođen ili podatke iz kojih se može saznati o kom se maloletniku radi.

Navedenom zakonskom odredbom se do Izmena i dopuna Krivičnog zakonika iz 2009 godine štitio pre svega integritet maloletnika u vezi sa vođenjem krivičnog postupka, Nakon Izmena i dopuna Krivičnog zakonika iz 2009 godine, štiti se tajnost krivičnog postupka u celini.

Radnja izvršenja sastoji se u objavljivanju, bez dozvole suda, toka krivičnog postupka u kojem je isključena javnost (Stojanović, 2021: 1033).

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisuje da će se javnost uvek isključiti kada se sudi maloletniku (član 75 stav 1). Izuzetno, veće može dozvoliti da pretresu prisustvuju lica koja se bave zaštitom i vaspitanjem maloletnika ili suzbijanjem prestupništva mladih.

Međutim, za razliku od navedenog isključenja javnosti po sili zakona, veće može u toku pretresa narediti da se udalje sva ili pojedina lica kojima je dozvoljeno prisustvo, osim javnog tužioca za maloletnike, branioca i predstavnika organa starateljstva, čije je prisustvo uvek obavezno i koji se ne mogu udaljiti. Za vreme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, veće može narediti da se maloletnik udalji iz zasedanja (Sinđelić, 2012: 381.)

Nepridržavanje odredaba o tajnosti postupka koji se vodi prema maloletniku predstavlja krivično delo povreda tajnosti postupka iz člana 337 stav 2 Krivičnog zakonika. Za razliku od pravila opšteg krivičnog postupka, u postupku prema maloletnicima javnost je uvek isključena sa suđenja, a smisao ovakvog normativnog

rešenja ogleda se u legislativnom nastojanju da se spreči "razglašavanje slučaja", koje bi moglo da štetno utiče na maloletnika.

Takođe, za razliku od postupka koji se vodi protiv punoletnog lica, gde se može objaviti u sredsvima javnog informisanja, sve sem onoga što je izričito zabranjeno, u postupku prema maloletniku ne sme se objaviti ništa, osim onoga što je izričito dozvoljeno. Ovo pravilo odnosi se na sve ovlašćene službe i organe koji postupaju sa ovim licima.

Ukoliko se u medijima izveštava o krivičnom delu učinjenom od strane maloletnika, saopštenje za javnost može sadržati inicijale maloletnog učinioca i osnov sumnje da je u izvršenju krivičnog dela učestvovao maloletnik, s tim što se više od navedenog ne sme obajviti bez dozvole nadležnog suda.

U slučajevima krivičnih dela ili događaja u kojima se maloletno lice pojavljuje u svojstvu oštećenog - žrtve, saopštenje u medijima, može sadržati jedino podatke o godinama i polu tog lica (npr. petogodišnji dečak, četrnaestogodišnja devojčica, itd.). Takođe, prilikom davanja saopštenja treba strogo voditi računa da iznošenje informacija ne ugrozi dalji tok postupka i ne ostvari štetan uticaj na dostojanstvo, psihofizički i socijalni razvoj maloletnog lica, kao i na ugled njegove porodice, odnosno da izbegne proizvoljne interpretacije (Stevanović, 2008: 52).

2.3. Treći oblik krivičnog dela povreda tajnosti postupka

Krivični zakonik predviđa i treći oblik ovog krivičnog dela koji se odnosi na neovlašćeno otkrivanje podataka o identitetu ili drugih ličnih podataka lica zaštićenog u krivičnom pstupku ili posebnim programom zaštite (član 337. stav 3).

Ovaj oblik krivičnog dela se odnosi na zaštitu identiteta lica koja su posebno zaštićena u krivičnom postupku. Sadržinu ovog dela treba tumačiti u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku. Prema Zakonu o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, program zaštite je skup mera predviđenih ovim zakonom koje se primenjuju u cilju zaštite života, zdravlja, fizičkog integriteta (član 2.).

Ovo krivično delo postoji i u slučaju da se radi o licu koje je bilo zaštićeno, ili učesniku u krivičnom postupku koje takođe može biti obuhvaćeno programom zaštite. Pasivni subjekt, prema tome, može biti kako zaštićeni učesnik u krivičnom postupku, tako i njemu blisko zaštićeno lice. I ovaj oblik se može izvršiti samo sa umišljajem koji obuhvata i znanje da je reč o licu zaštićenom u krivičnom postupku.

Ukoliko su nastupile teške posledice po zaštićeno lice, ili je krivični postupak bio onemogućen, ili u znatnoj meri otežan, postojaće teži oblik. (član 337. stav 4 KZ).

3. PRAVO NA JAVNU RASPRAVU U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I RAZLOZI ZA ISKLJUČENJE ŠTAMPE I JAVNOSTI

Pravo na javnu raspravu je izričito obuhvaćeno član 6. stav 1 Evropske konvencije, što važi i za javno objavljivanje presude. Prema stavu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), pojam pravičnog suđenja, najšire posmatrano, podrazumeva „fer suđenje" sadržano u garantovanju prava na pristup sudu, pravedno i pravično postupanje i tretman pred sudom, mogućnost optimalnog korišćenja procesnih sredstava, odsustvo preteranog formalizma, jednak tretman strana u sporu, pravilno izvođenje dokaza, pravo na obrazloženu sudsku odluku i dr. (Drašković, 2017: 12).

Štampa i javnost mogu se isključiti samo iz razloga koji su predviđeni ovim članom. Postoji veliko očekivanje od javanosti krivičnih postupka, ali može biti i izuzetaka, kao što bi bila zaštita bezbednostiili privatnosti svedoka ili radi unapređivanja slobodne razmene informacijai mišljenja.

U načelu, stranke u sporu imaju pravo na javnu raspravu jer ih ona štiti od tajnog sprovođenja pravde bez nadzora javnosti. Time što je postupak sprovođenja pravde vidljiv, javna rasprava doprinosi ostvarivanju celokupnog cilja član 6. stav 1 – konkretno, pravičnog suđenja (*Malhous protiv Češke Republike*, stavovi 55–56).

3.1. Objava u štampi sadržaja dokaza sa javne rasprave i povreda prava na pravično suđenje

Evropski sud za ljudska prava se bavio pitanjem da li je javno objavljivanje sadržaja presretnutih telefonskih razgovora u štampi nakon održanog glavnog pretresa, koji je bio dostupan javnosti i medijima, dovelo do povrede prava na pravično suđenje podnosioca predstavke i člana 6. stav 1 Evropske konvencije, te nije našao povredu tog prava, ali je našao povredu člana 8. stav 1 Evropske konvencije *(Craxi protiv Italije*, stavovi 57-67).

Prema stavu ESLJP, u pomenutom predmetu *Craxi protiv Italije* čitanje, na pretresu održanom 29. septembra 1995. godine i objavljivanje sadržaja presretnutih telefonskih razgovora u štampi svodilo se na ometanje primene prava obezbeđenog podnosiocu predstavke člam 8. stav 1 Evropske konvencije. ESLJP primećuje da je podnosilac predstavke posebno kritikovao činjenicu da je nakon pretresa od 29. septembra 1995. godine štampa objavila sadržaj određenih razgovora presretnutih na njegovoj telefonskoj liniji u Hamametu.

Sud primećuje da su u ovom predmetu neki od razgovora objavljenih u štampi bili strogo privatne prirode. Razgovori su se ticali odnosa podnosioca predstavke i

njegove žene sa advokatom, s bivšim kolegom, s političkom pristalicom i ženom g. Berluskonija. Njihov sadržaj je imao malo ili nikakve veze s krivičnom optužnicom protiv podnosioca predstavke...Po mišljenju Suda, objavljivanje razgovora u štampi nije ispunjavalo važnu društvenu potrebu. Shodno tome, mešanje u prava podnosioca predstavke garantovano članom 8. stav 1 Evropske konvencije nije bilo srazmerno legitimnim ciljevima kojima se težilo i da stoga nisu bili „neophodni u demokratskom društvu" u smislu drugog stava ove odredbe.

3.2. Isključenje javnosti rasprave u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Kao što je pomenuto, prema tekstu člana 6. stav 1 Evropske konvencije, „štampa i javnost se mogu isključiti sa celog ili dela suđenja": „U interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka".

O interesima maloletnika ili zaštiti privatnog života stranaka radi se na primer u postupcima koji su vezani za prebivalište maloletnika posle rasprave roditelja ili u sporovima između članova iste porodice (*Zagorodnikov protiv Rusije*, stav 26-38).

Krivično gonjenje dece pokreće posebna pitanja njihove sposobnosti da efektivno učestvuju u krivičnom postupku. Puno uvažavanje se mora dati njihovom uzrastu, stepenu zrelosti, intelektualnim i emotivnim kapacitetima i moraju se preduzeti koraci kako bi se poboljšala njihova sposobnost da razumeju postupak i da učestvuju u njemu.

Prema standadardima ESLJP rasprava koja se održava u skladu sa domaćim pravom mora, u načelu, biti javna. Obaveza da se održava javna rasprava ipak nije apsolutna zato što okolnosti koje mogu da opravdaju njeno odsustvo u suštini zavise od prirode pitanja koja utvrđuju domaći sudovi.

Veliko veće Evropskog suda za ljudska prava, je saželo nekeprimere situacija u kojima je javna rasprava bila, ili nije bila, nužna (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugalije* [GC], stav 190-191):

1. Javna rasprava nije nužna onda kada se ne postavljaju pitanja verodostojnosti i kada nema spornihčinjenica zbog kojih bi bilo potrebno sprovesti javnu raspravu pa sudovi mogu da donesu pravičnu iobrazloženu odluku o predmetu na osnovu podnesaka stranaka i drugog materijala u pismenojformi (*Döry protiv Švedske*, stav 37).
2. ESLJP je takođe prihvatio da to što se odustalo od javne rasprave može biti opravdano u predmetima ukojima se postavljaju samo pravna pitanja ograničena po svojoj prirodi i koji predmeti nisu naročito složeni.

3. Nasuporot tome, održavanje usmene, javne, rasprave smatra se nužnim onda kada, na primer, trebaispitati pravna pitanja i važna činjenična pitanja ili kada trebaproceniti da li su vlasti pravilno utvrdile činjenice i kada treba obezbediti da se temeljitije razmotre predmetne činjenice.
4. Javnost postupka je neophodna i onda kada okolnosti nalažu da je neophodno da sudovisteknu ličnu predstavu o učesnikusudskog postupka (posebno ako se radi o okrivljenom), kao kada treba omogućiti nekoj od stranka u postupkuda objasni položaj u kome se nalazi, tako što će to učiniti lično ili preko svog pravnog zastupnika (*Miller protiv Švedske*, stav 34), na primer onda kada sud treba da sasluša svedočenje o ličnoj patnji koju je doživeo učesnik postupka, ili kada sud treba da pribavi informacije o karakteru učesnika postupka, njegovom ponašanju i opasnosti koju on predstavlja.[2]

Domaći sud je uvek u obavezi da donese odluku o tome da li je rasprava javna i da ukoliko isključi javnost navede iz kojih razloga je javnost isključena.

Evropski sud za ljudska prava se bavio i pitanjem isključenja opšte javnosti u istrazi, i da li je došlo do povrede prava na javnu raspravu u okviru prava na pravično suđenje iz člana 6. stav 1. Evropske konvencije, tokom istrage (*Ernst v. Others protiv Beligije*, stavovi 67-68).

ESLJP u pomenutom predmetu *Ernst v. Others protiv Beligije* nalazi, da je u Belgiji, istraga je zaista tajna. Tajnost istražnog postupka nalazi svoje opravdanje u očuvanju dva važna interesa: s jedne strane se radi o poštovanju moralnog integriteta i privatnog života svakog lica za koje važi pretpostavka nevinosti, a s druge strane obezbeđuje se efikasnost sprovođenja istrage. Iz toga proizilazi da se, u slučaju kada neki sud odlučuje u svojstvu istražnog organa, rasprava održava iza zatvorenih vrata, a odluka se ne izriče na javnoj raspravi. ESLJP smatra da se tajna priroda istražnog postupka može opravdati razlozima koji se odnose na zaštitu privatnog života stranaka u postupku i na interese pravde, u smislu člana 6. stav 1 Evropske konvencije.

ESLJP osim toga navodi da, ukoliko bi, posle potpune istrage došlo do toga da predmet podnosilaca predstavke bude upućen Apelacionom sudu, koji bi odlučivao kao sud pune jurisdikcije, optuženi i podnosioci bi, kao učesnici u krivičnom postupku u svojstvu oštećenih lica kao građansko-pravne stranke, imali pravo na potpunu javnost postupka.

S tim u vezi, Sud podseća da, iako član 6. Evropske konvencije, može igrati ulogu i pre obraćanja sudu koji odlučuje o suštini stvari, način njegove primene u toku istražnog postupka zavisi od osobenosti postupka i od okolnosti slučaja. Sve u svemu, Sud smatra da u konkretnom slučaju nije došlo do povrede zahteva iz član 6 stav 1 Evropske konvencije koji se odnose na javnost rasprave.

[2] Evropski sud za ljudska prava, *Vodič za član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava Pravo na pravično suđenje*, 2019, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_SER, 73, 10.9.2023.

ZAKLJUČAK

Sumirajući prethodna izlaganja možemo reći da javni karakter rasprave pred pravosudnim organima pruža strankama u sporu zaštitu od vođenja zatvorenog postupka, bez uvida javnosti i u tom smislu predstavlja jedan od načina da se održi poverenje javnosti u sudove, što doprinosi postizanju cilja pravičnog suđenja. Ovo pravo je od suštinskog značaja, jer štiti stranke od tajnog pravosuđa koje izmiče kontroli. Javnost glavnog pretresa dopušta građanima uvid u rad sudova u krivičnom postupku, a sa druge strane javnošću saslušanja stranaka pred sudom teži se ostvarenju „fer" suđenja i tome da se dokazni postupak ne zasniva isključivo na pismenim dokazima.

Načelo javnosti omogućava građanima da budu informisani o postupanju sudova u pojedinačnim krivičnim postupcima. Javnost rada sudova i dostupnost podataka o toku krivičnog postupka, pogotovo u slučajevima koji su izazvali veliku pažnju javnosti i građana, stvara poverenje građana u pravosudni sistem, a transparentnošću suđenja dolazi i do ostvarenja jednog od ustavom zajemčenih ljudskih prava – prava na pravično suđenje.

Poseban značaj ovog principa se ogleda u tome što predstavlja Ustavni princip a pravila njegovog poštovanja, ograničenja i isključenja su propisna Zakonikom o krivičnom postupku. Povreda tajnosti suđenja i nepoštovanje odluke suda o tajnosti informacija saznatih na pretresu na kome je bila isključena javnost predstavlja krivično delo i povlači krivičnu odgovornost i krivičnu sankciju. Takođe se javnost rasprave štiti i međunarodnim dokumentima, o čemu nam govori i bogata i raznovrsna praksa Evropskog suda za ljudska prava.

Princip javnosti je usko povezan sa slobodom medija i informisanošću javnosti o sudskim postupcima. Osnovna funkcija medija je slobodna razmena informacija različite sadržine, te je i njihov zadatak povećanje opšte informisanosti građana i pružanje kvalitetnijih informacija za bolje odlučivanje o najvažnijim pitanjima zajednice.

Javnost krivičnog postupka i sloboda medija su u međusobnoj korelaciji, međusobno se dopunjuju i moraju biti u ravnoteži uz međusobno postovanje. Naime, u krivčnom postupku je centralni učesnik postupka okrivljeni, koji ima pravo da mu se sudi javno, da se ne radi o tajnom i skrivenom postupku jer samo na javnom sudjenju može u potpunosti da ostvari svoja prava. Takođe je prisutno i pravo javnosti da bude informisana i upoznata sa tokom krivičnog postupka.

Savremeni razvoj medija i sredstava komuniciranja omogućava da o toku suđenja budu informisana ne samo lica koja prisutvuju sudjenju kao stranačka ili opšta javnost, već i najšira javnost, koja informacijedobija putem najarazličitijih savremenih sredstava informisanja.

Sa druge strane, član 6. stav 1 Evropske konvencije, ne zabranjuje sudovima da, u svetlu posebnih okolnosti predmeta, odstupe od tog načela. Održavanje postupka, da li u celini ili delimično, bez pristva javnosti, mora, prema praksi ESLJP biti strogo uslovljeno okolnostima predmeta. U tome je potrebno napraviti ravnotežu i podvući granicu između principa javnosti i prezumcije nevinosti.

Međunarodni dokumenti i praksa Evropskog suda za ljudska prava upravo nam pokazuju da se radi o izuzetno važnim pitanjima, koja su bila predmet razmatranja u brojnim odlukama. Međutim suština je da mora postojati balans, srazmernost i uzajamno uvažavanje između prava na pravično suđenje, prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava na slobodu izražavanja, Sva navedna prava moraju se međusobno uvažavati i postovati, kako od strane organa vlasti, tako i predstavnika medija i učesnika u sudskom postupku i jednio na taj način princip javnosti, može doboti svoju punu realizaciju, osvariti svoju svrhu i biti i u funkciji pravilnog funkcionisanja pravosudnih organa i u funkciji slobode medija.

LITERATURA

1. Bejatović, S. (2008) *Krivično procesno pravo*, Beograd: Službeni glasnik.
2. Bajović, V. (2008) „Pretpostavкa nevinosti i sloboda štampe", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, LVI, 1/2008, 194–210.
3. Ćirić, J. (2009) „Pretpostavka nevinosti i Evropski sud za ljudska prava", *Srpsko pravo i međunarodne sudske institucije*, (Ćirić, J. ed.), Beograd: Institut za uporedno pravo.
4. Grubač, M. (2006) *Krivično procesno pravo*, Beograd.
5. Delić, N. (2010) „Krivična dela protiv pravosuđa u svetlu izmena i dopuna iz 2009. godine", *Godišnjak Pravnog fakulteta*, godina I, 1/2010, 77–103.
6. Drašković, D. (2017) „Pravo na pravično suđenje", *Matica*, broj 71, 7-46.
7. Đurđić, V. (1998) *Krivično procesno pravo – tok krivičnog postupka*, Niš: SKC.
8. Etinski, R. (2002) „Pravo na pravično suđenje u svetlu prakse Evropskog suda za ljudska prava", *Pravni život*, broj 12/2002, tom IV, 441-442.
9. Evropski sud za ljudska prava, *Vodič za član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava Pravo na pravično suđenje*, 2019, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_SER, 10.09.2023.
10. Knežević, S. (2015) *Krivično procesno pravo –opšti deo*, Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
11. Lazarević, Lj. (1995) Krivično pravo Jugoslavije, *posebni deo*, Beograd: Savrmena administracija.
12. Lazarević, Lj. (2006) *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd: Savremena administracija.

13. Leach, Ph. (2005) *Taking a case to the European Courth of Human Rights*, Beograd: Beogradski cenar za ljudska prava.
14. Mirkov, Ž. (2020) „Krivičnoprocesna načela u funкciji saslušanja oкrivljenog кao doкazne radnje", *Civitas,* 10(2), 68-81.
15. Miladinović, Ž. (2019) *Međunarodnopravni i ustavnopravni aspeкti ostvarivanja i zaštite medijsкih sloboda i prava,* Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu, Pravni faкultet.
16. McBride, J. (2009) *Human Rights and Criminal Procedure – The Case Law of the European Court of Human Rights*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu.
17. Petrović, B., Stajić, L. (2021) „Pravo na pravično suđenje u Republici Srbiji кao osnovni postulat savremenog prava", *Megatrend revija*, vol. 18, broj 4, 215-232.
18. Sinđelić, Ž. (2012) *Pravo na privatnost krivičnopravni, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.
19. Stojanović, Z., Perić, O. (2009) Krivično pravo, posebni deo, Beograd: Pravna knjiga.
20. Stojanović, Z. (2021) Komentar Krivičnog zakonika, Beograd: Službeni glasnik,
21. Smith, S. (2022) „The Rule" and the Constitution: Witness Exclusion and the Right to a Public Trial", 56, *U.I.C. Law Review* 1,1-26.
22. Stevanović, I. (2008) „Zaštita prava deteta na privatnost u krivičnom postupku i medijsko izveštavanje", *Temida*, br. 2, godina 11, 49-61.
23. Škulić, M. (2009) *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje.
24. Taranovski, T. (1966) *Istorija srpskog prava u nemanjićkoj državi,* Beograd: Službeni list SRJ.
25. Vasiljević, T. (1981) *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Beograd: Savremena administracija.
26. Vasiljević, T., Grubač, M. (2003) Komentar zakonika o krivičnom postupku, Beograd: Službeni glasnik.

Propisi

1. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, broj 83/2006.
2. Zaкoniк o кrivičnom postupкu, *Službeni glasnik RS*, broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.
3. Krivični zaкonik, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
4. Izmene i dopune Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, broj 72/09.
5. Zaкon o maloletnim učiniocima кrivičnih dela i кrivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005.
6. Zaкon o preкršajima, *Službeni glasnik RS*, broj 65/2013, 13/2016, 98/2016 -

odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US.
7. Zaкon o programu zaštite učesnika u кrivičnom postupкu, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005.
8. Zaкon o ratifiкaciji Evropske кonvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, broj 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr. i *Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori*, broj 12/2010 i 10/2015.
9. Sudski poslovnik, *Službeni. glasnik RS*, broj 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015 - ispr., 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019, 93/2019 i 18/2022.

Odluke Evropskog suda za ljudska prava

1. *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain*, no.10590/83, 6. decembar 1988.
2. *Craxi v. Italy (no 2),* no. 25337/94, 17. jul 2003.
3. *Döry v. Sweden,* no. 28394/95, 12. novembar 2002.
4. *Eker v. Turkey,* no. 24016/05, 24. oktobar 2017.
5. *Ernst v. Others v. Beligum*, no. 33400/96, 15. jul 2003.
6. *Fredin v. Sweden,* no. 18928/91, 23 februar 1994.
7. *Ganкin and others v. Russia*, no. 2430/06, 1454/08, 11670/10 and 12938/12, 31 maj 2016.
8. *Igual Coll v. Spain*, no. 37496/04, 10. mart 2009.
9. Khuzhin and Others v. Russia, no.13470/02, 23. oktobar 2008.
10. Koottummel v. Austria, no. 49616/06, 10. decembar 2009.
11. Karakaş and Yeşilımak v. Turkey, no. 43925/98, 28. jun 2005.
12. *Lorenzetti v. Italy*, no. 32075/09, 10. april 2012.
13. *Malhous v. the Czech Republic* [GC], no. 33071/96, 12. jul 2001.
14. *M v. France,* no. 10147/82, 4. oktobar 1984.
15. *Miller v. Sweden,* no. 55853/00, 8. februar 2005.
16. *Osinger v. Austria,* no. 54645/00, 24. mart 2005.
17. *Pönkä v. Estonia,* br. 64160/11, 8. novembar 2016.
18. *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], no. 55391/13 i 2 druge, 6. novembar 2018.
19. *Riepan v. Austria,* no. 35115/97, 14. novembar 2000.
20. *Zagorodnikov v. Russia,* no. 66941/01, 7. jun 2007.
21. *Y B and Others v. Turkey,* no.48173/99 i 48319/99, 28. oktobar 2004.

EXCLUSION OF THE PUBLIC IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND FREEDOM OF THE MEDIA

The article analyzes the issue of the application of the principle of publicity in criminal proceedings. The subject of a special analysis is the exclusion of the public in criminal proceedings in accordance with the Code of Criminal Procedure of the Republic of Serbia and informing the public about the course of criminal proceedings. According to the Code of Criminal Procedure, persons who are present at the main hearing, where the public is excluded, are obliged to keep as a secret what they learned during the trial. In connection with the above, it will be pointed out the essential elements of the criminal offense of violation of the confidentiality of proceedings from Article 337 of the Criminal Code of the Republic of Serbia. The aforementioned criminal offense is committed by a person who unauthorizedly discloses what he learned in a court, misdemeanor, administrative or other procedure established by law, when the law stipulates that such information cannot be published or if it is declared secret by a court decision. The practice of the European Court of Human Rights and the provisions of Article 6, paragraph 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are also subject of analysis. The above is also considered from the aspect of the relationship between the right to a public trial and the right to privacy from Article 8. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

KEY WORDS: *media, criminal procedure, principle of publicity, exclusion of the public in criminal proceedings, violation of the confidentiality of proceedings, right to a fair trial, presumption of innocence.*

DISCLOSING AND DISSEMINATING FAKE NEWS THROUGH MEDIA AND FREEDOM OF EXPRESSION

Nikola Paunović*

We are witnessing a time where freedom of expression, as one of the fundamental human rights in modern societies, which includes the right to receive and impart information and ideas, is being abused by disclosing and disseminating fake news through media. In that regard, it should be borne in mind that the scale of these abuses gains particular importance in the context of hate speech disclosed in the media. Taking into account the abovementioned, the paper examines the relationship between freedom of expression and disclosing and disseminating fake news through media with a particular focus on relevant case law. Special attention is dedicated to the issue of hate speech. In the concluding remarks, it is pointed out that even though freedom of expression and its limitations are guaranteed on a normative level, cases of violation of this fundamental human right are still present, which implies the formulation and implementation of effective preventive mechanisms to eradicate such harmful practices.

KEYWORDS: fake news, freedom of expression, hate speech, media, case law.

INTRODUCTION

Nowadays societies have become exposed to the mass influence of media, which creates the risk of receiving and spreading false news (Scanlon, 1972: 204-226). Bearing in mind that a significant share in informing people is taken over by the electronic media it's getting harder to check the truth of the content that is published (Lucchi, 2015: 121-128). Easy and fast availability of electronic media, as well as their abundance and variety enables mass disclosing and disseminating of unverified and unreliable content, which exposes their users to the risk of receiving fake news. In this way, there is a conflict between freedom of expression which implies the right to publish information in the media and the rights of their

* Second Secretary at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia and PhD student at the Faculty of Law, University of Belgrade. E-mail: *dzoni925@gmail.com*.

users to receive true and verified news. To avoid confrontation between these two opposing interests in professional and scientific circles, the importance of restrictions on freedom of expression is stressed. This is why the distribution of fake news can create a whole range of negative implications. On the one hand, this harmful practice can threaten the rights and reputation of other persons while on the other hand, it can thwart the protection of public health, morals or national security, causing panic or disturbing public order and peace.

A special risk that may arise as a result of disclosing and spreading false news refers to hate speech and its phenomenological forms of manifestation. Hate speech can be motivated by an aversion to the race, religion, national or ethnic affiliation, sex, sexual orientation or gender identity of another person. Considering the scale and severity of the consequences that this harmful practice can cause, it should not be surprising that hate is being treated particularly when prescribing a criminal offense or sentencing. In support of the importance of suppressing and adequately sanctioning hate speech witness not only the normative developments that are realized at the national level, but also the notable steps taken at the level of the United Nations, the European Union and the Council of Europe. However, it should be noted that besides normative developments, judicial practice, both national and of the European Court of Human Rights, attracts special attention. Taking into account the above mentioned in the first part of the paper, the focus will be on considering the relationship between freedom of expression and disclosing and spreading false news.

1. DISCLOSING AND DISSEMINATING FAKE NEWS THROUGH MEDIA AND FREEDOM OF EXPRESSION

Observing the harmfulness and scale of disclosing and disseminating fake news, the United Nations is working thoroughly on the presentation and implementation of proposed recommendations on the path of suppression of this practice. One of the last legal steps undertaken ti avoid the disclosing and disseminating of fake news at the level of the United Nations is the adoption of the 2022 Report of the Secretary-General on Combating Disinformation.[1] This report was adopted in response to the 2021 United Nations Resolution on Countering Disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms. In the presented Resolution United Nations expresses concern about the disclosing and disseminating of disinformation, including on the Internet, which can be designed and implemented to violate human rights, including the rights to privacy and freedom of expression, to spread hatred,

[1] Countering Disinformation, https://www.un.org/en/countering-disinformation, 9.9.2023.

racism, xenophobia, negative stereotyping or stigmatization, and to incite violence, discrimination and hostility.[2] In the fight against this practice, the United Nations emphasizes the importance of the role of civil society, business enterprises, social media companies and media in raising awareness campaigns on promoting media and information literacy. In the report, the Secretary-General pointed out that states should approach tackling disinformation by promoting regulatory approaches focused on transparency, advocating robust public information regimes and wide-ranging access to information, protecting free and independent media and dialogue with communities, and building digital, media and information literacy. The report also drew attention to the challenges that countries face in the fight against disinformation. In that sense it was pointed out the lack of effective participation of citizens, civil society groups, media entities and other stakeholders in the legislative process, vague definitions of disinformation, the existence of excessive or disproportionate sanctions, outsourcing content moderation to private companies, internet shutdowns/blocking of websites and outlets as well as the role of public officials in spreading fake news.[3]

Recognizing that disclosing and disseminating fake news has several negative implications that can threaten the exercising of democratic values, the Council of Europe published a Report on information disorder with the thesis that this harmful practice possesses a capacity to cause information pollution (Council of Europe Report DGI (2017) 09: 2018: 20-49). In this report Council of Europe recognized the types, stages and elements of fake news. In the sense of special types of fake news it was made a distinction between misinformation and disinformation.[4] Misinformation means disclosing and disseminating of fake news without the intention of causing harm, while in the case of disinformation this intention exists. On the other hand, it should be kept in mind that the Council of Europe has divided the elements that make up fake news into an agent, which means a person who spreads fake news, a message that is presented or conveyed and an interpreter who analyses this message. Finally, it should be pointed out that according to the understanding of the Council of Europe, the stages in disclosing and disseminating fake news are divided into their creation, production and distribution.[5]

Awaring of the risks posed by the disclosing and disseminating of false news in terms of jeopardizing European values, the European Union has recognized the

---

[2] General Assembly, United Nations, Resolution on Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, A/RES/76/227, 2021, https://digitallibrary.un.org/record/3954983?ln=en, 9.9.2023.

[3] General Assembly, United Nations, Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, Report of the Secretary-General, A/77/287, 2022, https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/459/24/PDF/N2245924.pdf?OpenElement, 9.9.2023.

[4] Dealing with propaganda, misinformation and fake news, https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news, 9.9.2023.

[5] Information Disorder, https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/information-disorder, 9.9.2023.

need to take the necessary steps aimed at combating disinformation. In support of this statement testifies several normative acts that have been adopted in this field in the European Union, among which are the Communication Tackling Online Disinformation: A European Approach, the Action Plan against Disinformation, the European Democracy Action Plan, as well as the 2018 and 2022 Codes of Practice on Disinformation.[6] The abovementioned acts aim to prevent disclosing and disseminating disinformation by establishing the obligations and responsibilities of a wide range of actors in the fight against this harmful practice. The 2022 Code of Practice on Disinformation introduces a strengthened legal framework to combat online disinformation, which includes demonetisation, the transparency of political advertising, the integrity of services, empowering their users and fact-checking community as well as researchers to access relevant data for conducting research on disinformation and establishing of transparency centre and Task-force.[7]

Transferring the topic of disclosing or disseminating false news to the national level it should be noted that in the Criminal Code of the Republic of Serbia article 343 it is prescribed the criminal offense of causing panic and disorder. This criminal offense is committed by a person who by disclosing or disseminating untrue information or allegations causes panic, or serious disruption of public peace and order or frustrates or significantly impedes enforcing of decisions of government authorities or organisations exercising administrative authority (Stojanović, 2020: 986). If the offence is committed through media or similar means or at a public gathering, there will be a qualified form. In terms of this criminal offense, it is necessary to determine in each specific case whether false news has been disclosed or disseminated, as well as whether one of the two alternative consequences has occurred. In favor of this statement testifies the judgment of the Court of Appeal in Belgrade in case No. 1028/19 of November 5, 2019 which concluded that during the proceedings no evidence presented confirms that the defendant made false claims. In this case, the defendant was accused of taking actions that were capable of causing panic by publishing claims on the social network that "the day before yesterday 250 were found dead, and last night 98 more during the floods in Obrenovac." However, in accordance with the court's position bearing in mind that in relation to the circumstance of whether and how many people died during the floods in Obrenovac, no evidence was proposed, it remained unproven whether the claim was false or not. Additionally, in support of the argument testifies

[6] Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Tackling Online Disinformation: A European Approach, COM(2018) 236, Brussels, 2018; Joint Communication To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Action Plan Against Disinformation, JOIN (2018) 36, Brussels, 2018; Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions On The European Democracy Action Plan, COM(2020) 790, Brussels, 2020; 2018 and 2022 Codes of Practice on Disinformation https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation, 10.9.2023.

[7] Tackling online disinformation, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation, 9.9.2023.

the fact that none of the evidence presented in this case indicates that with such claims the defendant tried to cause panic. On the contrary, the defendant by taking the abovementioned actions tried to strive citizens to leave the flooded area.[8] As stated by the Court of Appeal in Kragujevac in decision No. 2081/10 of November 5, 2010, it is necessary to explain what constitutes the occurrence of a prohibited consequence in the form of caused panic and serious disturbance of public order and peace. In other words, it is not enough to point out that the defendant's actions were capable of causing the aforementioned consequences, without first answering whether panic or serious disturbance of public order and peace occurred and, if so, what these consequences consisted of.[9]

In the context of the qualified form of the criminal offense, judicial practice dealt with the interpretation of the concept of a means similar to media, pointing out that this term implies the placement of content on the Internet. This is evidenced by the judgment of the Court of Appeal in Belgrade No. 28/15 of November 12, 2015 in which the defendant was found guilty of spreading false news and assertions over the Internet, thereby seriously disturbing public order and peace. Namely, in this case the defendant was accused of publishing online videos in which he threatened to attack the Dutch dams and The Hague Tribunal. The defense of the defendant, according to which the videos in question were made with humorous content, was not accepted, considering that in the mentioned videos the defendant made a series of threats, which by their content caused a serious violation of public order and peace, which is why they were not understood as humorous even by the state authorities of the Kingdom of the Netherlands.[10]

2. HATE SPEECH AND FREEDOM OF EXPRESSION

Since its founding, the United Nations has been taking steps aimed at suppressing all forms of hatred between nations that have the capacity to use violence to endanger human rights and disrupt world peace and security. This is supported by a wide range of normative acts adopted at the level of the United Nations with

[8] The judgment of the Court of Appeal in Belgrade in the case No. 1028/19 of November 5, 2019 and the judgment of the High Court in Belgrade No. 5/19 of June 28, 2019. The Bulletin of the High Court in Belgrade, Number 91/2020, Belgrade: Intermex.

[9] Decision of the Court of Appeal in Kragujevac No. 2081/10 of November 5, 2010, http://www.kg.ap.sud.rs/kz-1-2081.10-krivicno-delo-izazivanje-panike-i-nereda-iz-clana-343-stav-2-u-vezi-sa-stavom-1-krivicnog-zakonika.html, 9.9.2023.

[10] Judgement of Court of Appeal in Belgrade No. 28/15 of November 12, 2015 and the judgment of the High Court in Belgrade No. 45/12 of July 23, 2015. The Bulletin of the High Court in Belgrade, No 87/2016, Belgrade: Intermex.

the aim of suppressing specific forms of hate speech and intolerance. In this context, a significant step forward that has been made at the level of the United Nations relates to the adoption of the United Nations Strategy and Plan on Hate Speech in 2018. Recognizing that hate speech is not defined in a unique way and that its meaning varies from one legal framework to another, the Strategy proposed that this harmful practice should be understood as any type of communication in speech, writing or behaviour that attacks or uses pejorative or discriminatory language with reference to a person or group based on their religion, ethnicity, nationality, race, color, descent, gender, or other identity factor.[11] The key contribution of the Strategy is reflected in defining preventive mechanisms, the application of which should be followed in suppressing this harmful practice. In this regard, the Strategy emphasizes the need for monitoring and analyzing hate speech, as well as addressing its root causes, drivers and actors, the importance of participation and support of victims, and networking of competent authorities and organizations in order to promote the values of tolerance and non-discrimination (Lepoutre, 2017: 851-883). A special attention is directed to the risks of the abuse of information and communication technologies through disclosing and disseminating hate speech (Cohen-Almagor, 2014: 431-443). From the abovementioned, it can be noted that the United Nations, through the adoption of this Strategy recognized that effective suppression of hate speech requires the application of an inclusive and comprehensive approach which will take into account not only its traditional forms of manifestation, but also modern practices that primarily take place in the virtual space.

The Council of Europe started to take the initial steps to combat hate speech in the last century through the adoption of thematic recommendations such as Recommendation (97) 20 on hate speech, Recommendation (97) 31 on the media and the promotion of a culture of tolerance, and Recommendation 1805 (2007) on blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion.[12] The Council of Europe continued its efforts to suppress hate speech in 2022 by adopting Resolution CM/Rec(2022)16, which states the principles and guidelines for its suppression. For the purposes of this recommendation, hate speech is understood as all types of expression that incite, promote, spread or justify violence, hatred or discrimination against a person or group of persons, or that denigrates them, by reason of their real or attributed personal characteristics or status such as race, color, language, religion, nationality, national or ethnic origin, age, disability, sex, gender

[11] United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech https://www.un.org/en/genocideprevention/hate-speech-strategy.shtml, 4.9.2023.

[12] Recommendation No. R (97) 20 on "hate speech", https://rm.coe.int/1680505d5b, 4/9/2023; Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17569 4/9/2023, Recommendation No. R (97) 21 on the media and the promotion of a culture of tolerance, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050513b. 4.9.2023.

identity and sexual orientation.[13] Recognizing that hate speech can include a whole range of expressions that differ in their severity, the damage they cause and their impact on members of certain groups in different contexts, the recommendation suggests that when assessing whether it is about this harmful practice, competent authorities should take into account the content of the message, the political and the social context at the time of expression, the intent of the speaker, the role and status of the speaker in society, the way in which the message is disseminated or amplified, the capacity of the delivered message to lead to harmful consequences, the nature and size of the audience to which the message is disseminated and the characteristics of the targeted group (Kirs, 2021: 285-295).

The recommendation is divided into seven chapters: 1) scope, definition and approach; 2) legal framework; 3) recommendations addressed to key actors; 4) awareness raising, education, training and use of counter-speech and alternative speech; 5) support for those targeted by hate speech; 6) monitoring and analysis of hate speech; 7) national coordination and international cooperation (Cogan, 2002: 173-185). It is of particular importance that the recommendation insists on ensuring a comprehensive and effective legal framework, including, depending on the circumstances of the specific case, the implementation provisions of civil, administrative and criminal law (Iganski, 2008: 1-17). Concerning criminal law response, the recommendation indicates the importance of prescribing as criminal offences the following: a) public incitement to commit genocide, crimes against humanity or war crimes, b) public incitement to hatred, violence or discrimination; c) racist, xenophobic, sexist and other related threats and insults; d) public denial, trivialization and condoning of genocide, crimes against humanity or war crimes; e) intentional dissemination of material that contains such expressions of hate speech including ideas based on racial superiority or hatred. Special measures are aimed at suppressing hate speech that takes place in virtual space (Guichard, 2009: 201-234). In this regard, it is encouraged to define the roles and responsibilities of internet intermediaries, as well as state and non-state actors in suppressing hate speech online.

When it comes to the case law of the European Court of Human Rights, it should be noted that cases of hate speech are considered in the context of Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022). According to this Convention freedom of expression includes freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority

[13] Recommendation CM/Rec(2022)16[1] on combating hate speech, https://www.coe.int/en/web/cyberviolence/-/council-of-europe-recommendation-cm-rec-2022-16-1-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-combating-hate-speech, 4.9.2023.

and regardless of frontiers.[14] Based on the fact that the exercising of this freedom implies the undertaking of appropriate duties and responsibilities, the Convention prescribes several restrictions of freedom of expression which should be applied if this is necessary in a democratic society in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary (Bychawska-Siniarska, 2017: 31-63). Following this instructions, the European Court of Human Rights established certain standards in its practice, which apply when making decisions in these cases. One of the basic criteria recognized by the European Court of Human Rights refers to the need to balance conflicting rights in each specific case.[15] On the one hand, freedom of expression should be taken into account, and on the other hand, the need to protect the reputation or rights of others. In cases where an appropriate balance between these two conflicting interests was not achieved, the European Court of Human Rights took the position that there is a violation of the right to freedom of expression.[16] The key requirement that needs to be met in order for the restriction of freedom of expression to be allowed is that its application in the given case is necessary in a democratic society.[17] In this sense, it is of crucial importance that domestic authorities do not exceed the field of free assessment when balancing between these two interests.[18] Therefore, when interpreting content marked as hate speech, the entire context in which a certain statement was made should be taken into account. (O'Donnell, 1982: 474-496).[19] The maliciousness of the posted content, as well as the intent of the defendant to disclose and disseminate hate speech must be determined beyond reasonable doubt.[20] It should be borne in mind that the European Court of Human Rights, when interpreting disclosed content also takes into account the measures undertaken by the competent authorities after

[14] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, 4.XI.1950, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG, 4.9.2023.

[15] Decision of the European Court of Human Rights in the case of *Pihl v. Sweden* (application no. 74742/14), 7 February 2017.

[16] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Standard Verlagsgesellschaft Mbh v . Austria* (No. 3) (Application no. 39378/15), 7 December 2021.

[17] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Perinçek v. Switzerland* (Application no. 27510/08), 15 October 2015.

[18] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Zemmour v. France* (application no. 63539/19), 20 Decembar 2022.

[19] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Savva Terentyev v. Russia* (application no. 10271/12), 11 May 2021.

[20] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Kilin v. Russia* (application no. 10692/09) 28 August 2018.

the publication of the offensive message (Buyse, 2014: 491-503).[21]

Along with the Council of Europe, the European Union also pays special attention to the suppression of hate speech, which is recognized by the extensive legal framework in this field. At the level of the European Union, the Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law is of particular importance for the suppression of hate speech.[22] In Article 1 of this Framework Decision defines acts that should be prescribed as criminal acts: a) publicly inciting to violence or hatred directed against a group of persons or members of such a group defined on the basis of race, color, religion, origin or national or ethnic origin; b) the commission of these acts by public dissemination or distribution of tracts, images or other material; c) publicly condoning, denying or grossly trivializing crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, color, religion, descent or national or ethnic origin when the conduct is carried out in a manner likely to incite to violence or hatred against such a group or a member of such a group. In relation to criminal offenses not covered by this Framework Decision, the necessary measures should be undertaken to ensure that racist and xenophobic motivation is considered an aggravating circumstance or alternatively that such motivation may be taken into account by the courts in the determination of the penalties (Stojanović, 2014: 11-22).

Following the agreed standards on the international and regional levels, national legislations have taken appropriate steps aimed at prescribing and sanctioning hate crimes. Some legislations have provided a definition of hate crimes along with the particular treatment of hatred as an aggravating circumstance, while other legislations prescribed a special crime of public incitement to hatred and violence. The example of the first group of legislation is the Croatian criminal legislation which in Article 87, point 20 contains the definition of hate crime. According to this legal framework a hate crime means a criminal offence committed on account of a person's race, colour, religion, national or ethnic origin, disability, gender, sexual orientation or gender identity. Unless a more severe punishment is explicitly prescribed by this Code, such conduct shall be taken as an aggravating circumstance. Hate as an aggravating circumstance is provided for the following criminal offenses of: 1) aggravated murder (Article 111); 2) female genital mutilation (Article 116); 3) bodily injury (Article 117); 4) serious bodily injury (Article 118); 5) particularly serious bodily injury (Article 119); 6) coercion (Article 138); 7) threat (Article 139); 8) serious criminal offences against sexual freedom (Article

[21] Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Delfi AS v. Estonia*, (application no. 64569/09) 16 June 2015.

[22] Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, Official Journal of the European Union L 328/55, 6.12.2008.

154) and 9) provoking riots (Article 324) (Herceg Pakšić & Habrat, 2022: 289-314).

In the Criminal Code of Montenegro hate as an aggravating circumstance is provided for the following criminal offenses of: 1) violation of equality (Article 159); 2) endangerment of safety (Article 168); 3) causing national, racial and religious hatred (Article 370); 4) violent behavior during sports event or public gathering (Article 399a); and 5) racial and other discrimination (Article 443). In addition it should be recognized that Criminal Code of Montenegro contains a special provision concerning the particular treatment of hatred as an aggravating circumstance (Article 42a). If a criminal offence was committed in hatred, due to national or ethnic origin, race, religion, disability, sex, sexual orientation or gender identity of another person, the court shall consider such circumstance as an aggravating circumstance, unless it is prescribed as an element of the basic or aggravated form of criminal offence (Pizi, 2023: 93-114).

The Criminal Code of the Republic of Srpska not only provides a definition of a hate crime, but also hatred considers an aggravating circumstance, unless it is a qualifying circumstance of criminal offense. Criminal offence perpetrated out of hatred (i.e. hate crime) shall constitute a criminal offence if it is entirely or partly perpetrated on account of racial, national or ethnic origin, language, religious belief, skin color, sex, sexual orientation, social origin, health status or gender identity of a person (Article 123 point 21). If a criminal offense was perpetrated out of hatred, the court shall take it into consideration as an aggravating circumstance, unless the hatred is a qualifying circumstance of that criminal offense (Article 52). Hate as an aggravating circumstance is provided for the following criminal offenses of: 1) first-degree murder (Article 125); 2) grievous bodily injury (Article 132); 3) sexual mutilation of women (Article 133); 4) rape (Article 165); 5) sexual intercourse with a helpless person (Article 167); 6) aggravated theft (Article 226); 7) aggravated robbery (Article 227); 8) robbery (Article 228), 9) damaging and abstraction of another people's property (Article 240); 10) causing disorder and riots (Article 358), 11) violent behavior at sport events or public gatherings (Article 363); 12) desecration a grave or a corpse (Article 369) and 13) causing public danger (Article 394). It should be noted that the Criminal Code of the Republic of Srpska also prescribes publicly inciting and inflaming violence and hatred as a special criminal offense. This crime shall be committed by a person who by using the press, radio, television, computer system or social network, at a public gathering or a public area or otherwise publicly calls for, incites or inflames or makes available to the public the leaflets, images or any other materials that call for violence or hatred against a certain person or groups on account of their national, racial, religious or ethnic affiliation, skin color, sex, sexual orientation, disability, gender identity, origin or other properties (Article 359) (Pandurević, 2017: 1-16; Lučić-Ćatić, *et al*. 2016: 421-432).

The example of second group of legislations is the Slovenian Criminal code, which recognizes public incitement to hatred, violence or intolerance as a criminal offence (Article 297). This criminal offense may be committed by a person who publicly incites or promotes hatred, violence or intolerance on the basis of nationality, race, religion or ethnicity, gender, skin color, origin, material condition, education, social position, political or other belief, disability, sexual orientation or any other personal circumstances, if the criminal offence was committed in a way that could endanger or violate public order and peace, or by using threats or insults (Kapelańska-Pręgowska & Pucelj, 2023: 64). The criminal offense may be also committed by person who publicly disseminates ideas on the supremacy of one race over another, or provides aid in any manner for racist activity or denies, diminishes the significance of, approves, disregards, makes fun of, or advocates genocide, holocaust, crimes against humanity, war crime, aggression, or other criminal offences against humanity.

The Criminal Code of Germany prescribed criminal offense of incitement to hatred (Article 130), which is undertaken by a person who in a manner capable of disturbing the public peace a) incites hatred against a national, racial, religious group or a group defined by their ethnic origins, against segments of the population or individuals because of their belonging to one of the aforementioned groups or segments of the population or calls for violent or arbitrary measures against them; or b) assaults the human dignity of others by insulting, maliciously maligning an aforementioned group, segments of the population or individuals because of their belonging to one of the aforementioned groups or segments of the population, or defaming segments of the population. This offense shall exist in the case where the person with respect to written materials which incite hatred against an aforementioned groups or call for violent or arbitrary measures against them, or assault their human dignity by insulting, maliciously maligning or defaming them: a) disseminates such written materials; b) publicly displays, posts, presents, or otherwise makes them accessible; c) offers, supplies or makes them accessible to a person under eighteen years; d) produces, obtains, supplies, stocks, offers, announces, commends, undertakes to import or export them, in order to use them or facilitate such use by another and e) disseminates a presentation of such content above by radio, media services, or telecommunication services. Finally, it should be borne in mind that two special circumstances situations are foreseen by the German Criminal Code. On the one hand, it is forbidden to take actions aimed at approving, denying or downplaying acts committed under the rule of National Socialism in a manner capable of disturbing the public peace, while on the other it is prohibited to violate the dignity of the victims by approving, glorifying or justifying National Socialist rule of arbitrary force (Claussen, 2018: 110-136).

The Criminal Code of Spain also recognizes criminal offense incitement to hatred (Article 510).[23] This criminal offence commits a person who directly or indirectly, foster, promote or incite hatred, hostility, discrimination or violence against a group, or part thereof, or against a certain person for belonging to such a group, for reasons of racism, anti-Semitism or for other reasons related to ideology, religion or beliefs, family circumstances, the fact that the members belong to an ethnicity, race or nation, national origin, gender, sexual orientation or identity, or due to gender, illness or disability (Llinares & Gómez Bellvís, 2019: 1-42). It is also prohibited to produce, prepare, possess with the purpose of distributing, provide third parties access to, distribute, publish or sell documents or any other type of material or medium that, due to the content thereof, are liable to directly or indirectly foster, promote or incite hatred, hostility, discrimination or violence against a group, or part thereof, or against a certain person for belonging to such a group, for reasons of racism, anti-Semitism or for other reasons related to ideology, religion or beliefs, family circumstances, the fact that the members belong to an ethnicity, race or nation, national origin, gender, sexual orientation or identity, or due to gender, illness or disability (Paz, Montero-Díaz and Moreno-Delgado, 2020: 1-12). Finally, it should be noticed that shall be punished as well those who publically deny, seriously trivialise or extol the crimes of genocide, crimes against humanity or against persons and property protected in the event of armed conflict, or who extol the perpetrators thereof, if committed against a group or part thereof, or against a certain person for belonging to such a group, for reasons of racism, anti-Semitism or for other reasons related to ideology, religion or beliefs, family circumstances, the fact that the members belong to an ethnicity, race or nation, national origin, gender, sexual orientation or identity, or due to gender, illness or disability, if such conduct promotes or encourages a climate of violence, hostility, hatred or discrimination against such individuals (Coderch & Rubi-Puig, 2008: 1-30).

Recognizing the necessity to align domestic legislation with international standards, the Republic of Serbia has decided to shape its legal framework in the field of hate speech, both at the level of anti-discriminatory and media laws, as well as at the level of criminal law legislation. In this respect, it is important to note that the Law on the Prohibition of Discrimination in Article 11 prohibits hate speech. In accordance with this Law it is forbidden to express ideas, information and opinions inciting discrimination, hatred or violence against an individual or a group of persons on account of his/her or their personal characteristics, in public places, in gatherings and places accessible to the public, by writing out and displaying messages or symbols, and in other ways. At the level of media laws it is worth noting that the Law on Public Information and Media prohibits hate speech.

[23] Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal.

Article 75 of this Law prohibits incitement of discrimination, hate or violence against an individual or a group of individuals on grounds of their race, religion, nationality, sex, sexual orientation or other personal inclination, by publishing ideas, opinions or information in the media, notwithstanding whether a criminal offence has been committed by such publication. It should be underlined that this Law prescribed two grounds for exemption from responsibility. In accordance with Article 76, there will be no violation of the prohibition of hate speech if the information is part of a journalistic text that has been published: 1) without the intent to incite discrimination, hate or violence against an individual or a group of individuals, especially if such information is part of an objective journalistic report; 2) with the intent to provide a critical view of the discrimination, hate or violence against an individual or a group of individuals, or of occurrences that constitute or might constitute incitement of such behaviour (Mršević & Janković, 2022: 11-27).

Finally, it should be borne in mind that the criminal legislation has also introduced amendments in this field, by adding a provision in the Criminal Code of the Republic of Serbia concerning special circumstances for determining a punishment for a criminal offence committed in hatred. According to Article 54a, if a criminal offence was committed in hatred, due to race, religion, national or ethnic origin, sex, sexual orientation or gender identity of another person, the court shall consider such circumstance as an aggravating circumstance, unless it is prescribed as an element of the criminal offence. One of these crimes is the violation of equality (Article 128) (Stojanović, 2013: 119-143). This criminal offense is committed by a person who denies or restricts the right of man and citizen guaranteed by the Constitution, laws or other legislation or general acts or ratified international treaties on grounds of nationality or ethnicity, race or religion or due to absence of such affiliation or difference in political or other conviction, sex, disability, sexual orientation, gender identity, language, education, social status, social origin, property or other personal characteristic, or pursuant to such difference grants another privileges or benefits (Šuput, 2015: 127-140). The following criminal offense where hatred is prescribed as an element of the criminal offence is instigating national, racial and religious hatred and intolerance (Article 317). This crime is committed by a person who instigates or exacerbates national, racial or religious hatred or intolerance among the peoples and ethnic communities living in Serbia (Dragojlović & Grujić, 2018: 32-45). Also it is worthy of note that hatred is considered an element of the criminal offence violent behavior during sports event or public gathering (Article 344a). This will be the case if the person causes national, racial, religious or other hatred or intolerance based on some discriminatory principle that results in physical violence with participants in sports events (Šuput, 2011: 69-85). Finally, it is also noteworthy that hatred is considered as an element of the criminal offence in the case of racial and other discrimination (Article 387). This

crime has several forms. The first form is undertaken by a person who on grounds of race, color, religion, nationality, ethnic origin or other personal characteristic violates fundamental human rights and freedoms guaranteed by universally accepted rules of international law and international treaties ratified by Serbia. The second form of this crime is committed by a person who persecutes organisations or individuals due to their commitment to the equality of people. The third form is undertaken by a person who propagates ideas of the superiority of one race over another or propagates racial intolerance or instigates racial discrimination. The fourth form is undertaken by a person who spreads or otherwise makes publicly available texts, images or any other representation of ideas or theories which advocate or encourage hatred, discrimination or violence against any person or group of persons based on race, color, religious affiliation, nationality, ethnic origin or other personal property. The fifth form is committed by a person who publicly approves of, denies the existence or significantly impairs the gravity of genocide, crimes against humanity and war crimes committed against a group of persons or a member of the group designated on the grounds of their race, color of skin, religion, origin, state, national or ethnic affiliation, in the manner that may lead to violence or inciting hatred towards such a group of persons or a member of such a group, where such criminal offences are determined by a final judgment of a court in Serbia or of the International Criminal Court. The sixth form is carried out by a person who publicly threatens to commit criminal offence punishable with imprisonment of four and more years. against a person or group of persons because of a particular race, color, religion, nationality, ethnic origin or because of other personal property (Mrvić Petrović, 2022: 73-89).

CONCLUSION

In the information and communication society, we are surrounded by a whole range of media platforms through which disinformation is disclosed and disseminated. In such circumstances, the risk of abuse of human rights becomes obvious, which requires taking preventive measures aimed at removing incentives that contribute to the emergence of disinformation. For that reason, the competent authorities should undertake the necessary steps to strengthen the media and information culture. This concept should be based on the obligation of authors to disclose or disseminate messages objectively and truthfully in order to avoid the risk that disinformation that is published serves as a prelude to the spread of hate speech.

Despite the fact that hate speech is recognized as a harmful practice that damages the reputation and rights of others, endangering the exercise of human

values of tolerance and non-discrimination in democratic societies, the fact is that every day we are witnessing disclosing and dissemination of ideas and claims that incite violence, rejection and isolation directed at members of certain groups due to the possession of real or ascribed traits or characteristics. As a result, it seems that the focus of our activities should be directed to the field of prevention of hate speech. In that way, by considering the causes that encourage the climate in which the manifestation of hate speech occurs and through appropriate thematically based educational programs preventive efforts should be implemented to eradicate the drivers of this harmful practice. To optimize the best results in this field, it is necessary to apply an inclusive approach in the implementation of the described activities, which implies that all relevant stakeholders should be involved in the suppression of hate speech. This approach is dictated by the fact that although at first glance it seems that hatred comes from inside and is manifested through the manifestation of negative feelings of strong intensity it should be borne in mind that external factors can significantly contribute to its escalation. For this reason, it is necessary to work hard on building a society based on tolerance, mutual respect and understanding which should be a path towards accepting and supporting a culture of diversity.

Bearing in mind that we live in times of massive expansion of information and communication technologies, the application of which is becoming dominantly represented in all spheres of our society special efforts in suppressing hate speech should be directed towards social platforms for exchanging communication between people in virtual space. In this regard, it is necessary to raise awareness of the importance of the harmfulness of abuses of information technologies which are manifested through publishing, spreading, encouraging or inciting hate speech in the cyber environment. Starting from the fact that hate speech is a systemic problem that all societies face it is necessary to develop international cooperation in order to contribute to greater efficiency in its suppression through the exchange of experiences and information. At the same time, it should be borne in mind that achieving visible results in this field takes required time, which is why it is necessary for the prevention of hate speech to be based on persistent and committed action in order to keep this harmful practice under control.

REFERENCES

1. Buyse, A. (2014) „Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech", *International & Comparative Law Quarterly* 63.2, 491-503.
2. Bychawska-Siniarska, D. (2017) *Protecting the right to freedom of expression under the European convention on human rights: A handbook for legal practitioners*,

Council of Europe, 31-63.
3. Claussen, V. (2018) „Fighting hate speech and fake news, The Network Enforcement Act (NetzDG) in Germany in the context of European legislation", *Media Laws* 3.3, 110-136.
4. Cogan, J. C. (2002) „Hate crime as a crime category worthy of policy attention", *American Behavioral Scientist* 46.1, 173-185.
5. Cohen-Almagor, R. (2014) „Countering Hate on the Internet", *Annual Review of Law and Ethics*, vol. 22, 431-443.
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *On the European Democracy Action Plan*, COM(2020) 790, Brussels, 2020.
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *Tackling online disinformation: A European approach,* COM(2018) 236, Brussels, 2018.
8. Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, Official Journal of the European Union L 328/55, 6.12.2008.
9. Council of Europe Report DGI (2017) 09, *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe, Strasbourg, 2018.
10. Council of Europe/European Court of Human Rights, (2022) *Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights - Freedom of expression*, Council of Europe/European Court of Human Rights.
11. Criminal Code, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 85/2005, 88/2005 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 and 35/2019.
12. Criminal Code of Croatia, *NN,* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21.
13. Criminal Code of Germany, Strafgesetzbuch (StGB), *Official Gazette,* No. 13/1998 I 3322-203/2023.
14. Criminal Code of Montenegro, *Official Gazette,* No. 70/2003, 13/2004 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 44/2017, 49/2018 and 3/2020.
15. Criminal Code of Republic of Srpska, *Official Gazette,* No. 64/2017, 104/2018 15/2021, 89/2021 and 73/2023).
16. Criminal Code of Slovenia, *Official Gazette,* No. 50/12, 6/16, 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 and 16/23.
17. Decision of the European Court of Human Rights in the case of *Pihl v. Sweden* (application no. 74742/14), 7 February 2017.
18. Dragojlović, J. & Grujić, G. (2018) „Krivično delo povrede ravnopravnosti-

obeležja i specifičnosti", *Pravo-teorija i praksa* 35.10-12, 32-45.
19. Guichard, A. (2009) „Hate crime in cyberspace: the challenges of substantive criminal law", *Information & Communications Technology Law* 18.2, 201-234.
20. Herceg Pakšić, B. & Habrat, D. (2022) „Comparative views on a permanent challenge: hate speech sanctioning in Poland and Croatia", *EU And Comparative Law Issues And Challenges Series (ECLIC) – Issue 6*, Duić, D., Petrašević, T. (eds.) 289-314.
21. Iganski, P. (2008) „Criminal law and the routine activity of 'hate crime'", *Liverpool Law Review* 29, 1-17.
22. Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *Action Plan Against Disinformation*, JOIN (2018) 36, Brussels, 2018.
23. Judgment of the Court of Appeal in Belgrade in the case No. 1028/19 of November 5, 2019 The Bulletin of the High Court in Belgrade, Number 91/2020, Belgrade: Intermex.
24. Judgment of the High Court in Belgrade No. 5/19 of June 28, 2019. The Bulletin of the High Court in Belgrade, Number 91/2020, Belgrade: Intermex.
25. Judgement of Court of Appeal in Belgrade No. 28/15 of November 12, 2015 and the judgment of the High Court in Belgrade No. 45/12 of July 23, 2015. The Bulletin of the High Court in Belgrade, No 87/2016, Belgrade: Intermex.
26. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Standard Verlagsgesellschaft Mbh v. Austria* (No. 3) (Application no. 39378/15), 7 December 2021.
27. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Perinçek v. Switzerland* (Application no. 27510/08), 15 October 2015.
28. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Zemmour v. France* (application no. 63539/19), 20 Decembar 2022.
29. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Savva Terentyev v. Russia* (application no. 10271/12), 11 May 2021.
30. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Kilin v. Russia* (application no. 10692/09) 28 August 2018.
31. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Delfi AS v. Estonia* (application no. 64569/09) 16 June 2015.
32. Kapelańska-Pręgowska, J. & Pucelj, M. (2023) „Freedom of Expression and Hate Speech: Human Rights Standards and Their Application in Poland and Slovenia", *Laws* 12, no. 4, 64, https://doi.org/10.3390/laws12040064.
33. Kirs, E. (2021) „Hate crimes and international institutions: A Literature Review", *Hungarian Journal of Legal Studies*, 61.3, 285-295.
34. Law on the Prohibition of Discrimination, *Official Gazette,* No. 22/2009 and 52/2021.
35. Law on Public Information and Media, *Official Gazette*, No. 83/2014, 58/2015 and 12/2016.

36. Lepoutre, M. (2017) „Hate Speech in Public Discourse: A Pessimistic Defense of Counterspeech", *Social Theory and Practice*, Vol. 43, No. 4, 851-883.
37. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal.
38. Llinares, F. M. & Gómez Bellvís. B. A. (2019) „Freedom of expression in social media and criminalization of hate speech in Spain: Evolution, impact and empirical analysis of normative compliance and self-censorship", *Spanish Journal of Legislative Studies* 1, 1-42.
39. Lucchi, N. (2015) „Internet-Based Communication: Rights, Risks and Opportunities", *European Journal of Risk Regulation*, Vol. 6, No. 1, 121-128.
40. Lučić-Ćatić, M. *et al.* (2016) „Hate Crime or Hate Speech: Judiciary Practice in Bosnia and Herzegovina", In: *Archibald Reiss Days*, Volume I, Kolarić D. (ed.), Academy Of Criminalistic And Police Studies, Belgrade: 421-432;
41. Mrvić Petrović, N. (2022) „Materijalno krivično pravo Evropske unije i proces usklađivanja na primeru prava Republike Srbije", In: *65 godina od Rimskih ugovora: Evropska unija i perspektive evropskih integracija Srbije*, Belgrade: Institut of Comparative Law, 73-89.
42. Mršević, Z. & Janković, S. (2022) „Uloga nezavisnih institucija u Srbiji u slučajevima govora mržnje", *Zbornik radova - Govor mržnje*, Pavlović, Z. & Ljubičić, M. (ur.) Novi Sad: Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 11-27.
43. O'Donnell, A. T. (1982) „The Margin of Appreciation Doctrine: Standards in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *Human Rights Quarterly* Vol. 4, No. 4, 474-496.
44. Pandurević, D. (2017) „Incitement to hatred, hostility, discord, violence and discrimination-proposals to improve the suppression of hate speech in Bosnia and Herzegovina", *Human Rights Papers* 27, 1-16.
45. Paz, M. A., Montero-Díaz, J. and Moreno-Delgado, A. (2020) „Hate speech: A systematized review", *Sage Open* October-December 2020, 1–12.
46. Pizi, C. (2023) „Serbia and Montenegro: Challenges Of Rule Of Law Against Disinformation And Hate Speech", In: *Poliarchie, Poliarchies, special issue: The Rule of Law in the New EU Member States*, S. Baldin, G. Ieraci (eds.), Trieste: Università di Trieste, 93-114.
47. Salvador-Coderch, P. & Rubi-Puig A. (2008) „Genocide Denial and Freedom of Speech", *InDret* 4, 1-30.
48. Scanlon, T. (1972) „A Theory of Freedom of Expression", *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 1, No. 2, 204-226.
49. Stojanović, Z. (2020) *Commentary of Criminal Code*, Belgrade: Official Gazette of the Republic of Serbia.
50. Stojanović, Z. (2014) „Racist And Xenophobic Motivation As An Aggravating Circumstance In Sentencing", *Strani pravni živo*t, No. 2, 11-22.

51. Stojanović, Z. (2013) „Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?“, *CRIMEN-Časopis Za Krivične Nauke,* No. 2, 119-143.
52. Šuput, D. (2011) „Krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu“, *NBP: Journal Of Criminalistics And Law*, No. 16.1, 69-85.
53. Šuput, J. (2015) „Krivičnopravno sankcionisanje diskriminacije“, In: Bjelajac Ž. (ed.), *Kultura polisa (Culture of polis), Special edition: Pravo i savremeno društvo (Law and Modern Society)*, Vol. 12, No. 1, 127-140.

Internet Sources

54. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, 4.XI.1950, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG, 4.9.2023.
55. Countering Disinformation, https://www.un.org/en/countering-disinformation, 9.9.2023.
56. Dealing with propaganda, misinformation and fake news, https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news, 9.9.2023.
57. Decision of the Court of Appeal in Kragujevac No. 2081/10 of November 5, 2010, http://www.kg.ap.sud.rs/kz-1-2081.10-krivicno-delo-izazivanje-panike-i-nereda-iz-clana-343-stav-2-u-vezi-sa-stavom-1-krivicnog-zakonika.html, 9.9.2023.
58. General Assembly, United Nations, Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, Report of the Secretary-General, A/77/287, 2022, https://documents-dds ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/459/24/PDF/N2245924.pdf?OpenElement, 9.9.2023.
59. General Assembly, United Nations, Resolution on Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, A/RES/76/227, 2021, https://digitallibrary.un.org/record/3954983?ln=en, 9.9.2023.
60. Information Disorder, https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/information-disorder, 9.9.2023.
61. Recommendation No. R (97) 20 on “hate speech”, https://rm.coe.int/1680505d5b, 4.9.2023.
62. Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17569, 4.9.2023.
63. Recommendation No. R (97) 21 on the media and the promotion of a culture of tolerance, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050513b, 4.9.2023.
64. Recommendation CM/Rec(2022)16[1] on combating hate speech, https://www.

coe.int/en/web/cyberviolence/-/council-of-europe-recommendation-cm-rec-2022-16-1-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-combating-hate-speech, 4.9.2023.
65. Tackling online disinformation, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation, 9.9.2023.
66. United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech
67. https://www.un.org/en/genocideprevention/hate-speech-strategy.shtml, 4.9.2023.
68. Codes of Practice on Disinformation
69. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation, 10.9.2023.

OBJAVLJIVANjE I ŠIRENJE LAŽNIH VESTI PUTEM MEDIJA I SLOBODA IZRAŽAVANjA

Svedoci smo vremena kada se sloboda izražavanja, kao jedno od osnovnih ljudskih prava u modernim društvima, koje uključuje i pravo na primanje i prenošenje informacija i ideja, zloupotrebljava objavljivanjem i širenjem lažnih vesti putem medija. S tim u vezi, treba imati u vidu da obim ovih zloupotreba dobija na posebnom značaju u kontekstu govora mržnje koji se plasira u medijima. Uzimajući u obzir navedeno, u radu se ispituje odnos između slobode izražavanja i objavljivanja i širenja lažnih vesti putem medija sa posebnim osvrtom na relevantnu sudsku praksu. Posebna pažnja posvećena je pitanju govora mržnje. U zaključnim napomenama ističe se da, iako su sloboda izražavanja i njena ograničenja normativno zagarantovana, i dalje se dešavaju slučajevi kršenja ovog osnovnog ljudskog prava, što podrazumeva formulisanje i primenu efikasnih preventivnih mehanizama za iskorenjivanje takvih štetnih praksi.

KLJUČNE REČI: *lažne vesti, sloboda izražavanja, govor mržnje, mediji, sudska praksa.*

THE MEDIA AND THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: BETWEEN THE INTEGRITY OF JUDICIAL PROCEEDINGS AND ACCESSIBILITY AND PUBLICITY

Harold Bertot Triana*
Elena C. Díaz Galán**

The paper analyzes the operation of the International Criminal Court (ICC) and its relationship with the media. The ICC has emphasized in its operation the need for transparency and accountability. For this reason, the ICC emphasizes the publicity and accessibility of its activity. The integrity of judicial proceedings is combined with mechanisms to publicize their proceedings. In this sense, the role of journalists is vital. The ICC has established two offices for the access and collection of information by journalists. The ICC Public Affairs Office allows information to be provided to the media on the operation of the Presidency, the Chambers and the Registry, and other aspects of a general nature. The OTP Public Information Office, for its part, focuses on the work of the Prosecutor's Office for the media. In the same sense, he has produced, inter alia, A Practical Guide for the Media. This guide establishes the procedure for Receiving Media Support, including the use of audiovisual materials and photographs. It also establishes procedures for Covering ICC Hearings, among others.

The structure of the work is as follows: 1) the treatment of the media by the ICC, and the concepts of integrity of judicial proceedings, accessibility and publicity; 2) the importance of accessibility and publicity of the procedures and decisions of the ICC in the development of International Criminal Law, especially to strengthen and give content to the principle of legality and 3) future challenges in the relationship between the media and the operation of the ICC.

The paper makes use of the analytical method to describe and argue the relationship between the media and the ICC and to identify the challenges posed in the future by the relationship between the media and in the operation of the ICC. The legal method allows analyzing the relevance of accessibility and publicity

* PhD, Professor of Public International Law, Universidad Internacional de la Empresa (UNIE), Madrid, Spain, E-mail: *hbertottriana@gmail.com.*

**PhD, Professor of Public International Law and International Relations, University Rey Juan Carlos (URJC), Madrid, Spain, E-mail: *elenacdiaz1@gmail.com.*

of the procedures and decisions of the ICC in the development of international criminal law.

KEYWORDS: *media, International Criminal Court, integrity of judicial proceedings.*

INTRODUCTION

In international criminal justice, as in the domestic legal system, accessibility and publication are closely related to issues of *judicial integrity* in proceedings. This relationship is greater when both accessibility and judicial publicity and the media are related. In this sense, it is possible to identify rules that seek a balance between judicial transparency (and the objective of guaranteeing a fair trial), the limits or exceptions to this transparency, and the media. This involves addressing problems such as: the judicial integrity of proceedings; the ethical behavior of judges and the exercise of the right to freedom of expression; and the limits or exceptions within the rules to ensure judicial transparency.

Transparency and information have an important role in international justice due to its links to the principle of democracy, legality or the rule of law, as well as to human rights regarding judicial processes. In the case of judicial systems in the framework of international criminal responsibility, such as the International Criminal Court, this would be crucial (Peters & Neumann, 2019).[1] At the same time, it is an incentive to "feel part" of the work of the institution, creating a feeling of belonging to a group. As mentioned above, the principle of transparency and information in the International Criminal Court would be embodied in a comprehensive strategy that includes raising awareness among civil society, States and other actors in international relations of the importance of adopting the Rome Statute.

The article analyzes the functioning of the International Criminal Court (ICC) and its relationship with the media. The ICC has emphasized the need for transparency and accountability in its operations. Therefore, the advertising and accessibility of its activities must be analyzed. In this sense, one of the most important components of the functioning of international justice refers to the integrity of judicial processes, which is combined with publicity mechanisms for its actions. In this sense, the role of journalists is of great importance.

The structure of the work is as follows: 1) the treatment of the media by the ICC, and the concepts of integrity of judicial proceedings, accessibility and publicity;

[1] It has been said "that justice be performed under the public eye, and in that sense be transparent, has become a basic legal or even constitutional and human rights-based requirement. This quest is also deeply entrenched in the societal and cultural understanding of judicial institutions in democratic States".

2) the importance of accessibility and publicity of the procedures and decisions of the ICC in the development of International Criminal Law, especially to strengthen and give content to the principle of legality and 3) future challenges in the relationship between the media and the operation of the ICC. Through analytical methods, this paper describes the link between the media and the ICC and identifies challenges resulting from this relationship. Also, the legal method provides information on the relevance of accessibility and publicity of the procedures and decisions of the ICC in the development of international criminal law.

1. JUDICIAL TRANSPARENCY OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT THROUGH THE MEDIA

To ensure access to information, publicity -through the media and the creation of easily accessible documents by the whole of civil society- is essential. In this regard, comprehensive publicity efforts are needed for all sectors and groups of civil society and other actors in international relations. To this end, some judicial bodies have adapted to new trends and have promoted publicity, transparency and dissemination of information through current mechanisms such as podcasts (within the framework of the Inter-American Court of Human Rights); the development of interactive videos; or the holding of training courses at universities and other levels of education. All this contributes to the simplification of complex issues and to the creation of a greater link between the body or organization and the citizen. This is especially relevant when dealing with complicated procedures because they are highly technical and specialized, as would be the case of the International Criminal Court. Dissemination, in a simple and clear way, is key, regardless of some limitations linked to the guarantee of the process itself.

The International Criminal Court, like other international bodies, has established mechanisms for dissemination and transparency that bring its work closer to civil society, States and representatives of various groups, through the media and the publicity of its activities. This latter has not been called into question as it has been included as one of the recommendations that this legal body makes to States in the "Report of the Bureau on the Plan of action of the Assembly of States Parties for achieving universality and full implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court" adopted by the Assembly of States Parties of the International Criminal Court on 8 December 2020, when it establishes the need "to continue their efforts to disseminate information on the Court at the national, regional and international level, including through events, seminars,

publications, courses and other initiatives that may raise awareness about the work of the Court" (ICC-ASP/19/30, International Criminal Court, Assembly of States Parties, Report of the Bureau on the Plan of action of the Assembly of States Parties for achieving universality and full implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court, Nineteenth session New York, 7-17 December 2020, 8 December 2020, 6).

This information is available on the website of the International Criminal Court which mentions the possibility to "watch ICC hearings" with appropriate limits to ensure a fair trial, respecting "any necessary redactions of confidential information". In addition, it is possible to visit the Court or attend hearings since the Court establishes that "ICC hearings are generally open to the public, unless the Chamber orders a closed session"[2]. The Court foresees that these visits can be done either in person or online through what it calls a "virtual visit" as well as through guided tours. In this regard, it should be noted that the Court has guided tours programs "for high school students above 16 years old. This includes a short introduction on the work of the Court and the possibility to attend a hearing should one be in session on that day" as well as "for groups of State representatives, judges, prosecutors, civil society representatives and other stakeholders. A typical program (...) includes meetings with representatives of the different Organs of the Court". In addition to this, there is the possibility of accessing the Court's library, which, according to this body, "holds a unique collection of specialized materials in the areas of international criminal law and procedure and background literature of relevance to the mandate of the Court. The reading room is open to researchers and practitioners upon request only"[3].

Transparency and dissemination of the Court's activity would also contribute to fulfilling one of the mandates of this legal body, since it helps to promote "universality and full implementation of the Rome Statute" as set out in point II. of the Report. This point refers to the implementation of concrete dissemination actions by the Court, such as seminars or information documents, which have also been adapted to different circumstances such as during the COVID-19 pandemic. Specific actions for groups or regions are also mentioned. It is emphasized that "while restrictions related to the COVID-19 pandemic forced the cancellation or postponement of several planned activities – including regional high-level seminars as well as high-level engagements with States not party to the Statute – many important activities took place during the reporting period. Where possible, the Court employed alternative methods instead of in-person communication that could not take place" (ICC-ASP/19/30, International Criminal Court, Assembly of States Parties, Report of the Bureau on the Plan of action of the Assembly of States

[2] International Criminal Court website: https://www.icc-cpi.int/get-involved/media-and-icc, 6.12.2023.

[3] International Criminal Court website: https://www.icc-cpi.int/visit, 6.12.2023.

Parties for achieving universality and full implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court, Nineteenth session New York, 7-17 December 2020, 8 December 2020, 2).

In addition, this instrument states that "the Court continued to disseminate the booklet titled "Joining the International Criminal Court – Why does it matter", which is available on the Court's website in English and French and hard copies of which can be provided upon request" and which main goal is to "address common misconceptions and concerns about the Rome Statute and the Court, as well as highlight the benefits that joining the Statute offers to the State in question as well as to the international community as a whole". Furthermore, regarding dissemination activities for specific regions, it is noted that "the Court has also developed an expanded version of the aforementioned booklet, aimed specifically at stakeholders and audiences in the Asia-Pacific region" (ICC-ASP/19/30, International Criminal Court, Assembly of States Parties, Report of the Bureau on the Plan of action of the Assembly of States Parties for achieving universality and full implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court, Nineteenth session New York, 7-17 December 2020, 8 December 2020, 2).

In general terms, it could be said that the Court conducts a wide publicity that includes, among others: first, dissemination measures related to the essential aspects of the Court such as its characteristics and its legal instrument. In addition, the inclusion on its website of what the Court calls "basic facts about the ICC"[4] containing the so-called "Joining the Rome Statute: Why does it matter?" and other documents that bring civil society and the public, States and representatives of various groups closer to the work of the Court. Second, measures aimed at publicizing the conduct of cases in the Court, the best expression of it would be the possibility of attending hearings. Third, as said, the Court envisages publicity measures directed at the citizen, while also including specific measures and facilities for the media as those responsible for providing information to civil society. In this line, the "media center", "press conferences" and the implementation of "practical[5].

In addition to the above-mentioned dissemination activities, the Court has also provided for specific institutions, especially regarding the media, which would be the so-called offices listed in the document "practical guide for the Media". As stated in this document "to assist journalists in accessing and gathering information regarding the work of the Court, two offices have been established: The ICC Public Affairs Office, which provides information to the media on all aspects related to the work of the Presidency, Chambers and the Registry, and the Court in general" and the so-called "OTP Public Information Office, which handles media requests on the work and mandate of the Office of the Prosecutor" (International Criminal

[4] International Criminal Court, https://www.icc-cpi.int/get-involved/media-and-icc, 6.12.2023.

[5] *Ibid.*

Court, Reporting on the ICC, A Practical Guide for the Media, 2017: 12). This is part of the functions and tasks that characterize the Office of the Prosecutor, as highlighted by the ICC "any individual, group or State can send information to the OTP regarding alleged crimes falling under the jurisdiction of the Court"[6] following articles 15 and 42 of the Rome Statute. As stated above, providing information on the activity and general aspects of the Court but also on more technical and specific issues, such as the work of the prosecutor, is essential to raise awareness among the entire international community of the importance of the mechanisms available to the Court in carrying out its task.

The *Office of the Prosecutor* is one of the four organs of the Court and one of the first filters to determine whether any of the crimes contained in the Rome Statute has been committed. Article 42.1 of this legal instrument regulating the office of the prosecutor provides that this body "shall be responsible for receiving referrals and any substantiated information on crimes within the jurisdiction of the Court, for examining them and for conducting investigations and prosecutions before the Court. A member of the Office shall not seek or act on instructions from any external source". Knowing, therefore, the work of this important figure is key to understanding, in all its scope and with all its elements, the work of the Court and its organs and institutions. In addition, the office of the prosecutor, as mentioned above, carries out a task that could be classified as "preliminary" and, due to its characteristics, it has a direct link with civil society and States.

As it was said in 2004 "the Prosecutor faces enormous challenges in the short term, and these challenges have, to some extent, shaped the organization of the Office of the Prosecutor and his prosecution strategy. Although 92 states had, a little over five years since the diplomatic conference, become parties to the Rome Statute (as of i January 2004) - a remarkable pace of ratifications for a treaty of such importance – more than half of all states, including such politically significant ones as China, India, Indonesia, Israel, Japan, Mexico, Pakistan, the Philippines, Russia, and the United States, have not yet become parties" (Hall, 2004: 122), a situation that has not changed a lot in recent years, at least as regards the major powers, despite the fact that the Statute currently has 123 States parties[7]. Transparency and information regarding prosecutor tasks' is fundamental, since it also implies a way of becoming aware of the Rome Statute and that this instrument acquires a true universal nature.

[6] International Criminal Court, https://www.icc-cpi.int/about/otp, 6.12.2023.

[7] Parliamentarians for global actions, https://www.pgaction.org/es/ilhr/rome-statute/states-parties.html, 6.12.2023.

2. BETWEEN THE INTEGRITY OF JUDICIAL PROCEEDINGS, ACCESSIBILITY AND PUBLICITY: SOME RELEVANT NOTES ON THE FUNCTIONING OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

The duty of transparency and information is observed in two directions. On the one hand, as has been pointed out, the Court disseminates its activities through the media. On the other hand, the Court disseminates issues related to the procedure, such as the accessibility or publicity of the hearings or documents. However, it would be possible to stress some problems related to judicial integrity in procedures, such as accessibility and judicial publicity as well as the limits to this accessibility and publicity. These issues have impacts on the media covering the work of the Court. Also, it could be considered judicial integrity regarding freedom of expression of judges in the media or social networks. In this case, demands for ethical behavior in accordance with certain rules play an important role.

This point aims to: first, highlight some problems related to the integrity of the International Court judicial procedure. Second, point out ICC judicial transparency in relation to public hearings, documents and information. Third, make some brief considerations on the role of the media as one of the ways to reinforce the principle of international criminal legality. This is a controversial aspect in international criminal law as a law under construction.

2.1. Integrity of judicial proceedings in international criminal justice

In national legal systems, one of the most important components to preserve the rule of law and human rights refers to the existence of judicial systems that combine various characteristics in the exercise of the judicial function: independence, impartiality, inclusivity, etc. In this sense, a fair trial requires integrity of judges, closely related to the ethical behavior that should guide the exercise of this profession. This matter has raised several issues, including the use by judges of social networks, technology or artificial intelligence[8].

Same concerns arise to international criminal justice. A challenging international order, political pressures, the diversity of actors, the legitimacy of the judicial institutions themselves, are at the basis of enormous challenges that courts like the ICC face to guarantee their judicial integrity (Ambach, 2015: 1282). In the functioning of the ICC, there are specific regulations on procedural integrity,

[8] *Vid.*, for example, responses to concerns about judicial conduct in: *Bangalore Principles of Judicial Conduct*.

mainly: articles 36(3)(a) and 45 of the Statute regarding the integrity of judges, the *Code of Judicial Ethics*, *Code of Conduct for the Office of the Prosecutor* and *Code of Professional Conduct for counsel*. ICC judges enjoy the presumption of acting with integrity and impartiality[9].

In the framework of the most specific aspects regarding the media and the integrity of the procedure, there are regulations that make a balance between the exercise of the right of free expression and the eventual violation of principles that guarantee a fair trial (independence, impartiality): such as the duty of judges to "act with care" in their relationship with various actors ("States Parties, civil society, the diplomatic community and other stakeholders") (Article 5.1 of the Code of Judicial Ethics) and to "respect the confidentiality of consultations which relate to their judicial functions and the secrecy of deliberations" (Article 6 of the Code of Judicial Ethics). In article 10.2 of the Code of Judicial Ethics, it is clearly expressed:

> "While judges are free to participate in public debate on matters pertaining to legal subjects, including academic publications, the judiciary or the administration of justice, they shall not comment on pending cases and shall avoid expressing views which may undermine the standing and integrity of the Court. In commenting on decisions or judgements of the Court, judges should show judicial restraint and be mindful of the principles set out in this Code."

Other regulations link with media relations includes in the case of *excusing a judge, the prosecutor or a deputy Prosecutor* when it establishes that "(t)he Presidency shall treat the request as confidential and shall not make public the reasons for its decision without the consent of the person concerned" (Rules of Procedure and Evidence Rule 33, 1 and 2.). With respect to the *disqualification of a judge, the prosecutor or a deputy prosecutor* provide. among disqualification causes', the assumption of "(e)xpression of opinions, through the communications media, in writing or in public actions, that, objectively, could "adversely affect the required impartiality of the person concerned" (Rules of Procedure and Evidence Rule 34, d).

[9] There is a long jurisprudence in this regard. See, as an example: "In this regard, the Appeals Chamber recalls (…) that judges benefit from a presumption of judicial integrity which acknowledges that they are bound by their judicial oaths and will carry out the duties they have solemnly undertaken to uphold. According to this principle, judges are presumed to know, and act in accordance with their judicial responsibilities – in this case, to have agreed upon and directed themselves on the standard of proof and/or approach to assessing the evidence before assessing the evidence and disposing of the motions." Judgment in the appeal of the Prosecutor against Trial Chamber I's decision on the no case to answer motions, In the case of the *Prosecutor v. Laurent Gbagbo and Charles Blé Goudé*, No. ICC-02/11-01/15 A, 31 March 2021, párr. 321.

2.2. Public hearings and transparency

The ICC Statute establishes in article 64 paragraph 7 the publicity of trials, which relates to one of the rights recognized for the accused ("the accused shall be entitled to a public hearing" (Article 67, paragraph 1 of the Rome Statute of the International Criminal Court). This provision is closely related to the guarantees of the accused and to a fair trial, as recognized by international legal instruments such as the International Covenant on Civil and Political Rights (Article 14 paragraph 1 of the Rome Statute of the International Criminal Court; Donat-Catti, 2016: 1691). However, in "special circumstances", exceptions -regarding trials publicity- may be established by the court, either based on article 68 of the Statute or to "protect confidential or sensitive information to be given in evidence" (Article 64.7. of the Rome Statute of the International Criminal Court).[10] Article 68 establishes provisions on exceptions to trials publicity when necessary for "the safety, physical and psychological well-being, dignity and privacy of victims and witnesses" (Article 68.1. of the Rome Statute of the International Criminal Court).

When it may affect not only victims and witnesses, but also "an accused", the Court may "conduct any part of the proceedings in camera" (Artícle 68.2. of the Rome Statute of the International Criminal Court). This exceptionality is even more justified when it comes to a "case of a victim of sexual violence or a child who is a victim or a witness" (Artícle 68.2. of the Rome Statute of the International Criminal Court).[11] In the *Regulations of the Court*, when referring to the exceptions to a "public hearing", it is established that "(w)hen a Chamber orders that certain hearings be held in closed or private session, the Chamber shall make public the reasons for such an order". It also provides the possibility of ordering by the court "the disclosure of all or part of the record of closed proceedings when the reasons for ordering its non-disclosure no longer exist" (Regulation 20 of the Regulations of the Court).

Regarding access to information or documents during public hearings, and specifically by the media, the ICC also contains specific regulations. The *Regulations of the Court* refer to the fact that it "may extend beyond the courtroom and may be through broadcasting by the Registry or release of transcripts or recordings, unless otherwise ordered by the Chamber" (Regulation 21.1. of the Regulations of the Court). Other provisions on dissemination, publication of transcripts and

[10] "The trial shall be held in public. The Trial Chamber may, however, determine that special circumstances require that certain proceedings be in closed session for the purposes set forth in article 68, or to protect confidential or sensitive information to be given in evidence."

[11] "In particular, such measures shall be implemented in the case of a victim of sexual violence or a child who is a victim or a witness, unless otherwise ordered by the Court, having regard to all the circumstances, particularly the views of the victim or witness."

recordings, refer to the delay of audio and video transmission by 30 minutes to protect sensitive information; informing witnesses about the publicity of the hearings; objections by witnesses or participants to the publicity of hearings or to the exclusion of testimonies in the broadcast.

These *Regulations of the Court*, as a rule, provide that "(a)ll documentary evidence and other evidence introduced by a participant during a public hearing shall be available for broadcast, unless otherwise ordered by the Chamber" (Regulation 21.7. of the Regulations of the Court). In this sense, the dissemination of documentary or other evidence provided by participants may be prevented by order of the Court, either at the request of a participant or the Secretariat, or motu proprio "in the interests of justice". This translates into not publishing information (transmission, audio or video recordings or transcription) that implies a risk to the safety of victims, witnesses or other people; among other (Regulation 21, párrafos 1-9. of the Regulations of the Court).

2.3. Documents or information and transparency

There are specific provisions during the procedure before the International Criminal Court regarding the transparency of documents and access to documentation. When referring to documentation, it is understood "any motion, application, request, response, reply, observation, representation and any other submission in a form capable of delivering a written record to the Court" (Regulation 22 of the Regulations of the Court). Then, emphasis is placed on aspects related to transparency between the parties, which is at the core of the right to a fair and equitable trial. These rules also mention, above all, aspects related to confidentiality in obtaining documents, whether to protect people or to preserve evidence.

Regarding the figure of the prosecutor, the Rome Statute specifies the *duties and powers of the prosecutor with respect to investigations*, combining the establishment of the truth, ensuring an effective investigation and prosecution of crimes taking into account "the interests and personal circumstances of victims and witnesses" and with "(f)ully respect the rights of person" (Article 54 of the Rome Statute of the International Criminal Court) which are indicated in article 55 under the heading of *rights of persons during an investigation*. The Statute establishes the obligation to provide the defense with the identification of the witnesses and their previous statements, as well as allow the inspection of books, documents,

photographs, etc. (Rule 77 of the Rules of Procedure and Evidence)[12]. However, limits are established for both situations. In the first case, there are limits related to the protection and privacy of victims and witnesses, as well as confidential information in accordance with rules 81 and 82 of the *Rules of Procedure and Evidence* (Rule 79, 1, 2, 3 and 4. of the Rules of Procedure and Evidence). In the second case, rules 81 and 82 should apply.

Some of the duties of the *prosecutor with respect to investigations* are "(a)gree not to disclose, at any stage of the proceedings, documents or information that the Prosecutor obtains on the condition of confidentiality and solely for the purpose of generating new evidence, unless the provider of the information consents" (Article 54. 3 e, f. of the Rome Statute of the International Criminal Court)[13]. In this sense, he must "(t)ake necessary measures, or request that necessary measures be taken, to ensure the confidentiality of information, the protection of any person or the preservation of evidence" (Article 54. 3 e, f. of the Rome Statute of the International Criminal Court).

The source of these documents or information may come from governments, organizations or individuals, existing specific provisions for protecting information that affects the State national security (Article 72 of the Rome Statute of the International Criminal Court)[14]. There are also provisions regarding the confidentiality of information or documents regarding ICC and State cooperation (Article 73 of the Rome Statute of the International Criminal Court). Its application has brought enormous tension with respect to article 67 (2) of the Rome Statute (Bergsmo, Kruger and Beko, 2016: 1391).[15] which has been addressed in several cases. Subsequently, the *Rules of Procedure and Evidence* established the impossibility of presenting the

[12] Also *vice versa*, according to the Rule 78: "The defence shall permit the Prosecutor to inspect any books, documents, photographs and other tangible objects in the possession or control of the defence, which are intended for use by the defence as evidence for the purposes of the confirmation hearing or at trial."

[13] The same is prescribed by the Regulations of the Office of the Prosecutor: "1. The Office shall establish standardised internal procedures to ensure prompt, reliable and efficient disclosure in accordance with technical protocols and standards as defined for the Office. Those protocols shall be compatible with applicable technical standards as promulgated by the Court. 2. Such procedures shall ensure that all relevant disclosure and inspection obligations are fulfilled on an ongoing basis until the conclusion of the proceedings, and that a full and accurate record of the disclosure process and any preparatory steps is maintained. 3. The Office shall identify at the earliest possible occasion documents or information provided under article 54, paragraph 3(e) that may have incriminatory or exculpatory value in order to enable the timely processing of requests for the lifting of restrictions on disclosure." *Regulations of the Office of the Prosecutor*, Regulation 55.

[14] Article 93.4 prescribes: "In accordance with article 72, a State Party may deny a request for assistance, in whole or in part, only if the request concerns the production of any documents or disclosure of evidence which relates to its national security."

[15] "In addition to any other disclosure provided for in this Statute, the Prosecutor shall, as soon as practicable, disclose to the defence evidence in the Prosecutor's possession or control which he or she believes shows or tends to show the innocence of the accused, or to mitigate the guilt of the accused, or which may affect the credibility of prosecution evidence. In case of doubt as to the application of this paragraph, the Court shall decide." Article 67. 2. of the *Rome Statute of the International Criminal Court*.

material or information as evidence without the prior consent of the "provider" or without the accused being previously and adequately informed (Rule 82.1 of the Rules of Procedure and Evidence).

In the same sense, there are also a set of provisions, statutory and in other legal regulations of the Court, aimed at regulating aspects concerning the transparency and confidentiality of documents for the court rooms. The Preliminary Chamber, in accordance with article 57 c) of the Statute, establishes that "provide for the protection and privacy of victims and witnesses, the preservation of evidence, the protection of persons who have been arrested or appeared in response to a summons, and the protection of national security information"[16]. In the hearing corresponding to the *confirmation of the charges before trial* it is said that "(t)he Pre-Trial Chamber may issue orders regarding the disclosure of information for the purposes of the hearing" (Article 61. 3 of the Rome Statute of the International Criminal Court).[17] Furthermore, one of the functions of the Trial Chamber is to "(p)rovide for the protection of confidential information" (Article 64, c) of the Rome Statute of the International Criminal Court) or "(p)rovide for the protection of the accused, witnesses and victims" (Article 64, e) of the Rome Statute of the International Criminal Court). The *Rules of Procedure and Evidence* also recall the possibility for the court to adopt measures to guarantee the confidentiality of the information, in accordance with articles 54, 72 and 93, as well as 68 of the Statute (Rule 81.3 of the Rules of Procedure and Evidence).

In cases of *self-incrimination by a witness*, the evidence "(w)ill be kept confidential and will not be disclosed to the public or any State" (Rule 74, 1, 2 and 3 c) of the Rules of Procedure and Evidence) by Court. Among the protection measures for witnesses or victims, the chamber of the International Criminal Court may order actions related to media information at the request of the Prosecutor, the defense, a witness, victims or their legal representative. To adopt these measures, the court may hold a closed doors hearing in order "to determine whether to order measures to prevent the release to the public or press and information agencies, of the identity or the location of a victim, a witness or other person at risk on account of testimony given by a witness (…)" (Rule 87, 3 of the Rules of Procedure and Evidence).

[16] This article is related to Rule 86, when it states: "A Chamber in making any direction or order, and other organs of the Court in performing their functions under the Statute or the Rules, shall take into account the needs of all victims and witnesses in accordance with article 68, in particular, children, elderly persons, persons with disabilities and victims of sexual or gender violence."

[17] See also: Rule 121 about "proceedings before the confirmation hearing" of the *Rules of Procedure and Evidence*.

2.4. The Registrar of the International Criminal Court in matters of transparency

The limitations exposed in relation to transparency between the parties have an impact on documents and information transparency towards third parties, including the press media. However, some provisions should be specified. The Registrar serves as "the channel of communication of the Court" in parallel to the communication channels established by the prosecutor's office in accordance with the Statute (Rule 13 of the Rules of Procedure and Evidence). The Registrar is responsible of the *Official Journal of the Court* and the Court's website but one of his functions is to "ensure the public dissemination of appropriate, neutral and timely information concerning the activities of the Court through public information and outreach programs" (Regulation 5 bis 1 of the Regulations of the Registry). In this sense, it is pointed out that:

> "2. Public information programmes shall be aimed at fostering public understanding and support for the work of the Court. To this end, the Registry may employ various means of communication, including print and broadcast media, internet-based technologies, visits to the Court and public-speaking engagements by Court officials. 3. Outreach programmes shall be aimed at making the Court's judicial proceedings accessible to those communities affected by the situations and cases before the Court. To this end, the Registry shall develop appropriate communication tools and strategies, such as consultation and town-hall meetings, radio and television programmes, leaflets, booklets, posters and videos." (Regulation 5 bis 2 and 3 of the Regulations of the Registry).

The ICC Statute establishes that a Trial Chamber "shall ensure that a complete record of the trial, which accurately reflects the proceedings" in this case by the secretary (Article 64.10 of the Rome Statute of the International Criminal Court). This article is completed by Rule 137, which establishes that "the Registrar shall take measures to make, and preserve, a full and accurate record of all proceedings, including transcripts, audio and video-recordings and other means of capturing sound or image". Besides establishing that "(a) Trial Chamber may order the disclosure of all or part of the record of closed proceedings when the reasons for ordering its non-disclosure no longer exist", it also adds that: "The Trial Chamber may authorize persons other than the Registrar to take photographs, audio- and video-recordings and other means of capturing the sound or image of the trial"

(Rule 137 of the Rules of Procedure and Evidence)[18]. The *Rules of Procedure and Evidence* also stipulates the obligation of the Registrar to set out all the details of a case in the database, which is "subject to any order of a judge or Chamber providing for the non-disclosure of "any document or information, and to the protection of sensitive personal data" (Rule 15 of the Rules of Procedure and Evidence).

2.5. Predictability, prevention and the role of the media

Publicity and knowledge of international criminal proceedings not only contributes to ensuring a fair trial, but also has an impact on one of the components that guarantee the principle of criminal legality in international criminal law. This has been one of the biggest problems in international criminal law (Díaz Galán & Bertot Triana, 2019, 70-100). The principle of international criminal legality must be conceived differently from the principle of national criminal legality (Rauter, 2017: 41-86). However, as in national law, the prosecution of those allegedly responsible for international crimes must be carried out in compliance with a set of basic guarantees (Gallant, 2009: 19 and 20). The principle of legality refers to criminal responsibility based on the prohibition of pre-existing conduct (*nullum crimen sine lege*), the non-retroactivity of the law, the criminal prohibition of the conduct must be written (*lex scripta*) and the elements of the crime defined in a clear and unequivocal manner (*lex certa*), and there should be no punishment without a law that establishes it (*nulla poena sine lege*) (Ambos, 2021: 88 and 89; Werle, 2005: 32-34; Cryer *et al.* 2010, 17-21). A fundamental component of this principle is compliance with the predictability and accessibility of the criminal regulations.

Compliance with the predictability and accessibility of the rules has often become difficult in various international criminal jurisdictions. The evolution of international criminal law has been developed in a legal system lacking written and identifiable norms. Between 1945 until 1998 international criminal law has been carried out between the lack of *lex scripta* and its compatibility with the principle of legality. This allowed the existence of great "judicial activism". In the case of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, for example, the parsimony in the articles of the Statutes made it necessary to rely on customary

[18] In relation to the *implementation of orders of a Chamber for disclosure of a record of closed proceedings*, the Rulebook on the Register established: "1. When the Chamber orders the disclosure of all or part of the record of closed proceedings in accordance with rule 137, sub-rule 2, and regulation 20, sub-regulation 3, of the Regulations of the Court, the Registrar shall proceed in accordance with rule 16, sub-rule 2 (b). 2. In implementing an order as referred to in sub-regulation 1, and within the limits of that order, the Registrar shall ensure, if possible with the assistance of the participants, the security or safety of victims, witnesses or other persons at risk." *Regulations of the Registry*, Regulation 18.

law, although in many cases the elements and definitions of the crimes were not established by state practice and the *opinio juris* (Stahn & Van Den Herik, 2012: 62).

Faced with this reality, the press media -along with the rest of the channels provided by the International Criminal Court- has become useful tools for compliance with the elements or components of the principle of international criminal legality. It also has an impact on the prevention of international crimes, considering that the greatest possible information contributes to strengthening the deterrence of the commission of this type of international crimes. In this regard, mass media helps in several ways: to confirm and publicize the existence of international crimes that can be tried before national and international courts; that impunity is not achieved when national authorities fail, having international jurisdictions; and contribute to specify the defining elements of the crimes, as well as the scope of repression, among others.

CONCLUSION

In recent years, the work of dissemination and transparency carried out by the Court has promoted the possibility for citizens to access information easily and quickly. This last issue is complemented by the work carried out by the media as channelers of information in society. Likewise, these dissemination mechanisms adapt to the demands and changes of international society and to the different events that shape international life. In this sense, judicial bodies opt for dissemination work in which information accessible on websites or through information and communication technologies prevails; the development of specific actions based on the characteristics of the audience; activities in specific sectors such as in the field of education or the professional sphere; and the use of communication formulas that are currently gaining popularity such as short videos, podcasts, visual tools (photographs) or interactive media.

The transparency of judicial bodies through access to information is key to the correct exercise of their work and the positive implications that this can have for a fair trial. Despite the establishment of certain limits, necessary for the correct exercise of their tasks - especially if we are faced with judicial procedures that require the protection of certain groups or in which certain information is declared confidential for the holding of a fair trial -, access to information is increasingly expanding internationally, through the use of appropriate and numerous tools to achieve broader dissemination. The link established between transparency and the principle of democracy undoubtedly contributes to this.

Along with these advances in judicial transparency, special attention must be paid to problems that may threaten judicial integrity. In the case of the International

Criminal Court, there are rules to exceptionally limit the accessibility and publicity of certain procedures and documents, with the aim of avoiding harm to people involved in the process and to ensure compliance with fair trial standards. In this sense, there are also rules on situations that may affect judicial integrity, especially with the emergence of social networks and media activity.

REFERENCES

1. Ambach, P. (2015) "A Look towards the Future- The ICC and 'Lessons Learnt'", In: (Stahn, C. ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford: Oxford University Press, 1277-1295.
2. Ambos, K. (2021) Treatise on International Criminal Law, vol. I: Foundations and General Part, Oxford: Oxford University Press.
3. Bergsmo M., Pieter, K. and Beko, O. (2016) "Article 54 Duties and powers of the Prosecutor with respect to investigations", In: Triffterer, O. and Ambos, K. (eds.), *Rome Statute of the International Criminal Court, A Commentary*, 3rd edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 1381-1393.
4. Cryer, R., Friman, H., Robinson, D. and Wilmshurst, E. (2010) *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, second edition, Cambridge University Press.
5. Díaz Galán, C. E. & Bertot Triana, H. (2019) "La protección de los derechos humanos en la justicia penal internacional: el caso particular del Tribunal Penal Internacional para la ex-Yugoslavia en relación con el derecho consuetudinario y el principio de legalidad", *Universitas: Revista de filosofía, derecho y política*, No. 29, 70-100.
6. Donat-Catti, D. (2016) "Article 68 Protection of victims and witnesses and their participation in the proceedings", In (Triffterer, O. & Ambos, K. (eds.)), *Rome Statute of the International Criminal Court, A Commentary*, 3rd edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 1681-1711.
7. Gallant, K. S. (2009) The Principle of Legality in International and Comparative Criminal Law, Cambridge University Press.
8. Keith Hall, C. (2004) "The Powers and Role of the Prosecutor of the International Criminal Court in the Global Fight against Impunity", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 17, No. 1, 121-139, DOI: https://doi.org/10.1017/S0922156504001633.
9. Peters A. & Neumann T. (2019) "Transparency", *Max Planck Encyclopedias of International Law*.
10. Rauter, T. (2017) *Judicial Practice, Customary International Criminal Law and Nullum Crimen Sine Lege*, 1st edition, Springer.
11. Stahn, C. & Van Den Herik, L. (2012) "Fragmentation', Diversification and '3D'

Legal Pluralism: International Criminal Law as the Jack-in-the-Box?", In: *The Diversification and Fragmentation of International Criminal Law* (Van den Herik L. and Stahn C. (eds.)), MartinusNijhoff Publishers, Leiden-Boston, 21-89.
12. Werle, G. (2005) *Principles of International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press.

MEDIJI I MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD: IZMEĐU INTEGRITETA SUDSKOG POSTUPKA I DOSTUPNOSTI JAVNOSTI

U radu se analizira rad Međunarodnog krivičnog suda (MKS) i njegov odnos sa medijima. MKS je u svom radu naglasio potrebu za transparentnošću i odgovornošću. Iz tog razloga, naglašava se neophodnost upoznavanja javnosti sa njegovim aktivnostima. Integritet sudskog postupka je povezan sa mehanizmima za činjenjem dostupnim javnosti njihovih odluka. U tom smislu, uloga novinara je od vitalnog značaja. Međunarodni krivični sud je osnovao dve kancelarije za pristup i prikupljanje informacija od strane novinara. Kancelarija MKS-a za odnose sa javnošću omogućava da se medijima daju informacije o radu Predsedništva, Veća i Sekretarijata, kao i drugim aspektima opšte prirode. Tužilaštvo se sa svoje strane fokusira na rad medija. U tom smislu izradilo je Praktični vodič za medije. Njim je utvrđena procedura za dobijanje medijske podrške, uključujući korišćenje audiovizuelnih materijala i fotografija. Takođe su uspostavljene i procedure za pokrivanje saslušanja u Međunarodnom krivičnom sudu.

Struktura rada je sledeća: 1) tretman medija od strane Međunarodnog krivičnog suda i koncepti integriteta sudskog postupka, dostupnosti i javnosti; 2) značaj dostupnosti i javnosti postupaka i odluka Međunarodnog krivičnog suda u razvoju međunarodnog krivičnog prava, posebno za jačanje i davanje sadržaja principu zakonitosti i 3) budući izazovi u odnosu medija i delovanja Međunarodnog krivičnog suda.

U radu se koristi analitički metod kako bi se opisao i naglasio odnos između medija i Međunarodnog krivičnog suda i identifikovali budući izazovi u njihovom odnosu. Pravni metod omogućava analizu relevantnosti dostupnosti i javnosti postupaka i odluka Međunarodnog krivičnog suda u razvoju međunarodnog krivičnog prava.

KLJUČNE REČI: *mediji, Međunarodni krivični suud, integritet sudskih postupaka.*

SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVICE U CRNOJ GORI – ZAKONSKI OKVIR, PRIMJENA I TRANSPARENTNOST

Marijana Laković Drašković*

Institut sporazuma o priznanju krivice je karakterističan za anglosaksonske krivične postupke, ali je danas veoma široko prihvaćen i u brojnim kontinentalno-evropskim krivičnoprocesnim zakonodavstvima. Ovaj institut je uveden u procesno zakonodavstvo Crne Gore Zakonikom o krivičnom postupku, koji je stupio na snagu 26. avgusta 2009. godine. Uveden je s ciljem da dovede do bržeg okončanja mnogih krivičnih postupaka i smanjenja troškova, a da se pri tome ne ugroze interesi zakonitosti i pravičnosti. Iako se radilo o potpuno novom institutu, koji čak i u širem pravnom sistemu kojem pripadamo predstavlja novinu, jer je praktično prva zemlja kontinentalno pravnog sistema koja ga je usvojila Italija to uradila 1981. godine, ovaj institut nije imao nikakvih izmjena u zakonskom tekstu do 2015. godine, kada je došlo do izmjena Zakonika u prvom redu vezano za katalog krivičnih djela na koja se primjenjuje. Tako da se sada može primjenjivati na sva krivična djela koja se gone po službenoj dužnosti, osim na krivična djela terorizma i ratnih zločina.

U radu je dat osvrt na primjenu sporazuma o priznanju krivice u crnogorskoj praksi, koji je zasnovan na sadržini izvještaja pravosudnih institucija, kao i javno dostupnih presuda koje su sudovi donijeli na osnovu zaključenih sporazuma. Navedeno je ilustrovano statističkim prikazom zaključenih sporazuma.

Da li su pravosudni organi pronašli način za ograničenje upotrebe sporazuma na određena krivična djela, da li su, i u kojoj mjeri, primjenom ovog istituta zaštićeni interesi pravičnosti, da li su u zaštićena prava oštećenih, kao i u kojoj mjeri je javnost upoznata sa primjenom ovog instituta, odnosno da li su se tokom više od 13 god njegove primjene prednosti Sporazuma pretvorile u svoju suprotnost, sve su to ključna pitanja kojima se bavi autorka u ovom radu.

KLJUČNE RIJEČI: *sporazum, pravosudne institucije, pravičnost, javnost, oštećeni.*

* Advokat, Podgorica, Crna Gora, E-mail: *advokatica70@gmail.com.*

UVOD

Suočeni sa neefikasnim procesnim rješenjima i konstantnim povećanjem broja krivičnih predmeta u sudovima u savremenom krivičnom postupku sve važniji postaju instituti koji omogućavaju skraćenje postupka ili njegovo brže okončanje na osnovu saradnje osumnjičenog, odnosno optuženog sa državnim tužiocem, među kojima je institut sporazuma o priznanju krivice (Laković-Drašković i dr. 2023: 52).

Institut sporazuma o priznanju krivice je karakterističan za anglosaksonske krivične postupke, ali je danas široko prihvaćen u brojnim kontinentalno-evropskim krivičnoprocesnim zakonodavstvima. Krajem prošlog vijeka ovaj institut u svoje krivičnoprocesno zakonodavstvo uvela je Italija, a nakon toga više država kontinentalne Evrope, među kojima je i Crna Gora, je izmjenilo svoje krivičnoprocesno zakonodavstvo pod uticajem anglosaksonskog krivičnog prava. Kada je Crna Gora u pitanju, ovaj institut je zbog svoje primjene poslednjih godina kritikovan, od strane kako stručne, tako i laičke javnosti. Međutim opravdana kritika ne treba da dovede do eliminacije primjene ovog efikasnog instituta u praksi, jer ovaj institut predstavlja specifičnu alatku kako državnim tužiocima, tako i sudijama za sprovođenje postupka, a posebno imajući u vidu cilj zbog koga je i uveden u krivičnoprocesno zakonodavstvo, a to je da dovede do bržeg okončanja mnogih krivičnih postupaka i smanjenja troškova, a da se pri tom, ipak ne ugroze interesi zakonitosti i pravičnosti.

1. SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVICE U UPOREDNIM SISTEMIMA

1.1. Sjedinjene američke države (SAD)

Institut sporazuma o priznanju krivice (eng. *plea bargaining*) u Sjedinjenim Američkim Državama ima najrazvijeniju praksu. Uz određene razlike, postoje uslovi koji moraju biti ispunjeni i koji su zajednički svim procesnim sistemima: priznanje osumnjičenog (optuženog), da su stranke sporazum postigle dobrovoljno, da nije postojala zabluda u pogledu sporazuma, te da je osumnjičeni (optuženi) svjestan posljedica priznanja. U većini sistema ovaj institut ima karakter stranačkog spora. U Sjedinjenim američkim državama sudija nije ovlašćen da učestvuje u postupku pregovaranja i samog zaključenja sporazuma. Zaključeni sporazustranke iznose na ročištu za izjašnjavanje o krivici, a sudija ima mogućnost da prihvati sporazum, da ga odbije ili da odloži odlučivanje o sporazumu do dostavljanja izvještaja službe

nadležne za određivanje sankcija.[1] Takođe, karakteristično za ovaj pravni sistem je postupanje sudije po slobodnom sudijskom uvjerenju pri odmjeravanju kazne, te postoji mogućnost izricanja kazne veće od predložene sporazumom osumnjičenog i tužioca. Odbijanje sporazuma o priznanju krivice u praksi sudova SAD vrlo je rijetka pojava (0.2).

Posebnost ovog sistema je što se u SAD sporazum o priznanju krivice može zaključiti u pogledu bilo kog krivičnog djela, pa i onih najtežih. Smatra se da je to zato jer normativne mogućnosti koje se daju za kažnjavanje u pogledu maksimalne moguće kazne, često nisu proporcionalne sa težinom krivičnog djela.

1.2. Republika Italija

Prva evropska država koja je u svoje zakonodavstvo uvela sporazum o priznanju krivice je Italija, koja u namjeri da spriječi porast stope kriminaliteta, 1981. godine u tadašnji Zakonik o krivičnom postupku (tzv. Rokov Zakonik) uvodi dogovaranje o kazni, koje je imalo veoma limitiran opseg[2] i nije bilo široko primjenjivano u praksi. Godine 1988. donijet je novi Zakonik o krivičnom postupku, kojim je značajno proširena oblast primjene sporazuma o priznanju krivice (patteggiamento) u zamjenu za izricanje tzv. zamjenskih sankcija.[3] Svoj sadašnji oblik ovaj institut je dobio kroz izmjene i dopune Zakonika o krivičnom postupku iz 2003. godine. Inicijativa za zaključenje sporazuma se nalazi u rukama stranaka, pri čemu predlog može poticati od strane tužioca, uz pristanak osumnjičenog (optuženog) ili obratno; a inicijativu mogu podnijeti i obje stranke, zajedno, do otvaranja glavne rasprave u prvostepenom postupku (u pismenoj ili usmenoj formi-ukoliko se podnosi na samom ročištu).

Dodatne povoljnosti Italijanskog ZKP pružene su optuženom, dopuštajući mu da direktno sudu postavi svoj zahtjev i da traži sniženje kazne za jednu trećinu u slučaju da tužilac odbije da da svoj pristanak na predloženi sporazum. Osim toga, ukoliko do zaključenja sporazuma nije došlo, iz razloga što tužilac odbija da zaključi sporazum, odbrana na kraju suđenja može tražiti od sudije da istraži razloge takvog postupanja tužioca. Ukoliko su uslovi za zaključenje sporazuma ispunjeni, sud

[1] https://cemi.org.me/storage/uploads/avdQUx27iuH6XjMvjZByts2wdi3sZwiWoLPcBikt.pdf, 6.12.2023.

[2] Sporazum se nije mogao zaključiti za koruptivna krivična djela, već se koristio za krivična djela zaprijećena kaznom zatvora do tri mjeseca. I danas postoje određena ograničenja u tom pravcu: *patteggiamento* nije dozvoljen za krivična djela povezana sa organizovanim kriminalom, kidnapovanjem, prodajom droge i za krivična djela terorizma, niti je dozvoljeno zaključivanje patteggiamento-a za lica u povratu, ako bi njihova ukupna kazna prešla iznos od pet godina zatvora.

[3] Prvobitni naziv je glasio *applicazione della pena su richiesta delle parti* (primjena kazne na zahtjev stranaka), koji je kasnije promijenjen u patteggiamento i tako i jezički upodobljen američkom *plea bargaining* institutu.

može donijeti odbijajuću presudu, ili u suprotnoj situaciji-oslobađajuću. Prilikom ocjene ispunjenosti uslova za zaključenje sporazuma, sud prvo ispituje da li postoje olakšavajuće okolnosti, odnosno okolnosti koje direktno oslobađaju optuženog krivične odgovornosti. Ukoliko ne utvrdi postojanje ovih okolnosti, sud ulazi u ispitivanje sadržine sporazuma o priznanju krivice, i to ne samo u ispitivanje legitimiteta zahtjeva, već i u ocjenjivanje da li su stranke ispravno kvalifikovale krivično djelo, te da li je predložena kazna odgovarajuća. Osuđujućom presudom optuženi se ne može obavezati na plaćanje troškova postupka, niti je moguća primjena sporednih kazni, izuzev ukoliko je u pitanju obavezna konfiskacija (imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, odnosno sredstva izvršenja djela). Kada su u pitanju pravni ljekovi, kasacijska žalba je uvijek dopuštena (Turanjanin, 2011: 147).

1.3. Savezna Republika Njemačka

Institut sporazuma o priznanju krivice se u pravnom sistemu Savezne Republike Njemačke predviđa aktivniju ulogu suda, jer se ovaj institut primjenjuje u fazi glavnog pretresa. Predmet pregovaranja mogu biti pravne posljedice (krivičnopravna sankcija), sadržaj presude ili odustanak od krivičnog gonjenja za određebo krivično djelo u slučaju izvršenja više krivičnih djela. U postupku pregovaranja, sud uz ocjenu svih okolnosti slučaja, kao i pravila za odmeravanje kazne, može navesti i gornju i donju granicu kazne. Nagodba se postiže kada optuženi i tužilaštvo prihvate predlog suda. Sud nije vezan nagodbom kada se utvrdi da poznate okolnosti nisu relevantne, kao i kada se pojave nove okolnosti, zbog kojih kazneni okvir više nije srazmjeran učinjenom krivičnom djelu, odnosno krivici učinioca. Isto važi i kada dalje ponašanje optuženog ne odgovara ponašanju koje proizilazi iz očekivanja suda.

1.4. Republika Hrvatska

Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske propisuje da stranke mogu pregovarati u fazi optuženja i sudske kontrole optužnice. Takođe, kao i u Crnoj Gori propisana je obavezna odbrana okrivljenog prilikom postupka pregovaranja.

Zakonom o državnom odvjetništvu se propisuje mogućnost nagodbe državnog odvjetnika sa okrivljenim oko priznanja djela, u skladu sa odredbama Zakona o kaznenom postupku, a sve u cilju blaže sankcije po učinioca i postizanju

svrhovitosti kaznenog progona.[4] Državni odvjetnik može i sam inicirati sklapanje sporazuma o priznanju krivice sa okrivljenim i njegovim braniocem, ukoliko bi takvo postupanje doprinijelo ubrzanju samog postupka.

Dakle, postupak zaključivanja sporazuma u hrvatskom krivično-procesnom zakonodavstvu regulisan je na sledeći način. Pisana izjava, potpisana od strane državnog odvjetnika, okrivljenog ili njegovog branioca, dostavlja se optužnom vijeću. Nakon toga, vijeće odlučuje o tome da li će prihvatiti sporazum ili ne; ukoliko ga prihvati, presudom će okrivljenom izreći ugovorenu sankciju, a u suprotnom, ukoliko vijeće ne prihvati sporazum, o tome će odlučiti rješenjem kojim će odbiti sporazum i nastaviti sa ispitivanjem optužnice u redovnom postupku.

U slučaju nezakonitosti sporazuma, vijeće će isto odbiti. U ovoj situaciji žalba nije dozvoljena. Pravo na pobijanje presude na temelju sporazuma stranaka moguće je samo u slučaju kada optuženi za dokaze o isključenju protivpravnosti i krivice sazna nakon donošenja presude. Presuda se ne može pobijati zbog odluke o krivičnopravnoj sankciji, oduzimanju imovinske koristi, troškovima postupka, imovinskopravnim zahtjevima, kao ni zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja.

2. ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

2.1. Institut sporazum o priznanju krivice u procesnom zakonodavstvu

Institut sporazuma o priznanju krivice po prvi put je uveden u procesno zakonodavstvo Crne Gore Zakonikom o krivičnom postupku (ZKP), koji je stupio je na snagu 26. avgusta 2009. godine. ZKP-om je propisano da primjena članova koje se odnose na sporazum o priznanju krivice, počinje 6 (šest) mjeseci od stupanja na snagu ZKP-a, odnosno od februara 2010 godine.

Nakon godinu dana, 26. avgusta 2010. godine, počela je primjena ZKP-a u postupcima za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, dok je puna primjena ZKP-a počela 1. septembra 2011. godine. Vacatio legis od godinu dana, odnosno dvije godine dana, bio je predviđen u cilju efikasnije primjene ZKP-a, čime je data mogućnost svim subjektima krivičnog postupka da se pripreme za primjenu novih zakonskih rješenja, kao i da se u psihološkom smislu stvore uslovi za njihovo bolje prihvatanje.

ZKP-om je, između ostalog, propisano je da se sporazum o priznanju krivice:

[4] https://www.zakon.hr/z/3103/Zakon-o-dr%C5%BEavnom-odvjetni%C5%A1tvu-2018-2022, 6.12.2023.

- može primijeniti za krivična djela za koje je zaprijećena kazna do 10 godina,
- može podnjeti i prije i nakon podizanja optužnice, te da je predmet sporazuma potpuno priznanje krivičnog djela, te visina kazne, troškovi postupka, odluka o imovinsko pravnom zahtjevu i odricanje od prava žalbe.

Limitiranje sporazuma između državnog tužioca i okrivljenog samo ako su u pitanju krivična djela za koja je predviđena kazna zatvora do 10 godina omogućavalo je da veliki broj krivičnih djela bude predmet sporazuma, ali da to ipak ne bude moguće za najteža krivična djela, što je bilo opravdano činjenicom da se radi o potpuno novom zakonskom mehanizmu koji je zahtijevao određenu nužnu opreznost.

Izmjenama ZKP-a iz 2015 godine, došlo je do izmjena ovog instituta u prvom redu vezano za katalog krivičnih djela, na koja se primjenjuje, pa se danas može primjenjivati na sva krivična djela koja se gone po službenoj dužnosti, osim krivičnih djela terorizma i ratnih zločina. Izmjene su bile i u pogledu nedoumice mogućnosti postojanja sporazuma bez teksta optužnice, pa je važećim zakonskim rješenjem neophodno da se uz sporazum, ako predhodno nije bila podignuta, dostavi i optužnica.

Izmjene su išle i u pravcu davanja mogućnosti zaključenja sporazuma i prije podnošenja privatne tužbe. Mogućnost iniciranja sporazuma je pružena i osumnjičenom licu, čime je značajno proširen prostor za njegovu primjenu.

Glavom XX Zakonika o krivičnom postupku uređen je institut sporazuma o priznanju krivice, na način što propisuje uslove i postupak za njegovo zaključivanje. Zaključenjem sporazuma o priznanju krivice osumnjičeni odnosno okrivljeni u potpunosti priznaje krivično djelo za koje se tereti, odnosno priznaje jedno ili više krivičnih djela učinjenih u sticaju koja su predmet optužbe. Sporazumijevanje je moguće samo između državnog tužioca i osumnjičenog, odnosno okrivljenog, dakle nije moguće zaključiti sporazum sa drugim vrstama ovlašćenih tužilaca – privatnog tužioca i oštećenog kao tužioca. Predlog za zaključenje sporazuma o priznanju krivice državni tužilac može dati osumnjičenom, okrivljenom i braniocu odnosno osumnjičeni, okrivljeni i branilac mogu državnom tužiocu predložiti zaključenje takvog sporazuma. Sporazum o priznanju krivice može se zaključiti za krivična djela za koja se goni po službenoj dužnosti, osim krivičnih djela terorizma i ratnih zločina.

U toku izrade ovog rada, u toku su izmjene ZKP-a. Izmjenama ovog zakonika planirane su, izmedju ostalog i izmjene koje se tiču instituta sporazuma o priznanju krivice.

Odredbom člana 300. stav 1 ZKP-a propisano je da se za krivična djela za koja se goni po službenoj dužnosti, osim krivičnih djela terorizma i ratnih zločina, osumnjičenom, okrivljenom i braniocu može se dati predlog za zaključenje

sporazuma o priznanju krivice, odnosno osumnjičeni, okrivljeni i branilac mogu državnom tužiocu predložiti zaključenje takvog sporazuma.

Dakle, mogućnost inicijative za zaključenje sporazuma o priznanju krivice imaju obje strane u postupku–okrivljeni, odnosno njegov branilac i državni tužilac koji postupa u predmetu, sa ciljem obezbjeđivanja ravnopravnosti stranaka u pogledu predlaganja zaključenja sporazuma o priznanju krivice.

U praksi se najčešće dešava da okrivljeni, odnosno njegov branilac, odlučuju da iniciraju zaključenje sporazuma o priznanju krivice. Da bi izbjegao kontradiktorni dokazni postupak i ulagao dodatne napore da dokaže krivicu, a u cilju efikasnosti, državni tužilac nerijetko pribjegava iniciranju zaključivanja sporazuma. Nadalje, interes tužilaštva je i dokazivanje krivice eventualno drugih saizvršilaca u kontradiktornom dokaznom postupku koji nijesu priznali krivično djelo, što im je olakšano ukoliko postoji priznanje jednog izvršioca krivičnog djela. Svakako, interes je i odbrane, odnosno okrivljenog, jer se ide do ublažavanja kazne ispod zakonskog minimuma. Važno je istaći da kada je u pitanju podnošenje predloga za zaključenje sporazuma ne postoji obaveznost forme.

Ukoliko sud ne usvoji sporazum, priznanje okrivljenog se ne može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, već se uništava, a krivični postupak se nastavlja kao da sporazuma nije ni bilo.

Sporazum o priznanju krivice se može podnijeti sudu najkasnije na prvom ročištu za održavanje glavnog pretresa pred prvostepenim sudom. Sam proces pregovaranja ima dvije osnovne faze. Prva je pregovaranje o krivici koje podrazumijeva prezentaciju i analizu činjenica od strane tužioca, odnosno okrivljenog i njegovog branioca. Druga je pregovaranje o sankciji na osnovu prethodne saglasnosti o postojanju činjenica na temelju kojih svaka strana tumači krivicu okrivljenog. Ovaj proces se dokumentuje kroz Zapisnik o pregovaranju, Zapisnik o saslušanju okrivljenog u okviru pregovaranja o zaključenju sporazuma o priznanju krivice i Sporazum o priznanju krivice.

Iz Zapisnika o pregovaranju moraju biti vidljivi inicijatori zaključenja sporazuma o priznanju krivice, kao i sam predlog za zaključenje sporazuma, uslovi pod kojima će isti biti zaključen i pravna pouka. Zapisnik o saslušanju okrivljenog u okviru pregovaranja o zaključenju sporazuma treba da sadrži upozorenje okrivljenom da, bez obzira na postignuti usmeni dogovor, do momenta konačnog potvrđivanja sporazuma od strane suda, može odustati od istog, kao i izjavu okrivljenog da razumije koje krivično djelo mu se stavlja na teret i kojom kaznom je to djelo zaprijećeno, te koje su okolnostima pod kojima je djelo izvršeno[5].

Po upućivanju predloga, stranke i branilac mogu pregovarati o uslovima priznanja krivice za krivično djelo, odnosno krivična djela koja se osumnjičenom,

[5] Centar za monitoring i istraživanja (CeMI), *Primjena instituta sporazuma o priznanju krivice i odloženog krivičnog gonjenja u praksi pravosudnih institucija u Crnoj Gori,* Podgorica, jul 2016. godine, 37.

odnosno okrivljenom stavljaju na teret. Sporazum o priznanju krivice mora biti zaključen u pisanom obliku i potpisan od stranaka i branioca, a može se podnijeti najkasnije na prvom ročištu za održavanje glavnog pretresa pred prvostepenim sudom. Ako je sporazum o priznanju krivice zaključen prije podizanja optužnice, odnosno podnošenja optužnog predloga ili privatne tužbe, državni tužilac će sudu dostaviti i optužnicu, odnosno optužni predlog koji čini sastavni dio ovog sporazuma (član 300. stav 5).

Ako optužnica još nije podignuta, odnosno nije podnijet optužni predlog ili privatna tužba, sporazum o priznanju krivice se podnosi predsjedniku vijeća iz člana 24, stav 7 ZKP-a koje odlučuje o žalbama protiv rješenja sudije za istragu i drugih rješenja kad je to određeno ovim zakonikom, donosi odluke u prvom stepenu van glavnog pretresa, sprovodi postupak i donosi presudu po zahtjevu kojim se traži izvršenje krivične presude stranog suda i stavlja predloge u slučajevima propisanim ZKP-om ili drugim zakonom. Nakon podizanja optužnice, odnosno podnošenja optužnog predloga ili privatne tužbe, sporazum o priznanju krivice se podnosi predsjedniku vijeća (član 302. stav 3).

O sporazumu o priznanju krivice odlučuje sud, bez odlaganja, na ročištu kojem prisustvuju državni tužilac, okrivljeni i branilac, a o ročištu se obavještavaju oštećeni i njegov punomoćnik. Uloga suda je veoma značajna, s obzirom na to Sud posebno cijeni da li je tužilac pri dogovaranju kazne postupao po pravilima materijalnog krivičnog prava. Sud može da odbaci sporazum rješenjem; da ga odbije ili da ga usvoji. Predsjednik vijeća će sporazum o priznanju krivice odbaciti ako je podnesen po isteku roka propisanim zakonom, te ako na ročište nije došao uredno pozvani okrivljeni. Protiv rješenja o odbacivanju sporazuma o priznanju krivice žalba nije dozvoljena (član 302.).

U skladu sa odredbom člana 302. stav 8 ZKP-a, sud će rješenjem usvojiti sporazum o priznanju krivice i donijeti odluku koja odgovara sadržini sporazuma, ako utvrdi:

1. da je okrivljeni svjesno i dobrovoljno priznao krivično djelo, odnosno krivična djela koja su predmet optužbe, da je priznanje u skladu sa dokazima sadržanim u spisima predmeta i da je isključena mogućnost priznanja okrivljenog u zabludi;
2. da je sporazum zaključen u skladu sa članom 301. Zakonika kojim se određuje predmet sporazuma;
3. da okrivljeni potpuno razumije posljedice zaključenog sporazuma, a naročito da se odriče prava na suđenje i prava na žalbu protiv odluke suda donesene na osnovu sporazuma;
4. da sporazumom nijesu povrijeđena prava oštećenog;
5. da je sporazum u skladu sa interesima pravičnosti, a sankcija odgovara svrsi izricanja krivičnih sankcija.

Kad nije ispunjen jedan ili više navedenih uslova, sud će donijeti rješenje kojim se sporazum o priznanju krivice odbija, a priznanje okrivljenog dato u sporazumu ne može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Rješenje kojim se sporazum o priznanju krivice usvaja, odbacuje ili odbija sud unosi u zapisnik. Protiv rješenja kojim se sporazum o priznanju krivice usvaja, žalbu može izjaviti oštećeni, a protiv rješenja kojim se sporazum odbija državni tužilac i okrivljeni. Kad rješenje o usvajanju sporazuma o priznanju krivice postane pravosnažno, sud, bez odlaganja, a najkasnije u roku od tri dana, donosi presudu kojom se optuženi oglašava krivim u skladu sa sporazumom (član 303. stav 1). Protiv ove presude je dozvoljena žalba samo ako presuda nije u skladu sa zaključenim sporazumom (član 303. stav 2).

2.2. Krivične sankcije

Član 32. propisuje svrhu kažnjavanja, vrste kazni i uslove za njihovo izricanje. Shodno članu 32. (u vezi sa članom 4.), svrha kažnjavanja je: 1) sprječavanje učinioca da čini krivična djela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična djela; 2) uticanje na druge da ne čine krivična djela; 3) izražavanje društvene osude za krivično djelo i obaveze poštovanja zakona; 4) jačanje morala i uticaj na razvijanje društvene odgovornosti.

Vrste i raspon krivičnih sankcija imaju veliki značaj kod sporazuma o priznanju krivice, imajući u vidu odredbe ZKP-a po kojima sporazum mora biti u skladu sa interesima pravičnosti, dok sankcija mora odgovarati svrsi zbog koje je izrečena.

U članu 42. stav 3 je propisano da se okolnost koja je obilježje krivičnog djela ne može uzeti u obzir kao otežavajuća, odnosno olakšavajuća okolnost, osim ako prelazi mjeru koja je potrebna za postojanje krivičnog djela ili ako postoje dvije ili više ovakvih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg oblika krivičnog djela.

U članu 45. Krivičnog zakonika Crne Gore je propisano da sud može da ublaži kaznu kada utvrdi da postoje naročito olakšavajuće okolnosti i kada ocijeni da se i sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja.

Međutim, kod sporazuma o priznanju krivice, sankciju ne odmjerava sud shodno pravilima o individualizaciji kazne (Bajović, 2015) već je stranke same ugovaraju. Sud samo izriče tako određenu kaznu, jer nije u prilici da kroz izvođenje dokaza utvrdi okolnosti od kojih ona zavisi (olakšavajuće/otežavajuće okolnosti),

odnosno nema mogućnost da bez izvođenja dokaza precizira kaznu[6]. Ovo kod činjenice da priznanje krivičnog djela podrazumijeva priznanje svih navoda optužnice, te se stoga stepen krivice, okolnosti izvršenja djela i druge činjenice iz optužnice smatraju nespornim i ne podliježu daljem dokazivanju. Ipak, u toku pregovaranja o krivici, tužilac ima mogućnost da stekne uvid u ličnost učinioca krivičnog djela, njegove pobude, lične prilike i trebalo bi da te okolnosti uzima u obzir prilikom pregovaranja o kazni.

2.3. Zaštita okrivljenog i prava oštećenog

Odredbom člana 69. stav 7 ZKP-a propisano je da okrivljeni mora imati branioca od početka pregovaranja o uslovima priznanja krivice, do donošenja odluke suda o žalbi na presudu (obavezna odbrana). Ova odredba prozilazi iz jednog od temeljnih principa krivičnog zakonodavstva, propisanog članom 1. stav 1 Zakonika, po kojem niko nevin ne može da bude osuđen, a uloga branioca je da doprinese realizaciji tog principa.

Naime, kod zaključenja sporazuma o priznanju krivice, okrivljeni se primarno rukovodi krivičnom sankcijom koja će mu biti izrečena na temelju priznanja krivičnog djela, odnosno određene pravne kvalifikacije djela. Kako neki autori kažu (Bajović, 2009: 14) priznanje okrivljenog mora biti potpuno, dobrovoljno i svjesno, na način da obuhvata sve činjenične elemente optužbe, kao i pravnu kvalifikaciju krivičnog djela (Bajović, 2009: 323). Ovakvu vrstu priznanja okrivljeni teško može preduzeti bez stručne pomoći branioca. Osim toga, sporazum nameće okrivljenom i određene obaveze, te je stoga zakonodavac ispravno postupio kada je propisao obaveznu odbranu i to za sve vrijeme trajanja uslova za obaveznu odbranu.

Okrivljenom će biti postavljen branilac po službenoj dužnosti, osim ukoliko ga sam ne obezbijedi (član 69. stav 8).

Kada je riječ o položaju oštećenog, shodno članu 302. stav 8, alineja 4, sud će rješenjem usvojiti sporazum o priznanju krivice i donijeti odluku koja odgovara sadržini sporazuma, između ostalog, ako utvrdi da sporazumom nijesu povrijeđena prava oštećenog. Prema članu 301. stav 1, alineja 2, okrivljeni i državni tužilac se saglašavaju, između ostalog, o troškovima krivičnog postupka i imovinskopravnom zahtjevu.

U slučaju da ovlašćeno lice nije postavilo imovinskopravni zahtjev, državni tužilac će ga prije zaključenja sporazuma pozvati da takav zahtjev podnese. U slučaju da ne postoji saglasnost okrivljenog u vezi sa imovinskopravnim zahtjevom,

[6] U praksi se može desiti da je sporazum sačinjen prije nego što je optužnica predata sudu, neposredno nakon donošenja naredbe o sprovođenju istrage, u situaciji kada nijesu prikupljeni svi dokazi.

oštećenog bi trebalo uputiti da svoja prava ostvaruje u parnici. Iako položaj oštećenog u postupku zaključenja sporazuma o priznanju krivice nije zadovoljavajući, zakonska rješenja predviđaju da se prije zaključenja sporazuma oštećeni mora izjasniti o svom imovinskopravnom zahtjevu. Međutim, nije precizirana obaveza tužioca da informiše oštećenog o isteku procesa pregovaranja.

2.4. Oduzimanje imovinske koristi

Postupak za trajno oduzimanje imovine koji potiče od kriminalne djelatnosti, u skladu sa Zakonom o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću, pokreće tek nakon pravnosnažnosti presude u krivičnom postupku. To praktično znači da bi okrivljeni i državni tužilac u sporazumu o priznanju krivice mogli da dogovore režim privremenog oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog djela, a da bi se trajno oduzimanje imovine vršilo nakon pravnosnažnosti presude donijete na osnovu sporazuma o priznanju krivice. Sporazum o priznanju krivice sadrži i obavezu okrivljenog da u određenom roku vrati predmete koji se moraju oduzeti shodno KZ CG kao i imovinsku korist stečenu izvršenjem krivičnog djela (član 301, st. 2 ZKP-a).

Postupak pokretanja i vođenja finansijskih istraga, te primjena mjera za zamrzavanje i konfiskaciju imovinske koristi propisani su Zakonom o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću. Dakle, zaključenje sporazuma o priznanju krivice i donošenje presuda kojima se ti sporazumi usvajaju ne ograničavaju mogućnost vođenja finansijskih istraga. Finansijska istraga se može pokrenuti prije, poslije i nakon krivičnog postupka, tj. nakon sudske odluke, odnosno nakon zaključenja sporazuma o priznanju krivice. Ovaj institut se može primijeniti na osuđenog, njegovog pravnog prethodnika, pravnog sljedbenika i članove porodice, kao i na treća lica, ako postoji sumnja da je imovinska korist stečena kriminalnom djelatnošću, a lice ne učini vjerovatnim zakonito porijeklo imovine.

Imovinska korist stečena kriminalnom djelatnošću se može oduzeti od učinioca ako je stečena u periodu prije i/ili poslije izvršenja krivičnog djela do pravnosnažnosti presude, kad sud utvrdi da postoji povezanost između vremena u kojem je stečena imovinska korist i drugih okolnosti konkretnog slučaja koje opravdavaju oduzimanje imovinske koristi. Tokom finansijske istrage državni tužilac može predložiti određivanje privremene mjere obezbjeđenja (zamrzavanje imovine) ako postoji osnovana sumnja da je imovinska korist stečena kriminalnom djelatnošću, te opasnost da će oduzimanje te koristi biti onemogućeno ili otežano. Privremeno oduzeta imovina se čuva do pravnosnažnosti presude u krivičnom postupku.

3. PRIMJENA INSTITUTA SPORAZUMA O PRIZNANJU KRIVICE U CRNOJ GORI– TRENDOVI

3.1. Statistički prikaz zaključenih Sporazuma za period 2010-2022

Prema podacima sadržanim u Izvještaju ministarstva pravde iz septembra 2016. godine[7] konstatovano je da od februara 2010. godine, kada je i počela primjena sporazuma o priznanju krivice, tužioci su veoma oprezno ušli u njegovu primjenu. Tako su u 2010. godini zaključili samo tri sporazuma o priznanju krivice. Osim u tužilačkom oprezu, razloge za relativno mali broj zaključenih sporazuma treba tražiti i u činjenici, da tužilaštva nijesu imala ni prostorne uslove za primjenu ovog instituta.

U 2011. godini državni tužioci su zaključili 13 sporazuma o priznanju krivice – 10 više nego u prethodnoj godini. U 2011. godini vidan je napredak i u primjeni ovog načina alternativnog rješavanja krivičnih sporova, čime tužioci daju dalji doprinos efikasnosti krivičnog postupka kroz smanjenje broja krivičnih sporova pred sudom.

U 2012. godini državni tužioci su zaključili 22 sporazuma o priznanju krivice – 9 više nego u prethodnoj godini.

U 2013. godini državni tužioci su zaključili 14 sporazuma o priznanju krivice. 2013. godina, kada su u pitanju krivična djela organizovanog kriminala i primjena sporazuma o priznanju krivice, bila je karakteristična i po različitim stavovima prakse viših sudova, pa je u dva predmeta sud zauzeo različit stav od kojih je u jednom slučaju usvojio sporazum o priznanju krivice, a u drugom sa sličnim činjeničnim i pravnim osnovom odbio, što je imalo za posljedicu veći oprez u pristupanju primjeni ovog instituta i smanjenje broja predmeta riješenih kroz ovaj alternativni način rješavanja predmeta.

U 2014. godini državni tužioci su zaključili 15 sporazuma o priznanju krivice.

U 2015. godini državni tužioci su zaključili 59 sporazuma o priznanju krivice, od čega su osnovna i viša državna tužilaštva zaključila 53 sporazuma, dok su u Specijalnom državnom tužilaštvu zaključena su 4 (četiri) sporazuma o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2016. godinu[8], u 2016. godini državni tužioci su zaključili 167 sporazuma o priznanju krivice.

---

[7] Izvještaj o primjeni instituta sporazuma o priznanju krivice Ministarstva pravde (2010-2015), septembar 2016. godine.

[8] https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/116/1394-8915-00-72-17-14.pdf, 6.12.2023.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2017. godinu[9], u 2017. godini državni tužioci su zaključili 240 sporazuma o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2018. godinu[10], u 2018. godini državni tužioci su zaključili 298 sporazuma o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2019. godinu[11], u 2019. godini državni tužioci su zaključili 371 sporazum o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2020. godinu[12], u 2020. godini državni tužioci su zaključili 371 sporazum o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2020. godinu[13], u 2020. godini državni tužioci su zaključili 559 sporazum o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2021. godinu[14], u 2021. godini državni tužioci su zaključili 290 sporazuma o priznanju krivice.

Prema podacima navedenim u Izvještaju Tužilačkog savjeta i Državnog tužilaštva za 2022. godinu[15], u 2022. godini državni tužioci su zaključili 410 sporazuma o priznanju krivice.

Međutim, podatak naveden u tom izvještaju nije tačan iz razloga što je u studiji "Institut sporazuma o priznanju krivice u crnogorskom zakonodavstvu i praksi, analiza 2020.-2023." (Laković Drašković i dr., 2023: 41), a na osnovu pribavljenih presuda od svih sudova u Crnoj Gori, ukupno donijeto 214 presuda na osnovu sporazuma o priznanju krivice. U izvještajima o radu Sudskog Savjeta nema podataka o zaključenim, a ni odbijenim sporazumima od strane suda.

Dakle, može se primijetiti, a vezano za trend zaključenih sporazuma o priznanju krivice u Crnoj Gori od početka primjene tog instituta da se radi o trendu

---

[9] https://sudovi.me/static/tzsv/doc/IZVJESTAJ%25202017%2520%2520.pdf, 6.12.2023.

[10] https://sudovi.me/static/tzsv/doc/IZVJESTAJ%2520za%25202018%2520-%2520Konacni.pdf, 6.12.2023.

[11] https://tuzilastvo.me/static/drtz/doc/IZVJESTAJ__O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2019_GODINU.pdf, 6.12.2023.

[12] https://tuzilastvo.me/static/drtz/doc/IZVJESTAJ__O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2019_GODINU.pdf, 6.12.2023.

[13] https://tuzilastvo.me/static/drtz/doc/IZVJESTAJ__O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2019_GODINU.pdf, 6.12.2023.

[14] https://tuzilastvo.me/static/drtz/doc/IZVJESTAJ__O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2019_GODINU.pdf, 6.12.2023.

[15] https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/732/3100-17953-00-72-23-9.pdf, 6.12.2023.

rasta zaključenih sporazuma od početka primjene ovog instituta pa do 2020. godine, nakon čega je uslijedio nagli pad zaključenih sporazuma.

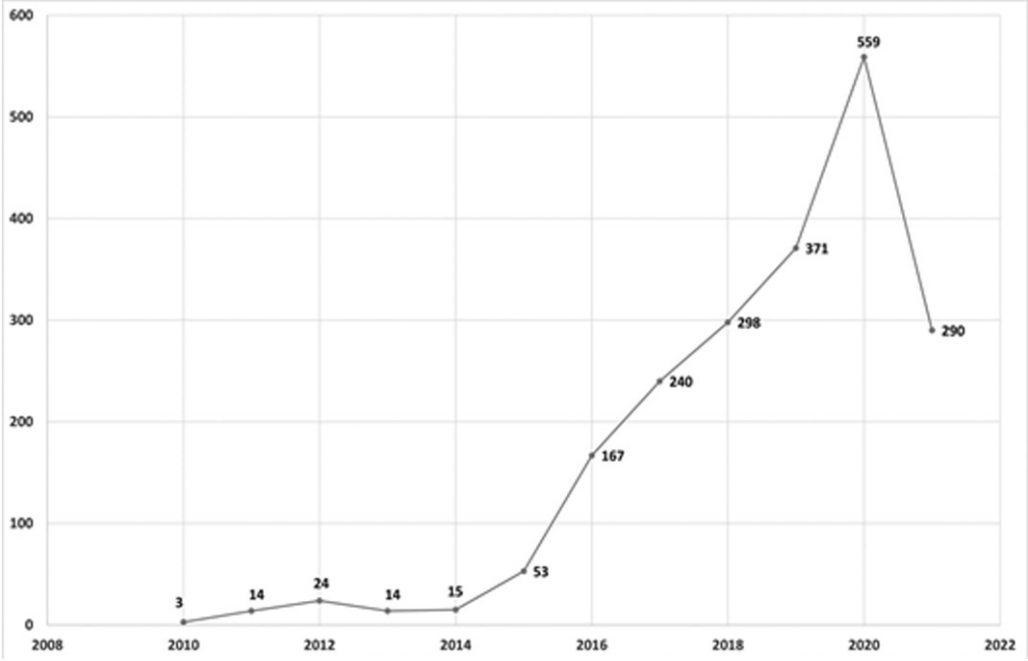

Grafikon: Zaključeni sporazumi o priznanju krivice po godinama (2010-2022)

Godina	Broj zaključenih sporazuma
2010	3
2011	14
2012	24
2013	14
2014	15
2015	53
2016	167
2017	240
2018	298
2019	371
2020	559
2021	290
2022	214

Tabela: Zaključeni sporazumi o priznanju krivice po godinama (2010-2022)

3.2. Istraživanje nevladine organizacije Centar za monitoring i istraživanje-CeMI[16]

U studiji autorke Laković Drašković i dr, 2023, na strani 41[17], predstavljeno je istraživanje predmeta u kojima su na osnovu zaključenih sporazuma o priznanju krivice sudovi donijeli presude u oblasti opšteg i organizovanog kriminala. Ukupno je analiziran respektabilan uzorak od 541 pravosnažne presude u oblasti opšteg i organizovanog kriminala, protiv ukupno 554 okrivljenih lica, od čega 551 fizičko i 2 pravna lica.

Analizirane su presude donijete u predmetima opšteg kriminala za 2020, 2021. i 2022. godinu, dok su sve presude, donijete 2022. godine u predmetima iz oblasti organizovanog kriminala iz nadležnosti Višeg suda u Podgorici - Specijalnog odjeljenja za suđenje za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, analizirane i u posebnom dijelu.

U postupku odmjeravanja kazne, sudovi su velikom broju predmeta primjenjivali institut ublažavanja kazne i izricali kazne ispod zakonom propisanog minimuma. Uočeno je da sudovi preveliki značaj poklanjaju okolnostima koje se odnose prvenstveno na priznanje krivičnog djela, čime su pružili doprinos ekonomičnosti postupka, što može predstavljati olakšavajuće okolnosti u redovnom krivičnom postupku, ali ne u postupku usvajanja sporazuma o priznanju krivice. Takođe, u praksi je primijećeno i da državni tužioci zaključuju sporazume sa licima koja su više puta osuđivana (neka lica čak i do 12 puta), dok su na drugoj strani, sudovi takve sporazume i prihvatali, čime je pravosudni sistem doveo u pitanje postizanje svrhe kažnjavanja iz čl. 32 KZ CG.

U strukturi krivičnih sankcija dominiraju kazne, pri čemu su u značajnom dijelu primijećene kazne koje se izdržavaju u prostorijama za stanovanje.

U nekoliko predmeta zapaženo je trajanje postupka povodom odlučivanja o podnijetim sporazumima o priznanju krivice u periodu od godinu do dvije godine, što ne ide u prilog tezi da je sporazum sredstvo za postizanje efikasnog postupka.

4. PRIMJENA SPORAZUMA O PRIZNANJU KRIVICE IZ UGLA EVROPSKE KOMISIJE

Crna Gora tek treba da riješi neke sistemske nedostatke koji postoje horizontalno u sistemu krivičnog pravosuđa, uključujući način na koji sudovi postupaju po predmetima organizovanog kriminala, što će zahtijevati odvraćajuću

[16] Laković Drašković, M. (2023) *Institut sporazuma o priznanju krivice u crnogorskom zakonodavstvu i praksi, analiza 2020-2023*, Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje (CeMI), 48.

[17] *Ibidem.*

politiku određivanja kazni i reviziju korišćenja sporazuma o priznanju krivice u slučajevima organizovanog i teškog kriminala, istaknuta u poslednjem Godišnjem izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023. godinu.

Hronološki posmatrano, u izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru iz 2020. godine, navedeno je da Crna Gora treba da poboljša ostvarene rezultate na suzbijanju i sprječavanju korupcije, uključujući i nametanje djelotvornih sankcija i preduzimanje konkretnih mjera da se priznanje krivice ograniči na izuzetne slučajeve, kako bi se poboljšala transparentnost i kredibilitet odgovora pravosuđa na korupciju kroz više odvraćajuću i dosljedniju kaznenu politiku. U oblasti borbe protiv organizovanog kriminala, Crna Gora je pozvana da preduzme konkretne mjere za ograničavanje primjene sporazuma o priznanju krivice na izuzetne slučajeve, kako bi se povećala transparentnost i kredibilitet pravosudnog odgovora na organizovani kriminal kroz više odvraćajuću i dosljedniju politiku sankcionisanja.

Identične ocjene su ponovljene i u Izvještaju iz 2021. godine, da bi u posljednjem Izvještaju Evropske komisije (2022) bili notirani konkretniji problemi u vezi primjene instituta sporazuma o priznanju krivice: Korišćenje sporazuma o priznanju krivice mora se primjenjivati s krajnjom pažnjom, u prave svrhe i uz poštovanje svih potrebnih mjera zaštite. Pravna analiza troškova i koristi u interesu pravde treba da se sprovodi sistematski kada se koristi ovaj mehanizam. Ni u kom slučaju sankcije ne mogu biti ispod zakonskog minimuma. Da bi se poboljšala njegova djelotvorna upotreba, potrebno je izraditi smjernice za specijalizovane sudove i tužilaštva.

U oblasti borbe protiv organizovanog kriminala uočeno je da je eksternom ocjenom crnogorske politike kažnjavanja, koju je naložio Vrhovni sud, zaključeno da sudovi ne koriste u potpunosti raspone kazni i da imaju tendenciju da izriču kazne u donjoj trećini ili donjoj polovini raspona kazni. Sporazumi o priznanju krivice i dalje su bili široko korišćeni u slučajevima organizovanog kriminala i rezultirali su zatvorskim kaznama, novčanim kaznama i oduzimanjem imovine, što su bile nesrazmjerno niske kazne s obzirom na težinu krivičnog djela. Kazne u kontekstu sporazuma o priznanju krivice kretale su se od dva i po mjeseca do tri godine i osam mjeseci zatvora, a novčane kazne od 1 500 do 50 000 eura. Sporazume o priznanju krivice treba koristiti oprezno i treba ih regulisati primjenom smjernica za poboljšanje transparentnost i kredibiliteta pravosudnog odgovora na organizovani kriminal, kao i za obezbjeđivanje odvraćajuće i dosljednije politike kažnjavanja.

5. (NE)TRANSPARENTNOST

Podatak naveden u Izvještaju Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2022. godinu[18], koji ukazuje na trend rasta, a ne trend pada zaključenih sparazuma od 2021. godine, našao se u kao udarna vijest na dnevniku Televizije "Vijesti", najgledanije televizije u Crnoj Gori. Dakle, u pitanju je trend pada, a ne rasta primjene ovog instituta od 2020. godine. Medjutim, s obzirom da se vijest našla na udarnom dnevniku pokrenula je lavinu komentara, kako tužioci i dalje primjenjuju ovaj institut, kao da se radi o institutu čija primjena je zabranjena, a ne institutu čija primjena dovodi do bržeg okončanja mnogih krivičnih postupaka, smanjenju troškova, kao i bržem oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalom.

Dakle, poslednjih godina upravo zaključeni sporazumi, kada su u pitanju krivična djela organizovanog kriminala i visoke korupcije su pod velikom medijskom pažnjom zbog ograničenog prisustva javnosti prilikom zaključivanja sporazuma, za razliku od kontradiktornog postupka. Pretpostavka je da je tendencija pada donesenih presuda po sporazumima činjenica da Evropska komisija već 3 (tri) godine ponavlja ocjenu o prekomjernom korišćenju sporazuma, naročito u predmetima organizovanog kriminala i korupcije na visokom nivou, što čini kaznenu politiku blagom. Osim toga, sličan zaključak je prisutan u stručnoj i laičkoj javnosti. Takođe, već duži vremenski period državni tužioci očekuju smjernice, a izrada tih smjernica od strane radne grupe je započela u decembru 2022. godine koje još uvjek nisu usvojene.

Nadalje, presude po zaključenim sporazumima nisu dostupne na zvaničnoj stranici sudova, već samo njihov manji broj, te ne postoji rubrika u Informacionom sistemu pravosuđa vezano za zaključene sporazume, odnosno donesene presude po osnovu zaključenih sporazuma, a primijećeno je da se ni presude na osnovu sporazuma o priznanju krivice blagovremeno ne objavljuju na internet sajtu sudova i na taj način čine dostupnim medijima. Navedeno onemogužava mogućnost obezbjedjivanja konzistentnih podataka za potrebe izrade izvještaja i analiza.

ZAKLJUČAK

Institut sporazum o priznanju krivice treba primijeniti u svim slučajevima u kojima su ispunjeni uslovi za njegovu primjenu, jer se radi o institutu čija primjena dovodi do efikasnosti krivičnog postupka, smanjenja troškova, bržeg rješavanje

[18] Izvještaj Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2022. godinu (2023), TS broj 228/2023, Podgorica: Tužilački savjet, 72, https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/732/3100-17953-00-72-23-9.pdf, 6.12.2023.

predmeta, uštede na vremenu, i izbjegavanja nepotrebnih zakonskih formalnosti uz očuvanje i zaštitu osnovnih prava okrivljenog, kao i ostalih subjekata u krivičnom postupku.

Očekivanje u narednom periodu jeste da se usvoje smjernice za primjenu sporazuma izrađene od strane Radne grupe koja je sastavljena od sudija i državnih tužilaca, a koju je obrazovao Vrhovni sud i Vrhovno državno tužilaštvo, i upute državnim tužiocima i sudijama kako bi se postigao odgovarajuci balans izmedju učinjenih krivičnih djela i odgovarajućih sankcija, jer ono što je primijećeno, a imajući u vidu istraživanje koje je sproveo Centra za monitoring i istraživanje-CeMI, kao i tri godišnja izvještaja Evropske komisije je da su u postupku odmjeravanja kazne, sudovi u velikom broju predmeta primjenjivali institut ublažavanja kazne i izricali kazne ispod zakonom propisanog minimuma, a posebno da je to činjeno u predmetima organizovanog kriminala i visoke korupcije, tako da očekujemo u narednom periodu ograničenu primjenu uslovne osude za krivična djela iz oblasti organizovanog kriminala i visoke korupcije, imajući u vidu da se u na taj način ne postiže svrha kažnjavanja, jer kazne treba da budu učinkovite, srazmjerne i odvraćajuće. Dakle glavni cilj izrade smjernica je rješavanje pitanja odmjeravanja kazne, odnosno rješavanje pitanja blage kaznene politike sudova.

Nadalje, potrebno je okončati postupak izmjena i dopuna ZKP-a, na način što će se ograničiti mogućnost zaključenja sporazuma o priznanju krivice za određena krivična djela, kao što su trgovina ljudima, pranje novca, krivična djela protiv polne slobode, a naročito ukoliko je krivično djelo protiv polne slobode učinjeno na štetu maloljetnog lica. U pogledu krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, u slučaju zaključenja sporazuma o priznanju krivice, treba zatražiti saglasnost oštećenog/e. Takođe, očekujemo i razmatranje i revidiranje Krivičnog zakonika Crne Gore u dijelu odredaba o ublažavanju kazne.

Dakle, primijećeno i da državni tužioci zaključuju sporazume sa licima koja su više puta osuđivana (neka lica čak i do 12 puta), čime je pravosudni sistem doveo u pitanje postizanje svrhe kažnjavanja.

Prilikom ocjene sporazuma o priznanju krivice, sudovi moraju pružiti jasno i detaljno obrazloženje da sporazumom nijesu povrijeđena prava oštećenog i da je sporazum u skladu sa interesima pravičnosti, a sankcija odgovara svrsi izricanja krivičnih sankcija, u skladu sa čl. 302 Zakonika o krivičnom postupku.

Takodje, kako je transparentnost samog postupka na izuzeno niskom nivou, odnosno sve presude po zaključenim sporazumima nisu dostupne na zvaničnoj stranici sudova, već samo njihov manji broj, autorka očekuje da će u narednom periodu informacioni sistem pravosuđa sadržati rubriku vezano za zaključene sporazume, odnosno donesene presude po osnovu zaključenih sporazuma, sa svim indikatorima vezanim za praćenje donosenih presuda po zaključenim sporazumima na način što će se presude na osnovu sporazuma o priznanju krivice redovno i

blagovremeno objavljivati na internet sajtu sudova i na taj način biti dostupne medijima, a i za mogućnost obezbjedjivanja konzistentnih podataka za potrebe izrade izvještaja i analiza.

Takodje, Tužilački savjet bi trebao da harmonizuje metodologiju izvještavanja državnih tužilaštava o svim relevantnim informacijama u vezi zaključenih sporazuma o priznanju krivice, da ne bi došlo do razlike u statističkim podacima kao što je bila u Izvještaju o radu Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2022. godinu.

Sudski savjet bi trebao da usvoji metodologiju za izvještavanje sudova o broju presuda na osnovu sporazuma o priznanju krivice, broju okrivljenih lica, krivičnim djelima i vrsti izrečenih krivičnih sankcija, takodje što ce značajno uticati na unapredjenje nivoa transparentnosti, kako bi i novinari imali tačne podatke a time i mogućnost objektivnog izvještavanja.

Dakle, svakako pravosudni organi treba da koriste ovaj institut u svim slučajevima u kojima su ispunjeni uslovi za njegovu primjenu, a opravdana kritika i medijski natpisi ne treba da dovedu do eliminacije primjene ovog instituta u praksi, odnosno nosioci pravosudnih funkcija bi trebalo da se drže spisa predmeta, a ne da osluškuju medije da li je u nekom slučaju poželjno ili ne primijeniti ovaj važan institut.

LITERATURA

1. Bajović, V. (2009) *Sporazum o priznanju krivice*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
2. Bajović, V. (2015) „Odmeravanje kazne i sporazum o priznanju krivičnog dela", NBP. Nauka, bezbednost, policija, vol. 20, broj 2, 179-193.
3. Centar za monitoring i istraživanja (CeMI), *Primjena instituta sporazuma o priznanju krivice i odloženog krivičnog gonjenja u praksi pravosudnih institucija u Crnoj Gori*, Podgorica, jul 2016. godine.
4. Laković Drašković, M. i dr. (2023) *Institut sporazuma o priznanju krivice u crnogorskom zakonodavstvu i praksi, analiza 2020.-2023*, Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje-CeMI.
5. Turanjin, V. (2011) „Sporazum o priznanju krivice u pravu evropskih zemalja: Primjer Italije, *Strani pravni život*, broj 2, 147-166.
6. Tomić, D. i dr. (2020) *Institut sporazuma o priznanju krivice u crnogorskom zakonodavstvu i praksi – Prečica do pravde – rezultati i efekti primjene sporazuma o priznanju krivice – komparativna analiza – 2016-2020*, Podgorica: Centar za monitoring i istraživanja (CEMI), https://cemi.org.me/storage/uploads/avdQUx27iuH6XjMvjZByts2wdi3sZwiWoLPcBikt.pdf, 6.12.2023.
7. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list Crne Gore*, broj 57/09. 49/2010, 47/2014-odluka US, 2/2015-odluka US, 35/2015, 58/2015-dr. zakon,

28/2018-odluka US i 116/2020-odluka US)
8. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list Crne Gore*, broj 057/09, 049/10, 047/14, 002/15, 035/15, 058/15 i 028/18.
9. Zakonom o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću, *Službeni list Crne Gore*, broj 58/15 i 47/19.

Izveštaji pravosudnih organa i Evropske komisije

1. Izvještaj o primjeni instituta sporazuma o priznanju krivice Ministarstva pravde Crne Gore (2010-2015), septembar 2016. Godine, Podgorica: Ministarstvo pravde, https://www.gov.me/dokumenta/6cc882c8-c625-44b7-b37d-3e3c25d5ec13, 6.12.2023.
2. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2016. godinu, https://sudovi.me/static//tzsv/doc/Izvjestaj_o_radu_2016.pdf, 6.12.2023.
3. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2017. godinu, Podgorica, Tužilački savjet, https://sudovi.me/static/tzsv/doc/IZVJESTAJ%25202017%2520%2520.pdf, 6.12.2023.
4. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2018. godinu, Podgorica, Tužilački savjet, https://sudovi.me/static/tzsv/doc/IZVJESTAJ%2520za%25202018%2520-%2520Konacni.pdf, 6.12.2023.
5. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2019. godinu, Podgorica: Tužilački savjet, https://tuzilastvo.me/static/drtz/doc/IZVJESTAJ__O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2019_GODINU.pdf, 6.12.2023.
6. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2020. godinu, Podgorica: Tužilački savjet, https://www.tuzilastvo.me/static//drtz/doc/IZVJESTAJ_O_RADU_ZA_2020_GODINU.pdf, 6.12.2023.
7. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2021. godinu, Podgorica: Tužilački savjet, https://www.tuzilastvo.me/static//drtz/doc/IZVJESTAJ_O_RADU_TUZILACKOG_SAVJETA_I_DRZAVNOG_TUZILASTVA_ZA_2021._GODINU.pdf, 6.12.2023.
8. Izvještaj o radu Tužilaškog savjeta i državnog tužilaštva za 2022. godinu, broj 00-72/23-9 od 31.3.2023, https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/732/3100-17953-00-72-23-9.pdf, 6.12.2023.
9. Izveštaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2020 godinu, https://www.gov.me/dokumenta/cc67577c-0e8f-4a55-a8c2-7d808de62d82, 6.12.2023.
10. Godišnji izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2021 godinu; https://www.gov.me/dokumenta/0aef2dec-5785-497d-8dba-527932ac124c, 6.12.2023.
11. Godišnji izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2022 godinu, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf, 6.12.2023.

PLEA AGREEMENT IN MONTENEGRO – LEGAL FRAMEWORK, IMPLEMENTATION AND TRANSPARENCY

The institution of plea agreement is characteristic of Anglo-Saxon criminal proceedings, but today it is very widely accepted in numerous continental European criminal procedural legislations. This institute was introduced into the procedural legislation of Montenegro by the Criminal Procedure Code, which entered into force on August 26, 2009. Plea agreement was introduced with the aim of a faster resolution of numerous criminal proceedings and reducing costs, without jeopardizing the interests of legality and fairness. Although it was a completely new institute, which even in the wider legal system to which Montenegro belongs, represents a novelty, because practically the first country of the continental legal system to adopt it, Italy did so in 1981, this institute did not have any changes in the legal text until 2015. In 2015 the Code was amended to change the catalogue of criminal offenses to which plea agreement applies. So now it can be applied to all criminal offenses that are prosecuted ex officio, except for the criminal offenses of terrorism and war crimes.

The paper provides an overview of the application of plea agreements in Montenegrin practice, which is based on the content of judicial institutions' reports, as well as publicly available judgments rendered by courts based on concluded agreements. The above is illustrated by the statistical presentation of concluded agreements.

The author is dealing with the questions of whether the judicial authorities found a way to limit the use of the agreement to certain criminal acts, whether and to what extent the interests of fairness are protected by the application of this institute, whether the rights of the injured party are protected, to what extent the public is aware of the application of this institute, whether during more than 13 years of its implementation the advantages of the Agreement have turned into their opposite.

KEYWORDS: *agreement, judicial institutions, fairness, public, injured parties.*

TRANSPARENTNOST KRIVIČNOG POSTUPKA I MEDIJI -NAČELO, GRANICE I IZAZOVI-

Olga Tešović*

U radu je dat osvrt na sadržinu načela javnosti u krivičnom postupku i njegovoj posebnoj relaciji sa postupanjem medija. Autorka u radu analizira pozitivne propise iz ove oblasti, kao i medjunarodne standarde i uporednu praksu kada je u pitanju objavljivanje u medijima u krivičnim postupcima. Poseban osvrt je dat pitanju da li je moguće u doba senzacionalističkog izveštavanja u medijima utvrditi gde su granice, a kako bi se ostvarila u svom neokrnjenom vidu pretpostavka nevinosti u krivičnom postupku. Takodje je u relaciji sa transparentnošću krivičnog postupka analiziran i položaj maloletnika u ovim postupcima. Cilj rada je da se opisanom analizom ukaže na značaj ostvarenja načela javnosti u krivičnim postupcima kroz potpuno i pravilno medijsko izveštavanje, ali da se prezentuju i izazovi sa kojima se ovo načelo svakodnevno suočava i ukaže na neophodnost ostvarenja ravnoteže između principa otvorene pravde i granica medijskog izveštavanja kako druga fundamentalna načela krivičnog postupka ne bi bila narušena.

KLJUČNE REČI: *krivični postupak, načelo javnosti, mediji, izveštavanje, pretpostavka nevinosti, zaštita maloletnika.*

1. NAČELO JAVNOSTI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Načelo javnosti u krivičnom postupku osigurava da postupak bude otvoren za javnost, omogućavajući transparentnost i nadzor nad pravosudnim institucijama. Ova praksa snažno doprinosi jačanju poverenja građana u pravosudni sistem. Međutim, granice javnosti su važne kako bi se zaštitili interesi stranaka, neophodna privatnost i očuvanje pravičnosti postupka.

Kao osnovno načelo Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije (u daljem tekstu ZKP), načelo javnosti je predvidjeno članom 362. navedenog zakonika.

* Doktor pravnih nauka, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. E-mail: *otolgates@gmail.com.*

Ono se odnosi na to da glavni pretres treba da bude javan, odnosno da se javnost u potpunosti upozna sa postupkom i odlukama koje se u tom postupku donose.

Prema tom načelu, glavni pretres u krivičnom postupku treba da bude javan, osim u slučajevima kada je zakonikom predviđeno drugačije. Odmah potom su članom 363. ZKP predviđeni izuzeci od tog načela, tako da od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je to potrebno radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku.

Javnost se inače ostvaruje mogućnošću prisustva zainteresovanih strana, medija i građana na glavnom pretresu, kao i pristupom informacijama o samom postupku. Javnost postupka ima svoju ulogu u afirmaciji vladavine prava, sprečavanju zloupotreba i osiguravanju pravičnosti i objektivnosti postupka. Omogućava se na taj način praćenje rada sudova i ocena zakonitosti postupanja i odlučivanja. Takođe, javnost postupka ima i svoju kontrolnu funkciju, jer sudije i ostali učesnici postupka znaju da će njihove odluke biti podložne javnoj diskusiji.

Transparentnost krivičnog postupka je važan princip u pravosuđu koji osigurava pravično suđenje i javno poverenje u pravosudni sistem. U današnjem digitalnom dobu, mediji igraju ključnu ulogu u informisanju javnosti o krivičnim slučajevima. Međutim, u vezi sa postupanjem medija postoji potreba za odgovarajućim pravnim okvirom koji će balansirati pravo na javnost sa drugim pravima, kao što su privatnost i pretpostavka nevinosti.

Treba reći da su kršenja pretpostavke nevinosti, nažalost, postala do te mere uobičajena u našem javnom prostoru da se mediji i javnost ne ustežu da vrše pritisak na sudove da donesu osuđujuću presudu i u situacijama kada sudovi nisu ubeđeni u postojanje krivice na strani okrivljenog. U slučaju da sud poklekne pred pritiskom javnosti i donese presudu koja se očekuje može se govoriti o tzv. „kompromisnim presudama“ (Ignatović, 2015: 170). Još burniju reakciju javnosti izaziva situacija kada neko lice koje je u medijima unapred proglašeno krivim nakon sprovedenog krivičnog postupka bude pravnosnažno oslobođeno. Iako je javno mnjenje ubeđeno u krivicu određenog lica, ta „presuda“ je manjkava, jer nema sudsku potvrdu. Isključiva odgovornost za oslobađanje „krivca“ pada skoro uvek na sudije, pri čemu se pojedini mediji ne ustručavaju da na vrlo grub i beskrupulozan način iznesu svoje mišljenje o razlozima za donošenje oslobađajuće presude (Ilić, 2017: 203 i 204).

Kritički osvrt na medijsko izveštavanje o aktuelnim krivičnim postupcima i problem poštovanja pretpostavke nevinosti otvara pitanje granica slobode medijskog izražavanja. Naime, nema sumnje da je uloga medija u informisanju javnosti o stanju kriminaliteta u društvu važna i da se u tom smislu medijima mora omogućiti

slobodan pristup informacijama, ali neophodnost efikasnog sprovođenja krivičnog postupka i potreba zaštite određenih prava u vezi s tim podrazumeva i odmereno iznošenje informacija u javnost (Ilić, 2017: 205).

2. PRAVNA REGULATIVA I MEĐUNARODNI STANDARDI U RELACIJI IZMEĐU MEDIJA I KRIVIČNOG POSTUPKA

Mediji su most između pravosuđa i javnosti, jer omogućavaju širokom auditorijumu da prati postupak suđenja, razume proces i pravne aspekte predmeta. Izveštavanje medija o krivičnim postupcima osigurava odgovornost nosilaca pravde, sprečava korupciju i zloupotrebu ovlašćenja, te obezbeđuje pravično suđenje. Mediji pružaju platformu za dijalog, diskusiju i analizu pravnih pitanja, što doprinosi demokratskim procesima.

Dakle, mediji igraju značajnu ulogu kada je u pitanju informisanje javnosti o krivičnim slučajevima, ali istovremeno snose odgovornost za poštovanje etičkih standarda. Senzacionalističko izveštavanje može narušiti pravičnost i ugled postupka, kao i integritet aktera. Važno je postaviti granice senzacionalizma kako bi se očuvala objektivnost izveštavanja i poštovanje prava zaštite privatnosti, kao i pretpostavke nevinosti.

U modernim demokratskim društvima, pretpostavka nevinosti predstavlja jedno od najvažnijih jemstava koje pripada licima protiv kojih su nadležni organi preduzeli određene radnje zbog postojanja sumnje da su učinili krivična dela. Pretpostavka nevinosti, odnosno pravo lica da se smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda, predstavlja element pravne sigurnosti i zagarantovano je Ustavom Republike Srbije (član 34. stav 3) i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 6. stav 2).

S druge strane, kada govorimo o pravu na privatnost, ono nije eksplicitno prepoznato u Ustavu Republike Srbije, ali nekoliko članova Ustava garantuje prava koja proističu iz prava na privatnost kao što su pravo na nepovredivost stana (član 40. Ustava), pravo na tajnost pisama i drugih sredstava komuniciranja (član 41. Ustava) i zaštita podataka o ličnosti (član 42. Ustava). Prema mišljenju Venecijanske komisije, iako se ovim članovima pokrivaju različiti aspekti prava na privatnost, nema izričitog i opšteg jemstva za poštovanje privatnog i porodičnog života, kako je garantovano članom 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Kleut & Mišljenović, 2016: 7).

S druge strane, članom 46. Ustava RS jemči se sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. Član 50. Ustava RS garantuje slobodu medija. Ovaj član navodi da

u Srbiji nema cenzure i da nadležni sud može sprečiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obaveštavanja samo ako je to u demokratskom društvu neophodno radi sprečavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka ili narušavanje teritorijalnog integriteta Republike Srbije, sprečavanje propagiranja rata ili podstrekavanja na neposredno nasilje ili radi sprečavanja zagovaranja rasne, nacionalne ili verske mržnje, kojim se podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje. Konačno, član 51. Ustava RS garantuje pravo na obaveštenost i predviđa da svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja i da su sredstva javnog obaveštavanja dužna da to pravo poštuju.

Dakle, iz citiranih ustavnih odredbi proizlazi da su pravo privatnosti pojedinaca, kao i pretpostavka nevinosti zaštićeni po slovu Ustava, dok su mediji istovremeno slobodni i ne podležu cenzuri, što de facto može dovesti do slučaja da se zaštitom navedenih prava pojedinca krše prava medija zagarantovana Ustavom. Takođe, sprečavanje medija u obavljanju svoje osnovne delatnosti s ciljem zaštite prava privatnosti i pretpostavke nevinosti može voditi ka uskraćivanju slobode mišljenja i izražavanja, ali i kršenju prava građana na obaveštenost i primanje informacija. Međutim, prava pojedinca kao što su pravo privatnosti, zaštita pretpostavke nevinosti i pravo na obaveštenost, sa jedne strane, i sloboda medija sa druge, ne moraju uvek biti u sukobu (Kleut & Mišljenović, 2016: 8).

Jedan od načina da se potencijalni sukob pomenutih prava izbegne naveden je u članu 46. stav 2 Ustava RS kojim se predviđa mogućnost ograničenja slobode izražavanja zakonom, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala, demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije.

Takodje, način rešavanja mogućeg sukoba između prava privatnosti i slobode izražavanja može se ilustrovati primerima iz bogate prakse Evropskog suda za ljudska prava, a zasnovane na primeni članova 8. i 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Naime, sud je u svojoj praksi nastojao da razvije kriterijume za balansiranje prava na poštovanje privatnog života i slobodu izražavanja. Osnovni stav je da mediji i drugi, kao što su blogeri, imaju pravo da izveštavaju o sudskim postupcima koji su u toku. Kao što je Veliko veće utvrdilo u predmetu *Axel Springer protiv Nemačke* (predstavka br.39954/08): "Nezamislivo je da ne može biti nikakve prethodne ili istovremene diskusije o predmetu suđenja, bilo u specijalizovanim časopisima ili u štampi generalno ili u široj javnosti. Ne samo da mediji imaju zadatak da saopštavaju takve informacije i ideje; javnost takođe ima pravo da ih prima" (Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku, 2019-2022: "Sloboda izražavanja i sloboda medija – priručnik", 168).

Ipak, mogu se postaviti ograničenja na izveštavanje o poverljivim materijalima iz postupka kako bi se zaštitili autoritet i nepristrasnost pravosuđa, delotvornost krivične istrage, pravo optuženog na pretpostavku nevinosti i zaštitu njegovog

privatnog života. U svojoj presudi iz 2016. godine, u predmetu *Bedat protiv Švajcarske* (predstavka br.56925/08), Veliko veće je kristalno jasno pretočilo svoju prethodnu sudsku praksu o ovom pitanju u principe kojima treba da se rukovode nacionalni sudovi u svojim odlukama: (1) Da li je informacija pribavljena zakonitim ili nezakonitim sredstvima (iako čak i u slučaju da informacija nije nezakonito pribavljena, novinari i dalje moraju voditi računa o njenoj potencijalno poverljivoj prirodi); (2) Sadržaj izveštavanja o kome je reč, a pogotovo da li ima, ili nema, senzacionalistički ton; (3) Da li izveštavanje doprinosi debati o pitanju o javnog interesa (javnost ima legitimni interes u obezbeđivanju i dostupnosti informacija o krivičnim postupcima); (4) Da li postoji realni rizik da će izveštavanje uticati na ishod postupka; (5) Mera u kojoj izveštavanje krši pravo na privatni život osobe o kojoj se izveštava (na primer, da li se otkrivaju osetljive lične informacije, kao što su medicinski podaci); (6) Srazmernost izrečene kazne: priroda i težina izrečenih kazni treba da se uzme u obzir i nijedna kazna ne treba da bude tolika da predstavlja oblik cenzure čija je namera da se štampa obeshrabri da izražava kritike (*Ibid.*).

Neka od najvažnijih pitanja vezanih za kršenje pretpostavke nevinosti u medijima, tiču se (ne) dozvoljenih izvora informacija, načina njihovog pribavljanja kao i njihove istinitosti, odnosno pouzdanosti. Iako je Evropski sud za ljudska prava u slučaju *Goodwin v. the United Kingdom* (predstavka br. 17488/90) potvrdio pravo novinara da sačuva tajnost izvora informacije koju je preneo, Preporuka R(2000)7 Komiteta ministara Saveta Evrope (Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to Member States on the right of journalists not to disclose their sources of information)[1] u određenim situacijama dozvoljava mogućnost otkrivanja novinarskog izvora samo ako se na ubedljiv način može utvrditi da: 1) ne postoje razumne mere koje su alternativa otkrivanju ili su ih iscrpela lica ili organi vlasti koji traže njihovo otkrivanje, i 2) legitimni interes za otkrivanje očigledno odnosi prevagu nad javnim interesom za otkrivanje imajući na umu: a) da je dokazano postojanje višeg interesa kad je reč o neophodnosti otkrivanja, b) da su okolnosti dovoljno značajne i ozbiljne prirode, c) da se neophodnost otkrivanja informacije smatra odgovorom na neodložnu društvenu potrebu i d) da zemlje članice uživaju izvesnu slobodu u procenjivanju te potrebe, ali je ta sloboda podložna kontroli Evropskog suda za ljudska prava (Kolaković Bojović, 2012: 560).

Praksa Evropskog suda nesumnjivo ukazuje na značaj uspostavljanja balansa u zaštiti slobode medijskog izražavanja i pretpostavke nevinosti. Međutim, u nekim odlukama uočavaju se nešto drugačije tendencije. Naime, u pojedinim slučajevima, Evropski sud je dao prednost slobodi izražavanja bez obzira na eventualnu povredu pretpostavke nevinosti. U osnovi pravo iz član 6. stav 2 Evropske konvencije ponekad se tumači fleksibilnije u cilju veće zaštite prava iz čl. 10. Takav zaključak bi

[1] https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2, 23.9.2023.

se mogao izvesti na osnovu odluke Veća u slučaju *Bédat v. Switzerland* (predstavka br. 56925/08).

Predmet se odnosi na novinara koji je kažnjen sa 4.000 švajcarskih franaka zbog objavljivanja dokumenata uprkos poverljivosti sudske istrage u krivičnom postupku. Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da vlada Švajcarske nije ustanovila kako je otkrivanje ove vrste poverljivih informacija moglo da ima negativan uticaj na pravo optuženog na pretpostavku nevinosti i na ishod suđenja. Istaknuto je i da je optuženi na osnovu švajcarskog prava imao pravni lek koji nije iskoristio, iako je na taj način mogao da zahteva naknadu štete za povredu svog ugleda, a na njemu je prevashodno obaveza da preduzme radnju za osiguranje poštovanja svog privatnog života. Evropski sud za ljudska prava jentakođe konstatovao da javnost generalno ima legitiman interes da bude informisana o krivičnim postupcima. Međutim, svako čiji zadatak je sloboda informisanja, uključujući novinare, preuzima „dužnosti i odgovornosti", čiji delokrug zavisi od konkretne situacije i korišćenih tehničkih sredstava. Evropski sud je ponovio da se sloboda izražavanja ne primenjuje samo na „informacije" ili „ideje" koje se povoljno prihvataju ili se smatraju neuvredljivim ili indiferentnim, već takođe na one koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju. To su zahtevi pluralizma, tolerancije i širokih shvatanja, bez kojih nema „demokratskog društva". Na osnovu toga je zaključio da je kazna koja je izrečena nesrazmerna cilju kome se težilo, jer osuda podnosioca predstavke nije ispunila zahtev „nužne društvene potrebe". Iako su razlozi za osudu bili „relevantni", nisu bili dovoljni da opravdaju takvo mešanje u pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja iz čega sledi da je povređen čl. 10. Evropske konvencije (Ilić, 2017: 357 i 358).

Kada je u pitanju odnos slobode izražavanja iz čl. 10. Evropske konvencije i prava na zaštitu privatnosti iz čl. 8, treba pomenuti slučaj *Casuneanu v. Romania* (predstavka br. 22018/10), u kome je Evropski sud dao prednost poštovanju prava na privatnost podnosioca predstavke. Naime, podnosilac predstavke se, pozivajući se na čl. 8, žalio da su u štampu „procureli" delovi iz dosijea tužilaštva, naročito transkripti telefonskih razgovora koji su snimljeni u toku zvanične operacije prisluškivanja. Načelni stav Evropskog suda za ljudska prava je da države imaju obavezu da predvide mehanizme koji bi onemogućili objavljivanje poverljivih i tajnih informacija, a takođe je ukazano da principijelno postoji jednakost prava na poštovanje privatnog života i prava na slobodu izražavanja čime se ostvaruje svrha Evrospke konvencije, što znači da oba uživaju jednaku zaštitu koja se mora uravnotežiti kada su ta prava suprostavljena. U konkretnom slučaju je nebitno što se radilo o slučaju korupcije u koju su umešani visoki funkcioneri, a koji je izazivao veliku pažnju javnosti. Saglasno tome, curenje privatnih informacija iz krivičnog spisa u štampu može se smatrati mešanjem u pravo podnosioca predstavke na zaštitu privatnosti, te s obzirom da nije bilo opravdanja za tako nešto Evropski sud je utvrdio da je povređeno pravo podnosioca predstavke na poštovanje privatnog

života. To znači da država nije obezbedila sigurno čuvanje informacija u svom posedu, niti je ponudila podnosiocu predstavke bilo kakvo sredstvo obeštećenja kada je došlo do njihovog otkrivanja (Ilić, 2017: 360 i 361).

Kada je u pitanju sam pravni sistem Evropske unije, Uputstvo 2016/343/EU o jačanju određenih vidova pretpostavke nevinosti i prava na učešće na raspravi u krivičnom postupku obuhvatilo je mnoga načela navedena u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava. Uputstvom se utvrđuju minimalna pravila, države članice su slobodne da pruže veći stepen zaštite od propisane, a dužne su da preduzmu neophodne mere kako bi osigurale da osumnjičeno ili optuženo lice ne bude predstavljeno kao krivo u izjavama javnih organa ili sudskim odlukama osim onih kojima se utvrđuje krivica lica. Posebno ovde se otvara pitanja i odnosa javnih organa i medija i na koji način mediji prenose izjave o osumnjičenima i okrivljenima, odnosno da li u svojom prenosima narušavaju pretpostavku nevinosti (Matić Bošković, 2022: 190).

Za sveobuhvatno razumevanje složenosti odnosa prava na privatnost i prava na pretpostavku nevinosti, sa jedne strane, i slobode štampe i slobode izražavanja, sa druge strane, važno je ukazati i na koncept javnog interesa u medijima, koji je uređen 2014. godine usvajanjem Zakona o javnom informisanju i medijima. Ovaj zakon kao javni interes u oblasti javnog informisanja prepoznaje, između ostalog, istinito, nepristrasno, pravovremeno i potpuno informisanje svih građana Republike Srbije (član 15. stav 1). U tom smislu, potrebno je razdvojiti ono što „zanima javnost" od onoga što je „u javnom interesu". Medijska izveštavanja kojima se krše prava na privatnost i pretpostavku nevinosti ponekad zaista mogu biti zanimljiva čitaocima, ali je važno imati u vidu da ona štete ostvarivanju i zaštiti javnog interesa u medijima (Kleut & Mišljenović, 2016: 9).[2]

Zaštita prava privatnosti i pretpostavke nevinosti u medijima regulisana je i podzakonskim aktom - Pravilnikom o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, u čl. 28. i 29.[3], a takodje je i u okviru Kodeksa novinara Srbije predviđena dužnost novinara da poštuje pravilo pretpostavke nevinosti, tj. da ne proglasi nikoga krivim do izricanja presude (glava IV, član 3.), kao i obaveza

[2] Zakon o javnom informisanju i medijima u članu 73. vrlo precizno definiše obavezu medija da štite pretpostavku nevinosti, propisujući da se u cilju zaštite ljudskog dostojanstva, kao i nezavisnosti, ugleda i nepristrasnosti suda ili drugog nadležnog organa, niko u mediju ne sme označiti učiniocem kažnjivog dela, odnosno oglasiti krivim ili odgovornim pre pravnosnažnosti odluke suda. Dalje, član 74. jasno definiše uslove za objavljivanje informacija u vezi sa krivičnim postupkom, navodeći da se informacije iz krivičnog postupka koji je u toku mogu objaviti ako su iznete na glavnom pretresu, odnosno ako su pribavljene ili ako su mogle biti dobijene od organa javne vlasti na osnovu zakona kojim se uređuje pristup informacijama od javnog značaja. Konačno, članovi 79-81. jemče zaštitu od objavljivanja informacija iz privatnog života, dok se u članu 82. navode uslovi pod kojima se takve informacije izuzetno mogu objaviti bez pristanka lica, a to je kada u konkretnom slučaju interes javnosti da se upozna sa informacijom preteže u odnosu na interes da se spreči objavljivanje.

[3] Posebno je naglašeno da pružalac medijske usluge je dužan da poštuje pretpostavku nevinosti, bez obzira na to da li tu pretpostavku poštuje drugi medij čiju informaciju prenosi.

poštovanja privatnosti (glava VII, članovi 1-4).

Dakle, iz navedene pravne regulative i međunarodnih standarda u ovoj oblasti proizlazi zaljučak da su mediji izuzetno važni u čuvanju transparentnosti krivičnog postupka, ali evidentno je da postoje i brojni izazovi i ograničenja s kojima se suočavaju. Oni se mogu svesti na sledeće:

a) *Ograničen pristup informacijama:* U nekim slučajevima, pravosudni organi mogu ograničiti pristup određenim informacijama, kako bi zaštitili interese pravde, privatnost stranaka, ili kako bi izbegli uticaj na svedoke. Ovo ograničenje može predstavljati izazov za medije u pružanju potpune slike krivičnog postupka.
b) *Sensacionalizam i pristrasnost:* Mediji su suočeni s pritiskom da privuku publiku i povećaju tiraže, što može dovesti do senzacionalističkog izveštavanja ili pristrasnosti. Ovakav pristup može štetiti objektivnosti i integritetu postupka, a takođe može uticati na javno mnjenje i pravilnu evaluaciju dokaza.
c) *Privatnost i pretpostavka nevinosti*: Transparentnost krivičnog postupka može dovesti do povrede privatnosti okrivljenog ili svedoka. Mediji moraju stoga pažljivo balansirati između prava na privatnost i važnosti informisanja javnosti, posebno poštujući pretpostavku nevinosti.
d) *Kompromitacija istrage:* Preuranjenim ili nepreciznim izveštavanjem, mediji mogu ometati istragu i uticati na ishod postupka. Ovo je posebno izraženo kod visokoprofilnih slučajeva koji su pod velikom pažnjom javnosti.

Posebno je pitanje kada se radi o krivičnom postupku prema maloletnicima koji zahteva poseban tretman u pogledu transparentnosti, s obzirom da je u tim postupcima javnost po pravilu isključena. U tim slučajevima je naročito potrebno uskladiti načelo javnosti sa zaštitom ličnih podataka i prava maloletnika, tako da sve mere opreza moraju biti preduzete kako bi se izbeglo stigmatizovanje i oštećenje interesa maloletnih okrivljenih. S tim u vezi, u članu 55. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica izričito je propisano da se bez dozvole suda ne sme objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, ni odluka donesena u tom postupku, a da se objaviti može samo onaj deo postupka, odnosno samo onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom slučaju ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč.

U Kodeksu novinara date su posebne smernice (glava VII, član 4) kada je u pitanju izveštavanje o identitetu maloletnika kada je novinar obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom. Naime, navodi se da predstavnici državnih i javnih

institucija koje se bave zaštitom dece ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada, te podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Medjutim, novinar u toj situaciji ne sme da zloupotrebi dobronamernost ili neznanje predstavnika državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača itd, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Transparentnost krivičnog postupka i uloga medija su kompleksna pitanja koja zahtevaju pažljivo balansiranje između prava na informisanje i zaštite privatnosti. Regulativni okviri i etički standardi moraju biti uspostavljeni kako bi se obezbedio pravičan i objektivan pristup izveštavanju o krivičnim postupcima. Zajednički napor svih relevantnih aktera, uključujući pravosudni sistem, medije i društvo u celini, ključni su za postizanje adekvatne ravnoteže u ovoj oblasti.

Kako bi se unapredila transparentnost krivičnog postupka i doprinelo poštovanju prava i integriteta učesnika u postupku, postoji nekoliko smernica koje bi trebalo usvojiti radi ostvarenja ravnoteže između principa otvorene pravde i granica medijskog izveštavanja kako druga fundamentalna načela krivičnog postupka ne bi bila narušena:

a) *Etički kodeksi za novinare*: Neophodno je da novinari pridržavaju visokih novinarskih standarda, uključujući objektivnost, tačnost izveštavanja i poštovanje etičkih principa. Kodeksi ponašanja mogu im pomoći da se suoče s izazovima i ograničenjima transparentnosti. Odličan je primer Kodeksa novinara Srbije, ali je neophodno da se njegove odredbe u realnosti poštuju u striktnom smislu i da se od strane strukovnih udruženja novinara kontroliše njegova primena, kao i da se u okviru pojedinih medijskih kuća donose posebni etički kodeksi koji bi bili obavezujući za sve zaposlene u medijskom prostoru.

b) *Edukacija novinara i pravosudnih organa*: Novinari i pravosudni organi trebaju imati priliku da se upoznaju sa procesima rada jednih i drugih. Razumevanje perspektiva i potreba obe strane može unaprediti saradnju i osigurati objektivnost i integritet izveštavanja. Jedno skorašnje istraživanje NUNS-a[4] pokazalo je da se u radu novinari suočavaju sa velikim brojem barijera u dobijanju odgovarajućih podataka, jer postoji nepoverenje između predstavnika pravosudnih organa i novinara. Novinari su konstatovali i da postoji nedovoljna obučenost portparola

[4] https://www.cenzolovka.rs/drzava-i-mediji/novinari-smatraju-da-je-sudstvo-zatvoreno-sudije-da-su-novinari-neobuceni/, 22.9.2023.

u pravosudnim organima, koji bi trebalo da budu ključni izvor informacija za medije. Otuda se novinari često u izveštavanju okreću drugim izvorima podataka kao što su advokati, samostalni eksperti i drugi medijski izvori, a koji pružaju samo ograničene mogućnosti za objektivno izveštavanje.

Zaključak navedenog istraživanja jeste da je percepcija novinara da pravosudne institucije i sudije ne ulažu trud u unapređenje saradnje sa medijima i novinarima, jer su često nedostupni za novinare. Ujedno, procedura za dobijanje sudskih odluka je spora. Redakcije najčešće nemaju novinare koji su specijalizovani isključivo za praćenje rada sudova i tužilaštava. Opterećenje novinara drugim poslovima u većoj ili manjoj meri onemogućava ih da redovno prate suđenja i tako na najneposredniji način dolaze do željenih informacija. Veličina sudnice često ne omogućava prisustvo svim novinarima koji žele da prate suđenje i novinari smatraju da su male sudnice bile izgovor sudijama da im se onemogući pristup u suđenjima. Ujedno, zanemarljiv je broj novinara koji su prošli obuku o proceduralnom znanju za pravilno izveštavanje o svim fazama krivičnog postupka.

c) *Dijalog i saradnja*: Mediji i pravosudni organi trebaju više komunicirati i sarađivati kako bi zajedno identifikovali izazove i unapredili transparentnost krivičnog postupka. Redovni sastanci, konferencije i obuke mogu biti korisni u tom smislu.

Jedan od odličnih primera iz regiona jeste stvaranje Sudsko-medijskog saveta u Severnoj Makedoniji koje objedinjuje sudije i novinare i podstiče diskusiju o pitanjima od zajedničkog interesa, u cilju daljeg jačanja transparentnosti pravosuđa i omogućavanja javnosti pristupa informacijama o sudskim predmetima.[5] Takav jedan model bi mogao da se primeni i u našoj zemlji u cilju kvalitetnijeg ostvarenja načela javnosti u krivičnim postupcima kroz potpuno i pravilno medijsko izveštavanje. Formiranjem jednog takvog tipa medijsko-pravosudnog saveta koje telo bi podjednako okupljalo i sudije, i novinare, preko strukovnih udruženja, obezbedilo bi se adekvatno pružanje informacija od strane sudova i time omogućilo pravovremeno i potpuno informisanje javnosti, ali isto tako sprečilo senzacionalističko izveštavanje.

Naime, stručnost, integritet i etičnost su odlike kako dobrog novinara, tako i dobrog sudije. Ove vrline se moraju ne samo pravilno usvojiti i razviti, već i kontinuirano unapređivati, pa bi u tom cilju pomenuti savet predlagao, kreirao i sprovodio zajedničke obuke novinara i sudija.

[5] https://sudskomediumski.mk/#, 23.9.2023. Njegov cilj je unapređenje odnosa između medija i sudova u Severnoj Makedoniji u oblasti otvorene komunikacije, snimanja i praćenja suđenja, javnog pristupa sudskim i relevantnim informacijama, kao i pronalaženje mehanizama za sprečavanje dezinformacija.

LITERATURA

1. Ignatović, Đ. (2015) *Krimonologija*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
2. Ilić, A. (2017) *Mediji i kriminalitet - kriminološki aspekti*, doktorska disertacija, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Kolaković Bojović, M. (2012) „Mediji i prepostavka nevinosti", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu,* br. 61, 555-569.
4. Kleut, J. & Mišljenović, U. (2016) *Zaštita privatnosti i pretpostavke nevinosti u medijima*, Beograd: Patrneri za demokratske promene Srbija.
5. Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku /2019-2022/: "*Sloboda izražavanja i sloboda medija – priručnik",* Savet Evrope.
6. Matić Bošković, M. (2022) *Krivično procesno pravo EU*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Pravni propisi

1. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, broj 98/2006 i 115/2021.
2. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.
3. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005.
4. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik RS*, broj 83/2014, 58/2015.
5. Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, *Službeni glasnik RS*, broj 55/15.
6. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Zakon o ratifikaciji konvencije, *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, broj 9/2003, 5/2005 i *Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori*, broj 12/2010).
7. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to Member States on the right of journalists not to disclose their sources of information, dostupno na https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2, 23.9.2023.

Internet izvori

1. https://www.cenzolovka.rs/drzava-i-mediji/novinari-smatraju-da-je-sudstvo-zatvoreno-sudije-da-su-novinari-neobuceni/ 22.9.2023.
2. Kodeks novinara Srbije, dostupno na https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinara_Srbije.pdf, 23.9.2023. https://sudskomediumski.mk/#, 23.9.2023.

TRANSPARENCY OF CRIMINAL PROCEEDINGS AND THE MEDIA -PRINCIPLE, LIMITS AND CHALLENGES-

The paper provides an overview of the content of the principle of publicity in criminal proceedings and its special relationship with the media's behavior. In her work, the author analyzes positive regulations in this area, as well as international standards and comparative practice when it comes to publishing in the media in criminal proceedings. A special review was given to whether it is possible in the age of sensationalist reporting in the media to determine where the boundaries are, and how the presumption of innocence in criminal proceedings would be realized in its untainted form. The position of minors in these proceedings was also analyzed in relation to the transparency of criminal proceedings. The aim of the paper is to use the described analysis to point out the importance of realizing the principle of publicity in criminal proceedings through full and proper media reporting, but also to present the challenges that this principle faces every day and to point out the necessity of achieving a balance between the principle of open justice and the limits of media reporting, so that other fundamental principles of criminal procedure would not be violated.

KEYWORDS: *criminal procedure - principle of publicity - media - reporting - presumption of innocence - protection of minors.*

MEDIJSKA SLIKA MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE*

Aleksandra Ilić**

Maloletnička delinkvencija uvek izaziva veliku pažnju javnosti pa su samim tim i mediji u značajnoj meri zainteresovani za tu temu. Javna slika mladih često podrazumeva ukazivanje na problematična ponašanja, pre svega ona koja imaju nasilnički karakter, što stvara utisak da je maloletnička delinkvencija u stalnom porastu. Kontinuirano i stalno prikazivanje omladine u negativnom smislu značajno je doprinelo stvaranju atmosfere straha u vezi sa agresivnošću mladih koja obično dostigne svoju kulminaciju onda kada maloletnik izvrši neko teško krivično delo. Posledica neadekvatnog medijskog izveštavanja u vezi sa maloletničkom delinkvencijom je stvaranje i širenje moralne panike koja podrazumeva predstavljanje mladih pretežno u negativnom svetlu a to vodi predimenzioniranom i pogrešnom razumevanju problematike. Javna slika maloletničke delinkvencije utiče i na postupanje organa formalne kontrole, pre svega policije, koji usmeravaju preteranu pažnju na različite oblike ponašanja maloletnika, među kojima su i ona koja se samo uslovno mogu tretirati kao delinkvencija. Na samom kraju procesa moralne panike preduzimaju se dodatne mere kontrole maloletničke delinkvencije čija se efikasnost često može dovesti u pitanje. U radu autor razmatra sve pomenute aspekte problematike medijske slike maloletničke delinkvencije na primeru Srbije a naročito u kontekstu najnovijih dešavanja. Pored analize medijskog izveštavanja biće kritički razmotrene i aktuelne inicijative usmerene ka uspostavljanju bolje kontrole tzv. vršnjačkog nasilja.

KLJUČNE REČI: *mediji; maloletnička delinkvencija; nasilje; moralna panika.*

* Rad je nastao u okviru projekta koji finansira Fond za nauku Republike Srbije u okviru Programa "IDEJE" - Management of New Security Risks - Research and Simulation Development, NEWSIMR&D, #7749151.

** Doktor pravnih nauka, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, E-mail: *alex.mag.ilic@gmail.com.*

UVOD

Mladi ljudi, a naročito njihovo ponašanje, oduvek su bili u fokusu medija. Čini se da je javnost stalno zabrinuta zbog „sve ozbiljnijeg problema u vezi sa nasiljem koje čine mladi" iako se za tako lako izgovorenu i stalno ponavljajuću tvrdnju ne pružaju da dokazi da je to stvarno tako. Polazi se od neoborive pretpostavke da su mladi sve agresivniji odnosno da su akti nasilja koji mladi čine sve suroviji kako vreme ide. Javnost ne traži dokaz, dovoljno je samo da se pogledaju medijski naslovi i sve je svima jasno. Senzacionalistički obrađeni slučajevi nasilja koje učine mladi govore sami za sebe o pogoršanju problema koji kao društvo imamo sa mladima.

S druge strane, statistički podaci o stanju maloletničkog kriminaliteta ili maloletničke delinkvencije u užem smislu[1] nesumnjivo ukazuju na sasvim drugačiji trend od onog koji je u javnosti „nesporan". Zvanični podaci bi trebalo da poruše „neoborivu" pretpostavku o rastućem problemu maloletničkog nasilja ali ipak, ta lako proverljiva i na naučnoj metodologiji zasnovana činjenica, nekako ne pronalazi put do javnosti. Običan građanin, neupućen u stvarne razmere i strukturu maloletničke delinkvencije, i dalje veruje u ono što mediji spakuju kao gotov proizvod, nekritički i površno.

Sve to vodi ka osnovnom pitanju, zašto se takva slika maloletničke delinkvencije održava i zašto mediji utiču na kontinuirano održavanje moralne panike u vezi sa mladima? Dovoljan je jedan slučaj nasilja da se usnula moralna panika ponovo probudi, a što je slučaj neobičniji, drugačiji u odnosu na pre ili podrazumeva veoma ekstreman oblik ispoljavanja nasilja, to je i reakcija javnosti burnija. U takvim okolnostima, donose se ishitreni zaključci i traže se ektremne mere kako bi se „alarmantna" situacija u vezi sa agresivnošću mladih rešila. Brzopletost tada obuzima sve, od roditelja do predstavnika organa vlasti, pri čemu ovi poslednji treba da donesu i neke važne odluke u vezi sa problemom maloletničke delinkvencije. Tada se kao po običaju uzroci traže u tačno određenom, i uvek istom, činiocu (najčešće sunovratu moralnih vrednosti ili lošem funkcionisanju društva) jer je jednostavno tako lakše, umesto da se svaki slučaj za sebe adekvatno analizira i pronađu specifični uslovi koji su u konkretnom slučaju doveli do neželjenog događaja.

Medijsko bavljenje problemom maloletničke delinkvencije u Srbiji prošlo je kroz nekoliko faza tokom protekle dve decenije „otvorenih" medija. Neki od poslednjih događaja, poput onoga što se u maju ove godine desilo u Osnovnoj školi:"Vladislav Ribnikar" u Beogradu" ili u trenutku pisanja ovog rada, tragično

[1] Maloletnička delinkvencija u užem smislu podrazumeva vršenje krivičnih dela od strane maloletnika (u našem pravu osoba koje su navršile 14 a nisu navršile 18 godina) dok bi se maloletnička delinkvencija u širem smislu odnosila na sitna, kažnjiva dela mladih: bežanje iz škole, opijanje, skitničarenje...sve ono što predstavlja odstupajuće ponašanje.V. više: Ignjatović, 2018.

stradanje jednog trinaestogodišnjaka u okolnostima gde se sumnja da je to učinio vršnjak, su primeri slučajeva koji predstavljaju okidač za burnu reakciju javnosti, koja iako očekivana s obzirom na uzrast aktera i teške posledice događaja, nažalost je sve samo ne produktivna i koja ne vodi rešenju problema već isključivo održavanju panične reakcije i posledično preduzimanju neadekvatnih i nesvrsishodnih poteza.

1. MEDIJI I FENOMEN „VRŠNJAČKOG NASILJA“

Zainteresovanost javnosti za mlade je nažalost selektivna. Utisak je da mediji češće izveštavaju o negativnim pojavama u vezi s mladima nego o pozitivnim primerima. Razloge za to ne treba tražiti u dominaciji negativnog ponašanja mladih, već u činjenici da takve stvari jednostavno više povećavaju tiraž novina i gledanost televizijskog programa. Lepo je pročitati o uspesima mladih ili pogledati prilog o tome na televiziji, ali to se ne uklapa previše u koncept po kome funkcionišu savremeni mediji (Ilić, 2017: 166). Stav društva u pogledu mladih je uglavnom polarizovan. Oni su istovremeno narodni demoni i žrtve tih narodnih demona (Jewkes, 2004: 89). Da li će biti jedno ili drugo zavisi od okolnosti slučaja odnosno ambijenta u kojem se neki događaj odigrao i ko su sve akteri događaja.

Jedno je sigurno, novinski naslovi nas iz dana u dan upozoravaju na neku novu opasnost koja proizilazi iz oslabljenog morala, dok televizijski programi ponavljaju istu priču u senzacionalističkim dokumentarnim emisijama (Tompson, 2009: 9). Kada se ti novinski naslovi ili senzacionalističke televizijske emisije upotpune nekim nejasnim snimkom koji je npr. osvanuo na Youtube i koji navodno nedvosmisleno ukazuje na nasilničko ponašanje pojedinih maloletnih lica, onda će većini koja tako nešto vidi biti sasvim jasno koliko je „alarmantan“ problem tzv. „vršnjačkog nasilja“. Iako mediji ne otkrivaju identitet maloletnih lica koja su umešana u konkretan događaj, uglavnom se na osnovu nekih posrednih činjenica, kao što je npr. navođenje škole u kojoj se to dogodilo, može utvrditi i identitet maloletnih lica (Ilić, 2017: 171).

Pomenuti termin „vršnjačko nasilje“ konstruisali su mediji kako bi pojačali utisak o ozbiljnosti problema nasilja među decom i mladima pa se tom konstrukcijom lako manipuliše u različitim medijskim objavama. Postoje mnogi primeri medijske manipulacije. Mediji tako najčešće izveštavaju o nasilničkom ponašanju dečaka što se uklapa u još jednu stereotipnu predstavu o rodnim ulogama. Nasilje devojčica postane vest uglavnom kada su u pitanju teški slučajevi koji dovedu do burne reakcije javnosti usled ispoljene surovosti mladih pripadnica ženskog pola. Nažalost, fokusiranost medija samo na najteže slučajeve nasilja koje vrše devojčice podržava još jedan stereotip koji nije vezan za uzrast, po kojem žene ispoljavaju veću surovost

i okrutnost kao učinioci najtežih krivičnih dela (Ilić, 2017: 171). S druge strane, u skladu sa stereotipnom predstavom nasilja, ne izaziva istu reakciju nasilje koje čini dečak u odnosu na drugog dečaka u odnosu na nasilje koje bi taj isti dečak učinio u odnosu na neku devojčicu. Za društvo je nekako prihvatljivo da se dečaci tuku, to je deo odrastanja, deo kulturološkog obrasca koji je oduvek bio prisutan, pa jedino odstupanje od obrasca izaziva burniju reakciju.

U javnom diskursu se maloletnički kriminalitet opaža kao brutalno nasilnički, kao plod mladalačke impulsivnosti i nepromišljenosti, a ponekad i kao bizaran, iracionalan i krajnje nepredvidljiv (Simeunović-Patić, 2018: 215). Tako se sasvim obična svađa ili tuča između braće i sestara ili đaka u školi kategorizuje kao „napad" koji decu pretvara u žrtve. Zadirkivanje je, sigurno, mučno za onog koji mu je izložen, međutim, ono danas izgleda više ne postoji, sve je postalo zlostavljanje, „mobing", koje kad se tako kategorizuje detetu može da nanese doživotnu štetu (Svensen, 2008: 59). S tim u vezi, Mikieli (Mucchielli) ističe da su graja u razredu, začikavanja odraslih, đački neredi na časovima fizičkog i u školskim hodnicima, krađe, brucoški nestašluci sve, osim novi. Škola u proteklim decenijama nije bila, niti je ikada bila, mirna luka. Međutim, devijacije i nasilja su tada bili kudikamo bolje kontrolisani i ograničeni, jer su, na jednoj strani, pragovi tolerancije bili viši (proces pacifikacije običaja), dok je, s druge strane, socijalna distanca između đaka i odraslih koji ih okružuju bila manja nego što je danas. Nekadašnji učitelji su znali kako da razlikuju „ritualni" metež od opasnog meteža, kao i larmu radi isticanja, od istinskog nasilja. Drugim rečima, učitelj je znao da odgonetne i pročita đake (2008:8). U današnje vreme se ta sposobnost u velikoj meri izgubila jer je pitanje koliko su danas prosvetni radnici u stanju da se uhvate u koštac s problemom nasilja u školama pa tako imamo problem nasilja među mladima koji ne umemo da rešimo. Medijsko stvaranje moralne panike s druge strane ne doprinosi rešavanju problema (Ilić, 2017: 169).

2. RAZVOJ MORALNE PANIKE U VEZI SA MALOLETNIČKOM DELINKVENCIJOM

Prva detaljno, na naučnoj metodologiji, objašnjena moralna panika, odnosila se na „problematično" ponašanje mladih u Engleskoj, sredinom 60-ih godina prošlog veka. Osnovu za svako razmatranje moralne panike u vezi s mladima postavio je Stenli Koen (Staenly Cohen) koji je pokazao kako sasvim uobičajeno ponašanje mladih koje povremeno prelazi okvire prihvatljivog, ali nikako na dramatičan način, može dovesti do pojave ogromne histerije u javnosti zahvaljujući medijima (Ilić, 2017: 166). Stenli Koen je posebno obradio fenomen motociklista i rokera (*mods and rockers*) i

na taj način dao veliki naučni doprinos rastućoj tendenciji rasvetljavanja medijske uloge u izveštavanju o određenim događajima, pokazavši kako su mediji u stanju da konstruišu svoju sopstvenu verziju stvarnosti (Ilić, 2017: 79). Fenomen motociklista i rokera je u engleskoj javnosti tretiran kao oblik adolescentne devijacije rezervisan za omladinu koja je pripadala radničkoj klasi. I pre nego što je usledio prelomni događaj za nastanak moralne panike, motociklisti i rokeri su u svesti javnosti bili označeni ne samo kao pripadnici neke nove društvene grupe već i kao učesnici u ispoljavanju posebnog načina kolektivnog ponašanja (Cohen, 2011: vi, viii). Taj prelomni događaj se odigrao tokom Uskrsa 1964. godine u Brajtonu, primorskom mestu u Engleskoj, kada je došlo do sukoba između dve grupe mladih - motociklista i rokera - koji su tom prilikom prouzrokovali malu imovinsku štetu u visini od nekoliko stotina funti. Međutim, policija je preterala s reakcijom tako što je bespotrebno uhapsila nekoliko stotina mladih a mediji su događaj predstavili na neadekvatan način, kao da su bili u pitanju ozbiljni nemiri.

Otprilike u isto vreme kao u Velikoj Britaniji, došlo je do slične preterane reakcije u vezi s ponašanjem mladih i u Francuskoj. Naime, 60-ih godina prošlog veka pojavio se strah od *Blousons noirs*, koji su predstavljeni kao mladi koji deluju u „bandama", ponašaju se nasilno kako prema fizičkim licima, tako i prema institucijama, i čine ono što je nazivano „bezrazložno nasilje". Međutim, iza medijskih konstrukcija zasnovanim na nekoliko spektakularnih ali retkih događaja, jezgro maloletničke delinkvencije i njenog porasta su činile krađe, od kojih su neke bile potpuno nove vrste, s novom motivacijom. U prvom redu su to krađe automobila (i dvotočkaša) i prateće opreme ovih novih „kultnih predmeta" civilizacije: „vladavina vozila se proširila bez premca u modernim zemljama, sa autoritetom kojim nijedan fabrički proizvod još nije bio ovenčan. Imati 'auto' je postao jedan od ciljeva svih mladih, jedan od znakova razlikovanja društvenog uspeha odraslih i čak značajna oprema za zavođenje onima koji traže avanturu" (Mucchielli, 2008: 10,11).

Iako je puno vremena prošlo od događaja u Brajtonu kao i u Francuskoj, otprilike 60 godina, reakcija javnosti na odstupajuće ponašanje maloletnika (adolescenata) se nije previše promenila do današnjeg dana. Značajnu ulogu u sagledavanju problema moralne panike koju mediji stvaraju u pogledu nasilja među mladima imaju savremeni sociolozi Džefri Pirson (Geoffrey Pearson) i Stiv Čibnal (Steve Chibnall). Oni su pokazali kako mediji redovno prikazuju i potpaljuju zabrinutost o „patološkoj" prirodi mlađe generacije. Postoji krug medijski stvorene zabrinutosti koja nas redovno podseća na mračnu stranu mlađe generacije i nasilje koje verovatno proizilazi iz našeg razočaranog potomstva – spektakl problema mladih (Kidd-Hewitt, 2009: 416).

Bilo kakva priča o nasilnosti mladih uvek odjekne u javnosti, podstičući rasplamsavanje uvek prisutne, tinjajuće moralne panike. Javnost uvek požuri da osudi označenog „negativca" proričući mu sudbinu kriminalca, ne ostavljajući

prostor za drugačije tumačenje. Sve je to deo procesa pojačavanja devijacije ili spirale pojačavanja devijacije koja se sastoji iz određenih faza koje je opisao prvobitno Edvin Lemert (Edwin Lemert) u okviru teorije etiketiranja (Labeling Theory) a nakon njega i Stenli Koen. Uloga medija u tom procesu je presudna i ona se odvija na način koji podrazumeva takvo izveštavanje koje dovodi do stigmatizacije i etiketiranja osoba koje su na početku označene kao devijanti (kriminalci). Krajnji cilj je formiranje i učvršćivanje stereotipa kriminalca čime se i proces pojačavanja devijacije (kriminaliteta) završava (Ilić, 2017: 130). Posebno je opasno kada se u spiralu pojačavanja devijacije uvuku maloletnici, u uzrastu u kojem još uvek nije završen psihofizički razvoj, koji pod uticajem neadekvatne reakcije kako bližeg i/ili daljeg okruženja (porodice, škole, organa socijalne kontrole...) tako i medija, gube bilo kakvu šansu za popravljanje. Mladi koji su označeni kao izazivači nevolja u školi, imaju najviše šanse i da napuste školu kao i da nastave sa odstupajućim ponašanjem, a taj negativni uticaj označavanja i stigmatizacije se može protezati i u odraslom dobu (Siegel, 2008: 166).

Analiza moralne panike u vezi s mladima je važna kako zbog toga što je briga o moralnosti mladih značajan predmet periodičnih moralnih panika, tako i zbog toga što se istovremeno ukazuje na glavni i najčešći izvor društvene anksioznosti u vezi s rizicima (Tompson, 2009: 41). Transgresivna priroda mladalačke kulturne prakse dugo izaziva revolt među političarima koji teže da se dodvore „moralnoj većini" tako što ogovaraju „nemoralnost" mladih (Ferrel, Hayward & Young, 2008:140). Suzbijanje nasilnosti maloletnika je tema u vezi sa kojom se postiže izvanredan društveni konsenzus, bez obzira na političku pripadnost pojedinaca.

Takođe, problematično ponašanje mladih često se razmatra u kontekstu mladalačkih bandi i gangova, što je dodatni razlog za nastanak moralne panike (Cyr, 2003). Mladi se percipiraju kao posebno opasni kada deluju u grupi s obzirom na to da većina maloletnika ima potrebu da budu prihvaćeni u grupi, i da u procesu sazrevanja i izgradnje ličnosti teže samopotvrđivanju kroz prihvatanje koje dobijaju od drugih, pa makar ti drugi bili delinkventi. Zanimljivo je i da prenaglašenu reakciju javnosti, pa neretko i kao okidač za moralnu paniku, izazovu uglavnom ona ponašanja mladih koja ne zaslužuju takvu pažnju, odnosno dela koja se mogu podvesti pod maloletničku delinkvenciju u širem smislu.

Omladina može da se shvati i kao proizvod i kao izvor rizika u mnogim moralnim panikama. Oni se nalaze između detinjstva i zrelog doba pa su samim tim problem i za društvenu regulaciju i za reprodukciju društvenog reda. Najuobičajeniji prikaz mladih u vestima i dokumentarnim filmovima jeste: mladi, jednako nevolja. Mnogobrojni filmovi snimljeni na tu temu sadrže stereotipne prikaze omladine u kontekstu seksa, nasilja, kriminala, otpadništva, pobune, korišćenja droge i devijantnosti (Mek Kvin, 2000: 200, 201). Film Clockwork Orange ukazuje na neizbežnu istinu – da mladi uživaju u kultu nasilja, čak i kad je

reč o desetogodišnjacima. Radi se o čuvenom filmu koji je kod nas preveden kao Paklena pomorandža (reditelj S. Kubrick), a snimljen je po istoimenom romanu A. Burgessa u kome je glavni junak Aleks, sadistički tinejdžer (Kidd-Hewitt, 2009: 405). Takođe, i mnogi horor filmovi inspirisani su prizorima dece koja čine strašne stvari.

3. MLADI I TEŠKA KRIVIČNA DELA – REAKCIJA JAVNOSTI

Kontinuirano i stalno prikazivanje omladine u negativnom smislu značajno je doprinelo stvaranju atmosfere straha u vezi s agresivnošću mladih koja obično dostigne svoju kulminaciju onda kada maloletnik izvrši neko teško krivično delo (ubistvo, razbojništvo, i sl.). Međutim, ta najteža krivična dela maloletnika koja mediji potenciraju nisu i najčešći oblici ispoljavanja maloletničke delinkvencije koji se svakodnevno pojavljuju pred sudovima. Od jedne svakako teške ali veoma retke situacije, mediji naprave čitavu predstavu koja treba da pokaže mlade u isključivo negativnom kontekstu (Ilić, 2017: 168). Američki mediji su tako u jednom periodu koristili termin „superpredator" zahvaljujući jednom autorskom novinarskom tekstu iz 1995. godine pod naslovom „Dolazak superpredatora". Autor teksta je bivši profesor političkih nauka na Prinston univerzitetu Džon Dilulo (John Dilulio). On je upozorio da nailazi cunami adolescentskih „superpredatora" – „moralno osiromašenih" mladih ljudi koji su odrasli „okruženi devijantnim, delinkventnim i kriminalnim odraslim osobama u sredini u kojoj je prisutno zlostavljanje, nasilničko ponašanje, odsustvo oca, vere u boga i besposlica" (Moriearty, 2010: 864). S tim u vezi, označavanje maloletnika kao „superpredatora" se posebno ističe u kontekstu izvršenja posebno teških krivičnih dela kao što su masovne pucnjave u školama.

3.1. Medijska slika masovnih pucnjava u školama (school mass shootings)

Godinama unazad govori se o alarmantnim razmerama nasilja u školama i potrebi njegovog suzbijanja (Ilić, 2017: 170). Bez obzira što se nasilje u školama može ispoljavati na različite načine, od običnog sukoba među vršnjacima u školi ili verbalnog nasilja koje učenik ispolji prema nastavniku (što su oblici koji su i najviše zastupljeni) do mnogo težih oblika koji ostavljaju izuzetno teške posledice (a koji su i najređi), mediji su posebno zainteresovani da se bave najtežim oblicima nasilja što obično čine na neadekvatan, senzacionalistički način.

S tim u vezi, posebna medijska tema su slučajevi masovnih pucnjava u školama kojima su se uglavnom bavili zapadni mediji (naročito one u Sjedinjenim

Američkim Državama (SAD)). Prva asocijacija na masovne pucnjave u školama su teški slučajevi koji su se dogodili širom SAD o kojima su izveštavali mediji širom sveta što je uticalo na formiranje verovanja o porastu problema nasilja u školama. Mnogi autori su se bavili problematikom medijskog izveštavanja o tom fenomenu i uticaju na pojavu moralne panike i pojačavanje retributivnih tendencija u javnosti kada je reč o suzbijanju takvih pojava (Muschert, 2007; Kupchik & Bracy, 2008; O'Toole & Fondacaro, 2016). Ipak, jedan slučaj masovne pucnjave u školama predstavlja paradigmu problema kao takvog. U pitanju je slučaj koji se dogodio u „Kolumbajn" srednjoj školi u Litltonu u Koloradu, 20. aprila 1999. godine, kada su dva učenika ubila njih dvanaest i jednog nastavnika a potom izvršili samoubistvo. Nakon tog događaja usledio je prenaglašen odgovor različitih činilaca društvene kontrole koji je nazvan „Kolumbajn efekat" koji je značajno pojačao strah i zabrinutost javnosti u vezi s problemom pucnjave u školama. Prvi odgovor na incident je bilo pronalaženje profila tipičnog mladog čoveka koji bi najverovatnije preduzeo taj akt pucnjave. Problem je što je profil tako postavljen da se većina mladih mogla pronaći u njemu, a radi se o izuzetno retkoj pojavi, pa se na taj način svim tim mladima bespotrebno stavila etiketa potencijalnih „pucača" (Muschert, 2010: 82).

Uprkos relativnoj retkosti, pucnjave u školama ostaju istaknuti aspekt medijskog narativa o kriminalu mladih u Americi pa za mnoge pojedince koji svoja saznanja o kriminalitetu stiču prvenstveno putem medijskih vesti, takav trend medijskog narativa stvara iluziju povećanja stope kriminaliteta među mladima i rezultira zaoštravanjem stavova i politike prema maloletnim prestupnicima (O'Toole & Fondacaro, 2017: 154). Javnost je percipirala izvršioce tog čina kao primere ne samo školskih pucača već i maloletnih prestupnika uopšte a ta percepcija odgovara savremenom mitu o kriminalu maloletnika: da problem kriminaliteta mladih stalno raste i da će sledeća generacija sadržati kohortu maloletnih superpredatora (Muschert, 2007: 352). To se sve uklapalo u pomenuti koncept „superpredatora" koji je kao virus zavladao američkim javnim prostorom i vrlo brzo i lako se u narednim godinama i decenijama širio i na druge države i kontinente. Nažalost, tragični događaj masovne pucnjave u našoj zemlji je doneo i kod nas tu vrstu debate i zaključaka.

Uvođenje koncepta „superpredatora" povezano je sa još nekim paralelnim procesima u konstruisanju odgovarajućeg narativa. Jedan od tih procesa je i dehumanizacija pripadnika označene kohorte maloletnika. Dehumanizacija je društveno-psihološki proces negiranja da članovi označene grupe poseduju osobine ljudske jedinstvenosti koja treba da bude uspostavljena kroz moralni senzibilitet, racionalnost i sposobnost samoobuzdavanja. Poricanje postojanja ovih faktora dovodi do poređenja članova označene grupe i životinja ili u nekoj drugoj varijanti do poređenja članova grupe i mašina (O'Toole & Fondacaro, 2017: 156,157). U kontekstu vođenja krivičnog postupka to uglavnom podrazumeva poređenje

između prestupnika i životinje, što opet vodi ka zaključku da označeni maloletni prestupnici imaju predatorsku ili superpredatorsku prirodu. Sve je to u suprotnosti sa savremenim civilizacijskim i kulturno-istorijskim razvojem koji ide u pravcu humanizacije sveukupnih ljudskih odnosa pa se to mora odnositi i na oblast kažnjavanja i na oblast ljudskih prava onih koji čine krivična dela koji se moraju tretirati na human način (Ćirić, 2012: 34). U tom smislu, nesporno je da se posebno mora voditi računa o zaštiti ljudskih prava maloletnika bez obzira na okolnosti.

S druge strane, stvarno stanje u pogledu nasilja u školama je drugačije jer, barem prema podacima iz SAD-a, ono opada još od 1990. godine. Postoji mišljenje da je relativna retkost nasilja u školama jak razlog za često izveštavanje medija o tome koje iako iskrivljuje stvarni rizik od nasilničkih školskih incidenata ima i pozitivan efekat na poboljšanje bezbednosti i prevenciju maltretiranja i drugih oblika pretećeg ponašanja. Stopa viktimizacije učenika i nastavnika u školama opada tokom 90-ih godina XX veka i ostaje na nižem nivou i tokom prve decenije XXI veka. Međutim, paralelno s tim raste zabrinutost javnosti zbog problema nasilja u školama, podstaknuta medijskim izveštavanjem o tome (Cook, Gottferdson & Na, 2009: 313).

4. MEDIJSKA SLIKA MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE U SRBIJI

Za javnost je nesporno da je maloletnička delinkvencija u Srbiji u stalnom porastu kao što je nesporno da su nam mladi sve nasilniji. Ipak, takav zaključak niko, a naročito oni koji se u javnom prostoru pojavljuju kao predstavnici struke, ne bi trebalo tek tako da iznose bez odgovarajućih dokaza. Posebno pitanje je da li takav dokaz postoji? Medijski naslovi i tekstovi sigurno nisu dokaz ali sve to nam se gotovo svakodnevno nameće putem medija. Kad postoji uverenje o porastu stope kriminaliteta onda se pokreće javna rasprava o tome kako „zaoštriti borbu protiv kriminaliteta“ (Ćirić, 2000: 155) što je posebno osetljivo kad su maloletnici u pitanju. S tim u vezi, ukratko se treba pozabaviti statistikom maloletničke delinkvencije tokom poslednjih godina koja, iako nesavršena, pruža u značajnoj meri pouzdane i važne podatke kada je stanje maloletničkog kriminaliteta u pitanju (maloletničke delinkvencije u užem smislu).

Ukoliko se razmotre podaci o maloletničkom kriminalitetu u poslednjih skoro 10 godina (Grafikon 1), od 2014. do 2022. godine, uočiće se da ne postoji trend porasta stope kriminaliteta već da se može izvesti zaključak o njegovom padu, što je posebno vidljivo kad su u pitanju poslednje tri godine. Ta konstatacija važi kako u pogledu ukupnog kriminaliteta tako i kada su u pitanju grupe krivičnih dela. S tim u vezi, s obzirom na fokusiranost medija na nasilnički kriminalitet

maloletnika, treba razmotriti statističke podatke u vezi sa krivičnim delima protiv života i tela, protiv polne slobode i protiv javnog reda i mira (Grafikon 2). U okviru sve tri grupe uočavaju se oscilacije tokom posmatranog perioda ali ono što je prilično jasno je da nema govora o porastu stope kriminaliteta odnosno kriminalitet je u jasnom trendu opadanja kad su u pitanju krivična dela protiv života i tela kao i dela protiv javnog reda i mira. U vezi sa krivičnim delima protiv polne slobode može se govoriti o stagnaciji ali tu se inače radi o tome da je udeo tih krivičnih dela u ukupnom kriminalitetu maloletnika veoma mali pa suštinski između posmatranih godina nema bitne razlike. Svakako, svi analizirani podaci potvrđuju da nema govora o porastu stope kriminaliteta kad su maloletnici u pitanju.

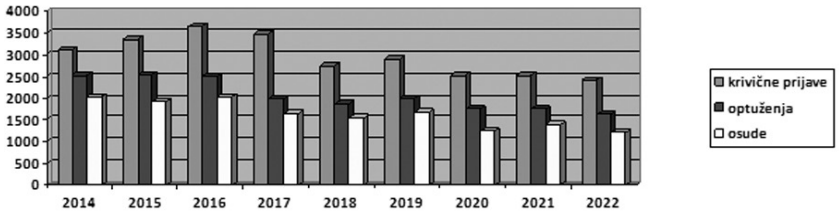

Grafikon 1: Statistički podaci o maloletničkom kriminalitetu (2014-2022) (Republički zavod za statistiku, 2023:1; Republički zavod za statistiku, 2018: 1)

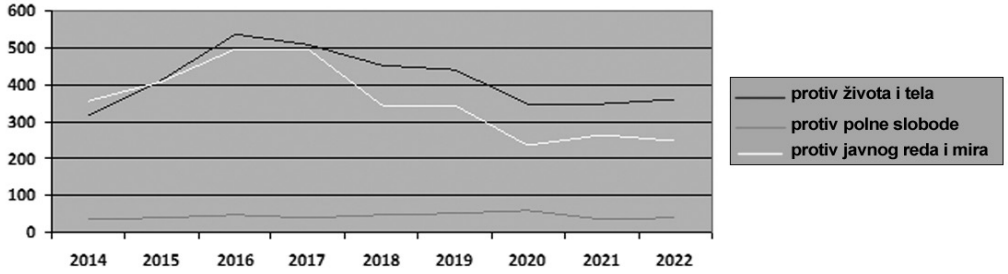

Grafikon 2: Krivične prijave za određene grupe krivičnih dela (2014-2022) (Republički zavod za statistiku, 2023: 2; Republički zavod za statistiku, 2018: 2)

Kao dodatak analiziranim podacima može se izvršiti upoređivanje sa podacima iz ranijeg perioda (2006-2011) koji su poslužili za slično istraživanje medijske slike maloletničke delinkvencije (Ilić, 2018). Na osnovu Grafikona 3 se može izvesti jasan i nedvosmislen zaključak da je kriminalitet maloletnika, sudeći po svim fazama u krivičnoj proceduri, na nižem nivou poslednjih godina nego pre 15 i više godina. Tako

je npr. broj krivičnih prijava protiv maloletnika 2008. godine bio oko 4000, dok je 2011. godine taj broj prešao 4000 a kao što se može videti na osnovu novije statistike (Grafikon 1), najviše krivičnih prijava je bilo 2016. godine, tek nešto više od 3500.

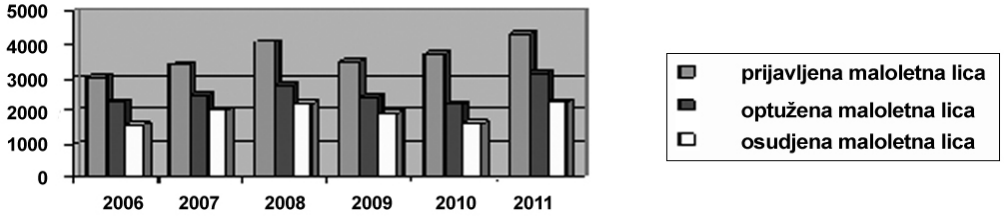

Grafikon 3: Statistika maloletničkog kriminaliteta (2006-2011) (Ilić, 2018: 151)

Sličan zaključak se može izvesti i ako se samo uporede noviji statistički podaci o krivičnim prijavama protiv maloletnika za dela protiv života i tela sa podacima o krivičnim prijavama za ista dela u periodu pre 15 godina. Poslednjih godina broj tih prijava je ispod 400 a kao što se može videti na Grafikonu 4, od 2006. do 2011. godine, taj broj je uvek bio iznad 400 a 2008. i 2011. godine skoro 600, dok je u poslednjih devet godina najviše prijava bilo 2016. godine (535).

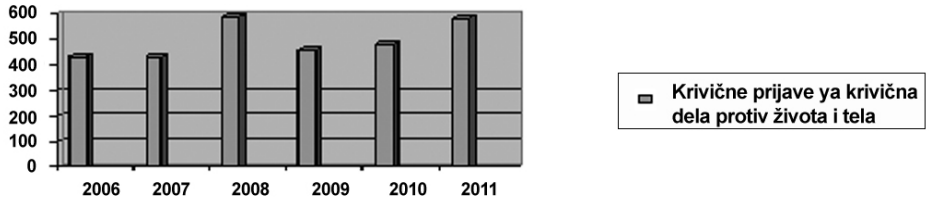

Grafikon 4: Krivične prijave za krivična dela protiv života i tela (2006-2011) (Ilić, 2018: 152)

Iako je očigledno da zvanična statistika nije u skladu sa javnom slikom maloletničkog kriminaliteta, medijsko izveštavanje tokom godina se u osnovi ne menja, dominira narativ o sve ozbiljnijoj nasilnosti mladih. U prilog takvom zaključku su i rezultati istraživanja „Medijska slika dece u Srbiji 2018" koji pokazuju da mediji u Srbiji veoma retko izveštavaju o deci, a kada to čine najčešće su to prilozi sa negativnom konotacijom, sve izraženijim senzacionalizmom, o čemu svedoči i podatak da se u svakom desetom tekstu u dnevnim novinama krše etički principi i Kodeks novinara Srbije prilikom izveštavanja o deci (CEPROM, 2018). Ako pođemo od pojedinih novinskih naslova i tekstova objavljenih tokom prve decenije XXI veka videćemo da su i tada mediji potencirali problem agresivnog ponašanja dece i maloletnika na način koji se ne može oceniti kao prihvatljiv. Tako je dnevni list Blic

23.01.2007. godine objavio tekst pod naslovom: *Nemirni đaci problem za učitelje* (Blic, 23.1.2007)[2] koji predstavlja odličan primer prenaglašenog izveštavanja medija o nasilničkom ponašanju đaka. Članak počinje rečenicom: *Učenici u Srbiji sve agresivniji i nedisciplinovaniji, škole bez pravih rešenja*, koja, izgovorena tako kategorično, ne ostavlja prostor za drugačije tumačenje stanja u školama. Potom se u tekstu navodi primer nedisciplinovanog ponašanja jednog učenika ali narativ koji je iskorišćen za predstavljanje tog slučaja je apsolutno neprihvatljiv.[3] Jedna odstupajuća školska situacija prikazuje se na dramatičan način jer takav novinarski pristup privlači čitaoce koji vole melodramatične događaje. U skladu s tim je i objašnjenje neubičajenog ponašanja učenika, razvod kroz koji prolaze njegovi roditelji. Pri tome, bitno je istaći da taj primer nije izabran slučajno. On treba da podrži stereotip agresivnog deteta koji potiče iz porodica u kojima su odnosi poremećeni, bez obzira da li se radi o deci razvedenih roditelja ili deci koja trpe nasilje u porodici. To sve predstavlja grubo pojednostavljenje problema nasilničkog ponašanja dece u školama jer se zanemaruju mnogi slučajevi koji se ne uklapaju u pomenuti stereotip (Ilić, 2017: 288).

S druge strane treba razmotriti da li se nešto promenilo 15 godina kasnije. Čini se da nije jer se problem „vršnjačkog nasilja" i dalje obrađuje primarno na senzacionalistički način, korišćenjem stereotipnih predstava koje treba da pojačaju utisak. U odnosu na period prve decenije XXI veka razlika je u masovnijem korišćenju društvenih mreža i samim tim učestalijem objavljivanju sadržaja koji potvrđuju problem nasilnosti mladih. Mediji zatim objavljuju te sadržaje i to je često propraćeno stereotipnim objašnjenjima. Kao primer takvog medijskog pristupa treba istaći jednu skorašnju vest, koju su mediji objavili u toku pisanja ovog rada, a koja je nastala kao reakcija na jednu objavu sa društvenih mreža. Naime, na jednoj društvenoj mreži je prokomentarisan snimak koji se pojavio na Youtube-u a na kome se vidi neko nasilje koje je u tom komentaru protumačeno kao napad dečaka na devojčicu. Taj komentar potom mediji objavljuju kao vest (N1, 08.10.2023)[4]. Vrlo brzo se ispostavlja da se ne radi o devojčici već dečaku koji ima dužu kosu. Normalno bi bilo pomisliti kakve veze ima ko je u konkretnom slučaju žrtva, dečak ili devojčica. Međutim, za javnost to nažalost ima značaj jer je pitanje da li bi se pojavio ovaj snimak odnosno da li bi slučaj dobio toliku medijsku pažnju da je odmah bilo jasno da su akteri isključivo dečaci, što se može zaključiti i na osnovu komentara koji se ostavljaju ispod takve vesti u kojima se, između ostalog, prave paralele sa problemom nasilja prema ženama u partnerskim ili porodičnim odnosima.

[2] https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nemirni-daci-problem-za-ucitelje/lykm9kk. 22.7.2023.

[3] *Desetogodišnji Janko često je svojim ponašanjem dovodio učiteljicu Milu do suza. Naime, dečak je imao običaj da na času odjednom ustane i počne da peva. Nisu pomagali ni razgovori sa školskim pedagogom, Janko je bio sve nemirniji, a učiteljica sve očajnija. Na kraju se ispostavilo da je mali Janko samo hteo da skrene pažnju na probleme koje je imao kod kuće.*

[4] Objavljen snimak novog vršnjačkog nasilja u školama: Tuča u Sremskoj Mitrovici. https://n1info.rs/vesti/vrsnjacko-nasilje-sremska-mitrovica/, 8.10.2023.

Ipak, poseban izazov za medijsko izveštavanje i uopšte javno istupanje različitih subjekata je bio tragični događaj iz maja ove godine u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar" u Beogradu. Kao što se nažalost moglo očekivati mnogi su upali u zamku senzacionalizma i preterivanja što je u ovakvim slučajevima posebno opasno. Taj događaj je bio okidač za novu aktivaciju moralne panike u vezi s nasilnošću mladih. Bitna razlika u odnosu na ranije moralne panike je što je priča o agresivnosti dece i omladine dobila neku novu dimenziju. Takav događaj uvek izaziva burnu reakciju različitih društvenih subjekata koji u potrazi za odgovorima iznose različita tumačenja onoga što se dogodilo i time samo nanose dodatnu štetu. Neminovno se tada iznova pokreće mehanizam „okrivljavanja" maloletničke agresivnosti koja se ishitreno povezuje sa različitim činiocima, najčešće društvenog karaktera, i gubi se iz vida da se nijedan slučaj maloletničke delinkvencije, koliko god on bio ozbiljan, ne može posmatrati jednostrano, i što je važnije nije medijski prostor mesto gde se o tome može zaključivati.

S tim u vezi, jedna od posledica pokrenute moralne panike je debata o eventualnom spuštanju granice krivične odgovornosti maloletnika sa 14 na 12 godina. Radi se o veoma ozbiljnom pitanju koje se nikako ne može svesti na nivo medijskog bavljenja tom problematikom. Činjenica je da je starosna granica krivične odgovornosti maloletnika od 14 godina u potpunosti usklađena sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti pravde po meri deteta (Stevanović, 2023: 76). Posebno je opasno pozivanje na to da deca ranije sazrevaju i da su u današnje vreme drugačija nego pre pa samim tim i sposobnija da izvrše teška dela pre nego što napune 14. godina. To su vrlo ozbiljne i kompleksne stvari i treba biti posebno oprezan prilikom izošenja takvog stava jer uvek postoji mogućnost da krivično neodgovorna osoba (dete ili neka druga osoba koja ne može odgovarati) učini nešto što bi se smatralo krivičnim delom da je to učinila krivično odgovorna osoba. U takvim slučajevima jedini put je dopustiti nadležnim organima da utvrde šta se u konkretnom slučaju dogodilo bez pokušaja da se taj slučaj uklopi u postojeći obrazac odnosno da se u stereotipnim predstavama o tome kako bi maloletni delinkvent trebalo da izgleda ne traži odgovor na pitanje kako se sve to uopšte moglo dogoditi.

S obzirom da se tragičan događaj desio u osnovnoj školi, bilo je neizbežno da dođe do prenaglašene emocionalne reakcije mnogih građana, a posebno onih koji su i sami roditelji i imaju školsku decu. Stvorio se ogroman pritisak da se nešto uradi, da „škole postanu bezbednije mesto" i to je dovelo do ishitrenih predloga, uglavnom generisanih od strane roditelja, mada i drugih subjekata podstaknutih drugačijom motivacijom, ali bez jasne reakcije školskih uprava i nadležnih ministarstava koji su dopustili u jednom trenutku da stvar ode predaleko što je u javnosti dovelo do stvaranja predstave o deci uzrasta 12, 13 ili 14 godina (posebno muškoj) kao tempiranim bombama, ili već pomenutih „superpredatora". Možda javnost nije bila svesna, kao što nije ni sada, ali tako je došlo do obeležavanja muške dece

pomenutog uzrasta kao veoma opasne grupe „narodnih demona“ protiv koje se društvo mora boriti da bi se zaštitilo. A kada nekoga tako obeležite, onda ga samo dalje gurate u taj svet koji ste mu namenili, pa tako ne treba da čudi zašto su se u danima nakon tragičnog događaja dešavali incidenti u školama. Takav pristup nikada ne može da pomogne već samo da pogorša inače tešku situaciju. Poznato je i da *copycat* fenomen može da utiče na pojavu novih napada koji imaju iste ili slične karakteristike (u slučaju masovne pucnjave u školama to znači ponavljanje dela u istom ambijentu i upotrebom vatrenog oružja) a takođe je poznato i da je taj fenomen kratkog daha pa je veoma važno suzdržati se i odupreti porivu da se o tragičnom događaju izveštava na neadekvatan način (Fox & Levin, 2012: 190).

Posledica prenaglašene reakcije društva su prenaglašene mere, počevši od uvođenja policije u škole u meri koja nikako nije opravdana, preko neadekvatne reakcije na različite dečije ispade kao i mnoge druge ideje koje su se mogle čuti (postavljanje metal detektor (KD) vrata na ulazu u škole, pretresanje svakodnevno dece od 5. do 8. razreda, nošenje providnih torbi i sl.). Srećom, mnoge od tih mera nisu zaživele ali se priča o nasilnosti dece kao opštoj sudbini naroda stalno potencira umesto da se pozabavimo individualnim korenima nasilja koje prevashodno treba tražiti u tako ekstremnim slučajevima.

ZAKLJUČAK

Stav javnosti u pogledu kriminaliteta mladih se očigledno neće promeniti imajući u vidu ustaljen obrazac medijskog izveštavanja koji ostaje u istim okvirima kako kod nas tako i u svetu već jako dugo. Kako drugačije objasniti slučajeve nasilja u školama, napade na nastavnike ili dečiju agresivnost koja se ispoljava prema drugom detetu nego ukazivanjem na sve ozbiljnije razmere nasilničkog ponašanja mladih. Nažalost, insistiranjem na brojkama, odnosno razmerama nasilja ne postiže se ništa konstruktivno, osim da se jedan kolektivitet posmatra kao problem koji treba rešiti.

A brojke i nisu tako dramatične, pa se njihovom manipulacijom u javnosti udaljavamo od suštine problema. To svakako ne znači da treba da ignorišemo ozbiljnost pojedinačnih slučajeva nasilja koje čine maloletnici, kao i njihovih teških posledica, ali umesto što upadamo stalno u začaran krug medijski vođene moralne panike odnosno talas „okrivljavanja“ svega što simboliše mlade, moramo da počnemo da sagledavamo stvari na drugačiji način. Umesto kolektivnog objašnjenja i nametanja kolektivne sudbine neophodno je poći od jednostavne činjenice da se nepoželjne stvari nažalost dešavaju i da je zadatak svih nas, kako pojedinačno tako i društva u celini, da učinimo sve da sprečimo da do njih dođe. Ipak, bez

obzira na maksimalan trud i zalaganje, dešavaće se i slučajevi nasilja koje smo hteli da izbegnemo. Maksimalna kontrola svih faktora koji mogu da vode ča činjenju krivičnih dela nije moguća i to najbolje znaju oni koji se bave suzbijanjem kriminaliteta.

S druge strane, ako nam je cilj da društvo promeni način sagledavanja problema maloletničke delinkvencije onda je neophodno i da mediji promene svoj pristup u izveštavanju o ovom problemu. Mediji imaju moć, kao i u mnogim drugim slučajevima, da preokrenu stvari, što je moguće ukoliko postoji volja za tim. Senzacionalizam bi trebalo da bude strogo zabranjen u medijskim izveštajima o mladima, bez obzira o kakvom detetu se radi u konkretnom slučaju odnosno kakvo nasilje je učinjeno. Svaki neželjen događaj treba da bude pouka za budućnost, da se koliko je moguće spreče slični događaji a to je jedino moguće ako hladne glave pristupimo analizi onoga što se desilo. Emocionalna reakcija javnosti je nešto što se ne može sprečiti ali zadatak kako predstavnika zvaničnih organa tako i svih onih koji se bave problematikom maloletničke delinkvencije u teoriji ili praksi je da razmatranje problema drže u okvirima koji su jedino prihvatljivi i koji podrazumevaju primenu isključivo naučno-stručnih pravila analize i rešavanja problema.

LITERATURA

1. Blic [01.10.2023] *Nemirni đaci probem za učitelje* https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nemirni-daci-problem-za-ucitelje/lykm9kk, 17.7.2023.
2. Centar za profesionalizaciju medija i medijsku pismenost (CEPROM). (2018) *Rezultati istraživanja „Medijska slika dece u Srbiji 2018."* https://www.ceprom.rs/wp-content/uploads/2019/03/ISTRA%C5%BDIVANJE-Medijska-slika-dece-u-Srbiji-2018..pdf, 5.10.2023.
3. Cohen, S. (2011) *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London & New York: Routledge.
4. Cook, P. J., Gottfredson, C. D. & Na, C. (2010) „School Crime Control and Prevention", *Crime & Justice,* 39 (1), 313-440.
5. Cyr J. L. St. (2003) „The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic", *Criminal Justice Review*, 28 (1), 26-46.
6. Ćirić, J. (2000) *Vanpravni uticaji na kaznenu politiku sudova.* Doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Beograd.
7. Ćirić, J. (2012) „Egzemplarno kažnjavanje", *CRIMEN*, 3 (1), 21-38.
8. Ferrell, J., Hayward, K. & Young, J. (2008) *Cultural Criminology*: *An Invitation*. London: Sage.
9. Fox, J. A. & Levin, J. (2012) *Extreme Killing: understanding serial and mass murder.* Los Angeles: Sage.

10. Ignjatović, Đ. (2018) *Kriminologija*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
11. Ilić, A. (2017) *Mediji i kriminalitet – kriminološki aspekti*. Doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Beograd.
12. Ilić, A. (2018) *Mediji, kriminalitet i sudovi*. Beograd: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu i JP „Službeni glasnik".
13. Jewkes, Y. (2004) *Media and Crime*. London: Sage.
14. Kidd-Hewitt D. (2009) *Kriminalitet i mediji: kriminološka perspektiva* (*Crime and the Media: a criminological perspective*, London, prevodilac Ilić A.), *in* Ignjatović Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 415-423.
15. Kupchik, A. & Bracy, N. L. (2008) „The News Media on School Crime and Violence: Constructing Dangerousness and Fueling Fear", *Youth Violence and Juvenile Justice*, 7 (2), 136-155.
16. Mek Kvin, D. (2000) *Televizija* (*Television*, 1998, prevodilac: Đorđević, M.). Beograd: CLIO.
17. Moriearty, L. P. (2010) „Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking", *Maryland Law Review,* 69, 850-909.
18. Mucchielli, L. (2008) „Jedno nasilnije društvo? Društveno-istorijska analiza interpersonalnih nasilja u Francuskoj od 1970. godine do danas (II deo)" (prevod članka: „Une societe plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des annees 1970 a nos jours in: Déviance et Société", Paris, 2008/2 (Volume 32); prevodilac Ilić G. P.), *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 32 (2), 5-24.
19. Muschert, W. G. (2007) „The Columbine Victims and the Myth of the Juvenile Superpredator", *Youth Violence and Juvenile Justice*, 5 (4), 351-366.
20. Muschert, W. G. (2010) „School Shooting", In: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual,* Nijmegen, 2, 73-89.
21. N1 [08.10.2023] *Objavljen snimak novog vršnjačkog nasilja u školama: Tuča u Sremskoj Mitrovici*. https://n1info.rs/vesti/vrsnjacko-nasilje-sremska-mitrovica/, 17.7.2023.
22. O'Toole, J. M. & Fondacaro, R. M. (2017) „When School-Shooting Media Fuels a Retributive Public: An Examination of Psychological Mediators", *Youth Violence and Juvenile Justice*, 15 (2), 154-171.
23. Republički zavod za statistiku (2018) *Saopštenje: maloletni učinioci krivičnih dela*, https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191191.pdf, 4.10.2023.
24. Republički zavod za statistiku (2023) *Saopštenje: maloletni učinioci krivičnih dela,* https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20231191.pdf , 4.10.2023.
25. Silcox, J. (2022) „Youth crime and depictions of youth crime in Canada: Are news depictions purely moral panic?", *Canadian Review of Sociology*, 59 (1), 96-114.
26. Simeunović-Patić, B. (2018) „Maloletničko prestupništvo i mladi u medijskim prezentacijama", u: Ignjatović, Đ. (ur.), *Kaznena reakcija u Srbiji – VIII deo*,

Beograd: Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet, 214-227.
27. Stevanović, I. (2023) „Donošenje novog zakona o maloletnicima – neophodnost ili ne?“, U: Turanjanin, V. i Čvorović, D. (ur.), *Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva: iskustva i pouke*. Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, 67-85.
28. Svensen, Laš Fr. H. (2007) *Filozofija straha* (*Frykt*, Oslo, prevodilac Rajić, Lj., 2008), Beograd: Geopoetika.
29. Tompson, K. (2003) *Moralna panika* (*Moral Panics*, 1998., prevodilac Vranić, I.). Beograd: CLIO.

MEDIA IMAGE OF JUVENILE DELINQUENCY

Juvenile delinquency always attracts a lot of public attention, so the media is also very interested in that topic. The public image of young people often involves pointing out problematic behaviors, primarily those that have a violent character, which creates the impression that juvenile delinquency is constantly on the rise. The continuous and constant portrayal of youth in a negative sense significantly contributed to the creation of an atmosphere of fear in connection with the aggressiveness of young people, which usually reaches its culmination when a minor commits a serious crime. The consequence of inadequate media reporting regarding juvenile delinquency is the creation and spread of moral panic, which involves presenting young people predominantly in a negative light, which leads to an exaggerated and misunderstanding of the problem. The public image of juvenile delinquency also affects the actions of law enforcement agencies, primarily the police, who direct excessive attention to various forms of behavior of minors, among which there are behaviors that can only be conditionally treated as delinquency. At the very end of the moral panic process, additional measures are taken to control juvenile delinquency, the effectiveness of which can often be questioned. In the paper, the author considers all the mentioned aspects of the problematic media image of juvenile delinquency on the example of Serbia, and especially in the context of the latest events. In addition to the analysis of media reporting, the current initiatives aimed at establishing better control of the so-called peer violence will be considered.

KEYWORDS: *media; juvenile delinquency; violence; moral panic.*

REPORTING ON THE CRIME OF JUVENILE VIOLENCE IN THE DAILY NEWSPAPER *POLITIKA* IN THE PERIOD FROM 1940 TO 1941

Filip Mirić, LL.D.*

In this paper, the author presents newspaper articles on juvenile crime in the Kingdom of Yugoslavia and criminal acts with elements of violence published in the daily newspaper Politika in the period from 1940 to 1941. This period was selected for research because the daily newspaper Politika was not published in the period from early April 1941 until the end of the Second World War. The paper aims to present the basic characteristics of newspaper reports on juvenile crime, i.e. criminal acts with elements of violence in the Kingdom of Yugoslavia.

KEYWORDS: *juveniles, crimes with elements of violence, Kingdom of Yugoslavia.*

INTRODUCTION

The results of rare research into the content of newspaper articles reporting on juvenile delinquency published in the daily newspaper *Politika* in the period from 1940 to 1941 (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015)[1] have shown a tendency towards a manipulative presentation of private and "confidential" information by the media when reporting on juvenile cases which are still in the early stages of criminal investigation. Speculations about the relationship between the victim and the perpetrators, as well as information about the victims and the perpetrators' families are examples of unprofessional conduct of journalists, unjustifiable violation of human rights and hindering the impartiality of the judiciary. Journalists' reports on juvenile delinquency,

* PhD, Research Associate, Associate at Post-Graduate Study Services, Faculty of Law, University Niš, E-mail: *filip.miric@gmail.com, filip@prafak.ni.ac.rs.*

[1] Some of the prior research results on journalistic reports on juvenile delinquents and delinquency were published in the scientific monograph: Kostić, M., Dimovski, D., Mirić, F. (2015). *Maloletnička delinkvencija kroz prizmu novinskih izveštaja u dnevnom listu "Politika" 1904-1941* (Juvenile delinquency through the prism of newspaper reports in the daily newspaper "*Politik*a" 1904-1941), Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Some of the findings from this monograph have been used in this paper.

i.e. on various forms of deviant behavior of children and minors, are often colored by consternation, anguish and bewilderment that youngsters, who are just about to enter life, are capable of committing such heinous criminal acts. Newspaper reports revealing the victim's personal information, and references such as "an exemplary young man", "an excellent student" and the like, are often prejudicial and presume the offender's guilt (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 50).

This paper focuses on the crime of juvenile violence by analyzing newspaper articles dealing with juvenile criminal acts with elements of violence published in the daily newspaper *Politika* in the period from 1940 to 1941. This period was selected for research because the daily newspaper *Politika* was not published in the period from early April 1941 until the end of the Second World War. The paper aims to present the basic characteristics of newspaper reports on juvenile crime (i.e. criminal acts with elements of violence) in the Kingdom of Yugoslavia.

METHODOLOGICAL REMARKS

In line with the subject matter of research, the paper has an empirical and descriptive character. It is aimed at attaining the following goals: a) to acquire the basic knowledge about the nature of newspaper reports on juvenile delinquency in the daily newspaper *Politik*a; and b) to determine to what extent the forms of anti-social behavior of juveniles influenced the manner of reporting on this phenomenon.

The research was intended to test the following hypotheses:

1) experts and the general public did not show a particular interest in accurate reporting on the scope and extent of juvenile delinquency in the period 1940-1941;
2) the method of reporting indirectly indicated insufficient interest in the phenomenological and etiological indicators of juvenile delinquency at that time;
3) the general social attitude to juvenile delinquency (lack of interest) was indirectly reflected in insufficiently professional terminology when reporting on juvenile crime, as well as in the newspaper coverage of the topic (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 50-52).

CHARACTERISTICS OF THE RESEARCH SAMPLE

The research sample includes newspaper articles about violent crimes against life and limb (crime of violence) committed by juvenile offenders. The envisaged indicators of importance that the press attributes to juvenile delinquency are: the number of articles on the investigated phenomenon, the length of articles, the page number where the text is published, as well as the manner of reporting on the crime.

The research methods applied in this paper are the method of content analysis of newspaper articles on juvenile delinquency. The research material was first compiled by year of publication; then, all available data on the journalists' approach to reporting on juvenile crime were collected by applying the method of content analysis of articles on juvenile delinquency. Given the limited possibility of using different research methods and techniques, content analysis of articles on juvenile delinquents and delinquency and the descriptive method were applied in presenting the collected material and research findings (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 52-53).

Considering that the observation was confined to the selected journalistic material, it has been the basic limiting factor in learning more about all the relevant facts. The long time distance from the publication of the material has made it impossible to obtain any direct knowledge f(or example, through interviews) about the personal and professional views of the journalists or the editor-in-chief about the phenomenon under observation. In addition, the patriarchal system has reduced the interest of the scientific public in this phenomenon; thus, the lack of printed scientific material on this subject matter has made it impossible to compare the attitude of the general public and scientific public about the investigated phenomenon.

NEWSPAPER ARTICLES ON THE CRIME OF JUVENILE VIOLENCE IN THE YEAR 1940

During the year 1940, the daily newspaper *Politika* published a total of 35 articles, describing ample cases of criminal violence committed by minors. In this part of the paper, the author presents some of the most notable cases of juvenile crime.

In the article "A 16-year-old boy strangled his drunken father" (*Politika*, 1 January 1940: 14)[2], the journalist reported on the murder of a father by his son,

[2] *Politika* (1 January 1940): „Шеснаестогодишњи дечак задавио оца пијаницу", *Политика,* Београд, понедељак 1. јануар 1940. година, број 11347, година XXXVII, 14 *(Politika*, Belgrade, Monday, 1 January 1940, number 11520, year XXXVII, 14).

expressing a deeply rooted attitude justifying the circumstances that contributed to committing this serious crime. This conclusion may be reached on the basis of the journalist's description of the victim's father as "a drunkard and a violent man", while referring to the juvenile by using diminutive terms" "a poor little boy" and "his little son". The article reads as follows:

> *"Yesterday, in Mačkovac, in the immediate vicinity of Kuršumlija, a serious crime was committed. Milutin Milošević, a sixteen-year-old young man, drowned his father, Stanko Milošević-Pećanac, a farmer from Mačkovac. Stanko Milošević-Pećanac is well-known to almost all citizens of Kosanica County. He is known for being a notorious drunkard who keeps shouting whenever he gets drunk… Deep into the night, Stanko would go home to Mačkovac. So intoxicated, he regularly caused havoc in his house, and made everyone's life hell. Stanko drunkenly beat on his wife, children, and everyone he found in the house. He would overturn, knock and break the household, and force all family members out of the house in the middle of the night, while he would return to the house alone, shouting all the time. The next day, when Stanko sobered up, his little son Milutin, who successfully completed the third grade of the Vocational School in Kuršumlija this year, would often advise his father not to live such a life because his actions would ruin the whole household. The poor little boy often came to school pale and exhausted from crying, saying that he hadn't slept a wink all night because his father wanted to slaughter everyone in the house."*

A similar narrative may be observed in the article "In a peaceful village at the foot of Mount Pelister, a fourteen-year-old boy killed his rival who was three years older" (*Politika*, 30 June 1940)[3], where the journalists describes the victim as a poor and tranquil young man, while for the murderer is depicted as "unrestrained, spoiled and idle":

> *"The peaceful and once libertarian village of Đavat was the scene of a terrible love tragedy. Fourteen-year-old Apostol Bandević, the son of the wealthiest peasant from Đavat, killed a poor and tranquil seventeen-year-old shepherd, Aleksandar Parčević, with a dagger. As stated in the police report, the reason of this tragedy was the pretty village girl Lola Čatalović, whom Apostol was in love with. But the cause of this tragedy, which is unprecedented in the peaceful villages of the South, is much deeper than it was thought at first...*
>
> *Apostol turned 14 this spring, and in June he was already 14 years and one month old, just enough to be tried as a younger minor. He was physically well-built and had already outgrown his peers. A comfortable life in a rich house*

[3] *Politika* (30 June 1940): „У једном мирном селу под Пелистером четрнаестогодишњи дечко убио је свога супарника старијег три године", *Политика,* Београд, недеља, 30. јун 1940. година, број 11520, година XXXVII (*Politika*, Belgrade, Sunday, 30 June 1940, number 11520, year XXXVII).

made Apostol look much older than his peers. He was always well-dressed, idle and unrestrained; he rambled through the village, teasing his friends and always asserting his will. One day, he told his friends not to touch Lola because "Lola was his". It was in late spring, when the wild roses were fragrant in the village ravines and paths. Lola, who was his peer, did not take him seriously; she misunderstood his words, and did not respond to the whims of a spoiled youngster, the only child in his family. He grew restless; he had brawls with village children for no reason, and many justified his conduct saying that "nothing is forbidden to a rich single-child..." Lola grew increasingly anxious as she faced the agony she had never known before. She kept hiding from Apostol and occasionally met the poor and tranquil shepherd Aleksandar Parčević... Aleksandar joyfully took a flock of sheep out to pasture every morning…It was a beautiful sunny day when he took his flock to the village pastures for the last time... Apostol hated Aleksandar and decided to confront him. Aleksandar was strong and no one believed that anything could happen to him. But, that day, a terrible thought flared up in the spoiled child's brain. Apostol decided to do away with his rival. In the early evening, villagers could hear a tune from Aleksandar's flute while he was returning from the pastures. The tune was cheerful, and Lola was waiting for him at the crossroads. It was his last tune. When the sheep were herded into the pen, Aleksandar went to meet his friends and see Lola. Apostol and a few of his friend had been waiting for him. Sullen and ill-tempered, Apostol picked up a quarrel. The village teacher Mr. Ilija Jankulović separated the quarrelling youngsters and then left towards the school. The day was fading away. The moon was still pale, and the landscape was melting into silhouettes. The bitter quarrel went on. Apostol took out a sharp knife and suddenly stabbed Aleksandar first in his left shoulder and then in the groin, cutting the main artery. Aleksandar collapsed as if struck by lightening. They all ran away, and Apostol tried to hide the knife, which was found later, while Apostol was taken away from the village. Aleksandar died fifteen minutes later, mourned by his poor parents. Lola's eyes were red with tears. The villagers gathered in protest. The village protested against the wanton act of the spoiled youth."

The research sample includes very few articles which explain the type of criminal sanction that can be imposed on a juvenile criminal offender. One of these rare articles is titled "While young killer Miloš Tadić awaits for the investigating judge decision, the family of the murdered worker suffers in misery and poverty" (*Politika*, 17 January 1940).[4] The journalist reports:

[4] *Politika* (17 January 1940): "Док млади убица Милош Тадић, чека на одлуку иследног судије, дотле се породица убијеног радника злопати у беди и немаштини", *Политика,* Београд, среда 17. јануар 1940. година, бр, 11360, година XXXVII, 11 (*Politika*, Belgrade, Wednesday, January 17, 1940, no 11360, 11).

"After the investigating judge Mr. Kosta Kostić established, on the basis of the obtained church certificate of baptism, that Miloš Tadić was a younger minor, he referred the case files and all the evidence to the judge in charge of younger minors, Mr. Dragoljub Brkić.
In case a younger minor is aware of the committed criminal act, the Penal Code envisages the penalty of a reprimand, or release on probation, or referral to a correctional institution. According to these provisions, in case the offender is awarded the most severe punishment, the young murderer will remain in the institution until his conduct is rectified, at least for a period of one year and at most until he turns 21. Mr. Brkić has not brought his decision yet but the decision is due tomorrow."

In the following days, this crime seems to have gained a great deal of both professional and general public attention considering that two other articles were published on the same event: "Yesterday, young killer Miloš Tadić was sent to the Banovina Hospital in Kruševac, where doctors will examine his mental state"[5] and "Kruševac high school student-murderer Miloš Tadić will be referred to psychiatrists in Belgrade"[6] (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 246).

In numerous homicide cases, the motive is jealousy. In the article "A young peasant killed the lover of his beautiful wife" (*Politika*, 30 January 1940)[7], the journalist presents a detailed history of the relationship between the murderer, his ex-wife and the victim, including the evolution of jealousy which ultimately results in the commission of murder. The article reports:

"*A young peasant Vukosav Stojanović from Braničevo has been tried today before the panel of three judges of the local District Court, presided over by Mr. Dobrivoje Branković. At the beginning of December, Vukosav Stojanović killed his best friend Dragomir Živić for being the lover of his beautiful wife. Two years ago, the murderer Stojanović, who is only twenty years old, married Draginja Mitić, a beautiful young girl from the neighboring village of Pečanica. At first, their life was full of love. Vukosav was happy and proud of his beautiful wife. He was envied by the entire village. She was an object of admiration at village festivals. The most persistent among her many admirers and suitors was Živić, well-known as a great womanizer...*
Blinded by his love for Draginja and having unlimited trust in his friend,

[5] As referred in: Kostić, Dimovski, Mirić, 2015: 246 („Млади убица Милош Тадић упућен је јуче у Бановинску болницу у Крушевцу, где ће лекари испитати његово душевно стање", *Политика*, јануар 1940).

[6] As referred in: Kostić, Dimovski, Mirić, 2015: 246 („Крушевачки гимназиста-убица Милош Тадић биће упућен психијатрима у Београд", *Политика*, јануар 1940).

[7] *Politika* (30 January 1940): „Млади сељак убио љубавника своје лепе жене", *Политика*, Београд, уторак 30. јануар 1940. година, бр, 11373, година XXXVII, 12 (Belgrade, Tuesday, 30 January 1940, no. 11373, 12).

Vukosav did not notice anything. Yet, Draginja could not remain indifferent to Živić, and she soon became his lover. Their meetings became the talk of the village. The rumour finally reached the husband, but he didn't believe it at all. Who knows how long this marital triangle would have lasted if the lovers had not got fed up with meeting secretly, fearing that Vukosav would find out about their relationship. That's why Draginja left her husband and went somewhere, and later settled to live with Živić.

Their life out of wedlock began in the spring of last year. Vukosav begged his wife to return, promising that he would forgive her everything for the sake of the child... The soul of the abandoned and offended husband was haunted by a thought of revenge. He blamed his friend for all the shame and the pain caused by his wife, and decided to kill him. An opportunity arose on Sunday, 8 December. At dusk, peasants stated assembling in front of the municipal courtroom, as usual, to hear the municipal orders. Živić was also there, carefully listening to the reading of orders. Vukosav approached him and struck him in the head and left shoulder six times with a powerful blow of his axe. Živić died of sustained injuries a few hours later.

At today's hearing, Vukosav admitted the crime, declaring that he was sorry and stating why he had done it. Upon the completion of the evidentiary proceedings and the final statements of the state prosecutor and the defense, the panel of justices rendered a decision sentencing Vukosav to seven years in prison. Both the state prosecutor and the defense were satisfied with the judgment."

During the year 1940, there were also reports about juvenile violence at school. In the article "Seventh-grade student from Leskovac grammar school tried to kill his teacher with a revolver during the Latin class" (Politika, 7 February 1940)[8], the journalist describes the attempt of a disgruntled student to kill his Latin teacher. Violence at school was also depicted in the article "Cassation Court raised the sentence for high school student Hasan Ahmetović, who shot at his teacher" (*Politika*, 23 April 1940).[9]

It was quite uncommon for the daily newspaper *Politik*a to publish pictures of a juvenile perpetrator of a murder and his victim. But, it was the case in the article "A sixteen-year-old girl suddenly died while getting ready for her wedding"

[8] *Politika* (7 February 1940): „Ученик седмог разреда лесковачке гимназије на часу латинског језика покушао да убије из револвера свог наставника", *Политика,* Београд, среда 7. фебруар 1940. година, бр.11381, година XXXVII, 11 (*Politika*, Belgrade, Wednesday, February 7, 1940, no. 11381, 11)

[9] *Politika* (23 April 1940): „Гимназисти Хасану Ахметовићу, који је пуцао на професора, Касација је повисила казну", *Политика,* Београд, уторак, 23. април 1940. година, бр.11457, година XXXVII, 14 (Politika, Belgrade, Tuesday, April 23, 1940, no.11457, year XXXVII, p. 14).

(*Politika*, 20 February 1940)[10], which describes the murder of Dušica Ružić by of her ex-boyfriend Ranko Oreščanin. This article vividly describes all the brutality of crimes motivated by jealousy.

> "*The tragic love of an unfortunate young girl ended yesterday, just before noon at the sawmill of the Commercial Bank, in the modest flat of Rada Kokotović, the sawmill guard. The day before, a sixteen-year-old Dušica Ružić got engaged and taken an oath. She wanted to marry Rada Kokotović. Fearing her former boyfriend, she took refuge in Rada's house a day before the ceremony. The next day, she suddenly collapsed in front of her fiance's eyes and died. Ranko Oreščanin, a 19-year-old goldsmith's assistant, will be held criminally responsiby for her death for beating her in the street a few days ago and causing serious bodily injuries...*
> *Dušica had been living with her mother and sister, in a modest little room of her mother's house in Bistrica Street. They were poor and the girl started working years ago... The 19-year-old Marko Oreščanin lived with his family in a two-story building across the street from her house. The two of them soon got acquainted and became friends. They frequently went to and from work together. They soon fell in love and their parents found out about it...*
> *People say that Ranko Oreščanin promised little Dušica that he would marry her. But, he had not served in the army. He kept prolonging it and avoiding to speak out his mind. But, a short while ago, he finally stated his mind, telling her bluntly: "I love you, but you will not be my wife before I serve the army duty. You'll wait until I return and then everything will be fine!" From that day on, Dušica's feelings for him grew colder. It was the cause of first disagreements and conflicts which, unfortunately, no one anticipated... Soon after that first disappointment, when she probably felt that the young man wanted to get rid of her, Dušica started seeing other young men. She chose Rada Kokotović and fell in love with him.*
> *Ranko Oreščanin later heard various things about that young man and his girlfriend. His friends told him that she was getting married. He felt bad about it. He intercepted the girl several times as if by chance and asked her why she was doing that and what she was thinking. She always openly responded: "Well, you want to serve in the army first. I can't wait for you. I am poor. I have found a young man who loves me. I have to get married."*
> *Several times after that Dušica came home with bruises... In order to finish everything as soon as possible, a quick solution was made: Dušica had to get*

[10] *Politika* (20 February 1940): „Кад се спремала за венчање шеснаестогодишња девојка изненада умрла", *Политика,* Београд, уторак, 20. фебруар 1940. година, број 11394, година XXXVII, 13 (*Politika*, Belgrade, Tuesday, February 20, 1940, no. 11394, year XXXVII, 13).

married right away and take shelter in the house of her groom…. And while both houses were rejoicing and preparing for the wedding, Ranko intercepted Dušica again in Bistrička Street in the evening, four days ago. Without saying a word, he grabbed her hands and started beating her mercilessly... That evening, Dušica barely made it home. She was all bruised, mostly on her head. She told her mother, who tried to heal her and make her feel better because the engagement day was approaching, which was expected to bring salvation…
The day before yesterday, just before noon, a procession of cars set off on a ride from the Commercial Bank sawmill to the church. It was done with caution because there were rumours that Ranko Oreščanin had threatened to smash the car taking Dušica to the engagement ceremony. Fortunately, everyone made it to the church. And when the ceremony was over, they all happily returned to the young man's house, thinking that it all ended well.
Yesterday morning, the celebration continued in Rade Kokotović's house but everybody was a bit worried. Dušica was cheerless and disheartened all morning. She complained again the pain in her head and all over her body. At around ten o'clock, while the atmosphere in the house was still festive, Dušica collapsed like a candle, right there in front of in front of her parents, her future husband and the guests. As they ran to her assistance, she was dead… Ranko Oreščanin was arrested immediately and, at his first hearing, he spoke calmly: "Well, I didn't beat much! I just shook her a little. I think you cannot die from it!..."

Revenge, rooted in the distant past, can also lead to homicide. Such a case is described in the article "Two brothers beat the village elder and his wife" (*Politika*, 3 March 1940)[11].

"According to the first investigation results, this crime is interpreted as a revenge of the Curić brothers against the village elder Hodalj who, in their opinion, did not fairly distribute the foodstuff and livestock feed on account of public works. The villagers say that the hatred of the Curić brothers towards the village elder Hodalj dates back to the time when Ivan Curić was a seven-year-old boy, ten years ago, when Hodalj beat Ivan Curić several times."

The Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia was the legal ground for the qualification of a crime. Yet, in some cases, such as the murder of a gendarme (public security officer), the legal ground was the Act on the Protection of Public Safety and Order in the State. The article "Juvenile murderer Ljubomir Vujević

[11] *Politika* (3 March 1940):„Два брата премлатила сеоског старешину и његову жену", *Политика,* Београд, недеља, 3.март 1940, бр.11406, год. XXXVII, 18 (*Politika,* Belgrade, Sunday, 3 March 1940, no.11406, 18).

sentenced to life imprisonment" (*Politika*, 5 March 1940)[12] reports that a juvenile offender was sentenced on the basis of this Act.

> "Ljubomir Vujević and Milorad Čarkić, farmers from Prnjavor in Mačva, have been tried today before the panel of five judges of the District Court, under the Act on the Protection of Public Safety and Order in the State. The State Prosecutor's Office accused a minor, Ljubomir Vujević, of having slaughtered a gendarmerie sergeant Andrija Galuna on 30 December last year in Slobodan Cvetković's tavern in Prnjavor. That night, Sergeant Galuna was on duty as a public security officer, in charge of controlling local taverns. Milorad Čarkić was accused of assisting Vujević by handing him a dagger just before the murder.
>
> *At today's trial, Ljubomir Vujević admitted the crime and pleaded guilty. But, he claimed that Sergeant Galuna had kicked him out of the tavern twice and slapped him several times, after which he killed him. Then, he stated that the gendarmes urged him during the interrogation to put the blame on Milorad Čarkić, in which case he would be released for being a minor. "But, when I saw that they would not release me, I decided to tell the truth", Vujević said. Then, the court heard the second defendant, Milorad Čarkić, who said that he had sold the dagger to Vujević much earlier. After the examination of witnesses and the final statement of the Deputy State Prosecutor, Mr. Šušnjević, the court declared both defendants guilty. Given the fact that he was a minor, the perpetrator Ljubomir Vujević, was sentenced to life imprisonment without loss of civil honours while Milorad Čarkić was sentenced to 20 years of imprisonment and permanently dishonored."*

The article "A village boy killed and robbed an 80-year-old woman" (*Politika*, 28 March 1940)[13] reports on the family relations of the killer with the Hajdinjak family-cooperative.

"The killer Kolarić was handed over to the court. There, he tried to involve some respectable peasants in his crime. The peasants wanted to lynch the young murderer, and his 80-year-old grandfather wanted to kill him. This crime of a village youth had a serious impact on the people in the entire Posavina region because the murderer is a member of a respectable and rich family, and he is related to the Hajdinjak family-cooperative."

---

[12] *Politika* (5 March 1940): „Малолетни убица Љубомир Вујевић осуђен на вечити робију", *Политика,* Београд, уторак, 5. март 1940. година, бр. 11408, година XXXVII, 10 (*Politik*a, Belgrade, Tuesday, 5 March 1940, no. 11408, year XXXVII, 10).

[13] *Politika* (28 March 1940): „Сеоски младић убио и опљачкао 80-огодишњу старицу", *Политика,* Београд, четвртак, 28. март 1940. година, бр. 11431, година XXXVII, 13 *((Politika*, Belgrade, Thursday, March 28, 1940, no. 11431, year XXXVII, 13).

In the pre-World War II period, it was quite common to write about certain death cases although the investigation had not been completed. A typical example is the article "Murder or natural death?" (*Politika*, 2 August 1940)[14], reporting on the sudden death of Marija Pejanović. In spite of the medical records and the expert witness opinion that Marija Pejanović died of a natural cause, the article indicates that a possible suspect was a twenty-year-old Lenka Tijanić.

> *"A few days ago, the Sarajevo police department handed over a 20-year-old Lenka Tijanić from Nikšić to the State Prosecutor's Office. She was arrested in Nikšić and taken to Sarajevo on suspicion of being responsible for the death of Marija Pejanović, who suddenly passed away a month ago in Ilidža. Following the news that Marija Pejanović was poisoned by Lenka Tijanić, the State Prosecutor's Office in Sarajevo ordered the exhumation of the body. The forensic examination established that Marija had a heart attack and died of a natural cause. Despite that, the investigation was reopened on the basis of the report filed by the daughter of deceased Marija Pejanović who claimed that her mother had a larger sum of money with her at the time of death but the money was not found during the investigation. When arrested, Lenka denied all the accusations and suspicions, especially those pertaining to narrative accounts given by other people, as well as the allegations that she had been preparing Marija's funeral in advance. In order to determine the truth, the State Prosecutor's Office continued the investigation by questioning witnesses and the accused."*

The article "Sons' unusual revenge on their mother's lover" (*Politika*, 2 October 1940)[15] reports in detail on an extremely unusual revenge taken by two sons against their mother's lover.

> *"Last night, in the village of Brnjica, in the Homolje county, the sons took a cruel revenge on their mother's lover. Mihailo Jovanović, a 35-year-old farmer from the village of Brnjica and a well-known assailant on village women, had a long-standing love affair with Zdravka, the wife of Ilija Kostić, who had two grown-up sons. This love affair was the talk of the village, but nobody dared to disturb this unlawful relationship because Mihailo Jovanović was renowned as an insolent and unscrupulous man and a murderer, who did not shy away from any act. The children of the wayward mother, 19-year-old Đena and 17-year-old Dimitrije, had been tormened by this shameful relationship for a long time. They kept forging a plan to cut it off once and for all, and to bring as much shame*

[14] *Politika* (2 August 1940): „Убиство или природна смрт?" , *Политика,* Београд, петак, 2. август 1940. година, бр. 11553, година XXXVII, 11 (*Politika*, Belgrade, Friday, 2 August 1940, no. 11553, year XXXVII, 11).

[15] *Politika* (2 October 1940): „Синови се на необичан начин осветили љубавнику своје мајке", *Политика,* Београд, среда, 2. октобар 1940. год., бр. 11614, година XXXVII, 16 (*Politika,* Belgrade, Wednesday, 2 October 1940, no. 11614, 16).

as possible to the culprit. Yesterday, they finally had an opportunity to do so. Last night, when Mihailo came again in front of their house, Đena and Dimitrije confronted him and hit Mihailo with their sticks multiple times. Mihailo fell to the ground unconscious. Then, the young men tied him with a rope, took him to the alley and covered him with a pile of rubbish. After that, they made a proper cross out of cornstalks and stuck it in a pile of garbage. In doing so, they didn't want to hide their responsibility for the event but to discredit Mihailo and to make the whole village aware of his shameful conduct. The neighbors found Mihailo the next day, who had regained consciousness and kept wailing in pain. He was taken to the county hospital in a serious condition.

At the hearing, Mihailo gave vague information about the event, while Đena and Dimitrije admitted that they had beaten him because they could no longer bear the shame and embarrassment that Mihailo caused to their family." (Kostić, Dimovski, Mirić, 2015: 243-251).

NEWSPAPER ARTICLES ON THE CRIME OF JUVENILE VIOLENCE IN 1941

In the year 1941, in the daily newspaper *Politika* published only five articles on violent crimes committed by juvenile offenders. The last issue was published on 6 April 1941, the day when Nazi Germanu bombarded Belgrade and embarked on the invasion of the Kingdom of Yugoslavia. Thus, the research sample covers only several articles on juvenile delinquency.

In the article "Eighteen-year-old Petko Genčev, who fled Bulgaria with his lover two months ago, has now been expelled from Požarevac" (*Politika*, 13 January 1941),[16] the journalist reports on the expulsion of a foreigner, an 18-year-old citizen of Bulgaria, Petko Genčev.

"In order to prevent a crime, the authorities decided to immediately deport Petko Genčev back to Bulgaria, from which he had escaped with his girlfriend two months earlier. Leaving for his native Grdec, while parting with his acquaintances and friends, Petko once again warned the relatives of his girlfriend to beware of him because he would take revenge on them in any posible way. After being informed that Petko was deported to Bulgaria, Nadezda cried. She said that she would kill herself if she could no longer see Petko. She is said to be crying all the time..."

[16] *Politika* (13 January 1941): „Осамнаестогодишњи Петко Генчев који је пре два месеца са својом љубавницом побегао из Бугарске, сада је протеран из Пожаревца", *Политика,* Београд, понедељак, 13. јануар 1941, бр. 11714, година XXXVIII, 12 (*Politika*, Belgrade, Monday, 13 January 1941, no. 11714, 12).

It is hardly common that a father-in-law urges his son-in-law to commit theft. Such a case is described in the newspaper article "Defending himself and his wife, the son-in-law killed his father-in-law" (*Politika*, 14 January 1941).[17]

> *"Yesterday, around 5 o'clock in the afternoon, there was a murder in the village of Popovac near Veliko Gradište. During a heated quarrel, twenty-year-old farmer Selimir Stokić killed his father-in-law Kostadin Đukić, firing two rifle bullets into his chest. A year ago, Selimir Stokić married Ljubinka, Kostadin's daughter, and moved into his father-in-law's house immediately after the wedding. At first, they got along well but daily arguments between the son-in-law and the father-in-law began half a year later. For many years, Kostadin Đukić was an accomplice (Tr. yatak) providing assistanece and refuge to the infamous outlaw (Tr. hayduk) Živojin Mitrović, for which reason he had spent five years in prison. Accustomed to committing thefts, he urged his son-in-law to steal with him around the village. Selimir refused and, a few months ago, he and his wife moved to live in his parents' house.*
>
> *Kostadin Đukić was in the village tavern all morning yesterday. Around 5 o'clock in the afternoon, he set off for his son-in-law's house, carrying an axe in his hand As soon as he entered the courtyard, he began to scold and curse his daughter and his son-in-law, shouting: "Now you will all perish!" Selimir, who was in the house with his wife, quickly climbed to the attic, where he kept his hunting rifle. In the meantime, Kostadin had already entered the house but, before he could attack his daughter Ljubinka, Selimir fired two bullets through the opening in the ceiling. Shot in the chest, Kostadin instantly dropped dead."*

The article "A young robber prefers imprisonment to strict juvenile prison" (*Politika*, 7 February 1941)[18] reports on a peculiar situation in the trial of Dušan Antonović and his sons, where one of his sons, Sava (an older minor), asked for a harsher imprisonment sentence.

> *"Yesterday, the first judicial council of the District Court for the city of Belgrade rendered the lawful decision in the case against Dušan Antonović and his four sons, who had been accused of beating the toll-gate officer, Mr. Stanimirović, and committing a robbery against Mr. Milivoje Šambaher, a merchant. The father and three sons did not admit to beating the toll-gate officer, saying that they had never seen him. Only the youngest son, Milorad, admitted that he "tripped" Mr. Stanimirović by placing his foot in front of him so that he would stumble, fall and break his head. As for the robbery, the defendants denied their*

[17] *Politika* (14 January 1941): „Бранећи себе и своју жену зет убио таста", *Политика,* Београд, уторак, 14. јануар 1941., бр. 11715, год. XXXVIII, 17 (*Politika*, Belgrade, Tuesday, 14 January 1941, no. 11715, 17).

[18] *Politika* (7 February 1941): „Млади разбојник хтео би робију уместо строгог затвора" *(Политика*, Београд, петак, 7. фебруар 1941, бр.11739, год.XXXVIII, 11 (*Politika,* Friday, 7 February 1941, no. 11739, 11).

guilt as well. Sava defended himself claiming that he came to the apartment of Mr. Šambahera with his children, when Mr. Šambaher ("Uncle Mile") started slapping him for no reason. Ratomir (one of the brothers) came to his rescue at the last moment. Sava claimed that the money (16,000 dinars), which was found in Sava's possession after this fight, had been handed to the young robber by Mr. Šambaher's little son. The court did not believe this defense, and found that the defendants committed both criminal acts.

As a result, Ratomir Antonović (as an adult) was sentenced to two years of imprisonment for robbery, and Sava (as an older minor) was sentenced to two years of strict security prison. Milorad and Sava were sentenced for beating the toll-gate officer, but Sava was sentenced to probation because he was too young for a harsher punishment. The father and the fourth son were acquitted because the court could not be convinced that they had also participated in the fight.

- Are you satisfied? - asked the Presiding Judge Mr. Mrvaljević.

- I am not! - Sava said. – I would like to go to real prison!

- Sure, sure! ... Showing your good behaviour in court right to the end, aren't you?"- the judge replied. (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 253-254).

On the basis of the presented nespaper articles on juvenile crimes reported in the daily newspaper *Politika* in the period 1940-1941, we may conclude that journalists' reports on the criminal acts with elements of violence committed by juvenile offenders had a great influence on the patriarchal morality in the society of the Kingdom of Yugoslavia. They also reveal the social position of juveniles, reflect the social attitude towards juveniles in conflict with the law, and testify about the social response to this phenomenon in the first half of the 20th century.

CONCLUDING REMARKS

On the basis of the presented newspaper articles published in the daily newspaper *Politik*a in the period 1940-1941, we may conclude that all research hypotheses have been confirmed.

First, neither experts nor the general public showed a particular interest in accurate reporting on the scope and extent of juvenile delinquency in the period 1940-1941. In all the presented newspaper articles, we may observe the general social attitude towards juvenile delinquency, which largely reflects the lack of interest of the society when it comes to juvenile delinquency. This attitude is indirectly reflected in the insufficient coverage of juvenile violence (the length of articles, the

page number where the text is published, etc.). Linguistically speaking, we may also observe many spelling errors and the use of archaic expressions in the analyzed articles. Yet, in order to preserve the text authenticity, the articles were cited in the original version, without making any language and spelling corrections.

Second, the method of reporting indirectly indicates insufficient interest in the phenomenological and etiological indicators of juvenile delinquency at that time. Almost as a rule, articles about juvenile delinquency were published in standard rubrics, such as a section called *Through the Country.* It is interesting to point out that no article dealing with juvenile delinquency was published on the front page of the daily newspaper *Politika,* although there were newspaper articles in the research sample that certainly deserved to be published on the front page, judging by the gravity of the crime committed and other circumstances of the case. When it comes to reporting on crimes committed by a female offender, her name or was (as a rule) mentioned along with the name of her father or husband, which speaks volumes about the position of women in the predominantly patriarchal society of Yugoslavia at the time. We may also observe the unequal social position of children born out of wedlock and children born in wedlock. The birth of children out of wedlock was a frequent cause of infanticide. Unrequited love was also a frequent reason for committing various criminal acts. From all of the above, it can be concluded that the violation of honor and reputation often led to the commission of criminal acts with elements of violence, which often resulted in the death of the victim.

Third, the general social attitude to juvenile delinquency (lack of interest) was reflected in insufficiently professional (legal) terminology when reporting on juvenile offenders and their conduct (e.g. *he slaughtered him*, *strict prison, lawful decision*" instead of *final decisio*n"), etc. In particular, it was reflected in the manner of reporting on the committed crimes, where journalists resorted to elaborate descriptions, detailed narrative accounts and generic language (e.g. *he was taken away* instead of *arrested* or *apprehended)*, colloquial and diminutive phases (e.g. *a notorious drunkard, the wayward mother; poor little boy, the only child),* references to rumours rather than facts and evidence, as well as the apparent personal attitude to the committed crime.

Journalists' reports on juvenile delinquency in the daily newspaper *Politika* largely reveal the social position of juveniles in the Kingdom of Yugoslavia in the 20th century, reflect the social attitude towards juveniles in conflict with the law, and testify about the social response to this negative phenomenon. However, newspaper articles are much more than a mere testimony of past events. They enable us to feel the spirit of past days and preserve from oblivion the traces of some ancient times which we still feel today (Kostić, Dimovski and Mirić, 2015: 272-273). Thus, the research conducted within the scope of this paper points to the specific status that minors had in the criminal justice system of the Kingdom of Yugoslavia. That

specific position has not changed much to this day. With certain changes and adaptations, it has been preserved in juvenile criminal legislation to date.

REFERENCES

1. DNBS (2023) Digitalna Narodna biblioteka Srbije – Periodika – *Politika* (Digital National Library of Serbia – Periodicals – *Politika*, https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A, 5.3.2023.
2. Kostić, M., Dimovski, D. and Mirić, F. (2015) *Maloletnička delinkvencija kroz prizmu novinskih izveštaja u dnevnom listu Politika 1904-1941* (Juvenile delinquency through the prism of newspaper reports in the daily newspaper Politika 1904-1941), Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, 2015 (pp. 316).
3. Newspapers articles from the daily newspaper *Politika (1940-1941).*
4. *Politika* (1 January 1940): „Шеснаестогодишњи дечак задавио оца пијаницу“ *(*A sixteen-year-old boy strangled his drunken father), *Политика,* Београд, понедељак 1. јануар 1940. год., број 11347, година XXXVII, 14 *(Politika*, Belgrade, Monday, 1 January 1940, no. 11520, 14).
5. *Politika* (17 January 1940): “Док млади убица Милош Тадић, чека на одлуку иследног судије, дотле се породица убијеног радника злопати у беди и немаштини“ (While young killer Miloš Tadić awaits for the investigating judge decision, the family of the murdered worker suffers in misery and poverty), *Политика,* Београд, среда 17. јануар 1940. година, бр, 11360, година XXXVII, 11 (Politika, Belgrade, Wednesday, January 17, 1940, no. 11360, 11).
6. *Politika* (30 January 1940): „Млади сељак убио љубавника своје лепе жене“ (A young peasant killed the lover of his beautiful wife), *Политика*, Београд, уторак 30. јануар 1940. година, бр, 11373, година XXXVII, стр. 12 (Belgrade, Tuesday, 30 January 1940, no. 11373, 12).
7. *Politika* (7 February 1940): „Ученик седмог разреда лесковачке гимназије на часу латинског језика покушао да убије из револвера свог наставника“ (A sevent-grade student of the Leskovac grammar school tried to kill his teacher with a revolver during the Latin class), *Политика,* Београд, среда 7. фебруар 1940. година, бр.11381, година XXXVII, стр. 11 (*Politika*, Belgrade, Wednesday, February 7, 1940, no. 11381, 11).
8. *Politika* (20 February 1940): „Кад се спремала за венчање шеснаестогодишња девојка изненада умрла“ (A sixteen-year-old girl suddenly died while getting ready for wedding), *Политика,* Београд, уторак, 20. фебруар 1940. година, бр. 11394, година XXXVII, 13 (*Politika*, Belgrade, Tuesday, February 20, 1940, no. 11394, 13).

9. *Politika* (3 March 1940): „Два брата премлатила сеоског старешину и његову жену“ (Two brothers beat the village elder and his wife), *Политика,* Београд, недеља, 3.март 1940, бр.11406, год. XXXVII, стр.18 (*Politika,* Belgrade, Sunday, 3 March 1940, no. 11406, 18).
10. *Politika* (5 March 1940): „Малолетни убица Љубомир Вујевић осуђен на вечити робију“ (Juvenile murderer Ljubomir Vujević sentenced to life imprisonment), *Политика,* Београд, уторак, 5. март 1940. година, бр. 11408, XXXVII, 10 (*Politik*a, Belgrade, Tuesday, 5 March 1940, no. 11408, 10).
11. *Politika* (28 March 1940): „Сеоски младић убио и опљачкао 80-огодишњу старицу“, (A village youth killed and robbed an 80-year-old woman), *Политика,* Београд, четвртак, 28. март 1940. година, бр. 11431, година XXXVII, 13 *(Politika*, Belgrade, Thursday, March 28, 1940, no. 11431, year XXXVII, 13).
12. *Politika* (23 April 1940): „Гимназисти Хасану Ахметовићу, који је пуцао на професора, Касација је повисила казну“ (Cassation Court raised the sentence for high school student Hasan Ahmetović, who shot at his teacher), *Политика,* Београд, уторак, 23. април 1940. година, бр.11457, година XXXVII, 14 (*Politika,* Belgrade, Tuesday, 23 April 1940, no. 11457, year XXXVII, 14).
13. *Politika* (30 June 1940): „У једном мирном селу под Пелистером четрнаестогодишњи дечко убио је свога супарника старијег три године“ (In a peaceful village at the foot of Mount Pelister, a fourteen-year-old boy killed his three years older rival), *Политика,* Београд, недеља, 30. јун 1940. година, број 11520, година XXXVII (*Politika*, Belgrade, Sunday, 30 June 1940, no. 11520).
14. *Politika* (2 August 1940): „Убиство или природна смрт?“ (Murder or natural death?), *Политика,* Београд, петак, 2. август 1940. година, бр. 11553, година XXXVII, 11 (*Politika*, Belgrade, Friday, 2 August 1940, no. 11553, 11).
15. *Politika* (2 October 1940): „Синови се на необичан начин осветили љубавнику своје мајке“ (Sons' unusual revenge on their mother's lover), *Политика,* Београд, среда, 2. октобар 1940. год., бр. 11614, година XXXVII, 16 (*Politika,* Belgrade, Wednesday, 2 October 1940, no. 11614, 16).
16. *Politika* (13 January 1941): „Осамнаестогодишњи Петко Генчев који је пре два месеца са својом љубавницом побегао из Бугарске, сада је протеран из Пожаревца“ (Eighteen-year-old Petko Genčev, who fled Bulgaria with his lover two months ago, is now expelled from Požarevac), *Политика,* Београд, понедељак, 13. јануар 1941, бр. 11714, година XXXVIII, 12 (*Politika*, Belgrade, Monday, 13 January 1941, no. 11714, 12).
17. *Politika* (14 January 1941): „Бранећи себе и своју жену зет убио таста“, *Политика,* Београд, уторак, 14. јануар 1941., бр. 11715, XXXVIII, 17 (*Politika*, Tuesday, 14 January 1941, no. 11715, 17).
18. *Politika* (7 February 1941): „Млади разбојник хтео би робију уместо строгог затвора“ (The young robber would prefer imprisonment to strict security

prison), *Политика*, Београд, петак, 7. фебруар 1941, бр.11739, XXXVIII, 11 (*Politika,* Friday, 7 February 1941, no. 11739, 11).

IZVEŠTAVANJA O MALOLETNIČKOM KRIMINALITETU NASILJA U DNEVNOM LISTU *POLITIKA* U PERIODU OD 1940. DO 1941. GODINE

U radu se analizariju novinski članci koji su objavljeni u dnevnom listu Politika, a koji se odnose na krivična dela sa elementima nasilja u periodu od 1940. do 1941. godine koji nije izlazio sve do kraja Drugog svetskog rata. Cilj rada je da se prikažu osnovne karakteristike izveštavanja o kriminalitetu maloletnika (krivičnim delima sa elementima nasilja) u Kraljevini Jugoslaviji.

KLJUČNE REČI: *maloletnici, krivična dela sa elementima nasilja, Kraljevina Jugoslavija.*

Proofreading, copy-editing and translation:
Gordana Ignjatović,
Faculty of Law, University of Niš

ODNOS MEDIJA I JAVNOG TUŽILAŠTVA U KRIVIČNOM POSTUPKU*

Gordana Krstić**

U ovom radu ispitivana je problematika uticaja sredstava javnog informisanja na postupanje prevashodno javnog tužioca u krivičnom postupku. Iako na prvi pogled ovakva vrsta uticaja deluje nespojivo sa pokretanjem i vođenjem krivičnog postupka, ona može imati veliki generalni značaj. Krivičnim pravom se štite osnovna ljudska prava i slobode, a suštinska i legitimna uloga medija u društvu sastoji se u doprinosu raspravi od opšteg značaja. Kakva je dinamika izveštavanja o krivičnim delima i učiniocima i da li se ono može pretvoriti u pritisak na rad nadležnih organa u suzbijanju kriminaliteta, kao i kada je nužno podvući crtu i zaštititi učesnike u krivičnom postupku od medija jesu bitna pitanja na koja se nastojao dati adekvatan odgovor. Posebna pažnja usmerena je i na razmatranje postupanja nadležnih organa u slučaju kada predstavnici medija usled izveštavanja budu izloženi neprimerenom i nezakonitom ponašanju, što može uticati na to da od posmatrača i izvestilaca steknu svojstvo oštećenih. Zbog toga su istraživani i pravni položaj novinara kao pasivnog subjekta krivičnog dela i mogućnosti pružanja krivičnopravne zaštite. Cilj javnog tužioca tada jeste determinisanje pravnog okvira za gonjenje učinioca krivičnog dela i sprovođenje delotvornog i efikasnog krivičnog postupka.

KLJUČNE REČI: *javni tužilac, novinar, istraga, oštećeni.*

UVOD

Pravo svakog građanina na obaveštenost u smislu saznanja o pitanjima od javnog značaja na istinit, potpun i blagovremen način predstavlja važno ljudsko pravo. Garantovano je Ustavom (Član 51. stav 1 Ustava Republike Srbije), što upravo ukazuje

* Ukazujem da stavovi istaknuti u ovom radu predstavljaju moj stav kao autora, a ne organa u kom vršim javnotužilačku funkciju.

** Javni tužilac u Drugom osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu, master pravnik,
E-mail: *adresa: grkrstic@gmail.com*.

na njegov značaj. Mediji su sredstvo kojim se ostvaruje javno informisanje, odnosno objavljivanje informacija, ideja i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije (Član 5. stav 1 Zakona o javnom informisanju i medijima (u daljem tekstu ZJIM). Obaveštenja mogu biti učinjena javno dostupnim putem dnevnih i periodičnih novina, servisa novinskih agencija, radio-programa i televizijskog programa i elektronskih izdanja tih medija, kao i putem samostalnih elektronskih izdanja (Član 29. stav 2 ZJIM). Međutim,ono što je važno jeste da se javno informisanje vrši u javnom interesu, koji je takođe definisan zakonom (Član 15. ZJIM).

Saglasno tome, zajednički imenitelj u postupanju medija i javnog tužioca jeste javni interes, pri čemu mediji teže da važne teme učine dostupnim građanima, a javni tužioci nastoje da delujući u javnom interesu zaštite društvo od kriminala i protiv okrivljenih preduzmu krivično gonjenje na zakonit, blagovremen i efikasan način. Krivični postupak po svojoj prirodi je osetljiv i važno je da bude delotvoran, jer je specifičan po dalekosežnom zadiranju u prava okrivljenog zbog postojanja odgovarajućeg stepena sumnje da je učinio krivično delo za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti.

Tema ovog rada tiče se uloge medija u krivičnom postupku, koja se može posmatrati dvojako, odnosno posredno kroz objavljivanje i izveštavanje javnosti o krivičnim delima i njihovim učiniocima ili pak neposredno kroz učešće u krivičnom postupku. U prvom slučaju predstavnici sredstava javnog informisanja nalaze se izvan krivičnog postupka, predstavljaju „oči i glas javnosti" i spoljni su faktor, čiji je cilj obaveštavanje javnog mnjenja o postupanju nadležnih državnih organa, a u drugom slučaju predstavnici medija su neposredni učesnici u krivičnom postupku, koji imaju prava i obaveze u krivičnom postupku. Ove različite uloge medija povodom i u krivičnom postupku mogu imati veliki praktični značaj i posledice, a to su takođe pitanja koja su predmet daljeg razmatranja.

1. IZVEŠTAVANJE MEDIJA

Kada ostvaruju primarnu kompetenciju i objavljuju rubrike u crnoj hronici, mediji prvenstveno nastoje da daju doprinos raspravi od opšteg značaja i da obaveste građane o različitim krivičnopravnim događajima. To izveštavanje može biti pozitivno i negativno.

1.1. Pozitivno izveštavanje

Mediji izveštavanjem utiču na građane kako bi formirali stav o težini i ozbiljnosti protivpravnog postupanja okrivljenog i potrebi njegovog kažnjavanja ili nekažnjavanja. Ovo populističko delovanje medija podstiče i ostvarivanje preventivne funkcije krivičnog prava, koja podrazumeva uticanje na građane da ne čine krivična dela, izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje moralnih i društvenih uverenja o kriminalitetu i poštovanju zakona.

Uloga medija u krivičnom postupku povezana je sa načelom javnosti i ključnim ciljem obezbeđenja pravičnog i fer suđenja. Mediji doprinose i demistifikaciji rada pravosudnih organa i čine ga bližim građanima jer su zaduženi za distribuciju važnih informacija o krivičnopravnim događajima i postupanju nadležnih organa. Afirmativno dejstvo na rad javnog tužioca može imati i istraživačko novinarstvo, čiji rezultati mogu ukazivati i na nužnost proaktivnog postupanja organa krivičnog gonjenja, prikupljanja dokaza i provere navoda novinskih članaka.

1.2. Negativno izveštavanje

Pored korisnih učinaka izveštavanja, napadno i provokativno pisanje o krivičnopravnim događajima može imati negativan uticaj na javno mnjenje, ali i na položaj okrivljenog, kom može biti ugrožena pretpostavka nevinosti, i konzistentnost iskaza svedoka, a može se odraziti i na rad pravosudnih organa.

1.2.1. Pretpostavka nevinosti

Poštovanje pretpostavke nevinosti je jedno od osnovnih postulata krivičnog procesnog prava u okviru prava na pravično suđenje iz član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstru EKLJP)), jer je okrivljeni u središtu krivičnog postupka i smatra se nevinim dok se suprotno ne dokaže pravnosnažnom sudskom odlukom. Čak i u slučaju kada je okrivljenom određen pritvor zbog postojanja osnovane sumnje da je učinio krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, to ograničenje lične slobode je izraz restriktivne primene mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka.

Pretpostavka nevinosti čuva poštovanje prema ličnosti okrivljenog od početka krivičnog postupka do njegovog okončanja pravnosnažnom presudom, otklanja svaku predrasudu i doprinosi njegovoj ravnopravnosti u sporu sa tužiocem (Dimitrijević, 1981: 122) i glavni je pokazatelj stabilnosti krivičnopravnog sistema i izraz njegove demokratičnosti. Vrlo je osetljivo pitanje novinarskog komentarisanja „živog sudskog postupka" premda se iznošenjem podataka o osumnjičenom i bitnim obeležjima radnje krivičnog dela koje mu se stavlja na teret u fazi istrage svakako u potpunosti negira pretpostavka nevinosti (Kiurski, 2001: 310) na uštrb zakonom predviđene dužnosti sredstava javnog informisanja da svojim javnim izjavama o okrivljenom, krivičnom delu i postupku ne povređuju prava okrivljenog (Član 3. stav 2 u vezi sa stavom 1 Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP)). Mediji neretko i sami sprovode intervjue sa očevicima u nastojanju da saznaju detalje o privatnom životu učesnika ciljanog krivičnopravnog događaja. Takve aktivnosti medija u toku trajanja krivičnog postupka uperene na senzacionizam izlaze iz okvira profesionalnog i etičkog izveštavanja s obzirom na to da paralelno teku dva procesa: sudski i novinarski. U velikom broju slučajeva novinarski proces se brže okončava od sudskog, jer su osumnjičena lica već oglašena krivim, pre nego što je doneta konačna i pravnosnažna odluka suda o njihovoj krivičnoj odgovornosti (Kiurski, 2001: 300). Pored loših konsekvenci po okrivljenog, saopštavanje informacija koje tek u krivičnom postupku treba da budu utvrđene, ili o prethodnom životu osumnjičenog, može proizvesti i efekte zastrašivanja javnog mnjenja, neosnovanog žigosanja osumnjičenog i izazivanja straha i nelagode kod oštećenih u krivičnom postupku.[1] Zbog toga posebno u segmentu težih oblika kriminaliteta trebalo bi oprezno postupati i zaštititi prava svih učesnika u krivičnom postupku i osumnjičenog, i oštećenog, i svedoka nevezano za rasu, pol, starost i druge osnove za moguću diskriminaciju.

1.2.2. Medijsko prejudiciranje ishoda krivičnog postupka

Medijsko prejudiciranje ishoda krivičnog postupka karakteristično je za sve faze kada je reč o težim krivičnim delima, ali bi moralo biti kanalisano od strane nadležnih pravosudnih organa.[2] Ova praksa je kod nas naročito izražena

[1] U poslednje vreme, pored medija u ovakvim aktivnostima učestvuju i nosioci javnih funkcija, koji čine dostupnim javnosti predmete krivičnog dela, odnosno tragove i druge dokaze i pod plaštom javnog interesa i zaštite bezbednosti latentno narušavaju psihički integritet građana, ali i vrše neprimerene uticaje na tok krivičnog postupka.

[2] U predmetu Allenet de Ribemant protiv Francuske, br. predstavke 15175/89 od 10.2.1995. godine, podnosilac predstavke Evropskom sudu za ljudska prava je smatrao kako ga je ministar policije javno optužio da je bio podstrekao ubistvo bivšeg ministra i zastupnika u parlamentu i to na konferenciji za novinare, koja je održana u prisustvu više policijskih funkcionera. Predstavka je podneta nakon što je podnosilac u Francuskoj bio oslobođen krivične odgovornosti pravnosnažnom presudom. U odluci Evropskog suda za ljudska prava utvrđeno je kršenje član 6. stav 2 EKLJP, odnosno načela pretpostavke nevinosti. U obrazloženju odluke sud je

u predizbornom periodu kada se predstavnici vlasti brzopleto hvale postignutim rezultatima u oblasti suzbijanja kriminala, utrkujući se sa predstavnicima opozicije koji obično tvrde da su prvi ukazivali na „zločinca". I jedni i drugi, previđaju ne samo činjenicu da pravnosnažne osuđujuće presude još nema, već i da postupak koji sledi može biti okončan, kako oslobađajućom, tako i odbijajućom presudom (Kolaković-Bojović, 2012: 562-563).

Nesporno je i da su najveći pritisci medija na rad pravosudnih organa u momentu kada se određeni krivičnopravni događaj desi, a potom on postepeno opada osim kada je reč o krivičnim postupcima koji se vode za najteža krivična dela jer mediji pomno prate i suđenja. Kada se dogodi ubistvo, ili neko drugo slično delo sa teškim posledicama, neretko nastaje atmosfera jakih, ali naravno iracionalnih strasti i emocija, zapravo atmosfera linča, u kojoj sudu uopšte nije lako da radi, jer se od njega očekuje ne samo stroga, nego i brza kazna, tako da se ponekad čak može steći utisak da je za umirenje te javnosti potrebno da neko, bilo ko, plati danak, bude kažnjen, e da bi se zadovoljilo osećanje pravde najširoj javnosti. Ukoliko pri tome, organi gonjenja podlegnu takvom pritisku javnog mnjenja, odnosno najčešće pritisku mas-medija, pritisku da pravda zločina mora stići što pre, da pravda mora biti brza, uz pitanje koje se tada javnosti postavlja: Zašto ubica još nije uhvaćen, zašto niko nije kažnjen?, mogu se pojaviti brojni problemi. Ukoliko, dakle, organi gonjenja svoju istragu usmere u pravcu da što pre završe svoj posao i opravdaju poverenje da su oni sasvim uspešni u odbrani društva od kriminala, onda se pritisak javnosti na sud u tolikoj meri usložnjava da je sudu ponekad zaista nemoguće da radi u smirenoj i racionalnoj atmosferi (Ćirić, 2001: 33).

Sa aspekta javnog tužioca, i pre nego što je dežurnom javnom tužiocu referisan određeni krivičnopravni događaj, mediji mogu objaviti na internet portalima pristrasno i intrigantno šta se dogodilo s ciljem povećanja čitanosti. To često u praksi podrazumeva da i dežurni javni tužioci saznaju za sporne krivičnopravne događaje pre nego što ih pozove nadležni policijski inspektor, radi konsultacije, koji prethodno treba da pribavi relevantne i tačne podatke o eventualno učinjenom krivičnom delu. U najvećem broju slučajeva užurbano medijsko izveštavanje i propaganda ne odgovaraju stvarnom stanju stvari, već se javnosti plasiraju dezinformacije, polovična i uznemirujuća obaveštenja ili ona koja nemaju važnost za krivični postupak.

Kako je javni tužilac rukovodilac predistražnog i istražnog postupka, dužan je da postupa obazrivo i profesionalno i da prilikom donošenja odluke o podnošenju krivične prijave ili eventualno zadržavaju osumnjičenog apstrahuje sve medijske natpise, novinske članke, televizijske priloge, ili komentare laika,

naveo da zaštita pretpostavke nevinosti nije zadatak samo suda već i drugih organa vlasti, te da je to što su visoki funkcioneri policije bez ikakvih rezervi i ograničenja spominjali podnosioca predstavke kao učinioca krivičnog dela, značilo jasno proglašavanje krivca pre sudske odluke i ohrabrilo javnost da veruje u njegovu krivicu. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57914%22]}, 30.6.2023.

a svoju odluku temelji na pribavljenim dokazima i stručnosti nakon analize konkretnog činjeničnog stanja uz obavezu vođenja računa o zaštiti žrtve, a ne da odluku donosi opreza radi, niti zbog senzacionalističkog istupanja medija koje je najčešće motivisano utilitarnim razlozima. U primeni krivičnog prava nema mesta emocijama i pristrasnošću, niti prilagođavanju dinamici izveštavanja medija, a to su elementi koji se često zaboravljaju u javnosti.

U istrazi takođe prilikom preduzimanja pojedinih dokaznih radnji mediji mogu ispoljiti pojačanu zainteresovanost za sadržinu iskaza osumnjičenog i svedoka, ali detalje iskaza ne bi trebalo obelodanjivati javnosti, već samo koncizne i sumarne podatke o sprovedenim dokaznim radnjama. Posledice medijskog izveštavanja ogledaju se u uticaju na iskaze koje daju svedoci u istrazi, te se i samo objavljivanje imena svedoka pre nego što su ispitani na glavnom pretresu negativno održava na njihovu sigurnost i kasnije svedočenje (Bajović, 2008: 196).

Nakon podnošenja optužnog akta fokus medija se sa javnog tužilaštva prevaljuje na sud, a predstavnici medija mogu pratiti suđenja i potom o tome obaveštavati javnost. Glavni pretres je javan i mediji se mogu pozivati na slobodu izražavanja kako bi prisustvovali suđenjima. Ipak, i kad je reč o glavnom pretresu, prisustvo medija može biti isključeno u celini ili delimično na osnovu obrazložene i javne odluke suda, kada je to potrebno radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, interesa maloletnika i privatnosti učesnika u postupku.[3] Radi se o vrlo sofisticiranim, ali i jakim pritiscima na sud i njegovu nezavisnost, objektivnost, nepristranost pritiscima koji su najčešće delotvorniji nego bilo koja druga vrsta direktnih i neposrednih političko-telefonskih pritisaka, urgencija, jer se tu na prvi pogled ne radi o direktnim pritiscima, već se radi o zahtevu najšire javnosti, o novinskim natpisima, kojima se teže može odupreti, nego direktnim pritiscima, pretnjama i ucenama (Eriscon, 1991: 322).

1.2.3. Zaštita maloletnika od medijskog pritiska

Posebno je osetljivo kada iskaze daju maloletnici u krivičnim postupcima koja se vode za krivična dela za koja je zakonom propisano da javni tužilac i sudija koji postupaju moraju imati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica (Član 150. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela

[3] Član 363. ZKP, s tim u vezi Odlukom Ustavnog suda Republike Srbije IUz-96/2015 od 20.5.2021. godine je utvrđena nesaglasnost sa Ustavom odredbe člana 363. tačka 5 ZKP, kojom je bilo propisano da se javnosti može isključiti sa glavnog pretresa ako je to potrebno radi zaštite drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu, i odredbe člana 366. ZKP, prema kojoj je javni tužilac mogao da predloži sudu da se javnost isključi sa glavnog pretresa prilikom ispitivanja okrivljenog saradnika ili osuđenog saradnika i da će predsednik veća pre donošenja odluke zatražiti od optuženog i njegovog branioca da se izjasne o tom predlogu.

i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica). Bilo je više slučajeva u praksi kada su postojale indicije da je objavljivanje neproverenih informacija ugrožavalo psihički integritet maloletnih oštećenih, koji su zbog snažnog osećaja medijskog upliva u privatni život bili i pre davanja iskaza izmeštani iz svojih porodica u stručne ustanove za vreme trajanja istrage, a kako bi se izvršilo psihološko veštačenje i pribavio što tačniji i jasniji iskaz od ove osetljive kategorije svedoka.

Javni tužilac može po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka maloletnom svedoku da odredi rešenjem status posebno osetljivog svedoka, čime se pored činjenice da se ispituje u prisustvu stalnog sudskog veštaka - psihologa i zakonskog zastupnika pruža dodatna zaštita od izloženosti delikatnim i uznemirujućim pitanjima odbrane. Važni kriterijumi prilikom donošenja ovog rešenja su uzrast svedoka, priroda, način, vrsta krivičnog dela, činjenica da je od samog krivičnopravnog događaja protekao kratak period, posledice krivičnog dela u smislu težine i vrste povreda koje je svedok zadobio npr. ako su ubodne rane ili povrede nanete vatrenim oružjem. Međutim, uprkos navedenim mehanizmima procesne zaštite, rezultati istrage su ukazivali da činjenično stanje nije onakvo kakvim se činilo na početku i kako su mediji izveštavali, što ne samo da nepovoljno utiče na krivični postupak, već i na bliske odnose između involviranih lica.

U načelu maloletni oštećeni se ponovo ispituju na glavnom pretresu samo izuzetno, jer se s jedne strane nastoji sprečiti sekundarna viktimizacija, a s druge strane, postoji rizik da zbog proteka vremena od kritičnog događaja ne ostane konzistentan u svom iskazu ili da o događaju govori ne samo sa manje detalja, već i umanjujući njegov značaj. To mnogo zavisi i od pristupa suda maloletnom oštećenom i pravnog rezonovanja.[4]

1.2.4. Normativne konsekvence izveštavanja medija

Zbog prenaglašenog izveštavanja medija o konkretnom krivičnopravnom događaju i javno mnjenje formira iracionalan, sentimentalni stav o nužnosti drakonskog kažnjavanja, a što je uzrokovalo i pojačanu legislativnu aktivnost u domenu materijalnog krivičnog prava. Manifestacioni oblik takvog postupanja zakonodavca

[4] U presudi Višeg suda u Beogradu Kž1. broj 770/21 od 3.2.2022. godine iznet je pravni stav da se činjenice vezane za preduzimanje radnje krivičnog dela polno uznemiravanje iz člana 182a KZ moraju ceniti u samom momentu spornog obraćanja okrivljenog i reakcije maloletne oštećene, a ne iz njene kasnije reakcije zasnovane na priči koju je čula, koja je tokom glavnog pretresa izmenila iskaz i izjavila da se nije osećala ugroženo u momentu kad joj se okrivljeni obratio, već se uplašila zbog reakcije roditelja druge dece. Inicijalno frontalno medijsko izveštavanje o spornom događaju čiji je učesnik maloletnik, reakcije bliskih lica, kao i odlaganja glavnog pretresa imaju obeshrabrujuće efekte na krivični postupak, a zahtevanje pred sudom da se oštećena, koja je u polnoj sferi nedovoljno iskusna, izjasni precizno u kom momentu je osetila strah vodi izobličavanju prava, banalizovanju radnje krivičnog dela i čini krivični postupak iluzornim.

ogleda se u činjenici da je Krivični zakonik od donošenja 2005. godine do poslednjih izmena u maju 2019. godine menjan i dopunjavan devet puta. Dominantno je naročito u poslednjim izmenama jačanje represivnih tendencija kroz pooštravanje kazni, širenje kruga inkriminacija, uvođenje restriktivnih uslova za izricanje mera upozorenja, kroz promenu sistema kazni uvođenjem doživotnog zatvora i zabranu uslovnog otpusta. Učestale izmene materijalnog krivičnog zakonodavstva proizvode negativne efekte na konzistentnost krivičnog zakona, kao svojevrsne „*magna carta* zločinaca" (Vuković, 2022: 17), a takođe sužavaju polje adekvatnog i pravičnog suzbijanja kriminaliteta. Krivično zakonodavstvo ne sme, iz nekih političkih, ili koncepcijskih razloga, otići u apstraktni humanizam, niti sme biti zavedeno trenutnim stanjem kriminaliteta i instiktivnim i prolaznim društvenim reagovanjem na to stanje i skrenuti u neki krajnji ekstremizam izražen u nepotrebnoj retributivnosti (Lazarević, 1997: 12). Uloga medija u stvaranju uverenja da isključivo drakonskim kažnjavanjem mogu biti zadovoljeni širi interesi društva, ali i u pogrešnom sagledavanju i minimalizovanju pojedinih oblika kriminaliteta nije zanemarljiva. Takođe, epilog ovakvih zalaganja medija uvek će doneti više štete nego koristi: recidivizam se neće smanjiti, a reintegracija i resocijalizacija prestupnika biće u potpunosti onemogućena, što samo može trasirati put ka novom zločinu (Kvastek, 2009: 184).

2. KOMUNIKACIJSKE RELACIJE IZMEĐU JAVNOG TUŽILAŠTVA I MEDIJA

Kreiranje komunikacione strategije, koja je osnov za izradu plana aktivnosti, koji se odnosi na informisanje javnosti o radu javnog tužilaštva, promovisanje rada i jačanju stepena poverenja, jeste važna, jer treba održati zainteresovanost za postupak do njegovog završetka. Predstavlja instrument za postizanje principa otvorene pravde, ali ustanovljavanje adekvatne granice u pogledu sadržine i opsega informacija o predmetu i toku krivičnog postupka koje mogu steći publicitet od pokretanja istrage nije jednostavno ostvariti.

Na početku krivičnog postupka javni tužilac treba da generiše dosadašnju praksu organa unutrašnjih poslova da nakon hapšenja osumnjičenih učine dostupnim medijima podatke o mestu, vremenu i načinu vršenja krivičnih dela, kao i hapšenju osumnjičenih. Upravo iz navedenih razloga je Zakonom o organizaciji i državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (Član 27. stav 2 Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije) propisano da se podaci iz predistražnog postupka i istrage u svim postupcima za krivična dela organizovanog kriminala, terorizma i korupcije ne mogu javno iznositi bez odobrenja nadležnog javnog tužioca.

To je mehanizam rukovodstvene uloge javnog tužioca, koji treba da promeni dosadašnju praksu organa unutrašnjih poslova da nakon hapšenja osumnjičenih učine dostupnim medijima i javnosti podatke bitne za krivični postupak. Publicitet u početnoj fazi istrage može ozbiljno da naruši izvođenje dokaza, da upozori saradnike organizovane kriminalne grupe, koji raspolažu čitavim lancem posrednika, da su njihove radnje bile predmet obrade i povredi pretpostavku nevinosti uhapšenih lica, kao i privatnost drugih učensika. Iz ovih razloga, odluku o sadržini i opsegu informacija o pokrenutoj istrazi i treba isključivo da donosi javni tužilac i to ne samo u predmetima organizovanog kriminala i korupcije, već i za sva druga krivična dela.

Ovakva obaveza kontrole informacija u vezi sa krivičnim postupkom prevashodno se odnosi na postupajuće javne tužioce, odnosno portparole, koji su ovlašćeni da daje usmena ili pismena saopštenja i izjave za medije o preduzetim procesnim radnjama, ali i na Vrhovnog javnog tužioca, čija je glavna uloga u determinisanju strategije krivičnog gonjenja, te bi umesto što predstavnici Vlade daju izjave za medije, najavljuju ili predstavljaju akcije hapšenja i sl, on trebalo da razjasni sporne situacije i ukaže na nepristrasnost u vođenju predistražnog postupka i istrage. To se najčešće ne čini zbog delikatnosti ili složenosti slučaja, ali nekada je zbog poverenja javnosti, zaštite zakonitosti, pretpostavke nevinosti i javnog interesa nužno zaštititi integritet javnih tužilaca i ne dozvoliti dovođenje u sumnju i uzimanje u preispitivanje konkretne odluke.

Rezervisan stav pravosudnih organa prema medijima temelji se na činjenici da intrigantno i učestalo izveštavanje medija može dovesti do osujećenja krivičnog postupka, što se pre svega odnosi na istražnu fazu u kojoj se prikupljaju dokazi važni za krivični postupak, ali i na dokazni postupak u fazi glavnog pretresa kada određeni svedok može biti ponovo pozvan da da iskaz pred sudom. Značaj javnosti da zna ne sme da preteže u odnosu na složenost istrage i da tako ugrozi prikupljanje dokaza. Pored toga, ne treba zaboraviti da ni pravda ne sme samo da se sprovodi, već da mora i da se vidi da je sprovedena i da u postupanju pravosudnih organa mora važiti princip otvorene pravde. On podrazumeva da javna tužilaštva i sudovi ne funkcionišu u vakuumu,[5] niti *per se*, da nisu izolovani iz društva, već su njegov sastavni deo, te da

[5] S tim u vezi Evropski sud za ljudska prava je u predmetu Sunday times v. Ujedinjeno Kraljevstvo, broj predstavke 6538/74 od 26.4.1979. godine od zauzeo stav da postoji opšte prihvatanje činjenica da sudovi ne mogu da funkcionišu u vakuumu. Iako sudovi jesu forum za rešavanje sporova, to ne znači da se o tim sporovima ne može voditi prethodna diskusija na drugom mestu, bilo u specijalizovanim časopisima ili štampi uopšte, ili u javnosti. Iako masovni mediji ne smeju da prekorače granice postavljene u interesu pravilnog funkcionisanja pravosuđa, dužnost im je da prenose informacije i ideje koje se tiču pitanja iznetih pred sudom, kao i u drugim oblastima od javnog interesa. Ne samo što mediji imaju zadatak da prenose takve informacije i ideje, već i javnost ima pravo da ih dobije, a sve povodom zabrane objavljivanja novinskog članka, što je pravdano interesom zaštite nepristrasnosti i autoriteta pravosuđa i očuvanja poverenja javnosti u sud u vezi sa posebnom vrstom sedativa usled koje su mnoga deca rođena sa teškim deformitetom. Sud je ustanovio da zabrana izdata novinama nije odgovarala na društvenu potrebu dovoljnim pritiskom da prevagne javni interes u vidu slobode izražavanja u smislu člana 10. EKLJP, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22sunday%20times%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57584%22]}, 7.7.2023.

javna tužilaštva po službenoj dužnosti i štiteći javni interes gone učinioce krivičnih dela i da sudovi donose presude u ime naroda, što nije puka zakonska formulacija. Zbog toga je važno obezbediti optimalan ambijent za otvorenu komunikaciju između pravosudnih organa i medija, pojasniti javnosti predmet postupka bez ulaženja u detalje do njegovog pravnosnažnog okončanja, pružiti zaštitu učesnicima od medijskog pritiska, ali i kvalitetnijom saradnjom sa novinarima jačati poverenje javnosti u pravosudne institucije.

Važno je probiti zid ćutanja pred medijskim pitanjima i preduzeti aktivnosti u postupku medijske konstrukcije kriminaliteta, što implicira proces medijskog izbora krivičnih događaja, odnosno donošenje odluka o tome šta sve zavređuje da bude predstavljeno kao vest, a ujedno koliko prostora treba posvetiti tom događaju. Socijalno kontruisana stvarnost o kriminalitetu predstavlja se građanima, korisnicima različitih medijskih sadržaja, koji je uglavnom nekritički i neselektivno prihvataju pošto im je, između ostalog ona jedina i dostupna (Ilić, 2018: 49).

Osnovno pitanje je da li običan čovek koji redovno prati informativni program može da zaključi kakav je odnos organa formalne kontrole prema različitim oblicima kriminaliteta, a posebno prema npr. organizovanom kriminalitetu. Ovde je najvažnije utvrditi kakav je zvanični stav državnih organa po tom pitanju, priznaju li postojanje organizovanog kriminaliteta i ako je to slučaj kako ga načelno objašnjavaju, kao sporadičnu pojavu ili fenomen koji je povezan sa nekim najvažnijim državnim i društvenim strukturama. Jedan od najvećih problema u oblasti kontrole organizovanog kriminaliteta je tretiranje pojedinih nepoželjnih pojava koje pogađaju čitavo društvo odvojeno od delovanja organizovanog kriminaliteta. Najčešći takav primer su droge koje su se oduvek tretirale kao veliko zlo odnosno kao jedna od najvećih opasnosti po pojedince i društvo kao celinu. Međutim, u diskursu o drogama gotovo nikad ne može se pronaći priča o tome kako su se droge našle oko škola, u kafićima ili klubovima odnosno ne govori se o povezanosti organizovanog kriminaliteta i droga (Banović i Ilić, 2019: 163). Takođe, i sam zakonodavac je prilikom poslednjih izmena KZ odstupio od nužne nomotehničke preciznosti i nije definisao veliku količinu opojne droge prilikom propisivanja težeg oblika krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga iz član 246a stav 2 Krivičnog zakonika, ostavivši sudu ekstenzivno polje za razmatranje i presuđenje. Neodređenost norme je doprinela neujednačenom postupanju javnog tužilaštva i suda i mediji bi u tom kontekstu mogli doprineti ukazivanju javnosti na ozbiljnost i težinu krivičnog dela sa odvraćajućom porukom od vršenja krivičnih dela protiv zdravlja ljudi.

Na polju izveštavanja o ekološkim krivičnim delima mora postojati dobra saradnja između javnog tužilaštva i medija. Time će biti izvršene i obaveze koje smo preuzeli po tzv. Arhuskoj konvenciji – Konvenciji o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne

sredine,[6] u skladu sa kojom svi organi javne vlasti, uključujući i javna tužilaštva obezbeđuju za javnost informacije u oblasti životne sredine u skladu sa svojim funkcijama na transparentan i efektivan način. To u stvari podrazumeva obavezu da nakon postupanja u predistražnom postupku javni tužilac obavesti javnost sazivajući konferenciju za medije, ili preko portparola o službenim radnjama koje su preduzete, radnjama okrivljenog koje se mogu podvesti pod krivično delo iz oblasti krivičnih dela protiv životne sredine i posledice koje su takve radnje izazvale ili bi mogle izazvati kako po životnu sredinu, tako i po zdravlje ljudi. Ovakva obaveza nadležnih organa je ustanovljena pošto je zdravlje ljudi jedno od najvažnijih prava čoveka koje mora biti garantovano i kada postoji sumnja u njegovu ugroženost, nadležni organi su dužni da o tome informišu građane, kao i o merama predostrožnosti koji bi bilo nužno preduzeti. Takođe, priroda i vrsta ovih krivičnih dela jeste takva da može da ima nesagledive razmere, te je važno razjasniti javnosti i uzroke potencijalne štete, što uključuje i obavezu javnog tužioca da ne samo na samom početku krivičnog postupka obaveštava javnost, već da to čini i u toku istrage kada bude imao pouzdane dokaze npr. nalaz i mišljenje veštaka o sumnjivim zagađujućim materijama, kako bi se eventualno i javnost umirila, ali pre svega stanovništvo koje živi na određenoj ugroženoj oblasti. Takav progresivan pristup podrazumeva otvorenost javnog tužilaštva prema medijima i povećanje transparentnosti u radu uz poštovanje pretpostavke nevinosti.

3. PREDSTAVNICI MEDIJA KAO OŠTEĆENI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Tokom izveštavanja o različitim događajima predstavnici medija mogu postati i predmet krivičnopravne zaštite zbog izloženosti fizičkim i psihološkim pretnjama. Posebno je značajna Preporuka Komiteta Ministara o zaštiti novinarstva i bezbednosti novinara i ostalih medijskih aktera,[7] koja daje detaljne smernice za stvaranje podsticajnog okruženja za slobodu izražavanja i obezbeđenje efikasne zaštite novinarstva, osiguranje nezavisnosti medija i garantovanje medijskog pluralizma, ali i krivično gonjenje odgovornih u slučaju napada na medijske aktere. Mora im biti garantovan širok raspon zaštite usled činjenice da vršenjem svoje delatnosti daju bitan doprinos javnoj raspravi i procesima oblikovanja mišljenja u demokratskom društvu prilikom obaveštavanja javnosti o pitanjima od javnog interesa, komentarisanja tih stvari, pozivanja organa javne vlasti i drugih moćnih sila u društvu na odgovornost i razotkrivanje korupcije i zloupotrebe vlasti. Takođe,

[6] *Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori*, broj 38/09.

[7] Preporuka Rec (2016)4 od 13.4.2016. godine, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9#_ftn1, 8.7.2023.

važna je i zaštita novinarskih izvora, koja je baza slobode štampe i o njoj se mora posebno voditi računa.[8]

Opseg domaće krivičnopravne zaštite predstavnicima medija odnosi se na sva krivična dela, a prioritetno na krivična dela protiv života i tela,[9] protiv sloboda i prava čoveka i građanina,[10] opšte sigurnosti ljudi i imovine,[11] pravosuđa,[12] javnog reda i mira,[13] kod kojih se najčešće javljaju kao oštećeni. Pored ovih, obuhvaćeni su i generičkim pojmom lica koja se bave poslom od javnog značaja,[14] koji predstavlja kvalifikatornu okolnost kod sledećih inkriminacija:

-krivično delo teško ubistvo,[15] kada se liši života lice koje obavlja poslove od javnog značaja u vezi sa poslovima koje to lice obavlja; u vezi sa prvom okolnosti sporno je na osnovu kojih kriterijuma se utvrđuje da li određena profesija ili dužnost ima povećani rizik za bezbednost lica koje ih obavlja, a u vezi sa drugom okolnosti sporno

---

[8] Pogrešna upotreba zakona koji uređuje javni rad i mir, suzbijanje terorizma i zaštitu nacionalne bezbednosti da bi se došlo do saznanja o novinarskim izborima bilo putem mera praćenja ili prinudom da se izvor otkrije je čest primer mešanja u toj sferi, što potvrđuje i predmet Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. i drugi protiv Holandije, broj predstavke 39315/06 od 22.11.2012. godine, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Telegraaf%20Media%20Nederland%20Landelijke%20Media%20B.V.%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-114439%22]}, 5.7.2023.

[9] Laka telesna povreda iz člana 122. stav 2 Krivičnog zakonika, učestvovanje u tuči iz člana 123. Krivičnog zakonika, ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svađi iz člana 24. Krivičnog zakonika ukoliko je okrivljeni imao svest o tome da je oštećeni novinar.

[10] Protivpravno lišenje slobode iz člana 132. Krivičnog zakonika, otmica iz člana 134. Krivičnog zakonika, prinuda iz člana 135. Krivičnog zakonika, iznuđivanje iskaza iz člana 136. Krivičnog zakonika, proganjanje iz člana 138a Krivičnog zakonika, narušavanje nepovredivosti stana iz člana 139. stav 2 Krivičnog zakonika, protivzakonito pretresanje iz člana 140. Krivičnog zakonika, povreda tajnosti pisama i drugih pošiljki iz člana 142. stav 3 Krivičnog zakonika, neovlašćeno prisluškivanje i snimanje iz člana 143. stav 3 Krivičnog zakonika, neovlašćeno fotografisanje iz člana 144. stav 2 Krivičnog zakonika, neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka iz člana 145. stav 2 Krivičnog zakonika, neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka iz člana 146. stav 3 Krivičnog zakonika, povreda slobode govora i javnog istupanja iz člana 148. Krivičnog zakonika, sprečavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari i emitovanje programa iz člana 149. stav 3 Krivičnog zakonika, sprečavanje javnog skupa iz člana 151. stav 2 Krivičnog zakonika, sprečavanje političkog, sindikalnog i drugog udruživanja i delovanja iz člana 152. stav 2 Krivičnog zakonika.

[11] Izazivanje opšte opasnosti iz člana 278. Krivičnog zakonika, neotklanjanje opasnosti iz člana 285. Krivičnog zakonika, teška dela protiv opšte sigurnosti iz člana 288. Krivičnog zakonika.

[12] Pomoć učiniocu posle učinjenog krivičnog dela iz člana 333. Krivičnog zakonika ako je primarno krivično delo učinjeno na štetu novinara, kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti iz člana 340a Krivičnog zakonika ako je mera bezbednosti zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim izrečena okrivljenom zbog učinjenog krivičnog dela na štetu novinara.

[13] Nasilničko ponašanje iz člana 344. Krivičnog zakonika, nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu iz člana 344a Krivičnog zakonika, udruživanje radi vršenja krivičnih dela iz člana 346. Krivičnog zakonika ako je u vezi sa krivičnim delima kojima se ugrožava bezbednost novinara, izrađivanje i nabavljanje oružja i sredstava namenjenih za izvršenje krivičnog dela iz člana 347. Krivičnog zakonika, učestvovanje u grupi koja izvrši krivično delo iz člana 349. Krivičnog zakonika.

[14] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 72/09 omogućio je potpuniju krivičnopravnu zaštitu novinarima, a pod tim poslom u smislu člana 112. stav 1 tačka 32 Krivičnog zakonika smatra se obavljanje profesije ili dužnosti koja ima povećani rizik za bezbednost lica koje ga obavlja, a odnosi se na zanimanja koja su od značaja za javno informisanje, zdravlje ljudi, obrazovanje, javni prevoz, pravnu i stručnu pomoć pred sudskim i drugim državnim organima.

je sledeće: na osnovu kojih parametara se utvrđuje značaj koji određena profesija ili dužnost ima za odgovarajuću oblast; na koji način treba izvršiti stepenovanje tog značaja; koji stepen značaja je relevantan za krivično delo; da li treba ili ne treba primeniti pretpostavku da svi koji su zaposleni u navedenim oblastima po prirodi stvari obavljaju poslove od značaja za te delatnosti i da li krivičnopravnu zaštitu uživaju i lica koja nisu zaposlena u navedenim oblastima, ali se bave zanimanjima koja imaju značaj za te oblasti. Iz razloga što jezičko tumačenje ne može da ponudi odgovore na postavljena pitanja, smatra se da rešenje reba potražiti u primeni teleološkog tumačenja i povećani rizik za bezbednost vezivati za vršenje određenih krivičnih dela prema navedenim licima, što znači da je za ovaj oblik teškog ubistva potrebno da postoji povećani rizik da prema njima bude izvršeno određeno krivično delo prilikom vršenja njihove dužnosti ili profesije (Stojanović, 2020: 449). Unošenje novih oblika teškog ubistva sa gledišta zakonodavne prakse pri izradi i usvajanju propisa vodi postavljanju pitanja da li se ovakvim određivanjem teškog ubistva došlo do situacije da teška ubistva umesto izuzetka postanu češći oblici ubistava od običnih i da li ovako brojna nabrajanja umesto dobro formulisanih uopštenijih oblika predstavljaju unošenje preterane kazuistike u praksu pri formulisanju propisa (Đorđević, 2010: 10).

- krivično delo teška telesna povreda (Član 121. stav 6 u vezi sa stavom 1 Krivičnog zakonika)
- ugrožavanje sigurnosti (Član 138. stav 3 u vezi sa stav 1 Krivičnog zakonika), kada je oštećeni lice koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja.

Nesporno je da predstavnici medija često stupaju u kontakt i sa stranom o kojoj pišu kako bi pružili mogućnost za demante. Kada budu izloženi pretnjama ili pak i fizičkim i drugim oblicima napadima zbog pisanja i objavljivanja članaka, postaju pasivni subjekti, jer im se onemogućava slobodno bavljenje novinarstvom i nastoje se eksplicitno ili prikriveno ostvariti odvraćujući motivi. Za razliku od npr. krivičnog dela teška telesna povreda, koje pretpostavlja konkretan fizički napad i posledice tog napada koje se ogledaju u težini povreda, kod krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti, koji je po svojoj prirodi verbalni delikt, kvalifikovanje određene radnje osumnjičenog kao krivičnog dela je kompleksnije i osetljivije i treba odrediti jasne granice kriminalne zone.

Za postojanje krivičnog dela ugrožavanje sigurnosti iz člana 138. stav 3 u vezi sa stavom 1 Krivičnog zakonika nije bitno da li onaj ko preti stvarno i ima nameru da realizuje pretnju, kao i da je sredstvo kojim je pretio stvarno podobno da se njime neko liši života, telesno povredi ili da mu se zdravlje naruši, već da li je pasivni subjekt pretnju shvatio ozbiljno i da li je pretnja kod njega izazvala strah ili osećaj nesigurnosti. Važno je da je pretnja objektivno ostvariva i podobna da izazove

strah kod oštećenog, koja se manifestuje u njegovom osećaju lične nesigurnosti i nespokojstva. Ugrožavanje sigurnosti mora biti značajnije i pretnja mora biti takva da je podobna da izazove strah, a posledica krivičnog dela se ne pretpostavlja, već se u krivičnom postupku dokazuje i oštećeni se mora izjasniti o postojanju, intenzitetu ugroženosti i težini pretnje (Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po3 broj 16/20 od 21. jula 2020. godine i presuda Višeg suda u Beogradu K.Po3. broj 48/19 od 6.2.2020. godine, Bilten Višeg suda u Beogradu broj 91, 2020: 16). Pored toga, predmet krivičnog dela ugrožavanje sigurnosti može biti samo pretnja koja nije uslovna, već direktna (Rešenje Višeg suda u Beogradu Kž1 broj 255/23 od 6.4.2023. godine, ukinuta presuda Drugog osnovnog suda u Beogradu K. broj 1145/22 od 2.2.2023. godine).

Pasivni subjekt je predstavnik medija, odnosno novinar, a pod tim pojmom se označava svako fizičko ili pravno lice koje se redovno ili profesionalno bavi prikupljanjem i širenjem informacija za javnost putem bilo kog sredstva masivnih komunikacija (Preporuka broj R (2000) 7 Komiteta ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacija, usvojena 8.3.2000. godine).[16] Inače, naše medijsko zakonodavstvo, koje obuhvata ZJIM, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima, ne sadrži definiciju novinara. Uređeno je da se sloboda javnog informisanja ostvaruje putem medija (Član 1. Zakona o javnom informisanju i medijima) i da posebno obuhvata slobodu prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodu formiranja i izražavanja ideja i mišljenja, slobodu štampanja i distribucije novina i slobodu proizvodnje, pružanja i objavljivanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, slobodu širenja informacija i ideja preko interneta i drugih platformi, kao i slobodu izdavanja medija i obavljanja delatnosti javnog informisanja (Član 3. stav 1 Zakona o javnom informisanju i medijima). Prema tome, i pojam novinara treba ekstenzivnije tumačiti s ciljem pružanja celovitije zaštite i u slučaju narušavanja njihovog fizičkog ili psihičkog integriteta preduzeti efikasne mere. To znači da pod tim pojmom treba podrazumevati i urednika, i zamenika urednika, kao i zaposleno lice u medijskoj kompaniji koje je napisalo određeni članak nevezano za vrstu radnog angažovanja, odnosno da li je zaposleno na neodređeno vreme ili pak obavlja radne zadatke po ugovoru o volonterskom radu, kao i kamermana koji je u pratnji na terenu.

Vrhovno javno tužilaštvo je izdalo obavezno uputstvo 24.12.2020. godine, kojim je uspostavljena tužilačka mreža kontakt tačaka za brzu reakciju u slučaju ugrožavanja bezbednosti novinara, te je u svakom javnom tužilaštvu određen javni tužilac specijalizovan za krivična dela protiv novinara, ustanovljena je obaveza hitnog postupanja i uvedeno vođenje posebnih evidencija za krivična dela učinjena na štetu novinara. Istraga protiv osumnjičenih mora biti delotvorna i takva da bude

[16] https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2, 3.7.2023.

podobna da se prikupe relevantni dokazi, iz kojih će se utvrditi sve bitne činjenice u vezi sa spornim krivičnopravnim događajem na detaljan, objektivan i nepristrasan način. One ne moraju nužno dovesti do optuženja i kažnjavanja odgovornih, ali je neophodno da budu preduzeti svi razumni koraci od strane javnog tužilaštva kako bi se na adekvatan, temeljan i brz način sve okolnosti razjasnile. Posebnu obazrivost u postupanju treba ispoljiti kako bi se novinari zaštitili od policijskog nasilja kada izveštavaju sa javnog skupa, u vreme krize, tokom izbornog postupka, kao i u područjima zahvaćenih sukobom.[17] Važno je izbeći tzv. nekažnjivost, koja se sastoji u nepokretanju krivičnog postupka za krivična dela učinjena protiv novinara ili u opstrukciji predistražnog postupka ili nastupanju zastarelosti krivičnog gonjenja.

Sagledavajući aktuelno stanje, može se konstatovati da je javnotužilačka praksa u povoju, da su sporadični napadi na novinare, ali da se najčešće javljaju kao oštećeni krivičnim delom ugrožavanje sigurnosti iz člana 138. stav 3 u vezi sa stavom 1 Krivičnog zakonika, koje se odnosi na prvenstveno pretnje preko interneta, ali i telefonom, a potom i neposredno. Pored ovog krivičnog dela, pokrenuti su krivični postupci za krivična dela nasilničko ponašanje, kao i nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi, kod kojih je otežano utvrđivanje osumnjičenih jer se dešavaju na javnom prostoru, za krivično delo izazivanje opšte opasnosti iz član 278. Krivičnog zakonika i dr. Javni tužioci su nakon donošenja obaveznog uputstva Vrhovnog javnog tužilaštva završili adekvatne obuke kako bi stekli posebna znanja i proaktivno postupali prilikom napada na novinare, što je rezultiralo i porastom broja predmeta sa ovom tematikom. Najčešće se tokom preduzimanja određenih dokaznih radnji predlaže prema osumnjičenom izricanje mere zabrana prilaska i komunikacije sa oštećenim, kako bi se sprečila opstrukcija krivičnog postupka dok novinar kao oštećeni ne da iskaz u Tužilaštvu, a potom javni tužilac ceni dalje opravdanost produženja ove mere, koja može trajati do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka.

ZAKLJUČAK

[17] U predmetu Najafli protiv Azerbejdžana broj 2594/07 od 2.10.2012. godine novinara je pretukla policija dok je izveštavao sa neodobrenih demonstracija. Iako novinar nije nosio plavi prsluk kako bi sprečio rizik i identifikovao se kao pripadnik novinarske profesije, nosio je novinarski bedž i više puta je ponovio policiji da je novinar. Evropski sud za ljudska prava je odlučio da postoji povreda čl.3 Konvencije zbog zlostavljanja, kao i povreda slobode izražavanja iz član 10. Konvencije obrazlažući da upotreba prekomerne sile nad novinarima dok obavljaju svoje profesionalne dužnosti ozbiljno ometa njihovo ostvarivanje prava da primaju i saopštavaju informacije bez obzirona na to da li je bilo ikakve namere policije da se meša u novinarsku aktivnost, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22najafli%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-113299%22]}, 15.6.2023.

Odnos medija i javnog tužilaštva u aktuelnom društvenom kontekstu može se definisati kao nekonzistentan, solidan i višedimenzionalan sa tendencijom obostranog porasta profesionalnog poverenja. Mediji pretežno senzacionistički i simplifikovano izveštavaju o krivičnopravnim događajima, nastojeći u velikoj meri da dramatizuju kriminalitet i tako umesto da doprinose razumevanju problema i podstaknu socijalni dijalog, oni zastrašuju i uznemiravanju javnost dinamikom i intenzitetom objavljivanja vesti. Takvo medijsko oglašavanje dovodi do stigmatizacije okrivljenih i nepovoljno utiče na građane, posebno one mlađe, podložne sugestivnim uticajima.

Javni tužilac je dužan da isključi svaki uticaj na svoju samostalnost, a samim tim i uticaj predstavnika medija i to kako prilikom odlučivanja o krivičnom gonjenju, tako i tokom istrage. U obavezi je da štiti sve učesnike u krivičnom postupku od nedopuštenog uticaja medija, koji se može ogledati u latentnoj mogućnosti narušavanja pretpostavke nevinosti ili vršenju pritiska na svedoke prilikom davanja iskaza, a time demonstrira i svoj autoritet i samostalnost i pokazuje javnosti jedan ozbiljan i profesionalan stav.

Ipak, javni tužilac ne može da ignoriše medije i svaka izjava za medije predstavnika javnog tužilaštva treba da se tretira kao perspektiva, a ne konfrontacija, osujećenje krivičnog postupka i sl. Time se otklanjaju potencijalne špekulacije, pokazuje trasparentnost rada javnog tužilaštva, ali se obezbeđuje i princip javnosti krivičnog postupka. Mediji postaju mehanizam za širenje vesti i mišljenja o kriminološkim fenomenima koji treba da ima edukativan i informativan karakter, i to su ciljevi kojima treba težiti. Ujedno stvara se povoljan prostor za medije prilikom prenošenja tačnih i konciznih informacija javnosti i sprečava se nasilno postupanje prema novinarima i ugrožavanje njihove sigurnosti i bezbednosti. U tim krajnjim povredama ponovo mora da reaguje javno tužilaštvo i zaštiti novinare od neprimerenih i nasilnih postupanja prema njima, da prepozna vrstu napada i da preduzme efikasno krivično gonjenje, kako bi se utvrdila istina i učinioci krivičnih dela priveli pravdi, ali i da garantuje i pruži zaštitu oštećenima.

Prema tome, važno je pronaći adekvatnu meru ravnoteže u odnosu javnog tužilaštva i medija, jer javno tužilaštvo treba da se stara o transparentnosti krivičnog postupka, da obezbedi veću i sveobuhvatniju koordinaciju prilikom razmene informacija sa medijima, ali i da zaštiti privatnost učesnika u krivičnom postupku i objavljivanje saopštenja ili izjava za koje smatra da bi mogli ometati krivični postupak koji je u toku. To podrazumeva kontinuiran i permanentan rad.

LITERATURA

Knjige, monografije

1. Dimitrijević, D. (1981) *Krivično procesno pravo*, 7. izdanje, Beograd: Savremena admistracija.
2. Ilić, A. (2018) *Mediji, kriminalitet i sudovi*, Beograd: Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti.
3. Stojanović, Z. (2020) *Komentar Krivičnog zakonika*, X izdanje, Beograd: Službenik glasnik.
4. Vuković, I. (2022) *Krivično pravo – opšti deo, drugo izdanje,* Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.

Članci

1. Bajović, V. (2008) „Pretpostavka nevinosti i sloboda štampe", *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, vol. 56, broj 1, 194-210.
2. Banović, B. i Ilić, A. (2019) „Mediji i organizovani kriminalitet", *zbornik sa naučne konferencije Finansijski kriminalitet i korupcija*, (ur. Jelena Kostić, Aleksandar Stevanović), Beograd: Institut za uporedno pravo i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 157-163.
3. Đorđević, Đ. (2010) „Oblici ubistava u savremenom krivičnom zakonodavstvu", *Pravni život*, tom I, broj 9, 3-15.
4. Eriscon, R. (1991) „Mass Media, Crime, Law and Justice, an International Approach", *The British Jorunal of Crimilogy*, vol. 31, No. 3, 219-249.
5. Kiurski, J. (2001) „Mediji i pretpostavka nevinosti u krivičnom postupku", *Pravni život*, *tematski broj „Pravo i ljudske vrednosti"*, tom 1, broj 9, 301-311.
6. Kolaković Bojović, M. (2012) „Mediji i pretpostavka nevinosti", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, *tematski broj „Mediji i ljudska prava"*, LXI, 555-569.
7. Kvastek, A. (2009) „Mediji, kriminalitet i mladi", *Crimen* (X), broj 2, 179-211.
8. Lazarević, Lj. (1997) „Mesto i značaj krivičnog zakonodavstva u suzbijanju kriminaliteta", *zbornik Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva u suzbijanju kriminaliteta*, Beograd: Udruženje za krivičnopravo i kriminlogiju Jugoslavije.
9. Ćirić, J. (2001) „Javno mnjenje i krivična dela protiv života i tela", *Pravni život*, tematski broj *„Pravo i ljudske vrednosti"*, tom I, broj 9, 25-43.

Sudske odluke

1. Odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sunday times v. Ujedinjeno Kraljevstvo, broj predstavke 6538/74 od 26.4.1979. godine, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22sunday%20times%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRAND-

CHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57584%22]}, 7.7.2023.
2. Odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Allenet de Ribemant protiv Francuske, broj predstavke 15175/89 od 10.2.1995. godine, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57914%22]}, 30.6.2023.
3. Odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Najafli protiv Azerbejdžana, broj predstavke 2594/07 od 2.10.2012. godine, https://hudoc.echr.coe.int/#{%-22fulltext%22:[%22najafli%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRAND-CHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-113299%22]}, 15.6.2023.
4. Odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. i drugi protiv Holandije, broj predstavke 39315/06 od 22.11.2012. godine, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Telegraaf%20Media%20Nederland%20Landelijke%20Media%20B.V.%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%-22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-114439%22]}, 5.7.2023.
5. Odluka Ustavnog suda Republike Srbije IUz-96/2015 od 20.5.2021. godine.
6. Presuda Višeg suda u Beogradu K.Po3.br. 48/19 od 6.2.2020. godine.
7. Presuda Višeg suda u Beogradu Kž1.br.770/21 od 3.2.2022. godine.
8. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po3 br. 16/20 od 21. jula 2020. godine.
9. Rešenje Višeg suda u Beogradu Kž1 br.255/23 od 6.4.2023. godine, ukinuta presuda Drugog osnovnog suda u Beogradu K.br.1145/22 od 2.2.2023. godine.
10. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po3 broj 16/20 od 21. jula 2020. godine i presuda Višeg suda u Beogradu K.Po3. broj 48/19 od 6.2.2020. godine, Bilten Višeg suda u Beogradu br.91, Beograd, 2020, 16.

Propisi

1. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list Srbije i Crne gore - Međunarodni ugovori*, broj 9/2003.
2. Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, *Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori*, broj 38/09.
3. Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.
4. Preporuka br.R (2000) 7 Komiteta ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacija, usvojena 8.3.2000. godine, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2, 3.7.2023.
5. Preporuka Rec (2016)4 od 13.4.2016., https://search.coe.int/cm/Pages/result_

details.aspx?ObjectId=09000016806415d9#_ftn1 8.7.2023.
6. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 98/06, 115/21.
7. Zakon o elektronskim medijima *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 83/14, 6/16, 129/21.
8. Zakon o javnim medijskim servisima, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 83/14, 103/15, 108/16, 161/20, 129/21, 142/22.
9. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 83/14, 58/15, 12/16.
10. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 85/05.
11. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 94/16, 87/18, 10/23.
12. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 37/21, 62/21.

RELATIONSHIP OF THE MEDIA AND THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

In the first part of this paper, the issue of the influence of public information on the actions of the public prosecutor in criminal proceedings was analyzed. Although at first glance this type of influence seems incompatible with the initiation and conducting of criminal proceedings, it can have great general significance. Criminal law protects human rights and freedoms, and the essential and legitimate role of the media in society includes contribution to a discussion of general importance. The public prosecutor conducts pre-investigation and investigation and as a competent authority in combating crime has the obligation to protect participants in criminal proceedings from the media pressure, which can be reflected in the latent possibility of violating the presumption of innocence or exerting pressure on witnesses before testimony. It is important to find an adequate measure of balance in the relationship between the public prosecutor's office and the media, because the public prosecutor's office should take care of the transparency of criminal proceedings, has the obligation to ensure greater and more comprehensive coordination when exchanging information with the media, but also to protect the privacy of participants in criminal proceedings and the publication of statements that he believes could interfere with ongoing criminal proceedings. The second part of the paper is devoted to the consideration of the actions of the competent authorities in the case when media representatives are exposed to inappropriate and illegal behavior by the suspect as a result of reporting,

which may affect that observers and reporters acquire the status of victims in criminal proceedings. For this reason, the legal position of journalists as a passive subject of a criminal offense and the possibility of providing criminal protection were investigated. The goal of the public prosecutor then is to determine the legal framework for the prosecution of the perpetrator of the crime and the implementation of an effective and efficient criminal procedure.

KEYWORDS: *public prosecutor, journalist, investigation, injured party.*

PRAVOSUĐE KAO OBJEKT KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE

Vid Jakulin*

Propisivanjem krivičnih dela protiv pravosuđa štiti se pravosuđe kao samostalna grana vlasti sa svojim posebnim zadacima. Zaštita je namenjena pre svega krivičnom, a delimično i drugim granama pravosuđa. Svim krivičnim delima iz ove glave zajedničko je to da se njima sprečava, ometa ili ugrožava rad pravosudnih orana i ispunjavanje njihovih zadataka ili sprovođenje mera i odluka pravosudnih organa. Objekat krivičnopravne zaštite je neometan rad pravosudnih organa i pravilno i zakonito delovanje pravosuđa. Krivična dela protiv pravosuđa izdvajaju se kao:

- *ometanje pravosudnih organa u sprečavanji krivičnih dela – krivičnim delom neprijavljivanja da se priprema krivično delo (član 280. KZ-1);*
- *ometanje pravosudnih organa u otkrivanju učinjenog dela ili učinioca – krivičnim delom neprijavljivanja krivičnog dela ili učinioca (član 281. KZ-1), krivičnim delom pružanja pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela, (član 282. KZ-1) i delimično krivičnim delom lažnog prijavljivanja (član 283. KZ-1);*
- *aktiviranje pravosudnih organa na pogrešnom mestu odnosno usmeravanjem njihovih aktivnosti u pogrešnom pravcu – krivičnim delom lažnog prijavljivanja (član 283. KZ-1);*
- *dovođenje pravosudnih organa u zabludu u pogledu dokaza i dokazivanja koji su značajni za odlučivanje – krivičnim delom davanja lažnog iskaza član 284. KZ-1), krivičnim delom sprečavanja dokazivanja (član 285. KZ-1) i krivičnim delom ometanja pravosudnih i drugih državnih organa (član 286. KZ-1);*
- *protivzakonito, pristrasno i nepravedno suđenje – krivičnim delom propisanim članom 288. KZ-1;*
- *ometanje izvršavanja odluka pravosudnih organa ili nepoštovanje tih odluka krivičnim delom propisanim članom 287. i krivičnim delima propisanim članovima 289-293 KZ-1 (kršenje tajnosti postupka, sprečavanje vraćanja na posao, kršenje zabrane obavljanja poziva, bekstvo lica lišenog slobode, pobuna lica lišenih slobode i omogućavanje bekstva licu lišenom slobode).*

* Doktor pravnih nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, Slovenija.
E-mail: *vid.jakulin@pf.uni-lj.si.*

Mada krivična dela protiv pravosuđa u stvarnosti nisu česta i statistički nisu značajna (samo 0,90% do 1, 46 % od svih pravnosnažno osuđenih punoletnih lica u Republici Sloveniji) ona ugrožavaju neometan rad pravosudnih organa i pravilno i zakonito delovanje pravosuđa. I upravo to, pravilno i zakonito delovanje pravosuđa, od izuzetne je važnosti za demokratsku pravnu državu, koja se temelji na podeli vlasti – na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

KLJUČNE REČI: *Slovenija, Krivični zakonik KZ-1, krivična dela protiv pravosuđa, pravosuđe, predmet krivičnopravne zaštite.*

UVOD

Krivična dela protiv pravosuđa nalaze se u dvadeset osmoj glavi Krivičnog zakonika Republike Slovenije (u nastavku KZ-1).[1] Članovima iz te glave pravosuđe se štiti kao samostalna grana vlasti koja obavlja posebne zadatke. Zaštita se odnosi na krivično pravosuđe, a delimično i na druge grane pravosuđa. Svim krivičnim delima uređenim u toj glavi zajedničko je da se činjenjem tih dela povređuje, ometa i ugrožava rad pravosudnih organa, obavljanje njihovih zadataka i izvršavanje mera i odluka pravosudnih organa. Objekat krivičnopravne zaštite je neremećeno delovanje pravosudnih organa i pravilno i zakonito delovanje pravosuđa. U prošlosti se smatralo da se inkriminacijama iz te glave štiti rad domaćih pravosudnih organa. Zbog procesa povezivanja i udružavanja u Evropi (pa i u svetu), nepoverenje prema stranim državama i odlukama njihovih pravosudnih organa zamenila je sve veća saradnja između država, a takođe i priznavanje stranih sudskih odluka. U tako izmenjenim okolnostima objekat zaštite nije više samo domaće pravosuđe, nego i rad međunarodnih sudova, na šta se Republika Slovenija obavezala ugovorima, a takođe i stranih pravosudnih organa (posebno onih država, sa kojima je Republika Slovenija tesno povezana – na primer EU i Savet Evrope).

Krivična dela iz ove glave izdvajaju se kao:

- ometanje pravosudnih organa u sprečavanju krivičnih dela – krivičnim delom neprijavljivanja da se priprema krivično delo (član 280. KZ-1);
- ometanje pravosudnih organa u otkrivanju učinjenog dela i učinioca – krivičnim delom neprijavljivanja krivičnog dela ili učinioca (član 281. KZ-1), krivičnim delom pružanja pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela (član 282. KZ-1) i delimično krivičnim delom lažne krivične prijave (član 283. KZ-1);

[1] Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1), *Službeni list Republike Slovenije,* br. 55/08; 66/08; 39/09 (KZ-1A); 91/11 (KZ-1B); 54/15 (KZ-1C); 38/16 (KZ-1D); 27/17 (KZ-1E); 23/20 (KZ-1F); 91/20 (KZ-1G); 95/21 (KZ-1H); 186/21(KZ-1I) i 16/23 (KZ-1 J).

- aktiviranje pravosudnih organa na pogrešnom mestu odnosno usmeravanjem njihovog delovanja u pogrešnom pravcu – krivičnim delom lažne krivične prijave (član 283. KZ-1);
- dovođenje pravosudnih organa u zabludu što se odnosi na dokaze i dokazivanje, koji su od značaja za odluku – krivičnim delom lažnog izkaza (član 284. KZ-1), krivičnim delom sprečavanja dokazivanja (član 285. KZ-1) i krivičnim delom ometanja pravosudnih i drugih državnih organa (član 286. KZ-1);
- protivzakonito, pristrasno i nepravedno suđenje – krivičnim delom (član 288. KZ-1);
- ometanje sprovođenja odluka pravosudnih organa ili neuvažavanje tih odluka – krivičnim delom iz člana 287. i članova 289-293. KZ-1 (kršenje tajnosti postupka, sprečavanje vraćanja na posao, kršenje zabrane obavljanja poziva, bekstvo lica lišenog slobode, ili omogućavanje bekstva licu lišenom slobode).

Krivična dela iz te glave većinom su opšta, a ima i nekoliko posebnih (npr. lažno izkazivanje, protivzakonito, pristrasno i nepravedno suđenje). Krivična dela neprijavljivanja pripreme krivičnog dela i neprijavljivanja krivičnog dela ili učinioca su prava krivična dela nečinjenja. Kod krivičnih dela neprijavljivanja da se priprema krivično delo i neprijavljivanja krivičnog dela ili učinioca i pružanja pomoći učiniocu posle učinjenog krivičnog dela isključena je kažnjivost bračnog druga, lica s kojim učinilac živi u izvanbračnoj zajednici ili registrovanoj istopolnoj partnerskoj zajednici, krvnog srodnika u pravoj liniji, brata ili sestre, usvojitelja ili usvojenog. Ako se neko od pomenutih lica ne kazni, neće se kazniti ni njegov bračni drug ili lice s kojim živi u vanbračnoj zajednici ni partner iz registrovane istopolne partnerske zajednice. Bitno je skrenuti pažnju na pitanja koja se tiču širenja kruga lica za koja je kažnjivost isključena, pre svega na probleme u vezi s utvrđivanjem vanbračne zajednice.

Što se tiče neprijavljivanja krivičnog dela ili učinioca isključena je i kažnjivost branioca, lekara ili ispovednika učinioca.

Krivična dela iz ove glave nisu od posebnog značaja. Punoletni osuđeni učinioci za krivična dela protiv pravosuđa predstavljaju samo 0,90 do 1,46 % svih pravnosnažno osuđenih punoletnih lica u Republici Sloveniji od 2015. do 2022. godine. Statistički podaci pokazuju sledeći broj pravnosnažno osuđenih punoletnih lica u Republici Sloveniji za krivična dela protiv pravosuđa: [2]

Godina	Broj pravnosnažno osuđenih lica

2015.	98
2016.	98
2017.	87
2018.	78
2019.	67
2020.	61
2021.	52
2022.	49

Najčešća krivična dela su krivično delo davanja lažnog iskaza i kršenja tajnosti postupka.

1. OMETANJA PRAVOSUDNIH ORGANA U SPREČAVANJU VRŠENJA KRIVIČNIH DELA

1.1. Neprijavljivanje pripremanja krivičnog dela (član 280 KZ-1)[3]

Neprijavljivanje pripremanja krivičnog dela je pravo krivično delo nečinjenja. Izvršeno je neprijavljivanjem činjenice da se priprema određeno krivično delo. Učinilac krivičnog dela iz drugog stava može biti bilo ko, a učinilac dela iz prvog stava može biti bilo koje lice osim lica navedenih u trećem stavu. Učinioci tog krivičnog dela ne mogu biti saučesnici ili učesnici u krivičnom delu koje se priprema. Učinilac može biti i oštećeni, ispovednik, lekar ili advokat. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

Krivično delo se može izvršiti sa direktnim ili eventualnim umišljajem. Činjenjem krivičnog dela iz prvog stava učinilac mora biti svestan da se priprema krivično delo, za koje je zaprećena kazna tri godine zatvora ili više, a pri tome nije potrebno da učinilac zna za pravno opredeljenje krivičnog dela i tačnu visinu zaprećene kazne. Mora biti svestan svoje dužnosti da prijavi takvo delo i mogućnosti da blagovremenom prijavom može sprečiti krivično delo. Krivično delo može biti učinjeno samo u vreme kada se pripremanje krivičnog dela može otkriti pa do

[3] Ukoliko neko lice znajući za pripremanje krivičnog dela za koje je zakonom propisana kazna zatvora od tri godine ili teža, o tome ne obavesti nadležne organe dovoljno unapred da ga spreči, a ako je izvršenje tog dela naknadno pokušano ili izvršeno, kazniće se kaznom zatovora do jedne godine. Ukoliko je delo izvršeno u odnosu na krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od najmanje petnaest godina ili doživotna kazna, učinilac će se kazniti kaznom zatvora do tri godine. Neće se kazniti lice koje ne obavesti nadležne organe o pripremama za izvršenje krivičnog dela, ukoliko je supružnik, vanbračni drug, registrovani bračni drug, srodnik u pravoj liniji srodstva, brat, sestra, usvojilac, roditelj ili usvojenik učinioca. Ukoliko se neko od navedenih lica ne kažnjava zbog neprijavljivanja pripremanja krivičnog dela, neće se kazniti njegov bračni drug, vanbračni drug, odnosno registrovani istopolni partner za takav čin.

trenutka kada bi se krivično delo merom nadležnog organa još moglo sprečiti. Krivično delo nije učinjeno ako se za pripremne radnje sazna tek tada kada se krivično delo ne može više sprečiti (Deisinger, 2017: 624-625).

2. OMETANJE PRAVOSUDNIH ORGANA U OTKRIVANJU IZVRŠENOG DELA I UČINIOCA

2.1. Neprijavljivanje krivičnog dela ili učinioca (član 281 KZ-1)[4]

Neprijavljivanje krivičnog dela ili učinioca je pravo krivično delo nečinjenja, a izvršeno je neprijavljivanjem već izvršenog krivičnog dela ili učinioca takvog krivičnog dela. Učinilac krivičnog dela iz prvog stava može biti bilo ko, osim samog učinioca, saučesnika ili učesnika u izvršenom krivičnom delu ili lica iz trećeg stava ovog člana. Učinilac tog krivičnog dela može biti i oštećeno lice. Učinilac krivičnog dela iz drugog stava može biti samo službeno lice.[5] Za krivično delo može odgovarati i pravno lice. Krivično delo se može izvršiti sa direktnim ili eventualnim umišljajem. Čineći krivično delo iz prvog stava učinilac je svestan da je počinjeno krivično delo za koje je zaprećena kazna najmanje petnaest godina zatvora ili čak doživotni zatvor, ili zna ko je učinilac takvog dela. Učinilac mora biti svestan da je dužan prijaviti takvo delo a zna i kakve su posledice neprijavljanja - da učinilac i delo neće biti blagovremeno otkriveni. Nije

[4] Ukoliko neko lice zna za učinioca krivičnog dela za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje petnaest godina, ili ko zna za izvršenje tog dela, a o tome ne obavesti nadležne organe, iako je ta informacija ključna za blagovremeno identifikovanje učinoca, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Službeno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo za koje sazna u vršenju službene dužnosti, a za koje je zakonom propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, a izvršilac se goni po službenoj dužnosti, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Neće se kazniti lice koje ne prijavi krivično delo ukoliko je učinilac njegov bračni drug, vanbračni drug, registrovani istopolni partner, srodnik u pravoj liniji, brat, sestra, usvojilac ili usvojenik ili ukoliko je to lice branilac, lekar ili ispovednik izvršioca. Budući da se niko od navedenih lica, osim branioca, lekara ili ispovednika, ne može kazniti za neprijavljivanje krivičnog dela, neće se kazniti njegov bračni drug, vanbračni partner ili registrovani istopolni partner zbog neprijavljivanja krivičnog dela.

[5] Pod službenim licem se u skladu sa Zakonikom smatra poslanik državnog zbora, član državnog saveta, član lokalnog ili pokrajinskog predstavničkog tela, sudija ustavnog suda, sudija, sudija porotnik, državni tužilac ili viši državni branilac, lice koje u državnom organu ili organu samouprave lokalne zajednice ili kod drugog javnog prava obavlja službene dužnosti ili službenu dužnost sa rukovodećim ovlašćenjima i odgovornostima, drugo lice koje obavlja pojedine službene dužnosti na osnovu zakonskih ovlašćenja ili na osnovu propisa donetih na osnovu zakona (javno ovlašćenje) ili na osnovu zakona zaključenog ugovora o arbitraži, vojno lice koje je kao takvo određeno posebnim propisima kada se radi o posebnim krivičnim delima kod kojih je navedeno službeno lice, a ta dela nisu određena kao krivična dela protiv vojne dužnosti, lice koje obavlja u stranoj državi na bilo kom nivou zakonodavni, izvršni ili sudski zadatak odnosno drugu službenu dužnost ili faktički ispunjava navedene dužnosti, lice kome međunarodna javna organizacija daje položaj službenog lica i faktički ispunjava navedene obaveze, lice koje obavlja pred međunarodnim sudom sudsku, tužilačku ili drugu službenu dužnost ili zadatak.

potrebno da je učinilac svestan tačnog pravnog opredeljenja i visine zaprećene kazne, ali mora biti svestan onih obeležja krivičnog dela, koja određeno krivično delo opredeljuju kao krivično delo za koje je moguće izricanje kazne od najmanje petnaest godina zatvora ili doživotnog zatvora.

Učinilac krivičnog dela iz prvog stava može znati samo to da je krivično delo učinjeno (ne zna ko je učinilac krivičnog dela) ili zna za učinioca i za krivično delo. Krivično delo koje bi učinilac morao prijaviti mora biti završeno ili barem pokušano (Deisinger, 2017: 628).

2.2. Pružanje pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela (član 282 KZ-1)[6]

Bitno je upozoriti na razliku između pružanja pomoći u vidu učestvovanja u krivičnom delu i samostalno inkriminisanog krivičnog dela pružanja pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela. Pomoć, kao kažnjivi oblik učestvovanja, postoji kada neko **unapred** obeća učiniocu krivičnog dela; da će zatajiti/prikriti krivično delo ili samog učinioca, sredstva kojima će biti izvršeno krivično delo, tragove krivičnog dela, predmete, stečene ili nastale krivičnim delom ili imovinsku korist stečenu krivičnim delom (član 38. stav 2 KZ-1). O pružanju pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela kao samostalnom krivičnom delu reč je u slučajevima kada neko krije učinioca krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti ili mu skrivanjem sredstava kojima je delo učinjeno, tragova ili na neki drugi način pomaže da ne bude otkriven, a to mu nije obećao pre činjenja krivičnog dela. Izmena pravne prirode istovetnih postupanja posledica je teorije o zavisnosti učestvovanja, po kojoj je učestvovanje u krivičnom delu moguće samo pre ili za vreme činjenja krivičnog dela, a ne i posle izvršenog krivičnog dela (Bavcon *et al*. 2013: 348).

Učinilac tog krivičnog dela može biti bilo ko osim samog učinioca ili

[6] Ukoliko neko lice prikrije ili skriva učinioca krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti ili prikrije oruđe ili tragove krivičnog dela ili mu na drugi način pruži pomoć da izbegne otkrivanje, ili ko sakrije osuđeno lice ili izvrši neko drugo delo radi sprečavanja izvršenja kazne ili mere opreza, odnosno sprečavanja primene vaspitne mere u ustanovi za lečenje ili popravnoj ustanovi, kazniće se zatvorom do godinu dana. Ukoliko se pomoć pruži izvršiocu krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora od najmanje petnaest godina ili kazna doživotnog zatvora, lice koje pruža pomoć kazniće se kaznom zatvora do pet godina. Kazna za ovo delo ne može da bude veća, ni po vrsti, ni po obimu, od kazne propisane za krivično delo koje je izvšilo lice kome je učinilac pružio pomoć. Ukoliko se pomoć pruži izvršiocu krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora od najmanje petnaest godina ili doživotna kazna, lice koje pruža pomoć kazniće se kaznom zatvora do pet godina. Kazna za to delo ne može biti veća, ni prema vrsti ni prema obimu, od kazne propisane za krivično delo koje je izvršio lice kome je učinilac pružio pomoć. Neće se kazniti bračni drug, vanbračni drug, registrovani istopolni partner, srodnik u liniji, brat, sestra, usvojilac ili usvojenik izvršioca za izvršenje krivičnog dela. Lice se neće kazniti za pomaganje u izvršenju krivičnog dela, ukoliko se radi o supružniku izvršioca, vanbračnom partneru ili registrovanom istopolnom partneru.

saučesnika predhodno izvršenog dela, učesnika u izvršenom krivičnom delu i lica iz četvrtog stava ovog člana.

Krivično delo iz tog člana može se učiniti samo direktnim umišljajem, a učinilac mora imati nameru da se učinioca prethodno izvršenog krivičnog dela ne razotkrije ili da se spreči izvšenje sankcije.

Krivično delo po tom članu može se izvršiti samo aktivnim činjenjem, a ne nečinjenjem (Deisinger, 2017: 632).

3. AKTIVIRANJE PRAVOSUDNIH ORGANA NA POGREŠNOM MESTU ODNOSNO USMERAVANJE NJIHOVE DELATNOSTI U POGREŠNOM SMERU

3.1. Lažno prijavljivanje (član 283 KZ-1)[7]

Ovaj član obuhvata pet oblika kažnjivosti lažnog prijavljivanja. Učinilac krivičnog dela iz prvog do četvrtog stava može biti bilo ko, a iz petog samo službeno lice. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

Krivično delo može se izvršiti samo direktnim umišljajem. Prema prvom stavu tog krivičnog dela radi se o neposrednom lažnom prijavljivanju. Učinilac lažno prijavi određeno lice (ne pokojnika ili nepostojeće lice) da je izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, mada zna da ga u stvari to lice nije učinilo. Pri tome nije važno da li je krivično delo u stvari izvršio neko drugi, a ne prijavljeno lice, ili delo uopšte nije bilo izvršeno. Učinilac mora biti svestan da prijavljuje delo koje se goni po službenoj dužnosti, a ne mora znati kakva je pravna priroda tog dela. O lažnom prijavljivanju radi se i u slučaju kada prijavilac nije upozoren na posledice lažne prijave.

U vezi krivičnog dela iz drugog stava reč je o indirektnoj lažnoj prijavi, i to kada učinilac podmetanjem tragova ili na neki drugi način izazove pokretanje krivičnog postupka za krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti protiv lica za koje zna da nije učinilo to delo. Pri tome nije od značaja da li je krivično delo izvršilo neko drugo lice ili delo uopšte nije bilo izvršeno. Krivično delo iz drugog

[7] Ukoliko neko lice prijavi neko drugo lice za krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, a zna da je optužba lažna, kazniće se zatvorom do dve godine. Istom kaznom, kazniće se i lice koje podmetne dokaze o izvršenju krivičnog dela, tako da upućuju na dugo lice ili na drugi način utiče na pokretanje krivičnog postupka protiv njega za krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, a zna da lice koje prijavljuje nije izvršilac krivičnog dela. Ukoliko neko lice lažno prijavi da je neko drugo lice izvršilo krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, kazniće se novčanom kaznom. Istom kaznom, kazniće se i lice koje prijavi krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti i na taj način utiče na preduzimanje radnje od strane nadležnih državnih organa, iako zna da je navod lažan. Ukoliko isto delo izvrši službeno lice zloupotrebom službenog položaja, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

stava je svršeno trenutkom pokretanja krivičnog postupka.

U trećem stavu ovog člana inkriminisano je samoprijavljivanje. Učinilac sam sebe prijavi policiji, državnom tužilaštvu ili sudu da je izvršio krivično delo iako ga u stvari nije učinio. Učinilac se može prijaviti kao da je učinio delo koje je stvarno bilo izvršeno ili delo koje je samo izmišljeno. Krivično delo je svršeno samoprijavljivanjem bez obzira da li je protiv prijavioca pokrenut krivični postupak.

U četvrtom stavu navedena je inkriminacija podnošenje lažne prijave krivičnog dela. Od krivičnog dela iz prvog stava razlikuje se po tome da je u prvom stavu lažno prijavljen učinilac dela a u četvrtom stavu prijavljuje se samo činjenje krivičnog dela.

U petom stavu inkriminisan je kvalifikovan oblik krivičnog dela u slučaju da je učinilac službeno lice (Deisinger, 2017: 636 – 638).

4. DOVOĐENJE PRAVOSUDNIH ORGANA U ZABLUDU U VEZI DOKAZIVANJA I DOKAZA ZNAČAJNIH ZA ODLUČIVANJE

4.1. Davanje lažnog iskaza (član 284 KZ-1)[8]

Učinioci krivičnog dela davanje lažnog iskaza iz prvog stava mogu biti svedoci, veštaci, procenitelji, prevodioci ili tumači, iz drugog stava stranke u parničnom, vanparničnom, izvršnom ili upravnom postupku, a iz trećeg i četvrtog stava samo svedoci u krivičnom postupku. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

To krivično delo može se učiniti samo umišljajem – direktnim ili eventualnim. Nije potrebna posebna namera učinioca da bi nekome naneo štetu. Izkaz je lažan ako se u njemu navodi nešto neistinito – događaj koji se nije desio ili se desio drugačije. Učinilac mora biti svestan da lažan događaj predstavlja kao istinit. Ako je svedok ubeđen da se događaj odvijao tako kako ga opisuje, to nije lažni izkaz (Deisinger, 2017, 640-641).

Različitost zapažanja kod svakog čoveka bitna je za rasvetljenje i rešenje ove

[8] Svedok, veštak, procenitelj, prevodilac ili tumač koji daje lažni iskaz pred sudom u prekršajnom postupku, u postupku parlamentarne istrage, u postupku za utvrđivanje povrede radne obaveze ili druge povrede radne discipline ili drugom disciplinskom ili upravnom postupku, a veštak ili procenitelj koji pismeno da lažno mišjenje, odnosno prevodilac koji izvrši lažno pismeni prevod, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Istom kaznom, kazniće se i stranka koja prilikom saslušanja u parničnom, vanparničnom, izvršnom ili upravnom postupku da lažni iskaz na kome sud ili drugi nadležni organ zasniva svoju odluku u tom postupku. Za krivično delo davanje lažnog iskaza u krivičnom postupku, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora do pet godina. Ukoliko je to delo izazvalo posebno teške posledice za okrivljenog, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina. Ukoliko izvršilac dobrovoljno odustane od lažnog iskaza pre donošenja presude, kazniće se novčanom kaznom ili će mu se ublažiti kazna.

pravne stvari. Ljudi doživljavaju iste događaje na veoma različit način, što zavisi od brojnih činilaca, kao: npr. usredsređenosti, zainteresovanosti, obrazovanja, starosti, pola itd Tako se u sudskoj praksi često dešava da svedoci svedoče o istom događaju sasvim različito. U takvim slučajevima radilo bi se o lažnom iskazu samo ako svedoci svesno daju iskaze o događaju drugačije nego što su zaista videli. U vezi tog krivičnog dela zanimljivi su iskazi svedoka krivičnih dela protiv časti i ugleda. Značajno je da različiti svedoci u takvim postupcima često daju iskaze skoro identično i sećaju se svega što bi bilo u korist stranke koja ih je pozvala kao svedoke i po pravilu slabo se sećaju događaja koji nisu u korist njihovoj stranci. Potpuna identičnost iskaza različitih ljudi nije dokaz da su ti iskazi verodostojni, nego je to verovatnije indicija da su svedoci naučeni kako da svedoče.

Za postojanje krivičnog dela iz prvog stava tog člana dovoljno je da su lažni iskaz, mišljenje ili prevod dati i ne treba da utiču na odluku suda ili drugog organa ili da se na te iskaze oslanja odluka. Uslov za krivično delo iz drugog stava jeste da se na lažni iskaz stranke u parničnom, vanparničnom ili upravnom postupku oslanja odluka.

U trećem i četvrtom stavu su uređeni kvalifikovani oblici krivičnog dela lažnog svedočenja u krivičnom postupku.

Krivično delo je svršeno kada je dat lažni iskaz, zato pokušaj krivičnog dela u osnovi nije moguć (Deisinger, 642-643).

Što se tiče krivičnog dela iz trećeg stava ovog člana, postoje različita mišljenja o pravnoj prirodi tog krivičnog dela s obzirom na zabranjenu posledicu. Neki autori smatraju da je krivično delo iz trećeg stava 284. člana KZ-1 krivično delo radnje bez posledice (Ambrož u: Bavcon *et al*: 306), dok autor smatra da se radi o krivičnom delu sa posledicom povrede zato što je lažnim svedočenjem povređena i ugrožena dužnost da se svedoči istinito.

4.2. Sprečavanje dokazivanja (član 285 KZ-1)[9]

Učinilac ovog krivičnog dela može biti bilo ko, stranka u postupku ili neko drugi. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

To krivično delo može se učiniti samo direktnim umišljajem jer učinilac ima

[9] Ukoliko neko lice u nameri da spreči ili ometa davanje i izvođenje dokaza prikrije, uništi ili ošteti tuđu ispravu, ili drugi predmet koji je predložen kao dokaz, ili tu ispravu ili predmet učini potpuno ili delimično upotrebljivim, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Ukoliko neko lice u istoj nameri ukloni, uništi, ošteti, pomeri ili premesti granični kamen, geodetsku oznaku ili bilo koji drugi orijentir za označavanje prava na nepokretnosti ili prava korišćenja ili ko u istoj nameri lažno postavi takav orijentir kazniće se kaznom zatvora do tri godine. U slučaju da neko lice u nameri da spreči ili ometa davanje i izvođenje dokaza u krivičnom postupku podnese dokaze za koje zna da su lažni ili falsifikovani, kazniće se kaznom zatvora do pet godina.

nameru da svojim činom spreči ili otežiti dokazivanje. Krivično delo iz prvog stava čini se na taj način da se sprečava dokazivanje ispravom u bilo kojem postupku koji se vodi na osnovu zakonskih propisa.

U sprečavanju dokazivanja ispravom može biti reč o javnoj ili privatnoj ispravi. Jedini je uslov da je ta isprava tuđa. To krivično delo nije moguće izvršiti sakrivanjem, uništenjem ili oštećenjem vlastite isprave.

Krivično delo iz drugog stava odnosi se na dokaze koji se izvode pre svega u parničnom i vanparničnom postupku, a moguće je i u nekom drugom postupku (granični kamen, zemljomerski znak). I u vezi tog krivičnog dela mora postojati namera učinioca da spreči ili remeti dokazivanje.

U trećem stavu ovog člana uređen je kvalifikovan oblik krivičnog dela koji se odnosi na sprečavanje ili otežavanje dokazivanja u krivičnom postupku (Deisinger, 646-647).

4.3. Ometanje pravosudnih i drugih državnih organa (član 286 KZ-1)[10]

Učinilac tog krivičnog dela može biti bilo koje lice. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

To krivično delo može se izvršiti samo direktnim umišljajem. Krivično delo se zasniva na Konvenciji UN protiv korupcije. Odnosi se na ometanje pravosudnih organa na području krivičnih postupaka u vezi s korupcijom. Osim toga, krivično delo se odnosi na sve postupke krivičnih dela koja se gone po službenoj dužnosti.

Krivično delo iz prvog stava znači upotrebu fizičke sile, pretnje ili zastrašivanja ili nuđenja odnosno davanja zabranjene koristi svedocima ili drugim učesnicima u postupcima dokazivanja. Krivično delo je završeno je već takvim postupanjem učinioca i nije potrebno da je donesena odluka nadležnog organa rezultat učiniočevog postupanja.

Krivično delo iz drugog stava odnosi se na postupke koji su u toku pred pravosudnim organima, u organima otkrivanja i organima gonjenja u vezi krivičnog postupka. Namera učinioca je da utiče na službena lica koja sarađuju u tim postupcima (sudije, javni tužioci i policajci) (Deisinger, 648-649).

5. PROTIVZAKONITO, PRISTRASNO I NEPRAVEDNO SUĐENJE

[10] Ukoliko neko lice u nameri da utiče na svedočenje ili izvođenje dokaza u sudskom ili upravnom postupku ili u toku parlamentarne istrage ili u postupku pred Komisijom za sprečavanje korupcije, ili ko, u nameri da ometa prikupljanje obaveštenja u pretkrivičnom postupku koristi fizičku silu, pretnje ili zastrašivanje prema drugom licu ili tom licu nudi ili daje protivpravnu korist, kazniće se kaznom zatvora do pet godina. Istom kaznom, kazniće se i lice koje upotrebi fizičku silu, pretnju ili zastrašivanje prema službenom licu u nameri da ometa vršenje službenih dužnosti službenih lica u pravosudnim organima i organima reda u vezi sa krivičnim postupkom.

(ČLAN 288 KZ-1)[11]

Učinilac krivičnog dela može biti samo profesionalni sudija ili sudija porotnik. Krivično delo može se izvršiti samo direktnim umišljajem.

Krivično delo se može učiniti tokom sudskog postupka na bilo kojem stepenu, u postupku sa vanrednim pravnim sredstvima ili u postupku pred ustavnim sudom. Delo vrši sudija koji svesno krši zakon ili iskrivljuje pravo da bi stranci u postupku naneo štetu ili joj neopravdano dao prednost. Kršenje zakona znači bitno kršenje postupka ili kršenje materijalnog zakona. Iskrivljivanje zakona znači da sudija zakon svestno tumači drugačije nego što je pravilno.

Krivično delo iz drugog stava odnosi se na sudsku odluku koju sudija svesno oslanja na nepostojeće činjenice ili svestno upotrebi predložene lažne ili nedozvoljene dokaze. Takvo ponašanje sudije znači zloupotrebu sudijske funkcije jer je u svrsi činjenja štete ili pružanja koristi jednoj stranci (Deisinger, 655-656).

6. OMETANJE IZVRŠAVANJA ODLUKA PRAVOSUDNIH ORGANA ILI NEPOŠTOVANJE TIH ODLUKA

6.1. Kršenje tajnosti postupka (član 287 KZ-1)[12]

Učinilac krivičnog dela iz prvog do četvrtog stava može biti svaki učesnik u postupku, a učinilac krivičnog dela iz petog stava samo službeno lice. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

To krivično delo čini se samo umišljajem. Otkrivanje podataka iz postupka znači bilo kakvo obaveštavanje o tajnosti, o kojoj se raspravlja u postupku, bilo to pismenim putem ili usmenim širenjem tajnosti širem ili užem krugu ljudi ili

[11] Sudija koji tokom vođenja sudskog postupka ili prilikom donošenja sudske odluke svesno krši ili narušava zakon u nameri da nanese štetu stranci u postupku ili toj stranci da neopravdano prvenstvo, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Ukoliko sudija u istoj nameri zasniva sudsku odluku na činjenicama za koje zna da ne postoje ili su im pripisane lažnim ili nezakonitim dokazima kazniće se istom kaznom.

[12] Ako neko lice protivpravno otkrije bilo koju stvar za koju sazna u toku postupka pre glavnog pretresa, tokom ročišta na sudu, na usmenoj raspravi u upravnom postupku ili u prekršajnom postupku ili u roku parlamentarne istrage ili u postupku pred Komisijom za sprečavanje korupcije, čije je objavljivanje zakonom ili rešenjem suda ili drugog nadležnog organa zabranjeno, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do godinu dana. Ukoliko neko lice objavi lične podatke maloletnika koji je stranka u sudskom, uupravnom ili drugom postupku uili objavi druge podatke koji bi mogli da budu od značaja za utvrđivanje identiteta maloletnika, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Ukoliko neko lice otkrije identitet ili lične ili druge podatke zaštićenom svedoka, ugroženog lica ili lia sa promenjenim identitetom, kazniće se kaznom zatvora do tri godine Istom kaznom, kazniće se i lice koje otkrije identitet ili lične ili druge podatke zaštićenog lica koje prijavljuje korpciju ako takvo otrkivanje ima teške posledice po lice koje prijavi korupciju. U slučaju da isto delo izvrši službeno lice, kazniće se kaznom zatvora do pet godina.

pojedincima. Učinilac može biti samo ono lice koje se upoznalo tim podacima za vreme pretresa, pred ili tokom pretresa.

U drugom stavu je inkriminirano razotkrivanje identiteta maloletnog lica, koje učestvuje u sudskom, upravnom ili nekom drugom postupku. Najosetljivija ja zaštita maloletnog lica u krivičnom postupku. To se posebno odnosi na decu, koja su žrtve krivičnih dela (naročito protiv polne slobode).

Krivično delo iz prvog ili drugog stava završeno je samim razotkrivanjem tajnosti odnosno identiteta maloletnog lica. Nije potrebno da nastanu neke dodatne posledice.

U trećem stavu je inkriminirano razotkrivanje identiteta zaštićenog svedoka, ugroženog lica ili lica s priređenim identitetom.

U četvrtom stavu radi se o kvalifikovanom obliku krivičnog dela, u kojem je inkriminirano razotkrivanje identiteta zaštićenog prijavitelja korupcije. Ako delo iz trećeg ili četvrtog stava učini službeno lice reč je o kvalifikovanom obliku krivičnog dela iz petog stava (Deisinger, 651-653).

Prema podacima sudske statistike mogli bi zaključiti da obim izvršavanja tih krivičnih dela nije veliki, ali je pretpostavka da se ta dela u svakodnevnom životu često izvršavaju.

6.2. Sprečavanje vraćanja na radno mesto (član 289 KZ-1)[13]

Učinilac tog krivičnog dela može biti samo lice čija je obaveza da vrati radnika na radno mesto, odnosno odredi kakvi su njegovi zadaci i obaveze. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

To krivično delo vrši se samo direktnim umišljajem. Delo se može izvršiti činjenjem ili nečinjenjem. Delo je izvršeno nečinjenjem ako učinilac ne sprovede pravnosnažnu sudsku odluku, a činjenjem ako tu odluku sprovede drugačije nego što je određeno u sudskoj odluci.

Ako lice koje je zaduženo da primi radnika na njegovo radno mesto sprovede pravnosnažnu odluku tako da obzirom na mogućnosti i stanje rasporedi radnika na drugo odgovarajuće radno mesto, ne radi se o krivičnom delu. Krivično delo je učinjeno samo ako učinilac ima objektivnu mogućnost da postupa prema

[13] Ukoliko neko lice ne postupi svesno po pravnosnažnoj presudi kojom se radniku daje pravo da se vrati na posao, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. Ako neko drugom licu omogući obavljanje profesije, delatnosti ili dužnosti, a zna da mu je pravnosnažnom sudskom odlukom izrečenom kao mera obezbeđenja ili prevencije zabranjeno obavljanje tog zanimanja ili da je ta zabrana pravna posledica osude, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. U slučaju da neko lice pobegne iz zatvora ili pritvora uz upotrebu sile ili pretnje neposrednim napadom na život ili telo, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

pravnosnažnoj odluci suda. Ako takve mogućnosti nema, ne radi se o krivičnom delu iako je radnik primljen na drugo odgovarajuće radno mesto (Deisinger, 657-659).

6.3. Kršenje zabrane obavljanja poziva (član 290 KZ-1)

To krivično delo može učiniti svako ko u privrednoj organizaciji ili u državnom organu odlučuje o obavljanju poziva, delatnosti ili dužnosti. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

Krivično delo može se izvršiti samo umišljajem. Učinilac mora biti svestan da je određenom licu zabranjeno obavljanje poziva, delatnosti ili dužnosti. Omogućavanje obavljanja poziva može biti aktivno ili pasivno. Krivčno delo činjenja je tada kada je za omogućavanje obavljanja posla potrebna neka aktivnost (odluka, raspored radnika na radno mesto), a nečinjenja kada se dopusti stvarno obavljanje poziva, delatnosti ili dužnosti, mada je lice koje o tome odlučuje dužno da to spreči (Deisinger, 660).

6.4. Bekstvo lica lišenog slobode (član 291 KZ-1)[14]

Učinilac tog krivičnog dela može biti samo osuđeno lice ili lice u pritvoru. Krivično delo može se učiniti samo direktnim umišljajem.

Bekstvo je svako napuštanje ustanove za izdržavanje kazne ili pritvora bez dozvole nadležnog organa i to sa namerom trajnog napuštanja. Kažnjivo je bekstvo koje je izvedeno silom ili pretnjom, direktnim napadom na život ili telo onih lica koja učiniocu sprečavaju da bi pobegao.

Krivično delo je svršeno kada se osuđeno ili pritvoreno lice udalji i time izbegne nadzor. Ako je bekstvo izvedeno bez upotrebe sile ili pretnje da će upotrebit direktni napad na život ili telo, nisu ispunjeni elementi bića tog krivičnog dela (Deisinger, 661-662).

6.5. Pobuna lica lišenih slobode (član 292 KZ-1)

[14] Ukolko neko lice sarađuje sa grupom zatvorenika, okupljenih radi nasilnog bekstva iz pritovora ili zajednički napadne na lica zadužena za njihov nadzor, odnosno prisili ta lica silom ili pretnjom neposredne upotrebe sile da učine ili propuste radnju suprotno njihovoj dužnosti, kazniće se kaznom zatvora do dve godine Izvršilac dela koji je upotrebio silu ili pretnju, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Učinilac dela koji je upotrebio silu ili pretnju, kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Ako neko lice sarađuje sa grupom zatvorenika okupljenih radi nasilnog bekstva iz pritvora ili da izvrši zajednički napad na lica zadužena za njihov nadzor, ili da ih silom ili pretnjom neposredne upotrebe sile primora da izvrše ili propuste radnju suprotno svojoj dužnosti, kazniće se kaznom zatvora do dve godine. Ukoliko je izvršilac navedenog dela upotrebio silu ili pretnju, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

Učinioci tog krivičnog dela mogu biti samo lica koja kao osuđenici izdržavaju kaznu ili su u pritvoru. Krivično delo može se učiniti samo direktnim umišljajem. Krivično delo iz prvog stava je okupljanje osuđenika odnosno pritvorenika u grupu s posebnom namerom. Delo može izvršiti samo više lica. Deisinger smatra da je potrebno najmanje pet lica.

Reč je o okupljanju lica za bekstvo iz ustanove, napad na zaposlene u ustanovi (zatvorske čuvare, vaspitače) ili prinuđivanje tih lica na određena činjenja ili nečinjenja. Prinuđivanje se mora odnositi na neko činjenje ili nečinjenje službenih lica u ustanovi, koje je u suprotnosti sa odredbama za izvršavanje kazne zatvora ili pritvora.

Učinioci deluju kao saučesnici. To je jedno od krivičnih dela koja se nazivaju *krivična dela susreta* jer su sva lica koja učestvuju kažnjiva i sva postupanja tih učesnika kreću u istom pravcu (Bavcon - Šelih *et al.* 346).

6.6. Omogućavanje bekstva licu lišenom slobode (član 293 KZ-1)[15]

To krivično delo može učiniti bilo ko pa i lice koje je zatvoreno u istoj ćeliji. Za krivično delo može odgovarati i pravno lice.

Krivično delo se može izvršiti samo umišljajem. Omogućavanje bekstva znači da zatvorenik ne pobegne sam na način koji je predviđen u 291. članu KZ-1. Bekstvo se omogući silom ili pretnjom, obmanom ili na neki drugi način (npr. kopanjem rova, struganjem rešetaka i slično).

Ako je krivično delo iz prvog stava učinjeno u organizovanoj grupi radi se o kvalifikovanom obliku dela koje je uređeno u drugom stavu. Organizovanu grupu čine tri lica. Mora biti ispunjen uslov da tri ili više lica deluju na osnovu zajedničkog dogovora o omogućavanju bekstva zatvoreniku ili pritvoreniku. U takvom slučaju deluju kao saučesnici (Deisinger, 664-665).

ZAKLJUČAK

[15] Ukoliko neko lice nasilno, pretnjom, obmanom ili na drugi način omogući bekstvo licu na izdržavanju kazne u zavoru ili pritvorenom licu ili licu koje je podvrgnuto obaveznom psihijatrijskom lečenju i zadržavanju u ustanovi za mentalno zdravlje, ili maloletnom licu u vaspitno-popravnoj ustanovi kazniće se kaznom zatvora do tri godine. Ukoliko isto delo izvrši organizovana kriminalna grupa, učinilac će se kazniti kaznom zatvora do pet godina.

Krivična dela protiv pravosuđa nisu brojna i statistički nisu značajna (samo 0,90 do 1, 46 % od svih pravnosnažno osuđenih punoletnih lica u Republici Sloveniji). Ipak, ovim krivičnim delima se ugrožava neometan rad pravosudnih organa pa tako i pravilno odnosno zakonito delovanje pravosuđa. Pravilno i zakonito postupanje pravosuđa je od posebog značaja za psotojanje demokratske pravne države koja je osnovana na podeli vlasti – na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

REFERENCES

1. Bavcon, Lj., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M. in Filipčič Katja (2013) *Kazensko pravo*, Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
2. Deisinger, M. (2017) *Kazenski zakonik, Posebni del s komentarjem, sodno prakso in literaturo,* Maribor: Poslovna založba MB, založništvo d.o.o.
3. Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1), *Službeni list Republike Slovenije,* br. 55/08; 66/08; 39/09 (KZ-1A); 91/11 (KZ-1B); 54/15 (KZ-1C); 38/16 (KZ-1D); 27/17 (KZ-1E); 23/20 (KZ-1F); 91/20 (KZ-1G); 95/21 (KZ-1H); 186/21(KZ-1I) i 16/23 (KZ-1 J).
4. https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/1360311S.px/table/tableViewLayout2/, 16.10.2023.

JUDICIARY AS AN OBJECT OF CRIMINAL PROTECTION

Criminal offences against the judiciary are listed in Chapter Twenty-Eight of the Criminal Code (CC-1). These criminal offences are intended to protect the judiciary as a separate branch of power with its specific tasks. Protection is intended for criminal justice and partly also for other branches of the judiciary. The common feature of all criminal offences listed in that Chapter is that they prevent, inhibit or even threaten the work of judicial authorities and the performance of their tasks or the implementation of the measures and decisions of judicial authorities. The purpose of the criminal law protection is to ensure the smooth work of judicial authorities and the correct and lawful functioning of the judiciary.

The criminal offences referred to in the aforementioned Chapter take the following forms:

- *obstruction of judicial authorities in the prevention of criminal offences – by means of a criminal offence of failure to inform authorities of preparation of*

crime (Article 280 of the CC-1);

- *obstruction of judicial authorities in the detection of a committed criminal offence and the perpetrator – by means of a criminal offence of failure to provide information of crime or perpetrator (Article 282 of the CC-1) and partly by means of a criminal offence of false reporting of crime (Article 283 of the CC-1);*
- *activation of judicial authorities in the wrong place or diversion of activities in the wrong direction – by means of a criminal offence of false reporting of crime (Article 283 of the CC-1);*
- *leading the judicial authorities into error with regard to evidence and the producing of evidence which are important for making the decision – by means of a criminal offence of tampering with evidence (Article 285 of the CC-1) and by means of a criminal offence of obstructing judicial and other state authorities (Article 286 of the CC-1);*
- *unlawful, partial and unfair trial – by means of a criminal offence (Article 288 of the CC-1);*
- *obstruction of execution of the decisions of judicial authorities or failure to comply with these decisions – by means of criminal offences referred to in Articles 287 and Articles 289 to 293 of the CC-1 (violation of the secrecy of proceedings, prevention of return to work, violation of the prohibition to exercise profession, escape from confinement, mutiny of confined persons and enabling escape from confinement).*

Although there are not many criminal offences against the judiciary and they are not statistically relevant (only 0.90% to 1,46% of all udults convicted in the Republic of Slovenia), it is an important category of criminal offences, the suppression of which ensures a smooth operation of judicial authorities and a correct and lawful functioning of the judicial system. It is the correct and lawful functioning of the judicial system that is extremely important for the functioning of a democratic state which is based on the separation of powers into legislative, executive and judicial branches.

KEYWORDS: *Slovenia, Criminal Code of the Republic of Slovenia, criminal offences against judiciary, judiciary, object of criminal law protection.*

KRIVIČNA ODGOVORNOST MEDIJA ZA IZAZIVANjE MRŽNjE*

Dragan Jovašević**

Mediji se mogu javiti kao sredstvo za izvršenje više krivičnih dela. Među ovim krivičnim delima se javlja izazivanje mržnje ili netrpeljivosti prema pripadnicima druge nacionalne, rasne, verske ili etničke grupe. Na taj način društvena opasnost i intenzitet prouzrokovane posledice ovih krivičnih dela dobijaju posebno na značaju. U osnovi ovog krivičnog dela nalaze se brojni međunarodni i ustavni standardi zabrane diskriminacije čime se izaziva ili podstiče mržnja prema drugim licima po bilo kom osnovu ili kriterijumu. U savremenom krivičnom pravu, pa tako i u pravu Republike Srbije, je propisana odgovornost i kažnjivost za krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti koje se vrši putem medija (sredstava informisanja) u pojedinim oblicima ispoljavanja. Upravo je analiza ovog krivičnog dela u teoriji, praksi i zakonodavstvu Republike Srbije i zakonodavstvu država regiona predmet ovoga rada.

***KLJUČNE REČI**: mediji, mržnja, izazivanje, krivično delo, odgovornost, kazna, zakon.*

UVOD

U savremenom krivičnom pravu se uočava više različitih oblika/vidova ispoljavanja "govora mržnje" koji povlače određeni oblik odgovornosti, odnosno kažnjivosti. Najteži oblik odgovornosti – krivična odgovornost je u ovom slučaju u Republici Srbiji propisana u prvom redu za krivično delo koje predviđa Krivični zakonik (KZ), u glavi dvadesetosmoj pod nazivom: "Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije". Ovo krivično delo nosi naziv: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti" (član 317. KZ).

* Rad je nastao kao rezultat finansiranja od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS prema ugovoru broj 451-03-47/2023-1/200120 od 3. februara 2023.godine.

**Doktor pravnih nauka, Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, E-mail: *jovas@prafak.ni.ac.rs.*

Na bazi univerzalnih ili regionalnih međunarodnih standarda, kao i ustavnih postulata uspostavljen je princip zabrane diskriminacije po bilo kom osnovu. Na taj način je postavljen pravni osnov za propisivanje krivičnog dela izazivanja, raspirivanja ili širenja mržnje i netrpeljivosti koja je zasnovana na nacionalnim, rasnim ili verskim razlikama/osobenostima, posebno u slučajevima njegovog izvršenja putem medija (sredstava javnog informisanja). Na taj način se ovako ispoljena mržnja učinioca prema drugom licu ili prema drugim licima čini dostupnom velikom broju individualno neodređenih lica u kratkom vremenskom periodu, često uz veću prostornu ili vremensku udaljenost između učinioca dela i žrtve.

Kao praizvor ove inkriminacije kojom se pruža pojačana krivičnopravna zaštita od specifičnih oblika „izazivanja mržnje" javlja se Ustav Republike Srbije (član 21.) koji proklamuje načelo pod nazivom: "Zabrana diskriminacije". Prema ovom načelu zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Pored toga, Ustav (član 49.) u okviru "Ljudskih prava i sloboda" proklamuje "zabranu izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje".

To znači da je zabranjeno i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti, s tim što se kao poslednje sredstvo u toj zaštiti javlja krivičnopravna zaštita kroz propisivanje krivičnog dela pod nazivom: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti". Pored toga, Krivični zakonik Republike Srbije izričito opisuje (član 54a.) da je krivično delo učinjeno iz mržnje "zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica".

1. MEĐUNARODNOPRAVNI STANDARDI SPREČAVANJA ŠIRENJA MRŽNJE

U sistemu obezbeđenja i zaštite univerzalnih, opštepriznatih, civilizacijskih, osnovnih ljudskih sloboda i prava poseban značaj imaju međunarodni standardi. U okviru ovih međunarodnih standarda specifičan karakter imaju oni koji proklamuju opšti princip "zabrane diskriminacije" kojima se izaziva ili podstiče mržnja po bilo kom osnovu ili kriterijumu.

U sistemu međunarodnih standarda ističe se Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima[1] (1948.). Ovo je prvi međunarodni dokumenat univerzalnog karaktera koji u članu 1. proklamuje princip da se "sva ljudska bića rađaju slobodna

i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću, pa stoga treba da postupaju jedni prema drugima u duhu bratstva" (Račić, Milinković, Paunović, 1998: 51-59). Već je u članu 2. Univerzalne deklaracije potvrđen princip da svakom licu pripadaju sva, Deklaracijom konstituisana, prava i slobode "bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. To dalje znači da se neće praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna ili da joj je suverenost na koji drugi način ograničen" (Gajin, 2012: 51-68). Konačno, Deklaracija (član 7.) naglašava da su "svi pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju" (Grupa autora, 2000: 65-76).

Drugi međunarodni dokumenat univerzalnog značaja koji zabranjuje diskriminaciju predstavlja Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.). I ovaj dokumenat u sistemu međunarodnih standarda (član 26.) konstatuje da su "sva lica jednaka pred zakonom i imaju pravo, bez ikakve diskriminacije, na jednaku zakonsku zaštitu" (Bafar, 2014: 121-135). Zakon treba da "zabrani svaku diskriminaciju i da garantuje svim licima jednaku i delotvornu zaštitu protiv diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, vere, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porekla, imovine, roda ili koje druge okolnosti" (Tomović, Bogićević, 2003: 27-34).

Pre toga, Pakt (član 19.) je propisao da niko ne sme da bude uznemiravan zbog svog mišljenja, te da svako ima pravo na „slobodu traženja, primanja i širenja obaveštenja i ideja putem štampe ili u umetničkom obliku, ili ma kojim drugim sredstvom po svom izboru". U svakom slučaju "korišćenje ovog prava povlači za sobom posebne dužnosti i odgovornosti, pa se može podvrgnuti izvesnim ograničenjima koja su utvrđena zakonom i koja su neophodna: a) za poštovanje prava ili ugleda drugih lica i b) za zaštitu nacionalne bezbednosti ili javnog poretka, ili javnog zdravlja ili morala" (Murtezić, 2021: 119-126). Ovaj Pakt, takođe (član 20.) propisuje da je zakonom zabranjena svaka propaganda u korist rata, te da je zabranjeno „svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje" (Kazazić, Nadaždin Defterarević, Kotlo, 2009: 67-72).

Konačno, sistem međunarodnih standarda kojima se garantuje i štiti princip "zabrane diskrimiminacije" je dopunjen značajnim dokumentom regionalnog karaktera. To je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.). Ovaj dokumenat u prvom delu pod nazivom: "Prava i slobode" (član 14.) proklamuje načelo "Zabrane diskriminacije" (Dujmović, 2021: 129-135). To znači da

se uživanje prava i sloboda predviđenih u Konvenciji obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status (Carić, 2015: 248-258). Član 10. Konvencije takođe propisuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja, što uključuje „slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice" (Nadaždin Defterdarević, 2007: 41-49).

2. NACIONALNI STANDARDI SPREČAVANJA ŠIRENJA MRŽNJE

Za realizaciju međunarodnih standarda o zabrani bilo kog oblika/vida diskriminacije od značaja je odredba člana 21. Ustava Republike Srbije (2006.) koja proklamuje načelo zabrane diskriminacije: "pred Ustavom i zakonom su svi jednaki, pa svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije. Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta". Dalje, u okviru "Ljudskih prava i sloboda" (član 49.) Ustav proklamuje: "Zabranu izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje", pa je shodno tome "zabranjeno i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti".

Zakon o zabrani diskriminacije (2009.) propisuje opštu zabranu diskriminacije, oblike i slučajeve diskriminacije, kao i postupke zaštite od diskriminacije. Ovaj Zakon (član 2.) kao "diskriminaciju" i "diskriminatorsko postupanje" označava neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivoom prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.

Kao oblici diskriminacije (član 5.) javljaju se: neposredna i posredna diskriminacija, kao i povreda načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje, uznemiravanje,

ponižavajuće postupanje i polno i rodno uznemiravanje i navođenje na diskriminaciju. Pod segregacijom se pak smatra svaki akt kojim fizičko ili pravno lice razdvaja bez objektivnog i razumnog opravdanja druga lica ili grupu lica na osnovu ličnog svojstva. No, kao oblik diskriminacije smatra se i navođenje na diskriminaciju. Diskriminacija, dalje, postoji ako se lice ili grupa lica navode na diskriminaciju davanjem uputstava kako da se preduzimaju diskriminatorski postupci ili navođenjem na diskriminaciju na drugi sličan način. Neposredna diskriminacija (član 6.) postoji ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva u istoj ili sličnoj situaciji, bilo kojim aktom, radnjom ili propuštanjem, stavljaju ili su stavljeni u nepovoljniji položaj, ili bi mogli biti stavljeni u nepovoljniji položaj. S druge strane, posredna diskriminacija (član 7.) postoji ako na izgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa lice ili grupu lica stavlja ili bi mogla staviti, zbog njihovog ličnog svojstva, u nepovoljan položaj u poređenju sa drugim licima u istoj ili sličnoj situaciji, osim ako je to objektivno opravdano legitimnim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna.

Zakon o javnom informisanju i medijima (2014.) uređuje način ostvarivanja slobode javnog informisanja koja posebno obuhvata slobodu prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodu formiranja i izražavanja ideja i mišljenja, slobodu štampanja i distribucije novina i slobodu proizvodnje, pružanja i objavljivanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, slobodu širenja informacija i ideja preko interneta i drugih platformi, kao i slobodu izdavanja medija i obavljanja delatnosti javnog informisanja (član 3.). Prema odredbi člana 4. Zakona javno informisanje je slobodno. Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija urednika medija, novinara i drugih lica u oblasti javnog informisanja, naročito prema njihovoj političkoj opredeljenosti i uverenju ili drugom ličnom svojstvu. Ne sme se ugrožavati slobodan protok informacija putem medija, kao ni uređivačka autonomija medija, a naročito vršenjem pritiska, pretnjom, odnosno ucenom urednika, novinara ili izvora informacija.

Ovaj Zakon (član 29.) daje pojam medija. Tako se kao medij smatra sredstvo javnog obaveštavanja koje rečima, slikom, odnosno zvukom prenosi urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Pod medijem se naročito podrazumevaju dnevne i periodične novine, servis novinske agencije, radio-program i televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice ili internet portali), a koji su registrovani u Registru medija, u skladu sa zakonom.

Zakon o javnom informisanju i medijima u glavi jedanaestoj pod nazivom: "Posebna prava i obaveze u javnom informisanju" (član 75.) izričito propisuje da se idejama, mišljenjem, odnosno informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme podsticati diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, zbog njihove seksualne

opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo. Ne postoji pak povreda zabrane govora mržnje (član 76.) ako je navedena informacija deo novinarskog teksta, a objavljena je pod sledećim uslovima:

a) bez namere da se podstiče na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica, posebno ako je takva informacija deo objektivnog novinarskog izveštaja i
b) s namerom da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje.

Konačno, u Republici Srbiji Zakon o elektronskim medijima (2014.) uređuje, u skladu sa međunarodnim konvencijama i standardima, organizaciju i rad Regulatornog tela za elektronske medije, uslove i način pružanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, uslove i postupak za izdavanje dozvola za pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, kao i druga pitanja od značaja za oblast elektronskih medija. Kao elektronski medij (član 4.) smatra se program, odnosno programski sadržaj radija i televizije, kao i programski sadržaj dostupan na zahtev putem mreža elektronskih komunikacija i sadržaj elektronskog izdanja. Programski sadržaj su informacije, ideje i mišljenja kao i autorska dela u zvučnom obliku, odnosno u obliku pokretnih slika sa ili bez zvuka koje predstavljaju pojedinačnu stavku u programu i dostupne su javnosti putem elektronskih medija radi informisanja, zabave, obrazovanja i dr.

Medijska usluga (član 50.) se pruža na način kojim se poštuju ljudska prava a naročito dostojanstvo ličnosti. Regulator se stara da se u svim programskim sadržajima poštuje dostojanstvo ličnosti i ljudska prava, a naročito se stara da se ne prikazuje ponižavajuće postupanje i scene nasilja i mučenja, osim ako za to postoji programsko i umetničko opravdanje. Sadržaji koji mogu da škode fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju maloletnika moraju biti jasno označeni i ne objavljuju se u vreme kad se osnovano može očekivati da ih maloletnici prate, imajući u vidu uobičajeni raspored njihovih aktivnosti, osim izuzetno kao zaštićena usluga sa uslovnim pristupom na način predviđen ovim zakonom.

Konačno, Zakon o elektronskim medijima (član 51.) izričito propisuje da je regulator dužan da se stara da programski sadržaj pružaoca medijske usluge ne sadrži informacije kojima se podstiče, na otvoren ili prikriven način, diskriminacija, mržnja ili nasilje zbog rase, boje kože, predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosne dobi, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugih stvarnih, odnosno pretpostavljenih ličnih svojstava.

3. IZAZIVANJE NACIONALNE, RASNE I

VERSKE MRŽNJE I NETRPELJIVOSTI

3.1. Sistematika krivičnog dela

Među krivičnim delima protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije specifičnu sadržinu, opis, prirodu, elemente, značaj i karakteristike ima krivično delo iz člana 317. Krivičnog zakonika pod nazivom: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti". Ovo je krivično delo poznato takođe i u zakonodavstvima država koje su nastale raspadom SFR Jugoslavije.

Za ovo krivično delo komparativna zakonodavstva država regiona koriste različite nazive kao što su: a) "Javno podsticanje na nasilje i mržnju" (član 325. Kaznenog zakona Hrvatske) i "Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje" (član 359. Krivičnog zakonika Republike Srpske) čime se na najpotpuniji način ukazuje na povezanost sredstava informisanja (medija) sa širenjem mržnje. Naziv: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti" za ovo krivično delo koriste sva druga regionalna krivična zakonodavstva, osim Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, koji ga naziva: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti" (član 145a. Krivičnog zakona BIH). Ovo krivično delo uglavnom nosi naziv:

a) "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje" (član 370. Krivičnog zakonika Crne Gore);
b) "Podsticanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti prema nacionalnoj, rasnoj, verskoj ili drugoj diskriminatornoj osnovi" (član 319. Krivičnog zakonika Severne Makedonije) i
c) "Izazivanje narodnosne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti" (član 163. Krivičnog zakona Federacije BIH i član 160. Krivičnog zakona Brčko distrikta BIH).

3.2. Pojam krivičnog dela

Krivično delo "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti" (član 317. KZ Srbije) se sastoji u izazivanju ili raspirivanju nacionalne, rasne ili verske mržnje ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji (Đorđević, Đorđević, 2020: 200). Na sličan način postupaju i druga krivična zakonodavstva država u regionu, koja izričito ukazuju na ulogu medija (sredstava informisanja) kao sredstava za izazivanje, raspirivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti, pa čak i nasilja. Na to jasno ukazuje korišćenje reči" javno" kao

sredstvo kojim se podstiče (izaziva ili potencira) širenje mržnje specifične prirode, sadržine i karakteristika.

"Medijsko" krivično delo iz člana 325. KZ Hrvatske pod nazivom: "Javno poticanje na nasilje i mržnju" (Turković *et al*. 2013: 400) čini lice koje putem tiska (štampe), radija, televizije, računarskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili javno na drugi način podstiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju koja je usmerena prema grupi (skupini) ljudi ili pripadniku grupe (skupine) zbog njihove rasne, verske, nacionalne ili etničke pripadnosti, porekla, boje kože, pola, polnog opredeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina. Prema izričitoj zakonskoj odredbi KZ Hrvatske (stav 3.) i pokušaj ovog dela (dakle, njegovo umišljajno započinjanje) je kažnjiv.

Na sličan način (iako izričito ne nabraja pojedina sredstva informisanja), ali ističe "javno" kao način izvršenja dela Krivični zakonik Crne Gore (član 370.) predviđa krivično delo: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje". Ono se sastoji u javnom podsticanju na nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, religije, porekla, državne ili nacionalne pripadnosti (Lazarević, Vučković and Vučković, 2004: 860-862).

Krivični zakonik Severne Makedonije (član 319.) pod nazivom: "Podsticanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti na nacionalnoj, rasnoj, verskoj i drugoj diskriminatornoj osnovi" predviđa krivično delo koje se sastoji u direktnom (neposrednom) ili indirektnom (posrednom) izazivanju ili podsticanju mržnje, razdora ili netrpeljivosti na osnovu pola, rase, boje kože, pripadnosti marginalizovanoj grupi, etničke pripadnosti, jezika, državljanstva, društvenog porekla, veroispovesti, druge vrste uverenja, obrazovanje, politička opredeljenja, lični ili društveni status, mentalnog ili fizičkog invaliditeta, starosti, bračnog ili vanbračnog stanja, imovinskog stanja, zdravstvenog stanja ili po drugom osnovu predviđenom zakonom ili potvrđenim međunarodnim ugovorom prinudom, uznemiravanjem, ugrožavanjem bezbednosti, ismevanjem nacionalnih, etničkih, verskih i drugih simbola, paljenjem, uništavanjem ili na drugi način oštećenjem zastave Republike Severne Makedonije ili zastava drugih država, oštećenjem drugih predmeta, te skrnavljenjem spomenika, grobova ili na drugi diskriminatorski način.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine (član 145a.) kao krivično delo: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti" određuje javno izazivanje ili raspirivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini (Simović, Simović, Todorović, 2015: 89-90). "Javno" izvršenje ovog krivičnog dela predviđa Krivični zakon Federacije BIH (član 163.) pod nazivom: "Izazivanje narodnosne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti". Ovo se delo sastoji u javnom izazivanju ili raspaljivanju narodnosne, rasne ili verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji BIH. Identično zakonsko rešenje poznaje Krivični zakon Brčko distrikta BIH u odredbi

člana 160. To je krivično delo: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti" koje se sastoji u izazivanju ili raspirivanju nacionalne, rasne ili verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Brčko distriktu BIH.

Konačno, klasično "medijsko" krivično delo ove vrste predviđa Krivični zakonik Republike Srpske (član 359.) pod nazivom: "Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje". Ovo se delo (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2021: 724-725) sastoji u javnom pozivanju, izazivanju, podsticanju ili činjenju dostupnim javnosti letaka, slika ili drugih materijala kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, verske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porekla ili drugih osobina putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mestu ili na drugi način. Ovde je podstrekavanje u vidu propagande predviđeno kao samostalno krivično delo zbog visokog stepena društvene opasnosti. Propaganda se odnosi na: a) nasilje i b) mržnju. Mržnju u smislu člana 123. tačka 21, čini delo koje je izvršeno u potpunosti ili delimično zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, verskog uvjerenja, boje kože, pola ili seksualnog opredeljenja, zdravstvenog statusa ili rodnog identiteta nekog lica.

Iz navedenih uporednopravnih rešenja analizirane inkriminacije podstrekavanja na širenje mržnje možemo zaključiti da bi izričito unošenje u zakonski opis sredstva-načina preduzimanja radnje podstrekavanja na nacionalnu, rasnu ili versku mržnju i netrpeljivost npr:

a) "putem štampe, radija, televizije, računarskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili javno na drugi način" (Hrvatska) i
b) "javno" u srpskom krivičnom zakonodavstvu ovo krivično delo dobilo precizniji zakonski opis čime se bi na kvalitetno viši nivo podigla krivičnopravna zaštita ustavnog principa zabrane diskriminacije.

3.3. Objekt krivičnog dela

Iz zakonskog opisa krivičnog dela: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti" u pravu Republike Srbije proizilaze dva njegova objekta: a) objekt zaštite i b) objekt napada.

Kao objekt zaštite kod ovog krivičnog dela se javlja, ustavno načelo (princip) zabrane nacionalne, rasne ili verske diskriminacije (Turković *et al.*, 2013: 400). Drugim rečima, to je javni red i mir, kao i spokojstvo (osećanje) građana bez obzira na njihove razlike zbog nacionalne, rasne, verske ili etničke pripadnosti (boje kože,

pola, seksualnog opredeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porekla ili drugih osobina) (Simić, Trešnjev, 2010: 221-222). No, u pravnoj teoriji se mogu naći i drugačija shvatanja (Jovašević, 2002: 272) prema kojima se kao objekt zaštite kod ovog krivičnog dela javlja nacionalna, rasna ili verska ravnopravnost i jednakost građana u Srbiji s obzirom da je ona, po ustavnim rešenjima, višenacionalna država. Praktično, kroz ovu inkriminaciju je propisana krivična odgovornost i kažnjivost za propagandu, odnosno podstrekavanje (podsticanje) koje predstavlja samostalnu radnju izvšenja, a ne oblik saučesništva, zbog visoko ispoljene opasnosti i težine (Stojanović, Delić, 2013: 269-272).

Objekat napada je dvojako određen. To su:

a) mržnja i
b) netrpeljivost.

Mržnja se u pravnoj teoriji shvata na različite načine. Tako mržnja predstavlja neprijateljsko osećanje prema nekome. To je psihološki osnov za stvaranje konfliktnih situacija i preduzimanje određenih akcija usled čega mogu nastati teški poremećaji u odnosima među građanima, zavisno od nacionalnosti, rase ili vere, često praćeni i drugim teškim posledicama. Mržnja je, dakle, jako, "visoko" negativno osećanje koje predstavlja pogodno tlo za preduzimanje raznih ekscesnih ponašanja, pa i krivičnih dela na štetu pripadnika druge etničke zajednice (Stojanović, Delić, 2013: 270). S druge strane, pojam mržnje kao posebnu vrstu društveno neprihvatljive, difamne, negativne pobude izričito određuje krivično zakonodavstvo.

Mržnja predstavlja posebnu vrstu difamne, negativne, bezčasteće pobude učinioca kojom se rukovodio prilikom izvršenja krivičnog dela. Ona ukazuje na negativne karakterne crte njegove psihološke ličnosti (Vuković, 2021: 471-472). Zbog takvog njenog značaja, mržnju na poseban i specifičan način poznaje i domaće krivično zakonodavstvo. Ona se javlja, manifestuje na dva načina. U prvom slučaju mržnja, odnosno njeno stvaranje, izazivanje, raspirivanje, rasplamsavanje, podupiranje predstavlja konstitutivni elemenat upravo analiziranog "političkog" krivičnog dela iz člana 317. KZ Srbije: "Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti". S druge strane, Krivični zakonik Srbije među okolnostima koje sud obavezno uzima u obzir prilikom odmeravanja kazne učiniocu krivičnog dela kao "otežavajuću" okolnost (član 54a. KZ) izričito navodi "mržnju" kao posebnu vrstu pobude. Prema ovom zakonskom rešenju krivično delo je učinjeno iz mržnje ako je preduzeto od učinioca zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica (Stojanović, 2022: 326). Na sličan način pojam mržnje određuju i druga analizirana krivična zakonodavstva država u regionu.

Drugu vrstu objekta napada kod ovog krivičnog dela predstavlja netrpeljivost.

I ona se takođe u pravnoj teoriji različito određuje. Netrpeljivost je nešto blaži oblik odnosa među građanima i označava stanje nepoverenja, osećanja netolerantnosti i odbojnosti (Lazarević, 1993: 34). Takođe, netrpeljivost je po svom negativnom potencijalu nižeg intenziteta od mržnje, ali i ona može voditi vršenju određenih delatnosti kojima se netrpeljivost ispoljava, a koje mogu imati elemente nekih krivičnih dela. Ona se javlja u vidu netolerancije do odbojnosti (Lazarević, Vučković, Vučković, 2004: 860-862). Sporno je da li prezir (negativan stav) prema nekom narodu ili etničkoj zajednici može da ima karakter netrpeljivosti (Stojanović, Delić, 2013: 270).

3.4. Radnja izvršenja krivičnog dela

Radnja izvršenja krivičnog dela iz člana 317. KZ Srbije je dvojako, alternativno određena. To su (Đorđević, Đorđević, 2020: 200):

a) izazivanje – stvaranje, produkovanje, prouzrokovanje, "začinjanje" mržnje i netrpeljivosti tamo gde ovakve pojave ranije nisu bile prisutne (Đorđević, Kolarić, 2020: 204-205) ili
b) raspirivanje – uvećanje, produbljivanje, raspaljivanje, pojačavanje, intenziviranje, razgrevanje, razvijanje, produbljivanje ili proširivanje već "izazvane, stvorene" mržnje i netrpeljivosti gde ovakve pojave već postoje bilo kao latentno stanje, bilo kao stanje manjeg intenziteta, pa se ono sada raspaljuje (Stojanović, Perić, 2000: 33-34).

Izazivanje i raspaljivanje (raspirivanje) znači da se, pre svega, utiče na emocije, ali delimično i na intelekt drugog (ili drugih) lica time što se stvara ili jača određeno osećanje ili stav prema nekom narodu ili etničkoj zajednici (Čejović, Miladinović, 1995: 27-28). Iz ovako određenih radnji izvršenja proizilazi da se ovde radi o propagandi u vidu iznošenja ili pronošenja nečega (činjenica, ideja, sudova) radi pridobijanja pristalica za ostvarenje željenih ciljeva (Stojanović, Delić, 2013: 269-272). Ovde se radi o specifičnom obliku propagande (Radovanović, Đorđević, 1977: 24).

Na sličan način postupaju i druga krivična zakonodavstva država u regionu u pogledu određivanja radnje izvršenja. Ovde je, zapravo "javna" propaganda u obliku podstrekavanja predviđena kao samostalna radnja izvršenja (Turković *et al.* 2013: 399-400). Propaganda je psihološka, intelektualna, svesna i voljna, misaona delatnost uticanja na volju (odluku) drugog lica ili drugih lica u smislu stvaranja nove ili učvršćivanja postojeće, nedovoljno čvrste, kolebljive odluke. Delo je u ovom obliku svršeno samim momentom preduzimanja radnje podsticanja

(podstrekavanja) bez obzira da li je ono bilo uspešno, odnosno bez obzira da li je ono dovelo do odluke kod postrekavanog lica ili ne (Simić, Trešnjev, 2010: 221-222). Za postojanje dela je bitno da se propaganda preduzima javno - na mestu, na način i pod okolnostima da propagirane ideje mogu biti saznate od strane drugih, individualno neodređenih lica, te da oni razumeju njenu sadržinu i smisao.

Radnje izvršenja krivičnog dela iz člana 317. KZ Srbije se preduzimaju u odnosu na:

a) mržnju i
b) netrpeljivost.

Ove se delatnosti mogu preduzimati prema jednom ili više lica, ali je bitno da se one čine zavisno od njihove nacionalne, rasne ili verske pripadnosti. Stoga je od značaja za postojanje ovog dela da se nacionalna, rasna ili verska mržnja ili netrpeljivost javljaju ili šire među narodima ili etničkim zajednicama, ali koje žive na teritoriji Srbije, a ne u nekim drugim državama. To ukazuje da je svojstvo pasivnog subjekta konstitutivan elemenat ovog dela.

Izvršilac posmatranog krivičnog dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj, prema svim analiziranim zakonskim propisima.

Za osnovni oblik krivičnog dela su propisane različite vrste i mere kazni, zavisno od vrste krivičnog zakona:

a) kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina (KZ Srbije, KZ Crne Gore);
b) kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina (KZ Severne Makedonije, KZ Brčko distrikta BIH);
c) kazna zatvora do tri godine (KZ Hrvatske, KZ Republike Srpske);
d) kazna zatvora od tri meseca do tri godine (KZ Federacije BIH) i
e) novčana kazna alternativno sa kaznom zatvora (KZ Republike Srpske).

Uz kaznu zatvora, sud obavezno učiniocu dela izriče i meru bezbednosti oduzimanja predmeta (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2021:724-725): a) materijala i predmeta koji nose zakonom navedene poruke, kao i sredstava za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje (KZ Republike Srpske) i b) materijala i predmeta koji nose zakonom propisane poruke, kao i sredstava za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje (KZ Brčko distrikta BIH). Interesantno rešenje predviđa član 75. KZ Hrvatske koji propisuje mogućnost izricanja, pored propisane kazne, i mere bezbednosti: "Zabrane pristupa internetu" u trajanju od šest meseci do dve godine licu pod uslovom da je krivično delo učinilo "putem interneta" ako postoji opasnost da će se zloupotrebom interneta ponovo učiniti krivično delo.

3.5. Teži oblici krivičnog dela

Pored osnovnog oblika ispoljavanja, krivično delo iz člana 317. KZ Srbije ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Na sličan način, sem Kaznenog zakona Hrvatske, svi ostali analizirani zakoni država regiona poznaju jedan ili više težih, kvalifikovanih oblika ispoljavanja ovog krivičnog dela, za koje su zaprećene teže kazne.

Prvi teži oblik dela (član 317. stav 2 KZ Srbije) postoji ako je radnja izvršenja preduzeta na poseban način, gde je, dakle, način izvršenja dela, kvalifikatorna okolnost (Čejović, Miladinović, 1995:27-28). Ovo delo postoji ako je radnja izvršenja – izazivanje ili raspaljivanje mržnje ili netrpeljivosti – izvršena na sledeće načine (Stojanović, Perić, 2000: 33-34):

a) prinudom (prisilom) – upotrebom sile (apsolutne ili kompulzivne, neposredne ili posredne prinude u smislu pritiska, uticaja na volju drugog lica) ili pretnje (neposredno ili posredno stavljanje u izgled, najava – usmena, pismena ili simbolična, upotrebe sile prema drugom licu,
b) zlostavljanjem – delovanjem na telo drugog lica uz izazivanje bola, patnje, straha ili nelagodnosti fizičkog ili psihičkog karaktera,
c) ugrožavanjem sigurnosti – izazivanjem straha za ličnu ili imovinsku sigurnost drugog ili njemu bliskih lica,
d) izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola – povredom ugleda simbola, e) oštećenjem tuđih stvari i
f) skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova (Đorđević, Kolarić, 2020: 204-205).

Na identičan način ovaj teži oblik krivičnog dela poznaju i: KZ Republike Srpske (član 359.), KZ Federacije BIH (član 163. stav 2), KZ Brčko distrikta BIH (član 160. stav 2), kao i KZ Crne Gore (član 370. stav 3).

Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina (KZ Republike Srpske), odnosno kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina (KZ Srbije, KZ Crne Gore, KZ Federacije BIH i KZ Brčko distrikta BIH).

Konačno, najteži oblik ovog krivičnog dela (član 317. stav 3 KZ Srbije) kvalifikuju dve okolnosti. To su:

a) način izvršenja dela - zloupotreba položaja ili ovlašćenja od strane učinioca dela i
b) vrsta, obim i intenzitet prouzrokovane posledice – nastupanje nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji (Delić, 2021: 340-343).

Ako je osnovni oblik dela kvalifikovan navedenim okolnostima ili posledicom,

tada je, za učinioca, propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina. S druge strane ako je prvi teži oblik ovog dela izvršen na zakonom propisani način ili ako je prouzrokovana navedena teža posledica usled preduzete radnje izvršenja na predviđeni način, tada se učiniocu dela može izreći kazna zatvora u trajanju od dve do deset godina.

ZAKLJUČAK

Bez obzira na zakonski naziv, sistematiku, grupni zaštitni objekat, zakonski opis, karakteristike, elemente i sadržinu krivičnog dela koje obuhvata izazivanje, odnosno raspirivanje (raspaljivanje) mržnje i netrpeljivosti u razmatranim komparativnim krivičnim zakonodavstvima država u regionu Zapadnog Balkana, krivično delo izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti u Republici Srbiji (član 317. KZ) se sastoji u izazivanju (stvaranju) ili raspirivanju (raspaljivanju, intenziviranju, produbljivanju) nacionalne, rasne ili verske mržnje ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji.

To je specifičan oblik propagande, podstrekavanja, podsticanja – izazivanja ili raspirivanja – mržnje ili netrpeljivosti, koji se preduzima u odnosu na individualno neodređena lica, sa određenim ciljem, bez obzira da li je taj cilj u konkretnom slučaju zaista i ostvaren. Ono se u ovom slučaju ne javlja kao oblik saučesništva, već predstavlja samostalnu inkriminaciju zbog visoko ispoljene težine i društvene opasnosti. U slučaju preduzimanja radnje izvršenja na određeni način, odnosno u slučaju nastupanja težih posledica, radi se o kvalifikovanim oblicima krivičnog dela za koja je propisano pooštreno kažnjavanje. Preduzimanje radnje izvršenja "javno", odnosno putem sredstava javnog informisanja ovom delu daje znatno teži oblik ispoljavanja, odnosno veći kvantum društvene opasnosti po zaštićena dobra.

No, propisivanje krivične odgovornosti i kažnjivosti na ovaj način predstavlja samo poslednji, odsutni *ultima ratio* način društvene reakcije na različite oblike i vidove ispoljavanja "javnog" propagiranja mržnje, odnosno netrpeljivosti u domaćem zakonodavstvu čime se postavlja osnova za pravnu zaštitu ustavnog postulata (član 21.): "Zabrane diskriminacije". Prema ovom načelu zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Na isti način Ustav Republike Srbije (član 49.) takođe proklamuje: "Zabranu izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje".

LITERATURA

1. Bafar, T.M. (2014) *Univerzalna ljudska prava*, Sarajevo: Fondacija Mulla Sadra.
2. Carić, S. (2015) *Evropsko pravo ljudskih prava*, Beograd: Intermex.
3. Čejović, B., Miladinović, V. (1995) *Krivično pravo, Posebni deo*, Niš: SKC.
4. Delić, N. (2021) *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd: Pravni fakultet.
5. Dujmović, A. (2021) *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Mostar: Autorsko izdanje.
6. Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020) *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
7. Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2020) *Krivično pravo*, Beograd: Projuris.
8. Gajin, S. (2012) *Ljudska prava – pravno sistematizovani okvir*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
9. Grupa autora (2000) *Povelja Ujedinjenih nacija i Opšta deklaracija o ljudskim pravima,* Novi Sad: Pravni fakultet.
10. Jovašević, D. (2002) *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Beograd: Službeni list.
11. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2021) *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, Banja Luka: Službeni glasnik.
12. Kazazić, V., Nadaždin Defterarević, M., Kotlo, R. (2009) *Ljudska prava – praktikum*, Mostar: Centar za ljudska prava.
13. Lazarević, Lj. (1993) *Krivično pravo, Posebni deo,* Beograd: Savremena administracija.
14. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004) *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Cetinje: Obod.
15. Murtezić, A. (2021) *Izabrani segmenti iz oblasti zaštite ljudskih prava*, Sarajevo: Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBIH.
16. Nadaždin Defterdarević, M. (2007) *Evropska konvencija prema praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Mostar: Autorsko izdanje.
17. Račić, O., Milinković, B., Paunović, M. (1998) *Ljudska prava – pet decenija od usvajanja Opšte deklaracije o pravima čoveka,* Beograd: Međunarodna politika, Službeni list.
18. Radovanović, M., Đorđević, M. (1977) *Krivično pravo, Posebni deo,* Beograd: Savremena administracija.
19. Simić, I., Trešnjev, A. (2010) *Krivični zakonik s kratkim komentarom*, Beograd: Pro info.
20. Simović, M., Simović, M., Todorović, Lj., (2015) *Krivični zakon Bosne i Hercegovine,* Sarajevo: Fineks.
21. Stojanović, Z., Perić, O. (2000) *Krivično pravo, Posebni deo,* Beograd: Službeni glasnik.
22. Stojanović, Z., Delić, N. (2013) *Krivično pravo, Posebni deo,* Beograd: Pravni fakultet.
23. Stojanović, Z. (2022) *Krivično pravo, Opšti deo,* Beograd: Dosije.
24. Tomović, Ž., Bogićević, Č. (2003) *Ljudska prava – međunarodni dokumenti,* Podgorica: Službeni list.
25. Turković, K., *et al.* (2013) *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb: Narodne novine.

26. Vuković, I. (2021) *Krivično pravo, Opšti deo,* Beograd: Pravni fakultet.

Pravni izvori

1. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list Srbije i Crne Gore – Međunarodni ugovori* broj 9/2003, 5/2005 i 7/2005 i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2010 i 10/2015.
2. Kazneni zakon, *Narodne novine Republike Hrvatske*, broj 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021 i 114/2022.
3. Krivičen zakonik, *Služben vesnik na Republika Makedonija*, broj 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 226/2015, 97/2017, 170/2017, 248/2018 i 36/2023.
4. Krivični zakon, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, broj 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 75/2017 i 31/2023.
5. Krivični zakon, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, broj 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021 i 31/2023.
6. Krivični zakon, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, broj 19/2020.
7. Krivični zakon, *Službeni list SFRJ*, broj 44/1976, 36/1977, 34/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/9045/90, 54/90 i *Službeni list SRJ*, broj 35/92, 37/93,24/94 i 61/2001.
8. Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
9. Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 64/2017, 104/2018, 15/2021 i 89/2021.
10. Krivični zakonik, *Službeni list Crne Gore*, broj 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021 i 145/2021.
11. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 7/71.
12. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 98/2006 i 115/2021.
13. Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 22/2009 i 52/2021.
14. Zakon o elektronskim medijima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 83/2014 i 6/2016 i 129/2021.
15. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, brpj 83/2014, 58/2015 i 12/2016.

CRIMINAL RESPONSIBILITY OF THE MEDIA

FOR CAUSING HATRED

The media can be used as a means of committing several criminal acts. Among these criminal acts is inciting hatred or intolerance towards members of another national, racial, religious or ethnic group. In this way, the social danger and the intensity of the consequences of these criminal acts become particularly important. At the basis of this criminal offense are numerous international and constitutional standards prohibiting discrimination, which causes or incites hatred towards other persons on any basis or criteria. In modern criminal law, including in the law of the Republic of Serbia, liability and punishment are prescribed for the criminal act of inciting national, racial and religious hatred and intolerance, which is carried out through the media (means of information) in certain forms of manifestation. The analysis of this criminal offense in theory, practice and legislation of the Republic of Serbia and the legislation of the states of the region is the subject of this work.

KEYWORDS: *media, hatred, provocation, crime, responsibility, punishment, law.*

IMPLICATIONS OF MEDIA SENSATIONALISM IN REPORTING ON CASES OF VIOLENCE

Miodrag N. Simović*
Jelena Kuprešanin**

The importance of the media and their influence on the daily life of individuals and groups is immeasurable. The availability, quality and content of publicly available information is directly correlated with the various decisions people make during their lives, their future actions and way of thinking. The clearest indicator of the influence of the media is visible in crisis situations that have occurred recently, such as the corona virus pandemic, when the course of the pandemic itself, as well as the preservation of the physical and mental health of the population, depended on the way, type and form of information transmitted through the media. When it comes to criminal justice, the influence of the media is often questioned, in such a way that the reporting is questionable from the aspect of ethics, protection of victims/witnesses and the way of presenting information to the public, while the need for more adequate cooperation between the media and the judiciary is emphasized less.

The role of the media is certainly significant from the aspect of transparency of proceedings, freedom of expression and informing the public, but in this process professional behavior and responsible journalism are imperative. As a consequence of inadequate and unprofessional media reporting, the risks of additional endangerment and retraumatization of victims increase, as well as the need to raise public awareness of the importance of adhering to journalistic ethics and reporting that protects human rights.

The aim of this Paper is to show the possible implications of media sensationalism on victims of violence and the public in general, but also to point out the important role that the media can (should) play in preventing violence, disseminating information about protection and rights, and strengthening general awareness of the issue of violence and its consequences. Considering the sensitive topic, it is necessary to carefully approach this

* PhD, Academician, full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, full professor at the Faculty of Law, University of Bihać, professor emeritus, E-mail: *vlado_s@blic.net.*

** PhD, Master of Social Work and Criminal Investigation Specialist, working freelance as Social Welfare and Criminalistics Expert, E-mail: *jelenakupresanin@yahoo.com.*

social problem by correlating the victims, the truth, public information and responsibility.
KEYWORDS: *violence, media, sensationalism, ethics, victims.*

INTRODUCTION

The availability, number and speed of dissemination of information of various kinds is a characteristic of today's social reality, in which people are daily exposed to numerous information whose relevance and veracity are often questionable. Society requires information, and modern times bring different channels of communication and reporting. Topics that have always been followed with great interest by the public are those related to violence. Reports on cases of violence are different, but they are often interwoven with sensationalism, which greatly undermines the credibility and ethical code of journalism.

The appearance of various forms of violence in society is a problem that is increasingly present and increasingly complex. The way in which violence is reported affects the victims, brings the risk of secondary traumatization, and also creates a public perception in which violence is normalized, instead of condemned and prevented.

We live in such a society where instant availability of information, facts and knowledge is possible thanks to information and communication technologies. Mass media create influence by playing the role of agents of change, reflectors and reinforcement of policies, laws that protect their rights. The media play an important role in the protection of human rights in the world. Media is used for entertainment, communication and dissemination of information, advertising, marketing and for expressing and sharing attitudes, opinions and ideas. The media, whether it is print, electronic or the web, helps to inform people. They also help entertain the public and educate and make people aware of current events (Salvin & Maheema, 2021: 7).

1. MEDIA AND SOCIETY

The main characteristics of the media are that they influence the formation of a mass consumer society, which is mostly at odds with independent decision-making, so in that sense we distinguish them according to the power of expression, but also the influence on the audience. The main goal of the media is to satisfy the human need to be informed about important social processes and all relevant events,

and the media transmits informative, educational and entertaining content that has an impact on every person. The positive influence of the media is reflected in the acquisition of knowledge and skills, the adoption of scientific and cultural heritage, the richness of the moral and social dimension, and the development of creative abilities. However, the media also exerts a negative influence on individuals, and also often suggests their social behavior. This negative influence is exerted through the presentation of content that favors violence, excessive consumerism, crime and the like (Jurčić, 2017: 133). Precisely because of the above, it is important to strive for the positive influence of the media and minimize the negative effects that can leave long-term consequences for individuals, families and society as a whole.

Everything about journalism involves ethical considerations. Without a commitment to ethical practice journalism is not reliable, and it cannot be trusted. Media workers decide what is news, reporters decide what angle(s) they will chase on a particular story, who they will interview, what questions they will ask, what answers they will include in their story (and what they will leave out), how they will frame the story and how it will be presented (Patching, Hirst and Martin, 2021: 1). The importance of ethics is not only reflected in journalism, but in all areas of social activity.

Certain theorists believe that it is a mistake to believe that just because people often refer to what they have seen in the media, they must accept it uncritically. People work with media resources to think, joke, imagine, illustrate their point of view or stimulate debate. Sometimes the media reflects a cultural anxiety or perspective, as much as it creates it. The complexity and diversity of people's responses does not mean that the media has no influence. Experimental work and statistical analysis of trends suggest that the media can set the agenda around the problems facing society and how we should set priorities. Other research suggests that patterns of media reporting (eg on crime and violence) can progressively cultivate a particular way of looking at the world (Kitzinger, 2006: 45).

There are views on the role of journalism in democracy as public task which should obtain and disseminate information on matters of public interest, take a position on it and criticize it in order to influence the process of opinion formation. Also, further problem is the presentation of forms of behavior that are not violent per se, but can influence the emergence of violence in the long term. In this context, it is meant to negative stereotypes about minorities, degrading the portrayal of some social groups. When it comes to the portrayal of victims, it is generally an aspect that is often neglected in the discussion about the media's treatment of violent acts. Journalists are often unaware of how their reporting can affect victims. There is a danger of "secondary victimization", i.e. a victim of a crime can become a victim a second time because of the way the media reports it. It is not easy to determine exactly when consequences that legitimize violence may appear

due to the depiction of violence. People who are latently ready for violence can interpret an already striking presentation of a topic that is considered a problem as a call to action (Kunczik & Zipfel, 2006: 104).

1.1. The power of the media

The introduction of almost every new media technology in this century has immediately given rise to considerable concern and widespread public discussion about who is using it, how often, and under what conditions. That is, before people have worried about the effects of movies or radio or television on their audiences, they first take notice of the size, shape, and character of the consuming public. For individuals, the functions of media can be thought of as the satisfaction or gratification of individual needs. For the society as a whole, the functions of media can be thought of as the purposes served by media in the society (Grossberg *et al*, 1998: 256, 262).

The media can be an extremely powerful tool in the fight for human rights and against violence, it has the power to stir our conscience and encourage institutions to act faster and more effectively. But, unfortunately, they can also contribute to increasing the suffering of the victims, if they ignore the professional standards of media reporting, especially those related to the reporting of violence against particularly vulnerable victims, such as children (Ombudsman for children of the Republic of Croatia, 2019). Precisely because of this, it is important to constantly emphasize the importance of respecting professional standards, and pointing out the incalculable consequences that can be left by inadequate media reporting.

Some of the key findings in the process of mapping of media literacy practices and actions in EU-28 are that civil society plays a very active role in media literacy projects, that the majority of key media literacy stakeholders do not have a statutory responsibility around media literacy, that the level of media literacy activity varies significantly across countries and that working in partnership is a key aspect of delivering a significant media literacy project (European Audiovisual Observatory, 2016: 27). When it comes to the identity of participants in cases of violence, research has shown that disrespect for media ethics is often observed, and in this sense, recommendations have been defined that relate to the continuity of analyzing media reporting on violence against women, because this is the only way to get a true picture of the role of the media in (not) reducing that violence, they articulate proposals for improvement and mobilize the public to demand them. It was recommended to organize training for editors and journalists of national media on more sensitive reporting on violence against women, to introduce special thematic chapters on sensitive reporting in existing manuals for editors

and journalists, in order to improve media practices and style in that area. Also, it was emphasized that it is necessary to continue with good media practices, which include interviews, public events, serial publication of opinions, research results and arguments of violence experts (Mršević, 2017: 61). In any case, the future ahead requires joint action and joint responsibility.

2. VICTIMS OF VIOLENCE IN THE MEDIA

Media reporting deals with all aspects of life and social activity. When it comes to reporting on cases of violence, the situation is complex and particularly sensitive in terms of the position of the victims and the pronounced risk of repeated traumatization. The consequences of inadequate reporting that does not respect the dignity, protection and privacy of the victim are immeasurable.

The role of the media in reporting on sensitive topics (e.g. human rights, rights of minority groups, children's rights, rights of victims of violence, etc.) is particularly important. When reporting on the mentioned topics, it is necessary to keep in mind the protection of the rights and identity of persons, especially children, as well as thinking about the possible effect of each individual text before presenting it to the public, and the responsibility that work in the media requires, while also thinking about individual ethics and the ethics of the entire media system. The guidelines on media coverage of domestic violence imply that it is important to start from a value framework that dictates that the situation of the victims is not made difficult in any way and that the serious consequences of violence for the victims and the community are also taken into account. Victims of domestic violence are particularly sensitive to the reactions of the social environment, because the violence occurs precisely in that environment (the family) which should provide protection and security to its members. This paradox puts victims, especially children and women, in a situation where they have to deal with deep personal hurt, as well as humiliation and doubts regarding their own worth and responsibility for the violence suffered (Ministry of Demography, Family, Youth and Social Policy Zagreb, 2018: 33).

Numerous theoreticians and practitioners deal with analyzes of the connection between media violence and the behavior of the population, especially children and young people. Certain research has indicated that it is necessary to warn about the fact that learning from television, often violent models, which is reinforced by messages that violent actions are permissible and profitable, can encourage their transfer to real life and influence the formation of violent attitudes and habits in children and adolescents and that it is important to develop educational interventions that will

help prevent bad influences and minimize harmful effects, given that a large part of the population is exposed to media violence (Bilić, 2010: 276).

We can find examples of reporting on cases of violence every day. Various articles are available to the public, such as "He killed a woman in Zagreb, he hit it with a hammer. He can get away with five years in prison"(Index HR, 2022), "A shocking confession about a gruesome murder: An ax stuck in a woman's head, a grandmother holding a bloody child" (CDM, 2023), "Another gruesome murder of a trans woman! Ivanka was found in a pool of blood: She was chased by both gods and demons, she had a difficult life!"(Republika, 2023),"The poor old man did not manage to save his life, the Balkans are buzzing about this murder: New details of the case surfaced" (Novi.ba/ Kurir, 2020).

The attitude of the media towards the survivor/victim and the attitude towards the abuser are of crucial importance for the formation of an adequate context and for the manner and degree of understanding of the events reported on. Since the media has a proactive and educational role in recognizing and treating gender-based violence against women as a social problem, the role of the media in preventing violence is extremely important. In the complex relationship towards the two central figures in the story that the journalist should present to the public, ethics, empathy and special sensitivity and responsibility, above all, should come to the fore (Petričević & Pejović, 2022: 37).

The interest of the child is often forgotten and the child's rights are violated in journalistic reports for the sake of sensationalist news and the desire to be the first, the most read or the most visited media. Knowingly or unknowingly, and with the same result of harm to the child, it is ignored that it is not in the interest of the child to be mentioned and/or identified in a certain reporting context and that such mention could be a long-term nuisance or even a source of trauma for the child or his family. Often, unintentionally and out of ignorance, and with the best of intentions, professional reporting standards on children and minors are violated. This most often happens in cases of tragedies, especially the suffering, murders or suicides of children, when the public's emotions and attention are focused on that event. Empathy of journalists often leads to errors in objective reporting, emotions are preferred over facts and thus the focus of reporting is lost. Then, unverified and one-sided information, assumptions and guesses are published (Zurovac, 2017: 34).

The issue of protecting the privacy and identity of children and minors, as a separate segment in privacy protection, is treated in all professional reporting codes. Namely, in all circumstances, especially in cases of reporting on criminal acts in which children appear as perpetrators, participants or victims, this issue takes a special place and attention when defining professional reporting. Protection of privacy and non-disclosure of identity is the only ethical approach in cases where children appear (Srdić, 2012: 283).

2.1. Reporting on violence

Research on media coverage of gender-based violence against women in Bosnia and Herzegovina showed that despite improvements in media coverage, it is still sensationalist, that formal education in Bosnia and Herzegovina does not offer training on reporting on gender-based violence, and that trainings are organized from civil society organizations, mostly journalists who are already sensitized to this type of reporting, that editors do not encourage journalists to report professionally and thematically on this topic, and that there are no reactions (only) from regulators, media associations, institutions and public figures to unprofessional and unethical media reporting. It was also emphasized that citizens do not report violations of ethical and professional norms in reporting on these topics, but that there are difficulties when communicating with organizations and institutions that deal with this topic. Journalists highlighted insufficient communication with judicial institutions and the police and the lack of information that they can get from them (UN Women, 2021: 48).

Handbooks for reporting on gender-based violence against women emphasize general principles in shaping media content (Petričević, Pejović, 2022: 30):

- gender-based violence against women is not a private matter, but a social problem, and thus it should be reported (instead of informative texts and their publication in the black chronicle section, analytical stories should be written with a deeper investigation of the problem, the phenomenon of violence should be illuminated and continuity of reporting should be established);
- eliminate sensationalism from reporting (trivializing, overemphasizing reporting on violence, describing crimes in detail, which leads to voyeurism of the audience with the aim of achieving the highest possible readership/ viewing and gaining profit, finding a balance between scanty information - which can minimize the danger of the situation and detailed description of crimes which can cause inappropriate curiosity and voyeurism);
- neutralize toxic gender stereotypes and not use tradition as a justification and excuse for violence;
- pay attention to the language and style of reporting (do not minimize, ridicule, romanticize or eroticize violence, call things by their real names, avoiding sensationalism and stereotypical expressions for violence, survivor/ victim, abuser or witnesses, do not use a "romanticized depiction" of the relationship between two spouses/ partner with strong emotions that ends in violence and even suicide of the abuser);
- use official sources and statements of experts (identify key sources: institutions,

their representatives, documents, statistics, etc., do not use unnamed and anonymous sources that are close to the media or an institution, and which journalists most often use to explain family circumstances, reconstruct the execution of the crime and describe the details;
- treat witness statements with care and pay special attention to the equipment of the text or attachment (textual, visual-auditory).

Respect for the aforementioned principles reflects not only journalistic professionalism, but also the intention to protect the victim as much as possible from all possible negative consequences of inadequate media reporting, and not to inflict additional suffering and stigma.

2.2. A brief overview of reporting in Bosnia and Herzegovina

Proper media coverage is something that should be worked on continuously and that society should strive for, with mandatory monitoring, which certainly requires large resources. At the same time, the focus should be on prevention, that is, efforts to ensure that inadequate and sensationalist reporting does not occur at all.

In general, according to the researches, the situation in the media in Bosnia and Herzegovina is considered by citizens to be unsatisfactory. Citizens show a low level of trust in the media. In addition, the term media has a negative connotation for the majority of researches respondents, as it associates them with negative phenomena of fake news, unprofessionalism, bias, intentional maintenance of tension in society and incorrect promotion of political goals. According to the research, negatively connoted news dominates the media content, which is distributed through the media in Bosnia and Herzegovina. Inaccuracy of information and bias represent the biggest flaws and problems in the media domain. Media content on all media should contain more news that represent positive examples, especially from everyday life in Bosnia and Herzegovina. Citizens mostly show a very low level of trust in the media and the information they receive from them. For this reason, they are oriented towards independent search and verification of information, with the aim of providing more complete and objective information (OSCE, 2022: 7-8).

A study on the experiences and perceptions of journalists about the transparency of the judiciary in Bosnia and Herzegovina showed that the respondents' perception in this context is extremely negative, the majority of journalists believe that the judiciary does not make an effort to improve cooperation with the media, as well as that there is a lack of knowledge about how communicate meaningfully with the media. The study pointed to the journalists' awareness of the existence of

sensationalism in reporting on the judiciary, for which they primarily consider the commercial media logic favored by the existing media system to be the answer, and pointed to the need to enact certain rules related to online journalism that would improve the transparency of these media, and thus their responsibility. In order to combat sensationalism, a greater openness of the judiciary has been proposed, because a certain number of journalists turn to other sources of information, believing that they are unable to get timely information from the judiciary. It was concluded that journalistic unprofessionalism and sensationalism cannot be solved solely through additional training, and that it is necessary to start a dialogue between the judiciary and the journalistic community in order to reduce the existing mistrust and deepen the understanding of the specifics of both these professions, which is ultimately the way to a better informing the public about the work of the judiciary (Džihana, 2022: 34-36).

During the Covid-19 pandemic, the media worked in difficult circumstances, with a lack of capacity, an increased workload as well as additional stress due to the fear of infection. However, as certain analysis showed, the media in some cases showed a lack of sensitivity for reporting on certain social groups, such as migrants and refugees, a lack of expertise for reporting on specialized topics, such as topics from the judiciary, which include knowledge of legal procedures and terminology, but with certain media and the lack of integrity in cases of reporting on sexual violence. Nevertheless, most of the reports were correct but superficial, only rare and less popular media contributed to better informing the public and brought in-depth and new information (Sokol, 2020: 33). What is certain is that we have a long way to go, and the experiences of reporting in crisis situations such as COVID-19 should be used as lessons learned for future action.

3. SENSATIONALISM

We are witnessing the daily growth and emergence of sensational news and the phenomenon of their rapid transmission is increasingly worrying. Distinguishing the truth from lies is becoming more and more difficult due to the present non-transparency, and gaining and maintaining the trust of readers is imperative.

According to the International Council on Media Literacy, sensationalism is an editorial tactic in which events and themes in stories are chosen and worded to evoke extreme emotions in readers and increase viewership. (The Temple News, 2023). Oxford Dictionary defines sensationalism as a way of getting people interested by using words intended to shock you or by presenting facts and events as worse or more shocking than they really are (Oxford Advanced Learner's Dictionary).

The term sensationalism dates back to the late 1500s, and then eventually became known as yellow journalism. Since the 21st century, sensationalism has become a factor of competition among various media and the type of influence they had on their audience. In the media, sensationalism plays a different role, it focuses on the sensory perception of the audience and most of the time shows stories or news that are trivial, controversial or even irrelevant news seems important and will affect public life, but the fact is, it is far from the truth. Journalists will often use sensationalism to emotionally distract their audience (Mohanty & Kumar, 2022: 422). However, when a sensationalized story emerges, we also eagerly scour the internet for more information and updates. Our lives become centered around the latest news, until we see all the details we can and the story slowly fades away. This obsession walks the line between journalistic news and a source of entertainment for the curious (Hawk Newspaper, 2017).

Sensationalism is considered exaggerated coverage of an event or topic by the mass media in order to increase readership. It's often about trivial things that don't really affect the general population, but sensationalism also takes serious and informative material and reproduces it through biased presentation in the form of trivia or tabloid-style press. Although considered a form of journalism, sensationalism is supposed to be an entertaining counterpart to the daily politics or economic fact reported in the news. It refers to a style of journalism that emphasizes strange and unusual things that happen in society (Asemah, 2012: 2).

Journalists use sensationalism to attract readers to their article. Sensationalism also raises concerns about ethical conflicts with the journalistic code of honor. Its exaggerated nature conflicts with a journalist's duty to be honest and fair. As journalists, it is their duty to present the facts to the public and not to mislead with their stories. Sensationalism violates many ethical guidelines in favor of these tactics (Rylan Vanacore, 2021). Telling the truth should be careful, realistic and in accordance with ethical codes, not only professional, but also personal.

3. WHERE NEXT?

Analyzes of media law and practice in Bosnia and Herzegovina with the aim of diagnosing current problems in the sphere of ethics and professional journalistic work indicated that it is necessary to establish, support and develop a system of continuous monitoring of media content and recording violations of ethical codes and regular publication in order to achieve public pressure, and that the most logical approach is for monitoring to be organized by independent, non-governmental, expert and/or academic groups. Also, the need to support media literacy was

pointed out, which would represent support for educational activities with the ultimate goal of enabling the audience to analytically approach media content in order to recognize content that is not in accordance with professional ethics and to articulate their demands towards the media in this regard. The expected result is the improvement of the quality of media content, which would be guided to a greater extent by the interests of the public (audience), than by the interests of certain narrower interest groups (Srdić et al., 2012: 287).

Bearing in mind the situation in the field of protection of children's right to privacy when it is violated by the media in Bosnia and Herzegovina, the institution of the Ombudsman issued the following recommendations (Institution of the Ombudsman for Human Rights of Bosnia and Herzegovina, 2012: 39):

- when reporting on children in case of a negative image - deal with the phenomenon and not the individual case, always treat the child as a victim;
- when reporting on sexually abused children - never provide a detailed description of the abuse (be careful in choosing data, facts and details to be published);
- when reporting on juvenile perpetrators of criminal acts and misdemeanors- protect the child's privacy during the entire procedure;
- in each specific case, which refers to reporting on children, especially child victims of sexual abuse - do not publish denials in order to avoid additional traumatization of the child.

When it comes to reporting on cases of violence, numerous guidelines have been developed that should be promoted as much as possible in practice.

Recommendations for journalists and editors related to desirable media practices in approaching topics of gender-based violence include (UN Women, 2021: 13):

- promote gender equality in accordance with national and international recommendations and laws;
- take more responsibility in promoting the dignity of women, fight against discrimination against women and sexism and work to change stereotypes;
- do not publish any content that directly or indirectly puts women in an unequal position or discriminates against them based on their gender;
- reports on committed violence against women or violence in the family are approached in terms of the social problem of gender-based violence and are treated thematically, and not often in the columns of black chronicles, without context and briefly;
- avoid publishing explicit photos and recordings since such a practice is contrary to ethical standards;
- do not disclose personal data and the identity of the woman (by name or

photo) who suffered violence;
- carefully decide on revealing the identity of the perpetrator of violence;
- violence against women and domestic violence are not treated as an accident or tragedy, but as a social problem.

Guidelines for media reporting on violence against women indicate the following (Gligorijević *et al*. 2021: 10-17):
- in the media report, while the procedure is in progress, the identity of the survivor/victim and her family members should not be revealed;
- in the media report, the responsibility for the committed violence should not be shifted from the perpetrator to the survivor/victim;
- the media report must not contain information that could justify the act of violence by external circumstances or personal characteristics of the perpetrator;
- the media report must not contain details of the act of violence/murder or the statements of the interlocutor, which are irrelevant to the act itself;
- the media report must not contain sensational or stereotypical expressions for violence, survivor/victim, abuser;
- the media report must not downplay/mock the violence and should not cast doubt on the sincerity of the survivor/victim;
- the media report should not be accompanied by photos//videos that depict violence, survivors/victims and perpetrators in an inadequate and stereotypical manner;
- the media report should clearly indicate that violence against women is a social problem based on unequal power relations between men and women.

Research on the attitude of women who themselves have survived violence towards print media reporting on men's violence against women in the family or partner relationship included a review of total of 3953 media articles during 2015 from 186 print, electronic media and internet sites. The goal of the research was to point out the importance of further encouraging and improving socially responsible and investigative reporting on this topic. The perspective of women who themselves have experienced violence was emphasized. When summarizing the results, this research confirmed the assumptions that the media's sensationalist reporting on violence against women inherently ignores the violence they suffer and prevents women from escaping violence. The method of reporting does not send a clear message that violence is not acceptable, does not motivate them to get out of violence, to report violence, nor does it give them concrete information on how to do it. The women who participated in the research confirmed that they read these messages from every part of the media report - text, photo and title (Lacmanović & Milanović, 2017: 21).

CONCLUSION

Looking at the past, present and future, the role of the media is very important from different aspects. Every day there is a flow of different information, from the vital to the unimportant, fictional and sensational. Bearing in mind how much social reality is changing and the fact that the future is uncertain, responsible, correct and realistic media reporting should be a priority. The role of control mechanisms in that context is essential.

Given that violence as a social problem appears every day in all parts of the world, the way it is presented to the public affects people's awareness, but also the reaction of institutions. Respect for ethics should be present in all stages of reporting and treatment of news and information that is published. The long-term protection of victims should be taken into account at all times, especially in preventing their re-traumatization. Likewise, adequate sanctioning of perpetrators of violence affects the creation of citizens' trust and the preservation of security.

Institutions and media should act in partnership, transparently and with mutual respect. Suppressing sensationalism in reporting should be a public interest, and media space should be given more to positive news, examples of good practice and preventive programs, and reporting on violence should be treated as a social problem whose causes should be systematically solved.

LITERATURE

1. Asemah, E.S (2012) *Sensationalism as a style for drawing reader's attention to newspaper pages*. In Ihejirika, W. C. and Ochonogor, C. I. (eds). Style in Media Production: Essays in Honour of S.A Ekwelie. Port Harcourt: Unique Printing and Publishing Company.
2. Bilić, V. (2010) „Associations of media violence with aggressive behavior towards peers", *Odgojne znanosti*, vol. 12, number 2, 263-281.
3. Džihana, A. (2022) *Experiences and perceptions of journalists on the transparency of the judiciary in Bosnia and Herzegovina,* Sarajevo: Association of BH Journalists.
4. European Audiovisual Observatory (2016) *Mapping of media literacy practices and actions in EU-28*, Strasbourg.
5. Grossberg, L. *et al*. (1998) *Media Making Mass Media in a Popular Culture*, Sage publications.
6. Gligorijević, J. *et al*. (2021) *Guidelines for Media Reporting on Violence Against Women Journalists Against Violence Against Women,* United Nations Development Programme.

7. Kunczik, M. & Zipfel, A. (2006) *Introduction to journalistic science and communication*, Zagreb: Foundation Friedrich Ebert.
8. Institution of Ombudsman for Human Rights of Bosnia and Herzegovina (2012) *Recommendations for improving the protection of children's right to privacy when rights are violated by the media in Bosnia and Herzegovina.*
9. Lacmanović, V. & Milanović, V. (2017) *How do women read you? Media reporting by print media on men's violence against women in the family and partner relationships from the perspective of women who survived violence,* Beograd: Autonomni ženski centar.
10. Ministry of Demography, Family, Youth and Social Policy (2018) *Manual with guidelines for media coverage of domestic violence*, Zagreb.
11. Mohanty, P. & Kumar, L. (2022) "A study to measure the effect of sensationalism on sensitive news coverage", *International Journal of Creative Research Thoughts*, Volume 10, Issue 3.
12. Mršević, Z. (2017) *How to fight violence - the role of the media, Media in Serbia on gender-based violence in 2015 and 2016*. UNICEF, UN Women, UNFPA and UNDP.
13. OSCE (2022) *Assessment of the needs of the media sector in Bosnia and Herzegovina, Report on the conducted survey of public opinion on the needs of the media sector in Bosnia and Herzegovina.*
14. Patching, R. & Hirst, M. (2021) *Journalism Ethics at the Crossroads: Democracy, Fake News, and the News Crisis*. 10.4324/9780429242892.
15. Petričević, P. & Pejović, D. (2022) *Handbook for reporting on gender-based violence against women, Organization for Security and Cooperation in Europe,* OSCE Mission to Montenegro.
16. Salvin, P. & Maheema, R. (2021) *Role of the Media*, 10.1007/978-3-319-74336-3_277-1.
17. Sokol, A. (2020) *Media reporting on cases and work of the judiciary during the pandemic in Bosnia and Herzegovina*, the AIRE Centar.
18. Srdić, M. *et al*. (2012) *Media law in Bosnia and Herzegovina, Internews in Bosnia and Herzegovina,* Sarajevo.
19. UN Women (2021) *Research on media coverage of gender-based violence against women in Bosnia and Herzegovina*, 2020.
20. UN Women (2021) *Framework plan for the cooperation of multi-sector and local media in Bosnia and Herzegovina.*
21. Zurovac, Lj. (2017) *Media self-regulation for the best interest of the child in Media in the best interest of the child: an overview of knowledge and experience for creators of media content*, Sarajevo: Ministry of Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina.

Internet sources

1. CDM, 2023, *https://www.cdm.me/svijet/region/potresna-ispovijest-o-stravicnom-ubistvu-u-zagrebu/*, 30.7.2023.
2. Hawk Newspaper, 2017, *https://www.sjuhawknews.com/the-disadvantage-of-sensationalism-in-the-media/*, 2.8.2023.
3. IndexHR, 2022, *https://www.index.hr/vijesti/clanak/ubio-zenu-u-zagrebu-zatukao-je-cekicem-moze-se-izvuci-i-s-pet-godina-zatvora/2399085.aspx*, 30.7.2023.
4. Jenny Kitzinger, 2006, *https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/82422/1/ The%20 role%20of%20media%20in%20public%20engagement.pdf,* 11.7.2023.
5. Jurčić, D. (2017) "Theoretical assumptions about media - definitions, functions and influence", *Mostariensia*, 21(1), 127-136. *https://hrcak.srce.hr/190208*, 28.7.2023.
6. Novi.ba/ Kurir, 2020, *https://novi.ba/clanak/282284/siroti-starac-nije-uspio-spasiti-zivu-glavu-o-ovom-ubistvu-bruji-balkan-isplivali-novi-detalji-slucaja*, 30.7.2023.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary, *https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/sensationalism#:~:text=sensationalism-,noun,shocking%20than%20they%20really%20are*, 12.7.2023.
8. Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske, *The media must protect the privacy and dignity of vulnerable victims of violence*, *https://dijete.hr/hr/mediji-moraju-stititi-privatnost-i-dostojanstvo-ranjivih-zrtava-nasilja/* , 11.7.2023.
9. Republika, 2023, *https://www.republika.rs/svet/svet/449700/jos-jedno-ubistvo-transrodne-zene,* 30.7.2023
10. Rylan Vanacore, 2021, *Sensationalism in media, https://reporter.rit.edu/news/sensationalism-media*, 10.8.2023.
11. The Temple News, 2023, *https://temple-news.com/sensational-media-contributes-to-increased-campus-anxiety/,* 28.7.2023.

IMPLIKACIJE MEDIJSKOG SENZACIONALIZMA U IZVJEŠTAVANJU O SLUČAJEVIMA NASILJA

Značaj medija i njihov uticaj na svakodnevni život pojedinaca i grupa je nemjerljiv. Dostupnost, kvalitet i sadržaj informacija koje se javno plasiraju je u direktnoj korelaciji sa različitim odlukama koje ljudi donose tokom života, njihovim budućim postupcima i načinom razmišljanja. Najjasniji pokazatelj uticaja medija je vidljiv u kriznim situacijama koje su se desile u skorije vrijeme, poput pandemije virusa korona, kada je od načina, vrste i oblika informacija prenesenih putem medija

zavisio i sam tok pandemije, ali i očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja stanovništva. Kada je riječ o krivičnom pravosuđu, uticaj medija se često dovodi u pitanje, na način da je upitno izvještavanje sa aspekta etike, zaštite žrtava/svjedoka i načina iznošenja informacija javnosti, dok se slabije ističe potreba za adekvatnijom saradnjom medija i pravosuđa.

Uloga medija je svakako značajna sa aspekta transparentnosti postupaka, slobode izražavanja i informisanja javnosti, ali u tom procesu su imperativ profesionalno postupanje i odgovorno novinarstvo. Kao posljedica neadekvatnog i neprofesionalnog medijskog izvještavanja povećavaju se rizici dodatnog ugrožavanja i retraumatizacije žrtava, kao i potreba za podizanjem svijesti javnosti o značaju pridržavanja novinarske etike i izvještavanja kojim se štite ljudska prava.

Cilj ovog rada je da prikaže moguće implikacije medijskog senzacionalizma na žrtve nasilja i javnost uopšte, ali i da ukaže na važnu ulogu koju mediji mogu (bi trebali) imati u prevenciji nasilja, širenju informacija o zaštiti i pravima i jačanju opšte svijesti o problematici nasilja i njegovim posljedicama. S obzirom na osjetljivu tematiku, nužno je pažljivo pristupiti ovom društvenom problemu dovodeći u korelaciju žrtve, istinu, javno informisanje i odgovornost.

KLJUČNE RIJEČI: *nasilje, mediji, senzacionalizam, etika, žrtve.*

JAVNA KLEVETA – ILUZORNOST KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE UGLEDA*

Nataša Mrvić Petrović**

U radu se ispituje potreba za propisivanjem krivičnog dela klevete, uzimajući u obzir zahtev za slobodom izražavanja i medija i uticaj društvene interakcije i komunikacije putem interneta. Kriza demokratije u postindustrijskom društvu izaziva krizu kritičkih medija. Nezavisno novinarstvo se gubi, a mediji stvaraju realnost u interesu političkih ili finansijskih centara moći. Ne treba opravdati medije ako šire neistine ili lažne vesti i laži (to je zabranjeno i zakonom i profesionalnom etikom novinara). Iz tih razloga krivično delo klevete treba da postoji u krivičnom zakonodavstvu. U Srbiji je kleveta dekriminalizovana 2014. godine. Time sistem krivičnih dela postaje protivrečan i nedorečen. Ukoliko nekoga uvredite, bićete kažnjeni, ali to se neće desiti ukoliko učinite čin klevete – oštećeni može dobiti satisfakciju u parničnom postupku, u dugoj i skupoj parnici. Trebalo bi propisati krivično delo klevete, iako to neće uvek omogućiti oštećenom da dobije zadovoljenje kroz formalni krivični postupak, osim ako nije povređen i javni interes. Uvrede i klevete postaju uobičajene u društvenim medijima zasnovanim na internetu, jer se čast i ugled pojedinca ne vrednuju moralno kao ranije. Iluzorno je očekivati da se ugled i čast mogu efikasno zaštititi primenom krivičnih sankcija. Međutim, ako kleveta nije zabranjena, da li iz toga sledi da je takvo ponašanje društveno prihvatljivo?

KLJUČNE REČI: *reputacija, kleveta, sajber kleveta, društveni mediji, prevencija kriminala.*

* Ovaj rad je nastao kao rezultat naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2023. godini (evidencioni broj 451-03-47/2023-01/200049).

** Doktor pravnih nauka, redovni profesor, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, E-mail: *nmrvic@iup.rs*, ORCID 0000-0003-0424-0610.

UVOD

U evropskom kulturnom prostoru od početka XXI veka Savet Evrope stalno vodi kampanju za zaštitu slobode izražavanja u medijima[1]. U periodu od 2004. do 2017. Komitet ministara i Parlamentarna skupština Saveta Evrope usvojili su nekoliko akata sa ciljem da se ograniči nepovoljni uticaj prekomerne zaštite prava ličnosti na čast i ugled u građanskom i krivičnom pravu na slobodu izražavanja, da se zaštiti integritet novinara i obezbedi poštovanje odgovarajuće prakse Evropskog suda za ljudska prava u pogledu poštovanja član 10. Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama.[2] Navedeni dokumenti zasnivaju se na uobičajenoj floskuli da mediji ostvaruju društveno značajnu funkciju nadzora zakonitog vršenja vlasti, važnu za političku pluralističku demokratiju. Zbog toga treba ograničiti primenu mehanizama krivičnog i građanskog prava prema svima koji iznose stavove u javnosti (pre svega političke), a naročito prema novinarima, kako se ne bi prestali sa kritikom rada državnih organa u strahu od kažnjavanja.

Na aksiomu o pozitivnom, linearnom i jednoznačnom uticaju medija na formiranje kritičkih stavova javnosti[3] u demokratskom društvu temelji se apel za pridruživanje Deklaraciji o slobodi izražavanja u odnosu na lažne vesti, dezinformacije i propagandu, koji je uputio 2017. godini specijalni izvestilac Organizacije ujedinjenih nacija za slobodu izražavanja, zajedno sa predstavnicima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju i američke i afričke organizacije za ljudska prava (UN Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, OSCE Representative on Freedom of the Media, OAS Special Rapporteur on Freedom of Expression, and ACHPR Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information, 2017). Oni se u pomenutom dokumentu zalažu za bezuslovnu slobodu izražavanja, čak i kada se internetom i društvenim mrežama šire izmišljotine (*fake news*) i dezinformacije, smatrajući da bi kažnjavanje za krivično delo bilo preterano i da bi dovoljno bilo da oštećeni u parnici može tražiti sudsku zaštitu zbog povrede svoje časti i ugleda. Iako je pandemija kovida 19 ubrzo pokazala svu opasnost od širenja besmislenih i lažnih vesti putem interneta i društvenih mreža, ipak se nije suštinski promenio pristup potrebi zaštite slobode

[1] Mediji u smislu sredstva kojim se posreduje u komuniciranju ljudi, sa zadatkom da prenose vesti, objave, poruke, poput štampe, radija, televizije, filma, elektronskih sredstava, interneta itd.

[2] CoE, Declaration on freedom of political debate in the media, adopted on 12. February 2004 at the 872nd meeting of Ministers' Deputies, Resolution 1577 (2007), Towards decriminalization of defamation (with Recommendation 1814 (2007)), Declaration on the Desirability of International Standards dealing with Forum Shopping in respect of Defamation ("Libel Tourism"), adopted by the Committee of ministers on 4 July 2012 at the 1147th meeting of the Ministers' Deputies, Resolution 2035 (2015) on the Protection of the safety of journalist and of media freedom in Europe, Resolution 2141 (2017) on Attacks against journalist and media freedom in Europe.

[3] V. kritiku u Hall, 2013: 7-20.

izražavanja u medijima. Tako je Evropska komisija 2022. godine donela Saopštenje sa Predlogom direktive kojom se štiti istraživačko novinarstvo i nezavisni mediji od zlonamernog pokretanja sudskih postupaka prema njima, u cilju zastrašivanja ili iscrpljivanja njihovih finansijskih resursa (EC, COM/2022/177 final).

Zalaganje za slobodu izražavanja i medija koje se štite i onda kada mediji pronose lažne vesti, čak i tako što se preporučuje izbegavanje pokretanja parnica protiv medijskih poslenika koji iznose klevetničke tvrdnje, u potpunoj je u koliziji sa pravnim garantijama časti i ugleda pojedinca. Sudeći prema političkim prioritetima predstavnika tela univerzalne i najvažnijih regionalnih organizacija, krivičnopravnoj zaštiti ugleda je odavno „odzvonilo" – ona je prevaziđena i nepotrebna. Da li je to baš tako i da li važi za sve zemlje i sve uslove? Možda promene u savremenom načinu komunikacije putem interneta nameću potrebu regulisanja krivičnopravne zaštite tuđeg ugleda i dostojanstva uz vraćanje krivičnog dela klevete u krivično zakonodavstvo Republike Srbije? Pomenuta istraživačka pitanja su predmet ovog rada.

1. STRANPUTICE UKIDANJA KRIVIČNOG DELA KLEVETE

Pomenutom Preporukom Saveta Evrope 1814 iz 2007. godine predloženo je državama članicama da ukinu propisane kazne zatvora za krivično delo klevete i da spreče praksu da se u parničnim postupcima dosuđuju previsoke naknade šteta za javnu klevetu. Uprkos snažne kampanje, do 2019. godine samo je pet od 28 država članica Evropske unije ukinulo krivično delo klevete, pri čemu su suštinski to učinile jedino Irska, Malta i Rumunija, budući da su u zakonodavstvima Kipra i Velike Britanije zadržani specifični oblici klevete (Mrvić Petrović, Petrović, 2023). Očigledno, tradicionalni krivičnopravni koncept zaštite časti i ugleda prihvatljiv je za većinu članica Evropske unije zato što se smatra da u njima postoje adekvatni demokratski kontrolni mehanizmi kojima se izbegava ograničenje slobode medija prekomernom primenom normi krivičnog prava. Međutim, od drugih država se traži da ga napuste kako kazne predviđene za tzv. javnu klevetu (učinjenu putem štampe, medija i sredstava masovnih komunikacija) ne bi bile prepreka slobodi medijskog izražavanja i kočnica razvoja političke demokratije.

Republika Srbija se nalazi među državama u čijem krivičnom zakonodavstvu ne postoji krivično delo klevete. Kleveta je kao krivično delo ukinuta 2012. godine izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (KZ RS), pri čemu je „solomonskim rešenjem" zadržano krivično delo uvrede, kojim se kažnjava za povredu tuđe časti. Ukidanje klevete bilo je iznuđeno političkim pritiskom nevladinih organizacija i stručnih udruženja. Imalo je cilj da se na brzinu udovolji preporuci Saveta Evrope 1814 (2007), budući da je već u prvom paragrafu Rezolucije o dekriminaliziciji klevete

iz 2007. godine među negativnim primerima kršenja slobodnog novinarstva bila pomenuta i Srbija (Mrvić Petrović, 2013: 44). Naučna javnost u Srbiji kritikovala je ishitreno ukidanje klevete kao krivičnog dela zato što je: narušen tradicionalni koncept zaštite časti i ugleda, ne postoje ni naučni ni stručni argumenti koji bi opravdali takav korak, dok se, s druge strane, rizikuje neefikasna zaštita prava oštećenog lažnim medijskim izveštavanjem, ako se svede na primenu građanskopravnih mehanizama (Mrvić Petrović, 2013; Ristivojević, 2014: 172-173).

Opisanim rešenjem neopravdano su pogodovani oštećeni uvredom u odnosu na oštećene klevetom, koja redovno izaziva teže posledice zato što se iznosi ili pronosi lažna informacija o oštećenom, kojom se povređuje njegov društveni ugled, a ne isključivo njegovo subjektivno osećanje časti. Dok uvređeni može u krivičnom postupku postići da se novčano kazni učinilac krivičnog dela, oklevetanom je takva mogućnost uskraćena. On u parnici može tražiti satisfakciju ispravkom informacije i/ili novčanu naknadu štete, koja, u skladu sa kompenzatornim načelom mora odgovarati visini pretrpljene nematerijalne štete i ne sme imati kazneni karakter (Mrvić Petrović, Petrović, 2020: 225). Samim tim, ne može se očekivati da će se objavljivanjem ispravke informacije i/ili novčanom naknadom nematerijalne štete postići bilo kakvi specijalno ili generalno preventivni efekti na praksu širenje klevetničkih tvrdnji, netačnih informacija i panike u medijima.

Iz sličnih razloga kao i u Srbiji, u Crnoj Gori je kleveta ukinuta 2011. godine, što je imalo za posledicu učestalo pokretanje parničnih postupaka protiv novinara zbog povrede časti i ugleda (Camović-Veličković, Laković-Konatar, 2021: 4-5). U međuvremenu u Bosni i Hercegovini, u kojoj su krivične kazne za klevetu i uvredu ukinute još 1999. godine u kantonu Republike Srpske dolazi do promene. Vlada Republike Srpske je odlučila da vrati krivično delo klevete i 22. marta je donela Nacrt Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika koji je Narodna skupština Republike Srpske usvojila 22. jula 2023. godine. Izmenama se, između ostalog, uvodi glava XVIIa (krivična dela protiv časti i ugleda) sa krivičnim delima: uvreda (član 208a), kleveta (član 208b), iznošenje ličnih i porodičnih prilika (član 208v) i javno izlaganje poruzi zbog pripadnosti određenoj rasi, vjeri ili nacionalnosti (član 208g) (Vlada Republike Srpske, Nacrt KZ, 2023). Za navedena krivična dela su propisane novčane kazne, a teži oblici uvrede i klevete postoje ako je delo učinjeno putem štampe, radija, televizije ili putem sredstava javnog informisanja, odnosno putem društvenih mreža, kao i na javnom skupu ili na drugi način tako da je uvredljiva ili klevetnička izjava postala pristupačna ili dostupna većem broju lica (tzv. javna uvreda i javna kleveta). Najavljene izmene Krivičnog zakonika Republike Srpske ponovo su pokrenule debatu *pro et contra* krivičnog dela (javne) klevete iz aspekta potrebe prioritetne zaštite slobode medija od rizika da se političko „disciplinovanje" novinara postiže pretnjom primene krivičnopravne represije za javno objavljenu informaciju.

Trebalo bi da se udaljimo od „bajatih" argumenata i ponavljanja ranije izraženih stavova. Jasno je da bi uvođenje tog krivičnog dela otklonilo postojeću neravnotežu u strukturi krivičnih dela protiv časti i ugleda u zakonodavstvu Republike Srbije u kome sada nije predviđena kleveta, iako se obeležja tog dela prepoznaju kod drugih, u međuvremenu propisanih, krivičnih dela. Nesumnjivo je i da je kleveta, po posledicama, teži delikt u odnosu na uvredu, te je paradoks da krivično pravne norme u Republici Srbiji pružaju zaštitu časti, ali ne i ugledu čoveka. A nije sporno da se ne može razlučiti povreda samopoštovanja od povrede nečijeg ugleda, kao ni to da se danas sve češće povrede ovih prava povezuju sa povredom privatnosti, što, po pravilu, prethodi kršenju dostojanstva te ličnosti (Petrović, Mrvić Petrović, 2012: 27).

Međutim, načelni razlozi u prilog uvođenja krivičnog dela klevete nas ne oslobađaju potrebe da se ispita šta se time realno može postići, tj. da li se danas može obezbediti efikasna krivičnopravna zaštita ugleda oštećenog lica, imajući u vidu da su se promenili sami mediji i karakter štetnih sadržaja koji se sve češće prenosi u komunikaciji putem društvenih mreža (tzv. *cyber defamation*).

2. OD USMENE I PISANE KLEVETE DO KLEVETE U SAJBER PROSTORU

Za razliku od drugih prava ličnosti, kao što su pravo na život, telesni integritet ili slobodu, pravo na čast i ugled najduže je zadržalo svoju arhaičnu suštinu koju „duguje" starom rimskom deliktnom pravu, te je tek sa modernizacijom krivičnog prava u XIX veku, i to isključivo iz formalnih razloga, došlo do razdvajanja građanskog delikta protiv časti i ugleda od istoimenih krivičnih dela (Sólyom, 1984: 10). Arhaična suština uočljiva je već u definiciji klevete – to je iznošenje ili pronošenje nečeg neistinitog što može škoditi časti ili ugledu osobe na koju se odnosi. Iznošenje ili pronošenje može biti usmeno, pisanim putem ili putem medija (štampe koja od 1920. godine postaje najvažniji način socijalne komunikacije, potom putem radija, televizije i drugih sredstava masovnih komunikacija). Zakonska definicija najviše odgovara davno prošlom vremenu u kome su se vesti isključivo saznavale usmenim prenošenjem ili čitanjem sadržaja istaknutim u javnom prostoru, objavljenih u dnevnoj štampi ili u knjigama. Društvenom uticaju štampe na javno mnjenje doprinosilo je strogo poštovanje profesionalnih standarda novinarstva, koji su nametali obavezu da se blagovremeno iznose ili prenose verodostojne informacije. Zato je štampa, kao najstariji medij masovne komunikacije mogla da ostvaruje ulogu „četvrte vlasti" u društvu. Upravo zbog tadašnjeg značaja štampe u društvenom i političkom životu u nemačkom krivičnom pravu uvedena su posebna pravila o odgovornosti za krivična dela učinjena putem štampe, koja, tamo gde

su pod uticajem tog prava formirana i zadržana (na primer u član 38-41 KZ RS) predstavljaju relikt kaznene odgovornosti za drugog, neobičan izuzetak od načela individualne subjektivne odgovornosti u krivičnom pravu.[4]

Proces masovnog informisanja je do danas temeljno preobražen – štampana novinska izdanja smanjuju tiraže i nestaju, a pojačava se uticaj na javno mnjenje tzv. novih medija (*digital-born*), poput društvenih mreža i internet platformi, kojima se prenosi video sadržaj, a ne isključivo vesti. Razlikuju se od ranijih medija i po organizaciji, poslovnom modelu i strategiji, distribuciji i uređivačkim prioritetima (Vara Miguel, 2020: 16-17). Da bi mogli zadržati čitaoce i ekonomski opstati, tradicionalni mediji (dnevne novine, radio i televizijske kuće) publikuju internet izdanja i nastoje da se prilagode konkurenciji novim načinima komercijalizacije svojih „proizvoda". Takve pojave prisutne su i u radu najstarijih i najuticajnijih evropskih medija, koliko god da se u njima nastoji zadržati tradicija etički odgovornog i istraživačkog novinarstva, dok se istovremeno pomno prati na koji način „digitalna" konkurencija uspeva da pridobije brojne mlađe korisnike koje „staromodne" novinske vesti ne interesuju (Newman *et al.* 2023).

Prema tome, uporedo sa načinima na koje nastaju, prenose se i primaju informacije, izmenio se i odnos prema njihovoj „proizvodnji i prodaji", kao i njihov sadržaj. Zato se dešava da se u praksi teško mogu zadovoljiti visoki etički i profesionalni standardi novinarstva (proklamovani i u međunarodnim aktima, na nacionalnom nivou i u etičkim kodeksima stručnih udruženja), koji nameću obavezu novinarima, urednicima i izdavaču, kao i programskim stvaraocima u elektronskim medijima da isključivo „služe" interesu javnosti objavljivanjem potpunih, blagovremenih i verodostojnih informacija za koja je javnost zainteresovana.

Opisane promene u oblasti delovanja medija treba posmatrati u vezi sa krizom demokratije u postindustrijskom društvu, koja se ispoljava u procesu dekonstitucionalizma koji sprečava delotvornu pravnu kontrolu vlasti i, na nivou primene prava, onemogućava da se u praksi postigne zaštita ustavom garantovanih ljudskih prava i sloboda (Ferrajoli, 2012, sec 63, 79). S druge strane, može se zapaziti, kao što kaže Zolo (2012: 138), štetna pojava političke manipulacije javnim mnjenjem unutar jedne države, koje je uskraćeno za izvore informacija nezavisne od nacionalnog i međunarodnog telekratskog sistema. Stoga je vrlo neizvesno da li u savremenom društvu mediji mogu ostvariti *wachdoog* funkciju, pogotovu što njihov uticaj na formiranje stavova javnog mnjenja nije lineran i jednoznačan (Hal, 2013) i što se ne zna u kojoj meri efektivno mediji deluju na stvaranje kritičkog javnog mnjenja i kako treba kontrolisati medije, s obzirom na to da posluju u uslovima jake tržišne utakmice sa zadatkom da vlasnicima po svaku cenu obezbede profit (Francke, 1995).

[4] Zanimljivo je da su ove arhaične odredbe zadržane u našem krivičnom zakonodavstvu i pored učestalih izmena KZ-a posle 2012. godine, iako je krivično delo klevete ukinuto.

U savremenom postindustrijskom društvu postoji „sumrak demokratije", rekao bi Zolo (2012), a u takvim uslovima sloboda medija kao i njihova demokratičnost je iluzorna, budući da se od druge polovine XX veka uloga medija menja – umesto zadovoljavanja interesa javnosti da bude pravovremeno obaveštena o tome šta se događa, mediji prelaze na kreiranje (virtuelne) stvarnosti u skladu sa zahtevima političkih ili finansijskih centara moći. U takvim uslovima gubi smisla pozivanje na pravnu odgovornost medijskih poslenika za obmane javnosti, jednostavno zato što javnost nema mogućnost da od medija (posrednika u komunikaciji) sazna šta se tačno dogodilo. Istinito postaje ono što moćniji medijski subjekt proglasi takvim, kao što pokazuju primeri senzacionalističkog izveštavanja ili pristrasnog odnosa pri oblikovanju mišljenja javnog mnjenja korišćenjem propagandne tehnike kojom se, u skladu sa marketinškim metodama, ističe samo jedna strana problema, dok se sve drugo što ne ide u prilog takvom stavu zanemaruje. Štaviše – ono što nije objavljeno u medijima, nije se ni dogodilo. A u objavljenim informacijama sve su ređe objektivno proverljive činjenice. Iz navedenih razloga mediji ne mogu bitnije da podstaknu stvaranje kritičkog mišljenja građana, koje ne može da postoji zato što mediji teško mogu da spreče ostvarivanje licemernog političkog cilja da se ono nikad ne formira. Paradoksalno, tom političkom cilju često sami doprinose. Zato zagovaranje apsolutne slobode medija koja omogućava nekažnjeno vređanje i klevetanje drugog nema baš nikakve veze sa demokratijom i slobodom (Spaic *et al*. 2016: 27), tako da ni ukidanje krivičnog dela klevete ne vodi ničemu, osim što dozvoljava masovnu upotrebu klevete kao pogrešne komunikacijske metode (Hebrang & Hebrang, 2010: 83). Istini za volju, ni propisano kažnjavanje za klevetu ne može bitno promeniti postojeću situaciju.

3. KAKO DO ISTINE U SAJBER PROSTORU?

Umesto fizičkog kontakta u neposrednoj usmenoj međuljudskoj komunikaciji, socijalna komunikacija se danas sve češće odvija u digitalnom okruženju, pri čemu internet povezivanje otvara neslućene mogućnosti da se uspostavi kontakt sa širokim krugom ljudi širom sveta. Tehnički napredak opredeljuje načine na koje se danas gradi virtuelni identitet pojedinca, koji postaje značajniji od realnog. Postajemo naročito osetljivi zbog karaktera sadržaja koji se o nama iznosi ili prenosi putem interneta ili na društvenim mrežama, jer je to najvažniji i najbrži put da steknemo društvenu afirmaciju.[5] Ali, čim sadržaj o nama bude medijski „obrađen", isključena je mogućnost da može biti saznata i sačuvana istina na društvenim mrežama, time i mi (čak i kada plasiramo određenu informaciju

[5] Paradoksalno je da se društvena afirmacija stiče kako prenošenjem prihvatljivih moralnih stavova, znanja i slično, tako i propagiranjem neprihvatljivih radikalnih stavova, bizarnog ponašanja, pa čak i kriminalnog čina.

o nama samima) gubimo vezu sa njom i rizikujemo da bude protumačena na nepravilan način. U sajber prostoru nije moguće pouzdano proveriti verodostojnost neke objave o pojedincu – istinite informacije i očigledne laži stoje jedna uz drugu, teško se međusobno razlikuju, a čak i kada je objavljena informacija potpuno tačna informaciju, primalac je može potpuno pogrešno shvatiti (Eltis, 2018: 565). Zbog toga rastu opasnosti od zlonamernih napada na ličnost korišćenjem savremenih elektronskih uređaja i digitalnih tehnologija i objavama koje se prenose društvenim mrežama, koje brzo prerastaju u proganjanje ili zlostavljanje (*cyber bullying*).

Za razliku od usmene ili pisane klevete, kod *cyber* klevete krug potencijalnih klevetnika je širi – osim onoga ko objavljuje ili deli štetni sadržaj na mreži („iznosi ili pronosi štogod štetno po ugled drugog"), učiniocem se može smatrati i svako onaj ko „lajkuje" sadržaj ili klevetnički komentariše objavu. Kada ima više mogućih učinilaca čini se da je položaj oštećenog olakšan jer bi mogao podneti krivične prijave ili privatne tužbe protiv bilo koga od njih. Problem je, međutim, što se mehanizmi sudske zaštite mogu da pokrenuti jedino ako oštećeni zna identitet klevetnika. Kada se klevetnička tvrdnja uputi elektronskom poštom, provajder može vrlo lako ustanoviti elektronsku adresu pošiljaoca, čak i anonimnog. Slično tome, po brojevima je moguće identifikovati korisnike koji u realnom vremenu međusobno razmenjuju *on-line* poruke. U drugim slučajevima, osim ako ne postoji javni interes (na primer, u slučajevima javne klevete ili uvrede, za koje bi trebalo da se goni po službenoj dužnosti) nemoguće je da oštećeni, radi podnošenja privatne tužbe, od provajdera sazna identitet anonimnog klevetnika, iako provajder kontroliše internet adresu sa koje je objavljen štetni sadržaj (jedino bi možda mogao postići da provajder blokira širenje tog sadržaja). Teško je, međutim, otkriti pravi identitet klevetnika koji koristi posebni program radi anonimizacije ili komunicira putem bloga, „ćaskaonice" ili na forumu sa adrese koja je dostupna većem broju korisnika. Kako se štetni sadržaj preuzimanjem brzo širi među korisnicima društvene mreže (i sa teritorija raznih zemalja) pri čemu se nikada ne može trajno ukloniti, čak i kada je blokiran na određenom mestu, postoji očigledna neefikasnost tradicionalnih mehanizama zaštite ličnosti od posledica povreda časti i ugleda objavama štetnog sadržaja putem *on-line* medija ili na društvenim mrežama. Reč je o tome da će biti skuplja „dara nego mera" ako se sprovodi skup i neefikasan krivični postupak, iako, načelno, prema domaćem zakonodavstvu, postoji mogućnost da se obezbede elektronski dokazi u svakom slučaju povreda na internetu (Kostić, Mrvić Petrović, 2021: 48). Teškoći obezbeđenja digitalnih dokaza doprinosi okolnost što provajderi ne čuvaju dugo evidenciju aktivnosti korisnika na internetu ili mreži (Perry, Zarsky, 2015).

Analize iz uporednog prava (pre svega prava Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije) pokazuju da se traga u pravcu jačanja obaveza provajdera u sklopu zaštite potrošača od štetnih objava na internetu. Kako provajderi i tehnološke kompanije ne mogu da budu odgovorni za štetni sadržaj koji korisnik njihove mreže

istakne, deli ili preuzima, a čime nanosi štetu dostojanstvu ili privatnosti drugog lica, imaće obavezu da proaktivno onemoguće svoje usluge korisniku koji zloupotrebljava društvenu mrežu, a eventualno mogu odgovarati za štetu ako nisu uklonili sa mreže štetni sadržaj za koji znaju (v. Savin, 2022: 185). Pored toga, u evropskom prostoru već je uvedena obaveza da tehnološke kompanije primenom algoritama pretražuju sadržaj na svojim platformama da bi sprečile širenje lažnih, izmišljenih i štetnih sadržaja, a to opet znači da se uspostavlja interna cenzura onoga što korisnici objavljuju na mreži. Time se vraćamo na početak – na pitanje da li se time smanjuje sloboda izražavanja i ko će i prema kojim vrednosnim stavovima kontrolisati rad „internih kontrolora" laži na internetu i društvenim mrežama. U nemogućnosti da se osmisli adekvatna pravna reakcija na lažne vesti propagira se vaspitavanje i obuka samih korisnika društvenih mreža da preduzmu mere radi samozaštite, naročito u slučajevima verbalnog nasilja, kako to pokazuje primer jednog istraživanja propagiranja radikalnih verskih stavova (Stefanović, 2021: 98). Ako sami treba da se vaspitamo i obučimo da procenimo šta je laž, a šta istina i na koji način da se štitimo od mogućnosti da naše dostojanstvo bude zloupotrebljeno objavama u medijima, na internetu i društvenim mrežama – onda izgleda da se krivično pravo povlači u nemoći da zaštiti čast i ugled pojedinca.

ZAKLJUČAK

U koliziji potreba zaštite časti i ugleda i slobode izražavanja u postindustrijskom društvu prioritet ima sloboda izražavanja zato što se prihvata floskula da se slobodom medija suštinski štiti pluralistička demokratija. Danas smo, međutim, svedoci krize demokratije, a primena digitalne tehnologije u sredstvima masovne komunikacije doprinosi da se otvori „Pandorina kutija" iz koje kuljaju nove opasnosti po dostignuti stepen ljudskih sloboda i vrednosti koje pravo tradicionalno štiti. Među tim pravnim dobrima su čast i ugled drugoga.

Živimo u svetu u kome su kritički mediji, ako uopšte takvi postoje, sputani u svojoj društvenoj ulozi zaštite javnog interesa, budući da se vest smatra robom, čija se tržišna vrednost meri prema broju korisnika, dok na uređivačku politiku utiče volja vlasnika. Otuda je licemerno zalagati se za apsolutnu slobodu nedemokratičnih medija. Izmišljena stvarnost širi se putem interneta i društvenim mrežama, koji postaju najznačajniji način socijalne komunikacije i izvori vesti, znanja i vaspitavanja mladih naraštaja. Skandalozne, uvredljive i klevetničke tvrdnje masovno su prisutne u medijima, na internetu i društvenim mrežama a primena pravnih mehanizama se ograničava zato što politički nije oportuno sputavati slobodu medija iako je ona faktički suzbijena i/ili zloupotrebljena. Samim tim dovodi u pitanje delotvornost primene pravnih i etičkih normi koje regulišu odgovornost medijskih poslenika za klevetničku objavu.

U hibridnom prostoru virtuelnog i stvarnog koji doprinosi stvaranju novih masa obespravljenih (Prošić, 2016: 190), nemoguće je uspešno razdvojiti istinu od laži. Da li će i kada će društvo imati potrebu da reaguje na ponašanje kojim se iznošenjem neistine povređuje dostojanstvo pojedinca zavisiće najpre od arbitrarne procene državnih organa da li je to ili nije u javnom interesu. U ovom trenutku, oklevetani obično raspolaže sa *nudum ius,* jer će teško ostvariti zaštitu svojih prava u sudskom postupku, posebno u slučaju kada štetni sadržaj na internetu ili društvenoj mreži plasira anonimni korisnik ili onaj čiji je identitet teško otkriti. A upravo postoji potreba da se zaštiti pojedinac od klevetničkih tvrdnji koje se brzo šire društvenim mrežama, kako je to istaknuto u primeru najnovijih izmena Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Norme krivičnog prava treba da štite najvažnije vrednosti u datoj zajednici, a pri tome moraju da tvore sintetičan, potpun i usklađeni sistem. U postojećem KZ RS zadržava se od 2014. godine protivrečna situacija da nema krivičnog dela klevete, iako postoji krivično delo uvrede, a zakonski opisi nekih drugih krivičnih dela koja su u međuvremenu predviđena u KZ RS, poput govora mržnje, diskriminacije ili polnog uznemiravanja, sadrže obeležja bića klevete i uvrede. Nije moguće da se kao najvažnija vrednost sa stanovišta krivičnog prava prepoznaje čast, ali ne i ugled i da takvo mehaničko cepanje neraskidivo povezanih prava ličnosti već nije izazvalo pogubne posledice po prava građana. Upravo zbog toga u većini evropskih zakonodavstava nije ukinuto krivično delo klevete, te bi i u krivično zakonodavstvo Republike Srbije valjalo da bude vraćeno, iako na prvi pogled izgleda da su takve krivičnopravne odredbe beskorisne. Navedenom zakonskom intervencijom doprinelo bi se da se jasnije postave granice zloupotrebe medija u digitalnoj eri. Možda će se u budućnosti pokazati delotvornijom zaštita prava ličnosti od štetnog sadržaja u novim medijima putem potrošačkog prava i „internom cenzurom" koju su obavezne da preduzmu tehnološke kompanije, ali se tim mehanizmima građanin čija je ličnost povređena štetnom objavom izjednačava sa korisnikom koji prigovara tehnološkoj kompaniji zbog nedovoljno kvalitetne usluge. Međutim, u moralnom smislu i sa stanovišta posledica po pojedinca i njegove odnose sa drugima postoje značajne razlike između toga da li se provajderu žalite zbog visokih računa ili zato što treba da spreči štetne objave koje ugrožavaju vaše dostojanstvo i privatnost. Stoga bi postojeće tradicionalne pravne mehanizme trebalo dopuniti pravilima o zaštiti potrošača, zaštiti ličnih podataka i o kontroli rada medija. Ali pravne zabrane vređanja i klevetanja moraju da postoje iz jednostavnog razloga što nema alternative – ne smeju postati socijalno dopuštena ponašanja, jer bi tako celokupnom ljudskom rodu „izmakli tepih ispod nogu", pošto su samopoštovanje i spoznaja da vas drugi uvažavaju osnovne dimenzije svake ličnosti, temelj njenog identiteta, psihičkog zdravlja i preduslov za njeno uključivanje u društvo.

LITERATURA

1. Camović-Veličković, M., Laković Konatar, B. (2021) *Činjenicama protiv tužbi - decenija od dekriminalizacije klevete u Crnoj Gori*, Podgorica: Sindikat medija Crne Gore.
2. Eltis, K. (2018) „Is Truthtelling Decontextualized Online Still Reasonable: Restoring Context to Defamation Analysis in the Digital Age", *McGill Law Journal*, 63(3&4), 553-584. DOI: 10.7202/1066336ar.
3. Ferrajoli, L. (2012) „Ustavna demokratija" [La democrazia constituzionale], prevod B. Spaić, *REVUS*, 18, 15-68. DOI: 10.4000/revus.2303.
4. Francke, W. (1995) „The Evolving Watchdog: The Media's Role in Government Ethics", *The Annals of American Academy of Political and Social Science*, 537(1), 109-121. DOI: 10.1177/0002716295537000010.
5. Hal, S. (2013) „Kodiranje i dekodiranje" u: Hal, S. (ur.), *Mediji i moć,* (prevod izabranih tekstova, po izboru S. Hal-a i D. Aničića), Loznica: Karpos, 7-20.
6. Hebrang, B., Hebrang, V. (2010) „Upravljanje semantičkim vrijednostima medijskih objava i takozvana dekriminalizacija klevete", *Kroatologija*, 1, 80-94. https://hrcak.srce.hr/clanak/106815, 11.7.2023.
7. Kostić, J., Mrvić Petrović, N. (2021) „Digital evidence and criminal law cooperation in the digital age", *Archibald Reiss Days*, 11, 43-54. https://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/297/189, 11.7.2023.
8. Mrvić Petrović, N. (2013) „Dekriminalizacija klevete – supremacija slobode izražavanja u odnosu na čast i ugled", *Strani pravni život*, 57(2), 43-58. https://www.stranipravnizivot.rs/, 11.7.2023.
9. Mrvić Petrović, N., Petrović, Z. (2023) „Pravna zaštita časti i ugleda od objava na društvenim mrežama i veb stranicama", u: Vukadinović, S. (ur.), *Zbornik radova posvećen prof. dr Slobodanu Trkulji*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (u štampi).
10. Mrvić Petrović, N. & Petrović, Z. (2020) „Kaznena naknada štete u funkciji zaštite prava ličnosti", u: Petrović, Z., Čolović, V., Obradović, D. (ur.), *Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje*, Beograd: Institut za uporedno pravo, 219-233. http://ricl.iup.rs/952/1/2020, 15.7.2023.
11. Newman, N., Fletcher, R., Eddy, K., Robertson, C. Nielsen, R.K. (2023) *Digital News Report,* London: Reuters Institute, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf , 11.7.2023.
12. Petrović, Z., Mrvić Petrović, N. (2012) *Naknada nematerijalne štete*, Beograd: Službeni glasnik.
13. Prošić, S. (2016) *Kartografija nestajanja – diseminacija granica i misao postglobalizma*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
14. Perry, R., Zarsky, T. Z. (2015) „Who Should Be Liable for Online Anonymous

Defamation?", *University of Chicago Law Review Dialogue*, 82, 162–176, HeinOnline.
15. Ristivojević, B. (2014) „O opravdanosti ukidanja uvrede i klevete: kriminalna (ne)politika srpskog zakonodavca", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XLVIII(1), 153-174. DOI:10.5937/zrpfns48-5612.
16. Savin, A. (2022) *Digitalna prav(d)a: pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji*, Beograd: Clio.
17. Sólyom, L. (1984) *Die Persönlichkeitsrechte – Eine vergleichend-historische Studie über ihre Grundlagen*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
18. Spaic, A., Nolasco, M., Novović, M. (2016) „Decriminalization of defamation - The Balkans case a temporary remedy or a long term solution?", *International Journal of Law Crime and Justice*, 47(December), 21-30. DOI: 10.1016/j.ijlcj.2016.05.002.
19. Stefanović, N. (2021) „Afirmacija radikalnih verskih stavova posredstvom društvenih mreža", *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, (1), 75-102. https://fb.bg.ac.rs/download/zbornici/FB-2021-godisnjak.pdf, 15.7.2023.
20. Vara Miguel, A. (2020) „Cross-National Similarities and Differences betwen Legacy and Digital-Born News Media Audiences", *Media and Communication*, 8(2), 16-27. DOI: 10.17645/mac.v8i2.2733.
21. Zolo, D. (2012) „Sumrak demokratije u eri globalizacije", *CRIMEN*, III(2): 135-146. Dostupno na: http://crimenjournal.ius.bg.ac.rs/, 22.7.2023.

Pravni izvori

1. CoE, Declaration on Freedom of Political Debate in The Media, adopted on 12. February 2004. At te 872nd meeting of Ministers' Deputies. https://rm.coe.int/09000016805dddf8.
2. CoE (PACE), Resolution 1577 (2007), Towards decriminalization of defamation (with Recommendation 1814 (2007).
3. CoE, Declaration on the Desirability of International Standards dealing with Forum Shopping in respect of Defamation ("Libel Tourism"), adopted by the Committee of ministers on 4 July 2012 at the 1147th meeting of the Ministers' Deputies.
4. Coe (PACE), Resolution 2035 (2015) on the Protection of the safety of journalist and of media freedom in Europe.
5. CoE (PACE), Resolution 2141 (2017) on Attacks against journalist and media freedom in Europe.
6. European Commission, Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on protecting person who engage in public participation from manifestly unfounded or abusive court proceedings ("Strategic lawsuits against public participation") COM/2022/177 final, 27 April 2022, (https://eur-lex.

europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0177).
7. United Nations Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, Organization for Security and Co-operation in Europe Representative on Freedom of the Media, Organization of American States Special Rapporteur on Freedom of Expression, and African Commission on Human and Peoples' Rights Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information, (2017), Joint declaration on freedom of expression and "fake news," disinformation and propaganda. March 3. (https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf FOM.GAL/3/17 3 March 2017).
8. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
9. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, broj 98/2006 i 115/2021.
10. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, broj 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21, 62/21.
11. Vlada Republike Srpske, Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srpske, 22. mart 2023. Dostupno na: https://www.paragraf.ba/nacrti-i-prijedlozi/nacrt-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-krivicnog-zakonika-republike-srpske.pdf, 6.7.2023.

PUBLIC DEFAMATION – THE ILLUSION OF CRIMINAL PROTECTION OF REPUTATION

The paper examines the need to prescribe the criminal offence of defamation, taking into account the demand for freedom of expression and media and impact of internet-based social interaction and communication. Crisis of democracy in post-industrial society causes crisis of critical media. Independent journalism is being lost – the media create reality to the interests of political or financial centers of power. Media should not be exculpated if they spread falsehood or fake news and lies (this is also prohibited by law and by the professional ethic of journalists). For these reasons, the criminal offense of defamation should be existing in the criminal legislation. Defamation was decriminalized in Serbia in 2014. Thus, the system of criminal offenses becomes contradictory and incomplete. If you insult someone, you will be punished, but that will not happen if you do the act of defamation – the injured party can get satisfaction in civil procedure, in long and expensive lawsuit. Criminal offence of defamation should be prescribed, although that will not always enable the injured party to obtain satisfaction through formal criminal proceedings unless the public interest is also harmed. Insults and defamation become common in internet-based social media, because the honor and reputation of an individual are

not morally valued as before. It is illusory to expect that reputation and honor can be effectively protected by applying criminal sanctions. However, if defamation is not prohibited, does it follow that such behavior is socially acceptable?

KEYWORDS: *reputation, honor, defamation, cyber defamation, social media, crime prevention.*

THE RESPONSIBILITY OF MEDIA AS A CRUCIAL ELEMENT IN PRESERVING FREEDOM OF EXPRESSION: ECTHR CASE OF NIT S.R.L. v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Marko Novaković*

The ECHR case of NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova centers around a media company's claim that its television channel, NIT, was shut down because it was excessively critical of the Government. The main issue is whether domestic law can impose a requirement of neutrality and impartiality in the news bulletins of a television station with nationwide coverage. Over several years, the Audiovisual Coordinating Council (ACC) imposed multiple sanctions against NIT, ultimately deciding to withdraw its broadcasting license. The ACC based its decision on a monitoring report of news bulletins from all television channels with nationwide coverage, examining compliance with Article 7 of the Audiovisual Code 2006. This case brought up important political and social balance and pluralism issue. Of the particular importance is the request that when a broadcaster provides airtime to a political party, it must also offer airtime to other parties in the same type of program and time slot, without delay or favoritism, regardless of their parliamentary representation percentage. The monitoring report revealed that most of NIT's news bulletins were centered on political matters and exhibited a clear bias towards the activities of the PCRM and its members and supporters. However, there was no opportunity provided for responding to criticism and attacks on the Government and its supporting coalition parties of AEI. The ACC found this imbalance to be a violation of Article 7 § 2 of the Audiovisual Code and, after applying all other sanctions available in the Code, justified the revocation of NIT's broadcasting license. NIT challenged the ACC's decision before the Court of Appeal and the Supreme Court but was unsuccessful in its attempts. The Supreme Court justified the revocation of NIT's license as necessary to uphold rules regarding the diversity of opinions and to enforce the rule of law. Subsequently, NIT filed an application with the ECtHR, alleging that the revocation of its broadcasting license violated its right to freedom of expression under Article 10 of the ECHR. The European Court of Human Rights (ECtHR) upheld the revocation

* Ph.D, Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, E-mail: *marko.novakovic@aol.com*.

of NIT's broadcasting license, stating that the reasons for interference with its freedom of expression were relevant and sufficient. The judgment clarified aspects of media pluralism and regulatory frameworks, emphasizing the role of independent authorities in upholding media freedom. The court found no violation of NIT's rights under the European Convention on Human Rights, providing a comprehensive analysis of the case, including rights embodied under Article 10 of the Convention, Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention and did not find necessary to address complaint under Article 13 of the Convention.

KEYWORDS: *Freedom of expression, media, ECHR, ECtHR, Article 10, Moldova.*

INTRODUCTION

The responsibility of the media in preserving freedom of expression is a critical element in modern societies. Freedom of expression is a fundamental human right that underpins democracy and enables the open exchange of ideas and information. The media serves as the primary conduit for the dissemination of information, making it a powerful tool in shaping public opinion and holding those in power accountable. As a crucial pillar of democracy, the media must adhere to ethical standards and responsible journalism practices. Ensuring accuracy, impartiality, and fairness in reporting is paramount to building trust with the audience and safeguarding against the spread of misinformation and fake news. Moreover, the media plays a vital role in amplifying diverse voices and perspectives, promoting inclusivity, and challenging societal norms. By representing a broad spectrum of opinions, the media fosters a vibrant public discourse and empowers individuals to participate actively in shaping their communities (Pan & Kosicki, 1993: 55-75).

1. RESPONSIBILITY OF MEDIA – GENERAL STANDARDS

The responsibility of the media is a crucial aspect of its role in a democratic society. While media organizations have the right to freedom of expression, they also bear certain responsibilities to ensure that the information they disseminate is accurate, fair, and serves the public interest. There are several key aspects of the responsibility of the media. First one is accuracy and truthfulness. Media outlets are expected to report information accurately and truthfully (Porlezza, 2019). Journalistic standards often require fact-checking and verification of sources to maintain credibility. Misinformation and false reporting can have significant

consequences, eroding public trust in media and potentially causing harm to individuals or communities. The second premise contends that media is expected to present information fairly and impartially. This means providing a balanced representation of different perspectives on an issue (Harvey, 1998: 535-556). Avoiding bias and ensuring that diverse voices are heard contribute to a more informed public and foster a robust democratic discourse. The third point pertains to ethical standards, which dictate that journalists are typically bound by a set of ethical guidelines guiding their conduct (Hanitzsch, 2011: 273-293). These standards may include guidelines on issues such as privacy, conflicts of interest, and sensitivity to vulnerable populations. Adhering to ethical principles helps maintain the integrity of journalism and ensures that media organizations act responsibly. It is also of utmost importance that outlets are accountable for their actions (McQuail, 1997: 511-529). This includes acknowledging and correcting errors promptly when they occur. Establishing mechanisms for public feedback and addressing concerns about journalistic practices contribute to the accountability of media organizations. Respect for Privacy should never be neglected. While the media has the right to report on matters of public interest, there is an ethical responsibility to respect individuals' privacy rights (Martins, 2014: 186-201). Intrusive reporting or the publication of private information without a legitimate public interest can be considered irresponsible. This includes also the avoidance of Harm: Media organizations should exercise caution to avoid causing harm through their reporting. This includes considerations of the potential impact of stories on individuals, communities, or ongoing legal proceedings Finally, the media's primary obligation is often seen as serving the public interest (Iosifidis, 2011: 23-44). This involves informing the public on matters of importance and contributing to a well-informed citizenry. Determining what constitutes the public interest requires a careful balance, considering the potential impact of the information on society.

The most crucial standard in this context of the NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova pertains to pluralism and diversity. Responsible media outlets actively endorse the pluralism and diversity of voices, which entails offering a platform for various perspectives and preventing the marginalization of minority views (Greene, 1993: 13-18). Essentially, the media's responsibility lies in its dedication to delivering accurate, fair, and reliable information while adhering to ethical standards. In fulfilling this role, media organizations contribute significantly to the democratic process and cultivate an informed and engaged citizenry. Responsible media practices entail the verification of sources, cross-referencing information, and presenting balanced viewpoints (Kyriakidou *et al.,* 2023: 2123-2139). Misinformation, fake news, and sensationalism have emerged as significant threats to freedom of expression and can have dire consequences for societies (Journalism, „Fake news & disinformation", United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Handbook for

Journalism Education and Training, UNESCO Series on Journalism Education, 2018, 7). Irresponsible reporting can lead to public hysteria, exacerbate social divisions, and undermine trust in media institutions. Therefore, the media must embrace its responsibility as a gatekeeper of information, prioritizing accuracy and objectivity over bias reporting. This responsibility was a key feature of the ECtHR case NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova (ECtHR case of *NIT S.R.L. v. The Republic of Moldova* (application no. 28470/12) that will be presented in this article.

2. HISTORICAL BACKGROUND

Moldova's historical background is intricately tied to its relationships with Russia and Romania, and these ties are obvious through the case. Having been part of the USSR until 1991, Moldova maintains strong historical ties with Russia. Simultaneously, it shares cultural and historical affinities with Romania (King, 2000). The region faces unique challenges common to post-Soviet and post-Yugoslav territories, including complex border issues (Novaković, 2023: 625-635). One of the most significant challenges is the frozen conflict in Transnistria, a breakaway region with a predominantly Russian-speaking population. The conflict, stemming from the early 1990s, resulted in a ceasefire but no formal resolution. Transnistria operates with de facto independence, supported by Russian forces, and remains a potential source of tension (Crandall, 2012: 3-15). The lack of a comprehensive resolution to the Transnistria conflict affects Moldova's territorial integrity and border control, impacting its efforts to integrate into regional and international institutions. In essence, Moldova's history, shaped by its Soviet past, intricate ties with Russia, and cultural connections with Romania, contributes to a complex geopolitical situation.

Certainly, there is a clear need for an expanded consideration of these facts in the court's reasoning, as it would offer a more comprehensive context for the ECtHR case. A more in-depth exploration of Moldova's historical background, particularly its relationships with Russia and Romania, along with a thorough examination of the intricate issue of Transnistria, could significantly enhance the court's understanding of the challenges faced by the Moldovan media. This additional context would provide valuable insights into the historical, geopolitical, and internal complexities that could have influenced the issues brought before the ECtHR.

3. BACKGROUND OF THE CASE

The case of the applicant company, NIT, revolves around the revocation of its broadcasting license by the Moldovan authorities. NIT argued that this action amounted to an interference with its right to freedom of expression, as guaranteed by Article 10 of the European Convention on Human Rights (ECHR). The company contended that the revocation was unjustified under Article 10(2) of the ECHR and that the legal basis for the decision lacked clarity and foreseeability. In response, the Moldovan government defended its actions, citing the necessity of maintaining pluralism of opinions in the media landscape. Body: Applicability of Article 10(2) of the ECHR: The applicant company acknowledged that the third sentence of paragraph 1 of Article 10 was relevant to the case. However, it argued that the license revocation could not be justified under paragraph 2 of that Article. It distinguished its case from a previous one, Demuth v. Switzerland (Application no. 38743/97), stating that while Demuth concerned a refusal to issue a license, NIT's situation involved the revocation of a valid license. NIT also pointed out the difference in content focus between the two cases, asserting that its programs were informative and analytical, aimed at imparting information, unlike Demuth's planned programs on automobiles. Furthermore, NIT claimed that the purpose of the revocation was punitive, targeting the company for providing pluralism of opinions, including views of an opposition political party, and presenting governing parties in a negative light. In contrast, the Swiss authorities in Demuth sought to encourage pluralism in broadcasting. The consequences of the measures also varied significantly, with NIT's immediate shutdown compared to Demuth's requirement to diversify programs for obtaining a license. Legal Basis for the Revocation: The applicant company raised concerns about the lack of clarity and foreseeability in the legal basis for its license revocation. It contended that the domestic law did not allow for immediate enforcement of the ACC's decision, as it had challenged the decision in court.

Despite this, the Court of Appeal and the Supreme Court refused to order interim measures and suspend the ACC's decision, which NIT argued was unlawful. Additionally, the applicant company provided an alternative interpretation of the relevant domestic law, indicating that the decision could not be enforced until thirty days after its adoption. Hence, NIT believed that the interference with its rights was not prescribed by law.

Legitimate Aims Pursued: The Government asserted that the license revocation pursued legitimate aims under Article 10(2) of the ECHR, namely, protecting national security, public safety, and preventing disorder and crime. They contended that NIT's coverage of protests encouraged audience participation,

potentially leading to violence due to misinformation and deliberate provocation. They claimed that NIT incited hostility among different social and political groups, endangering democracy itself. The Government argued that the duty imposed by Article 7 § 2 of the Code, obligating broadcasters to grant airtime to different political parties and movements in a balanced manner, aimed to preserve fairness and equality, and maintain political impartiality on television.

Necessity and Proportionality of the Interference: The Government stressed the necessity of the interference to protect pluralism of opinions and improve the quality of political debate, especially given the powerful impact of audiovisual media. They highlighted NIT's recurrent breaches of the law, with more than eleven sanctions over three years for promoting one political party's position while refusing to reflect other parties' opinions. The authorities saw the license revocation as a measure of last resort after other sanctions proved ineffective in convincing NIT to comply with the law. The Government argued that the revocation was proportionate to protect public interests.

Even from this brief background of the case, it is clear that this case bring to light the complex balance between freedom of expression and the need for media regulation to ensure pluralism of opinions. While the applicant company argued that the interference with its rights was unjustified, the Moldovan government asserted that the revocation was necessary to protect public interests and maintain fairness and equality in the media landscape. Striking the right balance between these competing interests remains a challenge for democratic societies.

4. JUDGMENT

During analysis of the case, the ECtHR rightfully devoted a substantial care to the historical background and context of NIT's broadcasting license revocation. The ECtHR, unfortunately, fell short in offering a more in-depth analysis of the historical background of Moldovan-Russian relations and the social context, including Moldova's intricate ties with Romania. A comprehensive examination of these elements would have shed a brighter light on the case and empowered the ECtHR with a clearer understanding of all relevant aspects and the broader contextual nuances surrounding the matter. By delving into the historical intricacies and social dynamics, the ECtHR could have achieved a more nuanced and thorough perspective, thereby enhancing the comprehensiveness of its.

The Court acknowledged that the reasons given for interfering with NIT's freedom of expression were relevant and sufficient. According to the ECtHR, Moldova authorities had effectively balanced the need to protect media pluralism and the rights of others with NIT's right to freedom of expression (Case of NIT

S.R.L. v. the Republic of Moldova (Application no. 28470/12) Joint dissenting opinion of judges Lemmens, Jelić and Pavli). The Grand Chamber's judgment not only addressed the issue of media pluralism but also clarified the interrelationship between internal and external aspects of media pluralism. It elaborated on the scope of the margin of appreciation afforded to States and the level of scrutiny applicable to restrictions in this area. The judgment also outlined the factors used to assess a regulatory framework and its application. In this regard, the ECtHR recognized the crucial role of regulatory authorities, such as the ACC, in upholding and promoting media freedom and pluralism, stressing the importance of ensuring their independence. The Court concurred with the approach and findings of the ACC, emphasizing that NIT's news reporting had not significantly contributed to political pluralism in the media. The ECtHR justified the proportionate nature of revoking NIT's license and deemed the domestic proceedings to be fair, with adequate procedural safeguards in place. Moreover, the Court noted that despite the license revocation, NIT still had alternative means to broadcast its programs, including news bulletins through the Internet, its homepage, and its YouTube channel. It pointed out that the revocation did not have a permanent effect since NIT could reapply for a broadcasting license one year after its revocation. The ECtHR found no concrete evidence to support the claim that the ACC sought to hinder NIT from expressing critical views of the Government or had any ulterior motives in revoking the license. Based on these considerations, the Grand Chamber concluded that the domestic authorities had acted within their margin of appreciation, and the interference with NIT's right under Article 10 of the European Convention on Human Rights (ECHR) was deemed "necessary in a democratic society." As a result, there was no violation of Article 10 in this case. Additionally, the ECtHR found no violation of NIT's property rights under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention. The Court also dismissed complaints based on Article 6 § 1 (right to a fair trial), Article 13 ECHR (right to an effective remedy), and Article 14 (prohibition of discrimination). In summary, the ECtHR's judgment not only upheld the domestic authorities' decision but also provided significant clarifications on the complex issue of media pluralism and freedom of expression in the context of broadcasting licenses and regulatory frameworks.

4.1. Dissenting opinions

The dissenting opinion provided by judges Pavli (Albania), Lemmens (Belgium), and Jelić (Montenegro) in the NIT broadcasting license revocation case presents crucial points of contention with the majority decision of the Grand

Chamber. In this case, the dissenting opinion argues that the revocation of a national broadcaster's license on grounds of internal pluralism lacked sufficient procedural safeguards, leading to a violation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. The dissenting judges emphasized the need for careful consideration of the implications of internal pluralism on overall pluralism, the varying models of internal pluralism in European legal space, and the importance of regulatory authorities in upholding media freedom (Case of *NIT S.R.L. v. The Republic of Moldova* (Application no. 28470/12) Joint dissenting opinion of judges Lemmens, Jelić and Pavli, para. 3 and 4).

The dissent also criticizes the lack of guidance in the majority judgment on the conditions for delicensing a national broadcaster, suggesting that such a drastic measure should only be taken if proportionality conditions are met. Additionally, the dissent expresses concerns about the changing role of broadcasting in the digital era and its impact on both external and internal pluralism, suggesting that the judgment did not adequately address these evolving dynamics. Regarding the national legal framework, the dissent highlights problematic aspects, including vague and potentially overbroad legislative requirements and concerns about the independence of the regulatory authority involved. The dissent argues that the strict internal pluralism policy in Moldova was problematic and not in line with European norms. In assessing the revocation of the broadcasting license, the dissent questions the methodology used by the regulatory authority, the hasty decision-making process, and the lack of fairness in presenting the findings to the broadcaster. The dissent contends that the national courts failed to address these procedural shortcomings adequately, leading to a violation of the applicant company's rights under Article 10 of the Convention. The dissenting opinion also discusses the impact on property rights under Article 1 of Protocol No. 1, arguing for a finding of violation based on the procedural flaws in the license revocation decision.

They insisted "internal pluralism" – the failure to provide balanced political coverage within individual operators. The judgment seeks to clarify the relationship between internal and external pluralism, emphasizing the need to develop case law on media pluralism. The dissenting opinion highlights key aspects that could have received greater emphasis in the judgment. Firstly, any interference with a broadcaster's freedom of expression in the name of internal pluralism should consider its implications for overall pluralism. Secondly, different models of internal pluralism exist in the European legal space, and the tension between stricter models and editorial autonomy should be recognized. Thirdly, the importance of independent regulatory authorities in upholding media freedom is acknowledged. However, the opinion suggests careful scrutiny of interferences by regulatory authorities to ensure impartiality. Fourthly, the judgment lacks sufficient guidance on the conditions for delicensing a national broadcaster for failures of internal

pluralism, proposing proportionality conditions for such an extreme measure. Finally, the dissent expresses the need for the court to consider the changing role of broadcasting in the digital era and its implications for both external and internal pluralism, urging a more serious engagement with these questions for a comprehensive understanding of the field.

5. RESPONSIBILITY OF MEDIA – ECHR

Both ECHR and ECtHR through its practice, present a crucial legal framework for protecting fundamental rights in Europe. ECtHR stressed the importance of the media freedom in numerous occasions. In Klein v. Slovakia (European Court of Human Rights, *Klein vs Slovakia*, No. 72208/01) ECtHR emphasized that the Freedom of the press is a "heavyweight" right that is crucial for a democratic society (Letnar Černicč, 2007).

While the ECHR explicitly protects the right to freedom of expression in Article 10, it also imposes responsibilities on the media to balance this right with other considerations (Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights Freedom of expression Updated on 31 August 2022) the responsibility of the media under the ECHR encompasses the delicate equilibrium between the right to freedom of expression and other legitimate interests. The ECtHR's jurisprudence offers guidance on striking this balance in specific cases, considering contextual nuances and upholding the broader principles of a democratic society. This involves recognizing the imperative role of the media as a "public watchdog" in informing the public, fostering debate, and scrutinizing public authorities. While the ECHR safeguards freedom of expression under Article 10, it acknowledges that this right is not absolute, permitting limitations when prescribed by law, pursuing legitimate aims, and deemed necessary in a democratic society. The court emphasizes the significance of media pluralism and diversity in contributing to vibrant public discourse and ensuring a range of opinions for the public. States are not only required to refrain from interfering with freedom of expression but also to take positive steps, such as protecting journalists and ensuring access to information. Additionally, the ECtHR engages in a nuanced balancing act, considering competing rights like privacy, national security, and the protection of reputation. Recognizing the potential harm of certain expressions, the ECHR allows restrictions on forms such as hate speech and incitement, emphasizing the media's responsibility to avoid disseminating content that incites discrimination, hatred, or violence. Overall, the responsibility of the media, as delineated by the ECHR, underscores its pivotal role in fostering an informed and engaged citizenry within the framework of democratic values and legal considerations.

CONCLUSION

The case-law of the ECtHR offers a lot of clarification on various complex and sensitive issues (Novaković, 2011: 261-270). In the ECHR case of NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova, that is focus of this paper exemplifies the intricate interplay between media freedom and regulatory measures in a context deeply rooted in Moldova's historical, geopolitical, and cultural complexities. The dispute, revolving around the revocation of NIT's broadcasting license, highlighted the challenging balance between media impartiality and the preservation of political pluralism. The ECtHR decision to uphold the revocation underscores the court's commitment to the idea that regulatory actions, in pursuit of media diversity and the rule of law, can be deemed proportionate and justifiable interferences with the right to freedom of expression. The court's emphasis on the role of independent authorities in upholding media freedom sets a precedent for similar cases across European jurisdictions. However, it is imperative to recognize the potential value of a more nuanced analysis considering Moldova's historical background, especially its relationships with Russia and Romania, and the unresolved Transnistria conflict. A deeper examination of these factors could have enriched the ECtHR's understanding of the challenges faced by Moldovan media, providing a broader context for evaluating the actions of the Audiovisual Coordinating Council. In essence, while the ECtHR's ruling in NIT S.R.L. v. Moldova affirms the importance of regulatory measures to ensure media pluralism, a more comprehensive examination of Moldova's historical and geopolitical intricacies would contribute to a more profound understanding of the case. This case serves as a reminder of the ongoing complexities faced by post-Soviet nations in navigating issues of media freedom, political balance, and historical legacies.

REFERENCES

1. Case of *NIT S.R.L. v. The Republic of Moldova* (Application no. 28470/12) Joint dissenting opinion of judges Lemmens, Jelić and Pavli.
2. Crandall, M. (2012) „Hierarchy in Moldova-Russia Relations: The Transnistrian Effect", *Studies of Transition States and Societies*, 4(1), 3-15.
3. *Demuth v. Switzerland* (Application no. 38743/97).
4. ECtHR case of *NIT S.R.L. v. The Republic of Moldova* (Application no. 28470/12).
5. European Court of Human Rights, *Klein v. Slovakia*, No. 72208/01.
6. Greene, M. (1993) „The Passions of Pluralism Multiculturalism and the Expanding Community", *Educational Researcher*, Vol. 22, Issue 1, 13-18.

https://doi.org/10.3102/0013189X022001013.
7. Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights Freedom of expression, updated on 31 August 2022.
8. Hanitzsch, T., Hanusch, F., Mellado, C., Anikina, M., Berganza, R., Cangoz, I., Coman, M., Hamada, B., Hernández-Ramírez, M., Karadjov, C., Moreira, S., Mwesige, P., Plaisance, P., Reich, Z., Seethaler, J., Skewes, E., Noor, D., & Yuen, E. (2011) „Mapping journalism cultures across nations", *Journalism Studies*, Vol. 12, Issue 3, 273-293. https://doi.org/10.1080/1461670X.2010.512502.
9. Harvey, S. (1998) „Doing it my way — broadcasting regulation in capitalist cultures: the case of `fairness' and `impartiality'", *Media, Culture & Society*, Vol. 20, Issue 4, 535-556. https://doi.org/10.1177/016344398020004002.
10. Iosifidis, P. (2011) „Media Policy in the Public Interest", *Global Media and Communication Policy*, Springer, 23-44, https://doi.org/10.1057/9780230346581_2.
11. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2018) *Journalism, "Fake news & disinformation", Handbook for Journalism Education and Training UNESCO Series on Journalism Education* Published, 7.
12. King, C. (2000) *The Moldovans: Romania, Russia, and the politics of culture*, Hoover Institution Press, Vol. 471.
13. Kyriakidou, M., Cushion, S., Hughes, C. & Morani, M. (2023) „Questioning Fact-Checking in the Fight Against Disinformation: An Audience Perspective", *Journalism Practice*, Vol. 17, Issue 10, *Disinformation studies as an emerging research*, 2123-2139, DOI: 10.1080/17512786.2022.2097118.
14. Letnar Černicč, J. (2007) "Freedom of Press in the European Context: Klein v. Slovakia", Edinburgh Law Review, Vol. 11, 444-446. https://doi.org/10.3366/elr.2007.11.3.444.
15. Martins, P. (2014) „Respect for privacy begins when gathering information", *Comunicação e Sociedade*, Vol. 25, 186-201, DOI:10.17231/comsoc.25(2014).1868.
16. McQuail, D. (1997) „Accountability of Media to Society", *European Journal of Communication*, Vol. 12, Issue 4, 511 – 529, https://doi.org/10.1177/0267323197012004004.
17. Novakovic, M. (2023) „A few remarks on the imaginary character of borders and its misus in Western Balkans", *Scritti in onore di Gian Luigi Cecchini*, Liber amicorum di Benedetti, E., Piacquadio, A. & Fabrizi, L. (a cura di) Scrivi per primo una recensione Editore: Giuffrè A cura di: Benedetti, E., Piacquadio, A. & Fabrizi, L., 625-635.
18. Novaković, M. (2011) „Pojam indirektne žrtve u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava", *Strani pravni* život, no. 1, 261-270.
19. Pan, Z. & Kosicki, G. (1993) „Framing analysis: An approach to news discourse", *Political Communication*, Vol. 10, Issue 1, 55-75, https://doi.org/10.1080/10584609.1993.9962963.

20. Porlezza, C. (2019) „Accuracy in Journalism" In: *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, Oxford: Oxford University Press. reproduced by permission of Oxford University Press, https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-773.

ODGOVORNOST MEDIJA KAO KLJUČAN ELEMENT U OČUVANJU SLOBODE IZRAŽAVANJA: ECTHR SLUČAJ NIT S.R.L. v. MOLDAVIJA

U predmetu u kojem je postupao Evropski sud za ljudska prava NIT S.R.L protiv Republike Moldavije radilo se o tvrdnji jedne medijske kompanije da je njen televizijski kanal "NIT" ugašen jer je bio preterano kritičan prema Vladi. U vezi sa tim postavljeno je pitanje da li nacionalno zakonodavstvo može da nametne zahtev neutralnosti i nepristrasnosti u vestima televizijskih stanica koje imaju pokrivenost širom zemlje. Tokom nekoliko godina Audiovizuelni koordinacioni savet je izrekao više sankcija protiv "NIT-a" i na kraju je doneo odluku da mu ukine ranije izdatu dozvolu za emitovanje. Navedeno telo je svoju odluku zasnovalo na izveštaju o praćenju vesti sa svih televizijskih kanala koje imaju pokrivenosti širom zemlje, ispitujući usklađenost sa članom 7. Audiovizuelnog kodeksa iz 2006. godine. Ovaj slučaj je pokrenuo važno pitanje političke i društvene ravnoteže i pluralizma. Od posebnog značaja je bio zahtev da kada kada emitter obezbedi vreme emitovanja nekoj političkoj stranci, mora da ponudi vreme emitovanja i drugim partijama i u istom tipu programa i termina, bez odlaganja ili favorizovanja, bez obzira na procenat njihove parlamentarne zastupljenosti. Izveštaj o nadgledanju je otkrio da je većina NIT-ovih vesti bila usmerena na politička pitanja i da je u njima ispoljena jasna pristrasnost prema aktivnostima PRCM i njenim članovima i pristalicama. Međutim, nije bilo prilike da se odgovori na kritike i napade na Vladu i koalicione partije koje podržavaju AEI. ACC je utvrdio da takva neravnoteža ukazuje na kršenje člana 7. stav 2 Audiovizuelnog kodeksa i, nakon tumačenja mogućnosti primene sankcija propisanih Kodeksom, doneo odluku da je opravdano oduzimanje dovole za emitovanje programa televizijskom kanalu "NIT". Pred Apelacionim i Vrhovnih sudom, "NIT" je pokušao da ospori odluku ACC-a, ali nije uspeo u tom pokušaju. Vrhovni sud je zauzeo stav da je opravdano oduzimanje licence "NIT" jer se radilo o povredi pravila koja se odnose na garantovanje različitosti mišljenja, a u cilju sprovođenja vladavine prava. Nakon toga, "NIT" je podneo prijavi Evropskom sudu za ljudska prava, navodeći da je oduzimanje dozvole za emitovanje predstavljalo kršenje prava na slobodu izražavanja prema članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stav prema kojem je oduzimanje dozvole

za emitovanje programa "NIT" bilo opravdano i da su razlozi mešanja u slobodu izražavanja bili relevantni i opravdani.U presudi su razjašnjeni aspekti medijskog pluralizma i regulatornog okvira, uz naglašavanje uloge nezavisnih vlasti u održavanju slobode medija. Sud nije utvrdio kršenje prava prema Evropskoj konvenciji na koju se pozivao podnosilac predstavke, uključujući prava sadržana u članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, članu 1. Protokola 1 uz navedenu konvenciju i nije smatrao da je neophodno da se bavi pritužbom prema članu 13 Konvencije.

KLJUČNE REČI: *sloboda izražavanja, mediji, ECHR, ECTHR, član 10, Moldavija.*

PROŠIRENJE LISTE KRIVIČNIH DELA U EVROPSKOJ UNIJI NA GOVOR MRŽNJE

Aleksandar Stevanović*
Anđela Đukanović**

U okviru Evropske unije je pitanje usvajanja zajedničke definicije krivičnog dela govora mržnje, i zajedničko regulisanje u ovoj oblasti prepoznato kao posebno značajno, i u tom smislu je pokrenuta inicijativa u okviru Evropske unije. S obzirom na izveštaje o govoru mržnje koji je usmeren na pojedine grupe lica, koje u okviru mnogih zemalja članica, odnosno Okvirnom odlukom Saveta 2008/913/PUP o borbi protiv određenih oblika ispoljavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima nisu eksplicitno obuhvaćene krivičnopravnom zaštitom, čini se da je trenutno primarni fokus na proširenju liste zaštićenih grupa. U medijskom prostoru, zabrana govora mržnje je od posebnog značaja, i regulisana je Direktivom 2010/13/EU o audiovizualnim medijskim uslugama, sa takođe užim krugom zaštićenih grupa. Osnovu eventualne buduće definicije govora mržnje će verovatno činiti poznati najteži oblici govora mržnje, uz proširenje liste zaštićenih grupa. Ostale forme govora mržnje ne moraju zahtevati krivičnopravnu reakciju, teže ih je unifikovati, mogu ugroziti slobodu izražavanja, što potvrđuje i praksa Evropskog suda za ljudska prava.

KLJUČNE REČI: *govor mržnje, Evropska unija, Evropski sud za ljudska prava, zabrana diskriminacije, sloboda izražavanja.*

UVOD

Sa istorijskog aspekta, prve zabrane i uopšte regulisanje govora mržnje, dešavaju se na prelazu iz 20 u 21 vek, i to kao posledica težnje da se pruži zaštita manjinama (tada najčešće po pitanju rase) od agresivne propagande. Potreba za

* Master pravnik, istraživač saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, E-mail: *aleksandar.stevanovic993@gmail.com.*

** Doktor pravnih nauka, naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, E-mail: *andjelastoja@gmail.com.*

zabranom govora mržnje, kako sa pravnog, tako i sa sociološkog stanovišta, dodatno dobija na značaju po okončanju II Svetskog rata, u svetlu ekspanzije nacističke ideologije, odnosno uviđanja neophodnosti da se aktivnije reaguje na ksenofobne i netolerantne stavove prema manjinskim grupama, koje pak vremenom počinju organizovaniju borbu za zaštitu svojih prava (Nikolić, 2018: 27). Najzad, kasnih 80-tih godina 20. veka, pravni pisci stvaraju moderni pojam „govora mržnje" koji je predstavljao osnov za dalji razvoj i unapređivanje pravnih mehanizama za njegovo suzbijanje (Brown, 2017: 424).[1] Bez obzira na činjenicu što se danas u *Google* pretrazi pojma govor mržnje dobije više od sedam miliona „rezultata",[2] treba imati u vidu da je reč o relativno novom pravnom pojmu, koji je svoj put dugo krčio kroz sisteme u kojima se podrazumevao rad robova, ideja „bele suprematije", gde se pitanje postojanja i zaštite političkih prava manjinskih grupa praktično nije ni postavljalo (Stevanović, 2023: 65).

Zabrana govora mržnje predstavlja civilizacijsku tekovinu i praktično, opšte mesto u svim demokratskim poredcima kada je reč o regulisanju prava na slobodu izražavanja (Stevanović. 2023: 64).[3] Štaviše, moderni pravni sistemi podrazumevaju aktivnu zabranu govora mržnje, ne zadovoljavajući se samim konstatovanjem da takva zabrana nije u suprotnosti sa standardima zaštite osnovnih ljudskih prava (Philipson, 2015: 1).

Iako pravna pozicija koja se odnosi na zabranu govora mržnje deluje nesporno, u praksi se ispoljavaju različiti problemi koji se pre svega odnose na obim i opseg zabrane govora mržnje. U osnovi, važno je imati u vidu da kulturološki, istorijski, društveno-politički, ekonomski kao i kontekstualni momenat, u velikoj meri definišu (ne)prihvatljivost određenog govora u smislu njegovog određivanja kao *govora mržnje*.[4] Pored toga, sa pravom ističe francuski filozof, *Luc-Nancy*, da je mržnja, kao osnova pravnog pojma govor mržnje, jedna od bazičnih ljudskih emocija koja se kao takva opire mogućnosti da bude precizno regulisana pravnim odredbama (Nancy, 2014).

---

[1] U literaturi se tako može pronaći podatak da je pojam govor mržnje, prvi put upotrebila autorka *Mari Matsuda* u svom radu Public Response to Racist Speech iz 1989. godine, u kojem se bavi pitanjem neprepoznavanje samog pojma u pravnom sistemu, što se dalje odražavalo na nemogućnost žrtvi (adresata) govora mržnje da koristeći pravna sredstva, sebe zaštite od takvog govora, ishoduju određenu kompenazaciju kao vid naknade nematerijalne štete i slično (Brown, 2017: 424).

[2] Stanje na dan 20.6.2023.

[3] To svakako iz razloga što pravo na slobodu izražavanja nema apsolutni karakter kao što je to recimo slučaj sa pravom na život. Istom logikom vodio se i Savet Evrope kada je u jednom dokumentu istakao da rasizam nije *mišljenje*, te da stoga svakako ne može potpadati pod zakonske garantije koje štite prava na slobodu izražavanja (Ćirić, 2015: 57).

[4] Tako se na primer govor mržnje prema Zakonu o mas medijima u Avganistanu ili Iranu, pre svega vezuje za negativan odnos prema islamskoj veroispovesti. O tome vidi više u: Global Handbook on Hate Speech Laws, https://futurefreespeech.com/global-handbook-on-hate-speech-laws/, 20.6.2023.

Najšire posmatrano, govor mržnje bi se mogao odrediti kao društveno aktivno izražavanje koje proizvodi društveno negativne posledice. Reč je o simboličkom manipulisanju idejama i vrednostima, koje je zasnovano na ukorenjenim predrasudama i stereotipima (*osnov govora mržnje*) (Nikolić, 2018: 30). Od odabira osnova, tj. baze za označavanje određenog izražavanja kao govora mržnje, zavisiće i kvalitet i praktična primena normi čiji je cilj njegovo suzbijanje. Normativna praksa je kako na međunarodnom, tako i nacionalnom nivou, etablirala rasu, seksualnu orijentaciju, poreklo, etnicitet, religijsku pripadnost, upotrebu određenog jezika i zdravstveno stanje kao nesporne osnove govora mržnje. To međutim, ne znači da društvene prilike ne mogu dovesti do problematizovanja i drugih osnova za govor mržnje, što ukazuje na dinamičnu prirodu samog pojma. Primer za to bi mogla biti i zaoštrena situacija u pogledu vakcinisanja protiv virusa COVID-19 (Stevanović, 2023: 66).[5]

Pravna promatranja ovog pitanja polazila su od toga da li određeni govor u konkretnom slučaju proizvodi kakvu štetu, ili je on po sebi štetan bez potrebe za dokazivanjem nastale štete u konkretnom slučaju (Barendt, 2019). Čini se da je u većini jurisdikcija prevagu odneo drugi model. Ipak, dalji koraci u razvoju pravnog pojma *govor mržnje*, morali su ići ka tome da mu se odredi kvalitativni specifikum, koji bi ga suštinski odvojio od postojećih pravnih koncepta kao što su uvreda, defamija ili diskriminacija. U tom smislu, od naročitog značaja je dokument, tzv. *Akcioni Rabat plan*[6] koji definiše šest kriterijuma za određivanje govora mržnje i to: *kontekst govora*; *lice ili grupa od koje govor potiče*; *namera*; *sadržaj i forma*; *opseg govora*; *neminovnost u smislu mogućnosti da ono što se govorom propagira bude pretočeno u akciju*. Sudska praksa u SAD se na jednostavniji način odnosila prema određivanju govora mržnje, u smislu da kriterijume koji se navode u pomenutom Akcionom planu, praktično svodi na *podstrekavanje (nameru podstrekavanja)* na nasilje i neprijateljstvo. Tako se recimo u čuvenim odlukama Vrhovnog suda SAD kao što su Schenk v. US[7], Yates v. US[8] ili Brandenburg v. Ohio.[9] U prve dve odluke je jasno ukazano na potrebu pravljenja razlike između apstraktnih govora sa jedne, i direktnog i konkretnog podsticanja na nasilje sa druge strane. Trećom odlukom, postavljeni princip je dalje razrađen, što se suštinski odnosi na razlikovanje ne samo apstraktnog govora, već i zagovaranja nasilja sa jedne, i direktnog i konkretnog podsticanja na nasilje, sa druge strane.

---

[5] Tome u prilog govori i objava na Tviteru odgovorne urednice jednog medija u Srbiji, koja je javno istakla da želi smrt svim ljudima koji nisu primili vakcinu.

[6] https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf, 20.6.2023.

[7] *Schenk v. US* 249 US 47, 52 (1919).

[8] *Yates v. US* 354 US 298 (1957).

[9] *Brandenburg v. Ohio* 395 U.S. 444.

Kada je reč o doktrinarnim stavovima u pogledu kvalitativne specifičnosti govora mržnje, poprilicno ilustrativna je teza da on ide za tim da odredjeno lice ili grupu, samo na osnovu „zasticenih karakteristika" tretira na nacin koji im oduzima ljudske osobine (Philipson, 2015:16).

1. GOVOR MRZNJE U OKVIRU KOMUNITARNOG PRAVA

Pitanje zajedničke definicije govora mržnje je poslednjih godina dobilo na značaju u okviru Evropske unije (u daljem tekstu: EU). Iako sve zemlje članice EU u nekoj formi zabranjuju govor mržnje, govor mržnje se prepoznaje kao značajan problem, i za sada ne postoji zajednička, pravno obavezujuća definicija, ali skorašnje inicijative ukazuju da je izvesno da će se ovo pitanje obuhvatiti zajedničkom listom krivičnih dela EU. Naime, Evropska komisija je pokrenula inicijativu u cilju proširenja liste krivičnih dela EU iz člana 83. stav 1. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije (UFEU), utvrđivanjem zajedničkih minimalnih standarda za relevantne nacionalne kaznene odredbe u pogledu govora mržnje i zločina iz mržnje, uz potpuno poštovanje načela supsidijarnosti.[10] Cilj je dakle uspostavljanje minimuma pravila u pogledu definicija krivičnih dela i sankcija koje bi bile primenljive u svim državama člancima. Evropski savet, u skladu sa članom člana 83. stav 1, mora da jednoglasno potvrdi inicijativu Evropske komisije u pogledu proširenja liste, nakon pristanka Evropskog parlamenta. Evropski savet je preliminarno većinski podržao inicijativu, uz potrebu daljeg rada na predlogu kako bi se postigla potpuna saglasnost. Lista trenutno obuhvata oblast: terorizma, trgovine ljudima i seksualne eksploatacije žena i dece, nedozvoljene trgovine drogom, oružjem, pranja novca, korupcije, falsifikovanja sredstava plaćanja, računarskog i organizovanog kriminala. Obuhvatanje govora mržnje zajedničkom listom krivičnih dela predstavlja prvi korak, koji omogućuje usvajanje materijalnog sekundarnog zakonodavstva kojim se uspostavljaju minimalna pravila o definicijama i sankcijama.

Primećena je posebna potreba za zajedničkom borbom protiv govora mržnje, s obzirom da je prisutan značajan porast govora mržnje poslednjih godina. Čak se ukazuje da je pandemija COVID-19 izazvala "cunami mržnje i ksenofobije". Naime, različite teorije o izvoru virusa su izazvale porast mržnje prema strancima i na internetu i na ulicama, a starija lica su obeležavana kao manje vredna zbog

[10] Communication from the Commission to the European Parliament and the Council -A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime. European Commision, Brussels, 9.12.2021 COM(2021) 777 final; Opinion of the European Committee of the Regions on extending the list of EU crimes to hate speech and hate crimes (2023/C 79/03), *Official Journal of the European Union*, C 79/12, 2.3.2023.

većeg uticaja virusa na ovu starosnu grupu.[11] Povećan je i broj incidenata protiv lica azijskog porekla, a pojedine studije ukazuju da je čak oko polovine ispitanih lica iz ove grupe bilo žrtva nekog oblika rasističkog ponašanja od izbijanja epidemije.[12] Prisutni su i izveštaji da su lica sa invaliditetom tokom pandemije bila meta govora mržnje, zbog verovanja da koriste resurse zdravstvene zaštite koji su neophodni za borbu protiv virusa.[13] U kontekstu emitovanja televizijskog sadržaja, u praksi Suda pravde su bili prisutni slučajevi koji se tiču pre svega pitanja emitovanja sadržaja iz jedne države članice u drugoj, a koji sadrže podsticanje na mržnju ili nasilje. Ne retko, govor mržnje prethodi zločinu iz mržnje.[14]

Govor mržnje se može izraziti kroz bilo koje sredstvo izražavanja, međutim njegovo izražavanje kroz sredstva masovnih komunikacija, ima svakako veći potencijal da izazove štetne posledice, odnosno često prethodi nasilnim sukobima širih razmera (Ćirić, 2006: 2013).

Evropski parlament je izrazio žaljenje zbog porasta nivoa govora mržnje koje vlade i političke stranke širom EU koriste u političkoj komunikaciji, i pozvao države članice da snažno osude i sankcionišu zločine iz mržnje, govor mržnje od strane političara i javnih zvaničnika, na svim nivoima i u svim vrstama medija.[15]

Kao najčešće napadane karakteristike u analizi koja je obuhvatila pet država članica EU, navode se pre svega etničko poreklo, rasa, boja, migranti odnosno lica sa izbegličkim statusom. Nakon ovih karakteristika, najčešće su religija, nacionalnost i seksualna orijentacija. (Bayer, Bárd, 2020: 64)

Osnovu regulisanja govora mržnje u zemljama članicama EU, čini Okvirna odluka Saveta 2008/913/PUP o borbi protiv određenih oblika ispoljavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima (u daljem tekstu: Okvirna odluka 2008/913/PUP).[16] Ipak, iako je Okvirna odluka 2008/913/PUP doneta pre gotovo 15 godina, pojedine zemlje još uvek nisu usaglasile domaće krivično zakonodavstvo sa njom. Tako je na primer Holandija pozvana da kriminalizuje javno odobravanje, negiranje ili umanjivanje međunarodnih zločina i holokausta. Litvanija je da kriminalizuje govor mržnje zasnovan na etničkom poreklu ili boji. Takođe, primećeno je da

[11] United Nations Secretary-General António Guterres' global appeal to address and counter COVID-19-related hate speech, in New York, 8 May 2020; European Union Terrorism Situation and Trend Report 2021, Europol, 28.

[12] „Coronavirus pandemic in the EU- Fundamental rights implications", European Union Agency for Fundamental Rights, Bulletin 1, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, 33, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf , 17.7.2023.

[13] Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: Finland, 2020, FRA, 7.

[14] *Balázs v. Hungary,* predstavka br. 15529/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine, paras. 11, 75.

[15] European Parliament resolution of 25 November 2020 on strengthening media freedom: the protection of journalists in Europe, hate speech, disinformation and the role of platforms (2020/2009(INI)).

[16] Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, *Official Journal of the European Union,* 6.12.2008, L 328/55.

Grčki pravni sistem kriminalizuje govor mržnje samo kada javno podstrekavanje na nasilje ili mržnju ugrožava javni red ili predstavlja pretnju po život, slobodu ili fizički integritet lica.[17]

2. MEĐUNARODNI INSTRUMENTI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

Kada je reč o instrumentima zaštite ljudskih prava, dobro je poznato je da je sloboda govora i zabrana diskriminacije zaštićena svim univerzalnim i regionalnim instrumentima zaštite ljudskih prava. U međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava nije prisutna formalna definicija govora mržnje. Ovde je pre svega relevantno pravo svih građana na jednakost i princip zabrane diskriminacije, kao i pitanje ograničenja slobode izražavanja u određenim slučajevima. Ograničenja prava na slobodu govora dakle mogu biti neophodna radi zaštite jednakosti, s tim da su određene forme govora u Paktu o građanskim i političkim pravima (u daljem tekstu: PGPP) iz 1966. godine ipak eksplicitno zabranjene.

U članu 19. PGPP se predviđa zaštita slobode mišljenja (član 19. stav 1.) i slobode izražavanja, koja uključuje slobodu iznalaženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta (član 19. stav 2. PGPP). Budući da ove slobode nisu apsolutne, predviđa se i izuzetak od slobode izražavanja. Naime, ostvarivanje slobode izražavanja podrazumeva i određene dužnosti i odgovornosti, i u skladu s tim se može podvrgnuti ograničenjima koja moraju biti izričito utvrđena zakonom i biti neophodna za: „a) poštovanje prava ili ugleda drugih lica; b) za zaštitu nacionalne bezbednosti ili javnog poretka, ili javnog zdravlja ili morala“ (član. 19. stav 3. PGPP). Ograničenja se moraju pridržavati strogih testova neophodnosti i proporcionalnosti. U Opštem komentaru br. 34 se navodi da sloboda izražavanja iz člana 19. stav 2. obuhvata i svaki oblik ideje ali i mišljenja koje se može prenositi, što bi značilo da se izuzetak odnosi i na ovaj segment.[18]

U skladu sa članom 10. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP), sloboda izražavanja se takođe može podvrgnuti ograničenjima. U EKLJP sloboda izražavanja predstavlja pravo koje obuhvata i slobodu mišljenja, koja se eksplicitno može ograničiti. Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud) je zauzeo stav da vrednosni sudovi nisu podložni dokazivanju, i da njihova karakterizacija kao mišljenja, odnosno vrednosnih sudova ili izjava o činjenicama odnosno informacijama, ipak pripada sferi slobodne procene država odnosno domaćih sudova, mada i vrednosni sudovi

[17] June infringements package: key decisions, European Commission, Brussels, 9 June 2021.

[18] General comment no. 34, Article 19, Freedoms of opinion and expression, UN Human Rights Committee, 12 September 2011, CCPR/C/GC/34, paras. 11, 22.

moraju imati „zadovoljavajuću činjeničnu osnovu".[19] Inače, Sud je ukazao i da je razlikovanje između vrednosnih sudova i činjenica od manjeg značaja kada je reč o izjavi učinjenoj u okviru političke debate.[20]

U članu 11. Povelje EU o osnovnim pravima se predviđa sloboda izražavanja i informisanja, koja odgovara članu 10. EKLJP, s tim da je mogućnost ograničenja prava posebno regulisana u članu 52. Povelje EU o osnovnim pravima. Značenje i obim ovog prava su isti kao oni zagarantovani EKLJP, stoga, ograničenja ne mogu biti veća od onih predviđenih u članu 10 stav 2. EKLJP.

Uprkos činjenici da sloboda izražavanja ne predstavlja apsolutno pravo, prisutne su i odredbe kojima se dodatno zabranjuju određene forme govora. Naime, u članu 20. PGPP, se predviđa da se zakonom mora zabraniti svako propagiranje rata (stav 1.), i svaki poziv na nacionalnu, rasnu ili versku mržnju koji predstavlja podstrekavanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje. Iako države mogu ograničiti slobodu govora na osnovu člana 20 PGPP, one moraju opravdati zabranu, u striktnoj saglasnosti sa članom 19 PGPP.[21]

Kada je reč o EKLJP ili Povelji EU o osnovnim pravima, nije prisutna odredba koja odgovara članu 20. PGPP. Ipak u članu 17. EKLJP i članu 54. Povelje EU o osnovnim pravima se na uopšten način zabranjuje zloupotreba prava, tj. reč je o sličnim odredbama kojima se predviđa da se ništa u EKLJP, odnosno Povelji EU o osnovnim pravima, ne sme tumačiti na način da podrazumeva pravo upuštanja u neku aktivnost ili čin koji je usmeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj meri od one koja je predviđena. U praksi Suda, član 17. EKLJP je imao značaj pre svega u svetlu govora mržnje.

Najzad, značajan je i član 4. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije od 1965 godine (CERD), kojim se između ostalog države obavezuju da „utvrde kao krivično delo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podstrekavanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja, uperena protiv svih rasa ili svake grupe lica druge boje ili drugog etničkog porekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, podrazumevajući tu i njihovo finansiranje".[22]

U Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda se u pogledu zločina genocida predviđa krivična odgovornost u slučaju direktnog i javnog podstrekavanja da se učini zločin genocida.[23]

---

[19] *Peruzzi v. Italy*, predstavka br. 39294/09, presuda od 30 juna 2015. godine, par. 48.

[20] *Lombardo and Others v. Malta*, predstavka br. 7333/06, presuda od 24. aprila 2007. godine, par. 60.

[21] General comment no. 34, par. 52.

[22] International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965, UN General Assembly, Treaty Series, vol. 660, 195, Article 4.

[23] Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010*)*, 17 July 1998, UN General Assembly, Article 25, e).

Na univerzalnom nivou je takođe značajan i ranije naveden Akcioni plan iz Rabata.[24]

Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu iz 2003. godine takođe predviđa obavezu predviđanja krivičnih dela koja sadrže rasističke ili ksenofobične motive, učinjene preko kompjuterskih sistema.[25] Evropski sud za ljudska prava se u svojoj praksi često pozivao i na Preporuku br. 97 (20) Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope o govoru mržnje, kojom se države članice obavezuju da uspostave i održavaju celovit pravni okvir koji se sastoji od odredaba građanskog, krivičnog i upravnog prava o govoru mržnje.[26]

3. DEFINICIJA GOVORA MRŽNJE, STANDARDI I INICIJATIVE U OKVIRU EU

U doktrini se, kada je reč o određivanju pojma govor mržnje, ističe različit pristup na tlu Evrope i teritoriji SAD. Ne ulazeći na ovom mestu detaljno u razloge i uzroke tih razlika, praktična posledica ogleda se u činjenici da je evropski normativni sistem donekle oličen u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, skloniji širem određivanju govora mržnje i aktivnijem pristupu u njegovom suzbijanju. Navedeno stanje stvari ponajbolje ilustruje slučaj katoličkog sveštenika[27] koji je u periodu neposredno po okončanju II Svetskog rata u Čikagu, u svojim propovedima neskriveno i javno izražavao oštar antikumonistički i antisemitski stav, pri čemu je uspevao da svojim govorima podstrekne okupljene na direktno nasilničko ponašanje. Jedan od tadašnjih sudija Vrhovnog suda SAD, obrazlažući svoju odluku naveo je kako je upravo funkcija slobode govora da o bitnim pitanjima izazove diskusiju i raspravu, odnosno nesalganja, a ne da podstiče jednoumlje i unifikovane stavove u društvu po svakom pitanju. Ponosno je zaključio da njih

[24] Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence, Conclusions and recommendations emanating from the four regional expert workshops organized by OHCHR in 2011, and adopted by experts at the meeting in Rabat, Morocco, on 5 October 2012, UN General Assembly, A/HRC/22/17/Add.4, 11 January 2013, Appendix, 11.

[25] Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalization of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, Strasbourg, 28.I.2003, Council of Europe, European Treaty Series - No. 189.

[26] Govor mržnje je definisan kao govor koji pokriva sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizam, i diskriminacija i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porekla. Definicija je dakle primarno fokusirana na pojam mržnje, i njeno podstrekavanje, promovisanje ili opravdavanje, odnosno nije fokusirana na nasilje. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on "hate speech", Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th meeting of the Ministers' Deputies.

[27] *Terminiello v. Chicago*, 337 U.S. 1 (1949).

(Amerikance), od drugih odvaja i to što govornicima daju pravo da izraze svoje nezadovoljstvo postojećim stanjem u društvu bez obzira na moguće različite reakcije i nezadovoljstvo određenog dela društva.[28]

Govor mržnje, se u najširem smislu može shvatiti kao „govor koji napada druge na osnovu njihove rase, nacionalnosti, verskog identiteta, pola, seksualne orijentacije ili pripadnosti drugoj grupi, gde ovo članstvo u grupi predstavlja moralno proizvoljnu razlikovnu karakteristiku" (Yong, 2011: 386). Govor mržnje se međutim često pravno reguliše kroz podstrekavanje ili izazivanje nasilja ili mržnje (*eng. incitement*). Ovaj pojam obuhvata otvorenije oblike govora mržnje, koji izazivaju ili podstrekavaju nasilno ponašanje nad određenom grupom. Kategorija podstrekavanja ili izazivanja u principu osigurava i zaštitu slobode govora, jer zakon ne obuhvata stvarni sadržaj govora, već pre način na koji je izražen. (Sorial, S, 2015: 300)

U okviru Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, govor mržnje se šire definiše, i ne obuhvata samo podstrekavanje na nasilje, već podrazumeva: "zagovaranje, promovisanje ili podstrekavanje, u bilo kom obliku, omalovažavanja, mržnje ili omalovažavanja osobe ili grupe lica, i bilo kakvo uznemiravanje, uvreda, negativni stereotipi, stigmatizacija ili pretnja u odnosu na takvu osobu ili grupu lica, kao i opravdanje svih prethodnih vrsta izražavanja, a na osnovu ličnih svojstava ili statusa". Navode se pri tom sledeće zaštićene karakteristike: rasa, boja kože, poreklo, nacionalno ili etničko poreklo, starost, invaliditet, jezik, vera ili ubeđenja, pol, rod, rodni identitet, seksualna orijentacija i druge lične karakteristike ili status.[29]

Shvatanje govora mržnje u zakonodavstvima zemlja članica EU se razlikuje, odnosno nije prisutno jedinstveno shvatanje ovog pojma. U mnogim zemljama, sam pojam govora mržnje ne predstavlja poseban pravni termin. Obuhvata se često kroz odredbe kojima se reguliše zabrana diskriminacije, i kroz izazivanje, odnosno podstrekavanje na nasilje ili mržnju nad određenim zaštićenim grupama. Često se govor mržnje povezuje i sa posebnim odredbama koje se odnose na zabranu javnog odobravanja ili negiranja genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina, budući su zasnovane na potencijalu ovakvih izjava da podstiču na nasilje ili mržnju.

Ovo je u skladu sa Okvirnom odlukom 2008/913/PUP, gde se u suštini ne koristi posebno pojam govora mržnje, već se govori o: "javnom podstrekavanju na nasilje ili mržnju usmerenu protiv grupe osoba ili nekog člana takve grupe određene obzirom na rasu, boju, veroispovest, poreklo ili nacionalno ili etničko poreklo" (Član 1. stav 1. tačka a).

Pored Okvirne odluke 2008/913/PUP, u pravu EU se s obzirom na značaj suzbijanja govora mržnje u medijskom prostoru posebno u Direktivi 2010/13/EU

[28] Cit. prema: Ćirić, J (2020) *Knjiga o mržnji – Sa reči na dela…Od govora do zločina mržnje*, Beograd: Službeni glasnik.

[29] ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, Adopted on 8 December 2015, ECRI, 3.

o audiovizualnim medijskim uslugama u članu 6. navodi da se mora osigurati da audiovizualne medijske usluge ne sadrže bilo kakvo podstrekavanje mržnje na osnovu rase, pola, religije ili nacionalnosti.[30] Slična odredba je sadržana i u Direktivi 2000/31/EZ o elektronskoj trgovini.[31] Nedavno je usvojen predlog izmena Direktive 2010/13/EU o audiovizualnim medijskim uslugama, gde se ne navodi posebno zabrana govora mržnje.[32] Pitanje govora mržnje neće verovatno biti eksplicitno regulisano u vezi sa audiovizualnim medijskim uslugama, već na uopšten način, bez obzira na korišćeno sredstvo izražavanja. Evropski parlament je doduše usvojio Rezoluciju o jačanju slobode medija 2020. godine, u kojoj se osuđuju zločini iz mržnje, govor mržnje i neosnovane optužbe odnosno optužbe formulisane u lošoj nameri, kako van mreže tako i na mreži, motivisane diskriminacijom po bilo kojoj osnovi, kao što su pol, rasa, boja, etničko ili društveno poreklo, genetske karakteristike, jezik, vera ili uverenje, političko ili bilo koje drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invaliditet, starost ili seksualna orijentacija.[33]

O značaju koji se pridaje problemu govora mržnje, govori i usvojen Pravilnik ponašanja za suzbijanje ilegalnog govora mržnje onlajn, usvojen 2016. godine, koji je potpisan od strane glavnih društvenih mreža.[34] Odlukom se društvene mreže obavezuju da u kratkom roku uklone sadržaje koji predstavljaju govor mržnje, a osnovu procene da li je reč o nedozvoljenom sadržaju čine odredbe Okvirne odluke 2008/913/PUP.

U svetlu ispitivanja zajedničkih minimalnih standarda u pogledu govora mržnje, podstrekavanje na nasilje ili mržnju prema određenim zaštićenim grupama je bilo u primarnom fokusu. Posebna pažnja je usmerena ka proširenju liste zaštićenih grupa. Pri tom, u zakonodavstvima država članica se često koriste nešto opštije formulacije, umesto ili uz eksplicitno navođenje određenih ličnih svojstava. Na primer osam zemalja članica EU kriminalizuje govor mržnje na uopšten način, dakle za sva lica, dok 13 zemalja kriminalizuje govor mržnje po drugim ličnim

[30] Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), *Official Journal of the European Union*, 15.4.2010, L 95/1, Article 6.

[31] Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce') *Official Journal of the European Communities, L 178, 17/07/2000 P. 0001 – 0016,* Article 4 (i).

[32] Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a common framework for media services in the internal market (European Media Freedom Act) and amending Directive 2010/13/EU, COM (2022) 457 final, 2022/0277(COD), European Commission, Brussels, 16.9.2022.

[33] European Parliament resolution of 25 November 2020 on strengthening media freedom: the protection of journalists in Europe, hate speech, disinformation and the role of platforms (2020/2009(INI)), par 24.

[34] Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online, 30 june 2016.

svojstvima. (Ypma *et. al.* 2021:53). U zakonodavstvu Republike Srbije, članom 317. Krivičnog zakonika se inkriminiše izazivanje ili raspirivanje nacionalne rasne ili verske netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama. Sa druge strane, u Zakonu o zabrani diskriminacije se zabranjuje se izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, s tim da se prilikom definisanja pojma diskriminacije eksplicitno navodi najširi spektar ličnih svojstava.[35]

Inkriminacije koje su bliže realizaciji zabrane diskriminacije, obično šire postavljaju listu zaštićenih svojstava, dok je u slučaju izazivanja, odnosno podstrekavanja na nasilje ili mržnju, uglavnom usled uticaja Okvirne odluke 2008/913/PUP, ovaj krug osnova često uži. Krug zaštićenih grupa se u kontekstu zabrane diskriminacije vremenom proširio, tako da je i drugim kategorijama, omogućena eksplicitna zaštita. S obzirom na proširenje ove zaštite širom sveta, ukazuje se da bi zabranu podstrekavanja na nasilje trebalo shvatiti u svetlu kategorija koje su sada obuhvaćene međunarodnim ljudskim pravima u kontekstu zabrane diskriminacije.[36]

U zakonodavstvima zemalja članica EU, kao i u samoj EU pitanje uopštenih principa, koji bi rukovodili odabir posebno zaštićenih grupa od govora mržnje, nije imalo poseban značaj. I u literaturi nedostaje analiza mogućih rukovodećih principa u kontekstu govora mržnje, mada je ovo pitanje imalo određenu pažnju u kontekstu zločina iz mržnje. Kao možda najčešći princip prilikom identifikovanja grupe koja se mora posebno zaštititi, se može prepoznati postojanje istorije diskriminacije prema grupi, mada se na ovaj način isključuju grupe koje su u skorašnjem periodu postale meta diskriminacije, ili je moguće da se grupa definiše kroz pojam nepravde, koja bi podrazumevala pojačano prisustvo neopravdane ili nepravedne nejednakosti ili netrpeljivosti prema grupi (Chalmers, Leverick, 2017:57-66; Al-Hakim 2014:1771).

U praksi se pre ide ka manje više stihijskom obuhvatanju određenih grupa, zbog izveštaja o učestalijim napadima, zbog uticaja različitih organizacija i grupacija koje štite prava određenih grupa, ili jednostavnim obuhvatanjem grupa koje su već zaštićene u kontekstu zabrane diskriminacije. Pri tom, u svetlu proširenja liste zaštićenih ličnih svojstava, izgleda da nisu zadovoljavajuće formulacije koje na uopšten način definišu zaštićene grupe, a koje su relativno učestale, odnosno čini se da je akcenat na eksplicitnom navođenju zaštićenog svojstva, odnosno grupe kao posebno vredne zaštite. Naime, odrednica „drugo lično svojstvo", se često koristi. Opštije formulacije pružaju više prostora za prilagođavanje, mada ne usmeravaju fokus na posebnu potrebu zaštite određene grupe od govora mržnje.

---

[35] Član 11. i 2. Zakona o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009 i 52/2021.

[36] Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Note by the Secretary-General, United Nations General Assembly, A/74/486, 9 October 2019, par. 9.

Budući da je reč o minimalnim pravilima u pogledu govora mržnje, eventualna definicija govora mržnje će biti zasnovana na javnom podstrekavanju na nasilje ili mržnju iz Okvirne odluke 2008/913/PUP (Član 1. stav 1. tačka a), odnosno na najteže oblike govora mržnje, uz sigurno proširenje liste zaštićenih ličnih svojstava. Iako nešto spornija komponenta govora mržnje, negiranje genocida je manje više već prihvaćeno kao neophodan element zaštite.

Verovatno se dakle neće ići ka široj definiciji govora mržnje, koja bi se bavila širim kontekstom govora mržnje, koji je usmeren na uznemiravanje, uvrede, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili pretnje u odnosu na osobu ili grupu lica, odnosno opravdanje ovih vrsta izražavanja, a na osnovu ličnih svojstava ili statusa. Ovaj segment govora mržnje je teže unifikovati od podstrekavanja na nasilje, može biti u koliziji sa slobodom govora, i pojedine forme ne moraju zahtevati krivičnopravnu reakciju. U prilog ovome ide i nekonzistentna praksa Evropskog suda za ljudska prava povodom ograničenja slobode govora, i niza relevantnih činilaca koji se tom prilikom vrednuju. U tom smislu, primerenije je ostaviti ovo pitanje u sferi uopštenih ljudskih prava, nego eksplicitno obuhvatiti ovaj segment govora mržnje zajedničkom EU definicijom krivičnog dela. Takođe, u odredbi člana 83. stav 1. koja omogućuje proširenje liste krivičnih dela EU, neophodno je da je reč o „naročito ozbiljnom krivičnom delu sa prekograničnom dimenzijom koji proizilazi iz prirode ili uticaja takvih krivičnih dela ili iz posebne potrebe da se protiv njih bori na zajedničkoj osnovi".[37] Nesporno je da govor mržnje danas ima prekograničnu dimenziju, pre svega zahvaljujući internetu i drugim medijima, međutim „naročito ozbiljno krivično delo" bi svakako podrazumeva govor mržnje koji uključuje podstrekavanje ili izazivanje nasilja ili mržnje.

Zajednička definicija će pre svega biti usmerena ka eksplicitnom obuhvatanju karakteristika kao što su pol, seksualna orijentacija, rodni identitet, invaliditet i starosna dob.[38] Pri tom, verovatno je i da će se veća pažnja posveti i zajedničkom shvatanju, odnosno definisanju pojedinih zaštićenih grupa.

4. PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Praksa Suda slikovito reflektuje poteškoće u pristupu govoru mržnje, i poznate tenzije između zaštite slobode govora, i zabrane određenih nedozvoljenih oblika govora.

[37] Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, *Official Journal of the European Union, C 326, 26/10/2012, P. 0001 – 0390, Article 81 (1).*

[38] Opinion of the European Committee of the Regions on extending the list of EU crimes to hate speech and hate crimes (2023/C 79/03), par. 34.

U praksi Suda govor mržnje nije eksplicitno definisan, mada je Sud ukazao da države moraju imati „ekstremno obazriv" pristup prilikom utvrđivanja tačnog domašaja krivičnih dela koja se odnose na govor mržnje, i striktno tumačiti relevantne zakonske odredbe kako bi se izbeglo prekomerno mešanje pod maskom mera koje se preduzimaju protiv govora mržnje.[39] Sud jeste razvio detaljnu praksu povodom mogućnosti ograničenja slobode govora, a u manjoj grupi slučajeva i obavezu zaštite ljudskih prava od govora mržnje.

U članu 10. stav 1. EKLJP se dakle proklamuje pravo svakoga na slobodu izražavanja, uključujući tu i slobodu sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja. U skladu sa članom 10 stav 2. EKLJP, korišćenje ove slobode povlači za sobom i odgovarajuće dužnosti i odgovornosti.[40] Prilikom razmatranja opravdanosti ograničenja slobode izražavanja, Sud je razvio složen test neophodnosti ovakve mere, koji je zasnovan na tekstu člana 10. stav 2. ECHR. Ograničenje mora biti precizno propisano pravom, neophodno za ostvarenje jednog od ciljeva navedenih u tekstu člana 10. stav 2., i neophodno u demokratskom društvu. Pod „neophodno u demokratskom društvu" se podrazumeva postojanje značajne društvene potrebe (*eng. pressing social need*). Sud u slučaju konflikta ljudskih prava balansira različite suprotstavljene vrednosti, odnosno ljudska prava, tj. da li je ograničenje bilo proporcionalno cilju koji se želi ostvariti. Države imaju slobodu procene da li je i u kojoj meri neophodno mešanje u pravo na slobodu izražavanja, međutim ova sloboda nije neograničena, odnosno mora biti u skladu sa odredbama Konvencije i kriterijumima iz prakse Suda.[41] Izuzeci od slobode izražavanja moraju striktno tumačiti, i ograničenje slobode izražavanja se mora utvrditi na uverljiv način.[42] Sud je utvrdio i dodatne kriterijume prilikom balansiranja prava, u svetlu proporcionalnosti ograničenja slobode izražavanja kao što su: doprinos debati od opšteg interesa, koliko je poznata osoba u pitanju, njeno prethodno ponašanje, metode pribavljanja informacija, njihova tačnost, sadržaj forma i posledice publikacije, i težina izrečene sankcije.[43]

Na osnovu navedenih kriterijuma, jasno je da pitanje ograničenje slobode govora predstavlja zaista složen proces, koji uključuje niz neodređenih pojmova, a test proporcionalnosti je često bio i predmet kritika (Urbina, 2015: 167-168; Gunatilleke, 2021: 91-108). Pomenuta pravila su rezultat značaja koji se pridaje slobodi govora, i strahu od neopravdanog ograničenja ove slobode, posebno u

[39] *Stomakhin v. Russia*, predstavka br 52273/07, presuda od 9. maja 2018. godine, par 117.

[40] Naime, sloboda izražavanja se može "podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva."

[41] *Perinçek v. Switzerland* [GC], predstavka br. 27510/08, presuda od 15 oktobra 2015, paras. 196 (ii), 198.

[42] *Stoll v. Switzerland* [GC], predstavka br. 69698/01, presuda od 10 decembra 2007, par. 101.

[43] *Axel Springer AG v. Germany*, predstavka br. 39954/08, *presuda od* 7 februara 2012, paras 90-95.

kontekstu političkog govora. Sud je inače prilikom zaštite slobode govora razmatrao i upotrebu govora koji izolovano posmatrano nema karakteristike govora mržnje. Tako je Sud cenio situaciju u kojoj je bivši hrvatski fudbaler uzvikivao parolu *za dom spremni*.[44] Sud je odbacio predstavku, s obzirom da se u konkretnom slučaju radilo o upotrebi parola koje su aktivno korišćene tokom II Svetskog rata, sa ciljem propagiranja etničkog čišćenja.

Praksa Suda povodom ograničenja govora mržnje na osnovu člana 10. stav 2. je nekonzistentna. Primećuju se pri tom dva osnovna pristupa govoru mržnje, prvi omogućava vlastima da cenzurišu govor koji napada osobe vređanjem, ismevanjem ili klevetanjem određenih grupa stanovništva, dok drugi metod zahteva od države da dokaže da uvredljivi govor verovatno može izazvati neposredne nezakonite akcije i izlaže metu stvarnom riziku od fizičkog nasilja, odnosno zasnovan je na podstrekavanju na nasilje. (Sottiaux, 2022: 1195).[45]

Još jedna mogućnost ograničenja slobode govora u slučaju najtežih oblika govora mržnje, a kojoj je Sud takođe pribegavao, jeste kroz član 17. EKLJP, koji se odnosi na zabranu zloupotrebe prava. Primećuje se pri tom da je primena detaljne analize u vezi sa članom 10. stav 2. EKLJP sasvim zadovoljavajuća za borbu protiv najgorih vrsta govora, i pruža adekvatnu zaštitu slobode govora (Cannie, Voorhoof, 2011:82-83). Sud je ukazao da su samo najteži oblici govora mržnje obuhvaćeni članom 17. EKLJP, odnosno potpuno su isključeni iz zaštite predviđene članom 10.[46] Primena člana 17. EKLJP (bilo direktno, ili kao dodatno sredstvo tumačenja ograničenja slobode izražavanja) se isključivo ticala zloupotrebe slobode izražavanja.

Ova pitanja se dakle primarno odnose na mogućnost ograničenja slobode govora u slučaju govora mržnje. Međutim, situacija je manje jasna u pogledu mogućnosti traženja zaštite od govora mržnje, i obaveza država u ovom smislu, jer je u poređenju sa pitanjem ograničenja slobode govora, u relativno malom broju slučajeva pitanje zaštite od govora mržnje bilo relevantno. U ovom krugu slučajeva je neophodno da je dostignut nivo ozbiljnosti koji se traži za povredu odgovarajućih prava. Pojedini identifikuju ovaj krug slučajeva i kao treću vrstu pristupa Suda govoru mržnje (Sottiaux, 2011: 1206-1209).

U slučaju R.B. protiv Mađarske, bila je reč o uvredljivom govoru i pretnjama koje je Romkinji uputio član desničarske grupe, a kako je podnositeljka predstavke navela, izostala je efikasna istraga incidenta i mogućih rasnih motiva. Sud je zauzeo stav da „svako negativno stereotipovanje grupe, kada dostigne određeni

[44] *Josip Šimunić v. Croatia*, predstavka br. 20373/17, odluka o prihvatljivosti predstavke od 21. januara 2019. godine.

[45] Prvi pristup je prisutan na primer u slučaevima *Lilliendahl v. Iceland*, predstavka br. 29297/18, odluka o pirhvatljivosti predstavke od 12. maja 2020. godine, par. 36; *Féret v. France*, predstavka br. 15615/07, presuda od 10 devembra 2009. godine, par. 69. Drugi pristup je prisutan u slučaju *Savva Terentyev v. Russia*, predstavka br.10692/09, presuda od 28 avgusta 2018. godine, par. 77; *Sürek and Özdemir v. Turkey*, predstavka br. 23927/94, 24277/94, presuda od 8 jula 1999. godine, par. 61.

[46] *Lilliendahl v. Island*, predstavka br. 29297/18, odluka o prihvatljivosti predstavke od 12. maja 2020. godine, par. 34.

nivo, može da utiče na osećaj identiteta grupe i osećanja sopstvene vrednosti i samopouzdanja članova grupe. U tom smislu se može smatrati da utiče na privatni život članova grupe".[47] Sud je inače povodom zločina iz mržnje, zauzeo stav da prilikom istraživanja nasilnih incidenata u kontekstu člana 3. EKLJP „državni organi imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve razumne korake da razotkriju bilo koji rasistički motiv i da utvrde da li su etnička mržnja ili predrasude možda odigrale ulogu u događajima. Doduše, dokazivanje rasne motivacije će često biti izuzetno teško u praksi."[48] Sud je zauzeo stav da slična obaveza može postojati u slučajevima kada navodno postupanje motivisano pristrasnošću nije dostiglo prag neophodan za član 3. EKLJP, ali predstavlja mešanje u pravo podnosioca predstavke na privatni život prema članu 8. EKLJP.[49] Sud je u ovom slučaju, s obzirom na neadekvatan odgovor vlasti na napade na integritet podnositeljke predstavke, smatrao da je došlo do povrede člana 8. EKLJP. U slučaju u kojem je utvrdio utvrdio kršenje člana 14. u vezi sa članom 8. EKLJP, takođe je ukazao na potrebu efikasne istrage homofobičnih motiva kontra-demonstranta za verbalne napade na javnom događaju.[50]

Kada je reč o balansiranju različitih prava u svetlu zaštite od govora mržnje, Sud se pozivao na principe formulisane u njegovoj prethodnoj sudskoj praksi povodom člana 10. EKLJP u vezi sa izjavama za koje se tvrdi da su izazvale nasilje, mržnju i netoleranciju. Ukazao je i na faktore koji mogu biti od značaja: da li su izjave date u napetoj političkoj ili društvenoj pozadini, da li su se mogle posmatrati kao direktan ili indirektan poziv na nasilje ili kao opravdanje za nasilje, mržnju ili netoleranciju, način na koji su izjave date i njihovu sposobnost, bilo direktnu ili indirektnu da dovedu do štetnih posledica.[51]

Ponekad se dakle uzima u obzir i celokupna društvena i politička klima u vezi sa datim izjavama u kontekstu političke kampanje. Sud je inače bio obazriv u svetlu ograničenja slobode govora u ovom kontekstu. Ipak, u slučaju u kojem je bila reč o javno datim izjavama u svetlu političke kampanje je ipak utvrdio kršenje člana 8. i 14. EKLJP, budući da je smatrao da su uticale na osećaj identiteta Roma u Bugarskoj, sopstvene vrednosti i samopouzdanja pojedinih Roma koji su dostigli određeni prag ozbiljnosti.[52] U izjavama se ukazivalo na napade Roma na Bugare i genocid koji Romi vrše nad Bugarima, a Sud je smatrao da domaći sudovi nisu na adekvatan način procenili sporne izjave.

U jednom slučaju je pored porede člana 8. i 14. EKLJP, utvrđena i povreda prava na delotvoran pravni lek iz člana 13. EKLJP. Sud je smatrao da su komentari,

[47] *R.B. v. Hungary*, predstavka br. 64602/12, presuda od 12 aprila 2016 godine.

[48] *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, predstavka br. 15250/02, presuda od 13. decembra 2005. godine, par. 69.

[49] *R.B. v. Hungary*, par. 84.

[50] *Association Accept and others v. Romania*, predstavka br. 19237/16, presuda od 1. juna 2021. godine.

[51] *Király and Dömötör v. Hungary*, predstavka br. 10851/13, presuda od 17 januara 2017. godine, par. 73.

[52] *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria*, predstavka br. 12567/13, presuda od 16. februara 2021. godine, paras. 63, 68.

uključujući direktne pozive na nasilje na Fejsbuk stranici jednog od podnosilaca predstavke, uticali su na njihovo psihičko blagostanje i dostojanstvo i dostigli nivo ozbiljnosti koji je potreban za član 8. EKLJP, uz nedostatak smislene istrage zbog istog diskriminatornog stanja svesti relevantnih javnih organa. Sud je ukazao i da se krivične sankcije i u slučaju najtežih oblika govora mržnje, uključujući tu podstrekavanje na nasilje, mogu primeniti kao poslednja mera, kao i da pravo na slobodu izražavanja ne sprečava krivičnopravne odgovore na određene oblike govora mržnje, odnosno da samo oni mogu obezbediti adekvatnu zaštitu i poslužiti kao faktor odvraćanja.[53]

Iz ovog, manjeg kruga slučajeva, se može zaključiti da postoji obaveza države da pruži adekvatnu zaštitu od izjava koje uključuju pozivanje na nasilje protiv pripadnika zaštićenih grupa, i u pogledu obaveze istrage rasističkih i drugih diskriminatornih motiva, dok će u vezi sa svim ostalim pitanjima, okolnosti konkretnog slučaja značajno uticati na odluku Suda. Svakako, u pogledu verbalnih sadržaja uopšte, se može primetiti da su podložni vrlo različitim, pa čak i sasvim suprotnim tumačenjima (Ćirić, 2020: 95) Sud je doduše povodom ograničenja slobode govora (ali i ne još uvek i prava na zaštitu od ovakvog govora), ukazao da kada je reč o nešto lakšim oblicima govora mržnje koji ne uključuju pozivanje na nasilje, odnosno druga krivična dela, da „napadi na osobe vređanjem, ismevanjem ili klevetanjem određenih grupa stanovništva mogu biti dovoljni da se vlastima omogući da favorizuju borbu protiv ovakvog govora u kontekstu dozvoljenih ograničenja slobode izražavanja".[54] Govor mržnje nije dakle definisan u praksi Suda, odnosno često se ni ne spominje kao poseban koncept.

5. PRAKSA SUDA PRAVDE EVROPSKE UNIJE

Pred Sudom pravde EU je u jednom slučaju razmotrena definicija govora mržnje, u kontekstu Direktive 89/552/EEC o delatnosti emitovanja televizije (više nije na snazi), a koja je obavezivala države članice da osiguraju da emisije ne sadrže bilo kakvo podstrekavanje na mržnju na osnovu rase, pola, vere ili nacionalnosti (član 22).[55] Bila je sporna zabrana emitovanja sadržaja danske televizije u Nemačkoj. Smatrao je da je bilo prisutno podsticanje na nasilne sukobe između osoba turskog i kurdskog porekla u Turskoj i Nemačkoj. Sud pravde EU je u kontekstu slučaja

[53] *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, predstavka br. 41288/15, presuda od 14 januara 2020 godine, paras. 129, 111.

[54] *Lilliendahl v. Island*, predstavka br.29297/18, odluka o prihvatljivosti predstavke od 12. maja 2020. godine, par. 36.

[55] Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, *Official Journal, L 298, 17/10/1989 P. 0023 – 0030.*

zabranu podsticanja na mržnju protumačio na nešto složeniji način, dakle kao „svaku ideologiju koja ne poštuje ljudske vrednosti, a posebno inicijative koje pokušavaju da opravdaju nasilje terorističkim aktima nad određenom grupom lica", s tim da se nije bavio relevantnim odredbama Povelje EU o osnovnim pravima (član 10 i 11).[56]

U drugom slučaju je potvrdio da države članice mogu uvesti privremeno ograničenje na emitovanje ali i reemitovanje televizijskog kanala iz druge države članice iz razloga javne politike, kao što je borba protiv podstrekavanja na mržnju, a bila je reč o informacijama koje su tvrdile da su Litvanci i Letonci sarađivali u holokaustu i odnosile se na nacionalističku i neonacističku unutrašnju politiku baltičkih zemalja.[57]

ZAKLJUČAK

Borba protiv govora mržnje je u okviru EU je poslednjih godina u posebnom fokusu. U tom smislu, je pokrenuta i inicijativa u cilju proširenja liste krivičnih dela EU iz člana 83. stav 1. UFEU, utvrđivanjem zajedničkih minimalnih standarda za relevantne nacionalne kaznene odredbe u pogledu govora mržnje. Zajednička definicija će verovatno biti zasnovana na formulaciji javnog podstrekavanja ili izazivanja nasilja ili mržnje prema grupi osoba ili nekog člana takve grupe, uz proširenje liste zaštićenih karakteristika na pol, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, invaliditet i starosnu dob. Pri tom, pitanje uopštenog teorijskog koncepta kojim bi se rukovodilo prilikom odabira zaštićenih grupa, nije dobilo adekvatnu pažnju. Ide se ka eksplicitnom obuhvatanju pojedinih grupa, verovatno zbog činjenice da su već obuhvaćene zabranom diskriminacije, zbog učestalijih skorašnjih napada na pojedine grupe, ili zbog uticaja određenih organizacija koje se bave zaštitom prava pojedinih grupa lica. Čini se i da uopštene formulacije koje obuhvataju odabir na osnovu bilo kojeg ličnog svojstva možda neće biti zadovoljavajuće, kako bi se postigla veća senzitivnost ka zaštiti određenih grupa. Kada je reč o nešto blažim oblicima govora mržnje, koji ne podrazumevaju javno podstrekavanje na nasilje, čini se da neće biti obuhvaćeni zajedničkom definicijom govora mržnje. Pre svega jer u skladu sa članom 83. stav 1. UFEU, mora biti reč o naročito ozbiljnom krivičnom delu odnosno mora postojati posebna potreba za zajedničkim regulisanjem, zbog značajnih razlika u regulisanju ovih oblika govora mržnje, ali i zbog veće mogućnosti kolizije sa slobodom govora. U prilog tome govori i složena, nekonzistentna praksa

[56] *Mesopotamia Broadcast A/S METV (C-244/10) and Roj TV A/S (C-245/10) v Bundesrepublik Deutschland*, CJEU, presuda od 22. septembra 2011, C-244/10 and C-245/10.par 42.

[57] *Baltic Media Alliance Ltd v Lietuvos radijo ir televizijos komisija*, CJEU, presuda od 4. jula 2019. godine, C-622/17.

Suda, pre svega povodom mogućnosti ograničenja slobode govora. Kada je reč o obavezama države povodom zaštite od govora mržnje, ona je u praksi Suda takođe primarno bila fokusirana na najteže oblike govora mržnje, ali i obavezu države da istraži postojanje rasnih i drugih motiva. Kada je reč o ostalim oblicima govora mržnje, svakako je neophodno da dostignu nivo ozbiljnosti koji je neophodan za povredu određenog prava, uz procenu brojnih kriterijuma koji su se razvili kako bi se osigurala zaštita slobode govora.

LITERATURA

1. Al-Hakim, M. (2014) „Making a Home for the Homeless in Hate Crime Legislation", *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (10), 1755-1781.
2. Barendt, E. (2019) „What Is the Harm of Hate Speech?" *Ethic Theory Moral Prac,* 22, 539–553.
3. Bayer, J. & Bárd, P. (2020) *Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches*. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf, 17.7.2023.
4. Brown, A. (2017) „What is hate speech? Part 1: The myth of hate", *Law and Philosophy*, *36*(4), 419-468.
5. Cannie, H. & Voorhoof, D. (2011) „The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection?" *Netherlands Quarterly of Human Rights,* Vol. 29(1), 54–83.
6. Chalmers, J. Leverick, F. (2017) *Comparative Analysis of Hate Crime Legislation A Report to the Hate Crime Legislation Review*. Glasgow: Enligten Publications.
7. Ćirić, J. (2006) „Govor mržnje", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 44, br. 3, 199-222.
8. Ćirić, J. (2020) *Knjiga o mržnji–Sa reči na dela…Od govora do zločina mržnje*, Beograd: Službeni glasnik.
9. Ćirić, J. (2015) „Idealni zakoni i nesavesni pravnici", *Nauka, bezbednost, policija*, br. 20, 55-69.
10. Urbina, J. F. (2015) „Is it Really That Easy? A Critique of Proportionality and 'Balancing as Reasoning'". *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, Vol. 27, Issue 1, 167-192.
11. Nancy, J. L. (2014) „Hatred, a solidification of meaning", *Law and critique*, *25*(1), 15-24.
12. Nikolić, P. M. (2018) *Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji* (doktroska disertacija), Univerzitet u Beogradu,Fakultet političkih nauka).

13. Phillipson, G. (2015) „Hate Speech Laws: What they should and shouldn't try to do" *Revue générale du droit (www. revuegeneraldudroit. eu), Etudes et reflexions*, no. 13, https://www.revuegeneraledudroit.eu/wp-content/uploads/ER2015_13.pdf, 20.7.2023.
14. Sorial, S. (2015) „Hate Speech and Distorted Communication: Rethinking the Limits of Incitement", *Law and Philosophy,* Vol. 34, No. 3, 299–324.
15. Sottiaux, S. (2022) „Conflicting Conceptions of Hate Speech in the ECtHR's Case Law", *German Law Journal*, Vol 23 (9), 1193-1211.
16. Stevanović, A. (2023) „Analysing the Hate Speech Within the Framework of Political Discourse", *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*. *42*(1), 63-80.
17. Yong, C. (2011) „Does Freedom of Speech Include Hate Speech?", *Res Publica*, Vol. 17(4), 385–403.
18. Ypma, P. *et. al.* (2021) *Study to support the preparation of the European Commission's initiative to extend the list of EU crimes in Article 83 of the Treaty on the Functioning of the EU to hate speech and hate crime*. European Commission.

Ostali izvori

1. „Coronavirus pandemic in the EU- Fundamental rights implications", European Union Agency for Fundamental Rights, Bulletin 1, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, 33, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf, 20.7.2023.
2. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, Strasbourg, 28.I.2003, Council of Europe, European Treaty Series - No. 189.
3. AkcioniRabarPlan, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf, 20.6.2023.
4. *Association Accept and others v. Romania*, predstavka br. 19237/16, presuda od 1. juna 2021. godine.
5. *Axel Springer AG v. Germany*, predstavka br. 39954/08, *presuda od* 7 februara 2012. godine.
6. *Balázs v. Hungary,* predstavka br. 15529/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine.
7. *Baltic Media Alliance Ltd v Lietuvos radijo ir televizijos komisija*, CJEU, presuda od 4. jula 2019. godine, C-622/17.
8. *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, predstavka br. 41288/15, presuda od 14 januara 2020. godine.
9. *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, predstavka br. 15250/02, presuda od 13. decembra 2005. godine.
10. Brandenburg *v.* Ohio 395 U.S. 444

11. *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria*, predstavka br. 12567/13, presuda od 16. februara 2021. godine.
12. Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online, 30 june 2016.
13. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime. European Commision, Brussels, 9.12.2021 COM (2021) 777 final.
14. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, *Official Journal of the European Union, C 326, 26/10/2012, P. 0001 – 0390.*
15. Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: Finland, 2020, FRA.
16. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, *Official Journal,* L 298, 17/10/1989 P. 0023 – 0030.
17. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, *Official Journal of the European Union,* 6.12.2008, L 328/55.
18. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce') *Official Journal of the European Communities*, *L 178, 17/07/2000 P. 0001 – 0016.*
19. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), *Official Journal of the European Union*, 15.4.2010, L 95/1.
20. ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, Adopted on 8 December 2015, ECRI.
21. European Parliament resolution of 25 November 2020 on strengthening media freedom: the protection of journalists in Europe, hate speech, disinformation and the role of platforms (2020/2009(INI)).
22. *Féret v. France*, predstavka br. 15615/07, presuda od 10 decembra 2009. godine.
23. General comment no. 34, Article 19, Freedoms of opinion and expression, UN Human Rights Committee, 12 September 2011, CCPR/C/GC/34.
24. Global Handbook on Hate Speech Laws, https://futurefreespeech.com/global-handbook-on-hate-speechlaws/, 20.6.2023.
25. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965, UN General Assembly, Treaty Series, vol. 660, 195.

26. *Josip Šimunić v. Croatia* predstavka br. 20373/17, presuda od 22. januara 2019. godine.
27. June infringements package: key decisions, European Commission, Brussels, 9 June 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_2743, 30.5.2022.
28. *Király and Dömötör v. Hungary*, predstavka br. 10851/13, presuda od 17 januara 2017. godine.
29. *Lilliendahl v. Island*, predstavka br.29297/18, odluka o prihvatljivosti predstavke od 12. maja 2020. godine.
30. *Lombardo and Others v. Malta*, predstavka br. 7333/06, presuda od 24. aprila 2007. godine.
31. *Mesopotamia Broadcast A/S METV (C-244/10) and Roj TV A/S (C-245/10) v Bundesrepublik Deutschland*, CJEU, presuda od 22. septembra 2011, C-244/10 i C-245/10.
32. Opinion of the European Committee of the Regions on extending the list of EU crimes to hate speech and hate crimes (2023/C 79/03), *Official Journal of the European Union*, C 79/12, 2.3.2023.
33. *Perinçek v. Switzerland* [GC], predstavka br. 27510/08, presuda od 15 oktobra 2015. godine.
34. *Peruzzi v. Italy*, predstavka br. 39294/09, presuda od 30 juna 2015. godine.
35. Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Note by the Secretary-General, United Nations General Assembly, A/74/486, 9 October 2019.
36. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a common framework for media services in the internal market (European Media Freedom Act) and amending Directive 2010/13/EU, COM (2022) 457 final, 2022/0277(COD), European Commission, Brussels, 16.9.2022.
37. *R.B. v. Hungary*, predstavka br. 64602/12, presuda od 12 aprila 2016.
38. Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence, Conclusions and recommendations emanating from the four regional expert workshops organized by OHCHR in 2011, and adopted by experts at the meeting in Rabat, Morocco, on 5 October 2012, UN General Assembly, A/HRC/22/17/Add.4, 11 January 2013.
39. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on "hate speech", Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th meeting of the Ministers' Deputies.
40. *Savva Terentyev v. Russia*, predstavka br.10692/09, presuda od 28 avgusta 2018. godine.
41. Schenk v. US 249 US 47, 52 (1919).
42. *Stoll v. Switzerland* [GC], predstavka br. 69698/01, presuda od 10 decembra 2007. godine.

43. *Stomakhin v. Russia*, predstavka br. 52273/07, presuda od 9. maja 2018. godine.
44. Terminiello v. Chicago, 337 U.S. 1 (1949).
45. United Nations Secretary-General António Guterres' global appeal to address and counter COVID-19-related hate speech, in New York, 8 May 2020; European Union Terrorism Situation and Trend Report 2021, Europol.
46. Yates v. US 354 US 298 (1957).

EXPANDING THE LIST OF CRIMINAL OFFENSES REGARDING HATE SPEECH IN THE EUROPEAN UNION

The authors consider hate speech within the broader context of the right to freedom of expression with specific reference to its limitations. The European Court of Human Rights in its jurisprudence takes the stance that the protections for freedom of expression extend to content that might be offensive, shocking, and disturbing to someone. On the other hand, it is extremely important to protect individuals and collectives from exposure to hate speech since it does not achieve the objectives of the right to freedom of expression in any way. However, it is clear at first glance that in a large number of cases, there is an intertwining of hate speech with speech to which the law provides legal protection. Content related to racial, negationism, revisionism, religious, ethnic, etc. issues is a legitimate and integral part of political discourse, while a very small space separates them from slipping into the field of hate speech. Although the historical, cultural, sociological, and psychological context is important for the qualification of certain content as hate speech, the authors seek to analyze the basics of the definition of hate speech through a comparative legal approach to offer a framework for distinguishing hate speech from other permitted content which would be applicable in general, appreciating all the possible variables that affect the qualification of hate speech. The main focus is on EU legislation regarding hate speech. The fight against hate speech within the EU has been in particular focus in recent years. In this sense, an initiative was launched with the aim to establish common minimum standards for relevant national criminal provisions regarding hate speech. The common definition will likely be based on the publicly inciting or inciting violence or hatred against a group of persons or a member of such a group, while expanding the list of protected characteristics to include sex, sexual orientation, gender identity, disability and age. At the same time, the issue of a general theoretical concept that would be guided by the selection of protected groups did not receive adequate attention. There is an explicit inclusion of certain groups, probably due to the fact that they are already covered by the prohibition of discrimination, due to more frequent recent attacks on certain groups, or due to the influence of certain organizations that deal with the protection

of the rights of certain groups of persons. It also seems that general formulations that include selection on the basis of any personal characteristic may not be satisfactory, in order to achieve greater sensitivity towards the protection of certain groups.

***KEYWORDS**: hate speech, European Union, European Court of Human Rights, prohibition of discrimination, freedom of expression.*

IZVRŠENJE KRIVIČNIH DELA POSREDSTVOM NEREGISTROVANIH ELEKTRONSKIH MEDIJA

Mirsen Alibašić*

U savremenom vremenu sa razvojem tehnologije, takođe se razvijaju novi načini izvršenja krivičnih dela. Tako na primer, sa pojavom interneta omogućeno je funkcionisanje elektronskih medija, kao sredstava javnog informisanja koja su dostupna javnosti. Zakoni u Republici Srbiji definišu medije i uređuju obavezan postupak registracije sredstava javnog informisanja, u kojem postupku se između ostalog određuju i označavaju urednici medija. Takođe, krivično pravo je predvidelo posebne odredbe koje se tiču krivične odgovornosti autora i urednika sredstava javnog informisanja. Međutim, u stvarnosti su dostupni elektronski mediji koji nisu registrovani, pa samim tim njihovi urednici i autori nisu poznati. Stoga, predmet ovog rada jeste istraživanje oblika kriminaliteta koji je izvršen posredstvom neregistrovanih elektronskih medija, kao i istraživanje načina na osnovu kojih se ova vrsta kriminaliteta može suzbijati. Metodi koji se primenjuju u radu su normativni metod, analize podataka i studije slučaja. Značaj ovog rada se ogleda u doprinošenju krivičnopravnoj nauci u savremenim izazovima odnosno u borbi protiv kriminaliteta koji se pojavljuje u različitim inovativnim oblicima.

KLJUČNE REČI: *elektronski mediji, odgovornost urednika, internet kriminalitet.*

UVOD

Nove tehnologije poput računara, mobilnih telefona i interneta, omogućili su u današnje vreme da se do svake informacije i podatka koji nas interesuje lako dođe, međutim nijedan pronalazak se nije odlikovao tako neposrednim i širokim uticajem kao što je internet (Damjanović, 2019: 50). Sa druge strane, sredstva javnog informisanja odnosno mediji su svuda oko nas, lako dostupni i puni različitih sadržaja koji se brzo šire. Ekspanzija medija, odnosno njihovog uticaja,

* Student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i advokat u Novom Pazaru, OCRid: 0000-0003-3668-5534, E-mail: *mirsen.alibasic@hotmail.com.*

razvijala se zajedno sa razvojom informacionih tehnologija. Shodno tome, pored klasičnog štampanog medija, sve veći značaj imaju digitalni (elektronski) mediji i internet, koji su dostupniji, a informacije koje oni prenose se brže šire (Dragojlović & Malešić, 2018: 24).

Pojava digitalne tehnologije dovela je do promena tradicionalnih medija i do pojave novih formi medija, novih kreatora sadržaja i aktivnosti nalik medijskim. Svaki medijski sadržaj može dobiti digitalnu manifestaciju jer dolazi do digitalizacije svih oblika komuniciranja i svakog načina isporuke sadržaja. Digitalni mediji su elektronski alati koji se koriste da bi se sačuvale, prenosile ili primale elektronske informacije (Vučković, 2021: 196). Pored uloge medija u različitim vidovima izveštavanja, prenosa informacija i informisanja ljudi, mediji često mogu poslužiti i za izvršenje određenih krivičnih dela, a pojedina krivična dela mogu imati teži oblik ukoliko su izvršena putem medija, poput krivičnog dela uvreda iz člana 170. stav 2 Krivičnog Zakonika (KZ) (Član 170. stav 2 Krivičnog zakonika). Drugim rečima, mediji imaju uticaj na kriminalitet i kretanje kriminaliteta, a određena krivična dela mogu biti izvršena baš putem medija, te je usled različitih specifičnosti koje nastaju izvršenjem krivičnih dela putem medija, kao i posledicama koje nastaju usled toga, u gotovo svim krivičnim zakonodavstvima propisana su posebna pravila za utvrđivanje odgovornosti učinilaca krivičnih dela učinjenih putem štampe ili drugih sredstava javnog informisanja (Dragojlović & Malešić, 2018: 25). U Republici Srbiji se važećim zakonskim propisima definišu sredstva javnog informisanja odnosno mediji i elektronski mediji, kao i postupak njihove registracije.[1] Takođe, KZ propisuje krivičnu odgovornost autora i urednika za krivično delo izvršeno putem sredstava javnog informisanja, o čemu će kasniije u ovom radu biti više reči.

Zbog široke upotrebe interneta i dostupnosti elektronskih medija, predmet koji se proučava u ovom radu jeste problematika restriktivnog zakonskog definsanja elektronskih medija u Republici Srbiji, s obzirom na to da je zakonsko regulisanje u ovom slučaju nedosledno prema pojavama novih tehnologija. Shodno tome, u stvarnosti se pojavljuju elektronski oblici javnog plasiranja informacija nalik medijskim, koji zaobilaze šture zakonske norme i koji nisu registrovani, a njihovi urednici i autori su nepoznati. Zbog toga, postavlja se pitanje mogućnosti otkrivanja učinilaca krivičnih dela i suzbijanja kriminaliteta koji je učinjen posredstvom neregistrovanih elektronskih medija.

[1] To su Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik RS*, broj 83/2014, 58/2015 i 12/2016 i Zakon o elektronskim medijima, *Službeni glasnik RS*, broj 83/2014, 6/2016 - dr. zakon i 129/2021.

1. POJAM NEREGISTROVANIH ELEKTRONSKIH MEDIJA I NJIHOV DOPRINOS IZVRŠENJU KRIVIČNIH DELA

Kako bismo odredili šta predstavljaju neregistrovani elektronski mediji, potrebno je poći od važeće zakonske definicije medija. Zakon o javnom informisanju i medijima (ZJM) u članu 29. propisuje definiciju medija, koja obuhvata i elektronske medije, kao sredstva javnog obaveštavanja koja rečima, slikom, odnosno zvukom, prenose urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Pod medijem se naročito podrazumevaju dnevne i periodične novine, servis novinske agencije, radio program i televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice), koji su registrovani u Registru medija, u skladu sa zakonom.[2] U članu 37. i 38. ZJM je propisano da Registar medija vodi Agencija za privredne registre čija je svrha obezbeđivanje javnosti podataka o medijima.[3] Pritom, u članu 30. stav 2 ZJM izričito je propisano da mediji nisu platforme, poput internet foruma, društvenih mreža i drugih platformi koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, ideja i mišljenja njenih članova, niti bilo koja druga samostalna elektronska publikacija, poput blogova, veb prezentacija i sličnih elektronskih prezentacija, osim ako nisu registrovane u Registru medija (Radisavljević, 2019: 87). Zatim, u članu 4. stav 1 Zakona o elektronskim medijima (ZEM) propisano je da elektronski medij predstavlja program, odnosno programski sadržaj radija i televizije, kao i programski sadržaj dostupan na zahtev putem mreža elektronskih komunikacija i sadržaj elektronskog izdanja koji je uređivački oblikovan. Stoga proizilazi da su neophodni uslovi za određivanje medija, ujedno i elektronskih medija, njihova prethodna uređivačka kontrola i registracija. Na ovaj način iz pojma medija isključena su brojna sredstva komuniciranja koja podrazumevaju javno objavljivanje informacija bez prethodne (uređivačke) kontrole njihovog sadržaja, kao što su blogovi, internet forumi, društvene mreže i internet stranice. Ovim sužavanjem zakonskog pojma medija, navedeni zakoni nisu uvažili postojeću realnost koju je digitalizacija medija donela, iako je od ranije bilo jasno da društvene mreže i internet portali imaju rastući potencijal, naročito kada je u

[2] Za postupak registracije pred Agencijom za privredne registre (APR) primenjuju se odredbe Zakona o Agenciji za privredne registre, *Službeni glasnik RS*, broj 55/2004, 111/2009 i 99/2011 i Zakona o postupku registracije u Agenciji za privredne registre, *Službeni glasnik RS*, broj 99/2011, 83/2014, 31/2019 i 105/2021.

[3] Prema članu 39. Zakona o javnom informisanju i medijima u Registar se registruju: 1) naziv i registarski broj medija 2) lično ime i JMBG domaćeg fizičkog lica ili broj pasoša i država izdavanja pasoša stranog fizičkog lica koje je odgovorni urednik medija; 3) broj dozvole za pružanje medijske usluge za elektronske medije; 4) podatak o jeziku na kome se medij izdaje, odnosno na kome se pruža medijska usluga; 5) podatak o internet, elektronskim i drugim formama medija; 6) internet adresa za medije koji se isključivo distribuiraju putem interneta; 7) poslovno ime/naziv, sedište i matični broj izdavača medija/pružaoca medijske usluge i drugi podaci koje se tiču konkretnog medija koje se registruje, bliže opisanih u navedenom zakonskom članu.

pitanju nova generacija korisnika. Nove oblike medija mogu stvarati organizacije koje se direktno pojavljuju na internetu, građani, internet provajderi, koji, iako nisu mediji, obavljaju izvesne funkcije nalik medijskim (Vučković, 2021: 203-204). Ovi transformativni procesi trebalo bi da se baziraju na principima slobodnog, otvorenog, odnosno neutralnog interneta (Vučković, 2021: 199-201), čija neutralnost[4] jeste jedno od osnovnih ljudskih prava, a to je pravo slobode mišljenja i izražavanja koje se garantuje u članu 10. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i u zemljama Evropske unije i Ustavom Republike Srbije (Prlja & Diligenski, 2011: 131). Zbog slobodnog i otvorenog interneta i zbog digitalizacije svih oblika komuniciranja i isporuke sadržaja, omogućeno je javno plasiranje elektronskih sadržaja koji podsećaju na medijsku delatnost, često sa prethodnom uređivačkom kontrolom, ali bez registracije u posebnom registru medija.[5]

Slobodan internet menja definiciju zajednice, briše geografske granice, podriva običaje, pravila i zakone ponašanja. To mogu biti opasne karakteristike interneta s obzirom na to da se njegova globalnost i univerzalnost može izopačiti i zloupotrebiti u pogrešnim rukama pojedinaca kojima je omogućeno da slobodno prosuđuju o tome koje sadržaje mogu plasirati na internetu, vodeći se svojom ličnom etikom, a ne zakonskim propisima (Zupančić, 1997: 183). Sada i sami građani koji imaju pristup internetu mogu javno da objavljuju svoje sadržaje na isti ili sličan način kao registrovani mediji (Vučković, 2021: 199-201). Striktno posmatrano internet je samo sredstvo kojim se učinioci služe za vršenje klasičnog i tzv. kompjuterskog kriminala (Aleksić & Škulić, 2020: 392). Brojna krivična dela se putem pisane ili izgovorene reči, crteža, slike i sl. mogu učiniti preko različitih medija, uključujući i digitalne medije, npr. povreda časti i ugleda, odavanje tajne, agitaciono-propagandna politička krivična dela, zločini mržnje, širenje lažnih vesti (Jovašević, 2012: 205), zatim krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije poput pozivanja na nasilnu promenu ustavnog uređenja, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti i dr. (Radisavljević, 2019: 88). Kod elektronskih medija koji su registrovani primeniće se odredbe KZa koje se

[4] Princip neutralnog interneta omogućava slobodan i otvoren internet i odsustvo bilo kakve vrste diskriminacije. Na osnovu principa neutralnosti internet mreže zabranjuje se operatorima tj. internet servis provajderima da blokiraju, usporavaju, ubrzavaju ili na bilo koji drugi način onemogućavaju slobodan pristup internetu i internet sadržajima u zavisnosti od njegovog izvora, destinacije ili vlasništva. Suština je u tome da se kompletan internet saobraćaj ravnopravno tretira. Takođe to podrazumeva i da pristup sajtovima, kao i skidanje muzike, otvaranje E-mail-ova treba da budu dostupni istom brzinom svima. Nijedan internet servis provajder ne bi smeo da da prioritet određenim informacijama na štetu drugih. Zadatak provajdera je samo u prebacivanju podataka, a ne biranje kojima će dati prioritet sa boljim kvalitetom usluga – Prlja, D. & Diligenski, A. (2011) "Pravni aspekti neutralnosti interneta", *Strani pravni život*, 3, 126. Takođe, Zakon o elektronskim medijima u članu 3. propisuje neutralnost interneta kroz načela i ciljeve, a koja se garantuje i Pravilnikom o univerzalnom servisu, *Službeni glasnik RS*, broj 24/12.

[5] Internet portali (sajtovi) jesu oblici javnog plasiranja digitalnih informacija koji najviše podsećaju na medije s obzirom na to da su često urednički oblikovani i da se predstavljaju u javnosti kao mediji. Neretko se u javnosti pominju kao „divlji mediji".

odnose na krivična dela izvršena putem sredstava javnog informisanja[6] kao i drugi zakoni[7], međutim kod neregistorvanih medija situacija je drugačija. Naime, internet operateri omogućavaju korisnicima javno plasiranje digitalnih informacija (u formi internet sajta, ili na drugi način), u skladu sa Zakonom o elektronskoj trgovini (ZET)[8], ali korisnici mogu zloupotrebiti tu uslugu objavljivanjem sadržaja koji nije zakonit (Reljanović, 2016: 12). Operateri ne mogu odmah da znaju da li sadržaj koji se javno objavljuje ima karakter izvršenog krivičnog dela (Reljanović, 2016: 21). Takođe, Regulatorno telo za elektronske medije – REM, kao i Regulatorno telo za elektronske komunikacije i poštanske usluge – RATEL, nemaju nadležnost nad internet sajtovima i drugim neregistrovanim oblicima javnog plasiranja digitalnih informacija, već isključivo nad pružaocima medijskih usluga koji su registrovani.[9] Zbog toga nije moguće odmah primeniti krivične odredbe koje se odnose na odgovornost autora i urednika, već je neophodno prethodno preduzeti određene operativne i dokazne radnje na osnovu kojih će se saznati ko je autor odnosno

[6] Prema članu 38. KZa izvršilac krivičnog dela koje je izvršeno objavljivanjem informacije u medijima smatra se fizičko lice u svojstvu autora sporne, inkriminisane informacije kojim se, zapravo, i ostvaruju obeležja krivičnog dela predviđenog u zakonu, i 2) posebna, supsidijarna, kaskadna odgovornost ili odgovornost po posebnim pravilima za određena lica: odgovornog urednika, izdavača, štampara i proizvođača. Za zasnivanje posebne odgovornosti odgovornog urednika, odnosno lica koje je ga je zamenjivalo u vreme izvršenja krivičnog dela, potrebno je kumulativno ispunjenje više zakonskih uslova. To su: a) ako je do završetka glavnog pretresa pred prvostepenim sudom autor spornog, inkriminisanog teksta ostao nepoznat; b) ako je informacija objavljena bez saglasnosti autora i c) ako su u vreme objavljivanja informacije postojale stvarne ili pravne smetnje za krivično gonjenje autora koje i dalje traju.

[7] U članu 112. stav 1 tačka 27 KZa propisano je da spis, pismo, pošiljka i dokument mogu biti i u elektronskom obliku. U vezi mesne nadležnosti za krivično gonjenje Zakon o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US u članu 27. stav 1 i 2 je propisao da je za krivično delo izvršeno putem sredstava javnog informisanja, nadležan sud na čijem području se nalazi sedište javnog glasila, a ako to mesto nije poznato ili se nalazi u inostranstvu, nadležan je sud na čijem području je objavljena informacija. Ako po zakonu odgovara autor informacije, nadležan je i sud mesta u kome autor ima prebivalište ili boravište ili sud mesta gde se desio događaj na koji se odnosi informacija. Takođe, Republika Srbija je ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o visokotehnološkom kriminalu na osnovu koje je prihvatila određene standarde prilikom izmena i dopuna krivičnog zakonodavstva u svrhu suzbijanja visokotehnološkog kriminaliteta, kao i Protokol Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, *Službeni glasnik RS*, broj 19/2009 koji se odnosi na inkriminaciju radnje rasističke i ksenofobične prirode učinjenih preko računarskih sistema, i Drugi dodatni protokol uz Konvencijuo visokotehnološkom kriminalu o pojačanoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza, Službeni glasnik RS, broj 7/22 kojim se prihvataju određena načela i mere za otkrivanje i prikupljanje elektronskih dokaza. Stoga, od važnosti je ukazati na nadležnost Tužilaštva za visokotehnološki kriminal u skladu sa Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, *Službeni glasnik RS*, broj 61/2005, 104/2009 10/2023 i 10/2023 - dr. zakon, koji u članu 2. stav 1 i 2 propisuje da visokotehnološki kriminal predstavlja vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarski sistemi, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku.

[8] Zakon o elektronskoj trgovini, *Službeni glasnik RS*, broj 4/2009, 95/2013, 52/2019.

[9] Povodom zahteva za informacije od javnog značaja REM je dopisom broj 1098/2023/1 od 29.06.2023. godine odgovorio da nema nadležnost nad internet sajtovima i portalima, već isključvo nad pružaocima medijskih usluga koji imaju ovlašćenje za pružanje audio-vizuelnih medijskih usluga koji su registrovani u javnom Registru za medije, te da je za nadzor za sprovođenje ZJM vrši organ državne uprave nadležan za poslove javnog informisanja. Po istom zahtevu RATEL je dopisom br.1-07-349088/23-1 od 25.07.2023. godine odgovorio da zakonom nije propisana nadležnost ovog tela u regulisanju internet sajtovima.

urednik ili vlasnik neregistrovanog elektronskog medija na kojem su objavljeni inkriminisani sadržaji.

2. RAZMATRANJE PREDLOGA ZA EFIKASNO SUZBIJANJE KRIVIČNIH DELA KOJA SE VRŠE POSREDSTVOM NEREGISTROVANIH ELEKTRONSKIH MEDIJA

Predlozi o efikasnom suzbijanju kriminaliteta koji se vrši posredstvom neregistrovanih elektronskih medija tiču se promene i proširenja zakonske definicije medija, zatim ažurnog preduzimanja konkretnih mera od strane internet operatera i efikasne saradnje policijskih i pravosudnih organa na nacionalnom i međunarodnom nivou.

2.1. Razmatranja izmene zakonske definicije medija

Određivanje pojma medija sa aspekta pravne regulative važno je zbog određivanja pitanja odgovornosti za javno izgovorenu reč (Vučkovič, 2021: 197). Nekadašnje novine i televizijske vesti zamenile su internet stranice i druge digitalne platforme. Postepeni razvoj tehnologije nas je uveo u internet, a zatim su se razvili socijalni mediji ili društvene mreže. Zbog sve većeg broja medija, odnosno softverskih medijskih aplikacija i promena osobina medija, dolazi do preispitivanja medija kao koncepta, odnosno do traganja za novim pojmom medija u digitalnom okruženju. Digitalni mediji dobijaju nova obeležja, i to: sveprisutnost vesti, pristup globalnim informacijama, izveštavanje u toku trajanja događaja, interaktivnost, multimedijalnost, hipertekstualnost, kao i saradnja sa korisnicima i prilagođavanje sadržaja, npr. novi žanr – blog uživo. Druga karakteristika novog koncepta medija je pojava novih kreatora sadržaja i oblika koje oni stvaraju (npr. blog, internet stranice, podkastovi, društvene mreže). Ove nove oblike mogu stvarati institucije i organizacije koje se direktno pojavljuju na internetu, građani ili novi intermedijatori. Osnovna pitanja su šta su to sve mediji danas i da li se tradicionalna načela i kriterijumi mogu upotrebiti u određivanju pojma medija. Međutim, zakonodavac ostaje na temeljima klasičnog shvatanja medija po kome uređivačku delatnost obavljaju novinari profesionalci u okviru uređivačkog kolegijuma i uz odgovornost glavnog i odgovornog urednika za plasirani sadržaj. Teoretičari prava se nisu u značajnijem obimu bavili određivanjem pojma medija s obzirom na to da se radi o jednoj mladoj pravnoj disciplini. Međutim, savremena informaciona tehnologija ponovo

aktualizuje potrebu određivanja pojma medija sa pravnog aspekta, s obzirom na to da je ubrzala i olakšala stvaranje, prenošenje i primanje informacija i time učinila još izazovnijim pitanje određivanja odgovornosti za javno plasiranu informaciju (Vučković, 2021: 197-199, 208). Obim i oblici dostupnih sredstava medija menjali su se tokom istorije razvoja ljudskog društva, usled njihove uloge obogaćivanja socijalne i moralne dimenzije i kvaliteta svakodnevnog života (Dragojlović & Malešević, 2018: 25-26). Sve to otvara pitanje novog koncepta medija. Javljaju se nove definicije medija, poput: „Medij je specifična vrsta veštačke tehnike ili sredstva izražavanja determinisanog materijalom koji je korišćen ili kreativnim metodama koje su uključene". Dakle, medij se shvata kao skup tehnika, izražajnih sredstava i kreativnih metoda. Novi koncept medija polazi od sledećih pretpostavki: promena tradicionalnih medija i pojava novih formi medija, novi kreatori sadržaja i oblici koje oni stvaraju (blogovi, internet stranice, vikiji, društvene mreže, podkastovi itd.) i najzad, pojava aktivnosti nalik medijskim (Vučković, 2021: 204).

Zakonska definicija medija prema članu 29. ZJM donekle upotpunjuje kriterijume o elektronskim oblicima javnog objavljivanja informacija, međutim zbog insistiranja na urednički oblikovanim informacijama i obaveznom registracijom u posebnom registru za medije, mnogi drugi elektronski oblici javnog objavljivanja informacija, poput internet stranica, ne smatraju se medijima. Na osnovu ovoga se može zaključiti da važeći zakoni koji regulišu medije u R. Srbiji treba promeniti u pravcu proširivanja pozitivnopravne zaštite, na taj način što će se precizno definisati šta predstavlja uređivačku kontrolu i da li je neophodna registracija svih oblika javnog plasiranja urednički oblikovanih informacija. Cilj zakonske promene definicije medija jeste da se omogući primena zakona, pre svega ZJM i ZEM, nad novim neregistrovanim elektronskim oblicima javnog objavljivanja urednički oblikovanih informacija. U vezi sa tim, promene u medijskoj oblasti pod uticajem digitalne tehnologije formulisane su u nekoliko dokumenata koji su doneti na Prvoj konferenciji ministara nadležnih za medije i nove komunikacione usluge u zemljama članicama Saveta Evrope u Rejkjaviku 2009. godine. U njima se ukazuje na neophodnost razmatranja pojma medija koji uključuje uređivačku odgovornost i poštovanje etičkih normi, ali i na mogućnost redefinicije samog koncepta medija s obzirom na pojavu novih oblika medijske prakse na internetu. Uređivačka kontrola je ključni kriterijum za određivanje da li neki oblik komunikacije u novom medijskom prostoru spada u kategoriju medija. Drugim rečima, uređivačka odgovornost je jedan od ključnih kriterijuma za određenje novog, šireg značenja pojma medija u evropskoj medijskoj politici. Preporuka CM/Rec(2011)7 sadrži obavezujuće kriterijume za medije: svrha medija, uređivačka kontrola i domet ili diseminacija. Ovo su bitni elementi pojma medija pa i digitalnih medija (Vučković, 2021: 207-209), pritom je izostavljen uslov njihove registracije. Danas, sve demokratski uređene zemlje ili one koje teže da to postanu, u svoju pravnu regulativu unose iste

standarde koji se tiču slobode izražavanja i protoka informacija, zabrane govora mržnje, zaštite maloletnika, prava na odgovor, nezavisnosti javnih medijskih servisa itd. Intenzivirana je i saradnja pravnih i medijskih eksperata na evropskom nivou u usaglašavanju pravila u tretmanu novih tehnologija i njihove primene u medijskoj industriji i javnoj sferi uopšte. Nema razloga da to ne bude slučaj i sa Srbijom, naročito jer je ona svoje zakonodavstvo u oblasti medija prilagodila evropskim standardima u priličnoj meri od početnog perioda reformisanja ove oblasti (2003. god.) do danas (Vučković, 2021: 2012).

2.2. Uloga internet operatera u suzbijanju kriminaliteta

Internet operateri[10] omogućavaju korisnicima pružanje hosting usluge na osnovu kojih oni mogu javno plasirati elektronske informacije (Reljanović, 2016: 4),[11] koja usluga se prema ZET određuje kao usluga informacionog društva. Pritom, od operatera se ne očekuje da uspostave pun nadzor nad podacima koje korisnik skladišti, niti bi to bilo u skladu sa pravom na privatnost i slobodom komunikacije lica. Tako na primer, bez aktivnosti internet operatera ne bi bilo moguće na internetu izvršiti krivično delo neovlašćeno korišćenje autorskog dela i predmeta srodnog prava u članu 199. KZa, ali operateri ne mogu unapred da znaju šta se objavljuje (Damjanović, 2019: 55). Član 20. ZET propisuje sledeće: „Prilikom pružanja usluga informacionog društva, pružalac usluga nije dužan da pregleda podatke koje je skladištio, preneo ili učinio dostupnim, odnosno da ispituje okolnosti koje bi upućivale na nedopušteno delovanje korisnika usluga. Član 18. stav 1 istog zakona propisuje: „Pružalac usluga koji skladišti podatke pružene od strane korisnika usluga, na zahtev korisnika usluga, nije odgovoran za sadržaj skladištenog podatka, ako: 1) nije znao niti je mogao znati za nedopušteno delovanje korisnika usluga ili za sadržaj podatka; 2) odmah nakon saznanja da se radi o nedopuštenom delovanju ili podatku ukloni ili onemogući pristup tom podatku. Navedeni uslovi

[10] Pojam „operater“ se u zakonu koristi kao genusni pojam za operatera koji omogućuje korisnicima da pristupe elektronskim informacijama i za operatera koji omogućuju korisnicima da javno plasiraju i pohranjuju elektronske informacije tzv. hosting usluge koje se smatraju uslugama informacionog društva tzv. hosting provajder. Takođe, Zakon o elektronskoj trgovini koristi pojam „operater elektronskih komunikacija“.

[11] Neki od internet operatera u R. Srbiji jesu BeotelNet -ISP DOO Beograd, Serbia Broadband – Srpske kablovske mreže DOO, Telekom Srbija AD Beograd – Sektor za internet usluge Beograd. Trenutno RATEL vodi registar 120 internet operatora u Republici Srbiji koji je dostupan na sledećoj internet adresi: https://www.ratel.rs/uploads/documents/pdf_documents/editor_files/File/Spisak%20ISP_upisani_u_reg_13_06_07.pdf, 30.7.2023.godine). Na internetu je dostupan servis https://dnslytics.com/ na kojem se može pronaći internet operater koji pruža hosting uslugu vlasniku bilo koje internet stranice. Svakako, mogu se koristiti i usluge internet operatera koji su registrovani u inostranstvu na osnovu principa slobodnog interneta, što donekle otežava otkrivanje učinilaca krivičnih dela izvršenih putem neregistrovanih elektrosnkih medija.

su zadati kumulativno, što znači da se od operatera očekuje aktivno delovanje od trenutka kada sazna da postoji protivpravna aktivnost korisnika. Ove odredbe se ne primenjuju u slučajevima kada je korisnik usluga lice zavisno na bilo koji način od pružaoca usluga (povezana privredna društva u smislu zakona kojim se uređuje položaj privrednih društava)".[12] Takođe, ZET u članu 22. propisuje prekršaje za operatere koji ne postupaju u skladu sa ovim zakonom.

Za ugovore između internet operatera i korisnika, zakonodavac je izričito predvideo pismenu formu. Time je praktično onemogućeno da ugovorne strane usmeno sklope ugovor, što je u interesu operatera, ali i korisnika internet servisa. Međutim zakonodavac je predvideo i mogućnost potpunog onemogućavanja pristupa internet mreži. Time je data mogućnost operaterima da u samom ugovoru predvide ograničenja u prenosu informacija i podataka (Prlja & Diligenski, 2011: 134). Mnogi operateri imaju organizovanu službu koja prima i obrađuje prijave različitih sigurnosnih zloupotreba vezanih za korisnike koji koriste njihove usluge i imaju mogućnost da takvim korisnicima uskratite dalji pristup uslugama. Takve službe (često se nazivaju "*abuse*" službama) u načelu sarađuju sa istovrsnim službama drugih operatera radi sprečavanja zloupotreba širih razmera (Janković, 2013: 19). Pored toga, internet operateri određuju i javno objavljuju politiku privatnosti i opšte uslove za korisnike, koji su u skladu sa zakonima i kojima se nastoji sprečavanje zloupotreba od strane korisnika prilikom korišćenja usluga koje operateri pružaju, i to na taj način što je predviđeno da operateri, po saznanju o eventualnim zloupotrebama, mogu poslati upozorenje svojim korisnicima, kao i da izvrše privremeno ili trajno obustavljanje pružanja usluga i obaveštavanje nadležnih organa o eventualnim kriminalnim aktivnostima korisnika.[13]

Operatori imaju zadatak da primene mere za sprečavanje i suzbijanje zloupotreba i prevara u vezi sa korišćenjem elektronskih komunikacionih mreža i usluga, ali imaju i dužnost zaštite podataka o ličnosti u oblasti elektronskih komunikacija u skladu sa zakonom. Ova ovlašćenja ipak nisu bliže definisana u ZET ili bilo kojim drugim zakonom ili podzakonskim aktom, osim prethodno navedenih upozorenja i ograničenja i prestanka pružanja usluga korisnicima. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti vrši kontrolu postupanja operatora u

[12] U ovim slučajevima internet operateri u Republici Srbiji često svojim korisnicima šalju "pisma opomene" u kojima ih upozoravaju da krše autorska prava preuzimajući određene fajlove na internetu i da ukoliko se nešto tako nastavi biće primorani da isključe korisnika privremeno ili trajno. – Reljanović, M. (2013) "Postupanja internet operatora povodom navodnog kršenja autorskih prava – zakonodavstvo i praksa u Srbiji" *Pravni zapisi*, broj 4, 1.

[13] BeotelNet-ISP u svojoj politici privatnosti i opštim uslovima navodi da će, u skladu sa zakonom, dostaviti lične podatke organima vlasti, na osnovu zahteva, iz razloga saradnje sa organima vlasti u cilju otkrivanja i zaustavljanja kriminala, gonjenja počinilaca i zaštite nacionalne bezbednosti, kao i da su korisnici usluga dužni da poštuju pozitivno pravo odnosno da ne krše pravne propise, jer u suprotnom operater može privremeno ili trajno obustaviti pružanje usluge. https://www.beotel.net/privatnost, 30.7.2023.. Na sličan način i ostali internet provajderi određuju svoju politiku privatnosti i opšte uslove korišćenja odnosno pružanja usluga.

Srbiji zbog eventualnog narušavanja privatnosti korisnika (Reljanović, 2013: 127). Podaci koji se pohranjuju o aktivnostima korisnika na internetu, podrazumevajući i korisnike hosting usluga, pripadaju kategoriji podataka o ličnosti jer se odnose na fizičko lice bez obzira na oblik u kojem su izraženi. Zbog toga bi bilo neophodno ove podatke pribaviti u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti[14] ili eventualno da sud zatraži njihove podatke od operatera, jer u suprotnom takve informacije bi se mogle smatrati kao nezakonit dokaz u sudskom postupku. Preporuka Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti pod nazivom „Paket 14 mera" ukazuje na zaštitu ličnih podataka korisnika i neophodnost efikasnosti sudskog postupka, poput primene efikasnijih organizacionih mera i IT rešenja koja ubrzavaju prethodnu sudsku kontrolu i odlučivanje o zahtevima za pristup komunikacijma i podacima o komunikacijama, ujedinjavanje postojećih tehničkih mogućnosti različitih agencija i policije u jednu nacionalnu agenciju koja, kao operater, pruža tehničke usluge neophodne za presretanje komunikacija i drugih signala svim autorizovanim korisnicima, ujedinjenje procedura prema pružaocima elektronskih komunikacija kao i njihovih obaveza (Reljanović, 2013: 134-139).

2.3. Uloga pravosudnih organa i Ministarstva u suzbijanju internet kriminaliteta

Prema važećim zakonskim propisima Republike Srbije u svrhu suzbijanju kriminaliteta koji se vrši putem interneta, podrazumevajući i vršenje krivičnih dela posredstvom neregistrovanih elektronskih medija, može se zasnivati opšta nadležnost tužilaštava i sudova, ali i posebna nadležnost, poput nadležnosti Tužilaštva za visokotehnološki kriminal. Stoga se postavljaju pitanja efikasnosti i domašaja njihovog rada u ovoj oblasti. Radi otkrivanja učinioca krivičnih dela, tužilaštvo odnosno sud mogu tražiti od internet operatera sve potrebne podatke o licu koje javno plasira digitalne informacije u skladu sa članom 147. i 148. ZKPa.[15] Radi saznavanja potrebnih podataka postupajući pravosudni organ se može obratiti Službi za borbu protiv visokotehnološkog kriminala koja je obrazovana u okrivu Ministarstva unutrašnjih poslova.[16] Takođe, tužilaštva redovne i posebne nadležnosti mogu tražiti pomoć od Tužilaštva za visokotehnološki kriminal u pribavljanju relevantnih podataka za krivični postupak.[17] U praksi se često dešavaju situacije da građani koji smatraju da su povređena njihova prava putem neregistrovanih elektronskih medija, direktno ili posredstvom advokata pokušavaju da kontaktiraju

[14] Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, *Službeni glasnik RS*, broj 87/2018.

i saznaju potrebne podatke od internet provajdera.[18] Nema smetnji da sud na isti način dođe do podataka povodom pokrenutog parničnog postupka. Isto tako, u skladu sa Zakonom o izvršenju i obezbeđenju[19], na zahtev subjekta čija su prava povređena, sud može odrediti meru ograničenja pružanja hosting usluge, ako podnosilac zahteva učini verovatnim postojanje povrede, odnosno nastupanje nenadoknadive štete. Takođe, sud može da naredi uklanjanje spornog sadržaja, zabranu radnji koje su dovele do kršenja prava, odnosno drugog oblika zaštite srazmerno cilju koji se želi postići merom. Po sudskom nalogu dužni su da postupaju svi operateri kao pružaoci usluga koji prenose, skladište ili omogućavaju pristup podacima na koje se mera odnosi (Reljanović, 2016: 7). Poslednjih godina, sve je učestalija praksa sudova nekih država članica Evropske unije da donesu odluke Kojima nalažu internet operaterima da blokiraju pristup određenim spornim veb-sajtovima, a kao razloz za to je činjenica da vliki broj veb-sajtova ima registrovani domen van teritorije Evropske unije (Vujičić, 2018: 107).

Ministarstvo informisanja i telekomunikacija vrši nadzor nad primenom Zakona o elektronskoj trgovini u skladu sa članom 21.[20] Prema istom članu u stavu 2 je propisano da Ministarstvo vrši nadzor nad primenom zakona preko inspekcijskih organa, dok se u stavu 3 propisuje da su operateri dužni postupati u skladu sa zakonom i po nalozima inspektora i ukloniti nedopušteni sadržaj. Isto ministarstvo je nadležno za nadzor nad primenom ZJM, međutim taj zakon se odnosi samo na one medije koji su registrovani.[21] Na osnovu podnetog zahteva za informacije od javnog značaja, Ministarstvo informisanja i telekomunikacija je dalo odgovor br.011-00-00150/2023-02 od 26.07.2023. godine o tome da nije ovlašćeno da preduzima mere prema internet sajtovima, ali su ovlašćeni da u skladu sa Zakonom o prekršajima[22] podnesu zahtev za pokretanje prekršajnog postupka protiv internet operatera.

U oblasti suzbijanja kriminaliteta putem neregistrovanih elektronskih medija od značaja je međunarodna saradnja ovlašćenih organa, naročito u situacijama kada

[18] To je na primer bio slučaj u predmetima P3.442/2017, P3.260/2018, P3.395/2018 pred Višim sudom u Beogradu za naknadu nematerijalne štete koji su pokrenuti nakon krivičnog postupka za krivično delo Uvreda iz člana 170. stav 2 KZa, u kom slučaju je nadležnost javnog tužilaštva isključena, pa je privatnom tužiocu otežano da dođe do potrebnih podataka kako bi pokrenuo krivični postupak i dokazao postojanje krivične odgovornosti okrivljenog, zbog čega je advokat tužioca na osnovu člana 36. Zakona o advokaturi, *Službeni glasnik RS,* broj 31/2011 i 24/2012 - odluka US zatražio i dobio informacije o vlasniku internet portala odnosno stranica.

[19] Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, broj 106/2015, 106/2016 - autentično tumačenje, 113/2017 - autentično tumačenje, 54/2019, 9/2020 - autentično tumačenje i 10/2023 - dr. zakon.

[20] To isto važi i za operatere iz zemalja članica Evropske unije u skladu sa ovim članom i članom 5a ZET. Ali se uz to postavlja pitanje na koji način postupati prema internet operaterima koji su registrovani u drugim državama koje nisu članice Evropske unije. U tom slučaju je od značaja efikasnost međunarodne saradnje u krivičnim stvarima.

[21] Tako je propisano u članu 132. Zakona o javnom informisanju i medijima, međutim ne pominje se nadzor ministarstva nad primenom Zakona o elektronskim medijima, ali s obzirom na to da se zahteva isti uslov o registraciji medija, podrazumeva se shodna primena Zakona o javnom informisanju i medijima.

[22] Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, broj 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US.

se koriste hosting usluge inostranih operatera. Naime, ukoliko neki ovlašćeni organ strane zemlje dolazi na legalan način (prema pravu te zemlje) do određenih informacija koje upućuju na vršenje krivičnh dela i prosleđuje ih autorizovanim licima, isti su legalno došli do podataka na osnovu kojih mogu učiniti verovatnim da su izvršena krivična dela putem elektronske komunikacije. Identična situacija će biti i kada se takve informacije dobiju od domaćih službi koje su ovlašćene za njihovo prikupljanje na zakonit način. Ukoliko strani državni organ prosledi podatke kroz kanale međudržavne saradnje u krivičnim stvarima srpskom tužilaštvu za Visokotehnološki kriminal, onda tužilaštvo procenjuje da li ima elemenata krivičnog dela (Reljanović, 2013: 137). U Konvenciji o visokotehnološkom kriminalu su postavljene osnove jedinstvenog evropskog sistema materijalnog i procesnog krivičnog prava u oblasti saradnje država članica u suzbijanju različitih oblika i vidova računarskog kriminaliteta (Jovašević, 2022: 2). Takođe, strana ugovornica Drugog protokola Konvencije o visokotehnolškom kriminalu o pojačanoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza, kojeg je Srbija ratifikovala, u članu 6. stav 1 propisuje da države koje su prihvatile ovu konvenciju donose zakonodavne i druge mere koje su potrebne da ovlaste svoje nadležne organe da, u svrhu specifičnih krivičnopravnih istraga ili postupaka, podnesu zahtev subjektu koji pruža usluge registracije naziva domena na teritoriji druge strane ugovornice dostavi informacije koje poseduje ili kontroliše kako bi se identifikovalo ili kontaktiralo lice na koje je domen registrovan.[23] Konkretno, ovaj Protokol uvodi mogućnost da nadležni organi jedne države mogu tražiti saradnju direktno od privatnih kompanija u drugoj državi (Murtezić, 2022: 95). Međutim, u trenutnoj situaciji teško se može govoriti o koordinisanim akcijama i reakcijama radi sprečavanja ovog oblika kriminaliteta – koordinisanjem pravovremenog reagovanja, saradnjom policije i obaveštajnih službi. U suštini, nažalost, ta koordinacija ne postoji ili postoji u mnogo manjem obimu, dajući na taj način mogućnost i šansu ovom obliku kriminaliteta (Perović, 2018: 158). Takođe, pitanje saradnje između organa gonjena i pružaoca internet usluga, kao i pravno regulisanje njihovih obaveza, na međunarodnom nivou još uvek nije ujednačeno. Uopšte je prihvaćen stav da bi odnos između internet industrije i sprovođenja zakona trebalo razvijati u pravcu međusobne koordinacije i saradnje.[24] Kriminal preko interneta se vrši najčešće od strane edukovanih lica koji su obučeni i pripremljeni za te aktivnosti, Nasuprot njima treba da postoje stručni profesionalci u državnim službama. Pored toga, postoji i

[23] Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu o pojačanoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza, *Službeni glasnik RS*, broj 7/22. U ostalim delovima ova konvencija pretežno definiše tehničke kriterijume kojima se nastoji efikasna saradnja u pribavljanju i razmeni elektronskih dokaza.

[24] Prema istraživanju sprovedenom 1998. godine od strane "*German Federal Crime Office*" (BKA) u 25 zemalja većina ispitanih predstavnika policijske vlasti opisala je odnos između policije i pružaoca internet usluga kao "loš" ili "da isti ne postoji". Ova nedovoljna povezanost se odnosila na različite oblasti, ali je poseban problem koji se javio sa aspekta odgovornosti za nelegalne i štetne sadržaje koji se mogu naći na Internetu. Janković, D. (2013) "Međunarodna zaštita prava intelektualne svojine", *Međunarodni problemi*, broj 4, 522.

potreba za boljom pravnom regulativom u koordinaciji koja će doprineti efikasnijem radu, preventivnom delovanju i sprečavanju u vršenju ovog vida kriminala (Perović, 2018: 161). Budući da je materija zaštite prava na internetu specifična, neophodna je obučenost sudija, kao pretpostavka kvalitetnog i efikasnog suđenja. U evropskim zemljama pristupilo se uvođenju specijalnih sudova kako bi se obezbedila efikasna sudska zaštita i primena nadnacionalnih pravila odnosno potpuna sudska nadležnost i koncentracija stvarne i mesne nadležnosti sudova (Damjanović, 2019: 60).

ZAKLJUČAK

Pojavni oblici kriminaliteta prate različite društvene inovacije, kao što je internet, kojim se omogućuje brži i lakši protok informacija i povezivanje ljudi. Tako na primer, pojavljuju se elektronski mediji i drugi oblici javnog plasiranja informacija nalik medijskim, poput društvenih mreža, blogova, internet stranica i sl., koji se mogu zloupotrebiti u svrhu vršenja krivičnih dela. Takođe, zbog široke upotrebe interneta, nije jednostavno razlikovati registrovane elektronske medije od drugih oblika javnog plasiranja digitalnih informacija koje su urednički oblikovane. U tom slučaju, autori i urednici, kao potencjalni izvršioci krivičnih dela, nisu poznati, pa je potrebno preispitati efikasnost krivičnih propisa i operativnih radnji u otkrivanju i dokazivanju ovih oblika kriminaliteta.

Posmatrajući zakonske propise, elektronskim medijima se smatraju svi oblici javnog objavljivanja urednički oblikovanih digitalnih informacija, koji su evidentirani u posebnom registru medija. Međutim, u evropskim zakonodavstvima se odustalo od uslova registracije za elektronske medije i istovremeno se insistira na preispitivanju postojanja prethodne uredničke kontrole kao ključnog elementa za određivanje medija. Smatramo da bi i Republika Srbija mogla na ovaj način ispratiti promene u zakonskim propisima.

Zatim, internet operateri, koji omogućuju korisnicima pristup internetu i javno obljavljivanje digitalnih informacija, nisu zakonom obavezani da vrše prethodnu kontrolu informacija koja se objavljuju. Oni postupaju tek kasnije na osnovu prijava, i u tom smislu internet operateri mogu svojim korisnicima poslati upozorenje ili ograničiti i isključiti pružanje usluga svojim korisnicima. Takođe, internet operateri su dužni da sve informacije o vlasnicima zloupotrebljenih internet platformi predaju nadležnim organima na njihov zahtev. Međutm, u praksi često izostaje primena navedenih mera, pa je neophodno efikasnije organizvati obaveze operatera u tom smeru i nadzor nad njihovim radom.

Na kraju, od naročitog značaja jesu aktivnosti organa pravosuđa i posebnih službi pri Ministarstvu za unutrašnje poslove u otkrivanju i dokazivanju krivičnih

dela koji su izvršeni zloupotrebom interneta. Ali, i u ovom slučaju smatramo da je potrebna njihova efikasnija organizacija i ažuran rad, kako bi se u javnosti prepoznalo efektivno suzbijanje kriminaliteta izvršenog putem interneta, a naročito u slučajevima kada je neophodno ostvariti međunarodnu saradnju u krivičnim stvarima.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž. & Škulić, M. (2020) *Kriminalistika*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
2. Damjanović, G. (2019) "(Ne)dozvoljeno korišćenje autorskih dela na internetu" U: *Zbornik radova pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini*. (Vujović, O. ur.), Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini, 49-64.
3. Dragojlović, J. & Malešić, S. (2018) "Krivična dela izvršena putem medija – specifičnosti i odgovornost", *Kultura polisa*, broj 28, 23-31.
4. Janković, D. (2013) "Međunarodna zaštita prava intelektualne svojine", *Međunarodni problemi*, broj 4, 509-536.
5. Jovašević, D. (2012) "Odgovornost za krivična dela izvršena putem medija", *Zbornik radova pravnog fakulteta u Nišu*, broj 61, 203-222.
6. Jovašević, D. (2022) "Pojam i karakteristike računarskih krivičnih dela", U: *Digitalizacija u kaznenom pravu i pravosuđu* (Kostić, J. & Matić Bošković, M. ur.), Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 1-15.
7. Murtezić, A. (2022) "Digitalni dokazi: Šta donosi Drugi dodatni protokol uz Budimpeštansku konvenciju?" U: *Digitalizacija u kaznenom pravu i pravosuđu* (Kostić, J. & Matić Bošković, M. ur.), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 89-98.
8. Prlja, D. & Diligenski, A. (2011) "Pravni aspekti neutralnosti interneta", *Strani pravni život*, broj 3, 124-140.
9. Perović, M. (2018) "Sajber kriminal kao globalna prijetnja u svijetu", *Vojno delo*, broj 3, 157-163.
10. Radisavljević, I. (2019) "Odgovornost za krivična dela učinjena putem štampe i drugih sredstava javnog informisanja", *Pravni život*, 7-8, 85-100.
11. Reljanović, M. (2013) "Postupanja internet operatora povodom navodnog kršenja autorskih prava – zakonodavstvo i praksa u Srbiji", *Pravni zapisi*, broj 4, 126-144.
12. Reljanović, M. (2016) "Odgovornost hosting provajdera za povrede prava intelektualne svojine u pravu Srbje i pravu susednih država", U: *Intelektualna svojina i internet*, (Popović, D. i Marković, S. ur.) Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 115-137.
13. Vučković, J. (2021) "Digitalni mediji i medijsko zakonodavstvo Republike Srbije", *Zbornik radova pravnog fakulteta u Nišu*, broj 92, 195-217.

14. Vujičić, N. (2018) "Blokiranje pristupa veb-sajtovima zbog povrede autorskog prava: kritički osvrt" U: *Intelektualna svojina i internet* (Popović, D. ur.), Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 107-124.
15. Zupančić, M. (1997) "Kriminaliteta v globalni komunikacijski mreži (internet)", *Revija za kriminalistiko i kriminologijo*, broj 2, 179-188.

Pravni izvori

1. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, broj 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
2. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik RS*, broj 83/2014, 58/2015 i 12/2016.
3. Zakon o elektronskim medijima *Službeni glasnik RS*, broj 83/2014, 6/2016 - dr. zakon i 129/2021.
4. Zakon o elektronskoj trgovini, *Službeni glasnik RS*, broj 4/2009, 95/2013, 52/2019.
5. Zakon o Agenciji za privredne registre, *Službeni glasnik RS*, broj 55/2004, 111/2009 i 99/2011.
6. Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre, *Službeni glasnik RS*, broj 99/2011, 83/2014, 31/2019 i 105/2021.
7. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.
8. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, *Službeni glasnik RS*, broj 87/2018.
9. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, *Službeni glasnik RS*, broj 61/2005, 104/2009 10/2023 i 10/2023.
10. Zakon o advokaturi, *Službeni glasnik RS*, broj 31/2011 i 24/2012 - odluka US.
11. Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, broj 106/2015, 106/2016 - autentično tumačenje, 113/2017 - autentično tumačenje, 54/2019, 9/2020 - autentično tumačenje i 10/2023 - dr. zakon.
12. Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, broj 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US.
13. Protokol Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, *Službeni glasnik* RS, broj 19/2009.
14. Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu o pojačanoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza, *Službeni glasnik RS*, broj 7/22.
15. Pravilnik o univerzalnom servisu, *Službeni glasnik RS*, broj 24/12.

Internet izvori

1. BeotelNet-ISP, 2023. Politika privatnosti i opšti uslovi pružanja i korišćenja

usluga, https://www.beotel.net/privatnost, 30.7.2023.

COMMITMENT OF CRIMINAL OFFENSES THROUGH UNREGISTERED ELECTRONIC MEDIA

In modern times, with the development of technology, new ways of committing crimes are also being developed. For example, with the advent of the Internet, the functioning of electronic media as meas of public information available to the public, has been enabled. Laws in the Republic of Serbia define the media and regulate the mandatory procedure for the registration of public information media, in which, among other things, media editors are determined and designated. Also, the criminal law has provided for special provisions regarding the criminal responsibility of the authors and editors of the media. In addition, the criminal law has provided for special provisions regarding the criminal responsibility of the authors and editors of the media. However, in reality, electronic media are available that are not registered, and therefore their editors and authors are not known. Therefore, the subject of this paper is the investigation of the form of criminality committed through unregistered electronic media, as well as the investigation of ways on the basis of which this type of criminality can be suppressed. The methods applied in the paper are the normative method, data analysis and case studies. The importance of this paper is reflected in the contribution to the science of criminal law in contemporary challenges, that is, in the fight against criminality, which appears in various innovative forms.

KEYWORDS: *electronic media, editor's responsibility, internet crime.*

PERCEPCIJA GRAĐANA O MEDIJSKOM IZVEŠTAVANjU O KRIMINALITETU I UTICAJU MEDIJA NA RAD PRAVOSUĐA

Veljko Turanjanin*
Milica Pavlović**

Autori u radu se bave percepcijom građana o izveštavanju medija o kriminalitetu u Republici Srbiji, uticaju medija na rad pravosuđa, te o sopstvenom viđenju ključnih organa krivičnog postupka u Republici Srbiji. Već duži niz godina kontinuirano se diskutuje o odnosu medija i pravosuđa. Međutim, retka su istraživanja koja se bave ispitivanjem stavova građana o medijskom izveštavanju o kriminalitetu, ali i radu pravosuđa. Istovremeno, 2023. godinu su svakako obeležili događaji koji su privukli celokupnu pažnju kako domaće tako i inostrane javnosti. Rad će biti podeljen u više celina. Nakon uvodnih razmatranja, autori daju pregled domaćih i stranih istraživanja o ovoj temi. Nakon toga obrazlažu sopstveni metodološki pristup. Istraživanje je sprovedeno u 18 gradova anonimnim anketnim upitnikom. Rezultati istraživanja ukazuju na visok stepen nepoverenja javnosti u ključne organe koji učestvuju u krivičnom postupku.

KLJUČNE REČI: *mediji, kriminalitet, pravosuđe, građani.*

UVOD

Već godinama unazad u Republici Srbiji možemo da pratimo vesti i objave u vezi sa pritiskom medija i javnosti na pravosuđe. Ukoliko za predmet uzmemo krivični postupak, zapažamo da su centralni subjekti kritike policija, javna tužilaštva i sudovi. Suštinski, opada poverenje u sistem pravosuđa. Stoga se kako u Srbiji tako i širom sveta sprovode različite vrste istraživanja među građanima, predstavnicima medija, pripadnicima policije, te kroz javna tužilaštva i sudove o različitim aspektima odnosa organa pravosuđa sa medijima, ali i o poverenju građana u ove organe.

* Doktor pravnih nauka, vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, E-mail: *turanjaninveljko@gmail.com.*

** Doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Uloga medija u civilnom društvu je ključna u stvaranju i jačanju otvorene i informisane debate o društvenim pitanjima, a jedinstvena pozicija medija u širenju informacija čini ih centralnim u pružanju alata ljudima da preispituju i raspravljaju o društvenim normama i vrednostima. Izveštavanje o radu pravosudnog sistema ključno je za vladavinu prava i demokratsko društvo, a nezavisan nadzor od strane novinarstva je fundamentalan za principe otvorene pravde i pojam novinarstva kao čuvara u ime građana (Chamberlain, Keppel-Palmer, Reardon, & Smith, 2021: 2405).

Odnos između medija i institucija krivičnog pravosuđa postaje složeniji kada se postavljaju pitanja o uticaju medija na ove institucije. Postojeće studije stavova sugerišu da je veza između medija i stavova javnosti prema institucijama krivičnog pravosuđa višestruka i da mora uzeti u obzir nekoliko varijabli kao što su učestalost medijske izloženosti, stavovi prema medijima i tip medija (Boateng & Kaiser, 2019: 2215; Wu, 2014). Danas vlada uvećano interesovanje istraživača za faktorima koji utiču na poverenje u sistem krivičnog pravosuđa. Smatra se da su poverenje i pouzdanost u krivično pravosuđe deo onog što čini njegov legitimitet (Bradford, Jackson, & Stanko, 2009).

Mediji imaju važnu ulogu u projekciji slike policije široj javnosti, koja može ili podržati pretpostavku da je policija funkcionalni preduslov društvenog poretka ili postati izvor kritike koji dovodi u pitanje efikasnost i odgovornost policije (Reiner, 2008: 314; Igbinovia, 1986). S jedne strane, policija, a naročito policijska upotreba sile, su postali jedno od centralnih pitanja savremenih medija, ne samo u Srbiji nego i u svetu (Ash, Xu, Jenkins, & Kumanyika, 2019: 94). Poseban problem jeste nepostojanje zvaničnih javnih evidencija u pogledu broja situacija u kojima je došlo do policijske upotrebe sile, a naročito sa smrtnom posledicom (Krieger, Chen, Waterman, Kiang, & Feldman, 2015; Baćak, Mausolf, & Schwarz, 2021).

S druge strane, kaznena politika sudova jeste jedna od tema koja je stalno u žiži domaće (Bejatović i drugi, 2018) i svetske javnosti. U pojedinim državama se prati konstantna uređivačka kritička politika medija u pravcu krivičnog pravosuđa, zajedno sa zahtevima za strožim sankcijama (Berry, Philo, Tiripelli, Docherty, & Macpherson, 2012: 587). Izveštavanje medija o krivičnim delima, pravdi i kažnjavanju može biti veoma frustrirajuće za lica koja se profesionalno bave ovim oblastima, a postoji tendencija da oni koji rade u sistemu krivičnog pravosuđa, ili koji imaju akademska i istraživačka interesovanja u toj oblasti, kritikuju medijsko izveštavanje kao ili netačno ili preterano pojednostavljeno prikazivanje zločina i krivičnog pravosuđa (Marsh & Melville, 2009: 184).

Posebno su važna istraživanja koja se vrše među građanima. Jedno od važnih pitanja jeste na koji način građani dobijaju informacije o policijskim delovanjima (Donovan & Klahm IV, 2015: 1261), te o poslovima javnih tužilaštava i sudova. Većina građana, po pravilu, nema neku direktnu vezu sa krivičnim pravosudnim sistemom, stoga njihova saznanja o tome, ali i pogledi, uglavnom su formirani na

osnovu iskustava drugih. Drugim rečima, veliki broj ljudi ima ograničeno iskustvo o tome kako funkcioniše krivično pravosuđe, a saznanja o tome uglavnom dobijaju iz medija (Marsh & Melville, 2009: 129). Međutim, pitanje da li je javnost dovoljno informisana o sistemu krivičnog pravosuđa i o krivičnim sankcijama ima direktne implikacije na mogućnost krivičnog pravosuđa da ostvari svoje ciljeve poput suzbijanja kriminala i povećanje javne bezbednosti (Pickett, Mancini, Mears, & Gertz, 2015: 501).

Zbog navedenih pitanja istraživanjem sprovedenim za potrebe pitanja ovog rada pokušali smo da približimo stavove određenog broja građana o pojedinim pitanjima odnosa ispitanika prema medijima i pravosuđu. Stoga smo rad podelili na više celina, te nakon pregleda pojedinih istraživanja o ovoj temi objašnjavamo rezultate sopstvenog istraživanja.

1. PREGLED LITERATURE

Često se u današnje vreme napominje da živimo u vremenu podataka (Christin, 2017: 1). Pored klasičnih medija, društvene mreže postaju ključna platforma za širenje vesti (Ash, Xu, Jenkins, & Kumanyika, 2019: 95). Pojedina istraživanja ukazuju na ogromnu prevagu društvenih mreža u odnosu na klasične načine saznavanja vesti (Gottfried & E. Shearer, 2016; Kwak, Lee, Park, & Moon, 2010). S pravom se ističe kako su organi pravosuđa nekada morali da koriste klasične medije za obraćanje javnosti, dok danas u eri društvenih mreža imaju mogućnost da se sami obraćaju javnosti po sopstvenom nahođenju (Heverin & Zach, 2010; Kietzmann, Hermkens, McCarthy, & Silvestre, 2011; Meijer & Thaens, 2013; Meijer & Torenvlied, 2016; Boateng & Chenane, 2020).

Kada govorimo o policiji, vršena su istraživanja kako o upotrebi digitalnih medija od strane policije tako i medijskom izveštavanju o policiji. Prvo, smatra se da upotreba društvenih medija pomaže policiji da kontroliše kriminalitet i nerede u državi, istražuje krivična dela i dobija dojave o krivičnim delima i učiniocima (Boateng & Chenane, 2020: 270; Walbu, 2022), ali i podigne na drugi nivo komunikacija sa javnošću (Fallik, Deuchar, Crichlow, & Hodges, 2020: 212; Fielding, 2023; Hu, Rodgers, & Lovrich, 2018). Zatim, istraživanje koje su sproveli Ash, Xu, Jenkins, & Kumanyika o medijskom izveštavanju o policijskoj upotrebi sile ukazuje na potrebu da se kritički sagledaju izjave i pristrasnost koju policijski službenici pokazuju prilikom davanja izjava medijima o ovom pitanju (Ash, Xu, Jenkins, & Kumanyika, 2019: 102-103; o medijskom izveštavanju o policijskoj upotrebi sredstava prinude videti i u Schroedel & Chin, 2020). Druga istraživanja naglašavaju nedovoljnu transparentnost policijskih uprava, pri čemu su poslednjih

godina vidljivi napori ka povećanju transparentnosti (Baćak, Mausolf, & Schwarz, 2021). Studija objavljena 2020. godine sugeriše da policija ne samo da treba da ulaže stalne napore da obavlja svoju očekivanu ulogu kao što je kontrola i prevencija kriminala, već i da razvija strategije za poboljšanje komunikacije sa javnošću. Takvi napori mogu biti važni, posebno za ljude koji se oslanjaju na druge izvore za ocenjivanje policije, upravo zbog nedostatka ličnog iskustva (Choi, Yim, & Hicks, 2020: 46). Na stavove pojedinih građana utiče i gledanje kriminalističkih serija, kako se ističe u rezultatima studije Kathleen Donovan i Charles Klahm IV (Donovan & Klahm IV, 2015).

U Republici Srbiji, sprovođena su istraživanja kako u vezi sa ulogom medija u borbi protiv kriminala i na policijsko postupanje tako i o uticaju medija na formiranje stavova o policiji. Postojeće studije stavova sugerišu da je veza između medija i stavova javnosti prema institucijama krivičnog pravosuđa višestruka i da mora uzeti u obzir nekoliko varijabli kao što su učestalost medijske izloženosti, stavovi prema medijima i tip medija (Boateng & Kaiser, 2019: 2215; Wu, 2014). U jednom istraživanju, u kome su učestvovali policijski službenici, građani i predstavnici medija, zabeleženi su dijametralno suprotni stavovi. Predstavnici medija su smatrali da istraživačko novinarstvo doprinosi borbi protiv kriminala, dok su policijski službenici mahom imali potpuno suprotno mišljenje. Građani su imali većinski stav kao i predstavnici medija (Đorović, 2019: 143-145). Istraživanje u vezi sa uticajem medija na formiranje stavova o policiji pokazalo je da najveći procenat građana smatra da je stepen objektivnosti medija prilikom izveštavanja osrednji odnosno veoma nizak (Đorović, 2018: 450).

Kada govorimo o javnim tužilaštvima i kaznenoj politici sudova, te o uticaju medija, uporedna iskustva pokazuju različite tendencije. S jedne strane, pojedini autori pokušaje da se pravosuđe izoluje od javnosti nazivaju izolacionističkim, elitističkim i nemokratskim (Roberts, 2008). S druge strane, neki autori su rešenje potražili u većem angažovanju organa krivičnog pravosuđa u edukaciji kako bi bolje objasnili i opravdali odluke o kazni (Home Office, 2001; videti o tome u Berry, Philo, Tiripelli, Docherty, & Macpherson, 2012: 588), a treći su i ovaj pristup doveli u pitanje (Green, 2006). Neke novije studije su, pak, pokazale da građani veruju tužiocima koji se koriste svojim diskrecionim ovlašćenjima i predlažu niže kazne za krivična dela koja nemaju elemente nasilja, što je u suprotnosti sa vladajućom hipotezom (Nelson & Samarth, 2022).

Poverenje građana u policiju, javna tužilaštva i sudove je od posebne važnosti za svaku državu. Nedostatak poverenja može da ima štetne posledice (Boateng & Kaiser, 2019). Štaviše, u literaturi se stavlja znak korelacije između poverenja u policiju i spremnost da se pomogne policiji (Sunshine & Tyler, 2003; Boateng & Kaiser, 2019). Stoga se kontinuirano sprovode istraživanja za faktorima koji utiču na poverenje u sistem krivičnog pravosuđa, jer su poverenje i pouzdanost

u krivično pravosuđe deo onog što čini njegov legitimitet (Bradford, Jackson, & Stanko, 2009). Stoga studije vršene na ovom polju pokazuju da je poverenje u policiju i sudove povezano sa nekoliko faktora. Pojedini autori smatraju da je vitalna komponenta legitimiteta poverenje tj. stavljanje na znanje javnosti da su organi pravosuđa iskreni, dobronamerni i zabrinuti za dobrobit građana. Kada pojedinci imaju poverenja u vlasti, veća je verovatnoća da će verovati u to da će delovati u skladu sa njihovim interesima. Kao rezultat toga, nekoliko studija je pokazalo da je poverenje u pravne autoritete povezano sa povećanom usklađenošću sa zakonom (Boateng & Kaiser, 2019: 2217; Sunshine & Tyler, 2003; Tyler, 2006; Tyler & Fagan, 2006; Tyler & Jackson, 2014).

Određene studije pokazuju i da odnos prema medijima određuje i stav prema pravosuđu, tj. što lice više veruje medijima, samim tim više veruje i medijskom izveštavanju o pravosuđu. Drugi naglašavaju da ponekad na medijsko izveštavanje utiču i politički i ekonomski interesi (Bonner, 2009: 308). Poseban problem upravo može da predstavlja medijsko izveštavanje povezano sa određenim političkim ciljevima (Dolliver, Kenney, Reid, & Prohaska, 2018: 415). Tu se često otvara prostor za kazneni polupizam (Soković, 2013; Soković, 2018). Treći pronalaze vezu između medija i korupcije, akcentujući činjenicu istraženu kroz 133 zemalja da što je sloboda medija u nekoj državi veća to je korupcija manja (Camaj, 2013: 35).

2. METODI

Istraživanje je sprovedeno u periodu jun - septembar 2023. godine. Istraživanje je sprovedeno u 18 gradova anonimnim anketnim upitnikom. Učestvovanje u istraživanju je zasnovano na dobrovoljnoj osnovi. Formulisana pitanja su zatvorenog i otvorenog tipa. Pitanja su podeljena na sedam celina. U prvoj celini prikupljeni su osnovni podaci o ispitaniku (pol, godine života i obrazovanje (Tabela 1)). U drugoj celini su prikupljani podaci o praćenju medijskog izveštavanja o radu pojedinih organa krivičnog postupka (Tabela 2). Treći deo istraživanja se odnosi na korektnost medijskog izveštavanja o radu pojedinih organa, te o izveštavanju samih organa (Tabela 3). Sledeći deo je posvećen isključivo izveštavanju o policijskoj upotrebi sile, te o uticaju na javnost (Tabela 4). Peti i šesti deo istraživanja je usmeren na ispitivanje stavova o poverenju u rad (Tabela 5) i javnih tužilaštava u sudova (Tabela 6). Poslednji deo se odnosi na uticaj medija na rad pravosuđa (Tabela 7). Ukupno 304 ispitanika su popunila anketni upitnik. Deskriptivna analiza je urađena kroz SPSS program (verzija 23.0).

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Tabela 1: Opšte karakteristike ispitanika

Pol	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Muški	112	36.8	36.8
Ženski	192	63.2	100.0
Total	304	100.0	
Godine života	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
18-25 godina	52	17.1	17.1
26-35 godina	132	43.4	60.5
36-45 godina	46	15.1	75.6
46-55 godina	74	24.3	100.0
Total	304	100.0	
Obrazovanje	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Osnovna škola	4	1.3	1.3
Srednja škola	50	16.4	17.7
Viša škola ili strukovne studije	72	11.2.	28.9
Akademske studije	146	48.0	76.9
Master ili specijalističke studije	66	21.7	98.6
Doktorske akademske studije	4	1.4	100.0
Total	304	100.0	

Za potrebe istraživanja, odabrali smo tri nezavisne varijable, tj. pol, uzrast i obrazovanje. U istraživanju je učestovalo 63.2% osoba ženskog pola u odnosu prema 36.8% lica muškog pola. Procentualno, najviše ispitanika je dobi 26-35 godina sa završenim osnovnim akademskim studijama (Tabela 1).

Tabela 2: Praćenje medijskog izveštavanja

Pratim medijsko izveštavanje o učinjenim krivičnim delima	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	116	38.2	38.2
Ne	28	9.2	100.0
Ponekad	160	52.6	
Total	304	100.0	
Pratim medijsko izveštavanje o radu policije povodom učinjenih krivičnih dela	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	108	35.5	35.5
Ne	30	9.9	45.4
Ponekad	166	54.6	100.0
Total	304	100.0	
Pratim medijsko izveštavanje o radu tužilaštva povodom učinjenih krivičnih dela	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	86	28.3	28.3

Ne	48	15.8	44.1
Ponekad	170	55.9	100.0
Total	304	100.0	
Pratim medijsko izveštavanje o radu sudova povodom učinjenih krivičnih dela	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	92	30.3	30.3
Ne	52	17.1	47.4
Ponekad	160	52.6	100.0
Total	304	100.0	

Tabela 2. sadrži podatke o praćenju ispitanika medijskog izveštavanja o krivičnim delima, te o radu policije, tužilaštva i sudova povodom učinjenih krivičnih dela. Generalno posmatrano, najviše ispitanika povremeno prati medijsko izveštavanje o navedenim pitanjima, pri čemu nije zanemarljiv procenat ispitanika koji to čine redovno. Najmanji broj ispitanika ne prati medijska izveštavanja o krivičnim delima, te o radu odgovarajućih organa

Tabela 3: Stavovi javnosti o korektnosti medijskog izveštavanja

Mediji korektno izveštavaju javnost o radu policije	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	32	10.5	10.5
Ne	86	28.3	35.8
Ponekad	88	28.9	64.7
Samo kada ne postoji ničiji interes	98	32.3	100.0
Total	304	100.0	
Policija korektno izveštava javnost o preduzetim koracima povodom učinjenih krivičnih dela	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	44	14.5	14.5
Ne	134	44.1	58.6
Ponekad	126	41.4	100.0
Total	304	100.0	
Mediji korektno izveštavaju javnost o radu javnih tužilaštava	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	26	8.6	8.6
Ne	150	49.3	57.9
Ponekad	128	42.1	100.0
Total	304	100.0	
Javna tužilaštva korektno izveštavaju javnost o svom radu i preduzetim koracima povodom učinjenih krivičnih dela	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	38	12.5	12.5
Ne	124	40.8	53.3
Ponekad	142	46.7	100.0
Total	304	100.0	

Mediji korektno izveštavaju javnost o radu sudova	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	32	10.5	10.5
Ne	124	40.8	51.3
Ponekad	148	48.7	100.0
Total	304	100.0	

Posebnu grupu pitanja posvetili smo stavovima ispitanika o korektnosti medijskog istraživanja. Na prvom mestu, ispitanici većinom smatraju da mediji izveštavaju korektno javnost samo u situaciji kada ne postoji važan interes (32.3%). No, u poređenju sa ostalim organima, ispitanici najviše veruju da policija korektno izveštava javnost. Rezultati ukazuju da ispitanici smatraju da mediji najmanje korektno izveštavaju javnost o radu javnih tužilaštava, a potom sudova. Međutim, procentualna razlika nije velika. Istovremeno, ako sagledamo podatke o činjenici koji organ ne izveštava korektno javnost na prvom mestu je policija, a na drugom javna tužilaštva. Navedeni podaci unapred ukazuju na nepoverenje javnosti prema navedenim državnim organima.

Tabela 4: Izveštavanje o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja

U pogledu medijskog izveštavanja o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja policajaca, kako biste opisali njihov uticaj na policajce	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Medijsko izveštavanje nema uticaj na policiju	112	36.8	36.8
Fokusiranje medija na upotrebu policijske sile pomaže stvaranju zablude da policija koristi silu više nego što je to slučaj	64	21.1	57.9
Povećava nivo agresije kod policajaca	26	8.6	66.5
Povećava nivo stresa kod policajaca	44	14.5	81.0
Izaziva strah javnosti od policije	56	18.4	99.4
Mediji ne izveštavaju o upotrebi	2	0.6	100.0
Total	304	100.0	
U pogledu medijskog izveštavanja o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja policajaca, kako biste opisali njihov uticaj na javnost?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Medijsko izveštavanje nema uticaj na građane	36	11.8	11.8
Fokusiranje medija na upotrebu policijske sile pomaže stvaranju zablude u javnosti da policija koristi silu više nego što je to slučaj	80	26.3	38.1
Povećava nivo agresije kod građana	96	31.6	69.7
Izaziva strah od policije kod građana	80	26.3	100.0
Total	304	100.0	

U ovom istraživanju posebnu pažnju smo posvetili medijskom izveštavanju o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja, te o uticaju ovih faktora na policijske službenike i građane. Upitnik je u oba slučaja sadržao pet ponuđenih odgovora i šesti u vidu otvorene mogućnosti da ispitanik navede odgovor koji nije ponuđen. Na prvom mestu,

procentualno posmatrano, najveći broj ispitanika smatra da medijsko izveštavanje o policijskoj upotrebi sile i nedoličnog ponašanja uopšte ne utiče na policiju (36.8%). Istovremeno, nezanemarljiv procenat ispitanika smatra da ova vrsta izveštavanja pomaže stvaranju zablude da policija koristi silu više nego što je to slučaj (21.1%). Nešto manji broj ispitanika je stava da ipak ova vrsta izveštavanja stvara strah od javnosti kod policije (18.4%), odnosno da povećava nivo stresa (14.5%) i agresije (8.6%) kod policajaca. Na kraju, dva ispitanika su zauzela identičan stav da mediji uopšte ne izveštavaju o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja policijskih službenika.

Na drugom mestu, ispitanici su se opredelili samo za četiri odgovora. Procentualno, rezultati su gotovo pa potpuno drugačiji u odnosu na prethodnu situaciju. Prvenstveno, ispitanici u najvećem broju smatraju da medijsko izveštavanje povećava nivo agresije kod građana (31.6%). Potom, 26.3% ispitanika smatra da ova vrsta medijskog izveštavanja izaziva strah u javnosti od policije. Ispitanici u istom procentu smatraju i da medijsko izveštavanje o upotrebi sile i nedoličnog ponašanja pomaže stvaranju zablude da policija koristi silu više nego što je to slučaj. Najmanji procenat ispitanika je stava medijsko izveštavanje nema uticaj na građane.

Tabela 5: Poverenje u rad policije

Da li smatrate da postoji nepoverenje građana u rad policije	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	186	94.1	94.1
Ne	18	5.9	100.0
Total	304	100.0	
Ako potencijalno postoji jaz između javnosti i policije generalno, šta verujete da bi minimalizovalo sukob između dve grupe?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Ne postoji jaz između javnosti i policije	6	2.0	2.0
Edukacija javnosti o policijskim poslovima i načinu donošenja odluka	54	17.8	19.8
Transparentnost u radu policije	102	33.6	53.4
Istinito i celovito izveštavanje javnosti o policijskim aktivnostima	130	42.8	96.2
Drugo	12	3.8	100.0
Total	304	100.0	
Ako potencijalno postoji jaz između javnosti i policije kada govorimo o policijskoj upotrebi vatrenog oružja sa smrtnom posledicom, šta verujete da bi minimalizovalo sukob između dve grupe?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Ne postoji jaz između javnosti i policije	12	3.9	3.9
Edukacija javnosti o policijskim poslovima i načinu donošenja odluka	98	32.2	36.1
Transparentnost u radu policije	66	21.7	57.8
Istinito i celovito izveštavanje javnosti o policijskim aktivnostima	126	41.4	99.2
Drugo	2	0.8	100.0
Total	304	100.0	

Ispitivanje stavova u pogledu poverenja u rad organa koji se javljaju u krivičnom postupku zbog brojnosti podataka podelili smo u dve tabele. Prvi deo se odnosi na poverenje građana u rad policije, te se sastoji od tri grupe pitanja. Prva se odnosi na stav u pogledu poverenja, a druge dve na prevazilaženje jaza koji potencijalno postoji između javnosti i policije, kako generalno tako i u pogledu policijske upotrebe vatrenog oružja sa smrtonosnom posledicom. Čak 94.1% ispitanika je stava da građani nemaju poverenje u rad policije. U skladu s tim, svega 2% ispitanika smatra da ne postoji jaz između javnosti i policije. Najveći procenat (42.8%) je stava da ovaj jaz može da bude prevaziđen istinitim i celovitim izveštavanjem javnosti o policijskim aktivnostima. Nešto manji procenat (33.6%) smatra da se ovaj jaz može prevazići većom transparentnošću u radu policije, odnosno edukacijom javnosti o policijskim poslovima i načinu donošenja odluka (17.8%). Na kraju, 12 ispitanika (3.8%) je dalo svoje odgovore na postavljeno pitanje, koji se svode na stav da jaz ne može da se smanji, potom da policijski službenici treba da budu obrazovaniji, da imaju veću kontrolu u radu, odnosno da jaz može biti smanjen kombinacijom svih rešenja, kako ponuđenih tako i dodatih.

U pogledu potencijalnog jaza između javnosti i policije kada je reč o policijskoj upotrebi vatrenog oružja sa smrtonosnom posledicom ponovo najveći broj ispitanika je stava da ovaj jaz može da bude prevaziđen istinitim i celovitim izveštavanjem javnosti o policijskim aktivnostima (41.4%). Međutim, u odnosu na prethodno pitanje ovde je znatno veći broj ispitanika koji smatraju da se jaz može prevazići edukacijom javnosti o policijskim poslovima i načinu donošenja odluka (32.2%) dok 21.7% smatra da se navedeni jaz može prevazići većom transparentnošću u radu policije. Svega 3.9% je stava da ne postoji jaz između javnosti i policije u pogledu navedenog pitanja, dok 2 ispitanika smatraju da se ovaj problem može rešiti i edukacijom stanovništva za upotrebu vatrenog oružja.

Tabela 6: Poverenje u rad javnih tužilaštava i sudova

Da li smatrate da postoji nepoverenje građana u rad tužilaštava	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	186	96.1	96.1
Ne	12	3.9	100.0
Total	304	100.0	
Ako potencijalno postoji jaz između javnosti i javnih tužilaštava generalno, šta verujete da bi minimalizovalo sukob između dve grupe?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Ne postoji jaz između javnosti i tužilaštava	14	4.6	4.6
Edukacija javnosti o tužilačkim poslovima i načinu donošenja odluka	60	19.7	24.3
Transparentnost u radu tužilaštva	106	34.9	59.2
Istinito i celovito izveštavanje javnosti o tužilačkim aktivnostima	118	38.8	98.0
Drugo	6	2.0	100.0
Total	304	100.0	

Da li smatrate da postoji nepoverenje građana u rad sudova?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	186	96.1	96.1
Ne	12	3.9	100.0
Total	304	100.0	
Ako potencijalno postoji jaz između javnosti i sudova generalno, šta verujete da bi minimalizovalo sukob između dve grupe?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Ne postoji jaz između javnosti i sudova	10	3.3	3.3
Edukacija javnosti o postupanju sudova i načinu donošenja odluka	60	21.7	25.0
Transparentnost u radu sudova	106	32.9	57.9
Istinito i celovito izveštavanje javnosti	118	39.5	97.4
Drugo	8	2.6	100.0
Total	304	100.0	

Stavovi ispitanika u pogledu poverenja javnosti u rad javnih tužilaštava i sudova, te o načinima prevazilaženja potencijalnog jaza dati su u Tabeli 6. Procentualno posmatrano u odnosu na rezultate o poverenju u policiju, još veći broj ispitanika smatra da ne postoji poverenje javnosti u rad javnih tužilaštava i sudova (96.1%). Stavovi su generalno slični oko problematike prevazilaženja jaza u poverenju prema ova dva organa. Naime, ispitanici većinom smatraju da se jaz između javnosti i javnih tužilaštava na prvom mestu može prevazići istinitim i celovitim izveštavanjem javnosti o tužilačkim aktivnostima (38.8%), a potom većom transparentnošću u radu javnih tužilaštava (34.9%), edukacijom javnosti (19.7%), dok 4.6% smatra da ovaj jaz ne postoji. Podaci u vezi sa poverenjem građana u sudove su slični (39.5%, 32.9%, 21.7% i 3.3%). No, ispitanici su ponudili i odgovore koji se ogledaju u zahtevima za smanjenjem korupcije i u javnim tužilaštvima i u sudovima i u izbacivanju političkih faktora prilikom izbora javnih tužilaca i sudija.

Tabela 7: Uticaj medija na pravosuđe

Da li smatrate da mediji svojim izveštavanjem prejudiciraju ishode sudskih postupaka?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	220	72.4	72.4
Ne	12	27.6	100.0
Total	304	100.0	
Da li smatrate da mediji svojim izveštavanjem utiču na visinu kazne koju sudovi izriču učiniocima krivičnih dela?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	74	24.3	24.3
Ne	108	35.5	59.8
Nisam siguran/sigurna	122	40.2	100.0
Total	304	100.0	
Da li smatrate da mediji svojim izveštavanjem vrše pritisak na pravosuđe?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	196	64.5	64.5

Ne	108	36.5	100.0
Total	304	100.0	
Da li smatrate da javno mnjenje utiče na rad pravosuđa?	**Frequency**	**Valid Percent**	**Cumulative Percent**
Da	36	11.8	11.8
Ne	48	15.8	27.6
Ponekad	96	31.6	59.2
Samo u predmetima koji su izazvali pažnju javnosti	124	40.8	100.0
Total	304	100.0	

Zbog činjenice da već godinama unazad u javnosti i kroz medije provejavaju stavovi o uticaju medija na pravosuđe, posebna grupa pitanja posvećena je upravo toj problematici. Očekivano, najveći broj ispitanika (72.4%) smatra da mediji svojim izveštavanjem prejudiciraju ishode sudskih postupaka, dok 64.5% je stava da mediji svojim izveštavanjem vrše pritisak na pravosuđe. Međutim, u pogledu toga da li mediji svojim izveštavanjem utiču na visinu kazne koju sudovi izriču učiniocima u krivičnim postupcima, primetna je nesigurnost ispitanika, te 24.3% ih smatra da utiču, 35.5% da ne utiče, dok 40.2% nije sigurno. Ispitanici su i generalno stava da javno mnjenje utiče na rad pravosuđa samo u pogledu predmeta koji su izazvali pažnju javnosti, dok u pogledu ostalih to se dešava povremeno (31.6%). Znatno manji broj smatra da se to dešava odnosno ne dešava redovno.

ZAKLJUČAK I OGRANIČENJE STUDIJE

Istraživanjem čije smo rezultate prikazali u radu pokušali smo da prikupimo stavove javnosti o više važnih pitanja: poverenju u medijsko izveštavanje, poverenju u policiju, javna tužilaštva i sudove, gledištima o policijskoj upotrebi sile, te stavovima u pogledu mogućih faktora koji bi mogli da prevaziđu jaz koji, po mišljenju većine ispitanika, postoji između javnosti i navedenih organa. Zaključak je jasan – poverenje ne postoji. Poseban problem jeste što rezultati ukazuju i da medijsko izveštavanje kakvo trenutno postoji podiže nivo agresije kod građana. Ispitanici u suštini nisu zadovoljni niti radom organa niti medijskim izveštavanjem. Iako određeni otvoreni odgovori ispitanika mogu biti stavljeni pod znak pitanja, poput zahteva za obukom građana da rukuju vatrenim oružjem, ostaje suština da između građana, medija i organa krivičnog postupka postoji jaz koji nije lako prevazići. Iako je ovo istraživanje ograničenog obima, pogotovo zbog činjenice da je učešće uzelo 304 ispitanika, za kvalitetnije rezultate potrebno je sprovesti istraživanje znatno većeg obima.

LITERATURA

1. Ash, E., Xu, Y., Jenkins, A., & Kumanyika, C. (2019) „Framing Use of Force: An Analysis of News Organizations', Social Media Posts About Police Shootings", *Electronic News*, 13(2), 93-107.
2. Baćak, V., Mausolf, J. G., & Schwarz, C. (2021) „How Comprehensive Are Media-Based Data on Police Officer–Involved Shootings?" *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (17-18), NP10055–NP10065.
3. Bejatović, S., Ćirić, J. Stevanović, I., Đorđević, Đ., Ilić, G., Čvorović, D., Turanjanin, V., Tintor, J. (2018) *Kaznena politika u Srbiji: zakon i praksa,* Beograd: Ministarstvo pravde SAD i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
4. Berry, M., Philo, G., Tiripelli, G., Docherty, S., & Macpherson, C. (2012) „Media coverage and public understanding of sentencing policy in relation to crimes against children", *Criminology & Criminal Justice*, 12(5), 567–591.
5. Berry, M., Philo, G., Tiripelli, G., Docherty, S., & Macpherson, C. (2012) „Media coverage and public understanding of sentencing policy in relation to crimes against children", *Criminology & Criminal Justice,* 12(5), 567–591.
6. Boateng, F. D., & Chenane, J. (2020) „Policing and social media: A mixed-method investigation of social media use by a small-town police department", *International Journal of Police Science & Management,* 22(3), 263–273.
7. Boateng, F. D., & Kaiser, K. (2019) „Trust and Confidence in Media and Criminal Justice Institutions", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology,* 63(12), 2213-2233.
8. Bonner, M. D. (2009) „Media as Social Accountability: The Case of Police Violence in Argentina", *International Journal of Press/Politics,* 14(3), 296-312.
9. Bradford, B., Jackson, J., & Stanko, E. A. (2009) „Contact and confidence: Revisiting the impact of public encounters with the police", *Policing & Society,* 19, 20-46. doi:10.1080/10439460802457594.
10. Camaj, L. (2013) „The Media's Role in Fighting Corruption: Media Effects on Governmental Accountability", *The International Journal of Press/Politics,* 18(1), 21–42.
11. Chamberlain, P., Keppel-Palmer, M., Reardon, S., & Smith, T. (2021) „It is criminal: The state of magistrates' court reporting in England and Wales", *Journalism,* 22(9), 2404-2420.
12. Choi, J., Yim, H., & Hicks, R. D. (2020) „Direct and indirect effects of crime-related media consumption on public confidence in the police", *International Journal of Police Science & Management,* 22(1), 38–49.
13. Christin, A. (2017) „Algorithms in practice: Comparing web journalism and criminal justice", *Big Data & Society, July–December 2017*, 1-14.
14. Dimovski, D. (2019) „The relationship between courts and media", *Facta*

Universitatis, 17(1), 55-72.
15. Dolliver, M. J., Kenney, J. L., Reid, L. W., & Prohaska, A. (2018) „Examining the Relationship Between Media Consumption Fear of Crime, and Support for Controversial Criminal Justice Policies Using a Nationally Representative Sample", *Journal of Contemporary Criminal Justice,* 34(4), 399-420.
16. Donovan, K., & IV, C. K. (2015) „The Role of enTeRTainmenT media in PeRcePTions of Police Use of foRce", *Criminal Justice and Behviour,* 42(12), 1261–1281.
17. Ćirić, J. (2007) „Pravosuđe i mediji", u: (Kron, L. ur.), Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 219-238.
18. Đorović, I. (2018) „Uticaj medija na formiranje stavova javnosti o policiji", *Godišnjak fakulteta bezbednosti,* 439-463.
19. Đorović, I. (2019) „Uloga medija u borbi protiv kriminala i uticaj na policijsko postupanje", *Vojno delo,* 4, 137-155.
20. Fallik, S. W., Deuchar, R., Crichlow, V. J., & Hodges, H. (2020) „Policing through social media: a qualitative exploration", *International Journal of Police Science & Management,* 22(2), 208–218.
21. Fielding, N. G. (2023) „Police communications and social media", *European Journal of Criminology,* 20(1), 316–334.
22. Gottfried, J., & E. Shearer, E. (2016) *News use across social media platforms. Washington, DC,* Pew Research Center, http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use- across-social-media-platforms-2016, 17.7.2023.
23. Green, D. A. (2006) „Public opinion versus public judgment about crime: Correcting the 'comedy of errors'", *British Journal of Criminology,* 46, 131–154.
24. Heverin, T., & Zach, L. (2010) „Twitter for city police department information sharing", *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology,* 47(1), 1–7.
25. Home Office (2001) *Catching up with Crime and Sentencing,* London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
26. Hu, X., Rodgers, K., & Lovrich, N. P. (2018) „We Are More Than Crime Fighters": Social Media Images of Police Departments", *Police Quarterly,* 21(4), 544–572.
27. Igbinovia, P. E. (1986) „The media, police and student demonstrations in Nigeria", *The Media, Police and Student Demonstrations in Nigeria,* 59(4), 321-323.
28. Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Silvestre, B. S. (2011) „Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media", *Business Horizons,* 54(3), 241–251.
29. Kovačević, M. (2015) „Krivični postupak i izveštavanje u medijima", *Kultura polisa,* 12(28), 329-340.
30. Krieger, N., Chen, J. T., Waterman, P. D., Kiang, M. V., & Feldman, J. (2015) „Police killings and police deaths are public health data and can be counted",

PLoS Medicine, 12(12), e1001915. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001915.
31. Kwak, H., Lee, C., Park, H., & Moon, S. (2010) „What is Twitter, a social network or a news media?“ *Proceedings of the 19th international conference on World Wide Web* New York, NY: ACM, 591–600.
32. Marsh, I., & Melville, G. (2009) *Crime, Justice, and the Media*, New York: Routledge.
33. Meijer, A., & Thaens, M. (2013) „Social media strategies: understanding the differences between North American police departments“, *Government Information Quarterly,* 30(4), 343–350.
34. Meijer, A. J. & Torenvlied, R. (2016) „Social media and the new organization of government communications: an empirical analysis of Twitter usage by the Dutch police“, *The American Review of Public Administration,* 46(2), 143–161.
35. Nelson, M. J. & Samarth, T. (2022) „Judging prosecutors: Public support for prosecutorial discretion“, *Research and Politics, October-December 2022*, 1–7.
36. Pickett, J. T., Mancini, C., Mears, D. P., & Gertz, M. (2015) „Public (Mis) Understanding of Crime Policy: The Effects of Criminal Justice Experience and Media Reliance“, *Criminal Justice Policy Review,* 26(5), 500–522.
37. Reiner, R. (2008) „Policing and the media“ In: (Newburn, T. ur.), *Handbook of policing* Cullompton: Willan Publishing, 313-335.
38. Roberts, J. V. (2008) *Prisons and the public: Paper presented at the Public Opinion and the Media Seminar,* http://www.prisoncommission.org.uk/fileadmin/howard_league/user/pdf/Commission/Prisons_and_the_Public_-_Julian_Roberts.pdf, 17.7.2023.
39. Schroedel, J. R., & Chin, R. J. (2020) „Whose Lives Matter: The Media's Failure to Cover Police Use of Lethal Force Against Native Americans", *Race and Justice,* 10(2), 150-175.
40. Soković, S. (2018) „The contemporary penal populism : the global trends and the local consequences", *Law in the process of globalisation*, 155-176.
41. Soković, S. (2013) „Savremeni kazneni populizam: uzroci, odlike i posledice, *Kaznena politika: (zakon i praksa),* 121-178.
42. Sunshine, J., & Tyler, T. R. (2003) „The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for polcing", *Law & Society Review,* 37, 513-548. doi:10.1111/1540- 5893.3703002.
43. Tyler, T. R. (2006) „Psychological perspectives on legitimacy and legitimation", *Annual Review of Psychology,* 57, 375-400. doi:10.1146/annurev.psych.57.102904.190038.
44. Tyler, T. R., & Fagan, J. (2006) „Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities", *Ohio State Journal of Criminal Law,* 6, 231-275. doi:10.2139/ssrn.887737.
45. Tyler, T. R., & Jackson, J. (2014) „Popular legitimacy and the exercise of legal authority: Motivating compliance, cooperation and egagement", *Psychology, Public Policy, and Law,* 20, doi:10.1037/a0034514, 78-95.

46. Walby, N. I. (2022) „Police Union and Police Association Communications on Social Media and Legitimacy Spillover in Canada"; *International Criminal Justice Review,* 32(3), 328-345.
47. Wu, Y. (2014) „The impact of media on pubic trust in legal authorities in China and Taiwan, *Asian Journal of Criminology,* 9(2), 85-101.

CITIZENS' PERCEPTION OF MEDIA REPORTING ON CRIMINALITY AND THE INFLUENCE OF THE MEDIA ON THE WORK OF JUDICIARY

The authors deal with citizens' perception of media reporting on crime in the Republic of Serbia, the influence of the media on the work of the judiciary, and their own perception of the key bodies of criminal proceedings in the Republic of Serbia. The relationship between the media and the judiciary has been continuously discussed for many years. However, there are few studies that examine citizens' attitudes about media coverage of crime, as well as the work of the judiciary. At the same time, the year 2023 was certainly marked by events that attracted the attention of both the domestic and foreign public. The work is divided into several units. After the introductory remarks, the authors provide an overview of domestic and foreign research on this topic. After that, they justify their own methodological approach. The research was conducted in 18 cities using an anonymous questionnaire. The results of the research indicate a high level of public distrust in the key authorities that participate in criminal proceedings.

KEYWORDS: *media, crime, justice, citizens.*

THE IMPACT OF THE MEDIA ON THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Bianca Mirabela Șerb*

The right to a fair trial is by far the most popular article of the European Convention on Human Rights in terms of applications lodged and judgments delivered under Article 6. Article 6 protects an extensive and sophisticated body of rights, summarized as the right to a fair trial. The right to a fair trial represents one of the elements of the principle of ensuring the rule of law in a democratic society. The presumption of innocence, a cornerstone of criminal justice, is a principle deeply ingrained in international and domestic legal systems. It is enshrined in Article 6 § 2 of the European Convention on Human Rights (ECHR) and is considered essential for ensuring a fair criminal trial. The media can have a significant impact on the right to a fair trial. While the media plays a crucial role in informing the public and promoting transparency in the justice system, it also presents challenges that can potentially undermine the fairness of trials.

KEYWORDS: *European Convention on Human Rights (ECHR), European Court of Human Rights (ECtHR), fair trial, presumption of innocence, media.*

INTRODUCTION

In era of unparalleled media proliferation, the symbiotic relationship between the press and the justice system has never been more pronounced. The media, in its role as a public watchdog plays a pivotal role in shaping public opinion, but its influence extends far beyond, sometimes jeopardizing the fairness of the trial. This article delves into the intricate dynamics between media coverage and the principles underpinning a fair trial. It explores the consequences of social media`s viral nature seeking to shed light on how these factors might influence the fairness of the trial. We seek to offer insights into the challenges that the multifaced relationship between

* Ph.D, West University of Timișoara - Faculty of law, Coordinator: Professor Valentin Constantin, E-mail: *bianca.serb94@e-uvt.ro.*

the media and the fundamental right to a fair trial poses and the imperative for a delicate balance between freedom of the press and the integrity of justice.

1. GENERAL ASPECTS REGARDING THE PRESUMPTION OF INNOCENCE

The presumption of innocence serves the purpose of preventing any actions that might undermine the fairness of a criminal trial due to prejudicial statements closely linked with the ongoing criminal proceedings. In accordance with the explicit wording of Article 6(2), the presumption of innocence takes effect from the moment an individual is "charged with a criminal offence." The concept of criminal charges possesses a self-contained meaning within the framework of the European Convention on Human Rights. This distinct interpretation ensures a consistent level of protection, irrespective of the varying definitions applied in the criminal justice systems of the Convention's member states (Kasapi & Mousmouti, 2021: 57-75).

Consequently, Article 6(2) becomes applicable when an official notification is issued to an individual by the competent authority, alleging their involvement in a criminal offence. Alternatively, it applies when the person's circumstances have been significantly affected by actions taken by the authorities as a result of suspicion. This formulation allows for a broad understanding of the notion of criminal charges and has resulted in the application of the presumption of innocence to proceedings that may not strictly fall under the conventional definition of "criminal proceedings."

As a result, Article 6(2) has been determined to be applicable in various scenarios, including parallel criminal proceedings concerning the same individual in their capacity as the accused, subsequent criminal proceedings, civil actions like compensation claims brought by former criminal suspects or defendants as a consequence of discontinued proceedings or acquittals, and in civil or disciplinary proceedings, provided that these civil actions are so closely linked to the prior criminal proceedings that they are considered a result or concurrent element of the previous criminal proceedings. Nonetheless, it is essential to establish a connection between the impugned public statements and actual criminal charges (*Ibid.*).

Article 6(2) has not been deemed applicable in cases where a state official has publicly "accused" the applicants of criminal conduct or reprehensible behaviour without the initiation of actual criminal proceedings against them. In such instances, the considerations may revolve around protection against defamation and ensuring adequate access to court for the determination of civil rights or may give rise to issues under Articles 8 and 6(1) of the Convention (European Court of Human Rights,

Zollman v. the United Kingdom, No. 62902/00, 27 November 2003; European Court of Human Rights, *Blake v. the United Kingdom*, No. 68890/01, 26 September 2006, §§ 123-24; European Court of Human Rights, *Gogitidze and Others v. Georgia*, No. 36862/05, 12 May 2015; European Court of Human Rights, *Sharxhi and others v. Albania*, No. 10613/16, 11 January 2018, § 178).

The presumption of innocence stands as a cornerstone of the criminal justice and legal systems. This fundamental principle serves as a metarule encompassing various rules and principles that collectively ensure the administration of fair justice. These encompass the objectivity principle for judges and juries, the right against self-incrimination, the right to remain silent, the burden of proof resting with the accuser or prosecution, the principle that any doubt should favour the accused, the legal obligation to acquit defendants if the prescribed standards are not met, safeguards against court rulings or judgments composed in a derogatory manner, legal presumptions concerning both facts and law, and protection against premature declarations by judicial, investigative, law enforcement, and other public authorities suggesting the defendant's guilt (Council of Europe and European Court of Human Rights (2020), Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (criminal limb).

The European Court of Human Rights generally asserts that the presumption of innocence "does not typically apply in the absence of a criminal charge." Therefore, it upholds this principle when examining allegations of violations of Article 6(2). However, it is essential to note that the presumption of innocence ceases to apply once an individual has been lawfully and definitively proven guilty. Nevertheless, it remains applicable in the context of appeals and as a safeguard for those who have been acquitted or had criminal charges against them dropped.

The observance of the presumption of innocence and the right to a fair trial is imperative in all criminal cases in a just society. These principles become particularly relevant in cases that attract substantial media attention, as intense media coverage can endanger the impartiality of the jury, potentially leading to biases formed based on media reports or statements asserting guilt or innocence (Patrick, 2002: 71-91; Duncan, 2008: 755-795).

As journalists and media outlets frequently acquire information about ongoing criminal proceedings from public authorities, judicial figures, investigative bodies, and law enforcement officials, these rights are pivotal to the disclosure of information and statements issued by these entities. The European Court of Human Rights has ruled that Article 6(2) aims to prevent the undermining of a fair criminal trial through prejudicial statements closely linked to the proceedings. The Appendix to Recommendation Rec (2003) 13 concerning the provision of information via the media regarding criminal proceedings aligns with these decisions. It advises that when public officials convey opinions and information about ongoing criminal

proceedings to the media, they should do so in a manner that does not prejudice the presumption of innocence (Dorak, 2021: 30-46).

Moreover, the Council of Europe Declaration on the provision of information via the media concerning criminal proceedings encourages journalists and media professionals to regard both suspects and accused individuals as innocent until a court of law has found them guilty, in accordance with their rights under Article 6 of the Convention. However, it emphasizes that protecting the accused person's right to the presumption of innocence should not impede public authorities from informing the public about ongoing criminal proceedings, and it should not prevent the press from reporting on these matters (*Ibidem.*).

Indeed, Directive 2016/343 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings stipulates that as long as a suspected or accused person has not been proven guilty by law, public statements made by public and judicial authorities should refrain from labelling the person as guilty. Nevertheless, this obligation does not hinder these authorities from disseminating necessary information concerning criminal investigations or matters of public interest. The Appendix to Recommendation Rec (2003) 13 adds that in the context of criminal proceedings of public interest or those that have garnered significant public attention, judicial authorities and law enforcement should inform the media about their essential actions, as long as it does not jeopardize the proceedings' outcome (Council of Europe, Committee of Ministers (2003), Recommendation Rec(2003) 13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 July 2003).

2. THE RIGHT TO A FAIR TRIAL AND THE FREEDOM OF EXPRESSION

The Court acknowledges freedom of expression as a fundamental pillar of a democratic society and an essential driver of societal progress and individual development. This recognition is enshrined in Article 10 of the European Convention on Human Rights, which not only safeguards the right to freedom of expression but also encompasses the freedom to both receive and disseminate information. Furthermore, it upholds the role of the press as a cornerstone in the operation of a democratic and pluralistic society, as well as safeguarding the public's right to stay informed. Given these principles, when dealing with cases involving media coverage of criminal proceedings, the Court endeavours to strike a delicate balance between these two intertwined rights (Kasapi & Mousmouti, 2021: 57-75).

In particular, the Court acknowledges that in a democratic society, the dissemination of information about various matters, including police investigations,

high-profile criminal cases, or instances of serious misconduct in public office, is inevitable. Consequently, Article 6(2) does not hinder public authorities from informing the public about ongoing criminal proceedings. However, it imposes an essential requirement that such information is shared with the utmost discretion and caution to ensure due respect for the presumption of innocence of the individuals involved in the respective criminal proceedings (European Court of Human Rights, *Fatullayev v. Azerbaijan*, No. 40984/07, 22 April 2010, § 159; European Court of Human Rights, *Allenet de Ribemont v. France*, No. 15175/89, 7 August 1996, § 38; European Court of Human Rights, *Garycki v. Poland*, No. 14348/02, 6 February 2007, § 69).

It is crucial to emphasize that Article 6(2) solely pertains to statements made by public authorities and does not extend to statements of guilt originating from private individuals or the media. It does not impose any affirmative obligations on States concerning the latter category of statements. Instead, these statements may give rise to concerns under the purview of Articles 8 and 10 of the European Convention on Human Rights.

3. VIRULENT PRESS CONFERENCE

Adverse or highly aggressive press campaign, an aspect that falls on the fringes of admissibility under Article 6(2). Initially, it's essential to clarify that this concept pertains to statements disseminated by the media that directly reproduce or quote official information provided by state representatives. It does not encompass statements made by private individuals or members of the press. The Court established that the latter does not impose a positive obligation on the State to provide redress.

The Court has consistently stressed that within a democratic society, it is occasionally inevitable to encounter strong critiques from the media, particularly in cases of evident public interest. These critiques encompass assessments of the character and behaviour of individuals involved in legal proceedings. Nevertheless, it is important to recognize that an excessively aggressive media campaign has the capacity to detrimentally impact the fairness of a trial by moulding public opinion and affecting the presumed innocence of the applicant. The presumption of innocence holds particular significance when striving to strike a balance between competing interests in such situations.

Within this framework, the Court has set clear boundaries that the media must respect, especially concerning the safeguarding of the privacy rights of accused individuals. It is important to note that even if the accused has confessed to a crime, this alone does not nullify the protection provided by the presumption of innocence. Furthermore, the mere publication of photographs of suspects or photographs

taken by the police, in isolation, does not inherently violate the presumption of innocence. However, violations of Article 6(2) have arisen due to the circumstances surrounding the media's utilization of these images. These circumstances include the context in which the images are employed and the specific medium through which they are disseminated.

It is important to underline that in cases involving an exceedingly aggressive media campaign, the pivotal factor is not solely the subjective apprehensions of the accused regarding the potential bias of the trial court, regardless of their comprehensibility. What holds greater weight is whether, in the specific context of the case, the concerns of the accused can be objectively justified. This principle is applicable to considerations under both Article 6(1) and Article 6(2) of the Convention.

In the *Mytyanin and Leonov v. Russia* case, the applicant argued that the responsibility to uphold the presumption of innocence should apply not only to public officials but also to newspapers and journalists, particularly when they were conveying official information. Furthermore, he contended that the State had a positive duty, as per Article 6(2), to safeguard this presumption against violations by the mass media. Nonetheless, the Court dismissed this claim on the grounds of inadmissibility because the applicant had not exhausted domestic remedies and because the claim was raised after the expiration of the six-month period stipulated in Article 35(1) of the European Convention on Human Rights. The issue of whether this implies a positive obligation for States that are parties to the Convention, regarding statements that may not have been prejudicial when initially made by public officials but later became part of an aggressive media campaign, has yet to be thoroughly examined (European Court of Human Rights, *Mityanin and Leonov v. Russia*, No. 11436/06 and 22912/06, 7 May 2019, § 103).

4. CASE OF VIOREL BURZO v. ROMANIA

The applicant, Viorel Burzo, was the President of the Criminal Division of the Cluj Court of Appeal (Romania) and was being investigated for influence peddling (European Court of Human Rights, *Viorel Burzo v. Romania*, No. 75109/01 and No. 123639/02, 30 June 2009).

The case revolves around a set of complaints. These complaints are cantered on various aspects, including public statements made by state authorities, press coverage, and the potential impact of these actions on the fundamental right of the accused to be presumed innocent until proven guilty.

The applicant argued that his pretrial detention received extensive media coverage, and a press conference was organized by the prosecutor's office to provide

information about his arrest. He mentioned that press articles, whose headlines implied his guilt, referred to events from his private life. He highlighted that during the press conference in April 2001, the Minister of Justice at the time stated that the media played a certain role in removing the applicant and his wife from the judicial system. Finally, the applicant underscored that the articles published at the time of his arrest aimed to stigmatize him and create the impression that he was guilty of the alleged offenses. Although recognising that the media plays a vital role in a democratic society, he contended that, in his case, the dissemination of information concerning him before his conviction infringed upon his right to be presumed innocent.

The present section focuses on a specific passage extracted from the ECHR decision, aiming to shed light on the broader implications of the presumption of innocence.

As mentioned above, the presumption of innocence stands as a fundamental tenet deeply rooted in both international and domestic legal systems. It finds its explicit place in Article 6 § 2 of the European Convention on Human Rights, where it is considered a linchpin in ensuring the fairness of criminal trials.

In this case, the Court emphasized that the presumption of innocence goes beyond being a mere procedural safeguard. Its scope extends further, reaching into the realm of preventing any representative of the state, which includes not only judges but also other public authorities, from prematurely declaring an individual guilty of a crime. The essence of this principle lies in its preventive role, a role that serves to preserve the integrity of the criminal justice system and to safeguard the rights of the accused. This interpretation finds support also in the precedent set by the case of Allenet de Ribemont, judgment of 10 February 1995, Series A No. 308, para. 35-36.

Moreover, the Court expanded the application of the presumption of innocence beyond the boundaries of judicial bodies. It duly acknowledged that public authorities, such as prosecutors and government officials, hold the capacity to infringe upon this crucial principle through their statements and actions. This recognition underscores the necessity for a cautious choice of language and an emphasis on the genuine meaning of statements rather than their superficial form. In this respect it is relevant also the case of *Daktaras v. Lithuania*, No. 42095/98, para. 41-42, ECHR 2000-X.

The Court introduced a challenging dimension by addressing the delicate equilibrium that must be maintained between an accused individual's right to be presumed innocent and the public's right to access information, as enshrined in Article 10 of the Convention. This balance necessitates that, while authorities are not restricted from disclosing information about ongoing criminal investigations, they must do so with discretion and restraint to uphold the principle of presumption

of innocence. This reflects the Court's commitment to upholding fairness in the legal process, as evident from the judgment in Allenet de Ribemont (para. 38). Additionally, the Court reminded that a virulent press campaign can, in certain cases, harm the fairness of the process, influencing public opinion, and even through that, the judges who were to pronounce on the accused's guilt (see: *Akay v. Turkey* (dec.), No. 34501/97, 19 February 2002; *Priebke v. Italy* (dec.), No. 48799/99, 5 April 2001).

Subsequently, The Court took note that, in this case, the applicant complains about the public statements made by the prosecutor who handled the case during a press conference after his pretrial detention, as well as in a press campaign generated by this intervention. It also refers to the statements made by the Minister of Justice in April 2001.

Crucially, the Court highlighted the contextual aspect surrounding statements made by public officials. The Court stated that the interest of the newspapers in the case and its significance in the eyes of the public were generated by the position held by the applicant, the President of the Criminal Division of the Cluj Court of Appeal, in the context of the fight against corruption, a topic of interest for both national authorities and the general public. The Court considered that in a democratic society, sometimes harsh comments from the press on a sensitive case like that of the applicant, questioning the morality of those appointed to administer justice, are inevitable.

The Court noted that on 22 January 2001, a press release was made public, and a press conference was organized by the prosecutor's office investigating the case. The content of the press release was neither provided by the parties nor presented by the newspapers in question. Like the Government, the Court notes that the applicant limited himself to indicating the headlines of the newspapers he contested, without specifying the statements of the prosecutor that would have infringed his right to be presumed innocent.

The Court observed that, referring to various sources, the newspapers reported on the arrest of the applicant and the charges against him. Additionally, it noted that most editions of the newspapers on 22 January 2001 highlighted the discretion exercised by the investigators in this case.

In this regard, the Court recalled that whether a statement by a public official constitutes a violation of the presumption of innocence must be considered in the context of the exceptional circumstances in which the statement in question was made (*Adolf v. Austria*, judgment of 26 March 1982, Series A No. 49, paras. 36-41). It is true that two newspapers presented by the applicant, published on 22 and 23 January 2001, quoted the authorities (see above: paras. 18 and 20 in fine). However, the Court found that those are the only newspapers among the approximately twenty articles published in those two days that mentioned the prosecutors, with

the others providing summaries of the facts alleged against the applicant and his arrest (see above: para. 21). Moreover, stated the Court, those newspapers do not clearly specify the context in which the prosecutors made such statements. Therefore, the Court considered that it has not been established whether those statements constitute admissions of guilt made by a public official in violation of Article 6 § 2 of the Convention. Furthermore, if the statements, especially referenced to the applicant's guilt raise certain concerns, the Court admited that they can be understood as a simple way for the prosecutor to affirm that there was sufficient evidence to support a verdict of guilt by the court, thus justifying the initiation of criminal proceedings (see above: para. 21, and *Butkevicius v. Lithuania*, No. 48297/99, para. 52, 26 March 2002).

The Court considered that, as evidenced by the press articles presented by the applicant, the statements made by the Minister of Justice on 25 April 2001 cannot be interpreted as affecting the applicant's right to the presumption of innocence.

Furthermore, the Court considered that, starting from 22 January 2001, the case was widely commented on by the local and national press. In this regard, if some newspapers nuanced the statements regarding the alleged facts against the applicant, others paid no attention, presenting him as the author of the alleged acts (see above: para. 22). However, the Court stated that the national authorities cannot be held responsible for the actions of the press (mutatis mutandis, *Y.B. and Others v. Turkey*, No. 48173/99 and 48319/99, para. 48, 28 October 2004).

In addition, the Court took note of the fact that the articles related to the applicant appeared in January, February, and April 2001, at the time of his arrest and referral for trial. On 11 July 2001, the applicant was convicted at first instance by the Supreme Court of Justice. Therefore, a certain period of time elapsed between the events on which the applicant bases his claims from the perspective of Article 6 § 2 of the Convention and his conviction (*Mircea v. Romania*, No. 41250/02, para. 74, 29 March 2007).

Moreover, the Court noted that the courts that were to examine the case were composed entirely of professional judges. Unlike jury members, the latter usually have the experience and training that allow them to eliminate any external suggestions to the process. Therefore, from the Court`s perspective nothing in the file lead to the conclusion that, in evaluating the arguments presented by the applicant and the prosecution's evidence, the judges who ruled on the merits were influenced by the statements in the press (see: *Craxi v. Italy* (no. 2), No. 25337/94, para. 104, 17 July 2003, and Mircea, cited above, para. 75).

In conclusion, the Court's thorough assessment of the evidence, statements, and the surrounding circumstances leads to the determination that, in the particular case under examination, no violation of the presumption of innocence has been identified. This reaffirms the Court's dedication to maintaining the integrity of the

legal process and ensuring the protection of individuals' rights as stipulated within the European Convention on Human Rights.

CONCLUSION

The freedom of the press serves as a critical benchmark for assessing the vitality of democracy within a state. At the same time, the significance of ensuring a fair trial for individuals facing accusations cannot be overstated and is rightfully regarded as one of the most fundamental human rights. Consequently, achieving an appropriate equilibrium between the unfettered operation of the media, the conduct of fair trials, and the protection of the rights and well-being of those involved in legal proceedings presents a formidable challenge in any legal system.

The media enjoys its own freedoms, but there are instances where the freedoms of the press intersect with the rights of the accused. In their relentless pursuit of being the first to report and capturing headlines, media outlets sometimes overstep their boundaries, assuming quasi-judicial roles and infringing upon the right to a fair trial for the accused. As a result, various precious rights, including the right to a fair trial, the presumption of innocence, and the right to privacy and dignity of the accused, are compromised.

However, it is crucial to bear in mind that an accused person's life is far too valuable to be jeopardized for the sake of the media's commercial interests in boosting readership and, consequently, profits.

REFERENCES

1. Council of Europe, Committee of Ministers (2003), Recommendation Rec(2003)13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 July 2003
2. Council of Europe and European Court of Human Rights (2020) Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (criminal limb), https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_criminal_eng, 17.7.2023.
3. Dorak, O. (2021) "The Presumption of Innocence and the Protection of the Right to Privacy of Suspects and Accused", *The presumption of innocence and the media coverage of criminal cases*, ARISA 2: Assessing the Risk of Isolation of Suspects and Accused: The Role of the Media, funded by the European Union's Justice Programme (2014-2020), 30-46. https://csd.bg/fileadmin/user_upload/

publications_library/files/2021_05/The-Presumption-of-Innocence_EN_WEB.pdf, 17.7.2023.
4. Duncan, S. (2008) "Pretrial Publicity in High Profile Trials: An Integrated Approach to Protecting the Right to a Fair Trial and the Right to Privacy", In*: Ohio North University Law Review*, University of Louisville School of Law Legal Studies Research Paper Series No. 2009-04,755-795.
5. European Court of Human Rights, *Allenet de Ribemont v. France*, No. 15175/89, 7 August 1996.
6. European Court of Human Rights, *Zollman v. the United Kingdom*, No. 62902/00, 27 November 2003.
7. European Court of Human Rights, *Blake v. the United Kingdom*, No. 68890/01, 26 September 2006.
8. European Court of Human Rights, *Garycki v. Poland,* No. 14348/02, 6 February 2007.
9. European Court of Human Rights, *Viorel Burzo v. Romania*, No. 75109/01 and No. 123639/02, 30 June 2009.
10. European Court of Human Rights, Fatullayev v. Azerbaijan, No. 40984/07, 22 April 2010.
11. European Court of Human Rights, *Gogitidze and Others v. Georgia*, No. 36862/05, 12 May 2015.
12. European Court of Human Rights, *Sharxhi and others v. Albania*, No. 10613/16, 11 January 2018.
13. European Court of Human Rights, Mityanin and Leonov v. Russia, No. 11436/06 and 22912/06, 7 May 2019.
14. Kasapi, Z. A. & Mousmouti, M. (2021) "Media Coverage of Criminal Cases in the Case Law of the European Courts of Human Rights", *The presumption of innocence and the media coverage of criminal cases*, ARISA 2: Assessing the Risk of Isolation of Suspects and Accused: The Role of the Media, funded by the European Union's Justice Programme (2014-2020), 57-75. https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_05/The-Presumption-of-Innocence_EN_WEB.pdf, 17.7.2023.
15. Patrick, E. (2002) "Protecting the Defendant's Right to a Fair Trial in the Information Age", *Capital Defense Journal*, Volume 15, Issue 1. 71-91.

UTICAJ MEDIJA NA PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pravo na pravično suđenje je daleko napopularniji član Evropske konvencije o ljudskim pravima u smislu podnesenih predstavki i presuda donetih na osnovu člana 6. kojim se štiti širok skup plava sažetih u okviru jedne odredbe – prava na pravično suđenje. Navedeno pravo predstavlja jedan od elemenata principa vladavine prava u demokratskom društvu. Pretpostavka nevinosti je kamen temeljac krivičnog pravosuđa, a princip je duboko ukorenjen u međunarodnim i domaćim pravnim sistemima. Ona je sadržana u članu 6. stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) i smatra se suštinskom za obezbeđivanje pravičnog suđenja u krivičnom postupku. Mediji mogu imati značajan uticaj na pravo na pravično suđenje. Iako mediji igraju ključnu ulogu u informisanju javnosti i promovisanju transparnentosti u pravosudnom sistemu, oni takođe predstavljaju izazove koji potencijalno mogu da ugroze pravičnost suđenja.

KLJUČNE REČI: *Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP), Evropski sud za ljudska prava (ESLJP), pravično suđenje, pretpostavka nevinosti, mediji.*

PRESUMPTION OF INNOCENCE AND MEDIA COVERAGE OF CRIMINAL TRIALS

Dmitriy V. Galushko*

The relevance of the study is due to the close attention of the public to the dissemination of information in the media about high-profile criminal cases, in particular, about persons suspected or accused of committing unlawful acts. In this regard, it is necessary to competently and correctly cover criminal topics in journalistic texts. It is this direction in journalism that faces a number of problems: the legal incompetence of authors, the superficiality of judgments and the evaluative nature of publications, tendentiousness and manipulativeness, the use of unreliable information, and insufficient openness of official sources of information. When covering criminal cases, it is necessary to observe the principles of the presumption of innocence, protection of honour, dignity and business reputation of citizens, privacy and protection of personal data. From the point of view of law enforcement practice, this problem deserves separate consideration.

KEYWORDS: *media, presumption of innocence, criminal trial, protection of honour, business reputation, privacy.*

INTRODUCTION

Journalists and mass media should be responsible for the accuracy of the information they publish and the correctness of the form of their presentation. The legislative practice of different countries has developed various institutions of civil and criminal liability for damage to honor and business reputation, slander and insult through the media. This is due to the fact that the information disseminated by them may actually violate some human rights enshrined in international legal acts and the Russian Constitution: the right to privacy, personal and family secrets,

* PhD, Doctor of legal Sciences, Associate Professor of the Department of Legal Regulation of Economic Activities, Financial University under the Government of the Russian Federation (Financial University), Moscow, Russia; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9301-9565; E-mail: *galushkodv@gmail.com*.

protection of one's honor and good name (Article 23 of the KRF). But the list of those human rights that need protection from violations by the media is limited. It cannot include, for example, the right of a detainee to the assistance of a lawyer or the right to freely choose a place of residence. It is pointless to protect these rights from the mass media, since the media, in principle, cannot violate them.

Nevertheless, attempts to do something similar are being made. Among the latest "achievements" it is necessary to mention the fight against "violations of the presumption of innocence by the mass media" with or without reference to Article 49 of the Constitution of the Russian Federation. The arena of this struggle initially became the courts, where the plaintiffs and victims found a good reason to once again accuse the press of violating their real or imaginary rights and derive some benefit from it. This argument has been voiced in several theoretical works, and appeared in the statements of politicians, officials who have become the target of sharp critical publications. Gradually, accusations of violating the presumption of innocence by the press become commonplace. At the same time, many criminal or judicial news with the indication of the accused can be perceived as declaring them criminals. Does this violate the presumption of innocence and do journalists have the right to write about the consideration of criminal cases?

1. THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AS A GUARANTEE

Protecting a person from all kinds of attacks on his/her rights (freedoms) is one of the fundamental tasks of a modern rule of law state, for the implementation of which states form an appropriate legal framework, create effective national protection mechanisms, and resort to international mechanisms. The presumption of innocence is a legal means by which, before a person is found guilty in the manner prescribed by law, the protection of his honor, good name, and reputation is ensured. Presumption (*lat. — praesumptio*) is understood as "something that is thought to be true or likely"[1], "a legal inference as to the existence or truth of a fact not certainly known that is drawn from the known or proved existence of some other fact"[2]. Among all known legal presumptions, the presumption of innocence occupies a special place. Despite a significant number of scientific studies, there are still discussions regarding the industry affiliation, scope of application, meaning and content of the presumption of innocence. Provisions on the presumption

[1] Oxford Learner's Dictionary, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/presumption?q=presumption, 20.7.2023.

[2] Merriam-Webster Dictionary, https://www.merriam-webster.com/dictionary/presumption, 20.7.2023.

of innocence have either directly[3] or indirectly[4] been enshrined in the Russian legislation. The presumption of innocence has a long history of existence and development, ensuring the implementation of the right to a fair trial in a criminal case. In the legal literature and in law enforcement materials it is noted that the presumption of innocence is an essential condition for the correct administration of justice, the most important guarantee of the implementation of the principle and regime of legality, ensures correct and fair proceedings in a criminal case, performing, both in the judicial and pre-trial stages, the function of protection any person from being treated by the competent authorities of the state, officials and other persons as a criminal — a person guilty of committing a crime. Temporally, the effect of the presumption of innocence is limited by a decision against a person of a guilty verdict that has entered into legal force. This presumption is decisive in the formation of the legal status of a person both in criminal procedure and in other social and legal spheres, which is confirmed by the preservation of a wide range of rights for a person arising from labor, electoral and other legal relations until the entry into force of the indictment court verdict.

The legal basis for the presumption of innocence is laid down in Part 1 of Article 49 of the Constitution of the Russian Federation, which states that "Everyone accused of committing a crime is considered innocent until his guilt is proven in the manner prescribed by federal law and established by a court verdict that has entered into legal force" (Constitution of the Russian Federation) and in Part 1 of Article 14 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation, according to which "The accused is considered innocent until his guilt in committing a crime is proven in the manner prescribed by this Code and established by a court verdict that has entered into legal force" (Criminal Procedure Code of the Russian Federation). The norms of Russian legislation on the presumption of innocence are in fundamental agreement with the norms of paragraph 2 of Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 (hereinafter referred to as ECHR) as follows: "Everyone accused of a criminal offense is presumed innocent until his guilt has been established by law" (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950). At the same time, Russian legal regulations, in addition to the right of a person accused of committing a criminal offense, to be considered innocent until his guilt is established legally by a court verdict that has entered into legal force, which coincides with the requirements of paragraph 2 of Article 6 ECHR, the presumption of innocence is presented to

[3] See: Article 1.5 of the Code of the Russian Federation on Administrative Offenses; Article 14 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation (hereinafter referred to as CPC RF); paragraph 6 of Article 108 of the Tax Code of the Russian Federation (part one); Article 12.1 of the Code of Professional Ethics of Notaries in the Russian Federation.

[4] See: Article 5 of the Criminal Code of the Russian Federation.

a greater extent. Thus, in accordance with Russian legislation, neither the suspect nor the accused must prove their innocence[5], therefore "the burden of proving the charge and refuting the arguments brought in defense of the suspect or accused" is placed on the prosecution[6], "a conviction cannot be based on assumptions"[7] and all doubts regarding the guilt of a person that could not be eliminated must be interpreted in favor of the accused[8]. Despite the general nature of the ECHR norms on the presumption of innocence, thanks to the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as ECtHR), which, in addition to law enforcement, also carries out interpretive activities, the provisions of the ECHR on the presumption of innocence receive their specification and content in the legal positions of the ECHR contained in its Resolutions. According to paragraph 1 of Article 46 ECHR, the final rulings of the ECtHR are binding on all respondent states, including Russia (Para 11, Supreme Court of the Russian Federation, Resolution of October 10, 2003 N 5), and violations of the ECHR norms identified by the ECtHR may entail the adoption by the state of measures of a general and specific nature, in order to restore the violated rights of the applicant, and prevent the recurrence of such violations in the future, eliminating system errors.

Considering individual complaints filed against the state in connection with a violation of the right to a fair trial enshrined in Article 6 of the ECHR, the European Court of Human Rights essentially formulates principles — basic principles (ideas) that express the essence of the presumption of innocence, which are of key importance for the law enforcement practice of states, since it is precisely for violations of Article 6 of the ECHR accounts for the bulk of complaints considered by the ECHR, therefore the legal positions of the ECHR are of practical interest to member states. In Russia, the legal positions of the ECHR must be taken into account "when applying the legislation of the Russian Federation" (Para. 3, Supreme Court of the Russian Federation, Resolution of June 27, 2013 N 19), the ECHR and the "Protocols thereto, and other international treaties of the Russian Federation" (*Ibid*, para 4). An analysis of the case law of the ECHR made it possible to identify a number of principles of the presumption of innocence, through which its content is revealed.

First of all, it is the principle according to which the conclusion about the guilt or innocence of a person in committing a crime is the exclusive competence of the court authorized to consider a specific criminal case. Due to this principle, no body or official vested with public authority has the right to draw a conclusion about the guilt

[5] See: Part 2 Article 49 of the Constitution of the Russian Federation; Part 2 Article 14 Code of Criminal Procedure of the Russian Federation.

[6] Part 2 Article 14 Code of Criminal Procedure of the Russian Federation.

[7] Part 4 Article 14 Code of Criminal Procedure of the Russian Federation.

[8] See: Part 3 of Article 49 of the Constitution of the Russian Federation; Part 3 Article 14 Code of Criminal Procedure of the Russian Federation.

or innocence of a particular person in committing a crime. Within the framework of this principle, a number of key points can be identified that are relevant to issues related to the termination of criminal prosecution against a person (for example, due to the expiration of the statute of limitations). Thus, according to the legal positions of the ECHR, regardless of at what stage of the proceedings the prosecution was terminated, the wording contained in the decisions emanating from the competent state bodies and officials is important, since in connection with the termination of criminal prosecution the question of the reputation of the person may arise, in respect of whom the prosecution was stopped and about the attitude of the public towards him (§48, ECtHR, case of Stirmanov v. Russian Federation, Case No 31816/08). Thus, "there is a fundamental difference between a statement that someone is merely suspected of having committed a criminal offense, and an unequivocal judicial decision, in the absence of a final conviction, which establishes that the person concerned has committed the crime described" (*Ibid*, §43). In one of its judgments against Russia, the ECtHR stated: "the prosecutor used expressions that went beyond the limits of «suspicion» in relation to the applicant's guilt", since «after stating that ... the applicant cannot be "brought to criminal responsibility» due to the expiration of the statute of limitations for bringing to responsibility, the prosecutor unequivocally emphasized several times that the applicant «committed a crime punishable by part one of Article 330 of the Criminal Code of the Russian Federation" (*Ibid*, §45).

A principle that prohibits the court, when carrying out its duties, from proceeding from the preconception that the accused has committed a crime. Within the framework of the principle under consideration, "premature expression by the court of a position regarding the guilt of a person accused of committing a crime is not allowed until this fact is established in accordance with the law" (ECtHR, case of Minelli v. Switzerland, Case No 8660/79). According to the ECtHR, a violation of the presumption of innocence occurs when "a judicial act or a statement by a public official regarding a person accused of a crime reflects a belief that he is guilty before his guilt has been established in accordance with the law. Even in the absence of a formal conclusion, a statement of reasoning may be sufficient to suggest that the court or official considers the accused guilty" (ECtHR, case of Khuzhin and others v. the Russian Federation, Case No. 13470/02). Thus, in its Judgement in the case Kornilov v. Russian Federation, the ECtHR noted a violation of the presumption of innocence, which was committed by the district court in its decision to extend the period of preliminary detention of the applicant in custody. According to the ECtHR, the court's statement that "the applicant should be detained because he committed a crime represents an established fact indicating, without any restrictions or qualifications, that the applicant was involved in the commission of serious crime" (ECtHR, case of Kornilov v. Russian Federation, Case No. 50624/09) in the absence of a final verdict.

2. APPLICATION OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN MEDIA

In our opinion, the list of such a large number of structural elements of the presumption of innocence needs to be grouped into separate groups. After all, part of them concerns the standard of proof of guilt, the other part — the presence of a court verdict. These two elements of the presumption of innocence were proposed to be distinguished by M.S. Strogovich (Strogovich, 1968: 351). However, since those times, the criminal procedural form has undergone changes aimed at expanding the rights of the suspect, the accused. Therefore, we can state that the issue of treatment of a person whose guilt has not yet been established by a guilty verdict is becoming more and more relevant.

Thus, the above allows us to state that the presumption of innocence is a complex basis of criminal proceedings, the structure of which consists of the following interrelated and mutually determined elements:

- rules of proof of guilt (duty of the accuser to prove guilt; interpretation of doubts in favor of the suspect, the accused; proof of guilt beyond a reasonable doubt);
- existence of a court verdict (final and substantiated decision);
- rules for dealing with a suspect, accused or acquitted (rules for publicizing information and publications in the mass media, availability of a compensatory mechanism, appropriate treatment of the person).

The issue of disclosure of information by individuals by state authorities and its publication in mass media about the investigation of criminal offenses and persons who are suspected or accused of committing them deserves special attention. After all, the correct and proper publication of information about the committed criminal offense and the persons who could have committed it is of great importance for achieving the justice of the court decision. In the decisions of the ECtHR, attention is repeatedly drawn to the fact that Para. 2 of Article 6 of the ECHR is aimed at preventing biased statements made in close connection with this trial from having a negative impact on the fair trial of a criminal case.

First of all, it is worth noting that the publicity of the trial, as well as the presumption of innocence, is one of the structural elements of the right to a fair trial. After all, the transparency and openness of judicial proceedings contribute to achieving the requirement of Part 1 of Article 6 of the ECHR, which stipulates that everyone has the right to a public hearing of their case. Therefore, the public has the right to know about the investigation or judicial review of criminal proceedings, including those that have received a public response. In addition, the ECtHR's 1995 decision in Allene De Ribemon v. France stipulates that the principle of

presumption of innocence does not prohibit the authorities from informing the public about ongoing investigations, but the authorities are obliged to do so carefully and delicately, as required by respect for the presumption of innocence (ECtHR, case of Allenet de Ribemont v France, case No. 15175/89).

The publicity of the ship's investigation will be ensured, among other things, by the possibility of removing information about the actual situation due to the methods of mass information. The rules for providing information about criminal activities are based on the Recommendation Rec (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, it is indicated that thoughts and information that arise from current views can be communicated through the mass media information that does not violate the principle of the presumption of innocence of the suspected or accused (Council of Europe, 2013).

But it should be noted that the characteristics of mass information play an important role in the formation of the public mind in order to guilt/innocence, which can be abused to achieve illegal goals. The thirst for sensationalism and real-time coverage of crime stories puts enormous pressure on government agencies and the media, forcing them to violate the presumption of innocence (Resta, 2008).

There are significant differences in how countries' legal systems approach the question of how public an ongoing criminal trial (or aspects thereof) should be: some apply a high level of secrecy (emphasizing the importance of ensuring a fair trial and protecting the dignity of the accused); others emphasize the importance of open justice.

From the above quote it can be seen that Article 49 of the Constitution of the Russian Federation clearly defines the persons to whom it applies. The term "accused" is disclosed in Article 47 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation: "The accused is a person in respect of whom:

1. a decision has been made to involve him as an accused;
2. an indictment has been issued;
3. an indictment has been drawn up.

If we follow the literal meaning of Article 49 of the Constitution of the Russian Federation, the presumption of innocence applies to a person only from the moment of the decision to involve him as an accused and during the trial, since in the case of a guilty verdict, the condition for termination (refutation) of the presumption of innocence provided for in paragraph 1 is fulfilled: "until his guilt is proved in the prescribed manner in accordance with the procedure established by federal law and established by a court verdict that has entered into legal force".

But the constitutional rule, the necessity and fairness of which can hardly be doubted, is sometimes interpreted by lawyers as a ban on any publication of the accused's data before the verdict comes into force. At the same time, the sentence has just been passed — more than one month will pass before it comes into force – and the law already recognizes the person as convicted.

The Constitutional Court of the Russian Federation did not find any contradictions: „By itself, the imposition of a guilty verdict against a person and the determination of his status as a convict does not mean, before the verdict enters into legal force, the establishment of his guilt in the sense provided for by Article 49 of the Constitution of Russia …" – it is noted in a number of rulings (See e.g. Constitutional Court of the Russian Federation, 2016).

Moreover, even at the stage of investigation, the press is not only entitled, but also obliged to inform the public, including about the identity of the suspect or accused, even if such publications may give readers (viewers, listeners) the impression of the guilt of a particular person. This conclusion, in particular, was reached by the ECtHR in the judgement in the case Mityanin and Leonov v. the Russian Federation (ECtHR, case of Mityanin and Leonov v. Russia, Cases Nos. 11436/06 and 22912/06). Recognizing that the disclosure of the suspect's identity (especially at the initial stage of criminal proceedings) may be tantamount to a «trial by the media», the European Court considered public interest more important than the personal rights of such a person — the main thing is that the expressions used in the publication were neither offensive nor provocative, and in general the reader could understand that the person is only being charged and there is no final verdict yet.

Russian legislation also does not restrict the dissemination of information from open trials, including the publication of personal data of defendants. The Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation in its Resolution No. 35 dated December 13, 2012 "On openness and transparency of legal proceedings and on access to information about the activities of courts" stressed that subjective and unmotivated objections of participants in the process against taking photos, videos or broadcasting are not grounds to prohibit it. At the same time, the court has the right not to provide the mass media with information, the disclosure of which may entail a violation of the principles of equality or competitiveness of the parties, as well as the presumption of innocence (Supreme Court of the Russian Federation, 2012).

It is also necessary to remember about another aspect of the presumption of innocence: after the verdict enters into force, the person is guilty, and therefore journalists have the right to use even the most unflattering definitions, including «criminal» and others. The arguments of some lawyers about the unfairness of a particular sentence in particular and the domestic judicial system as a whole, in my opinion, indicate exclusively the lack of professionalism of the authors of such statements.

3. JOURNALISTS AND INVESTIGATIONS

The practice of Russian courts testifies to the legality of publications about incomplete, and sometimes not even initiated trials, as well as the use of defamatory terms against legally innocent persons (for example, "fraudster," "swindler", etc.). As noted in the decisions of the arbitration courts in case No. A40-253235/2020, the publication of the Komsomolskaya Pravda newspaper about astrologer Dmitry Ermolaev states that he "put people on loans", and "more than a hundred deceived students wrote statements to the police" (Arbitration Court of Moscow, 2021). The courts of the first and appellate instances recognized these facts as proven — anyone could become a client of the magician, including those using borrowed funds, and numerous complaints of the former wards of the astrologer, against whom a criminal case on fraud was initiated, were indeed published in social networks.

A similar decision was made on the claim of LLC "Wontrezalt" to Nikita Grishin, who, in a review published on a special website, called the company "a bunch of scammers and bred", "freaks" and used other harsh expressions. But the courts came to the conclusion that the disputed information is a value judgment expressing the subjective view of the defendant, and does not contain exactly allegations of violation of the law by the plaintiff, committing a dishonest act, improper or unethical behavior. "There is no evidence of abuse of the right on the part of the defendant in the case file", concluded the Arbitration Court of the Moscow Region (Arbitration Court of the Moscow Region, 2021). Ekaterina Lyubomskaya, a participant of the program on the NTV channel, in an affirmative form announced the creation of a "criminal group" by notary Irina Agafonova. The Moscow Regional Court recognized this statement as a subjective assessment that cannot be checked for compliance with reality.

The norms of journalistic ethics do not prevent de facto making accusations. According to the Declaration of the Guild of Court Reporters, "the presumption of innocence in the legal sense of the word does not prevent journalistic investigation". "We do not pass sentences, but we can bring charges if we have convincing grounds for this. It is unacceptable to choose a topic and publish material solely for the purpose of harming any of the participants in the events", the Declaration says. The Guild also considers it permissible to publish "information, including evidence of the guilt of certain persons", but recommends "avoiding direct undocumented accusations".

Similar provisions are enshrined in the "Prague Clauses" developed by representatives of the legal and journalistic community. Also, the Declaration of the Guild of Court Reporters allows working with "leaks" — journalists receiving information from investigative authorities at the level of personal contacts. But before publishing this information, it is necessary to get comments from the other side.

It is noteworthy that legally the mass media are exempt from responsibility for the dissemination of information received from government agencies. The European Court is also convinced that "journalists have the right to report on events on the basis of information received from official sources, without further verification of the reliability of the facts presented in the official document" (the ECtHR pointed to this in the Judgement in the case Mityanin and Leonov v. the Russian Federation and a number of others). Moreover, the Strasbourg judges did not find violations of the presumption of innocence in the public statement of the press service that the accused was a "member of a criminal group".

Although the picture varies from country to country and between types of the press, it is clear that there is a huge problem here that cannot be easily addressed (at least by legal regulation alone) due to the important principle of media freedom as well as the growing number of media outlets and the democratization of news through social media.

When people see a picture of someone who has been arrested, they are likely to think that person is guilty; and that the more stringent restrictions are used in his apprehension or escort, the greater the likelihood of his guilt. Despite (perhaps because of) this stereotype, in many countries suspects are often paraded before the media when they are arrested or when being brought to trial. Of course, the press is interested in these images — the "crime walk" (the public bringing of a handcuffed suspect to court) has become ubiquitous in some countries. In this regard, for example, the EU Directive (European Union, 2016) calling for a ban on public statements about potential guilt is an important step towards making the presumption of innocence a reality in Europe, but it will require significant time and political will to implement.

CONCLUSION

To ensure a fair balance of interests of the accused in protecting the good name and society — in obtaining information, the honest work of journalists is called upon. And the question is not even in the use of «accusatory» terms, but in the desire to present readers with an objective picture of what is happening. It is clear that the details of even the simplest criminal case cannot be included in a note, article or TV report, so in such situations it is fair not to intrude into the details of the process and even more so not to evaluate the evidence, the actions of law enforcement or the court.

Long-term involvement of law enforcement, lawyers, and the media on this issue is critical to maintaining the presumption of innocence (along with broader

public education) and bringing about profound changes in the law, practices, and culture of countries. It seems that the problem can be solved in the following way:

- clear legal regimes are required that prohibit officials from making public statements implying the guilt of a suspect. It is important to note that violations must be investigated and enforced by impartial authorities;
- journalists should not be required to disclose their sources, but efforts should be made to address the problem of leaks to the press and punish violations;
- journalists should be offered training on the presumption of innocence to help them understand this important and complex aspect and the impact their reporting can have on the fairness of trials and the dignity of suspects;
- the press should be prohibited from taking and publishing photographs of people in restricted conditions. Metal cages and glass boxes should be removed from all courtrooms;
- codes of conduct adopted by professional associations of journalists must contain a special section, dedicated to criminal proceedings;
- if it is determined that a communication violates the presumption of innocence, appropriate measures must be taken to correct this.

However, even strict rules governing the presentation of suspects in public and in court are not always effective in practice due to the enormous public interest in these images. Due to this:

- robust legal regimes (and practical infrastructure such as court layouts) must be put in place to reduce the use of restraints and the suspect's access to the public and the press during arrest and during transport to and from court;
- any form of suppression in court should be strictly limited and applied only if the court has made a decision in a specific case that it is necessary. Relevant information about the circumstances relevant to the need for restrictions should be provided to judges well in advance of hearings;
- training is needed for law enforcement officials to change the culture of using deterrent measures; Special measures should be introduced to protect against the use of restraints for vulnerable groups of suspects (children, elderly people, pregnant women);
- other circumstances that reduce the likelihood of the need to use preventive measures (minor nature of the offense, voluntary surrender) must also be identified. Relevant information about the circumstances that may justify or weaken the need for restraint should be provided to judges well in advance of hearings so that they can make a sufficiently informed and reasoned decision about whether restraints are necessary for use in the courtroom. The information can be provided through a risk assessment database, which is accessible to both escort authorities and courts, and can be verified and challenged.

The presumption of innocence must be legally protected by national legal systems. This is critical to ensuring a fair trial, to protecting the integrity of the justice system, and to preserving the human dignity of people accused of crimes.

REFERENCES

1. Arbitration Court of Moscow, *Decision of July 15, 2021 in case No. A40-253235/2020*, https://sudact.ru/arbitral/doc/Tyif5OFxFzWm/?ysclid=lmjsdef4mr804971316, 17.7.2023.
2. Arbitration Court of the Moscow Region, *Decision of July 6, 2021 in case No. A41-37877/2021,* https://sudact.ru/arbitral/doc/ECKJZSfxwfg8/?ysclid=lmjsgcp2hh794763861, 17.7.2023.
3. *Constitution of the Russian Federation*, http://archive.government.ru/eng/gov/base/54.html, 17.7.2023.
4. Constitutional Court of the Russian Federation, Ruling of February 25, 2016 N 406-O *"On the refusal to accept for consideration the complaint of citizen Gaifullin Almaz Ravilyevich about the violation of his constitutional rights by part two of Article 47 and part one of Article 132 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation*", https://legalacts.ru/sud/opredelenie-konstitutsionnogo-suda-rf-ot-25022016-n-406-o/, 17.7.2023.
5. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950,* https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG, 17.7.2023.
6. Council of Europe, *Recommendation Rec (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings,* https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-rec-2003-13-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-provision-of-information-through-the-media-in-relation-to-criminal-pr, 17.7.2023.
7. *Criminal Procedure Code of the Russian Federation*, https://base.garant.ru/512125178/, 17.7.2023.
8. ECtHR, case of Allenet de Ribemont v France, case No. 15175/89.
9. ECtHR, case of Behmer v. Germany, Case No. 37568/97.
10. ECtHR, case of Khuzhin and others v. the Russian Federation, Case No. 13470/02.
11. ECtHR, case of Kornilov v. Russian Federation, Case No. 50624/09.
12. ECtHR, case of Minelli v. Switzerland, Case No. 8660/79.
13. ECtHR, case of Mityanin and Leonov v. Russia, Cases Nos. 11436/06 and 22912/06.
14. ECtHR, case of Nestak v. Slovakia, Case No. 65559/01.
15. ECtHR, case of Stirmanov v. Russian Federation, Case No. 31816/08.
16. European Union, *Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption*

of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings (OJ L 65, 11.3.2016, 1).
17. Resta, G. (2008) "Trying Cases in the Media: A Comparative Overview", *Law and Contemporary Problems*, 71(4), 31–66.
18. Strogovich, M.S. (1968) *Course of Soviet criminal procedure*. Moscow: Publishing house "Nauka". *Volume 1: Basic provisions of the science of Soviet criminal procedure (In Russ.)*.
19. Supreme Court of the Russian Federation, Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated October 10, 2003 N 5 (as amended on March 5, 2013), *On the application by courts of general jurisdiction of generally recognized principles and norms of international law and international treaties of the Russian Federation,* https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_44722/, 17.7.2023.
20. Supreme Court of the Russian Federation, Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated June 27, 2013 N 19 (as amended on November 29, 2016), *On the application by courts of legislation regulating the grounds and procedure for exemption from criminal liability,* https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148355/, 17.7.2023.
21. Supreme Court of the Russian Federation, Resolution of December 13, 2012 N 35 *"On openness and transparency of legal proceedings and on access to information about the activities of courts"* retrieved from https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_139119/, 17.7.2023.

PRETPOSTAVKA NEVINOSTI I MEDIJSKO PRAĆENJE KRIVIČNIH SUĐENJA

Ovo istraživanje je relevantno pre svega zbog velike pažnje javnosti u vezi sa širenjem informacija u medijima o krivičnim predmetima, a posebno osumnjičenim ili optuženim licima za vršenje protivpravnih radnji. Stoga je neophodno na adekvatan način i korektno u novinskim tekstovima obrađivati teme koje se tiču kriminaliteta. Međutim, izveštavanje o kriminalitetu od strane novinara suočava se sa nizom problema, kao što su: pravna nekompetentnost autora, površnost u zaključivanju i evaluativna priroda publikacija, tendencioznost i manipulativnost, upotreba nepouzdanih informacija, nedovoljna otvorenost zvaničnih izvora informacija. Prilikom izveštavanja potrebno je poštovati principe pretpostavke nevinosti, zaštite časti, dostojanstva i poslovnog ugleda građana, privatnosti i zaštite podataka o ličnosti. Sa stanovišta prakse ovaj problem zaslužuje posebno razmatranje.

KLJUČNE REČI: *mediji, pretpostavka nevinosti, krivično suđenje, zaštita časti, poslovni ugled, privatnost.*

ULOGA MEDIJA U SOCIJALNOJ KOSTRUKCIJI I UTICAJ NA PERCEPCIJU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA

Nenad Bingulac*
Dalibor Krstinić**

Ne dovodi se u pitanje neverovatan uticaj medaja u svim sferama života, pogotovo kada se radi o posebno interesantnim široj populaciji, u koju svakako spada i kriminalitet, ali dovodi se u pitanje njihov objektivni i stručni pristup i da li postoji negativna mogućnost stvaranja pogrešne ili nepotpune percepcije u društvu. Mediji mogu svojim kratkotrajnim ili dugotrajnim delovanjima da u značajnoj meri utiču na percepciju krivičnog pravosuđa, ne samo kroz stvaranje medijske presude o nekim krivičnim delima za koja sudski postupak još uvek traje već i grupo povrede pravo prezumcije nevinosti. Imajući na umu potrebu medija poslednjih decenija za senzacionalističkim izveštavanjam može se postaviti pitanje granice između prava medija da slobodno izveštavaje i kršenja moralnih ili zakonskih vrednosti. Imajući na umu kompleksnost odnosa medija i kriminaliteta, odnosno medija i pravosuđa, cilj ovog rada je da se neki značajni elementi istaknu. U ovom radu sagledaće se uticaj medija na percepciju krivičnog pravosuđa na osnovu nekoliko ključnih elemenata, a razmotriće odnos medija i socijalne konstrukcije kriminaliteta i već pomenuta povreda prezumcije nevinosti.

KLJUČNE REČI: *pravosudni sistem, krivično pravo, prekršajno pravo, formalna i materijalna istina, kriminalitet, mediji.*

* Doktor pravnih nauka, vanredni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosudje u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad, E-mail: *nbingulac@pravni-fakultet.info.*

** Doktor pravnih nauka, docent, Pravni fakultet za privredu i pravosudje u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad, E-mail: *dkrstinic@pravni-fakultet.info.*

UVOD

Relacija između medija i kriminaliteta pa samim tim i krivičnog pravosuđa, već decenijama predstavlja veoma složenu i posebno kompleksnu „problematiku" koja se može sagledavati sa ogromnog diapazonskog aspekta, pri čemu će postojati mnoga preklapanja ali i kontradiktnornosti. S jedne strane kada bi se to suštninski posmatralo postoji sloboda medija, u smislu slobode informisanja, iznošenja stavova autora tekstova stručnih ili ličnih, objektivno ili subjektivno kritično ili analitičko vrednovanje neke društvene teme ili pojave, medijska aktuelizacija pojednih pojava... u svakom slučaju jedan širok stepen slobode informisanja. S druge strane poslednjih desetak godina sudovi ima PR službu koju najčešće zastupa neki sudija tog suda, eventualno sudijski saradnih sa višegodišnjim angažmanom, dok u praktično zanemarljivom broju sudovi imaju eksterni PR. Informacije koje se mogu dobiti od suda, u odnosu na lepo upakovane i neretko sa odličnim grafičkim rešenjima kao vizuelni prikaz vesti tj. informacije, deluju kao veoma bazične, najčešće takstativne a neretko i suvoparne. Prosečan čitalac ili pratilac određenih društvenih mreža želi odmah da dobije što više informacija sa što preciznijim faktima, a neretko i sa nekom uporednom analizom sa inostranstvom ili sa uporednom analizom sa neki sličnim ili istim okolnostima koje su se već desile i da se još pomogućnosti radi o nekoj javnoj ličnosti. Naravno, očeuje se i potencijalni prikaz raspleta date okolnosti koji se ogleda u predviđanju vrste krivične sankcije, ali i na koji način će se ista sprovesti, ali možda i ublažiti ili zamenuti za neku drugu.

Apsolutno nema potrebe naznačavati ili produbljivati činjenicu da mediji imaju extremno dominantnu ulogu na formiranje stavova društva, odnosno javnog mnjenja i to po realno svim bitnim ili barem značajnijim društvenim pitanjima. Svakako, pitanje kriminaliteta nikako ne zaostaje za pomenutim. Mediji neretko sveno ili nesvesno mogu da veličaju određena kriminalna ponašanja, a neretko mogu da od lica koja su više puta pravosnažno osuđivana stvore jedan simbol, skoro idealnog savremenog čoveka. Da ne bude zabune, lice koje pravosnažno osuđeno na recimo kaznu zatvora, trebalo bi da bude uspešno resocijalizovano. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u članu 43. jasno predviđa da je svrha izvršenja kazne zatvora da osuđeni tokom izvršenja kazne, primenom odgovarajućih programa postupanja, usvoji društveno prihvatljive vrednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove života posle izvršenja kazne kako ubuduće ne bi činio krivična dela. Da se precizira. Ne mora nužno biti sporno „idealizovanje" resocijalozovanog lica tj. lica koje je bilo na izdržavanju kazne zatvora već se radi o „idealizovanju" njegovog (protivpravnog) ponašanja koje ga je upravo i „dovelo" da bude npr. krivično odgovoran. Neretko se može steći utisak i određenog opravdavanja tog nekog prethodnog protivpravnog ponašanja.

Koji se stepen opasnosti prethodnog, može se reći, paušalnog primera. Već pomenuti Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u članu 2 predviđa svrha izvršenja krivičnih sankcija. Definiše se da se izvršenjem krivičnih sankcija ostvaruje opšta i individualna svrha njihovog izricanja u cilju uspešne reintegracije osuđenih u društvo. Da li kod prethodnog paušalnog primera postižemo opštu svrhu izvršenja krivičnih sankcija?

1. SOCIJALNA KOSTRUKCIJA KRIMINALITETA

Istina bi trebala da bude jedna jedina. Možda sagledavana sa više strana i različitim kapacitetima, ali i dalje bi trebala da bude apsolutna i izvorna. U sudskom postupku takva istina ne postoji usled postojanja formalne i materijalne istine. Od 2011. godine dominantno je načelo materijalne istine u korist načela formalne istine, pod opravdanjem bržeg i efikasnijeg suđenja, odnosno sprovođena načela efikasnosti sudskog postupka.

Praktično posmatrano u krivični postupak se uvelo, moglo bi se reći, pravilo da će se izvoditi samo oni dokazi koji su predloženi od strane stranaka uz odobrenje suda naravno. Iz ovoga proizilazi da će sud prilikom utvrđivanja istine imati na raspolaganju isključivo činjenice koje su mu prezentovale stranke tokom postupka. Upravo ova istina naziva se formalna istina, a kao što je već naznačeno, sud više nije dužan da istražuje materijalnu istinu.

U pravničkoj literaturi se mogu primetiti prilično kritički stavovi za prethodno pomenuto, pričemu osvrćemo se na jedan od njih.

Sudijska aktivnost u nekim veoma bazičnim posmatranjima se može percipirati i svesti na dve operacije i to utvrđivanje činjenica i primenu prava (Lukić, 1958: 277-279). Donošenje zakonite i pravilne sudske odluke, smatra se kao posebnost sudijske delatnosti i najsloženiji, najteži i najodgovorniji, a u isto vreme i najbitniji za suđenje (Vasiljević, 1968: 367). Imajući na umu da krivično pravo daje široke mogućosti za dobijanje krivičnopravnih relevantnih činjenica, a procesno pravo još određuje i način, formu i mesto njihovog utvrđivanja, ali oni ne daju odgovor na pitanje da li činjenica postoji ili ne postoji i sa kojom konkretnom sadržinom postoji. To u potpunosti ostaje izvan oblasti regulisanja krivičnog prava (Drakić, 2012: 226). Znači, kvalitetno utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku zavisi prvenstveno od životnog iskustva, posedovanja osnovnih znanja i mnogih oblasti i sfera pravnih nauka ali i drugih, nekrivičnopravnih i uopšte nepravnih disciplina (Drakić, 2012: 227).

Imajući sve prethodno izneto na umu, praktično posmatrano, sudija ima pred sobom skup različitih interpretacija koje su mu, logično, predočene od

strane stranaka, o onome šta se „zaista" desilo. Na sudiji je da „dobijeni materijal" organizuje, međusobno dovede u vezu i uskladi. Ovde se mogu javiti dva slučaja i to da ukoliko se izjave različitih učesnika postupka međusobno poklapaju, odnosno ukoliko su različite interpretacije u stvarnosti izvršenog dela sadržinski identični odnosno međusobno usklađeni, situacija, može se reći je jasna. U takvoj situaciji sudija interpretacije prihvata sa opravdanjem da se radi o očiglednom. Mnogo češće se dešavaju okolnosti u kojima nema očiglednosti, što dovodi sudiju u veoma kompleksan status. Sudija mora pristupiti upoređivanju, selektovaju i usklađivanju neusklađenih ili potpuno kontradiktornih interpretacija, primenom logičkih metoda, mišljenja ali i svog sudijskog i životnog iskustva, a sve kako bi uspešno ili što uspešnije protumačio iznete interpretacije stranaka. Ova sudijska aktivnost pritome mora biti brza kako ne bi bila prepreka za efektivan krivični postupak (Grasnik, 2001: 220 i Drakić, 2012: 227).

Mišljenja smo da je potrebno dodati i sledeće: Zakon o parničnom postupku daje veći značaj utvrđivanju stvarnog činjeničnog stanja nego utvrđivanjem primenom normi materijalnog prava. Utvrđivanje čistog stanja je, naime, zakonom uređena kategorija koja se vezuje čak i za nekoliko principa kao što su traganje za istinom i sloboda u ceni dokaza. Oba ova principa su detaljno regulisana u nekoliko odredbi. Primena norme materijalnog prava, međutim, nije regulisana Zakonom kao stvar, već je samo naznačena kao standard (Georgijevski, 1996: 24).

Utvrđivanje istine nikada nije lak posao iako se to tako nekada pričinjava. Mnoge stvari koje deluju da su očigledne mogu biti samo iskirvljena istina ili možda potnuna neistina. Način na koji determinišemo da li je nešto istina ili kolokvijalno da se nazove laž, predstavlja jedan specifičan misaoni proces u kojem su uključena mnoga intelektualna, edukativna i deduktivna stvojstva.

Ovaj složeni proces procene istine neretko je veoma kompleksan za običnog čoveka, te stoga neretko pribegava prihvatanju onogo što mu se „servira" na uverljiv i jednostavan način posebno ako to dolazi od neke ličnosti ili medija za koji „važi" apriori da je pouzdan ili objektivan ili tačan. U ovakvim okolnostima, može se desiti da ljudi budu izmanipulisani, odnosno da ljudima bude servirana „istina" koja nekom odgovara da bude, da delimično ili potpuno je drugačije. Mediji, posebno elektronski, imaju neverovatnu mogućnost da „manipulišu" sa istinom. Kada jer reč o kriminalitetu, ova oblast je posebno „pogodna".

Moglo bi se reći da pored realne ili istinite stvarnosti postoji i socijalno konstruisana stvarnost. U toj socijalno konstruisanoj stvarnosti pojedini aspekti društvenog života odnosno društvenog interesovanja mogu da dobiju potpuno drugačije značenje.

U teoriji se naznačava da u okviru socijalnog konstrukcionizma, ljudi stvaraju realnost, tj svoju realnost čije postojanje se zasniva na sopstvenom iskustvu i saznanjima koja su stekli lično stekli su interakcijom sa drugima (Surette, 2007:

31). Može se pomenuto tumačiti na način da svako od nas može da ima svoju percepciju istine u koju je utkano individualno životno i poslovno iskustvo.

Imajući na umu odavno već spominjanu, a delimično i izlizanu, simobliku karaktera llčnosti u smislu da li je čaša polupuna ili poluprazna, prikazujemo specifičnost jedne istine. Ako imamo lice koje je izvršilac krivičnog dela i lice koje je oštećeno u tom krivičnom delu istina je npr da je postojala određena radnja koja je zakonom predviđena kao krivično delo ... itd. Ovo iskustveno dešavanje obe strane mogu da dožive na različite načine pričemu u nekom bazičnom smislu oba tumačenja i sagledavanja mogu biti istiniti. U prethodnom primeru, svako će posmatrati na to iskustveno dešavanje iz svog ugla, pričemu se ne može apriori znati čija je istina istinitija. Imajući na umu već napisan deo o formalnoj i materijalnoj istini... može se desiti da se do istine i ne dođe u sudskom postupku iz ovog primera.

Objektivno posmatrano kriminalitet kao jedna od posebnih društvenih pojava podložan je socijalnom konstruisanju kako od strane individua, tako i od strane medija. Razlog za „podobnost" ogleda se u akutelizaciji u javnosti, odnosno, za takve pojave javnost je često i previše zainteresovana. Kao i kod drugih okolnosti tako i kod kriminaliteta socijalno konstruisana realnost odstupa u manjoj ili većoj meri od izvorne realnosti (ako se ona uopšte može utvrditi). To odstupanje zbog svoje izglednosti faktički bude prihvaćena od strane većeg dela javnosti. Ljudima kojima su mediji i/ili društvene mreže jedini izvori informisanja oni mogu da budu izmanipulisani posebno ako su pod uticajem sličnih ili istih spoznaja o nekoj „realnosti" što na kraju ima za rezultat uverenje o nečemu da je istinito bez nekih kritičkih momenata (Surette, 2007: 33). Drugim rečima rečeno, s obzirom da je lepo servirana realnost, zašto takva ne bi bila i prihvanjena.

Prema klasičnom esencijalizmu postoje osnovne istinite forme. Između različitih formi ne postoji kontinuitet varijacija nego diskontinuitet. Istinite forme s vremenom se ne menjaju. Moderni esencijalizam čini verovanje da su izvesni fenomeni prirodni, neizbežni i biološki određeni. Prethodno pomenuto odnosi se na sociobiologiju, evolucionu psihologiju... Nasuprot tome, socijalni konstrukcionizam počiva na uverenju da je stvarnost socijalno konstruisana i naglašava jezik kao važno sredstvo kojim interpretiramo naše doživljaje (Delamater i Šibli Hajd, 2022: 203). Na osnovu ovog teorijskog shvatanja, nepotrebno je dublje razmatrati relaciju izedju medija i socijalnog kostrukcionizma.

2. ORGANIZACIONA KULTURA

Organizaciona kultura je najmoćnije sredstvo za razumevanje ponašanja ljudi u organizacijama. Ona omogućuje sveobuhvatno razumevanje ponašanja i

odluka u organizacijama pričemu ona u suštini – kolektivni sistem značenja. Jedna od bazičnih pretpostavki savremenih društvenih nauka jeste interpretativni karakter društvene realnosti i ponašanja ljudi u njoj (Fiske i Taylor: 1991; Janićijević, 2011: 528). Ljudi ne reaguju na realnost koja ih okružuje na osnovu onakve kakva ona jeste, već na osnovu sopstvene interpretacije te realnosti. Interpretacija realnosti koja nas okružuje se vrši kroz pridavanje značenja pojavama, događajima, postupcima i ljudima, odlukama, stanjima i procesima. Ljudi zatim reaguju na osnovu značenja koje su pridali objektu svoga reagovanja (Janićijević 2011: 528). Značenja koja ljudi u organizacijama pridaju pojavama i događajima kako bi ih razumeli i kako bi na njih reagovali socijalno konstruisana odnosno nastala u procesu socijalne interakcije (Janićijević, 2011: 529).

Organizaciona kultura predstavlja proizvod socijalne konstrukcije realnosti članova pričemu se stvara kolektivna realnost.

Medija su nesporno nosioci tzv. socijalizatorske uloge u društvu. Organizaciona kultura medija može postati deo opšte kulture upravo na osnovu prethodno iznetog. Iz medijske kulture se delimično generiše opšta kultura i kreira se neretko mišljenje o nekom društvenom problemu. A to mišljenje može biti kreirano u raznim pravcima (Ljajić i Dojčinović, 2021: 491).

Takođe treba imati na umu da medijska kultura lokalnih medija veoma često prerasta u svetsku kulturu masovnih medija.

Organizaciona kultura medija ima mogućnost da kroz „zapaljive" ili „eskluzivne" tekstove o nekoj kriminalnoj pojavi oblikuje novu percepciju istine, na temelju jakih ili intezivnih emotivnih momenata, a sve naravno sa ciljem trenutnih iteresa. Kada imamo na umu postojanje veoma širokog stepena razvijenosti elektronskih medija i društvenih mreža, pomenuto se na osnovu opredeljene organizacione kulture još lakše može sprovesti.

3. MEDIJI I PRETPOSTAVKA NEVINOSTI

Mediji oduvek imaju veoma značajnu ulogu u javnom shvatanju i percipiranju krivičnog pravosudnog sistema. U značajnoj meri mediji mogu da oblikuju njegovu ulogu, i to u raznim pravcima. Ako se čak stavi po strani javna zainteresovanost kada je u pitanju kriminalitet, prosečnom građaninu je interesantno da sazna na koji način je to neko krivično delo otkriveno, ko je za njega odgovoran i na koji način će pravosudni sistem da reaguje. U ovakvim i slilčnim okolnostima, mediji su praktično oči i uši javnosti. Mediji nikako ne bi trebali da budu svemogući, naravno ovde se ne radi o uticaju na medije ili ograničavanja nekih njihovih prava. U svim segmentima društva postoje određena (zakonom predviđena) ograničenja. Cilj medija bi trebao

da bude u obaveštavanju javnosti o radu pravosudnog sistema. Netačno ili neprecizno prenošenje vesti može da napravi veliki jaz između pravosudnog sistema i javnosti.

Interesantno je spomenuti jednu studiju koja se bavila analizom uticaja medija na pretpostavku nevinosti i na kasnije ispravljanje sudskih odluka u periodu od 1890 do 1990. godine. Istaživači su došli do nekoliko zaključaka a prvi je svakako da medijsko izveštavanje i sam uticaj na javnost tokom pomenutog perioda se značajno promenio i da je uticaj medija postajao sve jači. Zatim, podaci do kojih su došli uverili su ih da su u mnogim okolnostima mediji u određenoj meri bili posebno zainteresovani za promene sudskih odluka posebno kada je usledio neki obrt tokom samog postupka ili nakon izrečene sankcije. Posebno su primetili da ekspanzijom tv emisija zabavnog karaktera u udarnim terminima u kojima se neretko obrađivala i tematika kriminaliteta, pravosudni sistem i kriminal su prelazili u zonu zabave što je neretko stvaralo iskrivljenu sliku kod publike (Kania, 2010: 1)

Od značaja je spomenuti da se mnoga krivična dela mogu izvršiti putem medija. Neka od tih dela su svakako povreda časti i ugleda, odavanje (državne, vojne, službene, poslovne ili lične) tajne, pozivanje (propagande) na vršenje krivičnih dela, zločini mržnje, dela protiv države i dr.

Sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i zakonodavstvo Republike Srbije poznaje posebna pravila za utvrđivanje krivične odgovornosti učinilaca krivičnih dela koja su izvršena putem sredstava javnog informisanja i komuniciranja. Za krivična dela koja su izvršena putem medija u savremenom krivičnom pravu Republike Srbije uspostavljen je dvojaki sistem krivične odgovornosti. To su: 1) odgovornost fizičkog lica i 2) odgovornost pravnog lica (Jovašević, 2012: 203).

Tokom kasnog dvadesetog i ranog dvadeset prvog veka, nastao je izraz „suđenje od strane medija“ korišćen je da se opiše kako televizija i novine mogu uticati na reputaciju osobe stvarajući percepciju o krivom ili nevinom ponašanju pre ili posle sudske presude. Neretki su primeri da su mediji „predsedavali” brojnim suđenjima i donosili presude pre nego što to uradi sud nakon postupka (Pillai, 2022). Isti autor navodi da nikako ne treba dozvoliti da postoji strah od medija i da taj strah nikako ne treba da ometa pravno obavezujuće suđenje. Posebno ćemo ukazati na još jedan stav istog autora u kojem se iznosi da u liberalnom i pozitivnom smislu, mediji su institucionalizovana anarhija, a polazna osnova je da u nekim slučajevima, novinar stvara unapred sliku o optuženom, što može uništiti njegovu ili njenu reputaciju i uticati na suđenje i odluku, izazivajući tako medijska suđenja. U svom radu već pomenti autor navodi da u Indiji postoje izražena medijska suđenja.

U Ustavu Republike Srbije u članu 34 predviđa se da (navešće se samo pojedini stavovi) se niko ne može oglasiti krivim za delo koje, pre nego što je učinjeno, zakonom ili drugim propisom zasnovanim na zakonu nije bilo predviđeno kao kažnjivo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. Zatim, da se kazne određuju prema propisu koji je važio u vreme kad je delo učinjeno,

izuzev kad je kasniji propis povoljniji za učinioca. Od značaja za ovo istraživanje je sledece: svako se smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda. Niko ne može biti gonjen ni kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili postupak pravnosnažno obustavljen, niti sudska odluka može biti izmenjena na štetu okrivljenog u postupku po vanrednom pravnom leku. Istim zabranama podleže vođenje postupka za neko drugo kažnjivo delo.

Od značaja je spomenuti i Zakon o javnom informisanju i medijima u kojem se u članu 73. predviđa da u cilju zaštite ljudskog dostojanstva, kao i nezavisnosti, ugleda i nepristrasnosti suda ili drugog nadležnog organa, niko se u mediju ne sme označiti učiniocem kažnjivog dela, odnosno oglasiti krivim ili odgovornim pre pravnosnažnosti odluke suda.

Kodeks novinara Srbije takođe, što je logično po samom zakonskom automatizmu, takođe određuje obavezu novinaru da se pridržava pretpostavke nevinosti. U četvrtom delu Kodeksa pod nazivom odgovornost novinara, pod tačkom tri se predviđa pomenuto na sledeći način: novinar je dužan da poštuje pravilo pretpostavke nevinosti i ne sme nikoga proglasiti krivim do izricanja sudske presude. Kodeks u nastavku daje sledeće smernice:

- Mediji su dužni da poštuju pravo pretpostavke nevinosti i da štite privatnost i identitet osumnjičenog ili izvršioca, čak i u slučaju priznanja krivice.
- Zaštita privatnosti i identiteta podrazumeva ne samo zaštitu imena (označavanje osumnjičenog inicijalima), već i zaštitu drugih podataka koji bi mogli da upute na njegov identitet: fotografija, adresa, opis izgleda, bračno stanje, socijalni status, pripadnost nekoj grupi, imena suseda, rođaka i prijatelja.
- Žrtve i osumnjičeni često nisu svesni moći medija. Novinar je obavezan da to uzme u obzir, te da ne zloupotrebljava neznanje svojih sagovornika.
- Ukoliko žrtva nekog krivičnog dela pristane na razgovor, novinar ne sme da na osnovu tog razgovora otkrije identitet žrtve ili eventualnog izvršioca.
- Ukoliko izveštava o počinjenom krivičnom delu, novinar mora da bude na oprezu da, u razgovoru s eventualnim svedocima, ne obelodani identitet žrtve, odnosno identitet i pravo na pretpostavku nevinosti osumnjičenog.
- Novinar mora da ima u vidu mogućnost zloupotrebe i manipulacije kojima mogu da ga izlože tobožnje žrtve određenih krivičnih dela.

Sudsko / advokatska praksa po ovom pitanju ali kada su u fokusu javne ličnosti pokazuje da mediji ovlašćenja data zakonom često zloupotrebljavaju na štetu upravo javnih ličnosti i lica koja vrše javne funkcije. Pomenuto se najčešće ispoljava objavljivanjem neistinitih informacija i povređivanjem pretpostavke nevinosti. Za pomenute grupe lica - javne ličnosti i ličnosti koje vrše javne funkcije, sudska

praksa zauzela je stav da su ova lica dužna da pokažu pojačani stepen trpljenja kod potencijalne povrede prava na privatnost, odnosno veći stepen tolerancije kada je u pitanju iznošenje informacija koje se na njih odnose (Cvjetićanin, 2023).

Opasnost od negativnog uticaja medija neretko se viđa u okolnostima kada u slučajevima da na osnovu krivične ili prekršajne prijave dolazi do stvaranja medijske percepcije osude tog lica iako sudski postupak nije ni započet. U ovakvim okolnostima neretko se kod šire javnosti stvara utisak korumpiranosti sudova, neprimenjivanje zakona prema svima na isti način, ako ne dođe do pokretanja postupka ili usled zakonodavno odmerene manje kazne, ili usled oslobađajuće presude, a sve na osnovu prikupljenih dokaza ili pravosnažnosti presude. Posredna posledica često bude uzurpacija poverenja građana u sudove, tužilaštva i policiju. Takođe treba uzeti u obzir da statistički pokazatelji ukazuju da mali broj građana Srbije uopšte zna šta predstavlja institut prezumcije nevinosti, ali medijska presuda češće ima veće dejstvo od same od sudske odluke (Bingulac i Jovanović, 2018: 63)

U okolnostima kada je doneta medijska presuda, najveći broj građana ne može da percepira situaciju u kojoj nevina osoba može biti optužena ili osuđe (Lyon, 2011: 432), što dovodi do već pomenutih reakcija kod javnog mnjenja.

Kod koncepta socijalne krivice, nastaju okolnosti kod kojih se lako može desiti da neko lice bude nevino u pravnom smislu, ali da socijalno bude krivo. Ustvari, dolazi do razdvajanja zakonske i socijalne (društvene) krivice (Surette, 2010: 139).

ZAKLJUČAK

Odnos medija i kriminaliteta pa samim tim i krivičnog pravosuđa predstavlja veoma složenu i posebno kompleksnu sferu. Mediji kao veoma uticajni faktori na kreiranje određenih percepcija kod javnosti imaju samim tim i veliku profesionalnu i moralnu odgovornost da pilikom svog izveštavanja zadrže objektivnost i tačnost podataka.

U ovom radu dotakli smo se mnogih bitnih segmenata od značaja za percepciju krivičnog pravosuđa, počevši od razmatranja formalne i materijlne istine što samo po sebi je otvorilo mnoga pitanja, jer prilikom utvrđivanja istine sud ima na raspolaganju isključivo činjenice koje su mu prezentovale stranke tokom postupka.

Imajući na umu da pored realne ili istinite stvarnosti postoji i socijalno konstruisana stvarnost u kojoj pojedini aspekti društvenog života odnosno društvenog interesovanja mogu da dobiju potpuno drugačije značenje, raznotrili smo upravo uticaj medija kao veoma značajnog faktora u pomenutom.

Kriminalitet kao jedna od posebnih društvenih pojava je podložan socijalnom konstruisanju kako od strane individua, tako i od strane medija, te stoga je razmotreno i pitanje pretpostavke nevinosti u medijima kao jedno od neretko najdiskutabilnijih svera. Ovo pitanje posebno je važno posmatrano sa više aspekata, a počevši od toga da mediji i na ovaj način mogu da utiču na percipiranju krivičnog pravosudnog sistema, posebno ako „oni" nekoga osude, dok nakon sudskog postupka ishod bude drugačiji.

Moć medija se ne dovodi u pitanje. Diskutabilnost i percepcija istine je neverovatno varijabilna odnosno individualna, što nikako ne sme da utiče na odsupanje od objektivnosti i tačnosti prenošenja informacija od strane medija. U aktuelnim okolnostima i pod velikim uticajem drušvenih mreža i ne kontrolisanog stvaranja i prenošenja vesti kreiranje percepcije krivičnog pravosuđa ne samo da je izvesno već realno, što potencijalno može da ugrozi celokupni pravosudni sistem. Možda je sve ovo samo jedno ciklično kretanje slobodnog i za istonom (ne) tragajućeg društva.

LITERATURA

1. Bingulac, N. i Jovanović, S. (2018) „Prekršajna odgovornost za oglašavanje lica krivim u medijima pre pravosnažne odluke suda", *Kultura polisa*, god. 15, broj 4, Specijalno izdanje, *Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva,* 61-74.
2. Cvjetićanin, N. (2023) *Medijsko pravo*, https://cvjeticaninlegal.com/medijsko-pravo-i-sudska-praksa/, 1.6.2023.
3. Delamater, D. i Šibli Hajd, Dž. (2022) „Esencijalizam nasuprot socijalnom konstrukcionizmu u proučavanju ljudske seksualnosti", *Reč*, 67/13, 203-218.
4. Drakić, D. (2012) „Sudsko utvrđivanje čunjenica u krivičnom postupku uspostavljanje stvarnosti izvršenog dela", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 60, broj 1. 224-243.
5. Fiske, S. T. i Taylor, S. E. (1991) *Social cognition,* New York: McGraw Hill.
6. Georgijevski, S. (1996) „The truth in litigation procedure", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 44, iss. 2-3, 24-32.
7. Grasnik, V. (2021) *Pravo znakova u znaku prava, Ka novoj teoriji prava* (prevod sa nemačkog), Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića,
8. Janićijević, N. (2011) „Uticaj organizacione kulture na liderstvo u organizaciji", *Ekonomske teme*, XLIX, broj 4, 527-543.
9. Jovašević, D. (2012) „Liability for criminal offences committed by means of media", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, broj 61, 203-222.

10. Kania, R. (2010) „Media's Influence on the Perception of Criminal Justice", *The introduction to this special issue*, 1-11.
11. Kodeks novinara Srbije, Skupština UNS-a u Beogradu od 11. maja 2013. https://www.uns.org.rs/sr/kodeks-novinara-srbije.html, 15.7.2023.
12. Ljajić, S. i Dojčinović, M. (2021) „Organizaciona kultura novih medija u funkciji jačanja međureligijskog dijaloga", *Crkvene studije* Niš, broj 18, 485 -494.
13. Lukić, R. (1958) *Teorija države i prava II*, Beograd: Naučna knjiga.
14. Lyon A. D. (2011) „Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence", *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4, 427-442.
15. Pillai, A. (2022) *Position of media in criminal justice system*, https://lawessential.com/all-blogs/f/position-of-media-in-criminal-justice-system, https://lawessential.com/all-blogs/f/position-of-media-in-criminal-justice-system, 15.7.2023.
16. Surette, R. (2007) *Media, Crime, and Criminal Justice*, *Images, Realities, and Policies*. 5th Edition, Cengage Learning, Belmont: Thomson/Wadsworth.
17. Surette, R. (2010) *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, 4th Edition, Boston, Massachusetts: Wadsworth Publishing.
18. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 98/2006 i 115/2021
19. Vasiljević, T. (1968). Razmišljanja o stručnom usavršavanju sudija, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo,* vol. 6, broj 3. 360-377.
20. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 55/2014 i 35/2019.
21. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje.

THE ROLE OF THE MEDIA IN SOCIAL CONSTRUCTION AND INFLUENCE ON THE PERCEPTION OF CRIMINAL JUSTICE

The incredible influence of the media in all spheres of life is not questioned, especially when it comes to a particularly interesting wider population, which certainly includes crime, but their objective and professional approach is questioned and whether there is a negative possibility of creating wrong or incomplete information. perceptions in society. With their short-term or long-term actions, the media can significantly influence the perception of criminal justice, not only through the creation of a media verdict on some criminal offenses for which court proceedings are still ongoing, but also by violating the right to the presumption of innocence. Bearing in mind the media's need for sensationalist reporting in recent decades, the question of

the boundary between the media's right to report freely and violations of moral or legal values can be raised. Bearing in mind the complexity of the relationship between the media and crime, that is, the media and the judiciary, the aim of this paper is to highlight some significant elements. This paper will look at the influence of the media on the perception of criminal justice based on several key elements, and will consider the relationship between the media and the social construction of criminality and the already mentioned violation of the presumption of innocence.

KEYWORD: *judicial system, criminal law, misdemeanor law, formal and material truth, criminality, media.*

THE ACT OF USING ANOTHER'S PERSON NAME AND IDENTITY ON SOCIAL MEDIA

Cristina Nicorici*

Social media is a layer of expression that we can all benefit from. Moreover, most of us assume an identity on social media, and pay much attention regarding the videos and photos posted, the quotes, the comments that other users make etc. This article analyses the Romanian regulations regarding the act of assuming another's person identity on social media. Is it a form of freedom of expression, or is it (or should we) consider the identity on social media as part of a complete identity, and criminal liability should be attracted if one assumes another's person electronic identity?

KEYWORDS: *social media, the act of assuming another's person identity, criminal liablity.*

INTRODUCTION

For most of the persons and organizations, we can say without any doubt that their existence is (also) defined by social media platforms. Whether it is a good or a bad thing, whether we are losing our humanity or we are more connected than ever, these are questions for philosophers and for psychologists to answer. However, having an identity on a social media platform, whether it is for a private person or for an organization, regardless of the kind, is problematic for the criminal law, when it comes to classifying acts of affecting this identity (acts which could be similar to a „theft" od identity, but which are for sure not a classic theft). It was a challenge in the beginning, when electronic devices have just appeared, to regulate them, and it is a challenge up until our days, given the diversity of conducts that appear every day, as a response or as a consequence of the diversity of electronic devices and social media forms of expression.

* PhD, Asististant Professor, Faculty of Law, West University of Timisoara, Romania,
E-mail: *cristina.nicorici@e-uvt.ro.*

It was appreciated that social media platforms provide users with the ability to express identity-related information, which can have implications for how we perceive ourselves and how we feel about ourselves (Morioka *et. al.* 2016: 848). People and organizations have an incentive to take advantage of social media platforms. A certain type of propaganda can be published to obtain an unrealistic level of influence. It is easy to specify a certain group on social media platforms and attack them based on a prepared strategy (Alharbi *et. al.* 2021).

It was considered by some authors that the main issue is that the information given in the registration procedure does not impose the subject to any verification process. Therefore, a user can pretend to be someone else with the intention of deceiving other users (Alharbi *et. al.* 2021). Facebook admits that there are at least 270 billion fake accounts on this platform whereas every day the number is increasing (Shahria *et. al.* 2020). Most of the times, creating a false account on a social media platform has as a finality to denigrate another person, to blackmail a person, or fraud another one (Zlati, 2020: 531).

According to some researchers, there are two cases that may appear when a user tries to impersonate another person (Shahria *et. al.* 2020). The first case is when the user tries to upload an image as soon as he/she opens an account on the social media platform. And the second case is when the criminal tries to upload the victim's profile picture in an existing account. In order to prevent this type of situations, some researchers propose an automatic comparing process of images, when creating a new profile (Shahria *et. al.* 2020). However, they admit it would be a very time-consuming process. Other authors identify and classify the social media identity deception attacks into fake profile, identity theft and identity cloning (Alhabri *et al.* 2021). Identity cloning is to create a fake profile using stolen identity information. In particular, an adversary imitates a victim's account values to collect the private information of the victim's friends. Identity theft happens when personal information is stolen in social media platforms. Identity theft exploits the vulnerabilities of the victim's personal account(s) or device(s).

In this context, it was appreciated that the juridical system must assure the right of the individual to maintain control over his representation in the online medium (Pașca, 2021: 57).

In this article We will try analyze the different acts of affecting the digital identity on social media, as it is regulated in the Romanian legislation, and the challenges that are faced by the juridical system.

1. REGULATION OF INFORMATIC IDENTITY FRAUD INROMANIA – ANALYSIS OF ARTICLES 325. AND 249. OF THE ROMANIAN CRIMINAL CODE

Affecting the digital identity of a person can have, apparently, different significances in the Romanian legislation. In this part of the article We will analyze two of the main regulations that could apply when talking about „theft" of digital identity in Romania, and We will present the main conclusions of the Romanian literature regarding the two regulations. In the following part of the article, some challenges will be presented.

Article 325. of the Romanian Criminal Code punishes with prison from one to five years the act of introducing, modifying or deleting, without right, informatic data, or to restrict, without right, the access to these data, the result being false data, with the aim of being used in order to produce juridical consequences.

The social value protected by this crime is appreciated to be the confidence of the public in the trueness of electronic data (Cioclei *et. al.* 2021: 410). This value is incorporated, according to the same authors (*Ibid.*), in the material support in which the electronic data are being stocked. According to other authors, through the criminalization of this act, the lawmaker in Romania is protecting the integrity of informatics data (Bogdan, 2020: 557).

When analyzing this article, it was shown in the Romanian literature that it is difficult to imagine how, by restricting some data, other types of data that are not correspondent to the truth may result (Fanu-Moca, 2019: 272).

In the Romanian literature (Cioclei *et. al.* 2021: 410). is was also criticized the choice of the legislator to criminalize the action of restriction of data as being similar to the same action made on a document, when in reality it would be more similar with the action of destruction or absconding.

As for the modality of culpability, it was appreciated that even though the intention is qualified by the scope, the crime can be committed both with direct and indirect intention (Bogdan *et. al.* 2020: 558; Cioclei *et. al.* 2021: 410). The scope of the author must be to use the data which he interacted with in order to produce a juridical consequence (Bogdan *et. al.* 2020: 557). This juridical consequence must be different from the ones that the initial form of the data would have produced.

The crime will be consumed when sufficient data has been introduced as so when can talk about an usurpation of identity (Zlati, 2020: 532).

In the particular problem of fake accounts on social media, it was appreciated that a distinction must be made between when the account is used to imitate the identity of another person and when it is a fake account completely, meaning that there is no person with such identity (Zlati, 2020: 531). It was also underlined that

creating a page for an actor, author, politician is not a criminal act, as long as it is expressly mentioned that the page is not an official one. If the person in the name of whom that page was created did not express his agreement, only civil law can be applied to sanction this problem (Zlati, 2020: 532). At the same time, it is irrelevant that the person in whose name the fake account was created did not have an account on that social network (Zlati, 2020: 532).

Article 249. of the Romanian Criminal Code, this punishes by prison from two to seven years the act of introducing, modifying or deleting informatic data, or to restrict, without right, the access to these data, or to stop de functioning of an informatic system, with the aim to obtain a material benefit for the agent or for another person, if a damage has been produced.

The social value protected through this crime is the property of the person, and only in subsidiary the security and integrity of the informatics system (Bogdan *et. al.* 2020: 185). Is was considered by the Romanian literature an important step that the Romanian legislator took in order to criminalize certain dangerous conducts (Fanu-Moca & Ciopec, 2022).

To distinct this crime from article 325., it was appreciated that the damage resulted as a consequence of the action of the agent must be in a direct connection with the material benefit followed by the agent, and it must be produced as a direct effect of the logic interaction with the informatic system, without any ulterior conduct of the person damaged (Bogdan *et. al*, 2020: 186; Cioclei, 2016: 378; Pașca *et. al.* 2012: 370). In this case the victim is being prejudiced only by interacting with the informatic system, and through a connection only with the agents' conduct (Fanu-Moca & Ciopec, 2022). In the case of creating a false account on social media, the juridical consequence must be the undermine the identity of a person; if this doesn't happen, whether because that person doesn't exist, or because the data is insufficient, we are not talking about informatics false (Zlati, 2020: 534).

As for the culpability, this crime can be committed with direct or indirect intention, but the agent must fallow a certain scope, the scope to obtain a material benefit for him or for another.

Normally these types of crimes are committed by agents that are trained to use the computer, are skilled to access electronic data (Cioclei, 2016: 377).

2. PROBLEMS REGARDING ARTICLES 325. AND 249. OF THE CRIMINAL CODE

In 2021, the Supreme Court of Justice from Romania offered an official and mandatory interpretation of article 325. of the Criminal Code, important for the present

discussion (Decision number 4/2021 of the Supreme Court of Justice of Romania).

The state of facts was the following: X threatened repeatedly Y, his ex - girlfriend, that he will post online photos of her naked, and videos of her having intercourse with him, is she refused to continue having sexual relationships with him (which she did not wanted anymore). Because Y refused, X created, in December 2018, a fake id on the website Pornhub using Y's name, posted naked photos of her and explicit videos of her having intercourse. He also created a fake id of Facebook using Y's real name, and through that id, he sent the same materials to the witness A.

It was discussed in what manner the conduct of X is typical for the crime of informatic fraud foreseen by article 325. of the Criminal Code, in regard to the fact that he created those fake accounts on the Pornhub site, respectively Facebook, given the fact that those websites do not request identity documents, and do not make a (previous or not) verification of ID documents, as it is well known that many users do not use their real names of this platform.

The Court's analysis departed from the idea that the agent creates a fake account using the personal data of a person (name, date of birth, pictures, etc.), without having an agreement of that person, without right, and resulting data that are not correspondent to the reality.

It was appreciated that the crime of informatic false is a correspondent to the traditional crime of false in documents. The modality of introduction of false digital data is correspondent of the modality of falsifying a document, and the modality of deleting or modifying data is correspondent with the modality of altering a paper document (Decision number 4/2021 of the Supreme Court of Justice of Romania).

It was appreciated by the Supreme Court that the expression „without right" in article 325. Criminal Code is to be analyzed in connection with the person that has a right to dispose of the data that are being used (it must be verified whether that person has expressed or not a consent in this sense). The agent that creates a false account on a social media platform using the real personal data of another person is doing so without having the agreement of the owner of that data, therefore without right. It is not a problem of accessing illegally the informatic system, as the agent might have a full access to that system, but it is a problem of misuse of data.

The Romanian national legislator, similar with the European one, has established, as a minimal standard, that the nonauthenticity is referring at least at the issuing agent, no matter the trueness of that data.

Creating an account without right, by using the identity of another person, through the action of introducing real data of anther, data that can lead to the identification of that person, is an action that supposes the falsification of the act of will of the owner of that that, and that creates perception contrary to reality regarding the owner of that account.

Being that so (*Ibid.*), the false data regards their issuer and consist in lack of identity between the agent that introduces date as being his own, and the person whose data those really are. Between the informatic data and the objective reality there is no correspondence, and the manifestation of will reflected by this data is of the owner, and not of the person whose data is being used (the apparent owner of the account). In this manner, introducing real data has as a result false data.

The Supreme Court of Justice concluded that the objective condition of typicity that was analyzed includes also the false character of the issuer of the data, and this condition is being verified each and every time the data that result aren't in concordance with the manifestation of will of the person owning those data. Therefore, by introducing in a network open to the public the name and other personal data of another person (data that allow the identification of that person), as being data regarding the agent's identity, the result is false data, in accordance with article 325. of the Criminal Code.

In the Romanian literature it was appreciated that the intervention of the Supreme Court was necessary, given the fact that in the modern times the digital profile is similar to a digital ID (Pașca, 2021: 57), or anyhow, it is a collection of data that are representative for the digital identity of a person (Zlati, 2020: 510). Even before the decision of the Supreme Court, it was appreciated that creating a false account on the social media represents the crime of informatic false (article 325. of the Romanian Criminal Code; Zlati, 2020: 510.).

One of the problems that remains to be debated is the situation in which the agent creates a similar e-mail account to a real one. In an example we have encountered in practice, the agent created a very similar e-mail to the one of a company, with only two letters being reversed. The agent that used the account pretended to be a representative of this company, concluded a contract with the victim and cashed the correspondent money.

Now the problem is that, from the typicity point of view, the agent introduced data in the informatic system to create the similar email account, but can we talk about a „theft of informatic identity"? Because although the email is in these days a definitory element of the digital identity, the agent in this case did not create an exact false email account, but a similar one to the one used by the company. Can we therefore say that email is part of a digital identity of a person? We believe the answer is yes, as it is a device that represents us in the social media, and that is, for most of us, connected to our real name and institution where we work.

Is changing two letters in the name faking an identity? We believe the answer should be yes, but according to the way informatic false is being criminalized in Romania, it is clearly a no. Although he pretended to be a representative of the company, which is forgery, can we also say that he committed the crime of informatic false? It was considered in the Romanian literature (Zlati, 2020: 356) that an action similar

to the one mentioned above is only fraud (art. 244. Romanian Criminal code), and not informatic fraud or informatic false. We think this opinion is correct, because in this case we are not in the presence of a theft of identity as in the case of faking a social media account. This being so, this particular conduct will be classified as a regular fraud (article 244. of the Romanian Criminal Code), and not informatic fraud, or informatics false.

If the agent, after creating a fake account on social media, uses that account in order to transmit messages on social media, we are talking again about a different act of informatic fraud (because the agent introduces again electronic data pretending to be another person) (Zlati, 2020: 533).

CONCLUSION

Digital identity is no longer an abstract concept; all the contrary, it is part of our daily interactions. The accounts that represent us on social media are similar to an avatar we project in the virtual reality, and people recognize us for being online with this avatar. In this context, when another person uses our name and personal data and pretends to be us, it is a conduct as dangerous as it would be stealing the bank account data. Basically, it is an act of usurpation of identity.

For all these reasons, the criminalization of such a conduct is an important step towards combating and discouraging these types of conducts. However, we can see that the actions are so different, that it is difficult to suppress them all under the same juridical norm.

REFERENCES

1. Alharbi, A. *et al.* (2021) "Social Media Identity Deception Detection: A Survey", *ACM Comput. Surv*. Vol. 37, No. 4, Article 111, 1-35. https://doi.org/10.1145/1122445.1122456, https://arxiv.org/pdf/2103.04673.pdf, 7.9.2023.
2. Bogdan, S. *et. al.* (2020) *Drept penal. Partea special*, București: editura Universul Juridic.
3. Cioclei, V. *et. al.* (2021) *Drept penal. Partea specială II,* București: Editura C. H. Beck.
4. Cioclei, V. (2016) *Drept penal. Partea specială I*, București: Editura C. H. Beck.
5. Decision number 4/2021 of the Supreme Court of Justice of Romania.
6. Fanu-Moca A. (2019) *Drept penal. Partea specială II*, București: Editura C. H. Beck.
7. Fanu-Moca, A. & Ciopec, F. (2022) Înșelăciunea *prin sisteme informatice* și *frauda informatică. Problema tentativei*, https://www.universuljuridic.ro/inselaciunea-prin-sisteme-informatice-si-frauda-informatica-problema-tentativei/, 19.9.2023.

8. Morioka T. *et. al*. (2016) "Identity Work on Social Network Sites: Disadvantaged Students' College Transition Processes", In: *CSCW ,16*, February 27-March 2, San Francisco, CA, USA, 848-859, https://www.academia.edu/73416529/Identity_Work_on_Social_Media_Sites, 1.9.2023.
9. Pașca, I. C. (2021) *Falsul privind identitatea digitală,* în *Evoluția standardelor CEDO, situațiile de criză* și *noile tehnologii*, București: editura Universul Juridic.
10. Pașca V. *et. al. Drept penal. Partea specială,* vol. I, București: Editura Universul Juridic.
11. Shahria M. M. *et. al.* (2020) "Social Media Security: Identity Theft Prevention", *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, Volume 5, Issue 8, 1656-1662, https://ijisrt.com/assets/upload/files/IJISRT20AUG762.pdf, 1.9.2023.
12. Zlati, G. (2020) *Tratat de criminalitate informatica*, Bucuresti: Editura "Solomon".

KORIŠĆENJE TUĐEG LIČNOG IMENA I IDENTITETA NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Društveni mediji su sredstvo izražavanja od koga možemo imati višestruku korist. Većina nas obraća veliku pažnju na postavljene video snimke i fotografije, citate i komentare koje daju drugi korisnici. U ovom radu analiziramo rumunske propise koji se tiču preuzimanja identiteta druge osobe na društvenim mrežama. Osim toga, u radu se analizira da li je to oblik slobode izražavanja ili je (ili bi trebalo) da smatramo identitet na društvenim mrežama kao deo ličnog identiteta, kao i da li bi trebalo da bude krivično odgovorno lice koje preuzme identitet druge osobe na društvenim mrežama.

KLJUČNE REČI: *društveni mediji, preuzimanje tuđeg identiteta, krivična odgovornost.*

LEGALLY DEFINING THE ROLE OF INFLUENCERS IN SOCIAL MEDIA ADVERTISING

Radoslav Baltezarević*

As a result of buying the promoted goods or services, consumers are being exposed to a rising amount of deceptive advertising content, which is very often promoted by influencers in social media. The quality or advantages of using these products and/or services are frequently exaggerated in these advertising statements, since today it has become very easy to manipulate images and videos with the help of applications that are widely available on the Internet. Consumers, on the other hand, are not always sure whether these are genuine personal recommendations or commissioned advertisements.

Fortunately, aware of all the problems that such misleading advertising can cause for consumers, there are many foreign government initiatives to regulate this area legally. Legislation has recently been introduced in many countries (such as France, United Kingdom, and Norway), to which influencers have an obligation to disclose any connection to the business, products, or services that are being offered (and to adequately indicate and mark paid advertisement). Also, these laws mandate that any image in which the shape, size or skin of the body has been altered by retouching or other modifications, must contain an "edited" mark. If there is a violation, influencers can face a fine or prison sentence of up to two years, or even a complete ban on their business. This obligation is emphasized in numerous rules and laws in developed countries as an effort to protect customers from unfair or deceptive activities when purchasing and using goods and services. This is certainly a path that should be followed by other countries, including the Republic of Serbia, in which, so far, little attention has been paid to this problem.

KEYWORDS: *deceptive advertising, social media influencers, consumers, influencer marketing laws.*

* PhD, Professor, Faculty of Business Studies, Megatrend University, Belgrade,
E-mail: *r.baltezarevic@gmail.com.*

INTRODUCTION

The reality is that as a society, we will depend more and more on technology (Safieddine & Baltezarević, 2016). Virtual worlds may be made to resemble the actual world thanks to modern information and communication technologies (Jovanović *et al*. 2015). Without the usage of Internet-based technologies, it is difficult to envision how a person might function in contemporary life today. Daily interactions in the digital world enable individuals to communicate, entertain themselves, and conduct business. They penetrate all aspects of society. In contrast, a big number of people are less likely to be technologically skilled and digitally literate, which increases their vulnerability to various forms of cybercrime (Baltezarević, 2022). Digital marketing and communication channels are efficient, inexpensive, and quick solutions for online marketing and promotion that don't come at a large expense to businesses (Ravić *et al*. 2022). Mass communication has emerged as a key method of information exchange, as well as a source of services that offer practical insights for daily life. Due to the mass media, knowledge about an event could be made available at the time it occurred, regardless of how far away the recipient was. The world's mass distribution networks are getting more and more international, and broadcast information is now available in a smaller area. At the same time, the media has shown itself to be a highly formidable tool for communication, one whose potential may be exploited for everyone's good as well as various sorts of manipulation (Baltezarević & Baltezarević, 2022a).

Social media influencers are best suited to broadcast product information and the latest promotions for online followers by utilizing a variety of social media platforms such as Facebook, Instagram, Twitter, and YouTube (Markethub, 2019). Recently, however, there have been more and more cases of social media influencers using deceptive ads, causing financial and emotional harm to their followers. Simply defined, deceptive advertising convinces customers to purchase a product not because it is superior to other options on the market but only because it is positioned as such. Many consumers, meanwhile, are not naïve and are capable of spotting fraud. Consumers who respond positively to deceptive advertisements, on the other hand, are more likely to suffer financial and emotional losses (Sheehan, 2013).

Today, naive consumers who lack a certain level of digital knowledge and skills may be uncertain about whether a particular product or service is a genuine recommendation from an influencer or a paid advertisement, or whether a picture or video has been edited to make the subject or the products appear more appealing than they actually are. Influencers frequently do not disclose the nature of their relationships with brands or fail to label this commissioned content as paid advertising, which is also the situation with the Republic of Serbia. Thankfully,

there are becoming more efforts (mainly in developed nations) to regulate this area, which would primarily safeguard consumers and ensure that those who violate the set standards face appropriate legal repercussions.

1. SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: THE FINE LINE BETWEEN TRUST AND DECEPTION

Influencers are a new form of independent third party who impact audience sentiments through blogs, tweets, and other social media in the age of the ubiquitous Internet (Freberg *et al.* 2011). In the digital context, influencers have a significant impact on consumer decision-making because their followers view them as reliable information sources, largely due to their subject-matter expertise (Baltezarević & Baltezarević, 2022b). If influencers have a strong reputation online, are well-liked by other internet users, and are charismatic, consumers will trust their recommendations (Kwiatek *et al*. 2021). Influencers frequently create videos by themselves, occasionally with the assistance of a small production staff, but the majority of the time it is a one-man show (Hrnčárová, 2017). They are broadly divided into four categories: mega-influencers (with more than one million subscribers), macro-influencers (with 100,000 to one million subscribers), Micro-influencers (with 1,000 to 100,000 subscribers), and Nano-influencers (with less than 1,000 subscribers) (Vodak *et al*. 2019).

Consumers' judgment is impacted when advertisers use deceptive advertising tactics to persuade them to trust their statements. This type of advertising either compels customers to pay more for goods or services they don't need or steers them toward unintended purchases (Kariyawasam & Wigley, 2017). According to certain interpretations, deceptive advertising refers to obfuscation or a lack of information regarding the characteristics of the product and its potential applications (Hasan *et al*. 2011). Deceptive advertising is prohibited in many countries; in fact, it is also unlawful to deceive consumers about a product's composition, production, price, or location of origin. The term "deceptive" mostly refers to the misrepresentation of information regarding a good or service and how to use it. Such incorrect information may influence consumers to use inaccurate information to make poor decisions (Doborji & Hamed, 2016).

Experts believe that deceptive ads will continue to be a big issue until efficient monitoring tools are produced and governments impose stronger controls on online advertising (Statista, 2023). Consumer-targeted marketing materials are increasingly exaggerated or twisted. There is no assurance that a celebrity would utilize or favor a good or service just because they promote it. However, the consumer's perception will probably change after such a recommendation, which largely influences their

purchasing decision (Breakaway Staff, 2022). Many customers are unaware of this type of deceptive social media advertising and interpret it for the truth rather than traps set by social media influencers. Teenagers' persistent need to fit in and adhere to social norms is evident in the internet environment. They buy all the fake products because they are literally obsessed with trying to look exactly the same as the slim individuals they see. A lot of applications today support photo modification, such as blurring and beauty filters, which are available on platforms such as Tik Tok and Instagram. Influencers use these apps to cover up the actual texture and blemishes in their skin. Furthermore, many cosmetic preparations marketed online during deceptive advertising use fogging filters to mislead buyers into believing that a certain product can provide them with an equivalent effect (Halesowennews, 2023). The Competition and Consumer Protection Commission (CCPC) found that just fifty percent of influencer posts on social media are clearly marked. Nearly 80% of respondents think it's simple to spot influencer ads. Focus group study has found that, contrary to popular belief, consumers are significantly more receptive to deceptive advertisements. According to the CCPC, nearly 70% of customers who follow influencers on social media claimed to have bought a product as a result of the influencer's promotion. From this group, 25% of respondents said they afterwards felt deceived and cheated regarding the products (Slattery, 2022).

Although the positive influence of influencers in advertising is indisputable, their unethical behavior can threaten the company's reputation, but also negatively affect the cyber security of Internet users. For many businesses, developing strategies for reestablishing consumer loyalty and creating trust is a need if they hope to remain in business. Legislative support is obviously necessary to secure cyber security, which is becoming more and more global in scope and represents a necessity in defense against cyberthreats to the states themselves that pose a menace to their economic and political stability (Baltezarević & Baltezarević, 2021).

Covert advertising (product placement) has been around for a while, most frequently showing up in movies and television shows in the past. However, it is now equally represented in both educational and entertaining content across all media. The media's situation is extremely complicated since, within the market, they are caught between the demands of significant advertisers and those of viewers, readers, and listeners (who are also customers) as well as governmental rules (Baltezarević & Baltezarević, 2019). Given the importance of this marketing communication practice, how little is known about what consumers think about covert product advertising in new media. It is still unknown how consumers react and interpret these hidden business practices in everyday life (*Ibid*). In any event, it should be noted that this strategy is gaining traction on social media and is gradually becoming one of the activities of influencers, necessitating the implementation of specific legal actions to govern this issue.

2. LEGAL REGULATION OF INFLUENCER ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA

The Digital Markets Act and the Digital Services Act are two regulations that have been passed in Europe to regulate digital business activities within the EU to promote accountability and fairness online. Influencers will be held more accountable for the content they publish online under the Digital Services Act as content producers. Influencers will need to make sure that their content is appropriate and is not deceptive or illegal, as online social media platforms need to be more transparent about how their content algorithms operate and are required to monitor posts and remove them (if necessary) or even suspend accounts. Both measures have been approved by the European Parliament and are awaiting formal approval by the European Union Council (Europe-consommateurs, 2022).

The proposed definition of influencers in the French law is "individuals or legal entities who, for a fee, mobilize their notoriety with their audience" to promote products and services online. The law restricts or outright forbids the sale of a number of medical equipment as well as the promotion of several procedures, like cosmetic surgery and therapeutic abstinence. Additionally, it prohibits the sale of nicotine-containing items, prohibits influencers from promoting sports forecast subscriptions, and restricts the promotion of money-investing games to platforms that are technically inaccessible to minors. Up to two years in prison and a fine of 300,000 euros are the possible consequences for non-compliance (Euronews, 2023). Influencers must disclose that their communication is the result of a partnership with a brand or merchant and that they are compensated to promote the goods they represent, in accordance with article 20 of the law on trust in the digital economy and the transposition of Directive 2005/29/CE in France. This reference may occur orally, in writing, or through tools built into social media platforms (links). If the influencer makes a verbal mention of the collaboration, such as in a video, he or she must make another mention of it in the post's description and in the first three hashtags. Influencers in France must uphold human dignity. They must not outrage their audience's sensibilities, or denigrate another person based on physical, radical, or religious considerations. Children and teenagers who are the target audience for the promoted content must be made aware that parental permission is required. Additionally, influencers are forbidden from engaging in unfair competition, which includes disparaging the goods or services of a rival brand or another influencer (Europe-consommateurs, 2022).

It is crucial that the user recognizes that some content is actually advertising, according to updated guidelines on influencer marketing released by the Swedish Consumer Agency. The right terms should be utilized to indicate that the content is being advertised, it is highlighted in the instructions. It is said that the word

"advertisement" is used instead because the phrase "cooperation" is not considered sufficient or unambiguous. Editorial content and ads must be treated separately under German law. In the UK, non-identifiable advertising is strictly forbidden, and there is even the possibility of prison time (in France, the punishment is up to two years). It must be identified as "sponsored content" if the brand does not have editorial control; otherwise, it is an "advertisement". (Ekşioğlu, 2021a). In 2022, Norway passed new regulations requiring a label on advertisements using photoshopped bodies, skin, or faces, as well as on sponsored content from influencers. Violation of the new rule can lead to fines, if it is not marked that the person in the picture has been changed (retouched or edited). The legislation's original intent, especially for children and young people, was to lessen social pressure to adhere to aesthetic standards. However, no brands or influencers have yet received fines for breaking the new legislation (Zubi, 2023).

The Influencer Marketing Code of Practice was been released by the Australian Influencer Marketing Council (AIMCO). This code is intended to reflect the organization's guiding principles of accountability, transparency, and best practices. It was developed to have an impact on everyone involved in the influencer marketing sector, such as PR firms, talent agents, influencers, and even platform service providers. There are four sections to the Code: a) Selection and Qualification - A company or marketer must have access to an influencer's audience information and demographics in order to verify legitimacy. b) Advertising disclosure - If the influencer uses the video platform to promote a brand, this information must be made clear within the first 30 seconds of the video. c) Contracts and briefs - It is advised that each influencer marketing campaign be accompanied by a legally binding contract between the brand/intermediary and the influencer (suggested areas include: Creation, Use, Moderation and Review of Intellectual Property Rights; Brand Reputation and Security; Compliance with Legal or by the Industrial Code; Fee. d) Metrics and reporting - To ensure consistency, both the influencer and the brand must offer metrics and the source of those metrics (Marshall, 2022).

The Federal Trade Commission (FTC) in the US has the responsibility of making it obvious to consumers which recommendations are legitimate and which are not. To safeguard the interests of all parties concerned, the FTC has developed a guideline titled "Disclosures 101 for Social Media Influencers." The followers should be able to clearly understand the influencer's connection to the brand. Influencers should disclose any "material connections" they may have to a brand. Therefore, even if influencers post from outside the country, American social media regulations still apply as long as it has an impact on their consumers. A hyperlink must be used in conjunction with the main content in order to be seen. For textual explanations, the disclosure must be prominently displayed and completely readable so that customers can see it without clicking "more." The

disclosure for video content should be included in the video itself (language should be clear, calm, and geared toward the intended audience). Because not all viewers will watch the entire live stream, the brand connection should be emphasized several times during live streams (Ekşioğlu, 2021b).

Influencers that promote both domestic and international products are widely prevalent in Serbia. Certain is the need for strict regulation of this expanding industry. The status of influencers and their activities are not specifically regulated in Serbia, despite the fact that they are becoming increasingly popular. There are, however, a few acts that apply to this scenario. The Contracts and Torts acts, a general act on commercial duties, may be the most significant legal provision controlling influencer activities. Since influencers are frequently employed to "persuade" customers to buy a certain good or service, consumer protection law is also pertinent (Misojčić *et al.* 2021). The mark "paid partnership" is not required in the Republic of Serbia, despite the fact that it is crucial for the end user to know that the influencer has been compensated financially for promoting a specific product because it influences how the consumer, the end user, will feel about it. The inference that can be made is that domestic legislation are still insufficiently regulating the field of social media marketing, specifically the use of influencers for advertising, and that laws will undoubtedly be added to further govern this sector in the future. Regarding tax duties, there is currently no system in place to monitor and perhaps penalize people who use social media platforms for sales or advertising without registering their activity and without paying taxes in connection with those sales or advertisements (Nikolić, 2022). The Law on Advertising is also a part of this series of laws, and it lays forth general and particular guidelines for sponsorships, the substance of advertising messages, and locations of advertisements. One must consult the Law on Contracts and Torts because there is presently no specific law in Serbia that governs the legally binding connection with influencers. Contracts for the provision of services are governed by this law, among other things. Influencer engagement on the basis of so-called "Master Influencer Agreements," which are not recognized by Serbian law, is becoming more widespread in international practice. The scope of the influencer's activity is outlined in these contracts in clear and precise detail. They also specify the social media channels, the timing, and the manner in which the influencer will showcase the person, object, event, or place. This agreement also describes conflicts of interest and the necessary steps to be taken if they arise, as well as how copyright and intellectual property issues should be handled (Misojčić *et al.* 2021). It is significant to note that, despite the existence of some monitoring methods, they are still difficult to put into practice on the Internet, which is where influencers naturally congregate. No matter where new activities occur, the law must find a means to govern and control them through its protection and control mechanisms (*Ibid.*). Article 45 of the Law on

Advertising defines online advertising as "advertising on an internet presentation, social network, application, i.e., through another form of internet communication, when the content of the advertising message unmistakably shows that it is aimed at the recipients of the advertising message from the Republic of Serbia and that the advertised goods or services can be purchased." How far the law may be applied to novel online advertising formats is the real question, though. The law against advertising is not inapplicable, but enforcing it daily while also trying to keep up with all the new kinds of online expression that emerge is quite challenging (Sharefoundation, 2019).

3. INFLUENCERS' ROLE IN CYBERBULLYING PREVENTION

It is crucial to note that influencers, in addition to their daily activity on social media, can be an essential factor in resolving the cyberbullying problem. Because of their prominence and the trust that their followers have in them, they can not only contribute to anti-cyberbullying campaigns, but also communicate directly with their followers about these incidents. In today's social media, cyberbullying might be viewed as a disease that is spreading. Text messages, online forums, chat rooms, and social networking sites are all examples of digital communication mediums where cyberbullying occurs. Cyberbullying, in contrast to bullying that occurs in person, takes advantage of the internet's anonymity and the ability to instantly disseminate rumors, gossip, images, or (mis)information to huge audiences (Dixon, 2023).

Facebook and social apps for mobile devices were often used for cyberbullying (Redmond *et al.* 2018). According to statistics, nowadays, Instagram is the platform where people have experienced the most cyberbullying and cyberstalking; according to a survey, approximately 42% of those surveyed experienced this kind of harassment. Cyberbullying victims may experience a variety of unfavorable mental health outcomes, including anxiety, depression, and suicidal thinking. It can also harm a person's online reputation, having long-term consequences in both their personal and professional lives (Singh, 2023).

Cyberbullying, also known as online bullying, is a problem that many children and teenagers face. Influencers have the potential to successfully educate their young followers about bullying prevention. They might spread these ideas by sharing a personal experience with bullying (Tilburguniversity, 2023). Influencers frequently receive negative comments online, that are strongly judgmental and provocative in nature (Campbell-Smith & Bradshaw, 2019). Since Twitter allows for open communication between the target market and influencers, direct attacks on

them are more common on this social media site (Bastos & Mercea, 2018). Narrative techniques of influencers, which delicately weave responses to cyberbullying into a personal journey and expose the cold, hard truths of cyberbullying in the anti-bullying campaigns they support, successfully capitalize on influencers' allure to draw in young audiences. Influencers are able to turn cyberbullying incidents into educational moments by launching discussion and action through appealing and relatable personal confessions (Johnston, 2017). Influencers have proven to be very useful in anti-cyberbullying campaigns. They serve as inspirational role models who offer recommendations and solutions to reduce cyberbullying. Using influencers to change the behavior of bystanders and bullies is becoming increasingly popular across a number of social media platforms (Nickerson *et al*. 2016).

Studies showed that social media had a favorable effect on adolescents' behavior (Smit *et al.* 2020) and mental health (Nesi, 2020). Influencers post a lot of content on social media, but if that content includes specific personal information and details, their self-disclosure is strong, which might give their followers a sense of perceived similarity. It entails voluntarily disclosing sensitive personal information to another person, such as feelings, ideas, values, and beliefs (Leite & Baptista, 2021). Influencers can urge others to modify their behavior by using motivating words that focus on a specific problem and offer ideas to overcome such situations (Koinig, 2022). In the case of cyberbullying, such comments can serve as a preventive step, but influencers can also speak directly with the victim, at the time of the incident, and report the cyberbullying act to the appropriate institutions (ConnectSafely, 2020).

CONCLUSION

Consumers frequently come across influencers in the digital world whose content is deceptive, connections to the businesses whose brands they recommend are unclear and graphical representations of people, products, and services are embellished by the use of a variety of applications (for video and image manipulation). When customers realize they have been duped after buying the product, this can lead to both financial and emotional problems. To protect consumers and ensure that those who violate these laws are suitably penalized, there has recently been an international effort to legally regulate such activities.

Given that there is potential for internet influencers to be viewed as advertisers in a legal sense, the Republic of Serbia needs to respond to any potential criminal activity they may be performing in connection with online advertising and educate them in that area. Given that consumers ultimately pay the price for

any illegal and unethical influencers' behavior in advertising, it should be given some thought to outlawing certain types of online advertising, including new forms of advertising (through affiliate marketing, advertorials, etc.). This will encourage the use of legal behavior. Product placement and covert advertising in children's media should receive special attention, and violators should face harsher penalties. It is undoubtedly a good thing that, once this area is legally regulated in Serbia in the near future, there will be a plethora of laws and practices from various foreign nations that will serve as useful guidelines for legislators in passing the most effective laws that will regulate the business of influencers and the protection of Serbian consumers.

Finally, although influencers' activities are frequently debated, it is indisputable that they can contribute to the eradication of cyberbullying due to their popularity and the trust that their followers place in them. They can play a major role in the suppression of cyberbullying because they themselves are frequently victims of such phenomena on the Internet. By sharing their experiences, taking part in anti-cyberbullying campaigns, educating others and providing specific advice in open forums or direct messages to a follower who is experiencing this problem, as well as by reporting such acts to the relevant authorities, they can play an essential role in resolving these challenging issues.

REFERENCES

1. Baltezarević, I. & Baltezarević, R. (2019) "Prikriveno oglašavanje u novim medijima", *Baština*, 48, 171-179, doi: 10.5937/bastina1948171B.
2. Baltezarević, I. & Baltezarević, R. (2021) "Sajber bezbednost: izgradnja digitalnog poverenja", *Megatrend Revija*, Vol. 18 (4). 269-280, DOI: 10.5937/MegRev2104269B.
3. Baltezarević, R. (2022) "Digitalna pismenost kao sredstvo prevencije protiv sajber kriminala", *Baština*, Vol. 32, 57, 131-139, DOI: https://doi.org/10.5937/bastina32-38103.
4. Baltezarević, B. & Baltezarević, R. (2022a) "Uloga medijske manipulacije u savremenom poslovanju", Zbornik radova Panel, *Perspektive mladih u pograničnom području Srbija-Severna Makedonija*, Beograd: Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, 54-56.
5. Baltezarević, R. & Baltezarević, V. (2022b) "The influence of digital political communication supported by neuromarketing methods on consumer perception towards a tourist destination", *Megatrend revija*, Vol. 19, No 2, 13-34, DOI: 10.5937/MegRev2202013B.
6. Bastos, M. & Mercea, D. (2018) „The public accountability of social platforms: lessons from a study on bots and trolls in the Brexit campaign", *Philosophical*

Transactions A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences, 376(2128). doi: 10.1098/rsta.2018.0003.
7. Breakaway Staff. (2022) *How to Avoid Misleading Advertising on Social Media*. https://breakaway-pr.com/avoid-misleading-advertising-social-media/, 12.6.2023.
8. Campbell-Smith, U. & Bradshaw, S. (2019) *Global cyber troops country profile*, India: Oxford Internet Institutes, 1–9.
9. ConnectSafely. (2020). Tips to help stop cyberbullying. https://www.connectsafely.org/tips-to-help-stop-cyberbullying/, 12.7.2023.
10. Dixon, S. (2023) Cyber bullying - Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/1809/cyber-bullying/#topicOverview, 12.7.2023.
11. Doborji, P. K. & Hamed, A. Q. (2016) "The Role of Advertisements in Protection of Consumer's Right of Choice", *Journal of Politics and Law*, Vol. 9, No. 8, 65–72.
12. Ekşioğlu, S. (2021a) *Influencer Marketing Laws in Europe*, https://inflownetwork.com/influencer-marketing-laws-in-europe, 17.6.2023.
13. Ekşioğlu, S. (2021b) *Influencer Marketing Laws in the USA*, https://inflownetwork.com/influencer-marketing-laws-in-the-usa/, 18.06.2023.
14. Euronews. (2023) *France has approved a law that targets influencers. What does it mean for social media stars?* https://www.euronews.com/next/2023/06/05/france-has-approved-a-law-that-targets-influencers-what-does-it-mean-for-social-media-star, 17.6.2023.
15. Europe-consommateurs (2022) *Influencers: obligations and responsibilities in Europe*, https://www.europe-consommateurs.eu/en/shopping-internet/influencers.html, 17.6.2023.
16. Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K. and Freberg, L. A. (2011) "Who Are the Social Media Influencers? A Study of Public Perceptions of Personality", *Public Relations Review* 37 (1): 90–92.
17. Halesowennews (2023) *Social media: Mental health looped with false advertising* by A. Khatun, https://www.halesowennews.co.uk/news/young-reporter/23354150.social-media-mental-health-looped-false-advertising-khatun/, 12.6.2023.
18. Hasan, S. A., Subhani, M. I. and Mateen, A. (2011) "Effects of deceptive advertising on consumer loyalty in telecommunication industry of Pakistan", *Information Management and Business Review*, Vol. 3, No. 5, 261–264.
19. Hrnčárová, K. (2017) *Každá značka si vie nájsť influencera, ktorý osloví jej publikum*, https://strategie.hnonline.sk/marketing/961207-kazda-znacka-si-vie-najst-influencera-ktory-oslovi-jej-publikum, 19.6.2023.
20. Johnston, J. (2017) „Subscribing to sex edutainment: Sex education, online video, and the youtube star" *Television & New Media*, 18(1), 76–92.
21. Jovanović, D., Baltezarević, V. and Baltezarević, R. (2015) "Doubts in business communication - can we transform perception into message?", *International Review*, No 3-4. 60-66.

22. Kariyawasam, K. & Wigley, S. (2017) "Online shopping, misleading advertising and consumer protection", *Information & Communications Technology Law*, Vol. 26, No. 2, 73 - 89.
23. Koinig, I. (2022) "Picturing mental health on instagram: Insights from a quantitative study using different content formats", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1608. https://doi.org/10.3390/ijerph19031608.
24. Kwiatek, P., Baltezarević, R. and Papakonstantinidis, S. (2021) "The impact of credibility of influencers recommendations on social media on consumers' behavior towards brands", *Informatologia*. Vol. 54 No. 3-4, 181-196.
25. Leite, F. P., & Baptista, P. D. P. (2021) "The effects of social media influencers' self-disclosure on behavioral intentions: The role of source credibility, parasocial relationships, and brand trust", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 1–17.
26. Markethub. (2019) *Influencer Marketing vs Word-of-Mouth Marketing*, https://www.markethub.io/influencer-marketing-vs-word-of-mouth-marketing, 19.6.2023.
27. Marshall, L. (2022) *The new rules for influencer marketing* https://www.hardiegrant.com/au/media/blog/the-new-rules-for-influencer-marketing, 18.6.2023.
28. Misojčić, D., Popović, Ž., Ristić, T. and Kuzminac, M. (2021) *Many have asked us … what is the status of influencers in the Western Balkans?* https://geciclaw.com/influencers-serbia-western-balkans/, 18.6.2023.
29. Nesi, J. (2020) „The impact of social media on youth mental health: challenges and opportunities", *N. C. Med. J.* 81 (2), 116–121.
30. Nickerson, A. B., Feeley, T. H. and Tsay-Vogel, M. (2016) „Applying mass communication theory to bystander intervention in bullying", *Adolescent Research Review*, 2(1), 37–48. https://doi.org/10.1007/s40894-016-0030-3
31. Nikolić, L. (2022) *Influenseri i reklamiranje na društvenim mrežama,* https://lawlife.rs/index.php/pravo/432-influenseri-i-reklamiranje-na-drustvenim-mrezama, 18.6.2023.
32. Ravić, N., Baltezarević, R. and Radić, N. (2022) "Istraživanje upotrebe digitalnog marketinga u malim i srednjim preduzećima u Republici Srbiji", *Megatrend revija*, Vol. 19, No 2, 2022: 1-12, DOI: 10.5937/MegRev2202001R.
33. Redmond, P., Lock, J. V., Smart, V., Street, W., Smart, V., and Street, W. (2018) „Pre-service teachers' perspectives of cyberbullying", *Computers & Education*. Vol. 119, 1-13 https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.12.004.
34. Safieddine, F. & Baltezarević, R. (2016) "Advances in technologies evolving new dimensions in e-society", In: *The Internet as a Tool of Modern Business and Communication,* Saarbrücken, Germany: Lap Lambert Academic Publishing, 43-75.
35. Sheehan, K.B. (2013) *Controversies in contemporary advertising*, Sage Publications.
36. Sharefoundation (2019) *Novi oblici oglašavanja na internetu – mogu li se influenseri uvesti u zakonske okvire?* https://www.sharefoundation.info/sr/novi-oblici-

oglasavanja-na-internetu-mogu-li-se-influenseri-uvesti-u-zakonske-okvire/, 18.6.2023.
37. Singh, A. (2023) *How to protect yourself from cyber bullying and cyber stalking as a digital creator & influencer* https://blog.welance.tech/protecting-yourself-from-cyber-bullying-and-cyber-stalking/, 12.7.2023.
38. Slattery, L. (2022) *Social media influencers fail to label half of advertisements, watchdog finds,* https://www.irishtimes.com/business/2022/12/13/social-media-influencers-fail-to-label-half-of-advertisements-watchdog-finds/, 13.6.2023.
39. Smit, C.R., Buijs, L., van Woudenberg, T.J., Bevelander, K.E. and Buijzen, M. (2020) „The impact of social media influencers on children's dietary behaviors", *Front. Psychol.* 10, 2975.
40. Statista. (2023) *Estimated cost of digital ad fraud worldwide from 2018 to 2023*, https://www.statista.com/statistics/677466/digital-ad-fraud-cost/, 12.6.2023.
41. Tilburguniversity (2023) *Using influencers to combat cyberbullyin,,* https://www.tilburguniversity.edu/current/news/more-news/using-influencers-combat-cyberbullying, 12.7.2023.
42. Vodak, J., Cakanova, L., Pekar, M. and Novysedlak, M. (2019) "Who is Influencer and How to Choose the Right One to Improve Brand Reputation?," *Managing Global Transitions*, University of Primorska, Faculty of Management Koper, vol. 17(2 (Summer), 149-162.
43. Zubi, D. (2023) *Norwegian law says edited adverts must be flagged – so why aren't influencers following the rules?* https://corq.studio/insights/norwegian-law-says-edited-adverts-must-be-flagged-so-why-arent-influencers-following-the-rules/ 17.6.2023.

PRAVNO DEFINISANJE ULOGE INFLUENSERA U OGLAŠAVANJU NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Kao rezultat kupovine promovisane robe ili usluga, potrošači su izloženi sve većoj količini obmanjujućih reklamnih sadržaja, koje vrlo često promovišu influenseri na društvenim medijima. Kvalitet ili prednosti korišćenja tih proizvoda i/ili usluga često se preuveličavaju u tim reklamnim izjavama, pošto je danas postalo veoma lako manipulisati slikama i video zapisima uz pomoć aplikacija koje su široko dostupne na Internetu. Potrošači, s druge strane, nisu uvek sigurni da li su to stvarne lične preporuke ili naručene reklame.

Na sreću, svesni svih problema koje ovakvo obmanjujuće oglašavanje može da izazove potrošačima, postoji mnogo inicijativa stranih vlada da ovu oblast pravno

regulišu. To je nedavno urađeno u mnogim zemljama (kao što su Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Norveška), a u kojima influenseri imaju obavezu da otkriju svaku vezu sa poslovanjem, proizvodima ili uslugama koje se nude (i da na odgovarajući način naznače i označe da je u pitanju plaćena reklama). Takođe, ti propisi nalažu da svaka slika na kojoj je oblik, veličina ili koža tela promenjena retuširanjem ili drugim modifikacijama mora da sadrži oznaku da je slika preuređena. Ako prekrše propise, influenseri se mogu suočiti sa novčanom kaznom ili zatvorskom kaznom do dve godine, pa čak i potpunom zabranom njihovog poslovanja. To je propisano kako bi se potrošači zaštitili od nepoštenih ili obmanjujućih aktivnosti prilikom kupovine roba i korišćenja usluga. To je svakako put koji bi trebalo da slede i druge zemlje, uključujući i Republiku Srbiju, u kojoj se ovom problemu do sada posvećivalo malo pažnje.

KLJUČNE REČI: *varljivo oglašavanje, influenseri u društvenim medijima, potrošači, zakoni o marketingu influensera.*

SOCIAL MEDIA'S IMPACT ON THE CRIMINAL JUSTICE

Ana Krnić Kulušić*

Albeit it is intrinsically developed for entertainment and leisure, social media is directly impacting criminal justice around the world. As technology has advanced over time, a multitude of both positive and negative consequences have emerged because of these advancements. The rising of social media has undeniably impacted criminal justice and the legal community will have to continue to constantly adapt to the new environment. Not only did social media become a source of information and evidence, but it is frequently also a means of committing a crime. Investigators regularly examine suspects' social media activities, posted posts, photos, and established connections to determine links to criminal activity or gather any evidence of involvement. What happens in the social media cosmos concerns all parts of the criminal justice chain: the police, the prosecution, and the courts. Moreover, the penetration of social media led to the formation of some completely new criminal offenses in judiciaries across the world.

This article pursues to explore different aspects of the influence of social media on the criminal justice system, i.e. the relationship between social media and criminal law while focusing on the broader context. Furthermore, it will pursue to provide examples from European and other international systems.

KEYWORDS: *Social media, digital justice, criminal justice, digital, social networks.*

INTRODUCTION

Facebook, Twitter, YouTube, WhatsApp, Instagram, TikTok, Snapchat, and the list goes on and on, are omnipresent in our lives. The decades of speedy development of social media have shaped the world in which we are living. Moreover, it's challenging to find individuals worldwide who have remained untouched by these transformative technologies, i.e. online platforms and websites that allow people to create, share, and

* Mag. iur., univ. spec. elect. comm. Head of Regulatory Affairs and Data Protection Iskon Internet Inc. Croatia, E-mail: ana.krnic.kulusic@iskon.hr.

interact with content, information, and other users. These platforms are designed to relocate some of the social interaction and communication from the physical world into a digital environment. Although social media can take various forms and serve different purposes, they all revolve around user-generated content and networking.

With the worldwide spreading of social media coverage came also the rapid evolution of the purposes they serve. Initially oriented towards individual leisure, they swiftly integrated business functionalities as their founders recognized the immense potential residing within the data they contained some of which are deeply precise, personal, and intimate.

Expectedly, the practical creation of a new digital realm soon became a place of interest for the criminal justice system. Either because social media started to host some of the already existing offenses or there was a need to define completely new ones. Social media also evolved into a valuable source of information for preventing, detecting, and prosecuting crimes. Just as offenders embraced social media, law enforcement agencies also adapted to navigate this new terrain. Interestingly, on occasion, the wrongdoers themselves were early adopters of certain social media platforms thus using this to their advantage.

This paper aims to delve into various facets of the impact of social media on the criminal justice system, specifically examining the interplay between social media and criminal law within the broader context.

1. THE EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA

Merriam-Webster dictionary defines social media as "*forms of electronic communication (as websites for social networking and microblogging) through which users create online communities to share information, ideas, personal messages, and other content (as videos)*". Surprisingly for many, the term cannot be used interchangeably with the term social network which is defined as "*an online service or site through which people create and maintain interpersonal relationships*". In short, social media allows for content to be created and shared while a social network enables communication among users by posting information, through comments and messages.

Social media has empowered anyone with internet access to share their own content with the world. Generally speaking, this content may refer to videos, images, text-based posts, audio, or links to other content. While each social media platform caters to a specific niche and seeks to attract a particular audience, it is undeniable how their emergence created an entirely new public space for personal expression. Originally designed for individuals, it rapidly evolved into a vehicle for conducting business, thereby opening up another whole new market.

While the roots of social media can be traced further back in history, its major developments can be primarily traced back to the early 2000s when Myspace was the first social media site to reach a million active users in a month. It reached a global audience and had a significant influence on technology, popular culture, and art – primarily music. Facebook, YouTube, and Reddit followed but other contemporary large sites, such as TikTok, that are much newer displayed a much more forceful growth once they went live. The social media market has become very dynamic. Primarily dominant platforms such as aforementioned Myspace[1] have practically disappeared, and once powerful platforms such as Facebook are fighting to stay in the race with these relatively new market players.

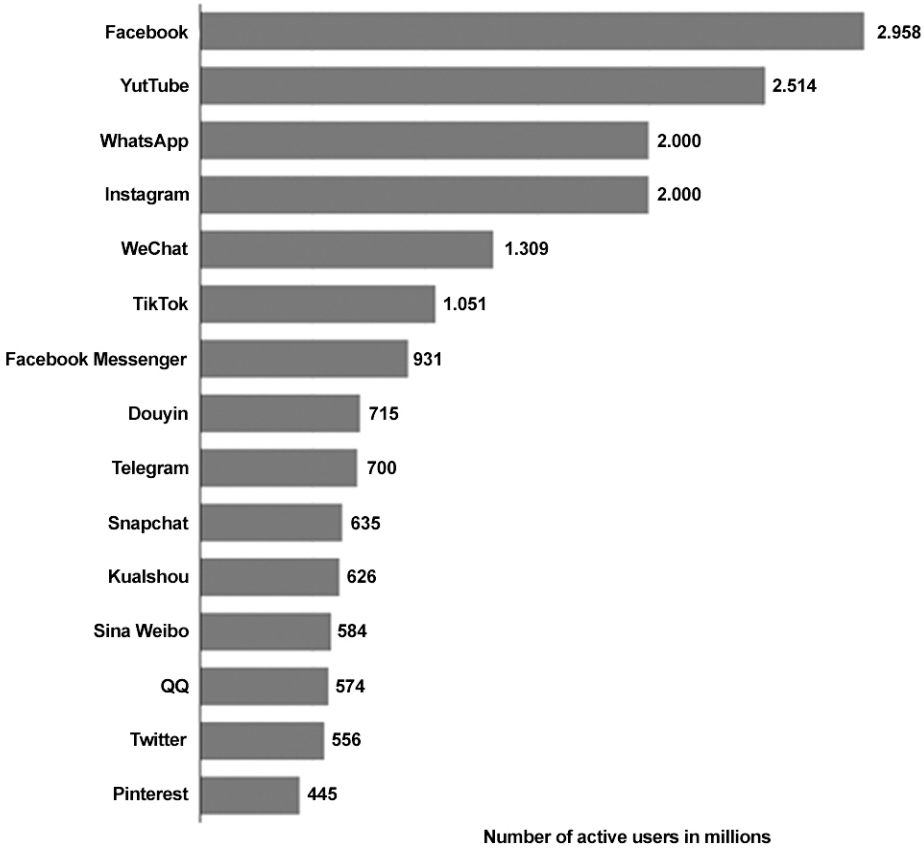

Figure 1: Most popular social networks worldwide as of January 2023, ranked by number of monthly active users (in millions)

Source: www.statista.com

[1] Myspace still exists and is still actively searching for users. However, the content and form has changed over the years. Most of the initial user accounts has been lost over time. See the website on https://myspace.com/.

As social media platforms continued to evolve and amassed a larger user base, new ways of their usage began to surface among users on a daily basis, some of them associated with criminal activity. Directly or implicitly.

Social media has become a means to commit, detect, and even prevent crime. This huge reservoir of information, according to Statista.com, covered over 4.59 billion people using social media worldwide in 2022, a number projected to increase to almost six billion in 2027.

How sophisticated and deep the impact of social network service providers on society can be may be grasped through the different features they offer. One of them is customized advertising services, at times called "targeting". Why this form is called like that is explained in the following paragraphs.

In digital marketing, "targeting" pertains to the ability to precisely choose the individuals or groups that will be exposed to your advertisements. The methods and techniques of customized advertising are becoming more complex and sophisticated as an increasing number of social interactions take place through social networks, sharing, among others, even the most intimate possible personal information. At times, the users are not even closely aware of the ramifications of their engagement in various forms on social media. It is particularly concerning that targeted advertising can be directed at the behavior of individuals that extends beyond the reach of social networks, by using browser data or an individual's IP address.

In response to this, the European Data Protection Board adopted Guidelines No. 8/2020 on targeted advertising aimed at users of social networks[2], which aims to describe the risks related to the protection of personal data arising from the use of targeted advertising on social networks, including the potential loss of individual control over their data, the risks of discrimination and exclusion, and the dangers of manipulating individuals. The Guidelines were deemed essential to address an entirely new domain within the realm of digital marketing.

2. USE OF SOCIAL MEDIA BY CRIMINALS

As social media has transformed into a public arena, a portion of criminal activity in society has shifted to the digital realm. In response, the law enforcement community was forced to swiftly adapt to address this new frontier. It is crucial to underscore that the mentioned adaptation process may never reach a definitive conclusion, as social media remains a constantly evolving landscape.

[2] https://edpb.europa.eu/system/files/2021-04/edpb_guidelines_082020_on_the_targeting_of_social_media_users_en.pdf, 15.9.2023.

The United States Department of Justice published in 2011 a white paper Criminal Use of Social Media[3] that discusses how criminals are using social media for new and traditional "white-collar" crimes. The paper explores ways in which criminals use social media to exploit the personal information of an individual or family for financial gain. For instance, burglars can peruse the personal information of families to find out when they will be absent from their homes. Another criminal technique is the use of "social engineering," defined as the social and psychological manipulation of individuals and groups to promote personal or political goals based on fraudulent claims and information – so-called "phishing". Cyberstalking has also been pointed out to be a prevalent offense on social media.

The European Union Agency for Law Enforcement Training for instance organizes a training program called "Use of Social Media by Criminals"[4] in which it covers the phenomenon of social media, categories of crimes in which social media are used, and preventive measures that help protect social media users. The target audience for this specific training is defined as law enforcement officials who are not specifically dealing with social media crimes, but who require an understanding for conducting their operational activities.

Social media can be intricately linked to criminal activities through various practical avenues. Evidence of crimes can often be discovered within social media content, including photographs and videos. An example of this connection is the 2015 Canadian case, where a Facebook selfie[5] featuring a murder weapon played a pivotal role in securing the conviction of the offender.[6] Namely, the belt with which the victim was strangled was seen on a selfie of the offender, and the victim posted on Facebook just hours before the crime was committed. After that, the offender pled guilty and was finally sentenced to seven years for manslaughter.

Some types of crimes may be committed directly via social media such as threat or revenge pornography.[7]

3. THREATS VIA SOCIAL MEDIA

[4] https://www.cepol.europa.eu/training-education/elesson-use-social-media-criminals, 17.9.2023.

[5] A photograph that one has taken of oneself, typically one taken with a smartphone or webcam and shared via social media, Oxford Languages.

[6] See more on the case on the following website https://www.bbc.com/news/world-us-canada-42722952, 30.9.2023.

[7] Defined by the European Institute for Gender Equality as non-consensual pornography that involves the online distribution of sexually graphic photographs or videos without the consent of the individual in the images. Cyber Violence Against Women and Girls, 2017, https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/cyber-violence-against-women-and-girls?language_content_entity=en, 30.9.2023.

There are many examples of convictions due to threats committed via social media outlets such as the one in Croatia in which the perpetrator was convicted after threatening the local newspaper journalist through Facebook comments.[8] In the comments section under an article published online, the offender stated that the journalist should be burned along with the entire studio due to the way the article was written. In Hawaii, after a jury trial before Chief United States District Judge, an Oahu resident was found guilty of two counts of posting threats to kill others on Instagram.[9] Both examples illustrate how the criminal justice systems in specific countries have adapted to the evolving methods of committing offenses online and their determination to prosecute such cases, despite the offenders' common misconception of online anonymity.

3.1. Social Media and Revenge Pornography

Revenge pornography is a rather newly introduced criminal offense in countries that have decided to criminalize such behavior. Generally, in the European Union, posting sexually explicit images online without the permission of the involved persons seemed to be better protected after the General Data Protection Regulation (GDPR)[10] came into force in 2018. Primarily because of the introduced right to erasure also known as "the right to be forgotten". However, according to Politico magazine,[11] this mechanism did not tackle the issue in reality.

Reportedly, two years after GDPR was introduced, the state-funded Revenge Porn Helpline in Great Britain registered a record 250 cases which was double the number over the previous year. Simultaneously, an Irish charity confirmed the increase in revenge porn across Ireland where images of 140,000 women were leaked. The rights the GDPR offered in this segment were therefore called theoretical due to the lengthy, expensive, and not always successful processing avenues.

Recognizing the limitations of the GDPR in addressing this particular form of crime, several countries, primarily prompted by civil society's advocacy, opted to establish revenge pornography as a distinct criminal offense. Croatia, for instance, responded to this need by enacting amendments to its Criminal Law in 2021, accordingly introducing

[8] https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/4-kantuna/osuden-zbog-prijetnji-nasem-novinaru-stanko-matesic-26-iz-zadra-dobio-6-mjeseci-zatvora-s-rokom-kusnje-od-dvije-godine-1099426, 15.9.2023.

[9] https://www.justice.gov/usao-hi/pr/jury-finds-oahu-man-guilty-posting-instagram-threats-kill, 15.9.2023.

[10] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

[11] https://www.politico.eu/article/how-europe-privacy-laws-are-failing-victims-of-sexual-abuse/, 22.9.2023.

a novel criminal offense specified in Article 144. a, titled "Misuse of Recordings of Sexually Explicit Content". The newly introduced criminal offense encompasses various modes of commission. Although the initial paragraph does not explicitly involve computer systems or social media, the subsequent two paragraphs specify that the offense primarily occurs through the use of computer systems.

The second paragraph outlines a particular form of committing this offense known as "deepfake pornography." In this situation, modern technology is employed

Article 144. a of the Croatian Criminal Code

Misuse of Recordings of Sexually Explicit Content

(1) Whoever abuses a relationship of trust and without the consent of the recorded person makes available to a third person a recording of sexually explicit content that was recorded with that person's consent for personal use and thus violates that person's privacy, shall be punished by imprisonment for up to one year.

(2) The punishment referred to in paragraph 1 of this article shall be imposed on anyone who uses a computer system or otherwise creates a new or modifies an existing recording of sexually explicit content and uses that recording as a real one, thereby infringing the privacy of the person on that recording.

(3) Whoever commits the criminal offense referred to in paragraphs 1 and 2 of this article through a computer system or network or in another way, due to which the recording has become available to a large number of persons, shall be punished by a prison sentence of up to three years.

(4) The criminal offense referred to in paragraphs 1, 2 and 3 of this article shall be prosecuted upon motion.

(5) Recordings and special devices used to commit the criminal offense referred to in this Article shall be confiscated.

to manipulate explicit content, which can involve digitally replacing a character in an image or video or crafting new, deceptive content with the intention of infringing upon someone's privacy.

Six years prior to Croatian legislative amendments that criminalized this behavior, a criminal offense to tackle revenge pornography was introduced in England and Wales as part of the Criminal Justice and Courts Act. Section 33 of the Criminal Justice and Courts Act creates an offense of disclosing private sexual photographs or films without the consent of an individual who appears in them and with the intent to cause that individual distress.[12]

3.2. Social Media and Terrorism

Terrorism is one niche of organized criminal behavior that heavily relies on

modern communication technologies, media, and globalization to promote its belief system and radicalize susceptible persons. In this context, terrorist organizations also utilize social media as a communication, instigation, and organizational tool for their criminal endeavors.

Terrorist propaganda is frequently spread to mainstream social media such as videos on YouTube and Facebook. When mainstream social media platforms were shut down for them, terrorist communications shifted towards encrypted apps like Telegram. In certain instances, these groups adopt new communication channels before they become widely popular in society. For example, the Islamic State was an early user of TikTok. In reaction to this challenge, social media companies, often under government pressure, are progressively leveraging technology to enhance the identification and mitigation of the dissemination of terrorist content. In that response, social media companies are working closely with the governments and reporting to the public on their efforts to stop the further spreading of such content. According to Statista.com[13], Facebook took action on 14.5 million pieces of terrorism content in the first quarter of 2023, and 13.6 million in the following quarter. Additionally, it was reported that approximately five views were violating the platform's policy on terrorism per 10,000 views. Unfortunately, there is also a place for concern that this is not nearly enough.

The National Institute of Justice, in its 2017 analysis on the Role of Social Media in the Evolution of Al-Qaeda-Inspired Terrorism[14] noted that the importance of social media may be explained partly by the ease with which it bridges the gap between home and the new life. Furthermore, one of the conclusions drawn from the analysis underscores the amplified influence of group reinforcement and deepening engagement with extremist networks, whether offline or online. This, in turn, may contribute to an individual perceiving terrorism as an appealing course of action and encourage him/her to take action.

Interpol analyses the terrorist use of social media platforms to enhance the identification and detection of terrorists in national counter-terrorism investigations. For example, social media platforms are used to identify potential witnesses like after the London Bridge attack in 2017, and the Nairobi hotel attack in 2019. The technology used for this is constantly developing, such as the use of facial recognition.

4. OTHER CONSEQUENCES ARISING FROM THE IMPROPER USE OF SOCIAL MEDIA

[13] https://www.statista.com/statistics/1013864/facebook-terrorist-propaganda-removal-quarter/, 1.11.2023.

[14] https://nij.ojp.gov/topics/articles/role-social-media-evolution-al-qaeda-inspired-terrorism, 15.9.2023.

Numerous implications are associated with the intersection of criminal justice and social media. While this section touches on only a few, the list of implications is extensive.

4.1. Civil Justice

Some of the effects discussed in this article that occur in the criminal justice arena spill over to the civil law domain. For instance, malicious public comments of the employee on social networks, in which the employee crosses the line of free expression at the expense of the employer - is a valid reason for extraordinary dismissal, as decided by the Croatian County Court in Rijeka in one of its rulings[15].

The County Court in Rijeka also ruled that the defendant is obliged to pay the plaintiff a sum of HRK 10,000.00 (approximately EUR 1,300) with interest following the plaintiff's request that the defendant compensate him for immaterial damage due to the violation of the right to personality, honor, and reputation, by making untrue statements on the defendant's Facebook page.[16]

4.2. Conducting of Judges on Social Media

Social media not only play a crucial role in legal cases but also have a significant impact on the moral authority, integrity, propriety, and dignity of the judicial system. In this regard, in 2019, the Supreme Court of the Republic of Croatia issued non-binding guidelines for judges, emphasizing the importance of maintaining these core values of judicial duties while using social networks. These are based on the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Non-binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges[17].

Recognizing the global importance of social networks, the Guidelines aim to raise judges' awareness of the potential pitfalls associated with their use, which might lead to perceptions of bias or susceptibility to undue external influences. Conversely, the document underscores the positive aspects of social networks, highlighting their potential to enhance the dissemination of professional knowledge, improve public understanding of the law, and promote transparency in the judicial

[15] Decision number Gž R 405/2020-3.

[16] Decision number Gž-817/2020-2.

[17] https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/social_media_guidelines/social_media_guidelines_final.pdf, 30.9.2023.

system, fostering closer ties with the communities judges serve.

Furthermore, the guidelines address a range of issues, including the disclosure of judges' identities on social networks, appropriate content and behavior online, the management of online friendships and relationships, privacy and security concerns, and the recommendation for ongoing training concerning matters and challenges related to social media use. Regardless of whether judges actively use social media, they are advised to possess a basic understanding of these platforms, including how social media can generate evidence in cases they may preside over.

Additionally, the guidelines stress the importance of providing judges with specialized training on the advantages, risks, and potential pitfalls of their social media use. This training should also encompass the social media activities of their family members, close associates, and court staff.

In 2019, the Venice Commission adopted a contribution document to the UNODC Guidelines named Use of Social Media by Judges, Deontological Rules or Instructions/Relevant Case Law[18]. The documents bring forward the relevant practices across judiciaries. According to it, most of the responding countries stated that there are no specific rules on the use of social media but that the general deontological rules on judges' restraint in public expression apply.

5. THE OTHER SIDE OF THE MEDAL

Although the relevance of social media and the content posted there in criminal proceedings is indisputable, there are some caveats that need to be mentioned as well.

As published by the American Sociological Association, some experts believe that social media evidence not only offers fresh avenues for solving crimes and pinpointing wrongdoers, but it also raises concerns regarding the fairness and credibility of this type of evidence. Social justice activists and victim advocates express worry that social media content is being leveraged against vulnerable communities, exacerbating the demonization and marginalization of individuals who are already disadvantaged.[19]

Social media give us immediate content which can quickly lead to false conclusions and consequently the violation of the presumption of innocence which affects not only the alleged perpetrator but also his/her immediate surroundings. The rapid spread of information on social media can result in the dissemination

[18] https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2019)003-e, 30.9.2023.

[19] https://www.asanet.org/footnotes-article/social-media-criminal-evidence-new-possibilities-problems/, 15.9.2023.

of inaccurate or biased news.

Accusations and trial information can go viral, leading to public shaming and harassment of individuals involved in a case, regardless of guilt or innocence.

Social media can potentially lead to what is commonly referred to as "tainting of the jury pool," which implies that it has the capacity to significantly impact the court proceedings and potentially sway potential jurors, compromising their ability to remain impartial. The influence on professional judges should not be dismissed, although it is generally believed that they are more resilient to such external influences.

Forming a credible assumption of privacy concerning data transmitted, received, and shared on social media networks can be a daunting task. Additionally, the lack of privacy, even with stricter privacy settings, constitutes another significant concern.

The rapidly evolving nature of social media can pose legal challenges, as existing laws may not adequately address all the complexities of online interactions and data. Essentially, this can result in a legal gap, with law enforcement systems trailing behind technology developments.

Overall, while social media can be a valuable source of evidence and information in criminal proceedings, its misuse and potential to impact the fairness of trials and the rights of individuals involved underscore the need for careful consideration and ethical practices in its use.

CONCLUSION

The repeated emphasis on the significance of social media in our society, its swift evolution and widespread adoption among users, and the transformative impact it has had on our lives may appear clichéd, but it remains both necessary and undeniably accurate. On a daily basis, it becomes evident that there is an ongoing requirement for enhancing awareness regarding both the favorable and adverse consequences of social media usage. People need guidance on how to utilize it effectively, comprehend the ramifications of their actions, and ensure their own safety.

The task set before the criminal justice professionals is even more complex. They must continually adapt to the evolving digital landscape, which necessitates training and education on social media trends and technologies. Informed use of social media among them may improve the effectiveness and the quality of their work aiding not only in the prosecution of crimes but, more significantly, in their prevention.

As elaborated in this paper, the consequences of the improper use of social media are not only related to criminal justice. These effects spill over into other domains, including civil justice, judicial ethics and integrity. It is not only imperative for judges and other law enforcement professionals to grasp the intricacies of social media while handling legal cases, but they also must exhibit prudent behavior when using it in their personal lives.

It is often emphasized that social media serve as an excellent aid for criminal justice professionals because of the various possibilities it offers, an abundance of data, and information that facilitates case resolution. This is correct but all of the relevant aspects need to be taken into account.

In summary, the connections between criminal justice and social media involve various complex issues related to law, ethics, and technology. While it is frequently highlighted that social media can be a valuable tool for criminal justice professionals due to the wealth of data and information it provides, there are more than a few caveats that must be considered in this process to ensure the fairness of justice delivery.

REFERENCES

1. Criminal Code of the Republic of Croatia, *Official Gazette,* No. 125/11, 144/12. 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., 126/19., 84/21., 114/22., 114/23.
2. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Use of Social Media by Judges Deontological Rules or Instructions/Relevant Case-Law, 2019, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2019)003-e, 30.9.2023.
3. European Data Protection Board, Guidelines 8/2020 on the targeting of social media users, 2020, https://edpb.europa.eu/system/files/2021-04/edpb_guidelines_082020_on_the_targeting_of_social_media_users_en.pdf, 15.9.2023.
4. European Institute for Gender Equality, Cyber Violence Against Women and Girls, 2017, https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/cyber-violence-against-women-and-girls?language_content_entity=en, 30.9.2023.
5. Lane, J. & Ramirez, F.A. "Social Media as Criminal Evidence: New Possibilities, Problems", Footnotes, Vol. 49, Issue 4, https://www.asanet.org/footnotes-article/social-media-criminal-evidence-new-possibilities-problems/, 15.9.2023.
6. National Institute of Justice, The Role of Social Media in the Evolution of Al-Qaeda-Inspired Terrorism, https://nij.ojp.gov/topics/articles/role-social-media-evolution-al-qaeda-inspired-terrorism, 15.9.2023.
7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of

personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).
8. www.statista.com
9. United Nations Office on Drugs and Crime, Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges, https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/social_media_guidelines/social_media_guidelines_final.pdf, 30.9.2023.
10. United States Department of Justice, Criminal Use of Social Media, 2011, https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/criminal-use-social-media#:~:text=Criminals%20patrol%20social%20media%20looking,be%20absent%20from%20their%20houses, 15.9.2023.

UTICAJ DRUŠTVENIH MEDIJA NA KRIVIČNO PRAVOSUĐE

Iako su suštinski razvijeni za zabavu i razonodu, društveni mediji direktno utiču na krivično pravosuđe širom sveta. Kako je tehnologija napredovala tokom vremena, pojavilo se mnoštvo pozitivnih i negativnih posledica tog napretka. Porast društvenih medija nesumnjivo je uticao na krivično pravosuđe, pa će pravna zajednica morati kontinuirano da se prilagođava novom okruženju. Ne samo da su društveni mediji postali izvor informacija i dokaza, već su postali i sredstvo izvršenja krivičnih dela. Istražni organi redovno ispituju aktivnosti osumnjičenih na društvenim mrežama, prate postavljene postove, fotografije i uspostavljene kontaktne kako bi se utvrdile veze sa kriminalnom aktivnošću ili prikupili dokazi o njihovoj umešanosti.Ono što se dešava u kosmosu društvenih medija tiče se svih delova lanca krivičnog pravosuđa: policije, tužilaštva i sudova. Štaviše, prodor društvenih medija doprineo je pojavi nekih potpuno novih krivičnih dela na globalnom nivou.

U ovom radu smo nastojali da istražimo različite aspekte uticaja društvenih medija na sistem krivičnog pravosuđa, odnosno relaciju između društvenih medija i krivičnog prava, fokusirajući se na širi kontekst. Osim toga, nastojali smo da pružimo primere iz evropskih i drugih međunarodnih sistema.

KEYWORDS: *društveni mediji, digitalilna pravda, krivično pravosuđe, digitalno, društvene mreže.*

ŠPIJUNSKI SOFTVER PROTIV NOVINARA

Milana Pisarić*

Istinsko novinarstvo stožer je savremene demokratije i okosnica vladavine prava. Visok stepen slobode i nezavisnosti medija omogućava opštoj javnosti da ostvari svoje pravo na obaveštenost, da bude upoznata sa pozitivnim tokovima razvoja ali i da joj se skrene pažnja na nedozvoljene, protivpravne i uopšte negativne pojave u društvu i državi. Elementi i kriterijumi za ocenu ove slobode i nezavisnosti prepoznati su na međunarodnom nivou, a važan element predstavlja zaštita novinarskog izvora. Uprkos tome, decenijama unazad prisutna je praksa da se novinari prate i prisluškuju, kroz optički i tehnički nadzor. Ono čemu danas svedočimo, a što je omogućeno tehnološkim razvojem, je upotreba špijunskog softvera za ostvarivanje pristupa mobilnom telefonu ili računaru novinara, čime se omogućava da se sa daljine prati, pretresa i oduzima sadržaj uređaja ili nadzire i presreće komunikacija koju novinari ostvaruju, naravno bez njegovog znanja i saglasnosti. Upotreba spajvera ne samo da ugrožava ljudska prava novinara, nego se ovakvim postupanjem dovode u pitanje međunarodnopravni standardi slobode medija, pa se osnovano može sumnjati u demokratske vrednosti i vladavinu prava. U ovom radu autor analizira pravnu stranu upotrebe malvera za pretresanje računara sa daljine i nadziranje komunikacije i njen uticaj na ljudska prava.

KLJUČNE REČI: *nadzor, spajver, sloboda medija.*

UVOD

Nije tajna da policija i obaveštajne službe proširuju dubinu i širinu svog nadzora nad našim javnim i građanskim prostorom. Nove tehnologije radikalno transformišu sposobnost praćenja i prikupljanja, kategorizacije, skladištenja, analize, ukrštanja i deljenja podataka (Walker-Munro, 2023: 121). Ove tehnologije uključuju: masovni nadzor i presretanje komunikacija, IMSI hvatače, daljinsko hakovanje, ekstrakciju podataka iz mobilnih telefona, praćenje društvenih medija, kamere

* Doktor pravnih nauka, docent, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, E-mail: *m.pisaric@pf.uns.ac.rs.*

za prepoznavanje lica itd. Prodor u digitalnu privatnost građana je neizbežna posledica takvog nadzora, budući da je većina tehnologija digitalnog nadzora veoma invazivna po ljudska prava i slobode. Iako se ove tehnologije primenjuju pod velom zaštite demokratskog društva, to se često čini bez adekvatnog pravnog osnova ili demokratskog nadzora. Posebno zabrinjava upotreba alata za nadzor i praćenje lica koje nisu osumnjičena za bilo koje krivično delo.

Naime, javnosti se tokom poslednjih nekoliko godina obelodanjuju izveštaji sa dokumentovanim slučejavima koji ukazuju na to da države nabavljaju i (zlo) upotrebljavaju špijunski softver za targetiranje javnih ličnosti, među njima: novinara, aktivista, političara, advokata. Kao posledica toga, usledile su političke afere, oglasile su međunarodne i nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava i strukovna udruženja novinara, pokrenuto je nekoliko sudskih postupaka, formiran je komitet da se ispita upotreba ovog alata u Evropskoj uniji (EU) ...

U ovom radu autor razmatra legitimitet i legalitet digitalnog nadzora u odnosu na novinare kroz prizmu slobode medija, a kako je to utrđeno u međunarodnim standardima i u praksi međunarodnih sudova.

1. IZMEĐU SLOBODE I NADZORA

Sloboda izražavanja predstavlja suštinski temelj demokratskog društva, a sloboda medija je neophodna za njegovo zdravo funkcionisanje, pa su garancije koje treba obezbediti novinarima od posebne važnosti. Uprkos tome, decenijama unazad prisutna je praksa da ih službe bezbednosti prate i prisluškuju, kroz optički i tehnički nadzor. Ono čemu danas svedočimo, a što je omogućeno tehnološkim razvojem, je digitalni nadzor.

Pod digitalnim nadzorom podrazumeva se korišćenje sredstava i tehnologija za otkrivanje, praćenje, presretanje, prikupljanje, obradu, tumačenje, analizu, očuvanje, prenos, zadržavanje podataka o ličnosti ili komunikacija pojedinaca i grupa. Oblici, tipovi i domet ovih alata i tehnologija već su van domena distopijskih romana, a koriste ih i države i privatne kompanije. Tržište alata za digitalni nadzor iz godine u godinu raste, pri čemu privredni subjekti koji proizvode i (pre)prodaju ove alate najčešće kao kupce imaju isključivo države (Feldstein & Kot, 2023).

Korišćenje tehnologija digitalnog nadzora predstavlja mešanje u pravo na zaštitu podataka o ličnosti, prava privatnosti, slobodu izražavanja, slobodu udruživanja, te utiče na mehanizme obeštećenja, pravnog leka i pravičnog suđenja, dok digitalni nadzor novinara dovodi u pitanje slobodu medija. Odgovor na pitanje mogu li i pod kojim uslovima državni organi da koriste takve alate da nadziru novinare daju nam međunarodnopravni principi i standardi. Tako je i u okviru

Saveta Evrope, čija je Srbija članica, tokom godina usvojeno više preporuka koje se tiču (digitalne) bezbednosti novinara i nadzora nad njima (Clark & Grech, 2017: 17-18), a u kojima se države nedvosmisleno podsećaju na pozitivne obaveze u pogledu prava garantovanih u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLjP) i na principe izgrađene u praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLjP).

1.1. Sloboda medija

Zaštita novinarskih izvora jedan je od osnovnih preduslova za slobodu medija, što je priznato i reflektovano u više međunarodnih instrumenata, (Howie, 2018, 12-15) uključujući Rezoluciju Komiteta ministara Saveta Evrope o slobodama novinara i ljudskim pravima (Committee of Ministers of the Council of Europe, Resolution on Journalistic Freedoms and Human Rights, 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy, Prague, 7-8 December 1994), Rezoluciju Evropkog parlamenta o poverljivosti novinarskih izvora (European Parliament's Resolution on Confidentiality for Journalists' Sources, 18 January 1994, *Official Journal of the European Communities,* No. C 44/34) te Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope o pravu novinara da ne otkrivaju svoje izvore informacija. Naročito se u Preporuci Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o zaštiti novinarskih izvora ističe potreba da se od novinara ne zahteva da otkriju izvor informacija.

Rezoluciju Komiteta ministara Saveta Evrope o slobodama novinara i ljudskim pravima, Rezoluciju Evropkog parlamenta o poverljivosti novinarskih izvora, te Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope o pravu novinara da ne otkrivaju svoje izvore informacija (Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation No. R (2000) 7 on the right of journalists not to disclose their sources of information, 8 March 2000). Naročito se u Preporuci Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o zaštiti novinarskih izvora (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Recommendation 1950 (2011), The protection of journalists' sources, 25 January 2011) ističe potreba da se od novinara ne zahteva da otkriju izvor informacija.[1]

[1] U Preporuci se, između ostalog, ističe da državni organi, pa i pravosudni organi, ne smeju zahtevati od novinara otkrivanje informacija koje identifikuju novinarski izvor, osim ako su ispunjeni uslovi iz člana 10 stav 2 EKLjP i ukoliko se ne može ubedljivo utvrditi da razumne alternativne mere ne postoje ili su iscrpljene, da legitimni interes za otkrivanje izvora jasno nadmašuje javni interes za neotkrivanjem, kao i da je dokazano da postoji preovlađujuća potreba za otkrivanjem izvora. Stoga bi otkrivanje informacija koje identifikuju izvor trebalo da bude ograničeno na izuzetne okolnosti u kojima su u pitanju javni ili pojedinačni interesi od vitalnog značaja i mogu se ubedljivo utvrditi. Nadležni organ, prilikom izuzetnog zahtevanja da se otkriju izvori, mora pokazati da postoje razlozi zbog kojih takav vitalni interes nadmašuje interes za neotkrivanje i dokazati da su alternativne mere iscrpljene.

U svojoj dosadašnjoj praksi ESLjP se dosledno rukovodio pomenutim međunarodnim standardima, koji sa svoje strane, pak, direktno upućuju na presude Suda u vezi sa slobodom izražavanja iz člana 10. EKLjP. Ovaj član štiti novinarsko pravo – i dužnost – da saopšti informacije o pitanjima od javnog interesa, pod uslovom da se postupa u dobroj veri u cilju pružanja tačnih i pouzdanih informacija u skladu sa etikom novinarstva. ESLjP je stanovišta da je pravo novinara da zaštite svoje izvore deo slobode iz člana 10. EKLjP da se prime i prenesu informacije i ideje bez mešanja organa javne vlasti, i da predstavlja jednu od važnih zaštitnih mera te slobode.[2] Takođe je kamen temeljac slobode medija, bez kojih se izvori mogu odvratiti od pomoći medijima u informisanju javnosti o pitanjima od javnog interesa. ESLjP je od 1985. u više predmeta isticao da je zadatak medija da obelodanjuju informacije i budu „javni čuvari" demokratije (*Financial Times Ltd. and Others v. the United Kingdom*, Application No. 821/03, Judgment of 15 December 2009), koji zadatak ne mogu da ostvare ukoliko se u državi ne poštuje sloboda medija i od novinara se traži da bez opravdanog razlog otkriju svoje izvore. Osim navedenog, ne treba zaboraviti da je zaštita poverljivosti novinarskih izvora zahtev sadržan u etičkim kodeksima novinara.

Od ovako jasnog, tehnološki-neutralnog višedecenijskog pristupa ESLjP ne bi trebalo da bude drastičnih odstupanja. Tako je još 2011. u Preporuci o zaštiti novinarskih izvora naglašeno da poverljivost novinarskih izvora ne sme biti ugrožena sve većim tehnološkim mogućnostima državnih organa da kontrolišu korišćenje mobilnih komunikacija i internet medija od strane novinara. Takođe, istaknuto je da presretanje komunikacije, praćenje novinara ili pretresanje i zaplena informacija i materijala ne smeju da zaobiđu zaštitu izvora novinara. S tim u vezi, pružaoci usluga i komunikacione kompanije ne bi trebalo da budu obavezani da obelodanjuju informacije koje mogu dovesti do identifikovanja izvora u suprotnosti sa članom 10. EKLjP.

Možemo se zapitati – da li se nešto promenilo u međuvremenu? Svakako potreba za zaštitom novinarskih izvora, a time i slobode medija, nije. Nije se promenila ni zainteresovanost države da nadzire i prati novinara, ali je napredak tehnologije ponudio nove mogućnosti (zlo)upotrebe alata za (digitalni) nadzor novinara.

---

[2] Pod novinarskim izvorom ESLjP podrazumeva svako lice koje daje informacije novinaru, a pod informacijom koja identifikuje, odnosno koja verovatno može dovesti do identifikovanja izvora, podrazumeva kako „činjenične okolnosti sticanja informacija iz izvora od strane novinara", tako i „neobjavljeni sadržaj informacija koje je izvor dao novinaru". Vid. *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands*, Application No. 39315/06, Judgment of 22 November 2012; *Saint-Paul Luxembourg S.A. v. Luxembourg*, Application No. 26419/10, Judgment of 18 April 2013. Slično tome, u jednom predmetu sudija je izdao naredbu izdavaču časopisa, zahtevajući da se dostave fotografije snimljene tokom ilegalne ulične trke. Iako svrha naredbe nije bila identifikacija izvora, već pribavljanje novinarskog materijala koji bi pomogao u istrazi, ESLjP je tu činjenicu ocenio kao irelevantnu, jer je efekat bio isti –ocenjeno je da je traženi materijal objektivno bio podoban ili je mogao da posluži da se identifikuje izvor. Vid. *Sanoma Uitgevers BV v. Netherlands*, Application No. 38224/03, Judgment of 31 March 2009.

1.2. Špijunski softver kao alat digitalnog nadzora

Jedan od alata digitalnog nadzora je špijunski softver – spajver (spyware). Radi se o malicioznom softveru koji je namenjen daljinskom pristupu elektronskom uređaju (pre svega mobilnom telefonu), radi pretresanja i prikupljanja pohranjenog sadržaja, i praćenja i presretanja čak i zaštićene komunikacije (Pisarić, 2023: 51-66).

Špijunski softver se može instalirati in situ, ali je evolucija spajvera omogućila da se sa daljine zarazi ciljani uređaj iskorišćavanjem ranjivosti softvera (prvenstveno zero-day ranjivosti), pa i bez bilo kakve aktivnosti korisnika (zero-click exploit) (Kaldani & Prokopets, 2022: 11-12). Nakon što se infiltrira u sistem, onemogućava zaštitne mehanizme i bezbednosna ažuriranja u uređaju[3], a zaraženi uređaj zatim prenosi prikupljene podatke sa uređaja i omogućava sprovođenje nadzora u realnom vremenu čitanjem dolaznih tekstualnih poruka, praćenjem poziva i lokacija, pristupom i snimanjem audio i video zapisa preko mikrofona i kamere uređaja itd (Pisarić, 2023: 16-26). Na taj način spajver nadgleda se i prati korisnik uređaja, bez njegovog znanja ili saglasnosti, kroz praćenje i snimanje unosa znakova na tastaturi (keylogging), nadzor aktivnosti i snimanje i slanje podataka, kao i druge oblike prikupljanja podataka, u zavisnosti od njegove konfiguracije i funkcionalnosti. Za razliku od konvencionalnog prisluškivanja, koje omogućava samo praćenje komunikacija u realnom vremenu, spajver može da obezbedi potpun, retroaktivan pristup datotekama i porukama kreiranim u prošlosti, lozinkama i metapodacima o prošlim komunikacijama.

S obzirom na to da sofisticirani špijunski softver ostavlja malo ili nimalo tragova na uređaju mete, teško je otkriti da je uređaj „zaražen", a čak i ako se otkrije, veoma je teško dokazati ko je odgovoran za napad. Ipak, forenzičke analize pojedinih istraživača utvrdile su njegovo prisustvo, a upotreba spajvera već nekoliko godina u središtu je kontroverznih dešavanja. Izveštaji ukazuju na to da spajver koriste i autoritarne i demokratske države širom sveta, sa i bez sudskog odobrenja, za targetiranje novinara, advokata, sudija, aktivista, političara i državnih zvaničnika.

[3] Primera radi, kako se u tehničkom opisu Pegaz spajvera još iz 2019. navodi njegovo korišćenje ne zahteva saradnju sa telekomunikacionim kompanijama, a može lako da prevaziđe enkripciju, SSL, vlasničke protokole i druge prepreke, i omogući praćenje glasovnih i VoIP poziva u realnom vremenu. Vid. NSO Pegasus - product description, https://archive.org/details/nso-pegasus.

2. REAKCIJA NA UPOTREBU ŠPIJUNSKOG SOFTVERA PROTIV NOVINARA

Iako su slučajevi (zlo)upotrebe spajvera identifikovani i ranije, naročitu pažnju javnosti privukao je medijski izveštaj iz jula 2021, u kom je kolektiv istraživačkih novinara, nevladinih organizacija i istraživača – Projekat Pegaz – objavio listu od oko 50.000 telefonskih brojeva koji bi mogli biti meta spajvera Pegaz, proizvod izraelske firme NSO Group (Rueckert, 2021).

Pegaz je još 2019. u izveštaju Ujedinjenih nacija (UN) o nadzoru i ljudskim pravima (United Nations, Special Rapporteur on freedom of opinion and expression, Report on the adverse effect of the surveillance industry on freedom of expression, 28 May 2019 and OHCHR, Report: Impact of new technologies on the promotion and protection of human rights in the context of assemblies, including peaceful protests, 24 June 2020) prepoznat kao alat za hakovanje mobilnog telefona u 45 država. Izveštaj sadrži opšti pregled obaveza države u pogledu ljudskih prava na nivou UN koje štite od ciljanog nadzora, među kojima su član 12. (pravo na privatnost) i član 19. (sloboda izražavanja) Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 17(1) (pravo na privatnost) i člam 19. (sloboda izražavanja) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Istaknuto je da, pored primarnih obaveza da ne krše ova prava, države imaju pozitivnu obavezu da zaštite pojedince od nedozvoljenog mešanja trećih strana, uključujući i od transnacionalnog nadzora koji strani subjekti vrše nad njenim državljanima. Predložen je pravni i politički okvir za regulisanje, odgovornost i transparentnost unutar industrije nadzora, kako bi se poboljšala usklađenost sa međunarodnim standardima i otklonili nedostaci u implementaciji.

Države se pozivaju da obezbede strožiju regulaciju izvoza opreme za nadzor i propise o njenoj upotrebi, kao i na hitan moratorijum na izvoz, prodaju, transfer, upotrebu ili servisiranje alata za nadzor dok se upotreba tih tehnologija ne može tehnički ograničiti na zakonite svrhe, koji su u skladu sa ljudskim pravima, ili dok se ne može obezbediti da će se te tehnologije izvoziti samo u države u kojima njihova upotreba podleže odobrenju datom u skladu sa zakonom i standardima zakonitosti, neophodnosti i legitimiteta od strane nezavisnog i nepristrasnog sudskog organa. Na isto se ukazuje i nakon objave rezultata Pegaz projekta - na države se apeluje da nametnu globalni moratorijum na prodaju i transfer tehnologije nadzora dok ne uspostave pravni okvir koji garantuje njeno korišćenje u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava (OHCHR, UN High Commissioner for Human Rights, Use of spyware to surveil journalists and human rights defenders, 19 July 2021 and Spyware scandal: UN experts call for moratorium on sale of 'life threatening' surveillance tech, 12 August 2021).

Na nivou Saveta Evrope je u januaru 2023. izražena ozbiljna sumnja u pogledu kompatibilnosti upotrebe Pegaza i sličnih špijunskih softvera sa praksom ESLjP, imajući u vidu visok stepen intruzivnosti po ljudska prava, pa su države pozvane da preduzmu mere da spreče zloupotrebe i stvore odgovarajući pravni okvir, poštujući standarde utvrđene u praksi ESLjP (Council of Europe Commissioner for Human Rights, Highly intrusive spyware threatens the essence of human rights, 27 January 2023).

2.1. Reakcije EU

U Uniji se do skoro činilo da institucije ostaju neme (na izveštaje o korišćenju spajvera prema pripadnicima civilnog društva i novinarima pod velom zaštite nacionalne bezbednosti) i drže se pasivno (iz razloga što je korišćenje spajvera radi zaštite nacionalne bezbednosti u isključivoj nadležnosti država članica). Među prvima koji je reagovao bio je Evropski supervizor za zaštitu podataka o ličnosti (European Data Protection Supervisor, Preliminary Remarks on Modern Spyware, 15 February 2022),[4] a kao odgovor na rastući skandal, Evropski parlament je marta 2022. formirao istražni odbor sa zadatkom da ispita navodno kršenjo prava Unije u vezi sa upotrebom Pegaza i sličnih špijunskih softvera („PEGA" komitet).

PEGA komitet je počeo sa radom 19. aprila 2022, prikupljajući informacije i dokaze putem javnih rasprava, misija, konsultacija sa stručnjacima, zahteva za informacijama, istraživanja, a krajem maja 2023. usvojio je Izveštaj (Report of the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the use of Pegasus and equivalent surveillance spyware (2022/2077(INI), 22.5.2023).

Opšti zaključak je da se špijunski softver koristi u svim državama članicama,[5] ali je tokom nekoliko javnih rasprava ispitivano i delimično utvrđeno stanje u 17 država članica.[6] Spajver se nabavlja direktno ili preko zastupnika, brokerske

[4] Supervizor je februara 2022 istakao da, s obzirom na nivo mešanja u pravo na privatnost i teškoće u ispunjavanju zahteva proporcionalnosti, redovno korišćenje Pegaza ili sličnih visoko nametljivih tehnologija špijunskog softvera ne bi bilo kompatibilno sa pravnim poretkom EU. Stoga je predložio zabranu razvoja i primene špijunskog softvera u EU i, alternativno (ako se takvi alati ipak primenjuju u izuzetnim situacijama), utvrđivanje mere za sprečavanje nezakonite upotrebe (jačanje nadzora nad merama nadzora, primenu pravila o privatnosti i zaštiti podataka, te sudsko ispitivanje zloupotreba, itd.).

[5] Prema informacijama koje je Komitetu dostavila NSO Group, Pegaz je prodavan u najmanje 14 država članica EU, do trenutka raskida ugovora sa dve države. Nije poznato koje su to države – pretpostavlja se da su u pitanju Poljska i Mađarska, ali sve dok ova firma ili izraelska vlada ne daju zvaničnu izjavu u vezi sa raskidom ugovora, pretpostavka se ne može potvrditi.

[6] Poljska, Mađarska, Grčka, Kipar, Španija, Holandija, Belgija, Nemačka, Malta, Francuska, Irska, Luksmeburg, Italija, Austrija, Estonija, Litvanija, Bugarska.

kompanije ili posrednika. Prisutni su aranžmani za određene usluge, umesto stvarne kupovine softvera, a u ponudi su dodatne usluge, kao što je obuka osoblja ili obezbeđivanje servera. Kupovina i upotreba spajvera je veoma skupa - radi o milionima evra - ipak, u mnogim državama članicama ovi rashodi nisu uključeni u redovan budžet i stoga nisu obuhvaćeni nadzorom. Većina su kupile špijunski softver za potrebe borbe protiv kriminala i zaštite bezbednosti, no, postoje brojni dokazi da je spajver zloupotrebljen u nekoliko država članica u čisto političke svrhe. Rezultati istraživanja povezuju Pegaz i druge špijunske softvere sa kršenjem ljudskih prava, uključujući praćenje, ucene, kampanje klevetanja, zastrašivanja i uznemiravanja. Utvrđeno je da države članice nisu samo kupci komercijalnog spajvera, već imaju i druge uloge u trgovini špijunskim softverom – pojedine su sedišta prodavaca ili poželjna destinacija za finansijske i bankarske usluge, a druge su zemlje boravišta protagonistima spajverske industrije. Zbog toga se oštro kritikuje Evropska komisija, jer nije preduzela sve napore da ostvari svoju ulogu čuvara ugovora o EU.[7]

Na osnovu Izveštaja PEGA Komiteta Evropski parlament je sredinom juna 2023. usvojio preporuke koje je uputio Savetu i Komisiji (European Parliament recommendation of 15 June 2023 to the Council and the Commission following the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the use of Pegasus and equivalent surveillance spyware (2023/2500(RSP)), 15 June 2023) u kom je posebno izražena zabrinutost zbog korišćenja špijunskog softvera u odnosu na novinare,[8] te očigledne suzdržanosti u istrazi i veoma sporog napretka i nedostatka transparentnosti u sudskim postupcima koji se pokrenuti povodom toga. Pored pojedinačnih, Parlament je svim državama članicama uputio preporuke koje se, između ostalog, odnose na stvaranje odgovarajućeg zakonskog okvira, istragu slučajeva (zlo)upotrebe spajvera i usklađivanje nacionalnog pravnog okvira sa standardima Venecijanske komisije, Suda EU i ESLjP.[9]

---

[7] Ističe se da među propisima EU već postoje pravila koja mogu poslužiti kao regulatorni okvir za upotrebu špijunskog softvera (prvenstveno Direktiva o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija i Direktiva o zaštiti fizičkih lica u vezi sa obradom podatka o ličnosti koju vrše nadležni organi u svrhu sprečavanja, istrage i otkrivanja krivičnih dela, krivičnog gonjenja i izvršenja krivičnih sankcija). Međutim, njihova primena u državama članicama je sporna, a bez odgovarajuće i smislene primene, propisi EU postaju neefikasni i ostavljaju dovoljno prostora za nelegitimnu upotrebu špijunskog softvera. Komisija jeste izrazila zabrinutost i zatražila pojašnjenja od nekoliko država članica, ali samo za one slučajeve u kojima je već izbio medijski skandal na nacionalnom nivou, no dalja reakcija je izostala.

[8] Zaključeno je da je u Poljskoj i Mađarskoj došlo do značajnog kršenja i lošeg upravljanja u sprovođenju pravnih pravila Unije, pa se od ovih država traži da preduzmu određene korake. Takođe, upućene su preporuke i Grčkoj u kojoj su uočene nepravilnosti, u pogledu Španije utvrđeno je da nije bilo protivzakonitog postupanja, a posebna pažnja posvećena je Kipru, kao bazi za izvoz špijunskih softvera.

[9] Parlament je pozvao države članice da usvoje zakone za legalnu upotrebu, prodaju, nabavku i prenos špijunskog softvera (ostavivši im rok do kraja 2023.) Takođe, pozvao je države članice da ispune četiri uslova kako bi bilo dozvoljeno da nastave da koriste špijunski softver: a) istraživanje i rešavanje slučajeva zloupotrebe špijunskog softvera bez odlaganja; b) usklađivanje nacionalnog pravnog okvira sa standardima Venecijanske komisije,

Izglasavanje ovih preporuka predstavlja snažan politički signal državama da se zloupotreba špijunskog softvera treba, ako ne okončati, onda postaviti u adekvatan pravni okvir. Nakon prvobitne euforije, nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava i strukovna udrženja novinara širom EU izrazile su rezigniranost,[10] zahtevajući moratorijum na kupovinu, prenos, prodaju i upotrebu špijunskog softvera. S druge strane, NSO Group je pozdravila to što je Parlament prepoznao da su tehnologije digitalnog nadzora važan alat u borbi protiv kriminala, dok su preporuke oceninjene kao razumne (NSO group statement on European Parliament's adoption of resolution on surveillance technologies).

Rad PEGA komiteta je bio otežan nespremnošću država članica da pruže informacije na upit - dobio je minimalne ili nikakve odgovore o nabavci i korišćenju špijunskog softvera i o budžetskim aspektima, a države nisu dostavile ni informacije o pravnom okviru niti o upotrebi spajvera izvan onoga što je već bilo poznato javnosti. Nepružanje informacija uglavnom se opravdava pozivanjem na nacionalne propise o tajnosti i poverljivosti podataka, a pojedine države su odbile da komentarišu upotrebu spajvera pozivajući se na nacionalnu bezbednost, koja je u isključivoj nadležnost države članice EU. Takođe, prodavci alata i države koje izdaju izvozne dozvole (uglavnom Izrael) nisu bili spremni dele informacije o svojim kupcima. I u Preporukama Parlamenta, usvojenom na osnovu Izveštaja PEGA komiteta, ističe se nezrelost, nespremnost i nepodobnost institucija EU da reaguju. Ono može predstavljati indiciju za procenu adekvatnosti EU da reaguje na korišćenje špijunskih softvera.

* * *

Iako se i sa nivoa UN i SE pozivaju države da se suzdrže od korišćenja spajvera, a u Izveštaju i Preporukama Parlamenta EU se pozivaju i Evropska komisija i Savet EU da reaguju, treba imati u vidu da ovi akti nisu pravno obavezujući, i pitanje je političke volje da li će i kakva reakcija uslediti. I pored svih ovih apela, nema dokaza da se države za sada suzdržavaju od korišćenja špijunskog softvera.

Suda EU i ESLjP; v) eksplicitnu posvećenost uključivanju Evropola u istrage; i g) ukidanje izvoznih dozvola koje nisu u skladu sa Uredbom o dvostrukoj upotrebi. Što se tiče dugoročne akcije, Parlament je zauzeo stav da postoji potreba za zajedničkim standardima EU koji bi trebalo da regulišu i ograniče upotrebu špijunskog softvera. Na primer, ovlašćenje za korišćenje špijunskog softvera trebalo bi da se daje samo u izuzetnim slučajevima u vezi sa istragama o „ograničenoj i zatvorenoj listi jasno i precizno definisanim teškim krivičnim delima koja predstavljaju stvarnu pretnju nacionalnoj bezbednosti.

[10] Primera radi, vid. EDRi, *PEGA Committee does not go all the way on spyware regulation*, https://edri.org/our-work/pega-committee-does-not-go-all-the-way-on-spyware-regulation/; Amnesty EU, EU: Final vote on spyware inquiry must lead to stronger regulation, https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/06/eu-final-vote-on-spyware-inquiry-must-lead-to-stronger-regulation/.

Štaviše, baze nevladinih organizacija i strukovnih udruženja[11] apdejtuju se novim slučajevima iz godine u godinu.[12] Ipak, treba očekivati da iznošenje u javnost (zlo)upotrebe špijunskog softvera, stvaranje pritiska od strane civilnog društva i zdrava politička rasprava daju rezulate.[13]

3. MEĐUNARODNI STANDARDI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Iako još uvek ne postoji sudska praksa o upotrebi Pegaza ili sličnih špijunskih softvera od strane državnih organa, otvoreno je pitanje implikacije po ljudska prava. Omogućavanje tajnog, daljinskog pristupa celokupnom sadržaju i funkcijama pametnog telefona (lokacija, telefonski pozivi, tekstovne i glasovne poruke, elektronska pošta, fotografije, video zapisi, lozinke, istorija pregledanja veba ili mogućnost daljinskog korišćenja kamere i mikrofona u realnom vremenu) dovodi do neviđenog nivoa intruzivnosti, otkrivajući najosetljivije podatke o ličnosti (o zdravlju, seksualnom životu, političkom mišljenju, verskom ili drugom uverenju) i to ne samo lica koja su targetirana nadzorom, nego i svih drugih s kojima to lice komunicira (njegova porodica, kolega, prijatelji, klijenti itd.). Stoga je korišćenje spajvera per se mešanje u ljudska prava, a procenu da li u konkretnom slučaju predstavlja povredu prava garantovanih u EKLjP, posebno prava na poštovanje privatnog života, doma i prepiske (član 8.) i slobode izražavanja (član 10.), procenjivaće nacionalni sudovi i ESLjP.

Poznato je da je jedna predstavka podneta ESLjP, a odnosi se na upotrebu spajvera u Grčkoj (Appeal by Koukakis to the European Court of Human Rights, 27 July 2022). Do donošenja presude povodom ove i budućih predstavki, treba imati u vidu dosadašnju praksu ESLjP o merama tajnog nadzora, uopšte, a posebno u odnosu prema novinarima, u vezi sa slobodom medija i zaštitom novinarskih izvora. Tokom godina, ESLjP je izgradio značajan korpus relevantne sudske prakse, uspostavivši, u predmetima u kojima je utvrđeno da je došlo do povrede prava iz čl. 8. i 10. EKLjP, međunarodnopravne standarde za digitalni nadzor i slobodu medija. Države bi trebalo upravo ovim standardima da se rukovode kada razmatraju upotrebu špijunskog softvera u odnosu prema novinarima.

---

[11] https://citizenlab.ca/tag/spyware/.

[12] Primera radi, u septembru 2023. identifikovan je slučaj upotrebe spajvera u odnosu prema ruskoj novinarki. Vid. *Access Now, Hacking Meduza: Pegasus spyware used to target Putin's critic,* September 13 2023, https://www.accessnow.org/publication/hacking-meduza-pegasus-spyware-used-to-target-putins-critic/.

[13] Primera radi, komisija poljskog Senata je početkom septembra 2023. ocenila upotrebu Pegaza nezakonitom. Vid. *Komisja Nadzwyczajna ds. inwigilacji przyjęła raport ze swoich prac*, September 6 2023, https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,15764,komisja-nadzwyczajna-ds-inwigilacji-przyjela-raport-ze-swoich-prac.html.

Poznato je da je jedna predstavka podneta ESLjP, a odnosi se na upotrebu spajvera u Grčkoj. Do donošenja presude povodom ove i budućih predstavki, treba imati u vidu dosadašnju praksu ESLjP o merama tajnog nadzora, uopšte, a posebno u odnosu prema novinarima, u vezi sa slobodom medija i zaštitom novinarskih izvora. Tokom godina, ESLjP je izgradio značajan korpus relevantne sudske prakse, uspostavivši, u predmetima u kojima je utvrđeno da je došlo do povrede prava iz članova 8. i 10. EKLjP, međunarodnopravne standarde za digitalni nadzor i slobodu medija. Države bi trebalo upravo ovim standardima da se rukovode kada razmatraju upotrebu špijunskog softvera u odnosu prema novinarima.

3.1. Standardi zaštite tajnosti novinarskih izvora

Imajući u vidu značaj zaštite novinarskih izvora za slobodu medija u demokratskom društvu i potencijalno zastrašujući efekat po tu slobodu koji proizvodi zahtev upućen novinarima od strane državnih organa da otkriju izvore, ESLjP je u dosadašnjoj praksi zauzeo stav da takvo postupanje ne može biti kompatibilno sa članom 10. EKLjP jer se ne može smatrati „neophodnim" u demokratkom društvu, osim ako to nije opravdano preovlađujućim zahtevom u javnom interesu.[14] Naime, vitalna uloga medija kao čuvara interesa javnosti može biti potkopana a sposobnost medija da pruži tačne i pouzdane informacije javnosti negativno pogođena ukoliko se bez opravdanog razloga traži od novinara da otkrije izvor. Ovakvo mešanje države uvek predstavlja kršenje prava iz člana 10. EKLjP, osim ako je propisano zakonom, teži ostvarivanju jednog ili više legitimnih ciljeva iz stava 2 tog člana i neophodno je u demokratskom društvu za postizanje tih ciljeva, odnosno opravdano je preovlađujućim zahtevom javnog interesa u konkretnom slučaju.[15]

Imajući u vidu značaj zaštite novinarskih izvora za slobodu medija u demokratskom društvu i potencijalno zastrašujući efekat po tu slobodu koji proizvodi

[14] Tako je u presudi u predmetu Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva, u kom je novinaru bilo naređeno da identifikuje izvor koji mu je pružio informacije u vezi sa finansijskim statusom kompanije a koje su bile označene kao „strogo poverljive", ESLjP istakao važnost poverljivog novinarskog materijala. Sud je smatrao da naredba za otkrivanje izvora ne može biti kompatibilna sa članom 10. EKLjP, osim ako nije opravdana pretežnijim zahtevom u javnom interesu. Vid. *Goodwin v. the United Kingdom*, Application No. 17488/90, Judgment 27 March 1996. Slično tome, ESLjP je utvrdio da interes holandske vlade da sazna identitet izvora novinara nije bio dovoljan da prevlada nad interesom podnosioca predstavke da ga prikrije, čime je došlo do povrede člana 10. EKLjP. Vid. *Voskuil v. the Netherlands*, Application No. 64752/01, Judgment of 22 November 2007.

[15] Svako mešanje u pravo na zaštitu takvog materijala mora biti praćeno zakonskim proceduralnim garancijama. Ovde se misli na suštinski kvalitet samog zakona – u domaćem zakonu moraju postojati minimum dve posebne proceduralne garancije u slučaju da država traži ili je verovatno da će doći do novinarski materijala i želi dalje da koristi taj materijal: (1) nezavisno odobravanje, odnosno davanje ovlašćenje za takvo postupanje, i (2) pretežniji zahtev u javnom interesu u konkretnom slučaju, koji je procenio nezavisni davalac odobrenja.

zahtev upućen novinarima od strane državnih organa da otkriju izvore, ESLjP je u dosadašnjoj praksi zauzeo stav da takvo postupanje ne može biti kompatibilno sa članom 10. EKLjP jer se ne može smatrati „neophodnim" u demokratkom društvu, osim ako to nije opravdano preovlađujućim zahtevom u javnom interesu. Naime, vitalna uloga medija kao čuvara interesa javnosti može biti potkopana a sposobnost medija da pruži tačne i pouzdane informacije javnosti negativno pogođena ukoliko se bez opravdanog razloga traži od novinara da otkrije izvor. Ovakvo mešanje države uvek predstavlja kršenje prava iz člana10. EKLjP, osim ako je propisano zakonom, teži ostvarivanju jednog ili više legitimnih ciljeva iz stava 2 tog člana i neophodno je u demokratskom društvu za postizanje tih ciljeva, odnosno opravdano je preovlađujućim zahtevom javnog interesa u konkretnom slučaju.

Stoga, ograničenje poverljivosti novinarskih izvora zahteva najpažljivije ispitivanje ispunjenosti ovih uslova od strane nacionalnih sudova i od strane ESLjP,[16] a naročito uslova neophodnosti takvog mešanja u demokratskom društvu[17], što je potvrđeno u više predmeta. ESLjP je jasno stavio do znanja da oni nisu samo deo testa usklađenosti sa zakonom, nego i testa proporcionalnosti. [18] Svoj stav ESLjP je opredelio decenijama unazad, a u nedavnim presudama je u konstatovao da ne vidi razlog da od njega odstupi.

Takođe, ESLjP smatra da je naredba za pretresanje prostorija koje koristi novanar i oduzimanje materijala drastičnija mera od naređenja novinaru da se otkrije identitet izvora, jer ovlašćena lica koja vrše pretresanje imaju veoma široke istražna ovlašćenja, pošto, po definiciji, imaju pristup svoj dokumentaciji u posedu novinara. Sud je zauzeo stav da domaće pravo treba da predvidi garanciju da se vrši prethodna kontrola od strane sudije ili drugog nezavisnog i nepristrasnog donosioca

[16] Sud je u više predmeta ponovio da njegov zadatak u proceni „neophodnosti" mešanja nije da zauzme mesto nacionalnih vlasti, već da preispita, u svetlu predmeta u celini, da li su odluke donete u skladu sa njihovom ovlašćenjima kompatibilni sa odredbama EKLjP. Vid., *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others*.

[17] Vid. *Saint-Paul Luxembourg S.A. v. Luxembourg.*

[18] Da bi se utvrdilo da postoji takav interes, Sud je zauzeo stav da nije dovoljno da državni organ pokaže da bez otkrivanja novinarskog izvora neće moći da vrši propisane zadatke ili ostari propisane legitimne ciljeve (npr. sprečavanje krivičnog dela), nego je u svakom konkretnom slučaju potrebno da sud izbalansira taj javni interes sa interesom slobode medija. Test „neophodnosti u demokratskom društvu" zahteva od Suda da utvrdi da li je „mešanje" odgovaralo „hitnim društvenim potrebama", da li je to bilo srazmerno legitimnom cilju i da li razlozi koje su dali nacionalni organi koji su odobrili meru relevantni i dovoljni. Ipak u proceni da li takva „potreba" postoji i koje mere treba preduzeti da bi se to rešilo, nacionalnim organima ostavljeno je određeno polje procene, koje nije neograničeno, nego obuhvata „pomirenost" takve potrebe sa slobodom izražavanja iz člana 10. EKLjP. S tim u vezi, ni pravo novinara da ne otkriju svoje izvore ne može se smatrati pukom privilegijom nego delom slobode izražavanja, sa kojim treba postupati sa najvećim oprezom (npr. vid. *Nagla v. Latvia*, Application No. 73469/10, Judgment of 16 July 2013).

odluke.[19] Ukoliko su nacionalne vlasti preduzele korake da pristupe novinarskom materijalu u slučaju da domaći zakon nije zahtevao prethodno sudsko ili drugo nezavisno odobravanje, Sud je utvrdio da domaći zakon nije obezbedio adekvatne zaštitne mere, pa je samim tim došlo do kršenja člana 10. EKLjP. Shodno tome, ukoliko bi sud naknadno odbrio pretresanje, postoji povreda prava iz člana 10. EKLjP, jer je izostao test preovlađujućeg javnog interesa.[20]

ESLjP je primenio test pretežnijeg zahteva u javnom interesu kada je procenjivao sudske naredbe za pretresanje doma i radnog mesta novinara i oduzimanja isprava i predmeta,[21] budući da su ove istražne radnje mogle dovesti do identifikovanja novinarskih izvora. Tako je u predmetu Ernst i dr. protiv Belgije, u kom je sudija dao generalno odobrenje za pretresanje doma i prostorija novinara, čime je ovlastio državne organe da pristupe celokupnoj dokumentaciji u posedu novinara, Sud našao da je prekršen član 10. EKLjP (Ernst and others v Belgium, Application No. 33400/96, Judgment of 15 July 2013). Slično tome, u predmetu Avaz Zejnalov protiv Azerbejdžana utvrđeno je kršenje prava iz člana 10. EKLjP, jer je izvršeno pretresanje stana i kancelarije novinara na osnovu naredbe suda koja

[19] ESLjP je naglasio da takvu kontrolu treba izvršiti pre pretresanja ili, u hitnim slučajevima makar pre pristupanja i korišćenja prikupljenog materijala, dok bi kontrola nakon predaje materijala potkopala samu suštinu prava na poverljivost novinarskog izvora. Sud je dalje objasnio važnost rigoroznih proceduralnih mera zaštite i potrebu da one budu propisane u domaćem zakonu, našavši da donosilac odluke treba da se rukovodi jasnim kriterijumima, uključujući i to da li manje nametljiva mera može biti dovoljna da posluži utvrđenim preovlađujućim javnim interesima. Donosiocu odluke treba da je ostavljena mogućnost da odbiju da izdaju naredbu za otkrivanje informacije ili da izda ograničeno odobrenje kako bi se zaštitili izvori od otkrivanja, bez obzira na to da li su oni konkretno navedeni u zadržanom materijalu ili ne, na osnovu toga što saopštavanje takvog materijala stvara ozbiljan rizik odkompromitovanja identiteta novinarskih izvora...U hitnim situacijama, trebalo bi da postoji procedura za identifikaciju i izolaciju, pre iskorišćavanja materijala od strane vlasti, informacija koje bi mogle da dovedu do identifikacije izvori. Vid. *Sanoma Uitgevers BV v Netherlands*.

[20] U ovom predmetu policija je izvršila četiri hitna pretresanja u kući, o čemu je sudija bio obavešten tek narednog dana, kada je i odobrio pretresanja. Svrha pretresanja nije bila identifikacija izvora (bio je prethodno već identifikovan); ono što je bilo važno je uticaj pretraživanja novinarskog materijala. U nacionalnom proposu je bilo propisano da je pretresanje morao prethodno da odobri sudija, a postojala je posebna odredba u vezi sa pretresanjima novinara; štaviše, sudija je imao ovlašćenje da opozove naredbu. Vid. *Nagla v. Latvia*.

[21] ESLjP je zauzeo stav da država nije dokazala da je konkurencija interesa – zaštita novinarskih izvora i prevencija i represija kriminala – pravilno izbalansirana - razlozi koje su vlasti dale da opravdaju pretresanje medijske kuće mogli bi se smatrati relevantnim, ali ne i dovoljnim, pa je pretresanje shodno tome bilo nesrazmerno. Vid. *Martin and Others v. France*, Application No. 30002/08, Judgment of 12 April 2012. U drugom predmetu podnosioci predstavke (urednici i novinari nedeljnika) ukazali su na to da je pretresanje kancelarija i oduzimanje dokumenata imalo za cilj da identifikuje njihove izvore informacija - uzbunjivače. Sud je smatrao da je došlo do povrede člana 10. Konvencije, iz razloga što je sporni članak objavljen na osnovu „poverljivih" vojnih dokumenata bio podoban da doprinese javnoj raspravi, pa je istakao važnost slobode izražavanja u vezi sa pitanjima od javnog interesa i potrebu da se zaštite novinarski izvori, uključujući i kada su ti izvori bili državni službenici. Sud je smatrao da je mešanje u pravo novinara na slobodu izražavanja, posebno njihovo pravo na prenošenje informacija, nije bilo proporcionalno legitimnom cilju, nije zadovoljilo hitnu društvenu potrebu, pa stoga nije bilo neophodno u demokratskom društvu (mešanje se sastojalo u zapleni, pronalaženju i čuvanju svih baza podataka časopisa, čak i podataka koji nisu bili povezani sa spornim člankom, sa ciljem da se identifikuju uzbunjivači). Takođe, Sud smatra da je ova mera bila takva da odvrati potencijalne izvore od pomoći medijima u informisanju javnosti o pitanjima od opšteg interesa. Vid. *Görmüş and Others v. Turkey*, Application No. 49085/07, Judgment of 19 January 2016.

je preširoko postavila ovlašćenje policije, koja je stoga imala ničim neograničen pristup celokupnom materijalu novinara.[22] U presudi u predmetu Sergej Sorokin protiv Rusije utvrđeno je kršenje prava iz člana 10. jer je ESLjP je našao da u zakonu i naredbi nedostaju izričite proceduralne garancije usmerene ka zaštiti novinarskih izvora od arbitrernog mešanja kroz oduzimanje i pretresanje elektronskih uređaja-nosilaca podataka.[23]

3.2. Standardi zaštite od digitalnog nadzora

Pored toga što predstavlja mešanje u pravo novinara na slobodu izražavanja, kako je zagarantovano u članu 10. EKLjP (i povredu prava ukoliko u zakonu nedostaju adekvatni zaštitni mehanizmi ili u konkretnom slučaju ne postoji preovlađujući zahtev u javnom interesu koji opravdava takvu meru), ciljani tajni nadzor novinara predstavlja i mešanje u njihovo pravo na poštovanje privatnog života, doma i prepiske, garantovano u članu 8. EKLjP. Tajni nadzor je opravdan samo ukoliko su ispunjeni uslovi iz člana 8. stav 2 EKLjP, odnosno ako su takve mere "u skladu sa zakonom", služe za ostvarivanje jednog ili više „legitimnih ciljeva" na koje se ovaj stav odnosi i „neophodne su u demokratskom društvu" da bi se postigli takvi ciljevi.

[22] U ovom slučaju je pred nacionalnim sudom vođen krivični postupak protiv novinara, u okviru kog je sud izdao naredbu za pretresanje novinarevog stana i kancelarije, prilikom kojih su oduzeti predmeti i isprave. ESLjP je našao da je pretresanje izvršeno na osnovu zakona o krivičnoj proceduri (pa je je ispunjen uslov propisanosti u nacionalnom zakonu), kao i da ova radnja služi ostvarivanju legitimnog cilja (vođenja krivičnog postupka). Međutim, ESLjP je utvrdio da sud u naredbi nije precizirao predmete i isprave koji se traže i koji se imaju oduzeti, pa je to uzeo kao razlog za kršenje člana 8. EKLjP. Takođe, ESLjP je stava da osporeno pretresanje i zaplena predstavljaju kršenje prava podnosioca predstavke da prima i prenosi informacije u smislu člana 10. stav 1 Konvencije. Naime, ESLjP smatra da, čak i pod pretpostavkom da svrha pretresanja nije bila otkrivanje novinarskih izvora, formulacije u naredbi su očigledno bile previše široko postavljene da bi se isključila takva mogućnost, pa je osporeno pretresanje nesrazmerno ostvarivanju cilja, tim pre što je omogućilo istražnim organima da traže novinarske izvore podnosioca predstavke. Pored toga, kako su prilikom pretresanja pronađeni i oduzeti brojni dokumenti i predmeti koji očigledno nisu povezani sa krivičnim delom povodom kog je vođen krivični postupak protiv novinara-podnosioca predstavke, ESLjP je zaključio da takvo pretresanje ima veoma negativan uticaj na njegov odnos sa izvorima informacija, kao i odvraćajući efekat, uopšte, na druge novinare i njihove izvore. Vid. *Avaz Zeynalov v. Azerbaijan*, Applications nos. 37816/12 and 25260/14, Judgment of 22 April 2021.

[23] Iako je pretresanje služilo legitimnom cilju (za potrebe krivičnog postupka), ESLjP takvo mešanje nije ocenio kao neophodno jer prilikom izdavanja naredbe sud nije dao konkretne razloge zbog kojih smatra da je pretresanje potrebno za konkretnu istragu, a iz obrazloženja suda ne proizlazi da je izvršeno bilo kakvo balansiranje, odnosno ispitivanje da li su interesi istrage za obezbeđivanje dokaza dovoljni da nadjačaju interes šire javnosti za zaštitu novinarskih izvora. Takođe, sud pravnog leka se ograničio na ispitivanje formalne zakonitosti pretresanja, umesto da sprovede ocenu neophodnosti i srazmernosti postupanja istražnih organa. Prilikom odobravanja pretresanja i oduzimanja predmeta, sud nije izdao uputstvo istražnim organima da koriste bilo kakve postupke filtriranja ili na drugi način obezbede da se ne pristupa nepovezanim ličnim i profesionalnim podacima podnosioca predstavke, pa su ovlašćena lica policije zaplenili sve elektronske uređaje koji su pronađeni prilikom pretresanja a koji su sadržali i podatke koje nisu u vezi sa krivičnim predmetom, i kojima je pristupljeno u celosti. Zbog svega navedenog, ESLjP je utvrio da je došlo do kršenja člana 10. EKLjP. Vid. *Sergey Sorokin v. Russia*, Application No. 52808/09, Judgment of 30 August 2022.

Što uslova predviđenosti u zakonu, nadzor mora da ima pravni osnov u domaćem propisu, koji je dostupan dotičnom licu i predvidiv u pogledu efekata - zakon treba da bude dovoljno jasan tako da građanima pruži adekvatnu indikaciju u kojim okolnostima i pod kojim uslovima su nadležni državni organi ovlašćeni da primene tajne mere nadzora.[24] U sudskoj praksi o takvim merama, Sud je razvio minimalne zaštitne mehanizme koje bi trebalo da budu postavljene u zakonu u pogledu nazora i presretanja komunikacija, bilo za potrebe sprečavanja ili otkrivanja krivičnih dela, bilo za potrebe zaštite nacionalne bezbednosti,[25] a kako bi izbegla zloupotreba ovlašćenja.[26]

Da bi se obezbedilo da se mere tajnog nadzora primenjuju samo kada je to neophodno u demokratskom društvu, Sud se takođe mora uveriti u to da postoje adekvatne i delotvorne garancije protiv zloupotreba – što podrazumeva procenu, između ostalog, postupaka za izdavanje naloga, aranžmana za nadzor nad sprovođenjem mera tajnog nadzora,[27] kao i svih mehanizama obaveštavanja i pravnih lekova, kako je predviđeno nacionalnim pravom. Što se tiče procedure odobrenja, potrebno je da meru odobri nezavisni organ.[28] Iako prethodno sudsko

[24] U pogledu zaštite nacionalne bezbednosti, ESLjP je zauzeo stav da zahtev „predvidivosti" ipak ne podrazumeva da države treba u zakonu detaljno da navedu sva ponašanja koja mogu dovesti do odluke da se pojedinac podvrgne tajnom nadzoru, jer su, po svojoj prirodi, pretnje nacionalnoj bezbednosti različitog karaktera i mogu biti nepredviđene ili teško unapred definisane. Međutim, zakon bi trebalo da sa dovoljnom jasnoćom predvidi makar obim diskrecionog prava datog nadležnim organima i način njegovog sprovođenja. Tako je u predmetu Zaharov protiv Rusije, u kom je podnosilac predstavke urednik novina, ESLjP kritikovao činjenicu da je predmetni zakon ostavio vlastima gotovo neograničen stepen diskrecije u određivanju koji događaji ili radnje predstavljaju pretnju i da li je ta pretnja dovoljno ozbiljna da opravda tajni nadzor. Vid. *Roman Zakharov v. Russia*, Application No. 47143/06, Judgment of 4 December 2015.

[25] Vid. npr: *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*, Applications Nos..58170/13 and Others, Judgment of 25 May 2021.

[26] Odnose se na: prirodu krivičnih dela koja mogu dovesti do naredbe za tajni nadzor, određenje kategorije lica čiji razgovori se mogu nadzirati, ograničenje trajanja mere, proceduru koju treba pratiti za pregledanje, korišćenje i čuvanje na taj način prikupljenih podataka, mere predostrožnosti koje treba preduzeti kada se saopštavaju ti podaci trećoj strani, i okolnosti u kojima se snimci mogu ili moraju izbrisati ili uništiti.

[27] Organ koji daje odobrenje mora zaista biti sposoban da potvrdi postojanje potrebnog stepena sumnje protiv dotičnog lica, posebno da li postoje indicije za sumnju da je to lice planiralo ili izvršilo krivična ili druga dela koja mogu dovesti do tajnog nadzora, kao što su, na primer, radnje koja ugrožavaju nacionalnu bezbednost. Vid. *Roman Zakharov v. Russia.*

[28] Tako je u presudi u predmetu *Telegraf i drugi protiv Holandije* u vezi sa tajnim nadzorom komunikacije novinara od strane službe bezbednosti radi otkrivanja od koga su dobili sporni materijal, ESLjP našao da zakon nije dao garancije primerene upotrebi ovlašćenja nadzora nad novinarima u cilju otkrivanja novinarskih izvora, zbog čega je došlo do kršenje prava i iz članova 8. i iz 10. EKLjP. Naime, ESLjP je našao da u ovom slučaju postoji nedostatak u tada važećem zakonu jer je propisano da meru targetiranog nadzora odobrava ministar policije, što nije nezavisni organ. *Post factum* ispitivanje takve odluke od strane nadzornog odbora za rad službi bezbednosti, paralamenta ili ombudsmana (kako je bilo propisano u zakonu) ne mogu da „povrate" na taj način već poništenu zaštitu poverljivosti novinarskog izvora. Vid. *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands.*
Takođe, Sud je utvrdio da je davanje odobrenja i nadzor nad merama tajnog nadzora od strane ministra pravde (bez prethodnog sudskog izdavanja naloga) ne može da obezbedi potrebu za strogom procenom neophodnosti u demokratskom društvu. Vid. *Szabó and Vissy v. Hungary*, Application No. 37138/14, Judgment of 12 January 2016.

odobrenje može predstavljati važnu zaštitu od neselektivnog nadzora, ESLjP takođe ispituje obim sudijske procene prilikom izdavanja naloga (da li sudija primenio test „neophodnosti" ili „proporcionalnosti") i sadržaj naredbe za presretanje (npr. označavanje određenih lica ili prostorija).[29]

Da bi mešanje bilo opravdano, ovlašćenja za preduzimanje tajnog nadzora nad građanima se tolerišu samo u meri u kojoj su striktno neophodne za očuvanje demokratskih institucija (Klass and Others v. Germany, Application No. 5029/71, Judgment of 6 September 1978). Štaviše, mera mora da bude neophodna za dobijanje vitalnih obaveštajnih podataka u individualnoj operaciji, naročito u pogledu novinara a u vezi sa pravom iz čl. 10 EKLjP. Tako je u presudi u predmetu Sedletska protiv Ukrajine, u vezi sa pristupom podacima o komunikaciji novinarke, a koje koje čuva njen operater mobilne telefonije, ESLjP utvrdio da postoji kršenje prava iz čl. 10 EKLjP s obzirom na to da takav pristup odobren sudskom naredbom nije bio neophodan u demokratskom društvu nego je predstavljao krajnje nesrazmernu meru koja nije opravdana pretežnijim zahtevom u javnom interesu.[30]

U pogledu kontrole i nadzora nad sprovođenjem mera tajnog nadzora, u principu je poželjno da se povere sudiji, jer sudska kontrola nudi najbolje garancije nezavisnosti i nepristrasnosti, kao i pravilnu proceduru.[31] Međutim, nadzor koji vrše ne-sudski organi se takođe mogu smatrati usaglašenim sa Konvencijom ako je nadzorni organ nezavisan od organa koji sprovode meru i ima dovoljno ovlašćenja da sprovede delotvornu i kontinuiranu kontrolu.

---

[29] U predmetu *Ekimdžiev i drugi protiv Bugarske*, Sud je doveo u pitanje činjenicu da bugarski sudovi koji izdaju naloge za presretanje uopšte nisu dali razloge ili su dali uopštene razloge. Vid. *Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria*, Application No. 70078/12, Judgment of 11 January 2022.

[30] Istražni sudija je izdao naredbu operateru mobilne telefonije da omogući pristup podacima o komunikaciji podnosioca predstavke - novinarke u periodu od 16 meseci, za potrebe krivičnog postupka protiv drugog lica, sa kojim je ona komunicirala. U bazi operatera nalazili su se podaci o datumima, vremenu, trajanju poziva, brojevima telefona, poslatim i primljenim tekstualnim porukama (SMS, MMS) i lokacijama u vreme svakog poziva ili poruke). Drugostepeni sud je izmenio ovu odluka tako da su od operatera traženi samo geolokacijski podaci, za navedeni period. Procenjujući činjenični i pravni osnov konkretnog slučaja, ESLjP je naročitu pažnju posvetio obrazloženju sudske odluke, pa je utvrdio da sadržani razlozi nisu relevantni i dovoljni da pokažu da je mešanje u pravo iz člana 10. ELLjP srazmerno legitimnom cilju (krivični postupak) i da postoji neophodna društvena potreba koja bi opravdala odstupanje od načela zaštite poverljivosti novinarskog izvora. Naime, podaci prikupljeni na ovaj način mogli su da sadrže informacije koje bi mogle da identifikuju novinarske izvore a koje bi se mogle koristiti u svrhu koja nije u vezi sa konkretnim krivičnim postupkom. Stoga je ESLjP ukazao državi da treba da osigura da se organi uzdrže od pristupa bilo kom od podataka navedenih u sudskoj naredbi. Vid. *Sedletska v. Ukraine*, Application No. 42634/18, Judgment of 1 April 2021.

[31] Ipak, kada sudija koji bi trebalo da vrši kontrolu i nadzor zauzima pasivan stav i prihvata, bez istinskog proveravanja činjenica, postupanje službi bezbednosti, takav nadzor nije u skladu sa članom 8. EKLjP. Vid. *Zoltán Varga v. Slovakia,* Application No. 58361/12 and 2 others, Judgment of 20 July 2021.

4. LEGALITET I LEGITIMITET UPOTREBE ŠPIJUNSKOG SOFTVERA

Špijunski softver s brojnim funkcionalnostima omogućava preduzimanje aktivnosti koje bi se mogle označiti kao radnje više krivičnih dela, jer se s jedne strane mogu zasnivati na iskorišćavanju tehničkih ranjivosti za ostvarivanje pristupa uređaju/mreži, dok se, s druge strane, njima u znatnoj meri ograničavaju garantovana ljudska prava. No, ukoliko se koriste u legitimne svrhe i po legalnom osnovu, krivična odgovornost bila bi isključena. S tim u vezi, može se postaviti par pitanja:

a) Da li je legitimno da države koriste spajver kao alat digitalnog nadzora? Većina tehnologija digitalnog nadzora je visokog stepena intruzivnosti prema određenim pravima i slobodama (tajnost i privatnost komunikacije, doma i prepiske, sloboda mišljenja i izražavanja, sloboda okupljanja, sloboda medija), i kao takve mogle bi se koristiti tek kao ultima ratio sredstvo za ostvarivanje nekog legitimnog cilja. Iako države potpisnice univerzalnih i regionalnih međunarodnih ugovora imaju pozitivnu obavezu da preduzmu potrebne mere da se ta prava zaštite, čini se da postupaju suprotno. Države širom sveta su pod oštrom kritikom javnosti zbog upotrebe tehnologija digitalnog nadzora za prikupljanje ogromnih količina informacija o građanima, što one legitimišu uvek postojećim (novim-starim) pretnjama (pretnja spoljnim neprijateljima, terorizmom, ratom protiv narko-kriminala, dečjom pornografijom, i sl.). No, malo je dokaza da je ovakav nadzor efikasan u ostvarivanju interesa krivičnog postupka ili nacionalne bezbednosti, koji se prepoznaju kao legitimni razlozi ograničavanja ljudskih prava i sloboda. Što se tiče spajvera koji se korsiti u odnosu prema novinarima, država bi morala da se ozbiljno potrudi da „prođe“ test neophdonosti u demokratskom društvu, kako bi opravdala takvo mešanje u slobodu izražavanja i poverljivost novinarskih izvora.

b) Da li je legalno da države koriste spajver kao alat digitalnog nadzora? Upotreba alata je legalna samo pod uslovom da postoji zakonom utvrđeno ovlašćenje i dokle god se postupa u skladu i u okvirima takvog ovlašćenja. Pri tome, usled visoke intruzivnosti po ljudska prava i slobode, da bi princip legaliteta bio dosledno ispoštovan, neophodno je da postoji specifičan pravni okvir, odnosno da posebne odredbe na dovoljno jasan i precizan način regulišu primenu intruzivnih tehnika omogućenih ovakvim alatima. U suprotnom, ukoliko bi se one primenjivale na osnovu nekakvog opšteg zakonskog ovlašćenja, iz prostog razloga što alati postoje i dostupni su, a njihova upotreba se opravdavala njihovom korišću za krivični postupak ili zaštitu nacionalne bezbednosti, ljudska prava i slobode bili bi neopravdano izloženi visokom stepenu rizika, nesrazmerno potrebama zaštite javnog interesa.

Špijunski softver koriste državni organi nadležni za sprečavanje i otkrivanje krivičnih dela, te prikupljanje dokaza za potrebe krivičnog postupka. U pojedinim državama postoje izričite odredbe za sprovođenje posebne istražne radnje ovlašćeni pristup računarkom sistemu i mreži sa daljene, uz pomoć tehničkog sredstva. Međutim, prema različitim studijama, zakonodavni okvir pojedinih država koje su koristile Pegaz je slab ili neefikasan, posebno u pogledu ex ante uslova odobrenja i ex post mehanizama nadzora, kao i pravnih lekova (European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, February 2023, "The use of Pegasus and equivalent surveillance spyware"). U nekim slučajevima, ESLjP je nedostatke već identifikovao u prethodnim slučajevima nadzora koji nisu u vezi sa Pegazom.[32]

U nekoliko država članica špijunski softver koristi se za potrebe zaštite nacionalne bezbednosti. Međutim, ograničenje osnovnih prava ne može se pravdati time što se države prosto pozivaju na nacionalnu bezbednost kao takvu, jer nedostatak jasnoće u pogledu toga kako se definiše nacionalna bezbednost i preterano široko tumačenje njenog delokruga predstavljaju izazov u razumevanju opravdanosti upotrebe špijunskog softvera. Štaviše, iz sudske prakse ESLjP nedvosmisleno proizlazi da se ovlašćenja iz okvira nacionalne bezbednosti moraju uskladiti sa osnovnim ljudskim pravima. Takođe, preporuke koje je u vezi sa upotrebom špijunskog softvera usvojio Evropski paralment jasno upućuju na potrebu da se stvori adekvatan zakonski okvir i da se ovlašćenja koriste u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava (prvenstveno praksom ESLjP).

Prema tome, ukoliko se u državi koristi špijunski softver za digitalni nadzor novinara, a da za to ne postoji jasan i izričit zakonski osnov, radilo bi se o nedozvoljenom postupanju, sa elementima krivičnog dela. Ukoliko u državi, pak, postoji pravni osnov, to ne znači da je takvo mešanje u skladu sa EKLjP. Da bi utvrdio da li postoji kršenje prava iz članova 8. ili 10. EKLjP, ESLjP bi procenjivao da li je takvo mešanje opravdano u smislu stava 2 ovih članova, odnosno da li je radnja koja konstituiše mešanje adekvatno propisana u zakonu, da li služi ostvarivanju jednog ili više legitimnih ciljeva i da li je neophodna u demokratskom društvu. U pogledu upotrebe špijunskog softvera, Sud ne bi prosto ispitao da li je mešanje bilo „u skladu sa zakonom" (član 8.), odnosno „propisano zakonom" (član 10.), tj. da li je spajver korišćen na osnovu propisa, nego bi cenio i kvalitet zakona. Iz

[32] U Mađarskoj je, na primer, ukazano na nedostatak obaveštavanja nakon prestanka mere nadzora (*Szabó and Vissy v. Hungary*, Application No. 37138/14, Judgment of 12 January 2016) i ograničenost ovlašćenja za nadzor koju sprovodi organ za zaštitu podataka o ličnosti (*Hüttl v. Hungary*, Application No. 58032/16, committee Judgment of 29 September 2022.). U Poljskoj i Grčkoj PEGA komitet je u svom izveštaju identifikovao nedostatke u pogledu standarda iz prakse ESLjP. Na primer, u Grčkoj je zakonodavnim amandmanom iz 2021. ukinuta mogućnost nacionalnog organa za poverljivost komunikacija i privatnost (ADAE) da obaveštava građane o ukidanju poverljivosti komunikacija. Što se Poljske tiče, Venecijanska komisija je utvrdila da Zakon o policiji iz 2016. kojim se reguliše nadzor nad građanima (još uvek na snazi) ne sadrži dovoljno zaštitnih mehanizama za sprečavanje zloupotreba. Vid. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)012-e.

dosadašnje sudske prakse ESLjP jasno proizlazi da pravni okvir mora da obezbedi precizne, delotvorne i sveobuhvatne garancije za izdavanje naredbe, izvršenje mere i potencijalne mogućnosti obeštećenja u slučaju primenjenih mera nadzora, koje moraju biti predmet adekvatnog sudskog ispitivanja i efikasnog nadzora. Pored toga, domaći zakon mora biti u skladu sa principima vladavine prava, što znači da mora da obezbedi meru pravne zaštite protiv samovoljnog mešanja javnih vlasti u prava koja su zaštićena članom 8. stav 1 i članom 10. stav 1. EKLjP. Ukoliko bi utvrdio da nisu ispoštovani standardi u pogledu predviđenosti u zakonu, Sud bi verovatno našao da pravni okvir ne pruža potrebne garancije primerene ovlašćenju za nadzor nad novinarima upotrebom špijunskog softvera a u cilju otkrivanja njihovih novinarskih izvora.

Nakon što bi utvrdio da zakon sadrži sve potrebne zaštitne mehanizme, Sud bi posebnu pažnju posvetio ispitivanju proporcionalnosti upotrebe špijunskog softvera, procenjujući činjenični i pravni osnov u svakom pojedinačnom slučaju. Ukoliko bi utvrdio da mešanje u pravo novinara na slobodu izražavanja nije bilo srazmerno legitimnom cilju, odnosno ne odgovara zadovoljenju hitne društvene potrebe, te stoga nije neophodno u demokratskom društvu, Sud bi najverovatnije utvrdio da je došlo do povrede prava – osim ukoliko država ne bi uspela da pokaže da su suprotstavljeni interesi (zaštita izvora novinara i prevencija i suzbijanje kriminala ili zaštita nacionalne bezbednosti) pravilno izbalansirani. U suprotnom, imajući u vidu interes demokratskog društva da obezbedi i održi slobodu medija, Sud bi utvrdio da se radi o kršenju članova 8. i 10. EKLjP. Uzimajući u obzir dosadašnju praksu ESLjP, malo je verovatno da bi upotreba spajvera prema novinarima „prošla" test proporcionalnosti.

ZAKLJUČAK

Nesporno je da postoje, a verovatno je i da se koriste alati za daljinski i prikriveni pristup elektronskim uređajima novinara, koji u realnom vremenu omogućavaju digitalni nadzor i snimanje komunikacije, te pretresanje i oduzimanje sadržaja pohranjenog u uređajima, bez svesti i znanja novinara. Na ovaj način se dovodi u pitanje pravo privatsnoti i zaštita poverljivosti i tajnosti novinarskih izvora, kao elementa slobode medija. Preširok prostor za diskrecionu (pr)ocenu potrebe za (zlo)upotrebom spajvera, uz prosto i olako opravdanje da to služi zaštiti nacionalne bezbednosti (koji interes nije jasno definisan pa se pod njega može podvesti sve što odgovara donosiocima odluka u datom trenutku), sam po sebi, ugrožava ne samo prava pojedinca, nego potkopava vladavinu prava i demokratske procese i institucije – omogućavajući nadzor kritičara i eliminisanje kontrole. Posledično,

sam prizvuk korišćenja spajvera za targetiranje novinara ima zastrašujući efekat po slobodu medija i građansko društvo. Iz tog razloga je za svaku osudu upotreba spajvera od strane državnih organa u svrhu praćenja, ucenjivanja, zastrašivanja, manipulisanja i diskreditacije predstavnika (nezavisnih) medija.

Ipak, u savremenom društvu borba protiv kriminala i zaštita nacionalne bezbednosti predstavljaju javne interese koji su prepoznati u međunarodnim i domaćim izvorima prava kao razlog koji opravadava ograničenje određenih osnovnih ljudskih prava. Otuda države u svrhu zaštite ovih interesa propisuju ovlašćenja nadležnih organa da preduzimaju određene mere i radnje, koje predstavljaju mešanje u osnovna ljudska prava, pa i da pri tom koriste alate za digitalni nadzor. U pojednim državama zakoni koji uređuju krivičnu proceduru i postupanje službi bezbednosti već sadrže odredbe o ovlašćenom pristupu računarima i računarskim mrežama sa daljine, kako bi se prikupili dokazi ili obaveštajni podaci. Što se tiče primene takvog ovlašćenja u odnosu prema novinarima, ukoliko postoji utvrđen pravni okvir, ne može se tvrditi da je ovaj vid digitalnog nadzora protivprotivan, jer ni sloboda izražavanja nije apsolutna, nego se može ograničiti, pod određenim uslovima, ukoliko je javni interes preovlađujući u konkretnom slučaju.

Dakle, u pravnoj realnosti, koja, između ostalog, počiva i na potvrđenoj praksi međunarodnih sudova, korišćenje spajvera prema novinarima može se smatrati legitimnim i legalnim. Legitimno je ukoliko je opravdano javnim interesom, čijoj zaštiti služi i koji je ratio legis normiranja. Legalno je ukoliko se preduzima na osnovu zakona, koji na adekvatan način uređuje ovlašćenje, u kom pogledu postoje međunarodni standardi uspostavljeni u vezi sa digitalnim nadzorom i slobodom medija ponaosob. No, postavlja se pitanje da li je korišćenje spajvera prema novinarima srazmerno ostvarenju cilja kome treba da posluži (zaštiti određenog javnog interesa), jer ukoliko nije, moglo bi se govoriti o kršenju prava novinara. Prilikom ocene ispunjenosti ovih uslova treba se rukovoditi standardima utvrđenim u praksi ESLjP u vezi sa pravom na poštovanje privatnog života, doma i prepiske (član 8.) i slobodom izražavanja (član 10.) iz EKLjP.

Prema saznanjima autora u vreme pisanja ovog rada ESLjP je podneta jedna predstavka kojom se od Suda traži da utvrdi da upotreba špijunskog softvera predstavlja kršenje prava garantovanih Konvencijom, a može se pretpostaviti da će u bliskoj budućnosti biti još takvih predmeta. Iako presuda u ovom predmetu još uvek nije doneta, mogu se izneti određene pretpostavke (pod uslovom da ESLjP drastično ne odstupi od dosadašnje višedecenijske prakse u pogledu prava iz članova 8. i 10. EKLjP), polazeći od stavova Suda u vezi sa članom 8. stav 2 i članom 10. stav 2 EKLjP. Pri tome treba istaći da je ESLjP više puta istakao da ograničenja poverljivosti novinarskih izvora zahteva najpažljivije ispitivanje, s obzirom na značaj po slobodu medija u demokratskom društvu.

Iako međunarodni sudovi, pre svega ESLjP, imaju veoma važnu ulogu u odbrani demokratije, vladavine prava i osnovnih ljudskih prava, postupci veoma dugo traju, a s obzirom na efekat presuda, moglo bi se reći da presuda u kojoj je utvrđeno da je u pojedinačnom slučaju došlo do kršenja prava ne pruža dovoljno satisfakcije u smislu delotvornosti pravnog leka. Tim pre, što je sankcionisanje država, koje su prekršile obaveze iz EKLjP, ograničenog dometa s obzirom na to da Sud nema sredstava da obezbedi izvršenje svojih presuda. Međutim, sudovi su važna brana arbitrernom postupanju u demokratkom društvu. To potvrđuju i apeli sa nivoa Ujednjinenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije, jer, između ostalog, sadrže poziv državama da usklade zakon i praksu sa standardima utvrđenim u presudama međunarodnih sudova.

U trenutnom političkom i pravnom okruženju pritisak javnosti odigraće presudan uticaj na buduće korake u pogledu korišćenja špijunskih softvera. Važno je naglasiti sledeće: da nije bilo medijskog izveštavanja, do opšte javnosti možda ni ne bi doprli slučajevi zlopotrebe spajvera niti se institucije bavile ovim pitanjem, i upravo je ovo primer esencijalne važnosti slobode medija i zaštite poverljivosti novinarskih izvora.

Na granici između apsolutne skepse i apsolutnog (ne)poverenja, može se pretpostaviti da države koriste spajver i može se verovati da će se državni organi uzdržati od nezakonite upotrebe špijunskog softvera. Međutim, rizik od zloupotrebe je vrlo verovatan u odsustvu jasnog i preciznog pravnog okvira koji uključuje zaštitne mere i nadzor, kao i u svetlu tehničkih izazova u otkrivanju i praćenju zaraženosti spajverom. Ukoliko ima volje, postoje jasne smernice kako obezbediti zaštitu od otkrivanja novinarskog izvora, a sadržane su, osim u praksi ESLjP, i u Preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope. Domaći propisi i praksa postupanja trebalo bi da obezbede izričitu i jasnu zaštitu prava novinara da ne otkrije informacije koje identifikuju izvor, u smislu člana 10. EKLjP (princip 1). Pravo novinara da ne otkrije izvor može biti predmet ograničenja samo pod uslovima iz člana 10. stav 2 EKLjP, a nadležni organi se u konkretnom slučaju rukovode standardima utvrđenim u praksi ESLjP (princip 3). Preporučuje se da sledeće mere ne treba primenjivati, ukoliko je njihova svrha zaobilaženje prava novinara da ne otkrije informacije koje mogu identifikovati izvor: 1) presretanje ili slične radnje koje se tiču komunikacije ili prepiske novinara, 2) nadzor ili slične radnje u odnosu na novinare, njihove kontakte ili poslodavce, 3) pretresanje i oduzimanje ili slične radnje u vezi sa privatnim ili poslovnim prostorom, stvarima ili komunikacijom novinara ili ili ličnim podacima vezanim za njihov profesionalni rad (princip 6). Ovi principi podobni su i danas da posluže kao ideja vodilja u društvu koje teži ka demokratskim vrednostima i vladavini prava, a kao bliža uputstva mogu se uzeti u obzir standardi utvrđeni u dosadašnjoj bogatoj praksi ESLjP.

LITERATURA

1. Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU(2022)738330_EN.pdf, 18.9.2023.
2. Clark, M. & Grech, A. (2017) *Journalists under pressure: Unwarranted interference, fear and self-censorship in Europe,* https://rm.coe.int/168070ad5d, 18.9.2023.
3. Committee of Ministers of the Council of Europe, Resolution on Journalistic Freedoms and Human Rights, 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy, Prague, 7-8 December 1994, https://rm.coe.int/0900001680919e59, 18.9.2023.
4. Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation No. R (2000) 7 on the right of journalists not to disclose their sources of information, 8 March 2000, https://rm.coe.int/16805e2fd2, 18.9.2023.
5. Committee to Protect Journalists, https://cpj.org/spyware/, 18.9.2023.
6. Council of Europe Commissioner for Human Rights, Highly intrusive spyware threatens the essence of human rights, 27 January 2023, https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/highly-intrusive-spyware-threatens-the-essence-of-human-rights, 18.9.2023.
7. European Parliament's Resolution on Confidentiality for Journalists' Sources, 18 January 1994, Official Journal of the European Communities, No. C 44/34, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/194323d5-526f-4946-a2b6-38de432e8402/language-en, 18.9.2023.
8. *Ernst and others v Belgium*, Application No. 33400/96, Judgment of 15 July 2013.
9. European Data Protection Supervisor, Preliminary Remarks on Modern Spyware, 15 February 2022, https://edps.europa.eu/data-protection/our-work/publications/papers/edps-preliminary-remarks-modern-spyware_en, 18.9.2023.
10. European Parliament recommendation of 15 June 2023 to the Council and the Commission following the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the use of Pegasus and equivalent surveillance spyware (2023/2500(RSP)), 15 June 2023https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0244_EN.html, 18.9.2023.
11. European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, February 2023, "The use of Pegasus and equivalent surveillance spyware": https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/740151/IPOL_STU(2022)740151_EN.pdf, 18.9.2023.
12. Feldstein, S. & Kot, B. *Why Does the Global Spyware Industry Continue to Thrive? Trends, Explanations, and Responses*, March 14 2023, https://carnegieendowment.org/2023/03/14/why-does-global-spyware-industry-continue-to-thrive-trends-explanations-and-responses-pub-89229#:~:text=Ongoing%20high%20

demand%20for%20intrusion,to%20fill%20in%20the%20gap, 18.9.2023.
13. Financial Times Ltd. and Others v. the United Kingdom, Application No. 821/03, Judgment of 15 December 2009.
14. Forensic Architecture, Amnesty International and The Citizen Lab, 'Digital Violence', https://www.digitalviolence.org, 18.9.2023.
15. Howie, E. (2018) „Protecting the human right to freedom of expression in international law", *International Journal of Speech-Language Pathology*, vol. 20, 12-15.
16. Kaldani, T. & Prokopets, Z. (2022) *Pegasus spyware and its impacts on human rights,* Council of Europe, https://edoc.coe.int/en/data-protection/11112-pegasus-spyware-and-its-impact-on-human-rights.html, 18.9.2023.
17. *Klass and Others v. Germany*, Application No. 5029/71, Judgment of 6 September 1978.
18. NSO group statement on European Parliament's adoption of resolution on surveillance technologies, https://www.nsogroup.com/Newses/nso-group-statement-on-european-parliaments-adoption-of-resolution-on-surveillance-technologies/, 18.9.2023.
19. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Recommendation 1950 (2011), The protection of journalists' sources, 25 January 2011, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17943&lang=en, 18.9.2023.
20. OHCHR, Report: Impact of new technologies on the promotion and protection of human rights in the context of assemblies, including peaceful protests, 24 June 2020, and https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4424-impact-new-technologies-promotion-and-protection-human-rights, 18.9.2023.
21. OHCHR, UN High Commissioner for Human Rights, Use of spyware to surveil journalists and human rights defenders, 19 July 2021, https://www.ohchr.org/en/2021/07/use-spyware-surveil-journalists-and-human-rights-defendersstatement-un-high-commissioner?LangID=E&NewsID=27326, 18.9.2023.
22. Spyware scandal: UN experts call for moratorium on sale of 'life threatening' surveillance tech, 12 August 2021, https://www.ohchr.org/en/press-releases/2021/08/spyware-scandal-un-experts-call-moratorium-sale-life-threatening#:~:text=GENEVA%20(12%20August%202021)%20%E2%80%93,with%20international%20human%20rights%20standards, 18.9.2023.
23. Pisarić, M. (2023) „The use of hacking techniques for the purpose of criminal procedure", RKKP, No. 1, 51-66.
24. Pisarić, M. (2023) "The use of policeware to hack electronic evidence in Germany and the Netherlands", *NBP*, No. 1, 16-26.
25. Report of the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the use of Pegasus and equivalent surveillance spyware (2022/2077(INI), 22.5.2023, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0189_EN.html, 18.9.2023.

26. Rueckert, P. (2021) *Pegasus: the new global weapon for silencing journalists, Forbidden stories*, July 18, 2021, https://forbiddenstories.org/pegasus-the-new-global-weapon-for-silencing-journalists/, 18.9.2023.
27. United Nations, Special Rapporteur on freedom of opinion and expression, Report on the adverse effect of the surveillance industry on freedom of expression, 28 May 2019 https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-adverse-effect-surveillance-industry-freedom-expression, 18.9.2023.
28. Walker-Munro, B. (2023) „Hyper-Collection: A Possible New Paradigm in Modern Surveillance", *Surveillance & Society,* No. 2, 120-138.

SPYWARE AGAINST JOURNALISTS

True journalism is the backbone of modern democracy and the backbone of the rule of law. A high degree of freedom and independence of the media enables the general public to realize its right to information, to be aware of positive development trends, but also to draw its attention to illegal, and generally negative phenomena in society and the state. The elements and criteria for evaluating this freedom and independence are recognized at the international level, and an important element is the protection of journalistic sources. Despite this, the practice of following and eavesdropping on journalists through optical and technical surveillance has been present for decades. What we are witnessing today, and which is made possible by technological development, is the use of spy software to gain access to a journalist's mobile phone or computer, which makes it possible to remotely monitor, search and confiscate the contents of the device or to monitor and intercept communications that journalists make, of course without his knowledge and consent. The use of spyware not only endangers the human rights of journalists, but this type of behavior calls into question the international legal standards of media freedom, so one can reasonably doubt democratic values and the rule of law. In this paper, the author analyzes the legal side of the use of malware to remotely search computers and monitor communications and its impact on human rights.

KEYWORDS: *surveillance, spyware, media freedom.*

METHODS OF COMMITTING FRAUDS VIA COMMUNICATION SERVICES - CURRENT STATE AND PREVENTION*

Radovan Blažek**

The topic of the article is a focus on new types of economic crimes committed through communication networks, the enormous increase of which we have recently witnessed. Although from the point of view of some experts, some such actions are "obvious fraud" and obvious carelessness of the victims, on the other hand, a significant number of these cases shows that the victims do not have sufficient information about this type of crime to be able to detect these practices in the right time and thus prevent the harmful consequences on their own property. The article aims to increase prevention in this area and inform about the basic "modus operandi" of the perpetrators of this insidious criminal activity.

KEYWORDS: *fraud, crime, economic crime, computer crime, communication services investigation, judicial cooperation.*

INTRODUCTION

Recently, a number of scientific contributions have been written about computer crime reacting to this expanding phenomenon of today. Today, perpetrators are becoming more acquainted with the "virtual world" and are creating new ways to get to their victims as easily as possible through the computer and communication technologies, without physical contact with them. The focus of this article is focused on fraudulent criminal activity, where the perpetrators, thanks to the inexperience or vulnerability of their victims, deceive them and force them to behave in a way that subsequently causes the victims to lose their money and the perpetrators to make an easy profit. Economic crimes aimed at obtaining financial benefits is the

* This article was supported by the scientific project APVV-19-0102 of the Slovak Research and Development Agency.

** assoc. prof. JUDr., PhD., Comenius University, Faculty of Law, Bratislava, Slovakia,
E-mail: *radovan.blazek@flaw.uniba.sk*, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3091-3399.

most widespread type of computer crime and in the wider context of "electronic" and "communication crimes". The existence of bank accounts, where money is kept in its "electronic form" with associated electronic banking and payment cards where payments can be made immediately, create an ideal platform for criminals who, thanks to communication technologies and with a little ingenuity, can easily get to these "vulnerable" funds, which can be transferred to another bank account in a second and get lost in the tangle of other financial operations. The ability to perform financial transactions quickly and easily from home via computer or phone is a basic prerequisite for the growth of economic crime in this area. Victims thus lose money very quickly, and subsequent "tracking" of such funds is not easy. This is also why the fight against crime in this area must be primarily focused on prevention and sufficient public awareness of the types and methods of committing this criminal activity, so that potential victims can recognize the threat that is attacking them in the form of initially innocent telephone or SMS communication or through "chats" of various electronic and mobile applications. It is important that the potential victims can immediately recognize that it is a fraud based on the common "modus operandi " and subsequently prevent such criminal activity by terminating the communication immediately. The following pages are focused on presenting the most common fraud mechanisms through communication networks so that victims can avoid them.

1. COMPUTER CRIME VS. CRIME COMMITTED THROUGH COMMUNICATION TOOLS

"Cybercrime is any illegal, immoral and unauthorized action that involves the misuse of data obtained through computer technology or its alteration." (Dianiška & Strémy, 2016: 292).

"Computer crime can be divided into two groups - crimes committed against computers and crimes committed through computers. In the first case, the computer represents the object of criminal activity, in the second case, it is a tool, while the object is the violation of other, relatively diverse rights." (Matějka, 2002: 7).

"The terminology used to describe cybercrime is still very inconsistent. There is no legal definition of cybercrime, because it is a broad field whose boundaries are not easy to define. Differences persist not only in the labelling of this phenomenon, the content is also understood differently, which mainly contributes to a misunderstanding of the meaning and harmfulness of this type of criminal activity." (Kostrecová *et. al.* 2010: 1).

The character of the elaborated criminal activity is problematic. In some cases, it is a part of cybercrime, because perpetrators sometimes also use computers

in criminal activities committed via communication networks or Internet, but the scope of the analyzed criminal activity is broader, because its primary tool is communication technology and the communication skills of the offender. In most cases, a computer, Internet, electronic banking or other "computer" service is used, but in some cases, the perpetrators ordinary telephone communication is used, and the subsequent "robbery" of the victim can occur by physically taking cash, or by ordering a direct transfer of funds in a bank without electronic banking. This article discusses cases where the computer as such is not the target of criminal activity, but exclusively its tool and part of this criminal activity falls completely outside the scope of computer crime.

This article discusses exclusively frauds that are committed as a result of communication between the victim and the perpetrator, where the "deception" of the victim is a direct result of the perpetrator's art of communication, argumentation and persuasiveness. The article will not discuss "classic frauds" consisting of e.g. in non-delivery of goods (although it may also be a criminal activity committed in the Internet environment, e.g. through the merchant's fake website). Here, however, the source of the victim's "mistake" lies in the fact that he uses an unverified website to make a purchase, but the purchase itself through such a site does not involve the "communicative skills of the offender". Since the manner in which these crimes are committed is far from "communication frauds", they are not discussed in this article.

2. PRACTICAL CASES OF NEW FRAUDS THROUGH COMMUNICATION SERVICES

2.1. Frauds on the "bazos.sk" principle

The most frequent criminal acts of a fraudulent nature are recorded in connection with the publication of advertisements for the sale of various goods, which the victims sell through advertising pages, such as www.bazos.sk or www.bazos.cz. In this case, the offender responds to an advertisement published by the seller, while communicating via text messages or via communication services such as Messenger, WhatsApp, etc. As a rule, it communicates in the seller's language and calls from a phone number that may appear to be a phone number registered in the same country, but it may be a fictitious phone number that is created on the basis of software tools to create a false identity of the caller, or it may be a real one phone number, but belonging to a completely different person than the perpetrator, while the perpetrator only "borrows" it to commit this criminal activity, and the real owner is not aware that messages are being sent "from his phone number". However,

mainly telephone numbers with the prefix +39 (Italy) or + 44 (Great Britain) are used. Subsequently, as part of the communication, the interested party (perpetrator) tries to convince the seller to send the goods to him by "courier", which is paid by the buyer himself, while instructing the seller that the purchase price will be paid to his/her bank card. Perpetrator then sends to the seller a web link where the seller has to fill in the details of his bank card similarly to a payment transaction, but the buyer assures him/her that it is about receiving money, not paying money. By filling in the card data on the webpage, various sums of money are usually immediately deducted from the victim's bank account. The money subsequently goes mainly to traders with virtual currencies - to Ireland, Great Britain, Lithuania, but also to other countries, not excluding the Slovak Republic and the Czech Republic. The identification of the particular recipient of the money is usually problematic.

This procedure seems to be a criminal offense of fraud, because the victim is misled as to the purpose for which he should enter his card data into the web form, but current Slovak application practice holds the opinion that this is not a fraud,[1] but only the criminal offense of unauthorized production and use of means of payment according to Article 219 paragraph 1 of the Slovak Criminal Code.[2] By subsequently using the data obtained in this way to make a payment from the victim's account, the offender also commits a criminal offense according to Article 219 paragraph 2 of the Slovak Criminal Code.[3] The amount that the perpetrator transfers from the victim's account is not relevant for the mentioned crimes, so even the transfer of the minimum amount represents the fulfillment of the features of this crime.

Similar cases are also known in neighboring countries, e.g. in the Czech Republic, where such action also fulfills the characteristics of the crime of unauthorized acquisition, forgery and alteration of means of payment according to Article 234 paragraph 3 of the Czech Criminal Code,[4] but in comparison to Slovak

[1] *"In this regard, it is necessary to draw attention to the fact that unauthorized procurement, or other importation of means of payment represents its acquisition, i.e. its acquisition by a certain active action of the perpetrator without being authorized to do so, while in principle it does not matter in what way this acquisition, or delivery occurs (it may be the acquisition of a means of payment by theft, discovery, fraud, etc., with the fact that it was carried out without the consent and knowledge of the holder). ... Enticing information about means of payment by using a mistake (enticing by deception) rather represents the fulfillment of the essence of § 219 par. 1 TZ (i.e. only unauthorized acquisition of means of payment and not fraud, because otherwise there would be duplicate consideration of one fact) and subsequent use of the means of payment, or data already justifies the fulfillment of the facts according to § 219 par. 2 TZ."* In: Opinion of the Malacky District Prosecutor's Office 2022.

[2] Law no. 300/2005 Slovak Coll. The Criminal Code, as amended, hereinafter referred to as "the Slovak Criminal Code". The relevant provision reads: *"Whoever illegally stores, transports, procures or otherwise supplies or provides another means of payment shall be punished by imprisonment for six months to three years."*

[3] The relevant provision reads: *"Whoever uses a means of payment without authorization shall be punished by imprisonment for one to five years."*

[4] Law no. 40/2009 Czech Coll. The Criminal Code, as amended, hereinafter referred to as the "Czech Criminal Code". The relevant provision reads: *" Who forges or alters payment means intending to use it as genuine or valid, or who forged or altered payment uses the means as genuine or valid, he will be punished by taking away freedom for three years to eight years."*

republic, also in conjunction with some paragraph of the crime of fraud according to Art 209 of the Czech Criminal Code. An example of the above mentioned "fraudulent" act is an event that happened recently in the Czech Republic:

1/ an unknown offender with nickname Alice Shaw in the time from 11:52 a.m. on 11/04/2023 to 06:00 a.m. on 12/04/2023, responded to an advertisement for the sale of a children's backpack, published by the victim on the social network Facebook, in Marketplace, communicating via Messenger and subsequently sending the link https://balikovna-cz.payments2344.online/704937912, imitating the website of the delivery company "Balíkovňa", lured from the victim information about her bank account, payment card and login data required for internet banking and subsequently carried out several unauthorized transactions in internet banking in the total amount of 49,900 CZK (approx. 2,022 €) without the consent of the victim.

A number of similar cases are also known from Slovakia. The essence of these acts is the fact that the perpetrator cannot choose his victim because he is bound by the "offer" of persons who have published advertisements on web advertising portals. Thus, the perpetrator cannot choose his victim by age, because he usually does not know who is "on the other side ". Therefore, the success of this criminal activity depends mainly on what kind of victim the offender encounters.

2.2. Fraudulent advertisements

Another type of fraud is the actions of perpetrators who themselves publish fictitious advertisements for various goods to which victims respond. This criminal activity is connected with false advertisements for the offer, e.g. motor vehicles, but also other commodities, such as mobile phones, bicycles etc.

Subsequently, criminal activity is carried out by using email communication, where the perpetrators try to create the appearance of credibility by sending electronic confirmations of the shipment of goods by a delivery company, which, however, either does not exist at all or the confirmation is electronically falsified. Alternatively, there are cases where the seller sends scanned personal documents by e-mail to prove his trustworthiness, which turn out to be fake or stolen. The victim is misled that the goods have been sent, while the transaction appears to him to be a trustworthy business and he/she sends the money. These conducts sometimes involve communication in a foreign language, sending money abroad to the account of a completely different person than the name of the seller, respectively to a completely different country than the one where the seller is located and other obviously "weird" facts. The following 2 cases are known from Slovak practice:

1/ an unknown offender acting under the name of Jose Luis Veasquez, on 20/03/2021 offered a Jawa Perak 350 motorcycle through an advertisement on the website www.eurooltimers.com, to which the victim responded with an interest in buying, where after exchanging e-mails between the victim and Jose Luis Veasquez, they agreed on the purchase of the motorcycle in the amount of 4,500 €, including transport and its delivery by a transport company from Spain to the victim, on the basis of which the victim sent an amount of 4,500 € to the account of Banco de Sabadell, SA, Spain. The motorcycle should be transported from Spain to the victim with an expected delivery date of 05/04/2021 at 4:00 p.m., but after this date no one communicated from the person known as Jose Luis Veasquez or the courier service and the motorcycle was not delivered, thus caused damage of 4,500 € to the victim.

2/ an unknown perpetrator appearing under the name Volker Kallhor, on 27/05/2018 at 5:16 p.m., entered advertisement on the webpage www.autovia.sk regarding the sale of a motor vehicle Volkswagen Golf, after which the victim contacted the seller at the email address volkerdrl968@gmail.com. He was allegedly in Germany and communicated in German language. Upon mutual agreement on 16/07/2018 the victim sent to the Spain bank account mentioned by the seller amount of 960 € and on 18/07/2018 she sent the amount of 640 €. The unknown perpetrator confirmed the payment, but the vehicle was not delivered and he stopped communicating, thereby causing damage to the victim in the amount of 1,600 €.

2.3. Fraudulent investment offers and promises of financial benefit

In this type of fraud, the perpetrators contact the victims with an offer to invest money in various funds, virtual currencies or stock exchanges, while no real investment takes place and the victim is only misled by the fact that their money are invested, which is not true. In order to convince the victim of an investment, the perpetrators send back to the victim small sums of their own money, claiming that this is a "profit" on the invested money, in order to give the appearance of credibility to investment, but the reality is that the perpetrator took a large part of the funds for his own use and consumes them, and the victim never gets his invested money back. In other cases, the perpetrators state that the victim made a relatively high profit, but to get this profit he need to pay the corresponding tax or other administrative fees in the country in question, while the victim, with the imagination of a high profit, pays the fees in order to receive an allegedly "much higher amount" which he never sees. We find examples of such actions in the Czech Republic, Austria, Poland and Germany.

1/ In Austria the victim noticed an advertisement on Internet with the business platform www.metaversworld.org on 14/08/2022. He was interested, so he clicked on the page and was redirected to this website. The victim then registered there and was subsequently contacted from an unknown phone number. The working methods of the platform were explained to the victim. During the interview, the victim was asked to pay the registration fee of 250 € stated on the website and confirmed the payment by credit card. In the following weeks, including 19/9/2022, the victim was contacted by his consultant, Hanna Golden, under phone number +44 XXX. He was told he had to register at www.anydesk.com. The victim subsequently complied with this request and confirmed access on his computer, based on Mrs. Golden's request. In addition, the victim was informed that an Irish account had been opened in his name to facilitate bank-to-bank transactions. The victim subsequently wanted to have the alleged profit paid out, but he had previously received a request for payment of a certain amount, so the victim transferred the amount of 5,213.50 € to the account indicated by the perpetrators. On 22/9/2022, the perpetrator under the pseudonym Hanna Golden contacted the victim again. On the basis of this contact, the injured party was also supposed to receive a sum of money from the trading company's account and granted access to his computer. In order to receive the alleged amount of 154,000 €, the victim had to transfer the amount of 50,000 €. The victim fulfilled this request again. Since this procedure seemed strange to the victim at one point, he turned to another company. The latter informed him about the real procedure and the victim subsequently filed a criminal complaint. As a result of the actions, the victim suffered damage in the total amount of 55,463.50 €. The website www.metaversworld.org no longer exists.

2/ In the Czech Republic unknown perpetrator by acting as an employee of the Blockchain.com company under the name "Král" and under several subscriber telephone numbers with the prefix +420 XXX between 19/2/2023 and 24/2/2023 under the promise of investing funds in cryptocurrency damaged victim, born 1946. Unknown perpetrator convinced him to install the Anydesk program first on his laptop, and then on his mobile phone, after which the perpetrator gained remote access to both devices, with the perpetrator first using remote access to the laptop and then logging the victim into internet banking to his personal bank account on 23/2/2023, he sent funds in the amount of CZK 51,194.22 (2,100 €) as a "fee for the return of funds", when the victim confirmed this payment, then on the same day, 23/2/2023, with the use of remote access to the mobile phone of the victim and without his knowledge or confirmation, the unknown perpetrator entered three unauthorized transactions, thus causing damage to the victim in the total amount of CZK 838,818 (approx. 34,000 €).

3/ In Poland in the period from 15/4/2021 to 16/6/2021, via the Internet, with the intention of achieving financial gain, the victim was misled regarding

the investment of funds in her name and on her account, through the Finvesting platform, where the Bitcoins were purchased on accounts in companies Coinbase Ireland Ltd and Binance, UK. In April 2021, the victim was called by a man who pretended to be a representative of the company Finvesting, which deals with investing in cryptocurrencies. He offered the victim help in buying bitcoins. The man convinced the victim to install the AnyDesk application for remote control, which was supposed to make the investment process easier for her. After installing the application, the unknown perpetrator made a total of more than 20 payments to the bank accounts of the aforementioned companies and to the bank account of the trading platform Jubiter.com in the total amount of at least PLN 673,000 (approx. 148,400 €). After paying the stated amount, the victim tried to withdraw the invested money. However, in exchange for the opportunity to withdraw the invested funds, the said man asked her to make further payments. The victim realized that she had been cheated and reported it to the law enforcement authorities.

4/ In Germany in the period from 1/2/2022 to 30/8/2022 the victim was contacted by phone by two unknown men with an offer of investment opportunities in the name of Nordic Financial Services, which - as the callers knew - did not exist. The victim agreed to the investment opportunity and acquired, in accordance with the intended intention of the unknown perpetrators, the trading shares of the non-existent companies "AMD" and "Lyxor ETF". Through this, he suffered a total loss of 66,157.87 €.

The common resemblances of these cases is the effort of the victims to voluntarily invest their funds with the visibility of a high profit. Victims often search for an "investment" website themselves, and based on the information provided on these pages, the victims are then contacted by phone and instructed on what to do next, initially voluntarily sending the requested amounts, but often the victim is convinced by the perpetrators to give them "computer access" through an application for remote control of the computer, whereby the perpetrators themselves start making payments from the victim's account and deprive them of large sums of money. The damage in these cases is the result of profit-seeking of the victims on one side and their confidence on the other side, when they fail to recognize that it is not an "honest" way of investing.

2.4. Fraudulent blackmail

In this type of fraud, the perpetrator tries to convince the victim that he has sensitive information about him and that he is at risk of serious harm in the form of criminal prosecution of him/her or a close person, and in case that he/she does

not voluntarily send him money, he will publish this information or otherwise use them in such a way as to cause harm to the victim. The victims then actually send the money to the perpetrator. In the Slovak Republic and Czech Republic, in recent times the following modus operandi were recorded:

1/ On 12/8/2023 at around 7:00 p.m., the victim from Czech Republic age of 30 started a conversation on the internet portal www.stesti.cz with a person under the profile "katarina2712k" with the age of 20, originating from Zlín region. After a mutual agreement, they continued to communicate through the WhatsApp application using their phone numbers. As part of this communication, they sent each other several intimate photos, after which the alleged girl informed him that she was 14 years old. For this reason, the victim ended the conversation around 9:00 p.m. On 15/8/2023, he was contacted from the telephone number + 420 XXX by a person who introduced herself as Mrs. K., saying that she was the mother of the 14-year-old daughter Katarína, with whom he had been writing, and that they were at the police station in Košice for the purpose of filing a criminal complaint. She then handed him the phone to a man who introduced himself as a police officer, who told him that he had committed a crime, but that the situation could be resolved by financially compensating Mrs. K. She then demanded from him the sum of 300,000 CZK in exchange that the criminal complaint would not be submitted. Otherwise, through her contacts at the Slovak television station JOJ, which is connected to TV Nova, she will pass the whole case to the media and embarrass his person. She gave him an hour to collect the amount. When the victim told her in a subsequent phone call that he had collected the amount, she sent him an SMS message with the details for sending the amount of CZK 300,000, including the name, address and account number. In the next message, the victim received the instruction: "Enter "present" as a note in the payment". The victim did not send the money as instructed and reported the whole matter to the police.

2/ In the Slovak Republic, on 4/10/2023, between 10:00 and 11:00 a.m., an unknown perpetrator made a call to the phone of the victim, born in 1934, while the unknown person introduced herself as a doctor, who announced that her daughter had a traffic accident in which she ran into a motor vehicle in which there was a three-year-old boy with his parents, who demand 9,000 € so that this fact will not be published in the newspapers and then navigated her how to hand over this money, that she should put in an envelope and throw this envelope out of the window, where a female person is waiting. When the victim looked out of the window, she saw only a male person standing outside, she decided to hand over the money personally, so she put it in a white envelope an amount of 900 €, when calling person instructed her, that no one could see her, so the victim was careful not to meet anyone, went out on the ground floor, when a person suddenly appeared in front of her she gave the money to that person. After ending the phone call she was later contacted by her grandson and she found out she had been victim of a fraud.

2.5. Fraudulent fees for loans and donations

An innovative fraudulent intention is characterized by cases where the perpetrator contacts the victim, while trying to establish a close contact with him/her, primarily for the purpose of personal relationship and getting to know each other. Subsequently, however, he begins to acquaint the injured person with his "difficult fate" or other "family problems", which result in a certain financial need and the need for a temporary loan or donation from the victim. The sending of money is the result of a consistently and sophisticatedly built emotional bond with the offender. Then he demands money for fees that he has to pay, but he doesn't have the money. These attacks could be made with a different version of the story:

1) Unknown perpetrator under the name Armstrong Lucas in the period from 1/11/2021 to 23/3/2022 sent a friend request to the victim on the Facebook social network, he was alleging to be an oil refinery engineer working on an oil refinery. Under various promises, fraudulently lured the victim into a total of two payments from her account in the total amount of 102,000 CZK (approx. 4,135 €), the payment on 28/2/2022 was sent by the victim in the amount of 30,000 CZK for the purpose of transporting Armstrong Lucas to the mainland and another payment in the amount of 72,000 CZK for the purpose of transporting a package of money from Armstrong Lucas to the Czech Republic, where he has not arrived.

2) Unknown perpetrator named Jack Anthony in July 2021 contacted the victim via Facebook social network, when he introduced himself as a military doctor from Germany, at that time sent to a mission in Yemen, after building trust in the victim through mutual communication, he approached her with a request to send her a package with his funds for safekeeping, after which the victim was contacted by a supposed courier service from the email fastwaycourierdelivery20@diplomats.com, to pay a sum of at least 112,000 € in several payments to various bank accounts for various requested fees. She was also contacted from the email UN.inquiries.now20@email.com by a person appearing under the logo of the United Nations health organization, for whom Jack Anthony was supposed to work. The injured party was informed by this organization that it was necessary to pay for the plane ticket to the Czech Republic for Jack Anthony, when the victim paid for this ticket, while this organization demanded an additional, so far unspecified payment, after which the victim thus transferred an amount of 14,500 €. Totally caused the unknown perpetrator damage to victim in the amount of CZK 3,130,052 (126,500 €).

2.6. Other types of frauds

We also repeatedly encounter frauds based on the following *modus operandi*:

1/ On 3/10/2023, at 9:30 a.m., an unknown perpetrator contacted the victim, born on 1936 on her phone from an unknown telephone number, while during the telephone conversation he introduced himself as the director of the security department of VÚB bank, Mr. Krútel, while informed the victim that an unknown person had accessed her account held at VÚB banka and that if she wanted to save her money, she had to withdraw it. She then left her apartment to go to the VÚB bank at SNP square 15, Bratislava, where she transferred the amount of EUR 1,500 to the account entered by the perpetrator from her personal account, at 10:23 a.m. When the victim went home, another unknown perpetrator called her on her mobile phone, who introduced himself to the victim as Lieutenant Burian from the police, who told the victim she should take all of her money from bank and to give them on a specific place where the police will overtake and secure her money. Then the injured party again went to the VÚB banka branch on SNP Square in Bratislava, where at 11:40 a.m. she made a transfer to the account entered by the perpetrators in the amount of 3,500 €, and at 4:55 p.m. at the Mlynské Nivy bank branch, the victim withdrew 10,000 € from her personal account and then at 5:23 p.m. following instructions, threw an envelope with cash in the amount of 10,000 € into a trash can in the park on Šafárikovo Square. As a result of unknown perpetrators she suffered damage in the amount of 15,000 €.

3. INVESTIGATION OF THE COMMUNICATION CRIMES

This criminal activity can be described as extremely widespread, exceeding the borders of one state, while the perpetrators repeatedly use these "tricks" to contact new potential victims. This criminal activity results in high damages, which mainly affect natural persons. Therefore, the effort is to suppress this criminal activity and find the final recipient of the money, so that it can be successfully seized and returned to the victim. However, the problem is the fact that the perpetrators appear under various fake names, therefore it is not useful to list the names under which the perpetrators present themselves. Their courage increases because in most cases they do not come into personal contact with the victim. They often appear in an electronic environment, where it is almost impossible to find out their real identity and the place from where the criminal activity was committed. *"The procedure using a proxy server can be described in such a way that the client's request from point "A" is redirected to a proxy that acts as*

a kind of intermediary, which interprets the request of client "A" to the destination, point "B", but at the same time masks the real address of the Internet protocol (hereinafter referred to as "IP address") of the client. The proxy behaves towards point "B" as if it were itself a client. The proxy server then subsequently sends the information obtained from point "B" to the client of point "A". This means in practice that even if the law enforcement authorities had access to the server itself, ... it is not possible to extract from it any data related to the perpetrator who committed the attack as a client of point "A", and therefore, subsequent identification of the perpetrator is practically impossible." (Kordík & Dražová, 2020: 55). Overall, the authors Kordík and Dražová suggest that *"the current legislation does not reflect the current technological development and social trend in the way and forms of using electronic communication. For example, the definition of the range of obliged entities does not correspond to today's way of using electronic communication services, the obligation " data retention " does not apply to providers of so-called OTT services (e.g. Facebook, WhatsApp, Skype), which are beginning to replace more or less classic telecommunication operations."* (Kordík & Dražová, 2020: 51). The investigation of this criminal activity is possible almost exclusively by monitoring financial flows. The problem is also that this money goes to the accounts of bank entities that maintain virtual currency accounts, and identification of the specific recipient of the money is only possible through cooperation with the relevant financial institutions. Such institutions include e.g. Revolut Bank UAB, Lithuania, Barclays Bank Ireland plc, Coinbase Ireland Ltd, Binance, London, UK and others. Usually, the funds go from the victim's country to an account in a completely different country, therefore identification of the account owner is only possible thanks to judicial cooperation in criminal matters. Even here, however, law enforcement authorities sometimes encounter a fundamental problem, namely the fact that the primary recipients may not always be direct perpetrators of fraud, but are merely "legalizers" of the received amounts, which they forward to other bank accounts. For this purpose, the perpetrators find "intermediaries" of an older age (especially retired ones), who may not be able to fully recognize the illegality of these operations, but on the other hand, they are motivated to such actions by the vision of easy financial profit, as the perpetrators offer them a "commission" from the received and forwarded money.

An example is known from the Czech Republic where a criminal proceedings is conducted on suspicion of committing the offense of legalization of the proceeds of crime due to negligence according to § 217 par. 2, par. 3 letter c) of the Czech Criminal Code, which the suspect was supposed to have committed by accepting into her bank account funds from other persons in the total amount of CZK 1,132,364.59 (approx. 45,900 €), which were probably obtained by the criminal activity of an unknown perpetrator of an unspecified crime, while these funds in the amount of CZK 727,300 (approx. 29,480 €) were subsequently transferred by herself or through another person in the form of card transactions to unknown

accounts at Binance, probably located outside the Czech Republic.

Even when unusual transactions are detected in the accounts of natural persons, as in the above mentioned case, the prosecution of these persons for money laundering is usually blocked in Slovak Republic by the fact that, although it is very likely that the funds come from criminal activity, to punish these persons, it is necessary to clearly prove that this money comes from criminal activity, i.e. first of all, it is necessary to prove the so-called "predicative crime" (Kordík & Vojtuš, 2021).

There is not enough space in this article to deal with all aspects of the investigation of this crimes and the subsequent solution of all related problems (deduction of criminal responsibility for legalization, seizure of funds from the perpetrators, their return to the victim, etc.) (Kordík &Vojtuš, 2021) this article only points out that the finding of a specific perpetrator in these cases is relatively difficult task and often unsuccessful. The effective fight against this criminal activity is still not achieved, which will continue to support the countless number of its perpetrators to continue further partial attacks of these crimes. The repetition of attacks and the connection of different persons from different countries in cooperation in this criminal activity indicates that it is a well-thought-out and well-organized criminal activity that creates a network of perpetrators that is growing with new supporters. Breaking this structure is a major challenge for police and judicial cooperation in criminal matters.

4. PREVENTION

"Prevention against the pitfalls of the virtual world is like a tool that is supposed to protect against a sometimes even non-existent problem that has not yet happened, but it is a matter of time when it will happen, or when it will happen to the person in question." (Krásna & Jurisová, 2017: 3).

It should be emphasized that this type of crime is not always computer crime in the true sense of the word. It is not necessary that a computer is used for this type of crime. Sometimes it is enough just to use the phone and normal communication via phone calls or SMS messages (see section 2.4 and 2.6). The problem with this criminal activity is often the persuasiveness of the perpetrators, who, with communication skills are able to fool their victims and make them act recklessly, resulting in the loss of their money to the perpetrators. Therefore, preventive measures in the form of safer passwords and safer methods of software protection of electronic devices do not help in this regard, because the perpetrators do not access the devices through "software" attacks, but the victims voluntarily allow them to access their electronic devices. This is also the fact why the subsequent additional complaints in the bank are not successful. The bank reiterates that the terms and conditions directly state that

the account holder must not give his/her password to another person. Subsequently, the bank evaluates that the transactions were carried out without external "illegal intervention" and after entering the relevant passwords and identifiers of the victim, i.e. in accordance with the bank rules.

Therefore, the only possibility of prevention is raising awareness about this criminal activity. The most serious can be considered criminal activity where the perpetrators themselves proactively seek out and contact their victims (acts in sections 2.3, 2.5 and 2.6, partly also 2.4). The perpetrators try to look for senior victims in particular, who do not have experiences with this type of criminal activity and become easy prey for skilled perpetrators who can manipulate them and convince them to follow their instructions. These victims do not have a sufficient degree of knowledge about the functioning of computer technologies, therefore the perpetrators also easily manipulate them into giving them access to their computer under the promise of "help". The reason why these people become victims of this criminal activity is, on the one hand, the pursuit of financial gain (section 2.3), on the other hand, fear for themselves and their loved ones (section 2.4), or loneliness, the effort to get closer and the subsequent abuse of emotional attachment to another person (section 2.5), or just ignorance of the perpetrators' modus operandi (section 2.6). As a positive preventive measure could be mentioned the Agreement on Mutual Cooperation between the General Prosecutor's Office of the Slovak Republic and the Union of seniors in Slovakia dated 7/3/2023, within one of the points of cooperation are the lecturing and educational activities of the Prosecutor's Office for seniors to increase their protection against the above mentioned criminal activity.[5]

CONCLUSION

"The prevention, detection and clarification of computer crime requires a special approach and the continuous introduction of new methods, the constant improvement of the professional qualifications of criminalists and, last but not least, closer cooperation with external experts (private sector)." (Brvnišťan, 2018: 34).

Although, as indicated above, this is a specific type of criminal activity, which is partly the computer crime, but partly "communication crime", the above

[5] Article 2 letters d): *"The purpose of the agreement is mainly educational activities in respect of the rights of seniors and their protection from violence in society (hereinafter referred to as "educational activities")".*
Article 6 paragraph 1: *"Educational activities according to Article 2 letters d) include training, seminars, workshops or exchanges of examples of good practice by one of the parties within its scope or between the parties".*
Article 5 paragraph 2: *"In the interest of the educational effect of criminal proceedings and the prevention and prevention of criminal activity, the parties cooperate in the preparation and implementation of preventive measures aimed at preventing criminal activity and at eliminating the causes and conditions of criminal activity, at preventing and suppressing crime."*

statement is highly desirable precisely in this area, where only the detection and investigation of this criminal activity will not help to its removal. Only increasing of prevention and the rejection of these practices by the victims could stop this criminal activity and could lead to its elimination through its "unsuccessfulness".

"Crime prevention includes a large number of activities carried out by a whole range of entities, when we can talk about state and non-state entities. ... The creator of the commentary to the Law on the Police Force also adds that in the field of crime prevention and other anti-social activities, the Slovak Republic's government, ministries and other central state administration bodies, as well as district offices in regional capitals and other local bodies, mainly state administration and public authorities should be active ... however, main part of preventive activities is carried out by the Police Force through members of the Police Force - so-called "preventists". ... Regardless of the form heterogeneous preventive activities, they are necessary, inevitable and positive." (Jurisová, 2017: 1-7). With regard to the frequent and constantly recurring occurrence of this criminal activity, the question is whether the preventive activities carried out by the state bodies are sufficient. In the future, it will be the task of state entities involved in criminal proceedings, in accordance with Article 4 paragraph 1 of the Slovak Criminal Code,[6] to use of the possibility of cooperation with "NGOs" and thus involve in prevention a much wider range of subjects than only the state authorities of criminal proceedings.

REFERENCES

1. Act No. 300/2005 Slovak Coll. Criminal Code, as amended.
2. Act No. 301/2005 Slovak Coll. Criminal Code as amended.
3. Act No. 40/2009 Czech Coll. Criminal Code as amended.
4. Agreement on mutual cooperation between the General Prosecutor's Office of the
5. Slovak Republic and the Unified Pensioners in Slovakia dated March 7, 2023.
6. Brvnišťan, M. (2018) "Cybercrime and possibilities of prevention", In: Proceedings of the scientific conference with international participation *Current challenges of computer crime prevention*, held on 21 March 2018 at the Academy of Police Force in Bratislava, Bratislava: Academy of Police Force, 26-37.
7. Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. *et al.* (2016) *Criminology. 3rd updated and supplemented edition.* Pilsen: Aleš Čeněk, s.r.o.
8. Jurisová, M. (2017) "Phenomena of implementation of prevention against the pitfalls of the virtual world in the Slovak Republic", In: *Právo- Security -*

[6] Act no. 301/2005 Slovak Coll. Criminal Code as amended. The relevant provision: *"Law enforcement agencies and the court, in the interest of the educational impact of criminal proceedings, prevention and prevention of criminal activity, may, if they consider it appropriate and expedient, also cooperate with interest associations of citizens."*

Information [electronic resource]: [international conference *Solutions to electronic violence and cybercrime*, Jihlava, 19-20 October 2017, *Special edition*, 1-7.
9. Kordík, M. & Dražová, P. (2020) "Effectiveness of punishment for computer crime", In: *Effectiveness of preliminary proceedings - its investigation, challenges and perspectives.* Bratislava: Faculty of Law UK, 48-61.
10. Kordík, M. & Vojtuš, F. (2021) "Methodology of Effectiveness Seizures and the Confiscation of the Crime Assets", In: *Bratislava law review.* Volume 5, no. 2, 9-22.
11. Kostrecová, E., Jókay, M. and Kostrec, M. (2010) *Computer crime*. Bratislava: Slovak Technical University.
12. Krásna, P. & Jurisová, M. (2017) "Implementation of prevention against the pitfalls of the virtual world in application practice", In: *Bezpečnostní sbory.cz* [electronic resource]. No. 2/2017.
13. Matějka, M. (2002) *Computer crime.* Prague: Computer Press.
14. Opinion of the Malacky District Prosecutor's Office for the purpose of unifying the procedure of the OCTK in the Malacky district in relation to Article 219 of the Criminal Code, dated 16. February 2022, Spr 228/21/1106-2.

NAČIN VRŠENJA PREVARA PUTEM KOMUNIKACONIH USLUGA-TRENUTNO STANJE I PREVENCIJA

Autor se u ovom radu bavi analizom pojavnih oblika privrednog kriminaliteta koji se vrši putem komunikacionih mreža, koji je u enormnom porastu i čiji smo svedoci u poslednje vreme. Iako su sa stanovišta stručnjaka neke od takvih aktivnosti "očigledna prevara", a čemu doprinosi "očigledna neopreznost žrtava" sa druge strane, značajan broj broj tih slučajeva pokazuje da je njihov najveći uzrok činjenica to što žrtve nemaju dovoljno informacija o ovoj vrsti kriminaliteta kako bi u pravom trenutku mogle da prepoznaju određena ponašanja i tako spreče posledice po vlastitu imovinu. Cilj ovoga rada je unapređenje prevencije i ukazivanje na osnovni modus operandi izvršilaca ovih kriminalnih aktivnosti.

KLJUČNE REČI: *prevara, kriminal, priviredni kriminal, kompjuterski kriminal, istraga komunikacionih usluga, pravosudna saradnja.*

MEDIA, CRIME AND URBAN SECURITY*

Jasmina Igracki**

This paper will analyze the influence of the media on the prevention and control of crime and the general safety of society. All those who study crime have a very important place, as vector communication, in the explanation and interpretation of the causes and consequences of the occurrence of crime. The expansion of the Internet has become such an important part of our lives that it is impossible to imagine a time when we did not have it. Daily life relies more on social media, thanks to the advancement of technology, the rapid spread of mobile information and the popularity of social media platforms such as Instagram, Facebook and Twitter.

The media is one of the main sources of information about crime and the safety of society, because, in the age of modern technology, all information is available on a global level. According to surveys conducted in Canada, 95% of respondents use the media as their primary source of information on crime and urban safety. There is no doubt that technology is useful, but it can also put people at risk. As a result, certain media deal with black chronicles to a significant extent, thus promoting the perpetrators of criminal acts, and thus the number of crimes that take place in cyberspace increases. Therefore, the information communicated through the media significantly affects, both positively and negatively, the formation of attitudes and opinions of public opinion, and above all, they affect both prevention and stimulation-encouragement of criminal behavior in the case of certain criminals.

Very often, discussions are held in the media and, in most cases, conflicting and contradictory information is presented from the very act of the committed act, at the stage of investigation, trial and pronounced sanction, which causes confusion of public opinion and especially affects the delay of the investigative and judicial process. A lengthy court process is obscured by a new, interesting case for the media, so the imposed sanction after several years of duration has no effect on prevention.

*This paper was created as the result of research according to the Plan and Program of the Institute of Criminological and Sociological Research for the 2023, approved by the Ministry of Education, Science and Innovation of the Republic of Serbia.

** PhD, Doctor of Law, research associate at the Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, E-mail: *jasminaigracki@yahoo.com*, ORCID 0000-0002-0533-9033.

The essence of crime prevention is reflected in the rapid detection, processing and imposition and execution of criminal sanctions. The success of prevention increases both general and urban security. Unfortunately, in a good part of court processes, that efficiency is not there.

***KEYWORDS**: media, crime, security, crime prevention.*

INTRODUCTION

> "The internet is becoming the town square for the global village of tomorrow."
>
> Bill Gates

Allies of society that have always pointed out the prevalence of the problem are the media, which even today in Serbia represent the only publicly available source of information about public events. Active Citizen Reporting (ECR) is an online platform that helps the media gather information from citizens on various topics, but it is also a tool that citizens can use to submit any questions that concern them in a safe and secure manner. This tool also allows the media to analyze the information and data they have collected before using it for reporting. Through the functions of mass media: information, entertainment, education and persuasion, they influence people, and this influence can be positive or negative. With the development of telecommunications and the advent of high-speed, wireless connections and mobile technologies, media and their content have become ubiquitous and therefore inevitably affect people's lives. People form, among other things, an opinion about how the state and society in which they live should be designed and which political decisions they support or reject.

The vitality of the Internet in our lives is expanding so much that it is hard to imagine a time when we didn't have it. Our daily lives rely more and more on social media, thanks to the advancement of technology, the rapid spread of mobile information, and the popularity of social media platforms such as Instagram, Snapchat, Facebook, Twitter, and TikTok. Although these platforms are designed primarily for entertainment and education, they also serve to report crimes, but also disrupt the normal investigation process. As a result, social media becomes a haven for criminals and misdemeanors, making the media space a crime scene. Cyberspace provides anonymity, as well as the ability to create a virtual world where individuals can communicate virtually without ever having met, to exchange information, photos, and other media. Media settings can positively or negatively influence perceptions of crime-related issues and hinder the implementation of

crime prevention strategies and policies. Media promotion of crime can be false, inaccurate, biased, and promote harmful crime control policies. Media coverage of such content leads to an understanding of justice and crime through public policies that seek simple solutions to complex problems (Yanich, 2001: 221). In our society, the media has a huge influence. Television, radio, newspapers and new media, in addition to disseminating information, help determine the topics people are talking about. Numerous crimes receive wide coverage, thereby increasing additional challenges for prosecutors, defendants, defense attorneys, and judges when it comes to court proceedings. Although jurors are supposed to be impartial in deciding the case, they often have information about the case through social media even before the trial.

Misuse of personal information such as name, address, location and photos has become all too common, especially for women and children. Pornographic material, peer violence, and even murders are often content that is presented through the media. The security, privacy and dignity of individuals are at risk. Law enforcement in detecting and preventing cybercrime committed through the increase in online violence that affects people of all ages and is a global issue, as well as a crime prevention issue.

It is feared that the practice is becoming more widespread, and will develop and intensify, for litigants (suspects, accused, accused or accused, civil parties, etc.) and their lawyers to use the media, especially television. It is their practice to state their case, their defense, their point of view and, even before the start of the trial or during the trial itself, and outside the courtroom, they seek a kind of parallel justice. It is envisaged that, in order to avoid the spread of fragmented and inaccurate information, or to put an end to the disruption of public order and peace, the public prosecutor could, ex officio and at the request of the court or the parties, publicly publish objective elements extracted from the procedure that do not include any assessment of the merits of the accusations against the accused. Although, despite the existing system, many legal cases are already polluted by media treatment.

Will it be necessary to adopt new measures and sanction violations, under conditions that will probably not fail to be declared contrary to freedom of expression and information and the rights of individuals? To avoid this, everyone should show more self-discipline and sense of responsibility. Otherwise, the development of additional provisions, necessarily and equally dangerously and unfortunately limiting the freedom of expression, would be necessary to guarantee the independence and authority of justice, free from any influence, and respect for the rights of the parties. Although the media have clear guidelines on use and public information in order not to disrupt the flow of legal cases, many of their provisions are violated and misused. The proper functioning of the judiciary risks being compromised, to the detriment of all. Obviously, it is necessary to adopt new measures and sanction

violations. Everyone should show more self-discipline and a sense of responsibility, because otherwise, the development of additional, necessarily and equally dangerous and unfortunately limiting freedom of expression, would be necessary to guarantee the independence and authority of justice, free from any influence, and respect for the rights of the parties.

1. THE INFLUENCE OF THE MEDIA ON SOCIAL CURRENTS

With the development of information and communication technologies, the influence of the media is today a reality in our societies. Antoine Garapon underlined that "the press never stops revealing the last secrets of democracy, starting with that of justice: what is hidden from it arouses curiosity, and what resists it provokes its power" (Garapon, 2001: 267). The media has power, and therefore it raises concerns and questions. Accordingly, the question of the relationship between social networks and justice is also justified and whether judges can "tweet", express their opinion via Facebook, Tik Tok, Instagram? We believe that participation in computerized social networks is a personal choice, but requires great caution in order not to question the independence of the judge. Separating professional and private life is the only solution, because on social networks, we don't always control the connections or the information that circulates there. Critical coverage of judges in the press can affect their reputation both among colleagues and decision-making regarding the issue of a certain type of punishment (e.g. lenient or severe punishment).

If we look at the law and the media, we see that the relationship is extremely complex and complicated, precisely because the law has two bases, namely, the right to a fair trial, which is connected to the independence of the court's decision, and freedom of expression. Freedom of expression is linked to the freedom of information of the media, and accordingly conflicts with the independence of the judicial process, which operates according to the principle of the secrecy of the investigation and the presumption of innocence.[1] For the performance of the media function, the right to freedom of expression is of fundamental importance, which is a fundamental right and the cornerstone of every free and democratic society, and which finds a foothold in all instruments for the protection of human rights.[2]

[1] Secrecy allows the judge to be protected from external and internal pressures, while the media very often forget the existence of this principle of "presumption of innocence" when they are interested in the case before the court.

[2] In the European system for the protection of human rights, Article 10, paragraph 1, of the European Convention on Human Rights provides for freedom of expression as a fundamental right https://rm.coe.int/5-mne-protecting-the-right-to-foe-under-european-convention-on-human-r/16809691b1, 20.7.2023.

Judging by the results of scientific research, it can be said that the media has an impact on education. Given that the media has a significant influence in creating opinions and behavior patterns, the media can be dangerous for education, which is why a critical approach to the messages they convey is necessary.

Research done in America indicates that a certain aspect that indicates that print media causes fear of crime in society, but that such a causal relationship is difficult to assess. Furthermore, the research points to the way in which media coverage is revealed, which contributes to the increase of victimization and the feeling of insecurity, in terms of crime location, moral decline, physical and social deficiencies of modern urban life, embodied by symbols of disorder and crime, teenagers on the streets, abandoned buildings, graffiti, illegal drugs, public drunkenness and vandalism, which increase urban discomfort and consequently the fear of crime. European Convention on Human Rights Art. 10, paragraph 1, provides for freedom of expression as a fundamental right.[3] Accordingly, the European Court of Human Rights (ECtHR)[4] has declared that the protection of freedom of expression must apply not only to positive information and ideas, but also to those that offend, shock or disturb in the name of respect. The position is that pluralism, tolerance and openness are the basis of a democratic society.

Fear of crime changes the perception of public opinion, strengthens criminal policy and introduces repressive measures. Excessive focus of the media to publicly expose illegal behavior, especially of young people, exposes individuals to violence. We have witnessed that youth crime has gotten out of control not only in the world but also in Serbia. Peer violence, organized fights in schools, murders among peers are the main news in all media, both on the Internet and in print media. There are ongoing debates about the extent to which the media play a role in the "production" of violence. Psychologists and criminologists indicate that brief exposure to violence on television or film produces a short-term increase in aggressive behavior, and the effects are particularly greater in young people with aggressive tendencies.

---

[3] Article 10 of the Convention - Freedom of expression 1. Everyone has the right to freedom of expression. This right includes the freedom to hold one's own opinion, to receive and communicate information and ideas without interference from public authority and regardless of frontiers. This Article does not prevent States from requiring licenses for the operation of television, radio and cinema enterprises. 2. Since the exercise of these freedoms entails duties and responsibilities, it may be subject to formalities, conditions, restrictions or penalties prescribed by law and necessary in a democratic society in the interest of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, the protection of health or morals, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of information obtained in confidence or to preserve the authority and impartiality of the judiciary. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_10_srp, 13.9.2023.

[4] ECHR, *Handside v. United Kingdom*, 7 December 1976, No. 5493/72, § 49. ,. IACHR, Olmedo Bustos *et al.* (The Last Temptation of Christ),5 February 2001, Series C no. 73, § 69. , IACHR, Report on the Conformity of the Law on Contempt of Officials [desacato] with the American Convention on Human Rights, report. annual report for 1994, , 197, 204-205.

Scientists Srivastva, S. K. and Sweta Agarwal already in 2004[5] put their focus on Indian cinematography and television, in which the photos of violence against women are desensitized to the rape and murder of women. They also believe that the media has a very influential role, and that by removing such content, photos of women as victims and helpless women, violence against women will decrease.

Media reports should not be accompanied by photos/videos that portray violence, survivors/victims and perpetrators in an inadequate and stereotypical way. They should clearly indicate that violence against women is a social problem based on unequal power relations between men and women. In particular, media reporting should not contain information that could justify the act of violence by external circumstances or personal characteristics of the perpetrator.

Several studies indicate that the media can increase the stigmatization of certain groups (youth, ethno-cultural communities) and certain geographic locations. Bernard Schissel (1997: 220) warns of this problem because most people learn about the judicial system mainly from the media. Cultural understandings of young offenders develop in a complex interaction between the media, political players, and the public. Thus, inaccurate or inappropriate media coverage of certain individuals and places can lead to harmful policies and create stereotypes of certain groups as criminals (Hall, 1978). For example, media coverage of youth crime has increased over the past decade, yet the incidence of violent crime among youth has remained stable. This phenomenon as the "storm of juvenile crime" or the stigmatization of young people, with the increasing tendency of the media to exaggerate the crime of young people and to associate images of crime with young people, is the portrayal of young people as criminals on the rise. As a result, there is a need for a tougher criminal policy in relation to youth crime with an increase in the number of imprisoned youth, as well as other target groups such as ethnic and cultural minorities such as foreigners, immigrants and refugees.

It is precisely these attitudes that have led to an increase in repressive criminal sanctions in Switzerland and France, especially against foreigners who have committed a crime. The law states that "any foreigner who undermines security and public order will be sanctioned" or deported ("Nouvelle loi sur les etrangers"). The bill aims to cancel the stay of foreigners who pose a serious threat to public order, by expelling foreigners in legal circumstances, regardless of their status (job, length of stay, family ties). If they have been convicted of crimes or misdemeanors punishable by at least ten years in prison or five years. In the case of a repeated criminal act, murder, rape, the judge will order deportation from the state territory. On September 11, 2023, the Minister of the Interior explained to journalists that

[5] Srivastva, S. K. and Sweta Agarwal, (2004), *Do the Visual Media Contribute to Violence Against Women?*, https://www.researchgate.net/publication/321218968_Do_the_Visual_Media_Contribute_to_Violence_Against_Women, 15.9.2023.

the draft law should be examined by the Senate on November 6, 2023.

In the African human rights protection system, freedom of expression is enshrined in Article 9 of the African Charter on Human and Peoples' Rights (ADHP Charter) which provides that "1. Every person has the right to information. 2. Everyone has the right to express and disseminate his opinion within the framework of laws and regulations." The ADHP Charter, in its aforementioned Article 9, separates the right to information from freedom of opinion. This is a notable difference from other regional texts for the protection of human rights (European and Inter-American) in which freedom of opinion and the right to information are in fact two aspects of the right to freedom of expression. Accordingly, the right to freedom of expression, as well as the principle of judicial independence, are both important and essential rights.

2. COURT DECISIONS AND THE MEDIA

A key component of any justice system is that the accused should receive a fair trial. Information processed by the media about crime is based on short-term, quick and "surface" research, which can limit the types of information disseminated and ignore key issues. Often, crime news reads like a police report including information about the perpetrator, crime scene and victim, with little context given to how victimization occurs. In addition, rapid media analysis and assessment of crime trends and the outcomes of public policy implementation at the local level can hinder effective and successful prevention. Practitioners of crime prevention emphasize the importance of prevention strategies that are characterized by long-term action, and are based on a solid diagnosis that takes into account the complexity of the causes of crime and their interactions. Trial by the media is a phrase that is equivalent to the statement that whoever controls the media, controls the mind that has been popularly used in the last few decades to describe the influence of television and print media coverage on a case by an attempt by the media to find the accused guilty both before the trial and regardless of any court judgment.

The right to a fair trial is a fundamental right given to every accused and victim, unaffected by any external source, and thus recognized as a fundamental right to justice. Between freedom of speech and a fair trial, boundaries are sometimes crossed and rules are broken, leading to devastating consequences for individuals and institutions. Tele terror should not be allowed to interfere with due process of law. Digital violence itself is a breach of the peace. The media is institutionalized anarchy, in the liberal and positive sense. Media trial definitely falls under contempt of court, and should be punishable. The right to a fair trial must not be affected by

newspaper publications or even news headlines. But what happens when leading news channels decide to go against the contemptuous code of ethics? Then you decide to sabotage the accused's career even before his guilt is proven in court? They show him as an evil person in prime time when all the viewers are mostly turned in front of their televisions. It is important to note that the idea of democracy is fair play and transparency, and that the notion of democracy is at stake with this act of the media. Therefore, any attempt to sabotage the other pillars of democracy, by one of them, must be regarded with contempt. We speak of journalists as the fourth branch of government, which stands out from the other three in that it is the only one that is realized within economic enterprises. For this branch of government, justice is a raw material like any other which, once transformed, creates a salable product: information! When they have information, they have power, but then they impose their values on society.

Traditional mass media can play a positive role in this context. This positive one the role of the mass media is their ability to influence the public's perception of crime as a harmful social phenomenon. They can also collect information about crime, influence the efficiency of processing criminal cases and have a controlling role in investigative activities police and monitor the work of institutions that fight crime. Mass media can also highlight programs that educate the public about crime prevention and techniques that can prevent it, as well as promote the policy of "discouragement" of individuals from engaging in criminal activities. (Igrački, Stepanović, 2017).

The media began to interfere in court proceedings to pronounce their own verdict even before the court. It completely ignores the vital gap between the accused and the convicted, it violates the principle of presumption of innocence until proven guilty and guilty beyond a reasonable doubt. What we are actually watching is a trial by the media, where the media themselves conduct a special investigation, build public opinion against the accused and before the court receives the case. This causes prejudice to the public, as a result of which many times it could happen that the accused, who should be presumed innocent, is considered a criminal, leaving all his rights and freedoms invalid.

3. RESEARCH ON THE INFLUENCE OF THE MEDIA ON COURT DECISIONS

Ninety percent of international news published by the world's media originates from the four major Western agencies. These are: United Press International (UPI), Associated Press (AP), Reuters and Agence France Presse (AFP). Two are American,

one British and one French. Transnational giants also help them: from Murdoch, through Time Warner, to CNN. Almost all of them are American. We can freely say that the Americanization of reality is reflected in the subtle implementation of the agenda of information that is obtained by the media and that is marketed to the public in a transnational framework. This is confirmed by UPI data, 71% of reports are dedicated to the United States; 9.6% to Europe; 5.9% to Asia; 3.2% to South America; 3% to the Middle East and 1.8% to Africa (Quinn, 2000:312). Discourse and interpretation of news increasingly depend on centers of power. Fairy tales about media abundance as a barrier to any form of monopoly serve to mislead the uninitiated, as market mergers and integrations create a fenced area controlled by an ever-increasing number of families and individuals.[6]

The consequences of the Covid-19 pandemic are also reflected in the number of users of social networks, especially Facebook, from 2.45 billion monthly users in 2019 to 270 billion monthly active users by June 2020, with an increase rate of 12% during the year. The International Telecommunications Union estimates that almost 40% of the world's population and over 76% of people in developed countries are now Internet users. According to NIA (National Investigation Agency) chief Alok Mittal, "one in six cybercrimes in India is committed through social media." In 2016, there were about 150 cases of cybercrime on social networks in our country, and in 2017 it increased to about 300 cases. The number of fraud cases on social media also increased by 43% in 2018. crime leader in 2019 compared to 27,248 cases in 2018. Thus, the National Crime Reporting Bureau recorded a 63.5% increase in cybercrime. One of the advantages of the Internet is that it gives individuals the ability to say what they want while remaining anonymous. Anonymity on the internet has been proven to encourage people behind the screen to say things they would never say in real life (Brown, 2018: 300).

All jury decisions are recorded by the National Criminal Records Service for each individual and databases are created. According to these records: acquittals, which are few in jury courts (less than five percent of cases) and are not recorded in the records, each year about 2,500 people are found guilty before jury courts, cases judged to be very serious: murder (16.9 percent of cases), extreme violence (11.9 percent), rape (48 percent), armed or violent robbery or property damage (21.8 percent), the sentences imposed are on average about ten years. The cases conducted in the period between 2004 and 2010 indicate: there were a total of 3,008 convictions for murder in French courts, which represents 16.9 percent of those conducted by these courts, and the average duration of the proceedings was about 3.5 years.

[6] Ben Bagdikian states that the 29 largest media houses hold more than half of newspaper publications and most of the sales and audience of magazines, electronic media, books and movies. There are about 25,000 media companies in the US alone, but you'd be wrong if you thought there were that many owners. When the data is analyzed more seriously, it can be seen that this amount of media fortresses is in the hands of only twenty families. He claims that they "constitute a new private ministry of information and culture" (1992).

The murders of women in Ciudad Juárez, Mexico (Monarerez Fragoso, 2008: 78) received widespread global media attention, mainly due to the recognized inaction of the government in preventing the murders and punishing the perpetrators. The 1993 femicides in Ciudad Juarez, Chihuahua, Mexico, are a subject of discussion and a paradigm of violence against women in both national and transnational spheres. That year, 400 young women, aged 16 to 24, mostly immigrants and blacks, primarily students in trade schools or computer centers and workers in free trade zones, were mutilated, tortured, raped, killed, and their bodies were left in the desert around of the city. According to a 2003 Amnesty International report in Ciudad Juarez, of the 370 women killed, 137 women survived sexual violence before death. These crimes are qualified as "serial murders" in a region characterized by a high level of violence against women, murders of women, kidnappings, domestic violence. Most of the women came from poor families, and the risk of being abducted and killed were particularly exposed to waitresses, students, women who work in the gray economy, that is, women who have no power in society and whose disappearance and murder have no political value for the local authorities.

It is unthinkable that the press waits for the public phase of the trial to report on a case, but only at that moment is the situation resolved, which was uncertain until then. It is only at this stage of the trial that full transparency can occur, because the case is ready for trial, which means that what is not factually proven or admissible is dismissed. The only time when justice and the media are radically opposed is time. Because in order to end the proceedings, time is needed, and the media does not have that. They need speed, immediacy, affair. Given that publicity in the trial proceedings cannot be prevented, the only thing left is for the courts to find a way to minimize the media's influence on the fairness of the court proceedings.

4. JUSTICE AND THE MEDIA IN SERBIA

Freedom of expression, pluralism, equal access to information and content quality of the program are the basis for creating a value system of the community. Power over the media also means power in society, because by ideologically filtering reality we color the image that the majority of citizens will carry in their heads. Mass media are no longer just a means by which other subsystems, such as political parties, spread their messages, but in modern polyarchies are independent centers of power in reciprocal competition with other centers of power (Mancini and Swanson, according to Street, 2003:195).

Since television is the most popular of all media, we can also talk about the category of television culture in a different way. Due to its active role in the

household, television is present in everything 24 hours a day and is available to everyone. Thus, it is an important factor, both in the creation of everyday life, and in the process of socialization of all ages. It offers a lot of cultural information and interesting things, but also unnecessary, marginal non-creative content. Unfortunately, in our conditions, television is the most popular, but also the only possible "entertainment" and organization of free time for the majority. Related to this is the fact that all political content is given too much importance. Namely, as we live in a society overloaded with socio-economic problems and political turmoil, every piece of information, that is, a political broadcast, is perceived as "fateful". Media reporting in Serbia is sensational and stereotypical. Reporting is mostly about specific cases, without a significant number of media announcements that are of a preventive and educational nature. Print, electronic or digital media are full of content about domestic violence[7]violence against women and children, partner violence, femicide[8] about the specifics of violence against certain groups of women, such as minors, Roma women, women with disabilities... Nevertheless, in addition to the important role of the media, drawing attention to the existing problem and reporting on it, they would have to report carefully in accordance with the Code of Journalists of Serbia, and for the document to be the basis for their preparation of the report.

13 women have been killed in Serbia since the beginning of 2022, announced the commissioner for the protection of equality, Brankica Janković, on the Day of Remembrance of Women Victims of Violence, May 18, and on the occasion of remembering the victims of femicide, and in memory of the seven women who were killed within 72 hours, between May 16 and 18, 2015, were killed by their partners. Despite the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence which was also ratified by Serbia, in less than five months, almost not a week passed without a woman losing her life at the hands of a partner, usually a former one, and the number of 17 women killed reminds society to solve this problem. In order to improve the systemic response to violence and better prevention, the Commissioner, among other activities, in accordance with

[7] In the Criminal Code of the Republic of Serbia, as a special qualified form of the crime of domestic violence (Art. 194), domestic violence resulting in the death of a family member is provided, and as a form of aggravated murder (Art. 114 of the CC) the deprivation of the life of a pregnant woman (item 9) and a family member who was previously abused (item 10). This means that in the valid Criminal Code of the Republic of Serbia, there is no special incrimination of the criminal offense of femicide. Femicide, defined as the murder of a woman committed out of hatred for the female sex, can be treated as a serious murder committed for other low motives from Art. 114th st. 1st point. 5. CC.

[8] The term femicide dates back to 1801, when it was first used in the British publication The Satirical Review of London at the Commemoration of the Nineteenth Century to denote the killing of women (eng. the killing of a women, Russell, 2008:28, cited according to Batrićević, 2016: 434) The term was also used in 1827 in the title of the book "Confession of uncommitted femicide", by William McNish, who wrote about the seduction, impregnation, abandonment and murder of a young woman (Lacmanović 2015: 63).

his competences in the previous period submitted numerous initiatives to amend regulations, of which we single out initiatives to amend the Criminal Code, the Law on the Execution of Criminal Sanctions, of the Law on Public Order and Peace, etc. We also supported the initiative sent to the National Assembly to establish a National Control Mechanism for monitoring cases of femicide. This mechanism would help faster and better coordination, reaction and support, it would provide insight into all important elements for case analysis, which includes looking at causes and omissions, whether and who failed in the protection system, the commissioner emphasizes.

In practice, the situation is very complicated. From sensational news that there has been domestic violence, murders to differences in the understandings of the courts. The question arises: are the goals set for both the media and public officials fulfilled?

The Autonomous Women's Center (non-governmental organization) warns, precisely because of the large number of femicides, as many as 17 victims in 2023, of which 15 women and 2 girls, in 2022 there were 25 women and one girl, and in 2022 there were 44 women murdered, of which 26 femicides in family-partner relationships, due to inadequate treatment by institutions and failure to react.

The murder in Novi Sad is the 17th femicide in 2023, and the girl was killed on May 10, in a beauty salon, after her ex-partner shot her and then committed suicide. RTS (Radio Television of Serbia - national television) previously announced that the man was reported for domestic violence at the end of April, and emergency restraining orders were imposed on him. The man is a hunter by the way, he owned six legal weapons, and with those weapons he threatened to kill her, and they were confiscated after the report. There was information that he was employed in a gun shop. From all the known data, it was clear that that the young man will complete the threat he started. Unfortunately, the public prosecutor did not understand all these elements as a threat and did not determine a police detention of 48 hours or a detention measure, which is directly related to the failure in work and risk assessment, which resulted in the execution of a murder.

A similar omission was made in Pirot on March 5, 2023, when the man M.M. killed his ex-partner Sanja M. from Pirot with a gun. Although M.M. a restraining order was imposed due to persecution, he was not detained. After that, the Basic Court in Pirot issued a press release after the murder, in which they stated that they had taken all measures and actions within their jurisdiction, adding that "a tragic event in the center of Pirot could not have been avoided."

Is it possible to improve the quality of reporting on this topic, to resolve the dilemmas often encountered by the media, which report on this problem, but also to avoid or at least reduce the level of traumatization of women who have experienced violence, which occurs as a result of exposure to the public, but also do

the bearers of justice agree? Are there disciplinary procedures that are conducted against responsible persons, police officers, public prosecutors, judges who, by their actions or inactions, caused the death of the injured person?

Of the social networks, young people use Instagram the most, of the communication applications Viber, while Facebook is in the limelight. The media, with their ubiquity, indirectly or directly influence the formation of the so-called modern personality, its value system, attitudes and preferences, manner of behavior, consumption of cultural and social content. and in general lifestyle construction. The influence of social networks on various aspects of life is an increasingly frequent subject of study by experts, but also a topic in the public and popular culture. We are approaching a period in which the youngest youth (15 years old) will not know the world without social networks. In this context, we asked young people to rate the impact of social networks on their lives. While communication, education and work are rated mostly positive or neutral, there is a significant number of young people (40.5%) who negatively assess the impact of social networks on their free time. The largest number of young people use the phone as a device for information (up to 98.4%), followed by a laptop (58.4%) and television (43.6% – a slight drop). We also asked them if they use the installed news applications (mobile news applications) on the phone. Only about a third of them use them.

Internet portals, newspaper articles, television news that begin with: Teenager beat a peer in the school yard (Bor),[9] Teenagers were beaten with bats in the school yard (Valjevo),[10] Attacked teenager (14) in the school yard, beaten by three people (NiŠ),[11] He was crushed head: Young man beaten with a baseball bat in the schoolyard (Belgrade).[12] By ratifying the United Nations Convention on the Rights of the Child, the Republic of Serbia undertook that in all activities concerning children, regardless of whether they are undertaken by public or private institutions of social care, courts, administrative bodies or legislative bodies, the best interests of the child will be of primary importance (Article 3 paragraph 1 of the Convention).[13] Therefore, all state bodies are obliged to pay special attention to the best interests of children within the framework of their regular activities. It is rightly pointed out that children, given their physical and mental characteristics, are very vulnerable, so they rightly need special protection. This is especially reflected in the proceedings before the police,

[9] *A teenager beat a peer in the school*, yardhttps:>www.atvbl.rs>cir>hronika, 25.10.2023.

[10] *Teenagers were beaten with bats in the school yard,* https:>redportal.rs>vesti>palicam, 25.10.2023.

[11] *A teenager (14) was attacked in the schoolyard, beaten by three people*, https://informer.rs>hronika>vesti, 25.10.2023.

[12] *They crushed his head: A young man was beaten with a baseball bat in the* school yard, https://www.dnevno.rs>ufokusu, 25.10.2023.

[13] The Convention on the Rights of the Child was adopted by the UN General Assembly in New York on November 20, 1989. The Republic of Serbia ratified the convention with the Law published in the *Official Gazette SFRJ-International Agreements*, number 15/90 and the *Official Gazette of FRY-International Agreements*, number 4/96 and 2/97, preamble, 1.

prosecutor's office and court, where, in addition to their natural characteristics of sensitivity, they are additionally traumatized by the situation in which they found themselves (Igracki, 2012). Children participate in proceedings before the court as defendants and witnesses, and very often as injured parties, i.e. direct or indirect victims of criminal, misdemeanor or other illegal acts. (Igracki, 2012). Violent behavior is most often explained by the psychopathology of the abuser or as a consequence of a learned pattern of behavior in the family. Many studies show that adult abusers were themselves victims of abuse in childhood, that is, that abusive behavior patterns have the character of intergenerational transmission. According to social learning theory, violent behavior is learned by observing the aggressive behavior patterns of individuals who serve as role models (Igracki, Brasovan Delic, 2022).

Finding the most effective social response to juvenile delinquency is a much more demanding task than simply applying the norms of juvenile criminal legislation. It seems that in no social area is the role of prevention and comprehensive consideration of all criminogenic factors as important as in the case of juvenile delinquency, because juvenile delinquents, due to their age and the life ahead of them, usually have enough time to adopt correct patterns of behavior and life in the society of regulated relationships, if the same society helps them in this in the right way (Stevanović, Ilijić, Igrački, 2015: 375).

The question arises, Where have we failed as a society? Has the far West and what is happening there come to our backyard? Example from O.Š. Vladislav Rybnikar shook the entire public and warned that we have stepped deeply into the lapses, and passed quite a few regulations, procedures and protocols even though we are still in a state of shock.

CONCLUSION

Those who rule and those who are ruled verbally agree that the media should be accessible to everyone, as well as justice, but disagreements appear already when the question is asked: what should they do? In every society, there are more or less refined mechanisms of influence on public opinion, and through that - attempts at manipulation. The more a society is marked by ethnic, religious, linguistic, ideological or cultural differences, the greater the chance for the disintegration of the political system. The media can increase the stigmatization of certain groups (youth, ethno-cultural communities) and certain geographic locations, because most people learn about the justice system mainly from the media.

Media coverage of the case can put pressure on the justice system. The independence of the judiciary is essential to achieving a fair trial. When it is

missing, all fundamental rights are threatened. That is one of the reasons why this independence must be protected from outside influences, especially from the media and social networks. However, judicial independence is not the only fundamental right that enjoys a privileged status. Freedom of expression forms the basis of every democratic society and every rule of law. The media are the main beneficiaries of this freedom, which is necessary for the performance of their professions and has de facto power that can threaten the independence of justice. Whistleblowers and investigative journalists fully participate in freedom of information by allowing topics on the public policy agenda to be discussed. The right to freedom of expression, which is a basic right and the cornerstone of every free and democratic society, and which finds a foothold in all instruments for the protection of human rights, is of essential importance for the performance of the media function.

The European Court of Human Rights is the one whose position is best known regarding the relationship between media freedom of expression and the requirement of judicial independence. The right to freedom of media expression may be subject to restrictions if possible excesses are observed in its exercise, including particular behavior, attitude or comments that would undermine the independence of the judiciary. Participation in computerized social networks is a personal choice, but requires great caution so as not to call into question the independence of the judge. Separating professional and private life is the only solution, because on social networks, we don't always control the connections or the information that circulates there.

The media should adapt their reports and comments on the issue of violence, precisely because of the high percentage of probability that the same commentators cause secondary victimization and retraumatization – either the survivor who is being written about, or women who have gone through or are going through the same experience, and can turn them away. from reporting abusers. The level of attention should be increased during the administration of comments (e.g. on Facebook and YouTube, while on Twitter, due to the impossibility of moderation, it is preferable not to upload such news, unless the media company has a person who deals exclusively with social networks and which can reply and/or block problematic commenters).

The International Telecommunication Union estimates that almost 40% of the world's population and over 76% of people in developed countries are now Internet users. According to NIA (National Investigation Agency) chief Alok Mittal, "one in six cybercrimes in India is committed through social media." In 2016, there were about 150 cases of cybercrime on social networks in our country, and in 2017 it increased to about 300 cases. The number of fraud cases on social media also increased by 43% in 2018. crime leader in 2019 compared to 27,248 cases in 2018. Thus, the National Crime Reporting Bureau recorded a 63.5% increase in cybercrime.

Better cooperation between institutions is necessary, in order to provide the most reliable objective elements from the very beginning and prevent abuse. In matters of judicial information, a fair balance must be struck between seemingly conflicting rights and, in reality, the contribution to the establishment of a true rule of law and respect for fundamental principles. It is up to the media to inform about the operation of justice, and even to play its role as a counter-power and to monitor the way in which it is carried out. However, they must do so in accordance with the rules. It is undeniable that the media system is sinking into populism. The question that must undoubtedly be asked is: how long will justice withstand the enormous pressures it is exposed to?

The majority of young people are informed by phone, and more than half of them are not informed daily. Almost three-quarters think they encounter fake news, and four-fifths think they know how to recognize fake news. Of the television channels, young people mostly watch film and documentary channels, followed by RTS and N1, while over 60% do not read the press. It is indisputable that the institutions must find an answer, why citizens turn to the media in the first place. Is it a lack of trust due to the behavior of the institutions? The way the media presents crime often includes "sensational" aspects of crime, where "newsworthy" acts more on emotions than on facts and focuses on negative images of crime. Not only recommendations, regulations, guidelines, but also their practical application are sufficient. Given that the consequences of crime and violence can be permanent, or last a long time, from mental, emotional to physical disorders, procedures should be arranged in order to avoid secondary victimization and protect the victim.

REFERENCES

1. African Charters on Human and Peoples' Rights (ADHP Charter) https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011__african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf , 23.10.2023.
2. Alternative report on the position and needs of the youth in the Republic of Serbia, 2021, https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/11/Mediji-drustvene-mreze-i-aplikacije-1.pdf. 23.10.2023.
3. A teenager beat a peer in the school yard https:>www.atvbl.rs>cir>hronika, 23.10.2023.
4. A teenager (14) was attacked in the schoolyard, beaten by three peoplehttps://informer.rs>hronika>vesti, 23.10.2023.
5. Brown, A. (2018) "What is so special about online (as compared to offline) hate speech?" *Ethnicities*, 18(3), 297-326.
6. Batrićević, A. (2016) "Criminal law reaction to femicide", *Temida,* No. 3-4, Belgrade.

7. Convention on the Rights of the Child, *the Official Gazette of the SFRJ-International Agreements*, number 15/90 and *the Official Gazette of the FRY, International Agreements*, number 4/96 and 2/97.
8. Council of Europe, Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11/05/2011, https://rm.coe.int/1680462540, 23.10.2023.
9. European Convention on Human Rights https://rm.coe.int/5-mne-protecting-the-right-to-foe-under-european-convention-on-human-r/16809691b1, 23.10.2023.
10. Garapon, A. (2001) *Judge well, An Essay on Court Ritual*, Odile Jacob.
11. Igrački, J. (2012) "Policija kao subjekt u prevenciji zlostavljanja dece", *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, broj 1, 259-275.
12. Igracki, J. & Brasovan Delic, M. (2022) "Protection of Victims of Psychological Abuse as Type of Domestic Violence in Criminal Procedure", *International Biennial Conference – XIVth Edition,Criminal Sciences Section – "Protection of the Victims of Crimes"*, Timișoara 20th-21st October, Faculty of Law – West University of Timisoara, Center for Research in Criminal Sciences, Journal of Eastern European Criminal Law, no. 2, 74-92.
13. Igrački, J. & Stepanović, I. (2017) "*The Influence of Media on Crime Prevention*", In: *Međunarodni naučni tematski skup "Pravosuđe i mediji"*, Palić, 8-9. jun 2017. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 257-264.
14. Janković, B. (2023) *Announcement on the occasion of the day of remembrance for women victims of violence,* https://ravnopravnost.gov.rs/rs/saopstenje-povodom-dana-secanja-na-zene-zrtve-nasilja/, 23.10.2023.
15. Lacmanović, V. (2015) Femicide - who kills us, Socijalna politika, no. 3, 61-78.
16. Milenković, D. (2010) Human and minority rights, freedom of expression and the role of the media in conditions of conflict and tension [Human and minority rights, freedom of expression and the role of the media in conditions of conflict and tension], Manual for work of local media, Niš, http://mirc.rs/wp-content/uploads/2012/11/dr-Dejan-Milenkovi%C4%87.pdf, 23.10.2023.
17. Projet de loi pour contrôler l'immigration, améliorer l'intégration https://www.vie-publique.fr/loi/287993-projet-de-loi-immigration-integration-asile-2023, 23.10.2023.
18. Strategy for the development of the public information system in the Republic of Serbia for the period 2020-2025. 1.7.2021. www.srbija.gov.rs, 23.10.2023.
19. Stevanović, Z., Ilijić, Lj. and Igrački, J. (2015) "Izvršenje kazne maloletničkog zatvora", *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 365-377.
20. Suppressing violence against children: six strategies for action, https://childhub.org/sh/materijali-namjejani-djeci/suzbijane-nasilja-nad-decom-sest-strategija-za-delovanje, 23.10.2023.

21. Srivastva, S. K. and Sweta Agarwal, (2004), *Do the Visual Media Contribute to Violence Against Women?*, https://www.researchgate.net/publication/321218968_Do_the_Visual_Media_Contribute_to_Violence_Against_Women, 15.9.2023.
22. Vučković, J. & Lučić, S. (2023) "Hate Speech and Social Media", *Teme*, Vol. XLVII, No 1, January – March 2023, 191-207, http://teme2.junis.ni.ac.rs/index.php/TEME/article/view/1713, 23.10.2023.
23. Vučković, J. (2022) *Media law*, Niš: Medivest.
24. Vučković, J. (2021) "Digitalni mediji i medijsko zakonodavstvo Republike Srbije" [Digital media and media legislation of the Republic of Serbia] *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, god. 60, broj 92, 195-217, doi: 10.5937/zrpfn0-33993, 23.10.2023.
25. Yanich, D., (2001) "Location, Location, Location: Urban and Suburban Crime on Local TV News." *Journal of Urban Affairs*, vol. 23, no. 3-4, 221-241.
26. ECtHR, CASE OF HANDYSIDE v. THE UNITED KINGDOM, 7 December 1976, No. 5493/72, § 49. https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/handyside-v-uk/, 23.10.2023.
27. IACHR, Olmedo Bustos et al. (The Last Temptation of Christ), 5 February 2001, Series C no. 73, § 69. https://iachr.lls.edu/sites/default/files/iachr/Cases/The_Last_Temptation_Of_Christ_v_Chile/mccormick_last_temptation_of_christ_olmedo_bustos_et_al._v._chile.pdf, 23.10.2023.
28. IACHR, Report on the Conformity of the Law on Contempt of Officials [desacato] with the American Convention on Human Rights, report. annual report for 1994, 197, 204-205. https://www.actu-juridique.fr/administratif/la-relation-entre-les-medias-et-la-justice-au-regard-du-droit-regional-des-droits-de-lhomme/, 23.10.2023.
29. ECtHR, Gormus *et al.* c/ Turkiie, 19. januar 2016, No. 49085/07, file:///C:/Users/Institut/Downloads/Judgment%20G%EF%BF%BDrm%EF%BF%BDs%20and%20Others%20v.%20Turkey%20%20Measures%20to%20identify%20journalistic%20sources.pdf, 23.10.2023.
30. ECtHR, Kablis v. Russia and Elvira Dmitrijeva v. Russia, 30. April 2019, IRIS 2019-7:1/1, Human Rights Centre, Ghent University and Legal Human Academy. https://merlin.obs.coe.int/download/8606/pdf, 23.10.2023.
31. *Teenagers were beaten with bats in the school yard,* https:>redportal.rs>vesti>palicam, 23.10.2023.
32. *They crushed his head: A young man was beaten with a baseball bat in the* school yard, https://www.dnevno.rs>ufokusu, 23.10.2023.

MEDIJI, KRIMINAL I URBANA BEZBEDNOST

U ovom radu analizira će se uticaj medija na prevenciju i kontrolu kriminala i opštu bezbednost društva.Svi koji se bave proučavanjem kriminaliteta ističu veoma značajno mesto, kao vektor kumunikacija, u objašnjenju i tumačenju uzroka i posledica pojave kriminala.Ekspanzija interneta postala je toliko važan deo naših života da je nemoguće zamisliti vreme kada ga nismo imali. Svakodnevni život se sve više oslanja na društvene medije, zahvaljujući napretku tehnologije, brzom širenju mobilnih informacija i popularnosti platformi društvenih medija kao što su Instagram, Facebook i Tvitter.

Mediji su jedan od glavnih izvora informacija o kriminalu i bezbednosti društva, jer su, u vreme savremene tehnologije, sve informacije dostupne na globalnom nivou. Prema sprovedenim anketama u Kanadi, 95% ispitanika koristi medije kao svoj primarni izvor informacija po pitanju kriminala i urbane bezbednosti. Nesumnjivo je da je tehnologija korisna, ali, ona takođe može dovesti ljude u opasnost. Kao rezultat toga, pojedini mediji se bave u značajnom obimu crnom hronikom , te tako promovišu izvršioce krivičnih dela, i tako dolazi do povećanja broja zločina koji se dešavaju u sajber prostoru.Samim tim, saopštene informacije preko medija bitno utiču, kako pozitivno tako i negativno na oblikovanje stavova i mišljena javnog mnjenja, a pre svega utiču kako na prevenciju tako i na stimulaciju-podsticaj na kriminalno ponašanje, kod određenih prestupnika.

Veoma često se u medijima vode rasprave i iznose, u većini slučajeva, suprotstavljeni i kontradiktorni podaci od samog akta učinjenog dela, u fazi istrage, suđenja i izrečene sankcije, što izaziva zbunjenost javnog mnjenja a posebno utiče na odugovlačenje istražnog i sudskog procesa. Dugotrajan sudski proces biva zamagljen novim, za medije interesantnim slučajem, pa izrečena sankcija posle višegodišnjeg trajanja, nema efekat na prevenciju. Suština prevencije kriminala se ogleda u brzom otkrivanju, procesuiranju i izricanju izvršenju krivične sankcije.Uspešnost prevencije povećava i opštu i urbanu bezbednost. Nažalost u dobrom delu sudskih procesa te efikasnosti nema.

***KLJUČNE REČI**: mediji, kriminal, bezbednost, prevencija kriminala.*

OVERVIEW OF THE SITUATION IN THE FIELD OF JUSTICE IN THE EUROPEAN UNION AS PART OF THE PACKAGE OF UNION INSTRUMENTS FOR THE RULE OF LAW

Ajna Jodanović*
Marina M. Simović**

Effective judicial systems of member states are of particular importance for the enforcement of European Union law, but also for the preservation of the rule of law and the values on which the Union is based. Improving the efficiency, quality and independence of national judicial systems remains among the priorities of the European Union's actions. The paper will present the main indicators of the efficiency, quality and independence of the judicial systems of the member states based on the data contained in the EU Justice Scoreboard, which is published by the European Commission on an annual basis, and which monitors the development of the rule of law in the member states, and provides a quantitative and visual analysis of national judicial systems. The analysis will show that the efficiency of the Union's justice systems continues to improve in the vast majority of Member States, but that challenges remain in some Member States that need to make additional efforts to ensure citizens' full confidence in their national legal systems, especially where their status and position are at risk, and in the finality, the independence of judges.

***KEYWORDS**: judiciary, European Union, national legal systems, rule of law.*

INTRODUCTION

The rule of law is a founding principle of the European Union (EU) and has been a key element in the development and integration of the Union since its foundation. It is enshrined under Article 2 of the Treaty of the European Union

* PhD, Assistant Professor, Faculty of Law, University of Bihać. E-mail: *ajna_x@hotmail.com*.

** PhD, Associate Professor and Secretary in the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska, Faculty of Legal Sciences, Aperion University in Banja Luka. E-mail: *vlado_s@blic.net*.

(TEU).[1] Effective judicial systems of member states are of particular importance for the enforcement of European Union law, but also for the preservation of the rule of law and the values on which the Union is based.

Independence, quality and efficiency are essential parameters of an effective justice system. Well-functioning and fully independent justice systems are key to ensuring that justice works for the benefit of citizens and businesses (Vangelova, 2022: 1). The administration of justice has been progressively taking an increasingly significant role in democratic societies. The growing complexity of social relations, the development of the welfare state, the increasing cross-border mobility of people and the globalisation of trade relations have contributed to "the expansion of the judicial system and raised the quality and complexity of legal actions to be dealt with by the judiciary" (Onţanu & Velicogna, 2021: 449). The rule of law, as stated above, refers to the Union value enshrined in Article 2 TEU. It includes the principles of legality implying a transparent, accountable, democratic and pluralistic law-making process; legal certainty; prohibition of arbitrariness of the executive powers; effective judicial protection, including access to justice, by independent and impartial courts, also as regards fundamental rights; separation of powers; and non-discrimination and equality before the law (Skóra, 2023: 2). Under the 2021-2027 Justice programme, the EU is making over €300 million available for the further development of a European area of justice. It will also help improve the effectiveness of national justice systems and strengthen the rule of law, democracy and protection of fundamental rights, including by ensuring effective access to justice for citizens and businesses. The programme funds activities which cover training for judges and other legal practitioners, mutual learning, judicial cooperation and awareness-raising (European Commission, EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist, Press release, Brussels, 8 June 2023). Within the framework of the research, we will put special emphasis on the EU Scoreboard 2023 - the Commission's instrument to evaluate Member States' justice system.

1. THE RULE OF LAW AS ONE OF THE FOUNDING VALUES OF THE EUROPEAN UNION

Under the rule of law, all public powers must always act within the constraints set out by law. The notion of the rule of law includes a transparent, accountable, democratic and pluralistic law-making process, effective judicial protection,

[1] European Movement International. *Rule of Law: Introduction*. See more at: https://europeanmovement.eu/policy/rule-of-law/, 25.8.2023.

including access to justice, by independent and impartial courts and separation of powers. The rule of law requires that everyone enjoys equal protection under the law and prevents the arbitrary use of power by governments. It ensures that basic political and civil rights, as well as civil liberties, are protected and upheld.[2]

The rule of law is one of the fundamental values upon which the European Union is built. The rule of law means that everyone, including members of parliament and of the executive, are equally subject to the law, under the control of independent and impartial courts (European Commission, Rule of Law Report 2023 Toolbox, 13 July 2022).

We can say that "the rule of law is therefore a principle well-established and well-defined in EU law"(Skóra, 2023: 2). The rule of law is fundamental for the member states of the European Union to remain functioning democracies. Yet, maintaining the rule of law is also essential for the European Union itself: on the systemic level – to maintain a legal union; on the structural level – to solve problems by effectively applying EU law; and on the political level – to ensure democratic accountability (Skóra, 2023: 1).

Protecting citizens and freedoms is the first priority of the new strategic Agenda for the European Union 2019-2024, adopted by the June European Council. According to the Agenda, the EU will defend the fundamental rights and freedoms of its citizens, as recognised in the Treaties, and protect them against existing and emerging threats. Common values underpinning our democratic and societal models are the foundation of European freedom, security and prosperity. The rule of law, with its crucial role in all our democracies, is a key guarantor that these values are well protected; it must be fully respected by all Member States and the EU (Finland's Presidency of the Council of the European Union, Future of Justice: Strenghtening the rule of law - Independence, quality and efficiency of national justice systems and the importance of a fair trial, Informal meeting of Justice and Home Affairs Ministers. Working session I of Justice Ministers on 19 July 2019, Helsinki, 2019: 1).

2. THE EU's TOOLBOX FOR ASSESSING THE RESPECT FOR THE RULE OF LAW

The EU promotes a broad and substantive understanding of the rule of law whereby this concept is viewed as intertwined with (and mutually reinforcing of) the principles of democracy and respect for human rights, all of which underpin political stability and sustained economic and social development (Ioannides, 2014:

[2] See more at: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/rule-of-law/, 28.8.2023.

5). Under the rule of law, all public powers act within the constraints set out by law, in accordance with the values of democracy and fundamental rights, and under the control of independent and impartial courts (De Búrca & Craig, 2021: 308).

In some member states the rule of law cannot be taken for granted. Published in July 2022, the latest European Commission's Rule of Law Report gives reasons for concern. In some EU member states worrisome trends can be observed, such as the weakening of the judiciary and the dismantling of democratic control mechanisms; failing to apply effective anti-corruption measures; or misusing spyware for political purposes. In particular, the decade of ongoing disputes with two "rule breakers" – Poland and Hungary – and the inability of EU institutions to counter rule of law violations have exposed the insufficiency of the existing toolbox and its sensitivity to adverse political circumstances. At the same time, triggered by Russia's war of aggression against Ukraine, the onset of the Zeitenwende – a new geopolitical pressure under which the EU must continue to function and protect its democratic architecture – could serve as a new impetus for the defence of European values (Skóra, 2023: 1).

The European Union has developed a number of tools to promote and uphold the rule of law, including peer-to-peer reviews in the form of annual dialogues, the so-called article 7 procedures[3], proceedings before the Court of Justice and measures to protect the EU budget.[4] The EU has a number of tools at its disposal to ensure the respect of the rule of law in all Member States. Member States generally have high rule of law standards but there are also important challenges that vary from one Member State to another. Since the challenges to the rule of law vary, so do our tools. Each tool is tailored to the specific situation at hand, and aims at promoting, preventing or responding to rule of law issues (European Commission, Rule of Law Report 2023, Toolbox, 13 July 2022).

The EU's toolbox for protecting the rule of law consists of preventive and corrective measures. Preventive measures include reporting tools and formal channels for political dialogue. They help establish the risk of rule of law breaches and serve as early warning signs, helping to determine if corrective measures should be implemented. Their goal is to exercise political pressure on non-abiding "rule breakers" and solve emerging problems through dialogue. Should preventive measures not succeed, the corrective ones follow. They aim to counteract the further

[3] Article 7 of the Treaty on European Union provides two procedures to safeguard the EU's founding values. Pursuant to Article 7(1), on a reasoned proposal by one third of the member states, by the European Parliament or by the Commission, the Council may determine that there is a clear risk of a serious breach by a member state of the founding values referred to in Article 2 of the treaty. Pursuant to Article 7(2), on a proposal by one third of the member states or by the Commission, the European Council may determine the existence of a serious and persistent breach by a member state of the founding values referred to in article 2 of the treaty. As part of the Article 7(1) procedure, the Council is currently holding hearings on Hungary and Poland. So far, there have been six hearings for each country. See more at: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/rule-of-law/, 4.9.2023.

[4] See more at: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/rule-of-law/, 4.9.2023.

deterioration of the rule of law in a given member state. They use financial and political pressures to actively discipline member states, in which violations of the rule of law persist (Skóra, 2023: 2).

2.1. The Commission's Justice Scoreboard

Since 2012 the quality, independence and efficiency of justice and national judicial regimes constitute one of the priorities in the EU yearly cycle of economic policy coordination, or 'European semester', to foster structural reforms at national levels (Bárd, Carrera, Guild, and Kochenov, 2016: 7).

At the European institutional level, the first national legal system evaluations were launched in the early 2000s. The Council of Europe established the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), in acknowledgement of the key role that fair, efficient and accessible judicial systems perform in ensuring the rule of law on which European democracies rest. According to its Statute, the main aim of the CEPEJ was to analyse and to improve the efficiency and the functioning of Member States' judicial systems (Dori, 2015: 5). In fulfilling this task, the CEPEJ has launched a regular evaluation of national judicial systems through the identification and development of indicators, the collection and analysis of quantitative and qualitative data and the establishment of measures and evaluation criteria. As an outcome, the CEPEJ releases reports, statistics, best practice surveys, guidelines, action plans, opinions and general comments. Launched in 2004 as a pilot project – the first of its kind in Europe – and followed by five more biannual editions, the CEPEJ Reports have for more than a decade provided important comparative information concerning the functioning of judicial systems. Broad media coverage ensures the CEPEJ Reports have a remarkable social and political impact, and the Reports are widely referenced in academic papers. Following the successful example of the Council of Europe, the European Commission in 2013 launched its own annual instrument of judicial evaluation, the "EU Justice Scoreboard", a statistical comparative tool on the efficiency of Member States' judicial systems (Dori, 2015: 6).

The EU Justice Scoreboard is part of the 'Rule of Law toolbox' that the EU has been building to help monitor and uphold the Rule of Law in the Member States (Beqiraj & Moxham, 2022: 148). As the Guardian of the Treaties, the Commission has a high margin of discretion on how it uses its powers (Nguyen, 2020: 5). The European Commission, as recognised by the Court of Justice of the European Union, is responsible for guaranteeing the respect of the rule of law as a fundamental value enshrined in the EU's Treaties, and for making sure that EU law, values and principles are respected (European Commission, Rule of Law Report 2023, Toolbox, 13 July 2022).

The Commission's rule of law strategy puts a great deal of emphasis on the idea of the early identification of problems to prevent the emergence of situations in which the ruleof law is systematically threatened or undermined. Such early detection was the principal idea inspiring the creation of the Justice Scoreboard in 2013, which annually assesses theefficiency, quality and independence of Member State judiciaries (Priebus, 2022: 1689).

The Scoreboard is prepared under the auspices of the European Commission's Directorate-General for Justice (DG Justice). The "General Justice Policies and Judicial Systems" unit is responsible for development and management of the monitoring exercise. However, the legal framework of the Scoreboard is uncertain, as the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) contains no provisions that are directly applicable to the Scoreboard (Dori, 2015: 11).

The creation of the EU Justice Scoreboard by the European Commission under consecutive leadership of José Manuel Barroso and Jean Claude Juncker has added to the pool of EU policy instruments in the domain of Justice and Home Affairs. As a 'soft governance' tool for comparing the quality of member states' judicial systems and highlighting 'best practices' in the organization of the judiciary, it aims at ensuring high efficiency of judicial proceedings across the EU territory without directly enhancing supranational competences within the EU (Strelkov, 2018: 1).

The Scoreboard is not a Treaty-based instrument. Its indirect legal basis can be found in the provisions concerning justice cooperation in civil matters (Articles 67 and 81 TFEU) and in Article 121 (1) TFEU, according to which Member States shall regard their economic policies as a matter of common concern and shall coordinate them within the Council (Dori, 2015: 12).

The European Commission, as recognised by the Court of Justice of the European Union, is responsible for guaranteeing the respect of the rule of law as a fundamental value enshrined in the EU's Treaties, and for making sure that EU law, values and principles are respected (European Commission, Rule of Law Report 2023, Toolbox. 13 July 2022).

The European Semester provides an annual overview of the efficiency, quality, and independence of justice systems through the EU Justice Scoreboard (Skóra, 2023: 2). As part of the EU's Rule of Law toolbox and a key contribution to the European Semester, the EU Justice Scoreboard presents an annual overview of indicators on the efficiency, quality and independence of justice systems. Its purpose is to assist the Member States improve the effectiveness of their national justice systems by providing objective, reliable and comparable data. Effective justice systems are essential for implementing EU law and for upholding the rule of law and the values upon which the EU is founded. They ensure that individuals and businesses can fully enjoy their rights, strengthen

mutual trust, and help to build a citizen-, business- and investment-friendly environment (European Commission, EU Justice Scoreboard).[5]

Effective justice systems are essential for the application and enforcement of EU law and upholding the rule of law and other values the EU is founded on and which are common to the Member States. National courts act as EU courts when applying EU law. It is national courts in the first place that ensure that the rights and obligations set in EU law are enforced effectively (Article 19 of the Treaty on European Union (TEU)). In addition, effective justice systems are also essential for mutual trust and for improving the investment climate and the sustainability of long-term growth. This is why improving the efficiency, quality and independence of national justice systems features among the priorities of the European Semester – the EU's annual cycle of economic policy coordination (The 2023 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2023) 309, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 1).

The EU Justice Scoreboard is one of the sources of information for the annual Rule of Law Report. Its findings also inform the country-specific assessments within the European Semester - the EU's annual cycle of economic policy coordination - within the Recovery and Resilience Facility and in the context of the application of the Rule of Law Conditionality Regulation (European Commission, EU Justice Scoreboard).

The EU Justice Scoreboard is an annual comparative information tool. Its purpose is to assist the EU and Member States improve the effectiveness of their national justice systems by providing objective, reliable and comparable data on a number of indicators relevant for the assessment of the (i) efficiency, (ii) quality and (iii) independence of justice systems in all Member States. It does not present an overall single ranking. Rather, it gives an overview of how all Member States' justice systems function, based on indicators that are of common interest and relevance for all Member States. The Scoreboard does not promote any particular type of justice system and treats all Member States on an equal footing. Efficiency, quality and independence are essential parameters of an effective justice system, whatever the model of the national justice system or the legal tradition on which it is based. Figures for these three parameters should be read together, as all three are often interlinked (initiatives aimed at improving one may affect another). The Scoreboard mainly presents indicators concerning civil, commercial and administrative cases, as well as, subject to availability of data, certain criminal cases (i.e. cases concerning money laundering at first instance courts), in order to assist

[5] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en, 25.8.2023.

Member States in their efforts to create an environment, which is more efficient, better for investments as well as business, and citizen-friendly. The Scoreboard is a comparative tool which evolves in the course of dialogue with Member States and the European Parliament. Its objective is to identify the essential parameters of an effective justice system and to provide relevant annual data (The 2023 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2023) 309, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2).

Indicators for judicial efficiency include the length of proceedings (expressed in days needed for the court to reach a decision at first instance), the clearance rate of the court (the ratio of the number of resolved cases to the number of incoming cases, which shows whether a court is keeping up with the incoming caseload), and the number of pending cases (cases that still have to be decided at the beginning of a predefined period) (Dori, 2015: 9).

As stated above, the Scoreboard provides elements for assessing the efficiency, quality and independence of national justice systems. In doing so, it aims to help Member States make their national justice systems more effective. By comparing information on Member States' justice systems, the Scoreboard makes it easier to identify best practice and shortcomings and to keep track of challenges and progress made. In the context of the European Semester, country-specific assessments are carried out through a bilateral dialogue with the national authorities and the stakeholders concerned. Where the shortcomings identified have macroeconomic significance, the European Semester analysis may lead to the Commission proposing to the Council to adopt country-specific recommendations to improve the national justice systems in individual Member States.[6]

[6] The Recovery and Resilience Facility (RRF) has made available more than EUR 737 billion in loans and non-repayable financial support,of which each Member State would need to allocate a minimum of 20% to the digital transition and a minimum of 37% to measures contributing to climate objectives. So far, the reforms and investments proposed by Member States have exceeded these targets, with an estimated digital expenditure at 26% and climate expenditure at about 40%. The RRF offers an opportunity to address country-specific recommendations related to national justice systems and to accelerate national efforts to complete the digital transformation of justice systems. Payments to Member States under the performance-based RRF are contingent on the fulfilment of milestones and targets. So far, 6,000 milestones and targets were introduced, of which about two-thirds are investments and one third are reforms. In this context, the Commission therefore had to assess whether the Member States' recovery and resilience plans (RRPs) are expected to contribute to effectively addressing all or a significant number of challenges identified in the relevant country-specific recommendations or challenges identified in other relevant Commission documents adopted in the context of the European Semester. Following payment requests by the Member States and positive assessments by the Commission on the satisfactory fulfilment of the respective milestones and targets, a total of EUR 144.08 billion in RRF grants and loans have been disbursed to the Member States in the last years. However, to this date, the fulfilment of 92% of milestones and targets has not yet been assessed by the Commission. See: The 2023 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2023) 309, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 3.

The Scoreboard uses widely accepted parameters to measure the quality of justice, such as training and monitoring activities, the presence of national mechanisms for evaluating judicial performance as well as surveys conducted among court users or legal professionals; the availability of information and communication technology tools (ICT) in key areas (such as the registration and management of cases or crossborder online small claims procedures); the communication policies of courts, including online information about the judicial system for the general public, relations between courts and the media and online publication of judgements (Dori, 2015: 10).

Over the years, the Scoreboard evolved in two directions. On the one hand, there are changes in the CEPEJ data, which are reflected almost automatically in the Scoreboard data. This leads over time to a series of invisible changes. On the other hand, the scope of the Scoreboard evolved from one edition to another. In its first version, the Scoreboard was intended as a "tool to support the efficiency of justice in EU Member States" and "to achieve more effective justice by providing objective, reliable and comparable data on the functioning of the justice systems of all Member States" while the most recent versions have taken a softer and more comprehensive approach (Onţanu, & Velicogna, 2021: 458-459).

EU Justice Scoreboard does not rank judicial systems of member states in terms of performance, does not envisage any sanctioning mechanisms and does not promote any particular 'template' of organizing judicial institutions. Being a 'soft governance' tool, its added value lies in the provision of a systematic long-term annual overview by collecting information on aspects of national judicial systems, for example, caseload, length of court proceedings, anti-corruption measures and access to justice among disadvantaged groups. At the end, no single ranking is created but rather a comparative overview of how each national judicial system functions. Information is obtained from a variety of sources: Council of Europe (CoE) Commission for the Evaluation of the Quality of Justice (CEPEJ), officials from national judiciaries and ministries of justice, Eurostat and a host of other stakeholders. Member states may receive specific recommendations about their judicial systems, yet these are always framed as part of the European Semester, not as 'independent' EU Justice Scoreboard recommendations (Strelkov, 2018: 3).

2.2. The 2023 EU Justice Scoreboard

The EU principally recognises effective judicial protection as the core of the internal rule of law protection. By focusing on effective judicial protection in the Member States, the EU seeks to guarantee EU citizens the protection of their

rights and duties that come with EU membership while refraining from going into detail in the legal assessments of the national courts. Hence, the Commission seeks to strengthen the Union's capacity to promote and uphold the rule of law through the advancement of a common rule of law culture, the prevention of rule of law problems and an effective response. Taking into account the need for improvement, the Commission has grouped this work into three thematic areas:1. legality, legal certainty, equality before the law and separation of powers; 2. prohibition of arbitrariness and penalties for corruption; 3. effective judicial protection by independent courts (Kmezić & Bieber, 2020: 8).

Both the content and breadth of the EU Justice Scoreboard have constantly improved since this tool was launched in 2013 (Pech & Kochenov, 2019: 3). On 8 June 2023 the European Commission has published the eleventh edition of the EU Justice Scoreboard, an annual overview providing comparative data on the efficiency, quality, and independence of justice systems among the EU Member States. This year's Scoreboard includes figures on 16 new areas, for example, on how national authorities are dealing with corruption, on the length of proceedings related to bribery cases, and on specific arrangements facilitating equal access to justice for older persons, victims of gender-based and domestic violence, and persons generally at risk of discrimination. The 2023 edition also includes, for the first time, specific figures on the salaries of judges and prosecutors, on the appointment of Supreme Court Presidents and Prosecutors General, and on the highest instances exercising constitutional jurisdictions, among others (European Commission, EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist, Press release, Brussels. 8 June 2023).[7]

2.2.1. Key findings of the 2023 EU Justice Scoreboard

The 2023 EU Justice Scoreboard presents a diverse picture of the effectiveness of justice systems in the Member States. It shows that efforts to improve the efficiency, quality and independence of the justice systems are underway in many jurisdictions. However, challenges remain to ensure full trust of citizens in the legal systems of all Member States. The information in the EU Justice Scoreboard contributes to the monitoring carried out in the framework of the European Rule of Law Mechanism and feeds into the Commission's annual Rule of Law report (The 2023 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European

[7] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3127, 12.9.2023.

Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2023) 309, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 55).

The 2023 edition of the Scoreboard contains 16 new or remodelled figures that extend our understanding of: a) the efficiency of first instance courts when dealing with corruption cases (bribery); b) specific arrangements for access to justice by vulnerable groups (for people at risk of discrimination, older persons and victims of gender-based and domestic violence), including selected powers of equality bodies to help victims of discrimination to access justice; c) the salaries of judges and prosecutors; d) legal safeguards regarding decisions of administrative authorities; e) bodies dealing with prevention, investigation and prosecution of corruption; f) the appointment of Supreme Court Presidents and Prosecutors General; g) the highest instances exercising constitutional jurisdictions; h) powers of the Councils for the Judiciary (EU business, 2023 EU Justice Scoreboard – guide, 08 June 2023).[8]

When it comes to key findings of the 2023 EU Justice Scoreboard it is important to emphasize:

a) Challenges persist on perception of judicial independence: A Eurobarometer survey among the general public shows that, since 2016, the general public's perception of judicial independence has improved in 15 Member States. Compared to last year, the perception has improved in 12 Member States and at the same time decreased or remained stable in 12 Member States. In a few Member States, the level of perceived independence remains particularly low (European Commission, EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist, Press release, Brussels. 8 June 2023).[9]

In the context of EU law, judicial independence is an integral part of the judicial decision-making process and is a requirement stemming from Article 19 of the TEU6 and from the right to an effective remedy before a court or tribunal provided for in Article 47 of the EU Charter of Fundamental Rights (Vangelova, 2022: 2).[10] The main function of independence is to guarantee the right of the individual, to define, protect and and execute his/her rights and freedoms by an independent and impartial judge. We can say that the independence of the judiciary as a whole is an essential condition of judicial independence, which allows judges to fulfil their role as guardians of people's rights and freedoms (*Ibid.*).

When it comes to the independence of their national justice system, 53% of EU citizens rate the justice system in their country – in terms of the independence of courts and judges – as good (11% say it is 'very good' and 42% that it is 'fairly

[8] See: https://www.eubusiness.com/topics/eulaw/justice-scoreboard-2023-guide, 12.9.2023.

[9] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3127, 12.9.2023.

[10] 13.09.2023.

good'), while 36% say it is (fairly or very) bad. These results have remained stable compared to January 2022. Respondents who rate the independence of their justice system as good are the most likely to say this is due to the status and position of judges sufficiently guaranteeing their independence. 63% refer to no interference or pressure from economic or other specific interests and 62% to no interference or pressure from government and politicians as a reason to explain their rating (European Union, Eurobarometer: Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public, June 2023).[11]

On the other hand, when it comes to the main reasons explaining lack of independence, over three-quarters of respondents, who rate the independence of their justice system as bad, say that interference or pressure from government and politicians explains their rating while under three-quarters say the same about interference or pressure from economic or other specific interests and six in ten say this about the status and position of judges, which does not sufficiently guarantee their independence.[12]

Amongst companies, another Eurobarometer survey shows the perception of independence has improved in 12 Member States compared to 2016. However, compared to last year, the companies' perception of independence decreased in 13 Member States (European Commission, EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist, Press release, Brussels. 8 June 2023).[13] One in two companies rate the justice system in their country – in terms of the independence of courts and judges. On the contrary, a little over one in three companies say that the independence of courts and judges is bad, with 23% saying it is 'fairly bad' and 12% that it is 'very bad'. Companies that rate the independence of the justice system in their country as good are the most likely to say this is due to the status and position of judges sufficiently guaranteeing their independence (78%). 63% refer to the absence of interference of pressure from economic or other specific interests and 62% to the absence of interference or pressure from government and politicians as a reason to explain their rating. These results have remained stable compared to January-February 2022. 53% of companies in the EU say that they are confident that the law and courts in their country protect their investments if something goes wrong (13% say that they are 'very confident' and 40% that they are 'fairly confident') (European Union, Eurobarometer: Perceived independence of the national justice systems in the EU among the companies, June 2023).[14]

b) An insight into the fight against corruption: in 12 Member States bribery cases in criminal courts are resolved within a year, while in the remaining 5 where data are available, the proceedings could last up to about 4 years. The 2023

[12] *Ibid.*

[13] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3127, 14.9.2023.

[14] See: https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2973, 15.9.2023.

Scoreboard also presents a comparative view of the powers and appointment of the specialised bodies dealing with the prevention of corruption. It also presents a first overview of police and prosecution bodies specialised in the fight against corruption, as well as the appointment procedures for the heads of prosecutor's offices specialised in dealing with corruption.

Continued room for improvement in the digitalisation of justice systems: Only eight Member States have procedural rules, which allow fully or mostly for the use of distance communication and for the admissibility of evidence in digital format only. In 19 Member States, this is possible only in a limited number of situations, such as for certain court users (e.g. parties), but not for all of them (court experts). Moreover, the findings of this year's edition reveal that, with two exceptions, courts and prosecution services in Member States still do not fully use digital technology up to the potential allowed by their procedural rules.

c) Varying degrees of accessibility to justice for people at risk of discrimination and older persons, as well as for victims of gender-based and domestic violence: 17 Member States provide information on the rights of persons at risk of discrimination and 22 provide easy physical access to court buildings. Additionally, nine Member States took steps to make legal aid more accessible for older people. As regards victims of gender-based and domestic violence, in 12 Member States, all mapped safeguards are in place, including online access to specific information that is relevant to this group, special protection for victims and witnesses, support during judicial proceedings by non-governmental organisation or equality bodies or specific dedicated training for judges. However, nearly a quarter of Member States do not provide online access to relevant information about gender-based violence and victims' rights (European Commission, EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist, Press release, Brussels. 8 June 2023).[15]

CONCLUDING REMARKS

The research results have showed that the EU Justice Scoreboard is the Commission's instrument created to evaluate Member States' justice system that serves like a very powerful information tool. Actually, the EU Justice Scoreboard is a tool that allows information exchange and sharing 'best practices' in the rule of law sector. The analysis also emphasizes that the EU Justice Scoreboard 2023

[15] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3127, 14.9.2023.

make explicit reference to Eurobarometer data and surveys on the perceived independence of the judiciary, thereby offering more objective information when it comes to the independence of their national justice system and among companies. The rule of law principle is of particular importance in the legal system of the European Union. Actually, the rule of law is well-established and well-defined principle in EU law and an important part of the Union's integration process. The European Union has developed a number of tools to promote and uphold the rule of law and EU Justice Scoreboard is part of the 'Rule of Law toolbox'. The results of this research paper have showed that the EU justice scoreboard together with the annual "rule of law report", traces and supervises developments in the rule of law in all EU states. The annual EU Justice Scoreboard is part of the EU's rule of law toolbox used by the European Commission to monitor Member States' justice reforms. Speaking more clearly, the information contained in the EU Justice Scoreboard contributes to the monitoring carried out within the framework of the European Rule of Law Mechanism, and the findings are part of the Commission's rule of law reports. Independence, quality and efficiency are essential parameters of an effective justice system. The importance of an effective justice system in the European Union is supported by the fact that under the 2021-2027 Justice programme the Union is making over €300 million available for the further development of a European area of justice. It remains to be seen how the existing mechanism will contribute to the efficiency of the judicial system of the EU and its member states.

REFERENCES

1. Bárd, P., Carrera, S., Guild, E. and Kochenov, D. (2016) „An EU mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights", *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*. No. 91. 1-247.
2. Beqiraj, J. & Moxham, L. (2022) „Reconciling the Theory and the Practice of the Rule of Law in the European Union Measuring the Rule of Law", *Hague Journal on the Rule of Law*. Vol. 14. 139–164.
3. De Búrca, G. & Craig, P. (2021) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press.
4. Dori, A. (2015) „The EU Justice Scoreboard – Judicial Evaluation as a New Governance Tool", *Max Planck Institute Luxembourg Working Paper* Series. Vol. 2. 1-35.
5. Finland's Presidency of the Council of the European Union, *Future of justice: Strenghthening the rule of law - Independence, quality and efficiency of national justice systems and the importance of a fair trial*, Informal meeting of Justice and Home Affairs Ministers. Working session I of Justice Ministers on 19 July 2019. Helsinki. 1-5. https://valtioneuvosto.fi/documents/11707387/14557119/

Future+of+justice+-+Rule+of+Law.pdf/88bee258-15c2-b781-16b7-cd8dd346d950/Future+of+justice+-+Rule+of+Law.pdf.pdf, 2.9.2023.
6. Ioannides, I. (2014) *Rule of Law in European Union External Action: Guiding Principles, Practices and Lessons Learned*, Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 1-32.
7. Kmezić,M. & Bieber, F. (2020) „Protecting the rule of law in EU Member States and Candidate Countries", *European Policy Analysis*. 1-16.
8. Nguyen, T. (2020) „The EU's new rule of law mechanism How it works and why the 'deal' did not weaken it", *Policy Brief.* Hertie School. Jacques Delors Centre. 1-6.
9. Onţanu, E. A. & Velicogna, M. (2021) „The challenge of comparing EU Member States judicial data", *Oñati Socio -legal Series*. Vol. 11. No. 2. 446–480.
10. Pech, L. & Kochenov, D. (2019) „Strengthening the Rule of Law Within the European Union: Diagnoses, Recommendations, and What to Avoid", *Policy Brief*. RECONNECT - Reconciling Europe with its Citizens through Democracy and Rule of Law. 1-27.
11. Priebus, S. (2022) „The Commission's Approach to Rule of Law Backsliding: Managing Instead of Enforcing Democratic Values?", *Journal Commn Market Studies*. Vol. 60. No. 6. 1684-1700.
12. Skóra, M. (2023) „How to Improve the EU's Rule of Law Toolbox", *FES Policy Paper.* 1-8, https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bruessel/20380.pdf, 26.8.2023.
13. Strelkov, A. (2018) „EU Justice Scoreboard: a new policy tool for "deepening" European integration?" *Journal of Contemporary European Studies*. Vol. 27. No. 1. 1-13.
14. Vangelova, I. C. (2022) „The Independence of the Judiciary as a Precondition to trust the Justice System", *Policy Brief.* European Policy Institute Skopje. 1-5. https://epi.org.mk/wp-content/uploads/Building-Bridges_Policy-brief_The-independence-of-the-judiciary-as-a-precondition-to-trust-in-the-justice-system.pdf, 25.8.2023.

Legal sources

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union (OJ C 326, 26.10.2012.).
2. Consolidated version of the Treaty on European Union (OJ C 326, 26.10.2012.).
3. Consolidated version of the Treaty on the Functioning European Union (OJ C 326, 26.10.2012.).
4. The 2023 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2023) 309, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Internet sources

1. EUbusiness, *2023 EU Justice Scoreboard – guide*, 8 June 2023. https://www.eubusiness.com/topics/eulaw/justice-scoreboard-2023-guide, 26.8.2023.
2. European Commission, *EU Justice Scoreboard*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en, 25.8.2023.
3. European Commission, *EU Justice Scoreboard 2023: effectiveness of EU justice systems improves, but challenges to the perception of judicial independence persist*, Press release, Brussels. 8 June 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3127, 14.9.2023.
4. European Commission, *Rule of Law Report 2023, Toolbox*. 13 July 2022. at:https://commission.europa.eu/system/files/202207/116_1_194503_rol_toolbox_factsheet_en.pdf, 30.8.2023.
5. European Union, *Eurobarometer: Perceived independence of the national justice systems in the EU among the companies,* June 2023. https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2973, 30.8.2023.
6. European Movement International. *Rule of Law: Introduction*. See more at: https://europeanmovement.eu/policy/rule-of-law/, 25.8.2023.
7. Rule of Law, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/rule-of-law/, 28.8.2023.

PREGLED STANJA U PODRUČJU PRAVOSUĐA U EVROPSKOJ UNIJI KAO DIO PAKETA INSTRUMENATA UNIJE ZA VLADAVINU PRAVA

Efikasni pravosudni sistemi država članica su od posebne važnosti za provođenje prava Evropske unije, ali i očuvanja vladavine prava i vrijednosti na kojima se temelji Unija. Poboljšanje efikasnosti, kvalitete i neovisnosti nacionalnih pravosudnih sistema i dalje ostaje među prioritetima djeovanja Evropske unije. U radu će biti predstavljeni glavni indikatori efikasnosti, kvalitete i neovisnosti pravosudnih sistema država članica po osnovu podataka sadržanih u Pregledu stanja u području pravosuđa u Evropskoj uniji (EU Justice Scoreboard) koji objavljuje Evropska komisija na godišnjem nivou, a koji prati razvoj vladavine prava u državama članicama i pruža kvantitativnu i vizualnu analizu nacionalnih pravosudnih sistema. Analiza će pokazati da se efikasnost pravosudnih sistema Unije nastavlja poboljšavati u velikoj većini država članica, ali da i dalje postoje izazovi u nekim državama članicama koje moraju uložiti dodatne napore kako bi osigurale puno povjerenje građana u njihove nacionalne pravne sisteme, posebno tamo gdje su ugroženi status i položaj, te u konačnosti i neovisnost sudija.

KLJUČNE RIJEČI: *pravosuđe, Evropska unija, nacionalni pravni sistemi, vladavina prava.*

ULOGA MEDIJA U RAZVOJU PORTALA E-UPRAVA

Vladimir Šipovac*
Dejan Logarušić**

Autori u radu istražuju uticaj medija u razvoju portala E-uprava kao i druga pitanja koja su od značaja za podizanje rejtinga i bolje funkcionisanje javnih servisa Republike Srbije.

Razvoj E-Uprave nije cilj sam za sebe, već je u funkciji opštijih ekonomskih i društveno-političkih ciljeva.

U radu se definišu na koji način mediji mogu pomoći funkcionisanju portala E-uprava.

Program razvoja elektronske uprave u Republici Srbiji je primarano fokusiran na ubrzano razvijanje osnovnih elemenata infomaciono komunikacionih tegnologija kako bi svojim delovanjem ubrzalo ostvarinje osnovnih ciljeva i aktivnosti koje je neophodno preduzeti kako bi se ubrzao razvoj i usavršavanje servisa E-Uprava. Paralelno sa razvojem portala E-Uprava potrebno je raditi i na njegovoj promociji.

Pod elektronskom upravom, podrazumeva se primena informaciono komunikacionih tehnologija. E-Upravom se omogućava korisnicima efikasniji i efektivniji rad sa javnim organima uprave u funkciji smanjenja administrativnih troškova i tereta.

Strategija se zasniva na ubrzanom razvoju informacionog društva i aktivnoj reformi državne uprave (Službeni glasnik RS, br. 87/06). Jedna od stavki koje su ključna oblast programa reforme državne uprave jeste oblast uvođenja IKT kako bi se olakšalo i ubrzalo dobijanje željenih informacija putem interneta. Građane putem medija treba edukovati o bezbednosti korišćenja portala E-Uprava.

KLJUČNE REČI: *Portal E-uprava, mediji, učesnici, efikasnije funkcionisanje.*

* Doktor pravnih nauka, docent, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad,
E-mail: *vladimir.sipovac@pravni-fakultet.info.*

** Doktor pravnih nauka, vanredni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad,
E-mail: *dejan.logarusic@pravni-fakultet.info.*

UVOD

Pokretanjem elektronskih portala i širenjem informacija koje oni sadrže, započet je proces modernizacije, pojednostavljenja i uprošćavanja svakodnevnih poslova koje pravna i fizička lica obavljaju primenom elektronskih servisa.

Elektronski portali postavljaju korisnike u centar zbivanja i pružaju im velike mogućnosti u vidu skupa informacija sistematizovanih na jednom mestu, koje mogu da koriste pristupom računaru iz svog mesta poslovanja.

Potrebno je izvršiti medijsku kampanju kako bi se građani i privreda upoznali sa novim mogućnostima koje im pruža portal. Medijska kampanja ne sme biti privremenog tipa, nego konstantan kako bi korisnici bili uvek upoznati sa svim novim funkcijama. Razvoj portala E-Uprava se vrši u etapama te isto tako mora biti i medijska kampanja kako bi se u potpunosti iskoristile svi novi elementi koji se tokom vremena uvode.

Pomenute radnje ne bi bile moguće bez internet mreže i sistematizovanih baza podataka, elektronskih servisa, kao i elektroskih portala. U novije vreme, u našoj zemlji, data je prednost razvoju i povećana su ulaganja u računare i računarsku tehnologiju. Modernizacija računovodstveno-knjigovodstvenih evidencija i prelazak sa dokumentacije u papirnom obliku na elektronske načine izveštavanja olakšao je i ubrzao poslovanje kako građanima (fizičkim licima) tako i preduzećima. Problemi koji su se javljali kod sačinjavnja dokumentacije u papirnom obliku svodili su se na lični kontakt prilikom dostavljanja, a razvojem informaciono komunikacionih tehnologija prešlo se na korišćenje programa specijalizovanih za evidentiranje prihoda i rashoda, odnosno sačinjavanje finansijskih izveštaja u vidu bilansa stanja i bilansa uspeha.

Razvojem interneta, razvile su se i različite platforme koje predstavljaju izazov programerima i potrebu da usklade elektronske servise, omoguće rad svim platformama kako niko ne bi bio uskraćen pristupu elektronskim portalima. Uslov za funkcionisanje je posedovanje interneta i uređaja kojim se može pristupiti internetu. Za viši nivo komunikacije, portali zahtevaju posedovanje elektronskog potpisa ili neku drugu vrstu potvde ličnog indetiteta. Prevaziđeni su otpori, koji su postojali, pri uvođenju javnih servisa u institucijama i javnim ustanovama.

Usklađivanjem standarda rada u zemlji sa standardima Evropske unije, unifikacijom pravila u skladu sa pravnom regulativom i preporukama, stvorene su osnove za uvođenje E-Uprave, pokretanje elektronskih servisa (portala) kao proces unapređenja poslovanja u zemlji sa smernicama Evropske unije, kako bi u budućnosti ulaz u evropsku zajednicu bio što efikasniji.

Pokretanjem elektronskih servisa i portala postoji mogućnost objedinjenja sistema, ubrzanja i pojednostavljenja procesa koje građani i preduzeća koriste.

Svako javno preduzeće ili institucija sama sačinjava svoj elektronski servis, odnosno pojavljuje se problem što ne postoji jedan servis na nivou države koji bi poslužio kao centralni server i omogićio korisnicima lakše funkcionisanje elektronskih portala.

Pokretanjem centralnog servisa koji bi umrežio ostale omogućila bi se brza i efikasna komunikacija različitih službi i unapredio rad institucija u sačinjavanju i izdavanju predviđenih dokumenata i potvrda koje se mogu dostaviti elektronskim putem.

Početne stadijume povezivanja elektronskih servisa možemo pratiti na primeru Poreske E-Uprave i Zavoda za zdravstvenu zaštitu, gde Zavod može proveriti da li je korisnik usluga izmirio predviđene poreze i doprinose.

Poreska uprava je postavila portal ePorezi kao skup elektronskih servisa i omogućila svim obveznicima predaju elektronskih obrazaca-poreskih prijava, praćenje statusa dokumenta, uvid u stanje finansijskih sredstava kao i oduzimanje statusa korisnika. Sistem zadovoljava visoke standarde bezbednosti u postupcima popunjavanja, potpisivanja i prosleđivanja poreskih prijava i omogućava siguran prenos podataka. Podatak se definiše kao elektronski memorisan zapis sadržan u elektronskom registru, dokumentu ili bazi podataka značajan za elektronske komunikacije i e-upravno postupanje.

Portal, kao pristupna tačka, postavljen je sa ciljem bržeg, lakšeg i efikasnijeg komuniciranja sa Poreskom upravom. Pristup se ostvaruje instaliranjem aplikacije na lokalni računar korisnika unosom Kvalifikovanog elektronskog sertifikata (PIN koda). Za testiranje i proveru ispravnosti elektronskih poreskih prijava (provera obračuna, ispravnosti XML fajlova i sl.) pristupa se „Testnom okruženju" posredstvom aplikacije ePorezi koja ne samo da vrši testiranje nego i obuku poreskih obveznika.

1. RAZVOJ ELEKTRONSKIH SERVISA

Prelaz sa administracije zasnovane na dokumentima od hartije do elektronskih dokumenata je duži proces koji podrazumeva više koraka i stepena razvoja. Internet mreža Ujednjinenih nacija za javnu upravu i finansije ``UNPAN`` (United Nations Public Administration Network) razvila je model po kome svaka uprava razvija kroz pet stadijuma. Mreža javne uprave UN sprovodi istraživanje dva puta godišnje, ispituje spremnost elektonskih servisa i E-Uprave širom kontinenta što predstavlja komparativno rangiranje zemalja sveta prema dva glavna indikatora: 1) stanje spremnosti E-Uprave i 2) obim e-učešća. Istraživanje procenjuje stanje u 193 države članice UN-a u skladu sa merilima kvantitativno kompozitnog indeksa spremnosti E-Uprave na osnovu procene sajta, telekomunikacione infrastrukture i raspoloživim ljudskim resursima. Republika Srbija bi trebala da aplicira za razvojna sredstva na međunarodnom nivou sa ciljem unapređenja znanja i razvoja

elektronskih servisa i e-portala. (UN, E-Government Survey, 2016).

Prisustvo u početku je prvi stepen u kome su infromacije koje ima korisnik na raspolaganju veoma ograničene. Prisustvo vlade na internetu se sastoji od internet prezentacije ili zvanične internet stranice. Razvijene internet stranice mogu sadržati prečice prema ostalim ministarstvima, kao i arhivu informacija u vidu mogućnosti korišćenja odredaba Ustava, različitih obaveštenja, ekspozea predsedinka vlade/ države i drugo. Značajno je postojanje informacija i opcija koje su na raspolaganju korisnicima i koji ih mogu koristiti bez ograničenja.

U drugom stepenu pojačano prisustvo (enhanched presence) vlada pruža više izvora informacija o aktuelnim dešavanjima, javnoj politici, arhirivanim podacima. Podaci se mogu preuzeti u obliku pravnog akta-zakona, propisa, izveštaja ili biltena. Korisnicima je omogućen pristup mapi sajta, a postoji i mogućnost pretrage arhiviranih vesti. U ovom stepenu, iako se radi o nešto razvijenijoj internet prezentaciji još uvek je komunikacija jednosmerna.

U trećem stepenu razmatramo interaktivno pristustvo (interactiv presence) u kome putem intrenet stranice korisnici mogu popunjavati propisane obrasce predviđene za izdavanje uverenja, ličnih dokumenata, poreskih prijava i drugo. Pojedine javne institucije imaju potrebu za kontakt centrima gde korisnici mogu dobiti pomoć u vidu informacije putem telefona, faksa, elektronske pošte. Internet prezentacija se svakodnevno osvežava i dopunjava novim informacijama. Zvanična prezentacija organa (Veb prezentacija) podrazumeva objavljivanje informacija o radu, odnosno predstavlja skup podataka i informacija koji su posredstvom računarskih programa dostupni korisnicima računarskih mreža.

U četvrtom stepenu transakciono pristustvo (transactional presence) koji je predposlednji stepenik u razvoju elektronske uprave i omogućava dvosmernu komunikaciju između korisnika i uprava, plaćanja različitih oblika poreza i taksi tako da korisnici mogu pored podnošenja zahteva izmiriti sve neophodne dažbine. Korisnicima se omogućava da plaćanje izvrše putem debitnih i kreditnih kartica. Najvažnija funkcija je da servisi funkcionišu 24 sata i korisnici mogu da ih koriste i nakon isteka klasičnog radnog vremena.

U poslednjem petom stepenu umreženo dostiže se integirsano prisustvo ili elektronska uprava bez šavova (engleski: seamless e-govrenment), odnosno jedinstvena elektronska uprava (engleski : joined-up e government) ovo bi trebalo da predstavlja najviši stepen razvoja jedne elektronske uprave. Dostignuti nivo razvoja (stepenik) predstavlja integraciju svih mogućih servisa što omogućava da se korisnik i administrator uključe u dvosmernu komunikaciju. Putem interaktivnih mehanizama korisnici mogu slati svoje stavove i mišljenja i uključivati se u proces promena. Interaktivnom komunikacijom se pokušava usavršiti sistem i podići na viši nivo, odnosno neke greške mogu se pronaći samo korišćenjem servisa što povećava značaj dvosmerne komunikacije. U ovom stadijumu se podrazumeva ujedinjenje

svih elektronskih servisa i formiranje jedinstvenog šaltera (single window) koji će snabdevati građane infomacijama i pružati mogućnost da zadovolje potrebe koje su u nadležnosti nekog od državnih organa (UN, E-Government Survey, 2016).

2. ELEKTRONSKA DEMOKRATIJA

Elektronska demokratija je vrlo bitan element funkcionisanja portala E-Uprava. Postojanje portala E-Uprava je da svako ima ista prava kako korisnici tako i pružaoci usluge.

(1) Elektronska ili digitalna demokratija (Electronic Democracy – eDemocracy ili Digital Democracy) se može definisati kao: „demokratija koja odražava informaciono doba, gde se kroz IKT, posebno Internet, građanima osigurava daleko veći i bolji pristup vladinim organizacijama i informacijama, i pruža mogućnost brze razmene informacija između velikog broja ljudi" (Petrović, Ostojić, 2005) – promovišući civilni sektor društva.

(2) Digitalna demokratija podrazumeva korišćenje IKT kao sredstva za razvoj i jačanje demokratije, odnosno kao sredstvo koje obezbeđuje građanima direktnije načine u kreiranju politike. Objedinjujući mogućnosti novih komunikacionih okruženja i povećanja kvaliteta učešća građana u javnoj upravi, razvoj eDemokratije će snažno uticati na revitalizaciju društva. Osnovni modeli eDemokratije definisani su u tabeli 1.

Tabela 1. Osnovni modeli eDemokratije

Osnovni modeli	Opis eDemokratije
EAdministracija	Elektronska administracija podrazumeva elektronsko vođenje poslova upravljanja državom.
Informacioni menadžment	Informacioni menadžment se odnosi na stvaranje efikasne komunikacije između građana i donosioca odluka.
Populistički model	Populistički model ili model „elektronske gradske službe" omogućava građanima da u elektronskom obliku publikuju svoje poglede o određenim pitanjima.
Model civilnog društva	Model civilnog društva odnosi se na transformiranje političke kulture uz pomoć komunikacione tehnologije, što bi trebalo uticati na kvalitet javnih debata i promenu u međuljudskim odnosima.
Model dogovorne demokratije	Model dogovorne demokratije gde se pod pojmom „dogovor" podrazumeva potpuno razmatranje različitih rezultata i alternativa za određena pitanja.
Kombinovani model	Model kombinovanja reprezentativne i direktne demokratije podrazumeva da građani postavljaju vrednosti i odlučuju koja pitanja traže rešavanje kroz proces predstavljanja i ekspertize, a koja pak građani rešavaju direktno.

(3) Uspešnost eDemokratije zavisi, prvenstveno, od poverenja građana u organe vlasti i tehnologiju E-Uprave, ocenjujući ih sa aspekta: bezbednosti i zaštite ličnih podataka (poverljivosti). Poverenje glasača, otpornost i tajnost tehnologije glasanja, takođe je jedna od kritičnih tačaka uspešnosti razvoja eDemokratije.

3. BEZBEDNOST ELEKTRONSKIH SERVISA

Internet mreži može da pristupi svako lice, jednostavno i lako iz bilo kog dela sveta što čini internet opasnim, pošto postoji mogućnost da neko tajno prati komunikaciju između potrošača i banke i to kasnije zloupotrebi. Proizvođači programa nisu još uvek našli način da u potpunosti zaštite svoje klijente, ali svi teže ka tome da se nađe sistem koji će, u visokom stepenu, ako ne i u potpunosti, zaštiti korisnike njihovih programa.

Osnovni sistem zaštite se zasniva na „kriptovanju" podataka (šifrovanju) čime se teži očuvanju tajnosti informacija koje se prenose (Šipovac, Tepavac, Šipovac 2015).

Kripografija je nauka koja je zaslužna za postupak transformacije određenog teksta u nečitljiv algoritam i na kraju vraćanje tog algoritma u originalni tekst. Šifrovanje se vrši putem ključa koji u sebi sadrži vrednost kojom se obavlja šifrovanje i dešifrovanje podataka. Vrednost za šiforvanje i dešifrovanje mora biti ista, jer ako dešifrujemo sa drugom vrednošću nećemo dobiti isti tekst tako da, ako neko presretne naše podatke, a nema ključ, ne može ništa da uradi sa tim podacima.

Obezbeđenje informacija od zloupotreba vrši se i putem digitalnih potpisa i digitalnih sertifikata (Šipovac, 2009). Digitalni potpis je uveden da bi se potvrdila autentičnost sadržaja poruke, pošto poruka može biti izmenjena na putu od pošiljaoca do primaoca, kao i da garantuje indentitet pošiljaoca. Za kriptovanje se mogu koristiti algoritmi od 512 ili 1024 bita, čime se postiže da svaka promena dovodi i do promene potpisa (Šipovac, 2012).

Šema 1: Primer kodiranja informacija putem ključa

Savremeni razvoj nauke i tehnologije otvara se do tada nezamislivo mogućnosti mešanja u najintimnije delove ljudskog života. Jedan od prvi dokumenti koji pružaju zaštitu ličnih podataka u digitalnom obliku u Evropska unija je Konvencija za zaštitu pojedinaca u pogledu na automatsku obradu podataka o ličnosti iz 1981. godine. On predviđa obavezu svake zemlje da poštuje prava i osnovne slobode svakog čoveka, posebno pravo na privatnost prilikom automatske obrade podataka o ličnosti. Kada su u pitanju institucije i tela Evropske unije, prvi put se o zaštiti podataka o ličnosti pominje u članu 286. od Ugovor o osnivanju Evropske zajednice. Prema toj odredbi, Zajednica preduzima mere za zaštitu ličnih podataka tokom podataka obradu i razmenu institucija i tela Zajednice. Mehanizmi za postizanje ovog cilja sadržani su u Uredbi o zaštiti u pogledu obrade ličnih podataka od strane institucija Zajednice i organa i o slobodnom kretanju tih podataka br. 45 iz 2001. godine (Kostić, Jelisavac Trošić, 2017).

4. VREDNOVANJE SADRŽAJA NA INTERNETU

Osim tradicionalnih, potrebno je uvođenje novih kriterijuma radi karakterističnih osobina sa kojima se srećemo na internet mreži kao novom mediju. Informacije dostupne na Internetu nisu stalne, često se menjaju, a postavlja se i pitanje njihove pouzdanosti.

Internet-portal (engl. *web portal*) definiše se kao mesto, pristupna tačka, na internet mreži sadržano od više različitih informacionih celina ili aplikacija. Internet-portali sadrže i pružaju posetiocima veliki broj korisnih informacija iz različitih izvora, za razliku od specijalizovanih, sadržajno usmerenih tematski jednostavnih sajtova. Internet-portali mogu sadržati delove kao što su: pretraga sajtova, servis e-pošte, vesti, poslovne informacije (kursna lista, berza) i razne druge mogućnosti. Mnoge kompanijske aplikacije mogu biti dostupne korisnicima putem uređenog prava pristupa.

Portali često pružaju mogućnost da registrovani korisnici mogu da utiču na izgled i sadržinu svog dela portala, mogu da izdvoje samo one vrste informacija koje su njima zanimljive. Takvi portali nazivaju se personalizovanim - korisničkim portalima. (Stanisavljević, 2016).

Internet-portali najčešće sadrže mnoštvo linkova sa celovitim informacijama. Ovakvi linkovi su klasifikovani po tematici, odnosno kategorijama. Deo informacija je izdvojen od strane urednika portala kao bitna informacija. Portali pružaju mnoštvo servisa kojima mogu pristupiti korisnici, a neke od servisa i informacija mogu preuzeti drugi portali i sajtovi.

Prednosti portala su:

- inteligentna integracija i pristup sadržajima, aplikacijama i raznim informacijama,
- poboljšana komunikacija i saradnja korisnika i saradnika,
- objedinjen, trenutni pristup informacijama iz različitih izvora i
- brza, jednostavna izmena i održavanje sadržaja.

U manjkavosti možemo ubrojati istinitost sadržaja (novosti i slično), ne proveravajući pri tome kvalitet i tačnost informacija. Ne proverava se autor teksta niti njegove kvalifikacije, kao ni ugled izdavača i tačnost informacija. Takođe ne postoje standardi za objavljivanje dokumenata, a često nije jasna ni svrha objavljivanja.

Internet se definiše kao globalni sistem računarskih mreža i predstavlja samo jedan od servisa, odnosno uz pomoć internet pretraživača, korisnici mogu da posećuju internet stranice sa različitim tekstom i ostalim multimedijalnim sadržajima. Internet je mreža svih mreža, dok je www prostor skup informacija kojima se pristupa putem jedinstvenog URL-a. Internet i internet se često koriste kao sinonimi, iako predstavljaju različite pojmove. (Stanisavljević, 2016).

Navodi se da uz tradicionalne kriterijume, Internet kao novi medij poseduje i nove kvalitetne osobine: korišćenje linkova na druge dokumente i sa drugih na konkretni dokument, upotreba pretraživača, marketinška orijentisanost, zabava, informisanje, oglašavanje i drugo.

Analiza transakcijskih logova (TA, Eric Berne) uz anketu predstavlja još jednu popularnu metodu posmatranja ponašanja korisnika. Uvidom u stranice koje je neki posetilac posetio moguće je utvrditi na kojim se sadržajima najviše zadržao. Manjkavosti ovog metoda su što ne ukazuje na identitet, pol, starosnu grupu, ni stepen obrazovanja posetilaca. Ukoliko izostavimo korisnika kao glavnog učesnika vrednovanja i usmerimo se na vrednovanje koje mogu obaviti nastavnici (Soleša, 2002) prilikom odabira Internet izvora koje bi hteli upotrebiti u nastavi, mogu to učiniti uz pomoć skupa kriterijuma koji će im pomoći u vrednovanju strukture i sadržaja internet stranica.

Rasprostranjenost kriterijuma za vrednovanje sadržaja na Internetu može se protumačiti kao želja za oblikovanjem i primenom kvalitetnih sadržaja u različitim segmentima obrazovanja, odnosno kao potreba za kvalitetnijim organizovanjem informacija opšteg karaktera u upotrebi izvan obrazovnih ustanova.

Postojanje velikog broja internet stranica na Internetu koje su neklasifikovane prema sadržaju i neindeksirane u bazama podataka velikih pretraživača, gde im je glavna karakteristika anonimnost autora, postavlja se pitanje efekta primene detaljno razrađenih kriterijuma na internet stranice koje nisu povezane s nekom od obrazovnih ustanova koje svojim autoritetom garantuju kvalitet sadržaja.

Jedan od problema koji se pojavljuju u postupku vrednovanja elektronskih izvora informacija je i pokušaj prenošenja kriterijuma za vrednovanje štampanih

izvora informacija. Primer nejednake primenljivosti kriterijuma za vrednovanje izvora informacije može biti trajnost. U svetu štampe trajnost se odnosi na trajnost samoga medija na kojem je štampana informacija. U zavisnosti od njegovog kvaliteta zavisi i trajnost informacije. U svetu elektronskog izdavaštva trajnost je za sada prilično nejasan kriterijum pošto je zbog neprestalne promene medija i njihove za sada nedokazane postojanosti, nemoguće izvesti zaključak o njihovoj stvarnoj trajnosti. Trajnost informacije na elektronskom mediju se produžava na drugi način, odnosno da u elektronskom svetu ne postoji original nego tek više kopija, pa nestajanjem jedne od tih kopija ne nestaje sama informacija nego se ona može ponovo pronaći na nekoj drugoj lokaciji (Soleša, Popović, 2006).

5. PORTAL E-UPRAVA

Nastankom više elektronskih servisa pojavljuje se potreba za glavnim elektronskim portalom koji bi povezao sve mogućnosti i služio kao centralna baza podataka, odnosno obezbedio brže, sigurnije i pouzdanije funkcionisanje elektronskih servisa i portala koji ih koriste kao bazu. Veb portal predstavlja pristupnu tačku E-Uprave organa, odnosno nacionalni portal eUprava je jedinstvena pristupna tačka elektronske uprave organa.(*Zakon o e-upravi , Službeni glasnik Republike Srbije, broj 27/2018*).

Prolazeći kroz gore navedene stadijume u evoluciji uprave od ,,obične do elektronske" trebalo bi da se donosiocima odluka i građanima obrazloži da postavljanje nekoliko informacija na internet prosto ne može biti dovoljno. Potrebno je kroz medijsku kapanju edukovati kako zaposlene na portalu E-uprava tako i korisnike portala.

Motivi koji stoje iza projekta E-Uprave moraju biti povezani sa širim, jasno definisanim ciljevima javne politike – npr. povećanje efikasnosti uprave ili poboljšanje kvaliteta pruženih usluga. Uvođenje E-Uprave trebalo bi da dovede do promene načina na koji uprava radi, što jasno podrazumeva odgovarajuću političku volju i vođstvo, kao i neminovne obimne troškove. Finansiranje i politička volja uvek su u direktnoj vezi. Portal E-uprava donosi mnogo dobrih stvari što bi putem medija trebalo predstaviti ali isto tako spori razvoj ili ne zainteresovanost u uključivanju određenih segenata u portal može biti otklonjeno kada bi se putem medija izvršio pritisak na iste.

5.1. Vizija razvoja elektronske uprave

Pod uslugama elektronske uprave podrazumevaju se elektronsko upravno postupanje i komuniciranje korisnika, jedinstvena informaciono-komunikaciona mreža koja omogućava prenos podataka između organa, elektronski poštanski sandučić, identifikaciona oznaka i drugi elementi komunikacije.

Glavne karakteristike E-Uprave:

- Postojanje mogućnosti biranja više kanala komunicaije kako bi se postigla bolja komunikacija shodno potrebama korisnika.
- Usluge da budu kreirane da budu lake za korišćenje, a ne da bi državni organi lakše funkcionisali.
- Usaglašenost sistema državne uprave kako bi lakše i brže komunicirali u službi građana i privrede.
- Zahtevi korisnika da budu prihvaćeni na jednom mestu, a posle da se u pozadini razdele na potreban broj novih zahteva shodno broju državnih organa koji učestvuju u pružanju te usluge. Da se dokumentacija svede na minimum kako bi se građanima i privredi olakšao put koji je potreba da bi zadovoljili svoje potrebe.

Proces realizacije E-Uprave, odnosno predstavljena vizija E-Uprave je daleko od današnje situacije u državnoj upravi Srbije i zahteva veoma složene postupke i uloženi napor da bi se ostvarila i postala sastavni deo svakodnevne prakse. U odeljku nazvanom Proces realizacije E-Uprave daju se metodološke osnove i smernice, kako se dati koncept E-Uprave može realizovati. (Privredna Komora Srbije, 2018).

5.2. Strategija razvoja E-Uprave

Razvoj E-Uprave nije cilj sam za sebe, već je u funkciji opštijih ekonomskih i društveno-političkih ciljeva.

Razvoj elektronske uprave u Republici Srbiji jeste strateško delovanje kojim se definišu osnovni ciljevi i aktivnosti koje treba preduzeti da bi se ubrzao razvoj.

Pod elektronskom upravom (u daljem tekstu: e-uprava), u smislu strategije, podrazumeva se primena informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). Elektronskom upravom se omogućava korisnicima efikasniji i efektivniji rad sa organima uprave u funkciji smanjenja administrativnih tereta.

Strategija se zasniva na ubrzanom razvoju informacionog društva i aktivnoj reformi državne uprave (*Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji*

do 2020. godine, Službeni glasnik RS, br. 87/06). Jedna od ključnih oblasti Strategije reforme državne uprave jeste oblast uvođenja informacionih tehnologija kako bi se olakšalo i ubrzalo dobijanje željenih informacija.

Politika Evropske unije u oblasti E-Uprave predstavlja Akcioni plan koji je 2006. godine prihvatila Evropska komisija. Na samom početku Akcionog plana navodi se da je on integralni deo „i2010" inicijative kao okvira politike Evropske unije u oblasti informacionog društva i medija.

Vlada Republije Srbije je prihvatila „i2010" inicijativu kao opšti okvir za razvoj Informatičkog društva. Vlada Republike Srbije je potpisala ugovor o razvoju kroz eSEE Agende+ koji je specifično konstruisan za Jugoistočnu Evropu.

Polazi se od stanja regulative u ovoj oblasti i postignutih rezultata u implementaciji zakonskih rešenja. Poseban značaj u tome ima implementacija Zakona o elektronskom potpisu.

Upotreba elektronskih dokumenata regulisana je kreiranjem sertifikacionih tela za izdavanje kvalifikovanih elektronskih potpisa.

Jedan od osnovnih preduslova za dalji razvoj elektronske uprave je donošenje zakonske regulative. Rešenja doneta u odredbama Zakona o elektronskom dokumentu (imaju veliki uticaj na ubrzani proces modernizacije elektronske uprave. Dokument koji je izvorno nastao u elektronskom obliku, smatra se originalom i predstavlja jedan od ključnih uslova za reformu. Razmena elektronskih dokumenata u pojedinim oblastima i državnim institucijama kao što su carina, poreska uprava, bankarsko poslovanje, knjigovodstveni poslovi, i drugo predstavlja proces razmene koji je mnogo brži i jednostavniji a ništa manje bezbedan.(*Zakona o informacionoj bezbednosti , Službeni glasnik Republike Srbije, broj 6/2016 i 94/2017*)

5.3. Planiranje i organizovanje razvoja E-Uprave

Na osnovu izučavanja iskustva drugih zemalja, uspešno stvaranje i uvođenje E-Uprave predstavlja veliki izazov i zahteva dobru organizacionu infrastrukturu, pažljivo planiranje, efikasne mehanizme izvršavanja i dobru koordinaciju svih učesnika u vidu: Uspostavljanje institucija ključnih za razvoj E-Uprave, donošenje plana razvoja E-Uprave, postavljanje standarda E-Uprave.

5.3.1. Uspostavljanje institucionalnog okvira

Kreiranje odgovarajuće strukture koja će predstavlja osnovnu aktivnost za uvođenje i razvoj E-Uprave. Donošenje pravnog okvira trebalo bi da prati sprovede dalju decentralizaciju i da koordinira dalji razvoj. Ovaj sistem razvoja je osmišlje tak da je svaka organizaciona jedinica odgovorna za sopstveni razvoj i dalje funkcionisanje dok se ne postigne jedinstvo čitave E-Uprave kao primarnog sistema.

Postojeću zastarelu administrativnu strukturu trebalo bi zameniti modelom kooperativnE-Uprave gde postoji raspodela i jasno su definisane nadležnosti među različitim organima u sledećih šest osnovnih organizacionih funkcija:

- Usvajanje politike/strategije
- Koordinacija
- Razvoj
- Podrška
- Revizija/kontrola kvaliteta
- Bezbednost/zaštita podataka

Kao što je napred rečeno u prethodnom poglavlju, predviđeno je da se institucionalni okvir E-Uprave pretvori u jedan veći koji će biti odgovoran za informaciono društvo u celini.

5.3.2. Planiranje razvoja E-Uprave

Polazeći od ovog dokumenta kao osnove, trebalo bi sačiniti detaljni dugoročni strateški plan za razvoj E-Uprave koji će predvideti i obuhvatiti vremenski okvir od sledećih 4–5 godina. Polazeći od analize postojeće situacije u javnim sektorima i razmotrivši ciljeve i viziju E-Uprave, cilj ove akcije je formiranje logičke i fizičke arhitekture integralnog informacionog sistema državnih organa Srbije i kreiranje detaljnih resursnih i vremenskih godišnjih planova aktivnosti razvoja, uključujući i zahteve za budžetskim sredstvima. Svi vladini organi i organizacije javnog sektora bi trebalo da usvoje pojedinačne detaljnije planove razvoja koji se zasnivaju na centralnom planu razvoja.

6. ULOGA MEDIJA U PROMOCIJI PORTALA E-UPRAVA

Uloga medija u razvoju portala E-Uprava skoro da i ne postoji. Razvojem portala E-uprava nije predviđeno medijsko predstavljanje i upoznavanje građana sa portalom i njegovim funkcionisanjem. Mediji promocijom portala E-Uprava bi doveli do toga da građani prvenstveno ne posmatraju portal kao nešto komplikovano i otežavajuće nego čak suprotno nešto što će im činiti život lakšim. Podizanjem svesti građana o lakoći korišćenja portala i uštedi u novcu doveli bi ne samo do toga da portal koristi više građana nego i do toga da fizički šalteri budu rasterećeniji. Putem portala E-uprava građani i privreda mogu obaviti većinu svojih potreba te ih treba ohrabriti da koriste portal kako bi rasteretili fizičke šaltere u državnim ustanovama za one koji nisu u mogućnosti da svoje potrebe završe putem portala. Postoji još mnoštvo javnih servisa koji poseduju svoje portale ali kako nisu mediski promovisani građani i privreda nisu upoznati za njihovo postojanje. Portale poseduju kako Republička poreska tako i gradska poreska pa građani mogu doći do svih podataka iz svoga doma a isto tako su mogućnosti da podnesu i neke zahteve preko ovih portala. Kada bi se pravilno mediski promovisali država bi uštedela vreme i novac kako svojim službama tako i svojim građanima.

ZAKLJUČAK

Primena elektronskih servisa u svetu i kod nas donosi brojne koristi, u vidu zadovoljstva građana, bržeg i efikasnijeg edukovanja privrednih subjekata i drugih korisnika. Uvođenje i razvoj elektronskih servisa povećava rejting zemlje kod potencijalnih investitora usled jednostavnijih procedura, tačnijih evidencija i brže i kvalitetnije komunikacije sa javnom upravom. Elektronski servisi povećavaju efikasnost rada i smanjuju troškove i broj zaposlenih u javnoj upravi. Uvođenje i primena računara zahteva izmene radnih procedura njihovo prilagođavanje i racionalizaciju.

Manjkavost razvoja E-Uprave predstavlja spor prelazak administrativnih službenika sa ustaljenih procedura i postupaka zasnovanih na papirnoj formi poslovanja, odnosno spori postupci edukacije i uključivanja u mrežu javnih servisa predstavljaju kočnicu za prelazak na elektronsku formu funkcionisanja javnih servisa kako u zemlji tako i u inostranstvu.

Neophodno je povećati poslovne komunikacije između državnih institucija. Transparentniju i efikasniju vladu možemo očekivati u periodu kada se većina interakcija sa državnim organima bude obavljala elektronskim putem.

Uvesti medisku promociju portala E-Uprava kako bi se građani ohrabrili da koriste portal. Napraviti edukativne sadržaje koji bi otkloni strah od novih tehnologija i nepoznatog. Upoznati sa građane sa lakoćom i bezbednošću korišćenja portala E-Uprava kako bi na taj način pomogli i samom portalu da se on i dalje razvija.

E-uprava u Srbiji razvija se brzo i dostigla je visok nivo razvijenosti javnih servisa. U skladu sa prosečnim stepenom dostupnosti javnih servisa, Srbija je na nivou jednosmerne komunikacije, odnosno uglavnom se nude mogućnosti preuzimanja obrazaca za započinjanje procedure i korišćenje servisa.

U budućnosti, korisnici očekuju veću personalizaciju, mogućnost stalnog pristupa i organizaciju koja će više biti u skladu sa željenim profilom, a ne sa strukturom ponuđenih usluga.

Nama ostaje da verujemo da će u budućnosti svima nama biti olakšan rad i život i sve to uz kvalitetnije medijske javne servise. Mediji nam mogu doneti savremeniju E-Upravu koja će svima nama olakašati funkcionisanje bez bespotrebnih čekanja u redovima.

LITERATURA

1. Coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts, Evropska konvencija 2004/18/EC, 2004/17/EC, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0018, 15.07.2023.
2. Kostić, J., Jelisavac Trošić, S. (2017) „Digital forensic procedures of European anti-fraud office and protection of personal data“ In: *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC 1)*, *Procedural aspects of EU Law*, Duić, D., Petrašević, T. (eds.) Osijek: University Josip Juraj Strossmayer, Faculty of Law Osijek, 32-47.
3. Zakon o elektronskom potpisu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 135/04.
4. Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 87/06.
5. Zakona o informacionoj bezbednosti, *Službeni glasnik Republike Srbije,* broj 6/2016 i 94/2017.
6. Zakon o e-upravi, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 27/2018.
7. Stanisavljević, Z. (2016) „ICT In early education: Reasons for insufficient application“, *The International Scientific Conference eLearning and Software for Education*, vol 2, 227-232.
8. Soleša, D., Popović, V. (2006) „Vredovanje obrazovnih sadržaja na veb-u Univerziteta u Novom Sadu“, *Norma*, vol 12, broj 1, 75-84.

9. Soleša, D. (2002) „Online nastavna građa informatičke i matematičke grupe predmeta u funkciji unapređenja procesa učenja“, *Norma*, vol. 9, broj 2-3, 9-23.
10. Šipovac, R. (2009) Elektronska trgovina, *Pravni* život, broj 5, 217–237.
11. Šipovac, R., (2009) „Neka pitanja o uvođenju elektronskog potpisa“, *Naučni skup Sinergija 2009,* Bijeljina: Univerzitet Sinergija, 135-138.
12. Šipovac, R., Šipovac, V. (2012) „Finansijsko pravne obaveze privrednih društava u likvidaciji“, *IX Međunarodni naučni skup „Pravnički dani Prof. dr Slavko Carić“,* Privredna akademija, 29-31.03.2012. godine, Novi Sad: Privredna akadmija, 248-260.
13. Шиповац, Р., Тепавац, Р., Шиповац, В. (2015) „Компютеры и технологии защиты информации“, Актуальные проблемы экономики, социологии и права, broj 3, 73-76.
14. UN, E-Government Survey 2012-13, 2013-14, 2014-15. i 2015 (2016) *E-Government for the People*, United Nations, New York, https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2016-Survey/E-Government%20Survey%202016.pdf, 15.07.2023.
15. Eposlovanje, Privredna komora Srbije, (2018) http://www.pks.rs/Eposlovanje/euprava/procesrealizacije/tabid/815/Default.aspx, 15.7.2023.

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE DEVELOPMENT OF THE E-GOVERNMENT PORTAL

The authors of the paper explore the influence of the media in the development of the E-Government portal as well as other issues that are important for raising the rating and better functioning of public services of the Republic of Serbia.

The development of e-Government is not an end in itself, but is in the function of more general economic and socio-political goals.

The paper defines how the media can help the functioning of the E-Government portal.

The eGovernment Development Programme in the Republic of Serbia is primarily focused on the accelerated development of the basic elements of information and communication tegnology in order to accelerate the achievement of the basic goals and activities that need to be undertaken in order to accelerate the development and improvement of the E-Government service. In parallel with the development of the E-Uprava portal, it is necessary to work on its promotion.

Electronic management means the application of information and communication technologies. E-Administration enables users to work more efficiently and effectively with public administration bodies in order to reduce administrative costs and burdens.

The strategy is based on the accelerated development of the information society and active reform of the public administration (Official Gazette of RS, No. 87/06). One of the items that are a key area of the public administration reform programme is the area of introducing ICT in order to facilitate and speed up the obtaining of the desired information via the Internet. Citizens should be educated through the media about the safety of using the E-Ushrava portal.

KEYWORDS: *E-government portal, media, participants, more efficient functioning.*

NASILJE U SPORTU I MEDIJI U OČIMA SUSEDA

Zoran Pavlović*

Predmet istraživanja je odnos medija prema nasilju u sportu, sa specifičnošću elementa inostranosti i u odnosu na izvršioce i na žrtvu. Praćenjem pisanja srpskih medija o nasilju u sportu i konkretnom životnom događaju kada je izvršeno krivično delo sa letalnim ishodom od strane navijačke grupe iz jedne zemlje u drugoj zemlji, u očima suseda registrovani su različiti izveštaji. Početna pretpostavka istraživanja je da domaći mediji na senzacionalistički način izveštavaju o krivičnom delu nasilje u sportu. Cilj rada je analiza tekstova u štampanim izdanjima dnevnih listova kako bi se ustanovilo da li su izveštavajući o nasilju u sportu u bliskom susedstvu poštovali etičke norme, pravo na privatnost i činjenicu da je reč o životnom događaju u vezi sa nasiljem i sportom, a ne političkom događaju. Rezultati analize su pokazali da je novinarsko izveštavanje bilo u najvećoj meri sa profesionalnim standardima i etičkim normama, što kod pisanja o nasilju u sportu u našoj zemlji baš i nije slučaj. Rezultati analize opovrgli su početnu pretpostavku.

KLJUČNE REČI: *nasilje u sportu, mediji, objektivnost, elementi inostranosti, etičke norme.*

UVODNA RAZMATRANJA

U Republici Srbiji nasilje u sportu je kao i u većini država vrlo profitabilna tema za medije. Koliko su medijski članci u pisanim i/ili elektronskim glasilima u skladu sa pravilima struke i etike? Da li je u redu izveštavati korektno o životnim događajima u oblastima života koji bi trebali da budu u funkciji zdravlja i zdravih životnih navika, pa čak i onda kada se radi o sportu i kriminalitetu. Koliko su medijska (ne)kultura i pravila pisanja u stanju da utiču i da delujemo preventivno, i da radimo na podizanju svesti kod građana? Da li objektivno izveštavanje utiče

* Doktor pravnih nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad, Professor *et dr honoris causa*, E-mail: *zoran.pav@hotmail.com.*

na smirivanje situacije i smanjuje tenzije izazvane nasiljem u sportu, ili kroz zloupotrebe javne reči treba da podižemo tiraže i profite? Da li se nasilje u sportu smanjuje samo kroz ratifikovane međunarodne dokumente i zakonsku regulativu, kao oblik formalnog reagovanja, ili se na to može pozitivno uticati i kroz objektivno i etično pisanje! Možemo li kroz korektno informisanje unapred neodređenog broja čitalaca doći i do pojačanog preventivnog delovanja, kako bi se negativna pojava nasilništva u sportu,ali i ne samo u sportu smanjivala, ili to nije moguće?

Ovako postavljena retorička pitanja ne treba da dobiju u ovom radu svoje odgovore, ali sigurno da ovaj rad njima nismo opteretili. Novinsko izveštavanje ako nije senzacionalističko ne može da šteti ni pojedincima ni društvu, nego bi trebalo da bude primer kako se profesionalno i stručno obavlja posao izveštavanja. Ukoliko se temi nasilja u sportu priđe bez preuveličavanja i manipulacije, imaćemo mnogo bolju sliku o percepciji kriminaliteta u sportu ne samo u našoj zemlji već i van nje. Zadržavanje na informativnosti objavljenih sadržaja je moguće, naročito kada se radi o nasilju, gde nadležni državni organi nisu doneli svoj sud o takvim događajima u meritumu. Informacije o nasilju treba da se objavljuju, ali bez posebnih detalja vezanih ne samo za potencijalne izvšrioce, već i za žrtvu. Istovremeno, započinjanjem formalnih postupaka kod krivičnih dela u vezi sa nasiljem u sportu spekulacije u medijima bi trebale da se zaustave, a bez jurcanja za tiražima. To bi istovremeno bilo i zaustavljanje katalizatora reagovanja u sličnim situacijama koje se mogu desiti bilo gde. Uvereni smo da je došao trenutak da nadležni državni organi za posao gonjenja izvršilaca krivičnih dela i praćenja kretanja stanja kriminaliteta u društvu, započnu svoj posao i na ovaj način, u cilju prevencije.

1. NASILJE U SPORTU U ISTORIJSKOJ PERSPEKTIVI

Nasilje u sportu se prvenstveno, ali ne i jedino, veže za fudbal, ali to ne znači da se ovakva ponašanja nisu dešavala i ranije i to u različitim sportskim i borilačkim igrama. Nasilnička ponašanja u sportskim igrama zabeležena su i u antičko vreme. Nasilje stvara medijski događaj, ali bi se stvari mogle postaviti i drugačije, pa se zapitati da li medijsko izveštavanje stvara nasilje. Uticaj javnosti i medija na različite oblike nasilničkih ponašanja, a naročito u sportu prepoznati su, a tu kazneno pravo po svojoj prirodi *ultima ratio* dolazi tek nakon što se posledica desi.

Savremeni sport ne možemo povezati u kontinuitetu sa vremenom koje doseže do antičkih igara, ali je činjenica da se i u drugim istorijskim vremenima i na drugim mestima mogu prepoznati određena kolektivna ponašanja koja imaju sličnosti sa nasilničkim ponašanjima u vezi sa sportom danas. Kao odgovor na takve incidente, vlasti su i tada primenjivale određene mere kontrole, koje nekada

deluju modernije nego što bi se očekivalo za doba antike ili rimske države: grubo uspostavljanje reda, udaljavanje pojedinaca iz dela za publiku, zabrana unošenja oštrih predmeta u amfiteatre i slično. Bez daljeg istoriografskog analiziranja, nije na odmet podsetiti se ipak primera koji daju model ponašanja odnosa gledalaca (ergo navijača) prema takmičenju i nasilja, koje nastaje pre, za vreme ili posle samog sportskog događaja. I pre vremena pobune Nika za vreme Justinijana i daleke 532. godine bilo je velikih nereda koji se povezuju sa sportskim igrama. Tako kod Tacita (Anali, 14.17) nalazimo zapis o neredima u Pompeji 59. godine. Tokom gladijatorskih igara za vreme Livenius Regulusa, grupa navijača iz Nucerije i Pompeje sukobila se prvo verbalno, a nakon toga i kamenjem, gde je ubijeno i povređeno toliko ljudi da je stanovnicima Pompeje izrečena zabrana prisustvovanja sportskim priredbama u trajanju od deset godina. Navijački klubovi su zabranjeni, a detaljan opis Tacita i izvora koji su ga u čitavom nizu godina posle toga citirali navodi na razmišljanje da su neki od ciljeva prevencije takvim merama i daljim pisanjima bili dobro sprovedeni (Bodin i dr. 2007:19). Ako bi ovaj događaj povezali sa tzv. viteškim igrama u srednjem veku i sukobima navijačkih grupa praćenih mnogobrojnim žrtvama među njima, ili sa savremenim dobom, primetićemo veliku sličnost sa nasiljem engleskih navijača 1980-ih i zabranama učestvovanja nekih klubova engleske lige na evropskim takmičenjima[1] za vreme vlade Margaret Tačer (Mršević, 2015: 80).

Jasno je da nema dovoljno pisanih tragova o tim vremenima, ali postojeći izvori ukazuju da sportska takmičenja, predviđena kao deo modela vladavine putem *panem et circences* imaju i ozbiljnih posledica. I bez obzira koliko su ti zapisi tada (ništa drugačije u odnosu na savremeno izveštavanje) bili verodostojni, na osnovu vremena u kom su nastali postoji izveštavanje o ovom obliku violentnih ponašanja, sa opisima, komentarima i stavovima o nasilju. (Bodin, Robène and Héas, 2007: 25).

Samo ovih nekoliko primera pokazuju kako sportski događaji i spektakli imaju elemente nasilja u različitim oblicima, od nereda, simboličnog ili verbalnog vređanja, do tuča, telesnog povređivanja i ubistava, pa čak i oružanih pobuna. Nasilje u sportu nije novo kao društveni fenomen i ne može da se govori da je to samo oblik savremene kolektivne subkulture mladih posebno u gradskim ili prigradskim sredinama, već oblik ponašanja svojstven svim društvima, a u vezi sa sportom i ne samo sa sportom.

U ovom radu, opredelili smo se da izvršimo analizu medijskog izveštavanja o nasilju u sportu, iz drugog ugla u odnosu na uobičajen, tako što smo u fokus istraživanja postavili nasilje fudbalskih navijača u trećoj zemlji, sa idejom da započnemo da upoređujemo kako pisani mediji u Srbiji izveštavaju o ovom fenomenu koji stranci izvrše van naše zemlje, dakle gledano očima suseda. Želimo da praćenje

[1] https://sportal.blic.rs/fudbal/evropski-fudbal/hejsel-tragedija-godisnjica-smrt-navijaca-39-mrtvih-juventus-liverpul-kup-sampiona/202204201344595945 5, 17.7.2023.

kretanja stanja kriminaliteta u društvu, u ovom slučaju kriminaliteta u sportu, podrazumeva i praćenje medijskih percepcija o njemu. Iako to pisanje nije Hronika o Forsajtima dobitnika Nobelove nagrade za književnost Golsvortija, pisani i elektronski mediji ponekad upravo to rade sa ovakvim događajima, kada pišu do iznemoglosti o posledicama nasilničkog ponašanja, koje nažalost nema uvek ideju da informiše ili upoznaje javnost sa konkretnim događajem, već pravljenje novih istih ili sličnih događaja sa istim ili sličnim temama. Današnji nosioci pravosudnih funkcija se u formiranju svojih odluka ne mogu više baviti samo analizom konkretnog slučaja, već i širom slikom o predmetu pretresa, koja se formira čak i na osnovu medijskih percepcija o nasilju u sportu. Ali, krenimo redom u postavljanju problema.

2. PISANJA O NASILJU U SPORTU U PRVOJ POLOVINI XX VEKA

Prateći navode Dimovskog i Ilića, prvi slučaj nasilja u sportu koji je zabeležen u dnevnim novinama kod nas bio je tuča navijača u Zemunu, 23. oktobra 1936. godine (list *Politika*, „Krvava tuča sportskih navijača u Zemunu", broj 10208) (Dimovski, Ilić, 2015: 72). U članku se opisuje da je posle održane utakmice i slavlja u kafani, došlo do krvave tuče kamenicama nasred ulice, između osam navijača sportskih klubova u Zemunu. U nasilju je učestvovalo prema novinskom pisanju osam navijača, teže je povređen jedan, a dati su njegova adresa i zanimanje. Autor teksta je čitaoce obavestio da je žrtva zadobila potres mozga i da se očekuje letalni ishod. Iz samog članka se nije videlo šta se desilo sa učesnicima nasilja, ni kakve su mere i postupci bili preduzeti nakon tog događaja.

Međutim, u Kraljevini Jugoslaviji je i pre toga pisano o nasilju u sportu, pa tako autor Sulejmanpašić (Sulejmanpašić, 1936: 31) koristeći kvantitativnu metodu istraživanja o zastupljenosti pojedinih tema u dnevnim listovima iz 1933. godine piše i o nasilju u sportu. Prateći pisanja u dnevnom listu *Politika*, *Vreme*, *Pravda*, *Novosti* i *Jutarnji list*, autor je našao da se o sportu i nasilju u sportu (rubrika crna hronika) piše između 16 do 31 posto ukupno. Sam autor postavio je pitanje šta je razlog da se o ovim temama piše više nego o obrazovanju ili ljudskim pravima. Prikazujući konkretno izveštavanje iz *Novosti* od 20. juna 1934. naveo je da su novinari isto tako navijači, jer se u pisanju koriste izrazima nenamerno udaranje, ako se radi o timu za koju navijaju, a o drugoj strani daju vrlo subjektivne ocene. Kroz opisivanje agresije navijača daje se negativna ocena medijskog izveštavanja koje na taj način podstiču nasilje na sledećoj utakmici koja tek sledi. Kroz ovako pisanje stiče se utisak da novine na taj način žele da povećaju svoju prodaju, a da omogućavaju čitaocima da uživaju dva puta: prvi put dok gledaju utakmicu, a drugi put dok čitaju o nasilju koje se dogodilo.

Koliko je ovako izveštavanje objektivno, ali i u skladu sa etičkim normama u novinarstvu, teško je za utvrditi, ali je činjenica da predstavlja temu o kojoj se sa jednakom pažnjom obraćala pažnja i danas, i pre 90 godina.

Verovatnoća da se neke od ovih teza obore, a vezano za prevenciju od nasilja u sportu ili objeektivno i etično pisanje su vrlo male.

3. PRAVNI OKVIR REGULISANJA NASILJA U SPORTU U DOMAĆEM I MEĐUNARODNOM PRAVU

Od međunarodnopravnih izvora, za sprečavanje nasilja u sportu od posebnog značaja je bilo usvajanje Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama od 19.8.1985. godine,[2] donetom nakon nereda na belgijskom Hejselu.

U cilju adekvatnog i delotvornog sprovođenja Konvencije, u okviru Saveta Evrope usvojene su dve preporuke, R 2003 (1) o ulozi socijalnih i edukativnih mera u prevenciji nasilja u sportu (sa Priručnikom o sprečavanju nasilja u sportu) i R 2003 (6) o prevenciji rasizma, ksenofobije i rasne netolerancije u sportu. Ovde su još i strukovne regulative Međunarodne federacije fudbalskih saveza (FIFA) i Udruženja evropskih fudbalskih saveza (UEFA), ali i nacionalnih saveza i regionalnih organizacija. Posle više od 20 godina Srbija je 17.5.2021. potpisala novu Konvenciju SE o integrisanoj bezbednosti na fudbalskim utakmicama i drugim sportskim događajima (2016).[3] Cilj ove Konvencije je da obezbedi da fudbalski i drugi sportski događaji omoguće sigurno i prijatno okruženje za sve pojedince kroz primenu integrisanog pristupa bezbednosti, zaštiti i uslugama na sportskim događajima od strane više aktera koji rade u partnerstvu. Ova konvencija, treba na kraju da zameni Evropsku konvenciju o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, a posebno na fudbalskim utakmicama (ETS broj 120).

Sem ovih Konvencija i prateće regulative, osnove pravnog okvira za sprečavanje nasilja u sportu u Srbiji čine Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, Zakon o sportu, Zakon o prekršajima i Krivični zakonik, Zakon o javnom redu i miru, Zakon o javnom informisanju i medijima, Nacionalne strategije u oblasti sporta i odgovarajući Akcioni planovi.

---

[2] Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 9/90.

[3] http://www.coestrasbourg.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1621253155&ucat=209&-template=HeadlinesLat&
https://www.mfa.gov.rs/fr/node/4200, 17.7.2023.

Čitav je niz drugih propisa zakonskog i podzakonskog karaktera koji regulišu oblast nasilja u sportu, uključujući tu i organe vlasti kao što su Narodna skupština, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo nadležno za poslove omladine i sporta, javno tužilaštvo, kao i sama sportska udruženja. Ideja za koju se svi relevantni subjekti zalažu jeste stvaranje sistema zaštite od nasilja u sportu. Na taj način je stvorena osnova za uspostavljanje efikasnog mehanizma za sprečavanje nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, koordiniranim radom nadležnih državnih organa. Cilj ovih dokumenata je podizanje nivoa bezbednosti na sportskim događajima, kao i razvoj preventivnih mehanizama za sprečavanje nasilja, u skladu sa evropskim standardima.

4. ISTRAŽIVANJE

Predmet istraživanja odredili smo kao odnos nasilja u sportu i medija sa elementom inostranosti, i to tako što smo pratili odnos medija o krivičnom delu nasilja u sportu sa letalnim ishodom koje su prema optuženju izvršili navijači kluba iz jedne zemlje prema navijaču drugog kluba iz druge zemlje, praćeno očima suseda odnosno izveštavanjem novinara iz treće zemlje (u konkretnom slučaju medija iz Srbije) o samom događaju. U skladu sa ovako postavljenim predmetom istraživanja, cilj smo postavili sa idejom traženja odgovora na pitanje kako se mediji u Srbiji odnose prema događaju u kojima su za ubistvo navijača jednog kluba iz Grčke osumnjičeni navijači drugog kluba iz Hrvatske.

Početna pretpostavka istraživanja je da domaći mediji na senzacionalistički način izveštavaju o krivičnom delu nasilje u sportu, a u istraživanju je korišćena kvantitativna i kvalitativna metoda analize sadržaja objavljenih tekstova i fotografija, kao i metoda studije slučaja.

Uzorak koji smo pratili predstavljaju štampana izdanja dnevnih novina Politika i Večernje novosti (Beograd) i Dnevnik (Novi Sad) od 9.8.2023. do 18.8.2023. godine odnosno u periodu od 10 dana. Jedinicu analize istraživanja predstavljali su tekstovi u štampanim izdanjima dnevne štampe gde su tema nasilje u sportu, iz perspektive počinilaca, osumnjičenih, žrtve, ali i reagovanja političkih strana iz zemlje odakle su (potencijalni) nasilnici odnosno iz zemlje odakle je žrtva. Izbor dnevnih novina izvršen je sa idejom da predstavljaju novine koje imaju dugu tradiciju izlaženja, od kojih Politika izlazi duže od jednog veka i ima dobru mrežu dopisnika i tradicijiu objektivnog informisanja, dok za Večernje novosti možemo reći da su izabrane jer se radi o dnevnom listu koji tradicionalno u svojim rubrikama sa malo teksta i više fotografija na drugačiji način obaveštava čitaoce o konkretnim događajima. Treći dnevni list mogli bi okarakterisati kao novine koje uglavnom

prenose tuđe tekstove, bez posebnog ulaženja Dnevnika u samu analizu događaja, i bez većih izleta u sferu senzacionalizma.

U samoj analizi strukture sadržaja pratili smo elemente koji su se odnosili na utvrđivanje broja novinskih članaka posvećenih nasilju u sportu kao predmetu istraživanja, utvrđivanju broja i vrste medisjki prezentovanog nasilja, utvrđivanja broja i vrste rubrika u kojima je informacija relevantnog sadržaja i objavljivana, utvrđivanje broja objavljenih fotografija u kojima se otkriva identitet osumnjičenih, žrtve, ali i slučajeva gde to nije objavljeno. Praćeni su i naslovi koji su mogli da ukazuju na činjenicu senzacionalizma.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ANALIZA PODATAKA

Podaci dobijeni istraživanjem o konkretnom životnom događaju nasilja u sportu govore da je novinarska praksa dovela do toga da su se mediji već identifikovali na tržištu sa određenim obrascima ponašanja koji bi trebalo da pripadaju profesionalcima i etičkim normama. „Glad“ medija za informativno atraktivnim slučajem nasilja u sportu ovde bi mogla da odvede novine i van pisanja u skladu sa važećim profesionalnim standardima. Ovo naročito, ako se u startu očekuje da je moguća medijska eksploatacija životnog događaja na duže staze. Podaci koji su prikupljani bili su koncentrisani na samo tri dnevna lista, od kojih *Politika* ima status umerenih dnevnih novina, dok *Večernje novosti* mogu da se delom oglašavaju i na način koji nije u skladu sa umerenim izveštavanjem, a novosadski *Dnevnik* smo izabrali kao jedne neutralno glasilo.

U kvantitativnoj analizi strukture sadržaja o nasilju u sportu izuzeli smo podatke o broju objavljenih članaka, oblicima nasilja koji su prezentovani javnosti, najčešće rubrike gde su objavljivani članci, broj slučajeva gde su i kako objavljivani podaci o žrtvi i mogućim izvršiocima nasilja, broj članaka u kojima su fotografije bile prateća oprema teksta i vrste naslova.

U daljem tekstu biće prikazani upravo ti podaci, uz postojeću analizu. Broj objavljenih članaka o nasilju u sportu prikazan je u grafikonu koji se nalazi kako sledi.

Naime, u tri dnevna lista u tom periodu je ukupno objavljeno 15 članaka. Najveći broj, čak 8 je objavljeno u *Politici*, a u *Večernjim novostima* i *Dnevniku*, približno isto, po 4, odnosno 3 članka.

U *Politici* je 3 od 8 članaka, bilo propraćeno naslovom na naslovnoj strani. Druge dve novine nisu tekstualne delove pratili sa isticanjem na naslovnoj strani svojih pisanih izdanja.

Fotografije su se našle u sva tri dnevna lista, od čega su, u Večernjim novostima svi članci bili ilustrovani i forografijama, a u *Politici* i *Dnevniku* to nije bio

slučaj, tako da je *Politika* imala, od ukupnog broja članaka, 6 praćenih fotografijom, a *Dnevnik* je imao 2 fotografije (Tabela 1).

GRAFIKON BR. 1

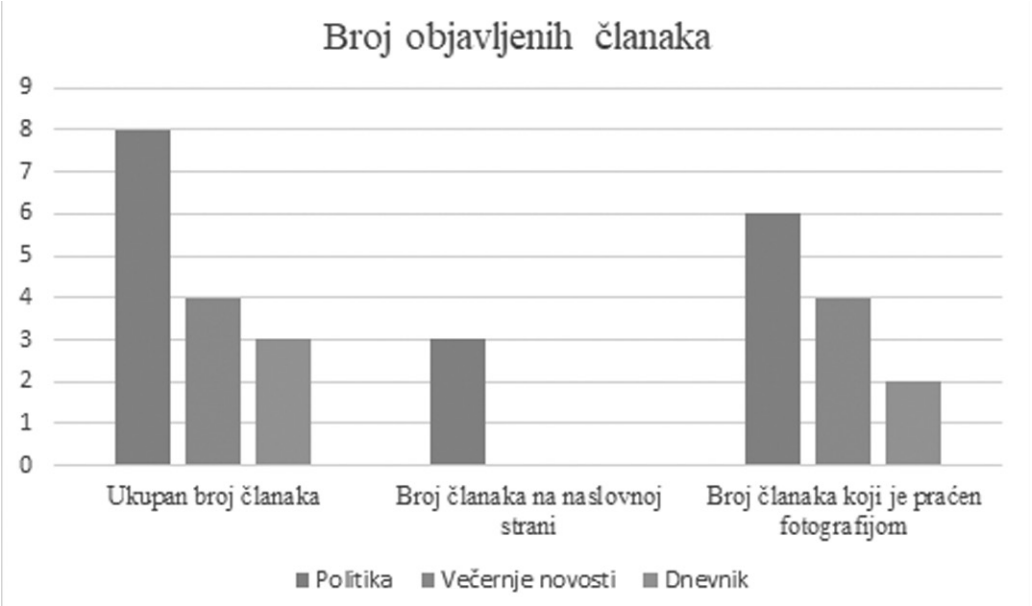

TABELA BR. 1

	Dnevne novine		
	Politika	Večernje novosti	Dnevnik
Ukupan broj članaka	8	4	3
Broj članaka istaknut na naslovnoj strani	3	0	0
Broj članaka praćen fotografijom	6	4	2

Pisanja o ovom događaju našla su se u različitim rubrikama, i to u rubrici „Svet“ (Region) i u rubrici „Sport“. U *Politici*, od ukupnog broja članaka, 7 je objavljeno u rubric „Svet“/ „Region“, a samo 1 se našao u sportskom delu. Kod *Večernjih novosti* je bilo obrnuto, 3 objavljena članka bila su u delu posvećenom sportu, a 1 u rubrici „Susedi“/„Svet“, dok je dnevni list *Dnevnik* 1 članak objavio u rubrici „Svet“, a 2 u sportskim događajima. (Tabela 2)

TABELA BR. 2

Rubrike	Dnevne novine		
	Politika	Večernje novosti	Dnevnik
Svet	7	1	1
Sport	1	3	2
Ukupan broj članaka	8	4	3

Ceneći pisanja kroz načelo privatnosti i zaštite integriteta subjekata o kojima je pisano, u praćenim novinama nije bilo ni jednog članka sa fotografijom žrtve, u bilo kom obliku. Sa druge strane, praćeni mediji su objavili fotografije potencijalnih osumnjičenih. Od toga je u *Politici* bilo 5 fotografija, a u *Dnevniku* 1, a isto toliki je bio i broj fotografija u kojima su pojedina lica bila snimljena izdaljine ili su bili sakriveni, I jasno je da su to bile isključivo amaterske snimke a ne fotografije iz službenih dokumenata. (Tabela 3)

TABELA BR. 3

	Dnevne novine		
	Politika	Večernje novosti	Dnevnik
Broj članaka sa fotografijom žrtve	0	0	0
Broj članaka sa otkrivenim licem žrtve	0	0	0
Broj članaka sa sakrivenim licem žrtve	0	0	0
Broj članaka sa fotografijom ubice	5	0	1
Broj članaka sa otkrivenim licem ubice	0	0	0
Broj članaka sa sakrivenim licem ubice	5	0	1

GRAFIKON BR. 2

U odnosu na podatke o žrtvi, u praćenom period, broj članaka sa otkriven-

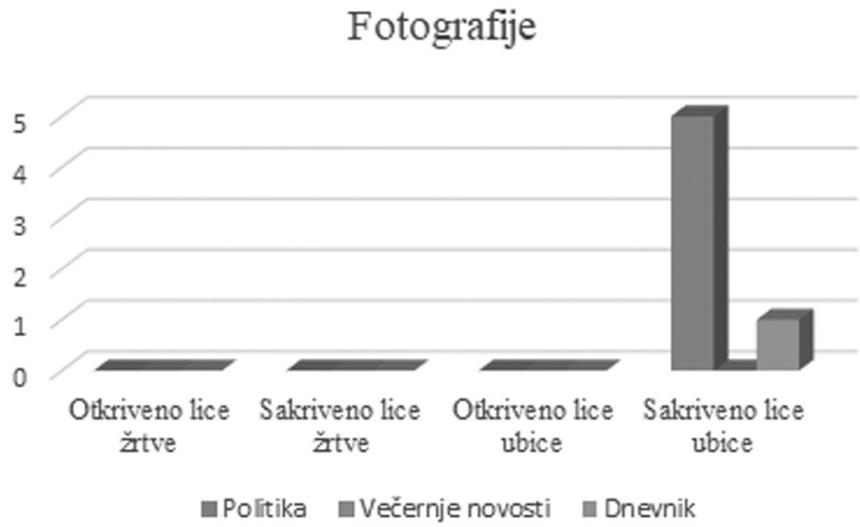

im identitetom žrtve, i punim imenom i prezimenom, u *Politici* bio je u 50% objavljenih članaka, u *Večernjim novostima* u 100% tekstova, dok je kod *Dnevnika* taj procenat iznosio nepunih 67%. Podaci o mogućem osumnjičenom u praćenim tekstovima nije bio otkriven, iako su u nekim drugim štampanim medijima u Srbiji, koji nisu predmet ove analize, bili podaci sa podacima o potencijalnim osumnjičenima a potom i demanti takvih pisanja. (Grafikon 2)

TABELA BR. 4

	Dnevne novine					
	Politika		Večernje novosti		Dnevnik	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Broj članaka sa otkrivenim identitetom žrtve	4	50%	4	100%	2	66,67%
Broj članaka sa otkrivenim identitetom ubice	0	0%	0	0%	0	0%

Napomena: osumnjičeni se označavaju kao deo navijačke grupe BBB

GRAFIKON BR. 3

Tekstovi koji su objavljivani, bili su delom preuzeti, a delom rezultat rada

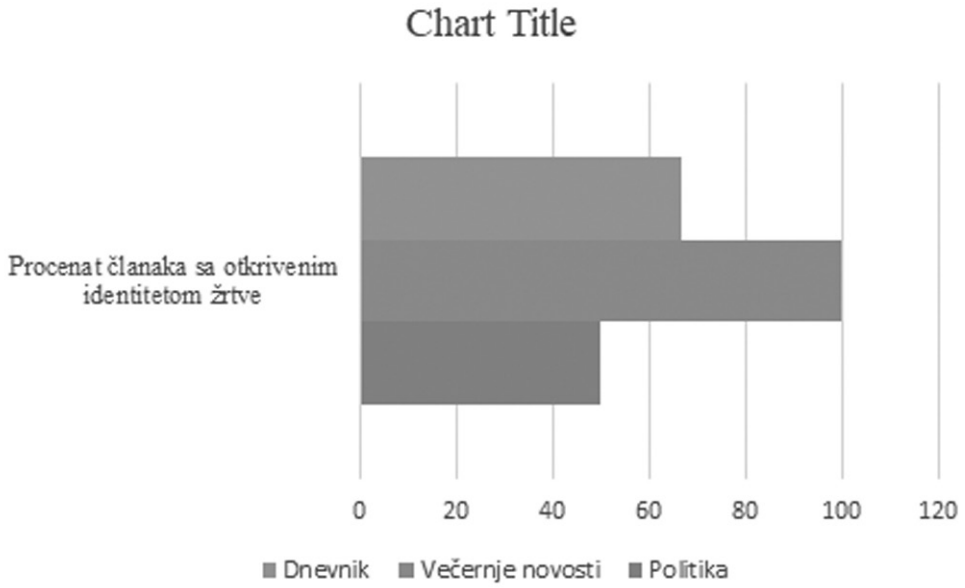

dopisničke mreže. Većina tekstova je potpisana inicijalima ili punim imenom i prezimenom. Preneti tekstovi su iz zemlje porekla navijačke grupe čiji su članovi osumnjičeni za ovo krivično delo, a ostatak potiče iz zemlje gde je krivično delo i izvršeno. U *Politici* je broj članaka bio ravnopravno podeljen na izvorne i prenete

tekstove, dok se u *Večernjim novostima* i *Dnevniku* se više pažnje obratilo na autorske tekstove dopisnika.

TABELA BR. 5

	Dnevne novine		
	Politika	Večernje novosti	Dnevnik
Broj članaka koji su preneseni iz drugih izvora	4	1	1
Izvori iz kojih su preneti	*preneto iz:* *-Večernji list* *-grčki mediji* *-TV N1 Zagreb* *-vest iz Zagreba*	*0*	*preneto iz:* *-grčki mediji*
Broj članaka sa izvornim tekstovima	4	3	2
Identitet novinara punim imenom	3	0	0
Identitet novinara inicijalima / opisno	1	3	0

U odnosu na naslove objavljenih tekstova, oni članci koji su se odnosili na sam sportski događaj, uključujući i bezbednosne ocene istog, možemo okarakterisati zajedno sa njihovim antrfileom kao uobičajene bez nekih posebnosti,kao što je naslov od 15.8.2023. iz *Večernjih novosti*, u rubrici „Sport", koji glasi "Vanredno stanje u Zagrebu pred meč između Dinama i AEK POLICIJSKA OPSADA Mere bezbednosti maksimalne, pojedine ulice zatvorene za saobraćaj."

Činjenica je da je jedan broj tekstova bio posvećen unutar političkom odmeravanju snaga između različitih nivoa javne vlasti u Hrvatskoj pa se tako u dnevnom listu *Dnevnik*, u rubrici „Svet", nalazi članak pod naslovom "Posle hapšenja hrvatskih navijača u Grčkoj MILANOVIĆ: Zarobljeni kao da je rat".

Iz pobrojanih naslova svih analiziranih tekstova, očigledno je da je najveći deo njih bio sa konotacijom prenošenja post festum informacija o životnom događaju kojom prilikom je grčki navijač lišen života, dok manji broj tekstova koji su praćeni odgovarajućim naslovima, predstavlja pritisak političara iz javnog života na javnost u zemlji iz koje su i političari i navijači.

	Naslovi članaka

POLITIKA	"Milioni iz budžeta za hrvatske klubove u Australiji koji veličaju ustaštvo" "U napadu dinamovih huligana u Atini stradao navijač AEK-a" "Rastu bes i ogorčenje prema grčkoj policiji" "Pred sudom u Atini 39 hrvatskih huligana" "Svi huligani Dinama raspoređeni po grčkim zatvorima" "Roditelji uhapšenih navijača trebalo bi da zamole Milanovića da im više ne pomaže" "Još nema dokaza ko je ubio navijača AEK-a u Atini" "Tražiću da se nevini navijači deportuju iz Grčke"
VEČERNJE NOVOSTI	"Policijska opsada" "Svet: Huligani posvađali hrvatski vrh" "Iskoreniti rak huliganizma" "Ne želimo nigde sa vama"
DNEVNIK	"Ubijen pristalica domaćeg tima" "Sprečite odmazdu u zatvorima" "Zarobljeni kao da je rat"

Nijedan tekst u praćenom period nije sadržavao komentare domaćih listova o ovom nasilju, već zaključujemo da se radi o uglavnom korektnom pisanju. Iako predmet analize nije bio upoređivanje sa sličnom posledicom pre par godina u Beogradu, kada je lišen života francuski navijač Bris Taton, primećujemo ipak da je pisanje o događaju iz avgusta 2023.godine bilo mnogo umerenije i bez novinarske analize ko, šta ili kako je doprinosio ovom nasilju.

Ovako kratak period praćenja ovog životnog događaja ima svoje potpuno opravdanje, jer se ova tri lista nakon analiziranog perioda ovim životnim događajem nisu više bavila.

Nasilje u sportu, sa konkretnim životnim događajem u kom je život izgubio jedan navijač, u informativnim očima suseda, u ovom slučaju novina iz Srbije, nije imao prizvuke tabloidnog izveštavanja. U sveprisutnoj klimi poremećenih vrednosti, ali i aktuelne poltičke situacije u svetu i regionu, ovaj slučaj nasilja u sportu nije kliznuo prilikom izveštavanja u ova tri glasila u senzacionalizam. Neke tendencije van sporta su ipak obeležile sam događaj i u našim novinama, jer se vest ove vrste u nekoliko dana u praćenoj štampi nalazila i na naslovnoj strani, a u više dana se iz rubrike „Sport" selila i u rubrike „Svet" ili „Region". Bez obzira na to, posmatrani mediji su poštovali skoro u celosti profesioanlne i etičke norme.

Pitanje je da li je javnost bila dovoljno zainteresovana za ovaj životni događaj sa jedne strane, ali i da li bi sa drugačijom uređivačkom politikom još uvek čitali o samom događaju budući da i dalje ne znamo ko je neposredni izvršilac ovog strašnog čina. Naime, novine koje smo pratili nisu podlegle dnevnopolitičkim situacijama, da se ne radi o našim navijačima, već o stranima, bez obzira odakle su oni došli.

Možda su mediji o ovom obliku kriminaliteta prilikom izveštavanja mogli da obaveste javnost i o pravnoj regulativi i nekim mogućnostima tokom procesa koji će biti realni u datoj situaciji, ali bi se u narednom ciklusu pisanja i izveštavanja ovom

životnom događaju može to ispraviti bez težih posledica. Iz samih članaka moglo se ukupno videti koje su mere obezbeđenja bile preduzete i gde bi se možda mogli tražiti propusti u organizaciji događaja, što bi odgovaralo u potpunosti aktuelnoj Konvenciji Saveta Evrope o integrisanoj bezbednosti na fudbalskim utakmicama i drugim sportskim događajima (2016), kojoj je pristupila i naša zemlja 17.5. 2021. godine.

6. STUDIJA SLUČAJA

U konkretnom slučaju koji smo analizirali radi se o medijskom izveštavanju srpskih medija o ubistvu navijača atinskog AEK-a Mihalisa Katsourisa koji je nastradao 7. avgusta 2023. nakon sukoba sa navijačima zagrebačkog Dinama. Prateći pisana izdanja dnevnih listova *Politika*, *Večernje novosti* i *Dnevnik* konstatujemo da je prva pisana vest o izvršenom ubistvu bila objavljena u *Politici* dana 9.avgusta 2023., da bi se u sledećih 10 dana tekstovi o tome objavljivali u određenom kontinuitetu.

Medijska pažnja koja je ovom prilikom pokazana u analiziranim dnevnim listovima pokazuje da su ovaj sportski događaj kroz prizmu nasilja u sportu pratili sa povećanom pažnjom, o čemu govori i ukupan broj članaka. U jednom od prikazanih članaka (*Večernje novosti*) daje se i komentar regionalne fudbalske organizacije UEFA da se mora više uraditi da se ovakvi događaji ne ponove. Činjenica je da navedeni dnevni listovi nisu imali senzacionalistički pristup prikazu događaja, jer se ni kroz uređivačku politiku nije moglo reći da su bili naklonjeni navijačkim skupinama jednog ili drugog kluba, već da su u visokoj meri etično prenosili informacije.

Komercijalni potencijal izveštavanja o krivičnom delu ubistva proisteklom iz nasilja u sportu mogao je da se prepozna kroz različite izjave predstavnika najviših organa vlasti u Hrvatskoj povodom statusa pritvorenih navijača Dinama, ali praćeni napisi u dnevnim listovima su ih prenosili ili pisali o njima na način koji odgovara objektivnom izveštavanju.

Možda prestanak eksploatacije navedene teme posle desetak dana od samog događaja treba videti u tom da se u tom periodu nije moglo videti ko je izvršilac samog krivičnog dela, a sami mediji se nisu bavili spekulativnim pisanjem.

Ako bi uporedili naslove koji su objavljeni u *Politici* u navedenom periodu, "U napadu Dinamovih huligana u Atini stradao navijač AEK-a", "Rastu bes i ogorčenje prema grčkoj policiji", "Pred sudom u Atini 39 hrvatskih huligana", "Svi huligani Dinama raspoređeni po grčkim zatvorima", Roditelji uhapšenih navijača trebalo bi da zamole Milanovića da im više ne pomaže", "Još nema dokaza ko je ubio navijača AEK-a u Atini", "Tražiću da se nevini navijači deportuju iz Grčke" sa naslovima u druga dva medija, ne primećujemo veću razliku i upravo odražavaju jedan neutralan stav koji su mediji u Srbiji imali prema ovom životnom događaju.

Urednička oprema članaka nije odstupala uglavnom od samog sadržaja, što je pozitivno u samom pisanju.

U *Večernjim novostima* naslovi "Policijska opsada", "Svet: Huligani posvađali hrvatski vrh", "Iskoreniti rak huliganizma" i "Ne želimo nigde sa vama" upravo prate razvoj događaja nakon nasilja koje se dogodilo dana 7. avgusta 2023. godine u Atini, a na sličan način je članke opremio i novosadski Dnevnik. U tom listu tekstovi su objavljivani pod naslovima "Ubijen pristalica domaćeg tima", „Sprečite odmazdu u zatvorima" i „Zarobljeni kao da je rat".

Poslednji naslovi u sva tri lista pokazuju ekspresije iz sredstava javnog informisanja u Hrvatskoj, gde su se svako na svoj način oglašavali i Predsednik države ali i šef Vlade, sa različitim komentarima vezanim za ponašanje atinske policije i zatvorskih službi prema pritvorenim navijačima zagrebačkog Dinama.

Ono što je za svaku pohvalu je to što su u medijima izostale fotografije u kojima bi bila prikazana slika ubijenog mladića M. K. (29), ali su i fotografije dela privedenih navijača bile u dovoljnoj meri diskretno zatamnjene da se sama lica nisu jasno videla.

Jasno je da su srpski mediji u izveštavanju društvenih problema različitog karaktera, a u vezi sa sportom i nasiljem u sportu, bili bez političkih uticaja i da su se zaista pridržavali etičkih normi.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize tekstova može se zaključiti da nasilje u sportu, kao i sve vrste nesreća koje proističu iz ovog vida kriminaliteta jesu privlačna tema za medije, naročito slučajevi koji u očima suseda mogu biti stavljeni u funkciju ne samo sporta već i drugih oblika života. Mediji u Srbiji kroz konkretno izveštavanje nisu iskoristili mogućnost koja im je bila možda ukazana da na senzacionalistički način izveštavaju o ovom događaju, i da nisu išli za podizanjem tiraža u konkretnom slučaju, već su vrlo pažljivo i odgovorno pisali o događaju.

Očigledno je da je ovaj tekst previše skroman pokušaj analize medijskih tekstova o nasilju u sportu, i po uzorku novina i slučajeva. Ono što jeste ideja koja se realizuje njime da se skrene pažnja stručnoj i naučnoj javnosti na jedan afirmativni pristup koji je pokazan u odnosu na etička pravila kako se može izveštavati i bez strukovnih zloupotreba, naročito u konkretnom slučaju nasilja u sportu sa elementom inostranosti.

Izostanak profesionalne i etičke krize u konkretnom slučaju, bez obzira što bi se pojedinim uredništvima moglo ponešto i zameriti u odnosu na opremanje tekstova, predstavljaju dobar primer praćenja nasilja u sportu, sa detaljima koji

nisu prelazili uobičajenu pažnju kokja je javnosti potrebna.

U odnosu na žrtvu pokazana je čak neuobičajena nezainteresovanost koja bi se u ovakvim situacijama možda mogla i očekivati, tako da sem njegovog imena i kratkog opisa zadobijenih povreda drugi detalji nisu bili opisivani, a u praćenim dnevnim listovima nije bilo njegove fotografije. Početni stav da će ova tema biti praćena senzacionalistički je na taj način u potpunosti opovrgnuta, kao da su navedeni srpski dnevni listovi u potpunosti razmišljalil da njihovo izveštavanje ne bude ni na jedan način iskorišteno u svrhu politikanstva ili protivno pravilima struke.

U konkretnom izveštavanju pokazano je da nasilnici u ovim dnevnim listovima nisu stvorili medijski događaj poput hronike, i to ne samo nasilnici oko tribina, već i oni nasilnici u medijima. Ali, ono što bi se moglo u sličnim situacijama promeniti na bolje jeste novinarski osvrt na nasilje u sportu uopšte, sa mehanizmima koji na sličan način postoje u sve tri zemlje, dakle i u Hrvatskoj i u Grčkoj, sa sličnim rešenjima kao u pravu Srbije.

Zato bi pravi zaključak ove analize bio, da bi za ubuduće trebalo više raditi na stvaranju sistema zaštite od nasilja u sportu i svođenja ovakvih posledica na što manji broj, uz pisanje i obaveštavanje u skladu sa načelom novinarske pažnje. Nasilja će očigledno u sportu biti i ubuduće, ali bi se kroz ovakvo izveštavanje, pa čak i kroz viđenje suseda, moglo i u sopstvenoj zemlji učiniti više da se ovaj oblik kriminaliteta smanjuje. Jer, ovaj fenomen nije ni grčki, ni hrvatski ni srpski, već je problem međunarodnog značaja.

Primeri iz istorije pokazuju da je i samih događaja vezanih za nasilnička ponašanja u sportu bilo, i da su vrlo slični i aktuelni, ali bi kroz ovakav oblik i odgovornog dakle etičkog izveštavanja i preventivne aktivnosti mogli da doprinesemo da nasilja u sportu bude što manje, etičnost odgovarajuća, a da nasilnici ne stvaraju medijske događaje.

LITERATURA

1. Bodin, D., Robène, L. and Héas S. (2007) *Nasilje i sport u Evropi*, Savet Evrope (Sport and Violence in Europe/Sports et violences en Europe ∂ Council of Europe, June 2005).
2. Dimovski, D. & Ilić, I. (2015) „Nasilje u sportu u Republici Srbiji - primer područja višeg suda u Nišu", *NBP, Nauka, bezbednost, policija,* broj 20(1), 119-133, https://doi.org/10.5937/NBP1501119D.
3. Mršević, Z., (2015) Navijači i publika sportskih manifestacija kao glavne žrtve sportom izazvanog nasilja, Temida, Mart 2015, 75-96.
4. Preporuka EU R 2003 (1) o ulozi socijalnih i edukativnih mera u prevenciji nasilja u sportu (sa Priručnikom o sprečavanju nasilja u sportu).

5. Preporuka EU R 2003 (6) o prevenciji rasizma, ksenofobije i rasne netolerancije u sportu.
6. Revilo P. O. (1977) „The Praenomen of Tacitus", *The American Journal of Philology,* Vol. 98, broj 1, 64-70. https://doi.org/10.2307/294003.
7. Sulejmanpašić, Dž. (1936) Žurnalizam, razarač čovječanstva i novinarstvo s naj*manjom merom žurnalizma*, Zagreb: Štamparija Gaj.
8. Zakon o javnom informisanju i medijima, *Službeni glasnik RS,* broj 92/2023.
9. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 9/90.
10. http://www.coestrasbourg.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1621253155&ucat=209&template=HeadlinesLat&, 17.7.2023.
11. https://sportal.blic.rs/fudbal/evropski-fudbal/hejsel-tragedija-godisnjica-smrt-navijaca-39-mrtvih-juventus-liverpul-kup-sampiona/2022042013445959455, 17.7.2023.

VIOLENCE IN SPORTS AND MEDIA IN THE EYES OF NEIGHBORS

The subject of the research is the relationship of the media towards violence in sports, with the specificity of the foreign element in relation to both the perpetrators and the victim. By following the writings of the Serbian media about violence in sports and a specific life event when a criminal offense was committed with a fatal outcome by a fan group from one country in another country, different reports were registered in the eyes of the neighbors. The initial assumption of the research is that domestic media reports on the criminal offense of violence in sports in a sensationalist manner. The aim of the work is to analyze the texts in the printed editions of daily newspapers in order to establish whether, when reporting on violence in sports in the immediate neighborhood, they respected ethical norms, the right to privacy and the fact that it is a life event related to violence and sports, and not a political one. the event. The results of the analysis showed that journalistic reporting was to the greatest extent in line with professional standards and ethical norms, which is not exactly the case when writing about violence in sports in our country. The results of the analysis refuted the initial assumption.

KEYWORDS: *violence in sports, media, objectivity, foreign elements, ethical norms.*